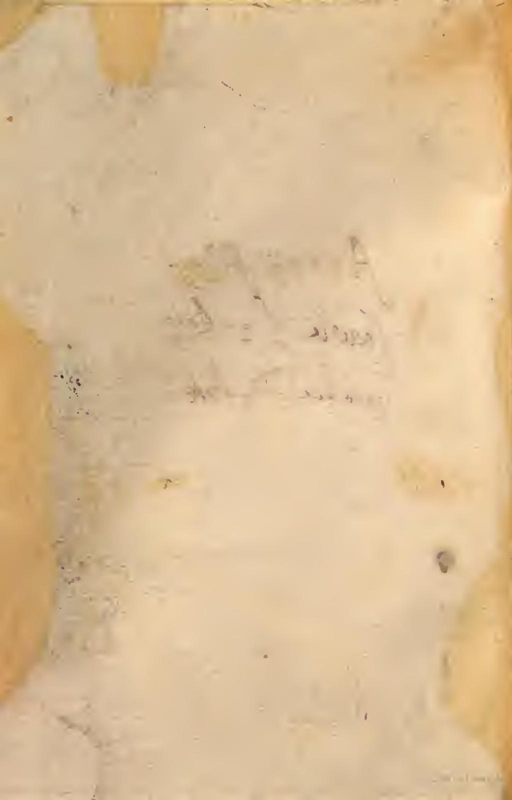

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
10
4 A
3

I

A

Caroli f. e Actis

[illegible]

PAVLI OROSII PRESBYTERI HISPANI, ADVERSVS PAGANOS HISTORIARVM LIBRI SEPTEM:

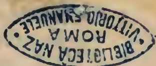
Vetustorum librorum auxilio à mendis vindicati, & annotationibus ex vtriusq; lingua historicis illustrati, opera & studio

FRANC. FABRICII MARCODVRANI.

Quibus nunc accessit eiusdem Orosij Apologeticus contra Pelagium, de arbitrij libertate.

COLONIAE
Apud Maternum Cholinum
M. D. LXXIIII.
Cum gratia & priuilegio Cæs. Maiest.

AMPLISSIMO ORNATISSIMOQVE

VIRO D. IOANNI VLATTENO, PRAEposito Aquensi, Cranenburgensi, & Carpensi: Illustriß. Principis Guilielmi Ducis Iul. Cliu. Mont. &c. Cancellario, patrono suo, Franc. Fabricius Marcoduranus.

S. D.

Vm omnes, qui res à se vel inuentas primum vel deinde excultas ac illustratas literis consignarunt, bene de posteritate sunt meriti, vir amplissime: tũ haud scio an nu li melius, quàm qui res gestas historiæ mandarunt, memoriæq; propagarunt. Magnificant, vt meritò fieri debẽt, quæ grauissimi viri Socrates, Plato, Aristoteles, alijque philosophi de appetenda virtute, aspernãdaque vitiositate literis prodiderũt: quæ tamen Herodotus, Thucydides, Theopompus, Ephorus & ceteri historici monimentis annalium consignarũt, maiorem vim ad res pręclaras sectandas, contrariasq; declinandas habere, nemo inficias, opinor, ibit: illi enim

quid agere homines debeant, hi quid præclare egerint, docent. illi de colen da iuſtitia, fortitudine, temperantia multa præcepta dederunt, hi, quis iuſtè, fortiter, moderatè vixerit, demon ſtrant. Neque vero qui ad iuſtitiã hortabitur, plus Socratica ratione, quàm Ariſtidis, Fabricij, & aliorũ documẽtis efficiet. Recte igitur Antonius apud Ciceronẽ hiſtoriam ſuis laudibus exornãs, eã MAGISTRAM VITAE nominat. eſtque magna gratia rerum geſtarum ſcriptoribus habenda, qui ſuo ſtudio effecerũt, vt rebus præteritis cognoſcendis, quid in vita hominũ laudetur aut vituperetur, quid probetur aut offendat, tanquã in ſpeculo intueremur. Quanquã non eodem loco omnes, qui hiſtorias ſcripſerunt habendos, neque eandem vtilitatem ex omniũ illorum ſcriptis expectandam, nemo rerũ adeo ignarus, aut à literis ita alienus eſt, qui neſciat. Sed cum eorum alij rerum priſcarum narratione aures tantum quaſi voluptate quadam perfundere, verborumque illecebris captare voluerint, alij res ſapienter, iuſtè, piè, fortiter, mode-
rateque

rateque gestas, sint splendida & illustri oratione persecuti: alij neglecto verborum ornatu res, vtiles illas quidem, sed orationis luminibus nō illustratas proposuerint: deligendi sunt inprimis omniq; studio euoluēdi, qui non modo linguā excolere, verū etiam pectus plurimarum & maximarū rerum copia instruere possunt. Quod si tamen eos non aspernamur, à quibus præter verborum ornatum nihil omnino suppeditatur, certe valde lauti sunt, qui ab illis abhorrent, qui breui simpliciq; oratione res cognitione dignissimas cōprehenderunt. præsertim si constet, eos veritatis cancellos ita sibi circūdedisse, vt extra illos nunquā sint egressi, nulla gratia, nulla simultate in scribendo sint permoti. quod quidē vt de Paulo Orosio in hoc tēpore pluribus verbis planum faciam, necessariū esse non arbitror: sed ea quæ adulescentes de hoc nostro auctore scire laborabunt, minime prætermittam. Vita eius descripta breuiter à Gennadio in Catalogo illustriū virorum extat: quæ etiā in scriptis exemplaribus initio historię inuenitur,

 sicut

ſicut à nobis eſt edita. Fuit is Chriſtianus, in Hiſpania natus & educatus: ſed diſcendi cupidus, ſuos patriamq; reliquit. atq; vt ea, quæ in religione enodatius ſcire cupiebat, plane cognoſceret, in Africam ad Aureliū Auguſtinū traiecit. Fuit hoc circa annū Chriſti CCCC. Cum apud Auguſtinū eſſet, conſuluit eum de Priſcillianiſtis, & de quibuſdā Origenis ſenſibus. Cui conſultationi ille reſpōdit libro, qui extat ad Oroſium contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas. Capitur interim Roma à Gothorum rege Alarico, & magnam Romani cladem accipiunt: cauſamq; hoſtes Chriſtianę religionis in eā conferunt. aduerſus illos tū Oroſius Auguſtini iuſſu hos ſeptē libros hiſtoriarum cōſcripſit. de quibus Gelaſius primus cū LXX. epiſcopis ſententiā tulit, eiuſq; decreti verba ſunt
›› hæc: Oroſiū virum eruditiſſimū col-
›› laudamus, quia valde neceſſaria ad-
›› uerſus paganorum calumnias ordina
›› uit, miraq; breuitate contexuit. Auguſtini deinde cōſilio, vt ipſe ad Euodiū ſcribit, Oroſius Bethleemum ad D. Hieronymum profectus eſt, cum hac

eius

eius cõmendatione: Ecce venit ad me „
religiosus iuuenis, catholica pace fra- „
ter, ætate filius, honore cõpresbyter, „
noster Orosius, vigil ingenio, paratus „
eloquio, flagrãs studio, vtile vas in do „
mo domini esse desiderãs, ad refellen „
das falsas perniciosasq; doctrinas, quæ „
animas Hispanorũ multo infelicius, „
quàm corpora barbaricus gladius tru „
cidarunt. &c. Non hic cõmemorabo, „
quàm sæpe, quamq; libenter homines
eruditi huius scriptoris auctoritate ac
testimonio vtantur: quàm multarũ
rerum memoria in Orosio extet, quæ
apud alios post tantam Liuij, Taciti,
atque aliorũ historicorum iacturã fa-
ctã non inueniantur. hoc dico, dolen
dum fuisse, tanti viri tam fructuosam
historiã adeo mẽdosè hactenus in ma
nibus versari. Contulerat eã cum ali-
quot manuscriptis exẽplaribus ante
annos XXXV. Gerardus Bolsuinge: la
borauit deinde in eadem emẽdanda
doctiss. vir Ioannes Cæsarius: sed pro-
fecto necesse est, vt vel eorum exem-
plaria non fuerint diligenter satis de-
scripta, vel ipsi parum accurate opus
perspexerint. Tot menda relicta ab
 illis

illis deprehendi, postquam eorum libros cum tribus manuscriptis conferre cœpi. Neque vero satis habui vetustos libros ad huius tã præclaræ historiæ emendationem aduocare: sed cũ iampridem multorũ græcorum & latinorum auctorum collatione didicissem, ipsos libros scriptos multis sæpe mẽdis fœdatos esse, cõduxi, & quasi conuocaui in vnũ locũ omnes, quos de his rebus, quas Orosius attigit, scripsisse aliquid potui recordari. qui aũt illi, & quot fuerint, ex Annotationibus nostris apparebit. in quibus non tantũ hanc editionẽ fulcire, sed & historiam illustrare sum conatus: vt adulescentes, qui cuperẽt ea, quæ Orosius breuiter cõplexus est, plenius cognoscere, hac nostra admonitione instructi sciret, vnde illa essent petenda, eorumq; lectione sitim suã explerent. Atq; hoc quidem ego magno cõnatu studioq; egi. quid vero sim consecutus aliorũ iudicio lubens permitto. in quibus vnus tu, Patrone ampliss. es mihi instar omniũ. tua mihi beneuolentia, tuũ iudicium harũ vigiliarum fructus erit vberrimus. Habui equidẽ

in hu-

in huius laboris nō modo susceptione, verū etiā molitione ac perfectione publicā iuuentutis vtilitatem mihi propositam, sed in teipsum simul, cū Orosio operam darem, cū grata quadam beneficiorum tuorum in me recordatione spectaui. nec id sine causa. Si enim ab eo tēpore, quo me primū cōplexus es, tibi omnia, quæ à me proficiscerentur, deberi statui: quanto cumulatior nunc ea volūtas esse debet, postquā filiū à sacrosancto baptismate suscipere maxima beneuolentiæ significatione voluisti? Quod necessitudinis vinculū, quando Iustiniani Imperatoris sanctione arctissimum habetur, ego illo grauissimū onus obseruantiæ mihi impositum statuo. Cuius testem Orosiū hoc tempore ad te mitto: quē in tuo nomine merito apparere existimo, quod tu, qui summā istam prudentiā, quā in altissimo dignitatis gradu positus, patriæ trāquillitati bene cōsulis & præsides, te historiarū cognitione à prima ætate inchoasse, aluisse, auxisse ac cōfirmasse meministi, ne nunc quidem, cum per grauissimas Reip. occupationes licet, historico-

corum lectionem refugere consueuisti, quod cum non cognoscēdi, sed recolendi gratia facias, nulli cōmodius leguntur, quàm qui ἐν ἐπιτομῇ res gestas clarorum virorū ac populorum scripserūt. Id vero cum Orosius grauissimorum virorū testimonio summa fide præstiterit, opus esse nō arbitror, vt hoc pluribus verbis hic demonstrem: nec dubito, quin tibi satis commendatus sit is, qui historiam ab initio mundi exorsus, ad sua tēpora per quinque millia annorum supra DC. fere deduxit: confido etiā te nostrum laborē approbaturum: vnde, vt Timāthes Agamemnonis dolorem, sic nos amorem & obseruantiam erga te nostram æstimandā relinquimus. Christū Opt. Max. precamur, vt te patriæ, nobisque diu incolumem conseruet. Vale patrone mihi inprimis obseruande. Dusseldorpij, postridie Idus Mart. Anno à CHR. N. M.D.LXI.

AD LE-

AD LECTOREM.

Si iuuat extrema scriptis ab origine mundi
Plenius historijs Lector amice frui:
Quid nimis in Veterum mutilata volumina pedes,
Quæ nequeunt vlla parte leuare famem?
En redit Orosius tenues emissus in auras,
Lumine Francisci splendidiore nitens.
Ante licet populi fuerit delatus in ora,
Non tamen exutus sordibus ipse fuit.
Sed veluti malum roseo plerunque colore,
Brachia quod matris deserit ante diem,
Quà coquitur Phœbo cutis alma linquit honorem,
Cætera pars veteri plena vigore manet:
Sic hinc Orosium multus labefecerat error,
Illinc à maculis semirefectus erat.
En tibi nunc posito labum squalore, situq́;,
Fabricij docto fœtus honore venit.
Si possunt Veteres aliquem meruisse fauorem,
Qui tamen historiæ vincula sæpe leuant:
Non placet Orosius lima iam vindice rasus,
Qui sua pro Christo fortiter arma tulit?
Nam simul ac flueret Romana potentia retro,
Plebsq́; mali Christum diceret esse caput,
Texuit annales à primo semine mundi,
Semper humum monstrans cladibus isse grauem:
Ac vt dilueret stolidi mendacia vulgi,
Quæ Christi poterant obtenebrare iubar,

Edocuit

Edocuit mira fraudes breuitate refellens
Romula Christiadum sceptra virere fide.
Hinc nos qui tegimur densa ceu nube dolorum,
Semper & ærumnis turba sepulta sumus,
In Christum fugimus causas torquere malorum,
Discimus & clades ferre, subire, pati.
Ergo cape Orosium vitij de puluere raptum,
Si te parua tui tangere cura potest.
Non vanus pariet tibi tædia sermo legendi,
Eloquij currit gratia viua sui.
Non te mendorum iam triste morabitur agmen,
Quorum Fabricij munere prodit egens.
Si qua videbuntur cæcis immersa tenebris,
Quæ nequit ingenij captus inire tui:
Hæc tibi Gymnasii lux illustrissima nostri
Franciscus scholij clara nitore facit.
In quibus vt sequitur veterum monimenta virorum,
Sic loca de rerum nubila nocte trahit.
Cur tibi si possint huius placuisse labores,
Et sensus dempto fine mouere tuos:
Orosii sumas Lector studiose libellos,
Quos fert hic studio gratificante tibi.

Io. Ruremund. Discipul.

PAVLI

PAVLI OROSII PRESBYTERI VITA, EX CATALOGO *illuſtrium virorum Gennadij.*

Roſius presbyter Hiſpani generis, vir eloquens & hiſtoriarum cognitor, ſcripſit aduerſum querulos & infamatores Chriſtiani nominis, qui dicunt defectũ Romanæ Reipub. Chriſti doctrina inuectũ, libros ſeptem. in quibus totius penè mundi calamitates & miſerias bellorumq; inquietudines replicans, oſtendit magis Chriſtianæ obſeruantiæ eſſe, quod contra meritum ſuum Reſp. Romana adhuc duraret, & pace culturæ dei pacatũ retineret imperium. Sane in primo libro deſcripſit poſitionẽ orbis, oceani interfuſione & Tanai limitibus intercisum, ſitũ locorum, nomina vrbium moresque gentiũ, qualitates regionũ, initia bellorum & tyrannidis exordia, finitimorum ſanguine dedicata. Hic eſt Oroſius, qui ab Auguſtino pro diſcenda animæ ratione ad Hieroymum miſſus, rediens, reliquias beati Stephani primi martyris, tunc nuper inuentas, primus intulit occidenti.

Claruit extremo Honorij imperatoris tempore.

IN

IN OROSII HISTORIAM RERVM MEMORABILIUM Index.

Alba-

Ataul-

XI

XIII

phano-

tarēn-

Tusciæ

FINIS INDICIS.

PAVLI

PAVLI OROSII HISPANI HISTORIARVM

LIBER PRIMVS.

AD AVRELIVM AVGVSTINVM.

PRæceptis tuis parui, beatissime pater Augustine: atque vtinam tam efficaciter quàm libenter. Quanquam ego in vtramuis partem parum de explicito mouear, rectè ne, an secus egerim: tu enim iam isto iudicio laborasti, vtrúm ne hoc quod præciperes possem: ego autem solius obedientiæ, si tamen eam voluntate conatuq; decoraui, testimonio contentus sum. nam & in magna magni patrisfamilias domo, cum sint multa diuersi generis animalia, adiumento familiaris rei commoda, non est tamen canum cura postrema: quibus solis natura insitum est, volũtariè ad id ad quod præparantur vrgeri, & per ingenitam quan-

dam obedientiæ formulam, sola disciplinati timoris expectatione suspendi, donec ad peragendi licentiã nutu signóue mittantur. Habent enim proprios appetitus quantũ brutis excellentiores, tantũ rationabilibus propinquãtes, hoc est, discernere, amare, seruire. Nam discernẽtes inter dominos atq; extraneos, non eos quos insectantur, oderunt: sed his, quos amant, zelant: & amantes dominum ac domum, non quasi ex natura apti corporis vigilant, sed ex cõscientia soliciti amoris inuigilant. Vnde etiam mystico sacramento in euangelijs, quod edant micas catelli sub mẽsa dominorũ suorum, & Chananæa non erubuit dicere, & dominus non fastidiuit audire. Beatus etiã Tobias, ducem angelum sequens, canem comitem habere non spreuit. Igitur generali amori tuo speciali amore connexus, voluntati tuæ volẽs parui. Nam cum subiectio mea præcepto paternitatis tuę factum debeat, totumq; tuum sit, quod ex te ad te redit, opus meum hoc solo meo cumulatius reddidi, quòd libens feci. Præceperas mihi, vti aduersus vaniloquam prauitatem eorum, qui alieni à ciuitate dei, ex locorum agrestium compitis & pagis pagani

vocan-

vocantur, siue gentiles, quia terrena sapiunt: qui cum futura non quærant, præterita autem aut obliuiscantur, aut nesciāt, præsentia tantum tempora veluti malis extra solitum infestissima, ob hoc solum, quòd creditur CHRISTVS, & colitur deus, idola autem minus coluntur, infamant: præceperas ergo, vt ex omnibus, qui haberi ad præsens possunt, historiarum atque annalium fastis, quæcunque aut bellis grauia, aut corrupta morbis, aut fame tristia, aut terrarum motibus terribilia, aut inundationibus aquarum insolita, aut eruptionibus ignium metuenda, aut ictibus fulminum plagisque grandinum sæua, vel etiam parricidijs flagitijsque misera, pertransacta retrò sæcula reperissem, ordinato breuiter voluminis textu explicarem: maxime cum reuerentiam tuam perficiendo aduersum hos ipsos paganos vndecimo libro insistentem (quorum iam decem * orientes radij, mox vt de specula ecclesiasticæ claritatis elati sunt, toto orbe fulserunt) leui opusculo occupari non oporteret: & sanctus filius tuus Iulianus Carthaginensis, seruus dei satis fieri super hac re petitioni tuæ ea- orientales.

 dem

Vnde cæteri historias exorsi sint, & vnde ipse eam exordiri, quatenusq́ue prosequi velit, ostendit: admiscens interim de primis temporibus origineq́ue seu causa malorum.

CAPVT I.

ET quoniam omnes propemodum tam apud Græcos quàm apud Latinos studiosi ad scribendum viri, qui res gestas regum populorumque ob diuturnam memoriam verbis propagauerunt, initium scribendi à Nino Beli filio, rege Assyriorum, fecêre: qui cum opinione cæca mundi originem creaturamque hominum sine initio credi velint, cœpisse tamen ab hoc regna bellaque definiunt: quasi verò eatenus humanum genus ritu pecudum vixerit, & tunc primum veluti ad nouam prouidentiam concussum suscitatumque vigilârit: ego initium miseriæ hominũ ab initio peccantis hominis ducere institui, paucis duntaxat, iisdemq; breuiter delibatis. Sunt autẽ ab Adam primo homine vsq; ad Ninum, magnũ (vt dicunt) regem, quando natus est Abrahã, anni tria millia CLXXXIIII, qui ab omnibus historiographis vel omissi,

misi, vel ignorati sunt. A Nino autẽ vel Abraam vsque ad Cæsaré Augustum, id est, vsque ad Natiuitaté Christi, quæ fuit anno imperij Cæsaris XLII. cùm, facta pace cum Parthis, Iani portę clausę sunt, & bella toto orbe cessarunt, colliguntur anni duo millia XV. in quibus se inter auctores scriptoresque omnium otia negotiaque triuerunt. Quapropter res ipsa exigit ex his libris quàm breuissime vel pauca contingere eorum, qui originem mundi loquentes prçteritorum fidem annuntiatione futurorum, & pòst subsequa probatione fecerũt: non quod auctoritatem eorum cuiquam videamur ingerere, sed quod operæpretium sit de opinione vulgata, quæ nobis cum omnibus commu nis est, cõmonere. Primùm, quia si diuina prouidentia, quæ sicut bona, ita pia & iusta est, agitur mundus & homo: hominem autem, qui conuertibilitate naturæ & libertate licentiæ & infirmus & contumax est, sicut piè gubernari egenum opis oportet, ita iustè corripi immoderatũ libertatis necesse est: iure ab initio hominis per bona malaque alternantia, exerceri hunc mundum sentit, quisquis per se atque in se humanum genus videt. Deinde cum ab

ipso

ipſo primo homine peccatum punitionemq́; peccati cœpiſſe doceamur: porrò autem cum etiam iſti de medijs temporibus inchoantes, quamuis ſuperiorũ nuſquam meminerint, nihil niſi bella cladeſque deſcripſerint (quæ bella quid aliud dicenda ſunt, niſi vergētia in alterutrum mala: mala autem huiuſmodi quæ tunc erant, ſicut & nũc ſunt, in quantũ ſunt, ſine dubio aut manifeſta peccata ſunt, aut occultæ punitiones peccatorũ) quid impedimenti eſt, nos eius rei caput pandere, cuius illi corpus expreſſerint: & priora illa ſæcula, quæ multo numeroſiora monſtrabimus, vel tenuiſsimo teſtari relatu ſimiles miſerias pertuliſſe? Dicturus igitur ab orbe condito vſque ad vrbem conditam, de hinc vſque ad Cæſaris principatum, natiuitatemq́ue Chriſti, ex quo ſub poteſtate vrbis orbis manſit imperium: vel etiam vſque ad dies noſtros, in quantum ad cognitionē vocare ſuffecero, conflictationes generis humani, & veluti per diuerſas partes ardentem malis mundum, face cupiditatis incenſum, è ſpecula oſtentaturus, neceſſarium reor, vt primum ipſum terrarum orbem, quem inhabitat humanum genus, ſicut eſt à maio-

ribus trifariam distributus, deinde regionibus prouincijsque determinatus expediam: quo facilius cum locales bellorũ morborumque clades ostentabuntur, studiosi quique non solum rerum ac temporum, sed etiam locorum * scientiam consequantur.

* notitiã.

Maiores mũdum in tres partes diuisisse: quarum situm, regiones, locaq; celebriora succinctè admodum describit.

CAPVT II.

MAiores nostri orbem totius terræ, oceani limbo circumseptũ, triquadrum statuêre: eiusque tres partes, Asiam, Europam, & Africã, vocauerunt: quamuis aliqui duas, hoc est, Asiam, ac deinde Africam in Europam accipiendam putarint. Asia tribus partibus oceano circuncincta, per totam transuersi plagam oriẽtis extenditur. Hęc occasum versus, à dextra sui, sub axe septentrionis, incipientem contingit Europam: à sinistra autẽ Africam dimittit: sub Aegipto verò & Syria mare nostrum, quod magnũ generaliter dicimus, habet. Europa incipit, vt dixi, sub plaga septentrionis à flumine Tanai, qua Riphæi montes, Sarmatico

auersi

auersi oceano, Tanaim fluuium fundunt: qui præteriens aras ac terminos Alexandri Magni, in Roxolanorum finibus sitos, Mæotidas auget paludes: quarũ immensa exundatio iuxta Theodosiam vrbem Euxinum pontum latè ingreditur. Inde iuxta Cõstantinopolim longè emittũtur angustię, donec eas mare hoc quod dicimus nostrum, accipiat. Europæ in Hispania occidentalis oceanus terminus est, maximè vbi apud Gades insulas Herculis columnæ visuntur, & Tyrrheni maris faucibus oceani æstus immittitur. Africæ principiũ est à finibus Aegypti vrbisque Alexandriæ, vbi Parætonium ciuitas sita est; super mare hoc magnum, quod omnes plagas terrasq; medias interluit. Vnde per loca q̃ accolæ Catabathmôn vocant, haud procul à castris Alexandri Magni, & super lacum Caleartium, deinde iuxta superiorum fines Auasitarum, missa in transuersum per Aethiopica deserta, meridianum contingit oceanum. Termini Africæ ad occidentem ijdem sunt, qui & Europæ, id est, fauces Gaditani freti. Vltimus autem finis eius est mons Atlas, & insulæ quas fortunatas vocant. Et quia breuiter generales

 tripar-

tripartiti orbis diuisiones dedi, ipsarum quoque partiũ regiones, sicut pollicitus sum, significare curabo. Asia ad mediam frontẽ orientis habet in oceano Eoo ostia fluminis Gangis, à sinistra promontoriũ Caligardamana, cui subiacet ad eurũ insula Taprobane: ex qua oceanus Indicus vocari incipit, à dextra habet Imai montes, vbi Caucasus deficit, promontorium Samaram: cui ad aquilonem subiacent ostia fluminis Ottorogorræ: ex quo oceanus Sericus appellatur. In his finibus India est, quæ habet ab occidente flumen Indũ, quod rubro mari accipitur: à septentrione montem Caucasum: reliqua (vt dixi) Eoo & Indico oceano terminatur. Hæc habet gentes quadragintaquatuor, absq; insula Taprobane, quæ habet decẽ ciuitates: & absq; reliquis insulis habitabilibus plurimis. A flumine Indo, quod est ab oriente vsque ad flumen Tigrim, quod est ad occasum, regiones sunt istæ: Aracosia, Parthia, Assyria, Persis & Media, situ terrarum montoso & aspero. Hæ à septentrione habent montem Caucasum, à meridie mare rubrum & sinum Persicum: in medio autem sui, flumina præcipua Hydaspem & Arbim. In his sunt gentes

XXXII Sed generaliter Parthia dicitur, quamuis scripturæ sanctæ vniuersam sæpe Mediam vocent. A flumine Tigri vsq; ad flumen Euphratem, Mesopotamia est, incipiens à septentrione inter montem Taurum & Caucasum: cui ad meridiem succedit ad Babylonia, deinde Chaldæa, nouissimè Arabia eudæmon: quæ inter sinum Persicum & sinum Arabicum angusto terræ tractu orientem versus extenditur. In his sunt gentes viginti octo. A flumine Euphrate quod est ab oriente, vsque ad mare nostrum quod est ab occasu, deinde à septentrione, id est, à ciuitate Dacusa, quæ in cõfinio Cappadociæ & Armeniæ sita est, haud procul à loco vbi Euphrates nascitur, vsq, ad Aegyptum & extremum sinum Arabicum, qui est ad meridiem, longo angustoque sulco saxis insulisq; creberrimo, à rubro mari, id est, ab oceano occasum versus extenditur. Syria generaliter nominatur, habens maximas prouincias, Commagenam, Phœniciam & Palestinam, absque Saracenis & Nabateis, quorũ gẽtes sunt duodecim. In capite Syriæ Cappadocia est, quæ habet ab oriente Armeniam, ab occasu Asiam, ab Aquilone Themiscy-

miſcirios campos & mare Cimmericum: à meridie Taurum montem, cui ſubiacet Cilicia & Iſauria vſq; ad Cilicum ſinum, qui ſpectat contra inſulam Cyprum. Aſia regio, vel (vt propriè dicam) Aſia minor, abſque orientali parte qua ad Cappadociam Cyriamque progreditur, vndiq; circundata eſt mari: à ſeptentrione ponto Euxino, ab occaſu Propontide atq; Helleſponto, à meridie mari noſtro, vbi eſt mons Olympus. Aegyptus inferior ab oriente habet Syriam Palæſtinam, ab occaſu Libyam, à ſeptentrione mare noſtrũ, à meridie mõtem, qui appellatur Clymax, & Aegyptum ſuperiorem, fluuiumque Nilum, qui de littore incipiẽtis maris rubri videtur emergere in loco qui dicitur Moſsilon emporiũ: deinde diu ad occaſum profluens, faciens inſulam nomine Meroen in medio ſui: nouiſsimè ad ſeptentrionem inflexus, tempeſtiuis auctus incrementis, plana Aegypti rigat. Hunc alii auctores ferunt haud procul ab Atlante habere fontem, & continuo arenis mergi: inde interiecto breui ſpacio, vaſtiſſimo lacũ exũdare, atque hinc oceano tenus, orientem verſus, per Aethiopica deſerta prolabi, rurſuſque inflexum ad ſiniſtram

ſtram, ad Aegyptum deſcendere. Quod quidem verum eſt, eſſe huiuſmodi fluuium magnum, qui tali ortu taliq; curſu ſit,& reuera omniaNili monſtra gignat, quē vtique propriè fontem barbari Dara nominăt,cęteri vero actolę* Nuchul vocant. Sed hic in regione gentium quæ Libyę Aegyptię vocãtur,haud procul ab illo fluuio, quem à littore maris rubri prorumpere diximus,immenſo lacu acceptus abſumitur : Niſi fortè occulto meatu in alueum eius, qui ab oriente deſcendit, eructat. Aegyptus ſuperior in orientem perlongum extenditur,cui eſt à ſeptētrione ſinus Arabicus, à meridie oceanus. Nam ab occaſu ex inferiore Aegypto incipit, ad oriētem rubro mari terminatur: vbi ſunt gentes viginti quatuor. Et quoniam meridianam partem vniuerſæ Aſiæ deſcripſimus, ſupereſt vt ab oriente ad ſeptentrionem pars, quæ reſtat, expediatur. Mons Caucaſus inter Colchos, qui ſunt ſuper Cimmericū mare,& inter Albanos, qui ſunt ad mare Caſpium, primū attollitur:cuius quidem vſque in vltimum orientem vnum videtur iugum, ſed multa ſunt nomina : & multi hoc ipſum iugum Tauri montis credi volunt: quia re-

* Nuhul.

vera Parchoatras mons Armeniæ, inter Taurum & Caucaſum medius, cõtinuare Taurum cum Caucaſo putatur: ſed hoc ita non eſſe, diſcernit fluuius Euphrates, qui radice Parchoatræ mõtis effuſus tendens in meridiem, ipſum ad ſiniſtrã, Taurum excludit ad dexteram. Itaque ipſe Caucaſus inter Colchos & Albanos, vbi & portas habet, mons Caucaſus dicitur: à portis Caſpijs vſque ad Armenias pylas, vel vſque ad fontem Tigridis fluminis, inter Armeniam & Iberiam, mõtes Acroceraunij dicuntur: à fonte Tigridis vſque ad Carras ciuitatem, inter Maſſagetas & Parthos, mons Ariobarzanes: à Carris ciuitate vſq; ad oppidum Cathippi, inter Hyrcanos & Bactrianos, mons Memarmali, vbi amomum naſcitur: à quo proximum iugum, mons Parthau dicitur: ab oppido Cathippi vſque ad vicũ Saphrim, inter Danas ac Araucas & Parthyenas, mons Oſcobares, vbi Ganges fluuius oritur, & laſer naſcitur: à fonte fluminis Gangis vſque ad fontes fluminis Ottorogorræ, qui ſunt à ſeptentrione, vbi ſunt montani Paropamiſadæ, mons Taurus: à fontibus Ottorogorræ vſque ad ciuitatem Ottorogorram, inter Hunnos

& Scy-

& Scythas & Gandaridas, mons Caucaſus. Vltimus autem inter Eoas & * Paſiadras, mons Imaus, vbi flumen Chryſorrhoas, & promontorium Samara orientali excipiuntur oceano. Igitur à monte Imao, hoc eſt, ab imo Caucaſo, & dextra orientis parte, qua oceanus Sericus tenditur, vſque ad promontorium Boreum & flumen Boreum, inde tenus Scythico mari, quod eſt à ſeptentrione vſque ad mare Caſpium, quod eſt ab occaſu, & vſque ad extentum Caucaſi iugum quod eſt à meridie, Hyrcanorum & Scytharum gentes ſunt quadragintaduæ, propter terrarum infœcundam diffuſionem late oberrantes. Mare Caſpium ſub aquilonis plaga ab oceano oritur, cuius vtraque circa oceanum littora, & loca deſerta incultaque habentur: inde meridié verſus per longas anguſtias tenditur, donec per magna ſpacia dilatatũ, Caucaſi montis radicibus terminetur. Itaq; à mari Caſpio quod eſt ad orientem, per orã oceani ſeptentrionalis vſque ad Tanaim fluuium & Mæotidas paludes, quæ ſunt ad occaſum, per litus Cimmerici maris, quod eſt ab Africo vſque ad caput & portas Caucaſi quæ ſunt ad meridiem, gentes ſunt

* Peſsyadrus.

triginta-

triginta quatuor. Sed generaliter regio proxima Albania vlterior, ſub mari & monte Caſpio, Amazonum nuncupatur.

Expliciti ſunt quàm breuiſsimè fines Aſiæ: nunc Europam, in quantum cognitioni hominis concenditur ſtilo peruagabor.

A montibus Riphæis ac flumine Tanai Mæotidiſque paludibus, quæ ſunt ad orientem, per litus ſeptentrionalis oceani vſque ad Galliam Belgicam & flumen Rhenum, quod eſt ab occaſu, deinde vſq; ad Danubium, quem & Iſtrum vocant, qui eſt à meridie & ad orientem directus, ponto accipitur: ab oriente Alania eſt, in medio Dacia, vbi & Gothia: deinde Germania eſt, vbi plurimam partem Sueui tenent, quorum omnium gentes ſunt quinquaginta quatuor. Nunc quicquid Danubius à barbarico ad mare noſtrum ſecludit, expediam. Mœſia ab oriente habet oſtia fluminis Danubij, ab euro Thraciam, à meridie Macedoniam, ab africo Dalmatiam, ab occaſu Iſtriam, à circio Pannoniam, à ſeptentrione Danubium.

Thracia habet ab oriente Propontidis ſinum & ciuitatem Conſtantinopolim, quæ Byzantium prius dicta eſt: à ſeptentrio-

ptentrione partem Dalmatiæ, & ſinum Euxini ponti:ab occaſu & Africo Macedoniam,à meridie Aegæum mare.Macedonia habet ab oriente Aegæum mare, à borea Thraciam, ab euro Euboeam, & Macedonicum ſinum, à meridie Achaiam,à fauonio montes Acroceraunios, in anguſtijs Adriatici ſinus, qui mõtes ſunt contra Apuliam & Brundiſium:ab occaſu Dalmatiam,à circio Dardaniam, à ſeptẽtrione Mœſiam. Achaia vndique propemodum cincta eſt mari:Nam ab oriente habet Myrtoum mare, ab euro mare Creticum, à meridie Ionium mare, ab africo & occaſu Cephaleniam & Caſsiopam inſulas, à ſeptentrione ſinum Corinthium,ab aquilone anguſtum terræ dorſum, quo Macedoniæ coniungitur, vel potius Atticæ, qui locus Iſthmos vocatur,vbi eſt Corinthus, habens in Attica ad boream non longe Athenas ciuitatem. Dalmatia habet ab oriente Macedoniam, ab aquilone Dardaniam, à ſeptentrione Mœſiam, ab occaſu Iſtriam & ſinum Liburnicum & inſulas Liburnicas,à meridie Adriaticum ſinum. Pannonia, Noricus, & Rhetia habent ab oriente Mœſiam, à meridie Iſtriam, ab africo Alpes Pœni-

nas, ab occasu Galliam Belgicam, à circio Danubij fontem, & limitem qui Germaniam à Gallia inter Danubiũ Galliamque secernit, à septẽtrione Danubium & Germaniam. Italię situs à circio in eurum tenditur, habens ab africo Tyrrhenum mare, à borea Adriaticum sinum: cuius ea pars qua continenti terræ communis & contigua est, Alpium obicibus obstruitur: quæ à Gallico mari super Ligusticum sinum exurgentes, primùm Narbonensium fines, deinde Galliam Rhetiamque secludunt, donec in sinu Liburnico defigantur. Gallia Belgica habet ab oriente limitem fluminis Rheni & Germaniam, ab euro Alpes Pœninas, à meridie prouinciam Narbonensem, ab occasu prouinciam Lugdunensem, à circio oceanum Britannicum, à septentrione Britanniam insulam. Gallia Lugdunensis ducta per longum, & per angustum inflexa, Aquitanicam prouinciam semicingit. Hæc ab oriente habet Belgicam, à meridie partem prouinciæ Narbonensis qua Arelas ciuitas sita est, & mari Gallico Rhodani flumen accipitur. Narbonensis prouincia, pars Galliarum, habet ab oriente Alpes Cortias, ab occidente

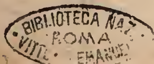
dente Hiſpaniā, à circio Aquitanicam, à ſeptentrione Lugdunenſem, ab aquilone Belgicam Galliam, à meridie mare Gallicum, quod eſt inter Sardiniā & inſulas Baleares, habens in fronte quà Rhodanus fluuius in mare exit, inſulas Stęchadas. Aquitanica prouincia obliquo curſu Ligeris fluminis, qui ex plurima parte terminus eius eſt, in orbem agitur. Hæc à circio oceanū, qui Aquitanicus ſinus dicitur, ab occaſu Hiſpanias habet, à ſeptentrione & oriente Lugdunenſem, ab euro & meridie Narbonenſem prouinciā contingit. Hiſpania vniuerſa terrarum ſitu trigona eſt, & circunfuſione oceani Tyrrheniq́ue pelagi pene inſula efficitur. Huius angulus prior ſpectans ad orientem, à dextris Aquitanica prouincia, à ſiniſtris Balearico mari coartatus, Narbonenſium finibus inſeritur. Secundus angulus circium intendit: vbi Brigantia Caleciæ ciuitas ſita, altiſsimam pharum, & inter pauca memorandi operis, ad ſpeculam Britāniæ erigit. Tertius eius angulus eſt, quà Gades inſulæ intentæ in africum, Atlantem montē interiecto ſinu oceani proſpiciunt. Hiſpaniā citeriore ab oriente incipientem, Pyrenæi ſaltus à parte ſeptentrionis

 trionis

trionis vſque ad Cantabros Aſtureſque deducit, atque inde per Vaccæos & Oretanos, quos ab occaſu habet, poſita in noſtri maris littore Carthago, determinat. Hiſpania vlterior habet ab oriente Vaccæos, Celtiberos, & Oretanos, à ſeptentrione oceanũ, ab occaſu oceanum, à meridie Gaditanum oceani fretum: vnde mare noſtrum, quod Tyrrhenum vocatur, immittitur. Et quoniam oceanus habet inſulas, quas Britanniam & Hiberniam vocant, quæ in auerſa Galliarum parte ad proſpectum Hiſpaniæ ſitæ ſunt, breuiter explicabuntur. Britannia oceani inſula, per longum in boream extenditur. A meridie Gallias habet; cuius proximũ littus tranſmeantibus ciuitas aperit, quæ dicitur Rhutubi portus: vnde haud procul à Morinis in auſtro poſitos Menapios Batauoſque proſpectat. Hæc inſula habet in longum millia paſſuum octingenta, in lato millia ducenta: à tergo autem, vnde oceano infinito patet, Orcadas inſulas habet, quarum viginti deſertæ ſunt, tredecim incoluntur. Deinde inſula Thule, quę per infinitum à cæteris ſeparata, circium verſus medio ſita oceani, vix paucis nota habetur. Hibernia inſula inter Britanniam &

am & Hispaniam sita longiore ab africo in boream spacio porrigitur. Huius partes priores intentæ Cantabrico oceano, Brigantiam Callecıæ ciuitatem ab africo sibi in circium occurrentem, spatioso interuallo procul spectant: ab eo præcipuè promontorio, vbi Scenæ fluminis ostium est, & Velabri Luceniq́ue consistunt. Hæc propior Britanniæ, spacio terrarum angustior: sed cæli soliśque temperie magis vtilis, à Scotorum gentibus colitur. Huic etiam Meuania insula proxima est, & ipsa spatio nō parua * solo commoda, *sole æquè à Scotorum gentibus habitatur. Hi sunt fines totius Europæ. Africam vt dixi, cum tertiam orbis partem maiores nostri accipiendam descripserint, non spatiorum mensuras, sed diuisionum rationes secuti sunt. Mare hoc siquidem magnum, quod ab occasu ex oceano oritur, in meridiem magis vergens, angustiorem inter se & oceanum coartatæ Africæ limitem facit. Vnde etiam aliqui, quamuis eā longitudine parem, tamen multò angustiorē intelligentes: inuerecundum arbitrati sunt tertiam vocare partem, sed potius in Europa Africā deputantes, secundæ portionis portionem appellare maluerunt.

B 3 Præte-

Præterea cum multo amplius terræ in Africa ardore ſolis, quàm in Europa rigore frigoris incultum atque incognitum ſit, (quippe cũ omnia penè animantia vel germinantia, patientius & tolerabilius ad ſummum frigoris quàm ad ſummum caloris accedant) ea ſcilicet cauſa eſt, Africam per omnia ſitu & populis minorem videri: quia & natura ſui minus habeat ſpatij, & cœli inclementia plus deſerti: cuius deſcriptio per prouincias & gentes hæc eſt: Libya Cyrenaica & Pentapolis, poſt Aegyptũ in parte Africæ prima eſt. Hæc incipit à ciuitate Peratonio & montibus Catabathmôn: inde ſecundo mari vſque ad aras Philenorum extenditur. Poſt ſe habet vſque ad oceanum meridianum, gentes Libyæthiopum & Garamantum. Huic eſt ab oriente Aegyptus, à ſeptentrione mare Libycum, ab occaſu Syrtes maiores & Troglodytæ, contra quos inſula Calypſo eſt: à meridie Aethiopicus oceanus. Tripolitana prouincia quæ & Subuentana, vel regio Arzugum dicitur, vbi Leptis magna ciuitas eſt, quamuis Arzuges per longũ Africę limitem generaliter vocentur, habet ab oriente aras Philenorum inter Syrtes maiores & Troglo-

dytas,

ditas, à ſeptentrione mare Siculum, vel potius Adriaticum, & Syrtes minores, ab occaſu Byzacium vſque ad lacum Salinarum, à meridie barbaros Getulos, Nothabres, & Garamantas, vſq; ad oceanũ Aethiopicũ pertingẽtes. BYZACIVM, ZEVGIS, & NVMIDIA. Zeugis autem prius non vnius cõuentus, ſed totius prouinciæ generale fuiſſe nomen inuenimus. Byzaciũ ergo, vbi Adrumetus ciuitas, Zeugis vbi Carthago magna, Numidia vbi Hippo regius & Ruſiccada ciuitates ſunt: habent ab oriente Syrtes minores & lacũ Salinarum, à ſeptentrione mare noſtrum, quod ſpectat ad Siciliam & Sardiniã inſulas, ab occaſu Mauritaniã Sitifenſem, à meridie montes Vzaræ: & poſt eos Aethiopum gentes, peruagãtes vſque ad oceanum Aethiopicum.

Sitifenſis & Cæſariẽſis Mauritania habent ab oriente Numidiam, à ſeptẽtrione mare noſtrum, ab occaſu flumen Maluam, à meridie mõtem Aſtrixim, qui diuidit inter viuam terram & arenas iacentes vſque ad oceanum: in quibus oberrant Gangines Aethiopes. Tingitana Mauritania vltima eſt Africæ. Hęc habet ab oriente flumen Maluam, à ſeptentrione mare

noſtrum vſque ad fretum Gaditanũ, quod inter Abennen & Calpen duo contraria ſibi promontoria coartatur: ab occidente Atlantem montem, & oceanum Atlanticum, ſub africo Heſperium montem, à meridie gentes Aulolum, quas nunc Galaules vocant, vſque ad oceanum Heſperium contingentes. Hic eſt vniuerſus terminus Africæ. Nunc inſularum quæ in noſtro mari ſunt, loca, nomina, & ſpatia dimetiar. Inſula Cypros ab oriente mari Syrio, quem Iſsicum ſinum vocãt, ab occidente mari Pamphylico, à ſeptentrione Aulone Cilico, à meridie Syriæ & Phœnices pelago cingitur: cuius ſpatium in longo tenet millia paſſuum centum ſeptuaginta quinque, in lato millia paſſuum centum vigintiquinque. Inſula Creta finitur ab oriente Carpathio mari, ab occaſu & ſeptentrione mari Cretico, à meridie Libyco, quod & Adriaticum vocãt: habet in longo millia paſſuum cẽtum ſeptuagintaduo, & in lato quinquaginta. Inſulæ Cyclades, quarum eſt ab oriente prima Rhodos, à ſeptentrione Tenedos, à meridie Carpathos, ac occaſu Cythera, ab oriente finiuntur littoribus Aſiæ, ab occidẽte mari Icario, à ſeptentrione mari

Aegæo,

Aegæo, à meridie mari Carpathio. Sunt autem omnes Cyclades numero quinquaginta tres. Hæ tenent à ſeptētrione in meridiem millia paſſuum * quinquaginta, ab quingenta
oriente in occaſum millia ducenta. Sicilia inſula tria habet promontoria, vnum quod dicitur Pelorum, & aſpicit ad aquilonem, cui Meſſana ciuitas proxima eſt. Secundum quod dicitur Pachynum, ſub quo ciuitas Syracuſana reſpicit ad Euronoton. Tertiũ quod appellatur Lilybæũ, vbi & ciuitas eiuſdem nominis ſita eſt, dirigitur in occaſum. Hæc habet à Peloro in Pachynum millia paſſuum centũ * quin XLIX.
quaginta nouem, à Pachyno in Lilybæum centum ſeptuagintaſeptem. Hæc ab oriente cingitur mari Adriatico, à meridie mari Africo quod eſt contra Subuentanos & Syrtes minores: ab occidente & ſeptentrione habet mare Tyrrhenum: à borea vſque ſubſolanum, fretum Adriaticum, quod diuidit Tauromenitanos Siciliæ & Bruttios Italiæ. Sardinia & Corſica inſulæ paruo freto, hoc eſt, millium viginti, diuiduntur: ex quibus Sardinia habet à meridie contra Numidiam Caralitanos: cōtra Corſicam inſulam, hoc eſt, ſeptētrionem verſus, habet Vlbienſes: cu-

ius in longo ſpatium tenet millia paſſuum ducéta triginta,in lato millia CCLXXX. Hæc habet ab oriente & à borea Tyrrhenicum mare, quod ſpectat ad portum vrbis Romæ : ab occaſu mare Sardum, ab africo inſulas Baleares longè poſitas, à meridie Numidicum ſinum, à ſeptentrione (vt dixi) Corſicam. Corſica inſula multis promontorijs anguloſa eſt. Hæc habet ab oriente Tyrrhenicum mare,& portum vrbis,à meridie Sardiniam, ab occaſu inſulas Baleares, à circio & ſeptentrione Liguſticum ſinum. Tenet autem in longo millia paſſuum centum ſexaginta, in lato millia viginti ſex. Inſulæ Baleares duæ ſunt, maior & minor, quibus inſunt bina oppida:maior Tarraconē Hiſpaniæ ciuitatem, minor Barcinonem in ſeptentrionem verſus contra ſe habet. Maiori ſubiacet inſula Ebuſus.Deinde ab oriente Sardiniam,ab aquilone mare Gallicum,à meridie &africo Mauritanicum pelagus, ab occaſu Ibericum pelagus ſpectat. Hæ ſunt inſulę ab Helleſponto vſque ad oceanum per totum magnum pelagus cōſtitutæ: quæ & cultu & memoria magis celebres habentur. Percenſui breuiter (vt potui) prouincias & inſulas orbis vniuerſi:

niuersi: nunc locales gentium * singula- *Insularumque.
rū miserias, sicut ab initio incessabiliter
extiterunt, & qualiter quibusque exortæ
sunt, in quantum suffecero, proferam.

De diluuio sub Noë.

CAPVT III.

CVm post fabricam ornatamq; mundi huius, homo, quem rectum atque Genes. 6.
immaculatum fecerat deus, ac perinde
humanum genus, libidinibus deprauatum peccatis obsorbuisset, continuo iniustam licentiam iusta punitio cōsecuta est.
Sententiam creatoris Dei & iudicis, peccanti homini ac terræ propter hominem
destinatam, semperque dum homines terram habitauerint duraturā, omnes, inuiti
licet, aut probamus negando, aut confitendo toleramus: obstinatisque mentibus
testis sibi infirmitas sua inurit, quibus fidelis scriptura non suaserit. Deinde refu- Gene. 7.
so in omnē terram mari, immissoque dilu Ecclesf. 44.
uio, cū toto orbe contecto vnum spatium
cœli esset ac pelagi, deletum fuisse vniuersum humanum genus, paucis in arca fidei
suæ merito ad substituendam originem
reseruatis, euidentissimè veracissimi scriptores docent. Fuisse tamen etiam illi
contestati sunt, qui præterita quidem

tempora,

tempora ipsumque auctorem temporum nescientes, tamen ex indicio & coniectura lapidum, quos in remotis montibus conchis & ostreis scabros, sæpe etiã cauatos aquis visere solemus, conijciẽdo didicerunt. Et quamuis huiusmodi adhuc & relatu digna & fide certa proferri à nobis queant, tamen hæc veluti principalia duo de prçuaricatione primi hominis, & condẽnatione generationis vitæq; eius, ac deinde perditione totius generis humani dicta sufficiant: tantũ, vt si quá gentiles historici de nostris aliquo ordine contigerunt, hæc plenius cũ cæteris ipso, quo incurrerint, ordine proferantur.

De Nino & Semiramide, eorumq; regnis.

CAPVT IIII.

ANte annos vrbis conditæ MCCC. Ninus rex Assyriorum, primus (vt ipsi volunt) propagandæ dominationis libidine arma foras extulit, cruentamque vitam quinquaginta annis per totam Asiam bellis egit: à meridie atque à rubro mari surgens sub vltimo septentrione Euxinum pontum vastando perdomuit, Scythicamque barbariem, adhuc tunc & imbellem & innocentem torpentemque excitauit, sæuitiam, vires suas nosse, & non

lacte

lacte iam pecudum, sed sanguine hominũ viuere, ad postremum vincere, dum vincit, edocuit. Nouissime Zoroastrem Bactrianorum regem, eundemque magicæ (vt ferunt) artis repertorem, pugna oppressum interfecit. Pòst ipse dum deficientem à se oppugnat vrbem, sagittæ ictu interijt. Huic mortuo Semiramis vxor successit, virum animo, habitu filium gerẽs: auidosque iam vsu sanguinis populos, per duos & quadraginta annos cædibus gentium exercuit. Non cõtenta terminis mulier, quos à viro suo tunc solo bellatore, in quinquaginta annis acquisitos susceperat, Aethiopiam bello oppressam, sanguine interlitam, imperio adiecit. Indis quoque bellum intulit: quò præter illam & Alexandrum Magnum nullus intrauit. Quod eo tempore ideo crudelius grauiusque erat quàm nunc est, persequi & trucidare populos in pace viuentes, quia tũc apud illos nec foris erant vlla incẽdia bellorum, nec domi tanta exercitia cupiditatum. Hæc libidine ardens, sanguinem sitiens, inter incessabilia stupra & homicidia, cum omnes quos regiæ arcessitos meretriciæ habitos cõcubitu oblectasset, occideret, tandem filio flagitiosè conce-

pto, impiè exposito, incestè cognito, priuatam ignominiam publico scelere obtexit. Præcepit enim, vt inter parentes ac filios nulla delata reuerētia naturæ, de cōiugijs appetendis, vt cuique libitum esset,
Licitum. * liberum fieret.

Pentapolim regionem ob nefanda libidinis scelera de cœlo tactam & exustam fuisse.

CAPVT V.

ANte annos vrbis conditæ MCLX. confinem Arabiæ regionem, quæ tunc Pentapolis vocabatur, arsisse penitus igne cœlesti, inter alios etiam Cornelius Tacitus refert, qui sic ait: Haud procul inde campi quos ferunt olim vberes, magnisq; vrbibus habitatos, fulminū iactu arsisse: sed manere vestigia, terramq; ipsam specie solidā vim frugiferam perdidisse. Et cum hoc loco nihil de incensis propter peccata hominum ciuitatibus quasi ignarus expresserit, paulo pòst velut oblitus consilij, subijcit & dicit: Ego sicut inclytas quondam vrbes igne cœlesti flagrasse concesserim: ita halitu lacus infici terram & corrumpi reor. Quo dicto, inuitus licet, de exustis vrbibus, quæ procul dubio peccatorum noxa conflagrauerunt, & scisse se & concessisse confessus,

fessus, palàm prodidit non sibi cognitionis fidem defuisse, sed exprimendæ fidei voluntatem: quod nunc à me plenius proferetur. In confinio Arabiæ & Palæstinæ, qua dimissi altrinsecus montes, subiectis campis excipiuntur, quinque ciuitates fuêre, Sodoma, Gomorra, Adama, Seboim, & Segor. sed Segor ex his parua, illæ amplæ & magnæ: quippe quibus & soli fœcunditas suberat, & Iordanis fluuius per plana diffusus, ac per opportuna diuisus augmentis vbertatis impendebatur. Huic vniuersæ regioni bonis male vtenti, abundantia rerum causa malorum fuit. Ex abundantia enim luxuria, ex luxuria fœdæ libidines adoleuêre: adeo, vt masculi in masculos operantes turpitudinem, nec consideratis quidem locis, conditionibus, ætatibusque, proruerunt. Itaque iratus deus, pluit super hanc terram ignē & sulfur, totamq; regionem cum populis atque vrbibus exustam, testem iudicij sui futuram, æterna perditione damnauit: vt nunc quoque appareat quidem forma regionis, sed inueniatur regio cineris, mediamque conuallem, quam Iordanis irrigauerat, nunc mare superfusum tegat. Tantumque de rebus

Genes. 19.
Isaiæ 13.

rebus (vt putatur) paruis diuinæ indignationis furor accensus est, vt propter hoc quod illi male vtentes bonis, fructus miseriarum, nutrimenta libidinum fecerant, terra quoque ipsa quæ has habuerat ciuitates, primũ exusta ignibus, pòst oppressa aquis, in æternam damnationem communi periret aspectui.

Comparatio cladis Sodomiticæ & Romanæ.

CAPVT VI.

ITaque nunc si placet, hi qui in Christum, quem nos iudicem sæculorum ostendimus, quantum in ipsis est, sputa conijciunt, inter Sodomam & Romã discernant causas, & conferant pœnas: quæ à me vel maximè ob hoc retractandæ non sunt, quia omnibus notæ sunt. Et tamen quàm libenter sententias eorum acciperem, si illi fideliter ita vt sentiunt faterentur: quanquam quid de temporibus Christianis rari & hoc in angulis murmurent, non vsqueadeo molestè accipiendum putem, cum totius populi Romani consona voce, parique iudicio sensus ac sermo sit cognitus. Adeò autem paruo quodam & leui motu hæsitasse erga se parumper consuetudinem voluptatum, indubitatissimè

ſimè conteſtatus eſt, vt liberè conclamaret, ſi reciperet Circum, nihil eſſe ſibi factum: hoc eſt, nihil egiſſe Romæ Gotthorum enſes, ſi concedatur Romanis ſpectare Circenſes. Niſi fortè (vt ſe habet apud pleroſque hoc præcipue tempore) qui ex longa requie vel paruam obortam ſolicitudinem, intolerabilem laborem putant, has clementiſsimas admonitiones, quibus omnes aliquãdo perſtringimur, aliorum punitionibus auditis lectiſque præponũt: quos ſaltem de hoc ipſo exitu Sodomorum & Gomorræorum moneo, vt diſcere atque intelligere queant, qualiter deus peccatores punierit, qualiter punire poſſit, qualiter puniturus ſit.

De prælio inter Telchines & Carpathios & Phoroneum regem. Item de diluuio Achaiæ.

CAPVT VII.

ANte annos vrbis conditæ MLXX. Telchines & Carpathij peruicax prælium aduerſus Phoroneum regẽ Argiuorum, & Parapaſios ancipiti ſpe ſine fructu victoriæ geſſerunt. Idemque Telchines & Carpathij poſt paulùlum bello victi, patria profugi ignarique rerũ, credentes quia ſe penitus à congreſſu totius humanæ habitationis abſtraherent, Rho-

dum insulam quæ Ophiussa antea vocabatur, quasi tuta possessione ceperũt. Ante annos vrbis conditæ MXL. in Achaia sæuum diluuiũ, vastatione plurima totius penè prouinciæ fuit. Quod quia Ogygij, qui tunc Eleusinæ conditor & rex erat, temporibus effusum est, nomen loco ac tempori dedit.

De sterilitate & fame Aegypti, cui Ioseph solertia sua consuluit: & de vanitate Aegyptiorum sacerdotum.

CAPVT VIII.

ANte annos conditæ vrbis MVIII. fuisse apud Aegyptum primum insolitam fastidiendamque vbertatem, deinde iugem atque intolerabilem famem, cui Ioseph vir iustus & sapiens diuina prouisione subuenerit, Pompeius historicus, eiusque breuiator Iustinus docet: qui inter cætera sic ait: Minimus ætate inter fratres Ioseph fuit, cuius excellens ingenium fratres veriti, interceptum peregrinis mercatoribus vendiderunt. A quibus deportatus in Aegyptum, cum magicas ibi artes solerti ingenio percepisset, breui ipsi regi percharus fuit. Nã & pdigiorum sagacissimus erat, & somniorum primus intelligentiã condidit: nihilque

Iustin lib. 36.

que diuini iuris humaniq; ei incognitum videbatur: adeo, vt etiam agrorum sterilitatem futuram ante multos annos prospiciens, fruges congregasset. Tantaq; experimenta eius fuerunt, vt nō ab homine, sed à deo responsa dari viderentur. Filius Ioseph Moyses fuit, quem præter paternæ scientiæ hæreditatem etiā formæ pulchritudo commendabat. Sed Aegyptij cum scabiem & vitiliginem paterentur, responso mōiti, eum cum ægris, ne pestis ad plures serperet, terminis Aegypti pellunt. Hæc Iustinus. Sed quoniam hæc idem Moyses, quem isti sapientem scientemque fuisse attestantur, plenius veriusque, tanquā per se suosque gesta, conscripsit, primum fide eius atque auctoritate, quam etiā isti probant, horum ignorātia supplenda est: dehinc sacerdotum Aegyptiorum fallax malitia cōfutanda est, qui vel astu, quod manifestius est, euidentem iram misericordiamque veri dei memoriæ subtrahere conati sunt, particulatim expositione confusa, ne in contumeliam idolorum suorum eum colendum meritò ostenderent, cuius cōsilio annuntiata hęc mala & auxilio euitata docuissent: vel forte, vt indulgentius accipiamus, ob-

liti sunt. Illius enim nostri Ioseph, qui fuit veri dei seruus, & pro creatura domini sui piè intenteque solicitus, prouisione ipsi abundabant frugibus quasi sacerdotes: sed quia falsi sacerdotes erant, cum cæteris esurientibus nõ dolebant. Enimuero cui placet, obliuiscitur: cui dolet, meminit. Quanquam huius temporis argumentum historijs fastisque reticentibus, ipsa sibi terra Aegypti testis pronuntiat: quæ tunc redacta in potestatem regiam, restitutaque cultoribus suis, ex omni fructu suo vsq; ad nunc quintæ partis incessabile vectigal exoluit. Fuit itaque hęc fames magna sub rege Aegyptiorũ. Diapolita, cui nomen erat Amasis, quo tempore Baleus Assyrios, Argiuos Apis regebat. Fuerunt autem ante annos famis septem, præcedentes alij septem vbertatis anni: quorum affluentiam tanto negligentius perituram, quanto vberius natam Ioseph noster solertia sua collegit, & condidit, totamque Aegyptum conseruauit. Acquisiuit vniuersam Pharaoni pecuniam, & deo gloriam reddens dispensatione iustissima, cui vectigal, vectigal, cui honorem, honorem: omniumque pecora, terras, censusque collegit: ipsos autem,
qui

qui ſemet cum terris ſuis accipiendæ ſtipis taxatione vendiderant, ſtatuta quintę partis pactione laxauit. Hunc Ioſeph, quẽ conſtituit deus Aegyptijs conſeruatæ ſalutis auctorem, quis credat ita in breui eorum excidiſſe memoria, vt filios eius atque vniuerſam cognationem paulò pòſt ſeruitio addixerint, laboribus * affecerint, internecionibus profligarint? Quãobrem non eſt mirandum, ſi nũc quoque aliqui reperiuntur, qui cum à ceruicibus ſuis impendentem gladiũ prętento Chriſtiano nomine auerterint, ipſum nomen Chriſti, quo ſolo ſalui ſunt, aut diſsimulent, aut infament: grauarique ſe eorum temporibus aſſerant, quorum meritis liberantur.

* afflixerint.

De inundatione ſub Amphictyone & Deucalione regibus, peſte Aethiopica, Libero patre Indiam vaſtante.

CAPVT IX.

ANno DCCCX. ante vrbem conditam Amphictyon Athenis tertius à Cecrope regnauit, cuius temporibus aquarum illuuies maiorem partem populorum Theſſalię abſumpſit, paucis per refugia montium liberatis, maxime in monte Parnaſſo, in cuius circuitu Deucalion

tunc regno potiebatur: qui tunc ad feratibus confugientes susceptos, per gemina Parnasi iuga fouit aluitque, à quo propterea genus humanū reparatum ferunt. Tunc etiam in Aethiopia pestes plurimas dirosque morbos, penè vsq; ad desolationem exæstuauisse, Plato testis est. Et ne fortè diuisa tempora credantur iræ dei furorisque bellici, ea tempestate subactam Indiam Liber pater sanguine madefecit, cædibus oppleuit, libidinibus polluit, gentem vtique nulli vnquam hominū obnoxiam, vernacula tantum quiete contentam.

De populo dei in Aegypto afflicto, X. plagis Aegyptiorum, & transitu sinus Arabici, ac reliquijs eiusdem, de solis ardore quodam infesto.

CAPVT X.

ANno ante vrbē conditā DCCCV. infanda Aegyptijs mala, atque intolerabiles plagas incubuisse, Pompeius Corneliusque testantur: qui quidem cum hæc ambo de Iudæis referenda proponant, aliquantulum me pro sui diuersitate mouerunt. Ait enim Pompeius, siue Iustinus, hoc modo: Aegyptij cum scabiem & vitiliginem paterentur, responso moniti, Moysen cum ægris, ne pestis ad plures

res

res serperet, terminis Aegypti pellunt. Dux igitur exulum factus, sacra Aegyptiorum furto abstulit: quæ armis repetentes Aegyptij, domū redire tempestatibus compulsi sunt. At vero Cornelius de eadem re sic ait: Plurimi auctores consentiunt, orta per Aegyptum tabe, quæ corpora, fœdaret, regē Bocchorim adito Ammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, & id genus hominum, vt inuisum dijs, alias in terras auehere iussum: sic cōquisitum collectumq; vulgus, postquam vastis locis relictum sit, cæteris per lachrymas torpentibus, Moysen vnū exulum monuisse, ne quam deorum hominúmue opem expectarent, ab vtrisque deserti, sed sibimet vt duci cœlesti crederent, primo cuius auxilio credentes, præsentes miserias pepulissent. Itaq; Cornelius dicit, quod ipsis Aegyptijs cogentibus, Iudæi in deserta propulsi sint: & postea subiūgit incaute, quod ope Moysi ducis in Aegypto miserias propulissent. Quare ostenditur, quædā, quæ per Moysen strenue acta sunt, fuisse celata. Itē Iustinus asserit, pulsum ęque cū populo Moysen, sacra Aegyptiorū fuisse furatū: quæ Aegyptios armis recipere moliētes, coa- * notitiā.

ctos tempeſtatibus ac repulſos domum rediſſe. Et hic aliquid amplius, & ſi non totum, prodidit quod ille celauit. Quapropter quia Moyſi magno illi duci teſtimonium ambo dixerunt, ab ipſo ſicut per eum & geſta & dicta ſunt, proferentur. Cum populum dei, hoc eſt, genus Ioſeph Aegyptij, cuius ope ſalui erant, ſeruitio oppreſſum labore cruciarent, inſuper etiam ad necandam ſobolem ſuã, crudeli imperio cogerent, dimitti deus populum ſuum liberum, ad ſeruiẽdum ſibi per Moyſen nuncium iubet: contemptuſq́ue duriſsimis cõtumaces ſupplicijs agit: qui decem plagis onerati ac protriti, tandem quos dimittere noluerant, etiam feſtinare coegerunt. Poſt aquas in ſanguinem verſas, ardentibus ſiti grauiora afferẽtes pœnarum remedia quàm pœnas: poſt horridos ranarũ ſqualores, per omnia munda immundaq́ue reptantes: poſt ignitos cyniphes, & nuſquam toto aëre vibrante euitabiles: poſt muſcas caninas, etiam per interiora membrorum horridis motibus curſitantes, acerbeq́ue inferentes tã grauia tormenta quàm turpia: poſt omnium pecorum & iumentorum repentinam ruinam, ſtragemq́ue generalem: poſt veſi-

cas

cas efferuescentes, hulceraque manantia, & (vt ipsi dicere maluerunt) scabiem ac vitiliginem totis corporibus erumpentem: post grandinem cum igne permixtam, passim homines, armentaatq; arbores proterentem: post locustarum nubes, exhaustis omnibus, ipsas quoque radices seminum persequentes: post tenebras imaginibus diras, crassitudine palpabiles, diuturnitate ferales: postremò post vniformem in tota Aegypto primitiuæ sobolis necem, paremque per vniuersos orbitatũ tempestatem, qui iubenti deo non cesserant, cessere puniéti: sed mox pessima pœnitẽtia dimissos persequi ausi, vltima nefandæ peruicaciæ expendêre supplicia. Nam rex eorum vniuersum Aegypti exercitum, curribus atque equitibus instructum, in circum errantes egit: cuius numerum hoc solo vel maxime argumento conijcere possumus, quod eum sexcenta millia virorum timuerunt atque fugerũt. Sed protector depressorum, & vltor contumacium deus diuisit subito rubrũ mare, ac dilatatus vtrinque marginibus rigentium vndarum, in montis faciem latera erecta suspẽdit, vt inoffensi spe limitis prouocati, pij viam desperatæ salutis, impij

foueam insperatæ mortis intrarent. Itaque Hebræis tutò per sicca gradientibus, refusis à tergo aquarum astantium molibus, obruta est & interfecta cum rege suo vniuersa Aegypti multitudo: totaque prouincia plagis antè cruciata, hac postremò interfectione vacuata est. Extant etiam nunc certissima horum monimenta gestorum. Nam tractus curruum rotarumque orbitæ non solum in littore, sed etiam in profundo, quousque visus admittitur, peruidentur. Etsi forte ad tempus vel casu, vel curiositate turbātur, continuo diuinitus in pristinam faciem ventis fluctibusque reparantur, vt quisquis non docetur timorem dei propalatæ religionis studio, iræ eius transactæ vltionis terreatur exemplo. His etiā temporibus adeo iugis & grauis æstus incanduit, vt sol per deuia transuectus, vniuersum orbem non calore affecisse, sed igne torruisse dicatur: impressumq; feruorem & Aethiops plus solitum, & insolitum Scytha non tulerit: ex quo etiam quidam, dum non concedunt deo ineffabilem potentiam suam, inanes ratiunculas conquirentes, ridiculam Phaëtontis fabulam texuerunt.

De parricidio Darnaidum, de Busiridis crudelitate, de Tereo, Progne, & Philomena, & Perseo Asiam populante.

CAPVT XI.

ITem anno ante vrbem conditã DCCLXXV. inter Danai atque Aegypti fratrum filios quinquaginta parricidia vna nocte commissa sunt. Ipse deinde tantorum scelerum fabricator Danaus, regno, quod tot flagitijs acquisierat, pulsus, Argos concessit. Ibique indignè persuasis in facinus Argiuis, Sthenelam, qui eum profugum egentemque * susceperat, regno expulit, atque ipse regnauit. * excepe-rat.

Busiridis in Aegypto cruentissimi tyranni crudelis hospitalitas, & crudelior religio tunc fuit: qui innocentũ hospitum sanguinem dijs, scelerum suorũ participibus propinabat: quod execrabile sine dubio hominibus videtur, quũ ipsis etiam dijs execrabile videretur. Tunc etiam Terei Prognæ & Philomelæ incesto parricidium adiũctum, atq; execrabilius vtroq; conuiuiũ per infandos cibos, additũ est; cum propter sororis pudicitiam ereptam præcisamque linguam filium paruulum mater occidit, pater comedit. Ijsdem temporibus Perseus à Græcia in Asiam trans-

uectus,

uectus, ibi barbaras gentes graui diuturnoque bello domuit: & nouissimè victor nomen subiectæ genti dedit: namq; à Perseo Persæ sunt vocati.

Congeries multorũ facinorũ per præteritionẽ.

CAPVT XII.

AT ego nunc cogor fateri, me prospiciendi finis commodo, de tanta malorum sæculi circunstantia præterire plurima, cuncta breuiare. Nequaquam enim tam densam aliquando siluam prætergredi possem, nisi etiam crebris interdum saltibus subuolarem. Nam cum regnum Assyriorum per MCLX. annos vsque ad Sardanapalum, per quinquaginta propemodum reges actum sit, & nunquã pene vel inferendis vel excipiendis vsque in id tempus bellis quieuerit, quis finis reperietur, si ea commemorare numerando, vt non dicam describendo conemur? præsertim cum & Græcorum prætereunda non sint, & Romanorũ vel maximè recẽsenda sint. Nec mihi nũc enumerare opus est Tantali & Pelopis facta turpia, & fabulas turpiores: quorum Tantalus rex Phrygiorum Ganymedem Trois Dardaniorum regis filium cum flagitiosissimè rapuisset, maiore conserti certaminis fœditate

ditate detinuit, ſicut Phanocles pöeta cõfirmat, qui maximum bellum excitatum ob hoc fuiſſe commemorat: ſiue quia hũc ipſum Tantalum, vtpote aſſeclam deorũ, videri vult raptum puerum ad libidinem Iouis familiari lenocinio præparaſſe, qui ipſum quoque filium Pelopem epulis eius non dubitarit impendere. Tædet etiam ipſius Pelopis contra Dardanum atq; Troianos, quamlibet magna referre certamina: quæ, quia in fabulis celebrari ſolita ſunt: negligentius audiuntur. Illa quoque prætereo, quæ de Perſeo, Cadmo, Thebanis, Spartaniſque per inextricabiles alternantium malorum recurſus, Palæphato ſcribente, referũtur. Taceo flagitia Lemniadum, prætermitto Pandionis Athenienſium regis flebilem fugam, Atrei & Thyeſtis odia, ſtupra & parricidia, cœlo quoque inuiſa, diſsimulo. Omitto Oedipum interfectorem patris, matris maritum, filiorum fratrem, vitricum ſuum. Sileri malo Eteoclem atque Polynicẽ mutuis laboraſſe concurſibus, ne quis eorũ parricida nõ eſſet. Nolo meminiſſe Medeæ amore ſæuo ſauciæ, & pignorũ paruulorum cæde gaudentis, & quicquid illis temporibus perpetratum conijci da-

tur:

tur: qualiter homines ſuſtinuerint, quod etiam aſtra fugiſſe dicuntur.

Certamen inter Cretenſes & Athenienſes. Lapithas & Theſſalos.

CAPVT XIII.

ANno ante vrbē conditā DLX. atrociſsimum inter Cretenſes atq; Athenienſes certamen fuit: vbi populis vtrinq; infœliciter profligatis, cruentiorē victoriam Cretenſes exercuerunt: qui nobiliū Athenienſium filios Minotauro, vtrum fero homini, an inhumanæ beſtiæ aptius dicā neſcio, deuorandos crudeliter addicebant, atque informe prodigium effoſsis Græciæ luminibus ſaginabant. Iiſdē diebus Lapithæ & Theſſali famoſis nimium certauêre conflictibus. Sed Theſſalos Palæphatus, in libro primo incredibilium, prodit ipſos à Lapithis creditos dictoſq; fuiſſe centauros, eo quod diſcurrentes in bello equites, veluti vnum corpus equorum & hominum viderentur.

Veſores rex Aegypti Scythas bello infeſtans, vincitur. Scythæ Aſiam ſibi ſubijciunt.

CAPVT XIIII.

ANno ante vrbē conditam CCCC. LXXX. Veſores rex Aegypti meridiē & ſeptentrionem, diuiſas penē toto

toto cœlo ac pelago plagas, aut miſcere bello, aut regno iungere ſtudens, Scythis bellum primus indixit, miſsis prius legatis, qui hoſtibus parendi leges diceret. Ad quæ Scythæ legatis reſponderunt, ſtolide opulentiſsimũ regem aduerſus inopes ſumpſiſſe bellũ, quod timendũ ipſi magis verſa vice fuerit, propter incertos belli euẽtus: nulla præmia, & damna manifeſta. Porrò ſibi non expectandum, dum ad ſe veniatur, ſed vltro prædæ obuiam ituros. Nec mora: nã dicta factis inſequũtur. Primum ipſum Veſorẽ territum refugere in regnũ cogunt: deſtitutum vero exercitũ inuadunt, omnemque belli apparatum capeſſunt. Vniuerſam quoque Aegyptum populaſſent, niſi paludibus impediti, repellerentur. Inde cõtinuo reuerſi perdomitã infinitis cædibus Aſiam, vectigalem fecêre: vbi per XV. annos ſine pace immorati, tandem vxorum flagitatione reuocantur, denunciantium, ni redeant, ſobolem ſe à finitimis quæſituras.

Amazonum origo, mores & facinora.

CAPVT XV.

MEdio autem tẽpore, apud Scythas duo regij iuuenes Plynos & Scolopythus, per factionem optimatum domo pulſi,

pulſi, ingentem iuuentutem ſecum traxêre, & in Cappadociæ Ponticæ ora iuxta amnem Thermodoontem conſederunt, campis Themiſcyrijs ſibi ſubiectis: vbi diu proxima quæque populati, conſpiratione finitimorum per inſidias trucidantur. Horũ vxores exilio ac viduitate permotæ, arma ſumunt, & vt omnibus par ex ſimili conditione animus fieret, viros qui ſuperfuerant, interficiunt: atque accenſæ in hoſtem, ſanguine ſuo vltionem cæſorum coniugum, finitimorum excidio conſequuntur. Tunc pace armis quæſita, externos concubitus ineunt, editos mares mox enecant, feminas ſtudioſè nutriunt, inuſtis infantium dexterioribus mamillis, ne ſagittarum iactus impedirẽtur: vnde Amazones dictæ. Harum duæ fuêre reginæ, Marpeſia & Lampetoo, quę agmine diuiſo in duas partes, viciſsim curam belli & domus cuſtodiam ſortiebantur. Igitur cum Europam maxima ex parte domuiſſent, Aſiæ vero aliquantis ciuitatibus captis, ipſæ Epheſum aliaſque vrbes condidiſſent, præcipuam exercitus ſui partem onuſtam opulentiſsima præda, domum reuocant: reliquæ ad tuendũ Aſiæ imperium relictæ cum Marpeſia regina

gina concursu hostiū trucidantur. Huius locum capeſsit Orithya filia, quæ singularem virtutis gloriam perpetua virginitate cumulauit. Hac fama excitas gentes tanta admiratio & formido inuaserat, vt Hercules quoque cùm iussus fuisset à domino suo exhibere arma reginæ, quasi ad ineuitabile periculum destinatus, vniuersam Græciæ lectam ac nobilem iuuentutem contraxerit, nouē longas naues præpararit: nec tamen contentus examine viriū, ex improuiso aggredi, & insperatas circumuenire maluerit. Duæ tunc sorores regno præerāt, Antiope & Orithyia. Hercules mari aduectus, incautas inermesq; & pacis incuria desides, oppreſsit. Inter cæsas captasq; complurimas du; sorores Antiopæ, Menalippe ab Hercule, Hippolite à Theseo retentæ. Sed Theseus Hippolytan matrimonio asciuit. Hercules Menalippen sorori reddidit, & arma reginæ prætio redēptionis accepit. Post Orithyiam Penthesilea regno potita est: cuius Troiano bello clariſsima inter viros documenta virtutis accepimus.

Epilogus historiæ Amazonū: in quo præsentem Romanorum cæcitatem insectatur.

CAPVT XVI.

PRoh dolor, pudet erroris humani. Mulieres patria profugæ Europam atque Asiam, id est, plurimas fortissimasque mundi partes intrauerunt, peruagatę sunt, deleuerunt, centū penè annis euertēdo vrbes plurimas, atq; alias constituendo tenuerūt: nec tamen miserię hominum pressura temporū deputata est. Modo autem Getæ illi, qui & nunc Gothi, quos Alexander euitandos pronuntiauit, Pyrrhus exhorruit, Cæsar etiam declinauit, relictis vacuefactisq; sedibus suis, ac totis viribus toti Romanas ingressi prouincias, simulq; ad terrorem diu ostentati societatem Romani fœderis precibus sperāt, quàm armis vindicare potuissent. Exiguę habitationis sedem, non ex sua electione, sed ex nostro iudicio rogant: quibus subiecta & patente vniuersa terra, præsumere, quā esset, libitum, liberum fuit. Semetipsos ad tuitionem Romani regni offerunt, quos solos inuicta regna timuerūt: & tamen cæca gentilitas, cùm hæc Romana virtute gesta non esse videat, fide Romanorū impetrata non credit, nec acquiescit, cùm intelligat, confiteri beneficio Christianæ religionis (quæ cognatā per omnes populos fidem iungit) eos viros

sine

sine prælio sibi esse subiectos, quorum fœminæ maiorem terrarum partem immensis cædibus deleuerunt.

De raptu Helenæ & Troiæ excidio, cum admonitione ad lectorem.

CAPVT XVII.

AT vero ante vrbē conditā CCCC. XXX. anno, raptus Helenæ, coniuratio Græcorum, & concursus mille nauium, dehinc decennis obsidio, ac postremo famosum Troiæ excidium prædicatur. In quo bello per decem annos cruentissimè gesto, quas nationes, quantosque populos idem turbo inuoluerit, atque afflixerit, Homerus poeta in primis clarus, luculentissimo carmine palā facit: nec per ordinem nunc retexere nostrū est, quia & operi longum & omnibus notū videtur. Veruntamē qui diuturnitatem illius obsidionis, euersionis atrocitatē, cædem, captiuitatemq; didicerunt, videant, si recte isto, qualiscunq; est, præsentis temporis statu offenduntur, quos hostes, occulta misericordia dei, cū per omnes terras instructis copijs bello ꝑsequi possint, pacis gratia prętētis obsidibus ꝑ omnia maria sequuntur: & ne forte hæc quietis amore facere credantur, seipsos ad pericula sua

pro Romanorum pace aduersus alias gentes offerunt.

Aeneæ in Italiam aduentus, & variæ clades eiusdem temporis.

CAPVT XVIII.

PAucis præterea annis interuenientibus, Aneæ ex Troia profugi aduentus in Italiam, quæ arma commouerit, qualia per triennium bella excitauerit, quantos populos implicuerit, odio excidioque afflixerit, ludi literarij disciplina
* inustũ. nostræ quoque memoriæ * insitum est. Horum præterea temporũ medio interiacente exilia naufragiaque Græcorum, Peloponnensium clades Codro moriente, fatorum ignari Thraces, noua in bella surgentes, & generalis tunc per totam Asiam Græciamque commotio.

De Sardanapolo rege Assyriorum. De Pharaorte, Diocle, & Astyage regib. Medorum. De Cyro rege Persarum.

CAPVT XIX.

ANno ante vrbem conditam LXIIII. nouissimus apud Assyrios regnauit Sardanapalus, vir muliere corruptior:
* fœminę. qui inter scortorum greges * femineo habitu purpuram colo tractans, à præfecto suo Arbato, qui tunc Medis præerat, visus

ſus atque execrationi habitus, mox etiam excitis Medorum populis ad bellum prouocatus,& victus,ardenti pyræ ſe iniecit. Exin regnum Aſſyriorum in Medos conceſsit. Deinde multis prælijs vndique ſcateſcentibus, quæ per ordinem differere nequaquam aptũ videtur, per varios prouentus ad Scythas Chaldæoſque, & rurſus ad Medos parili via redit. In qua breuitate penſandum eſt, quantæ ruinæ cladeſque gentium fuêre,quanta bella fluxerunt, vbi toties tot & talia regna mutata ſunt. Poſt hæc Medis Phraortes imperitauit,qui creberrimis Perſarum Aſſyriorumq; bellis viginti & duos regni ſui annos conſumpſit. Poſt hunc Diocles regnauit, vir armis experientiſsimus, ſemperque bellis immoratus,qui auctum latè imperium moriens Aſtyagi dedit. Aſtyages virili prole vacuus, Cyrum nepotem apud Perſas genitum habuit. Sed Cyrus, mox vt adoleuit,congregata Perſarũ manu, auo certamen indixit. Porrò Aſtyages oblitus ſceleris ſui, quod in Harpagũ dudum admiſerat, cum filiũ eius vnicum &paruulum interfecit, epulandumque patri appoſuit, ac ne quid infœliciſsimæ orbitati fœlix ignorantia ſubtraheret, in-
 fames

fames epulas, ostensis patri cum capitè manibus, improperauit. Huius ergo facti immemor, ipsi Harpago summam belli committit, qui acceptum exercitum statim Cyro per proditionem tradit. Quo comperto, Astyages raptis secum copijs, in Persas ipse proficiscitur, acriusque certamen instaurat, proposito suis metu, si quis è prælio cedere moliretur, ferro exciperetur. Qua necessitate instanter Medis pugnantibus, pulsa iterum Persarum acies, cum paulatim cederet, matres & vxores eorum obuiam occurrunt, orant, in prælium reuertantur: cunctantibus, sublata veste, obscœna corporis ostendunt, quærentes, num in vteros matrum vel vxorum vellent refugere. Quo facto erubescentes in prælium redeunt: & facta impressione, quos fugiebant, fugere compellunt. Ibi tunc Astyages capitur, cui Cyrus nihil aliud quàm regnum abstulit, eumq; maximè Hyrcanorum genti præposuit. In Medos vero ipse reuerti noluit. Is finis imperij Medorum fuit. Sed ciuitates quæ tributariæ Medorum erant, à Cyro defecerunt: quæ res Cyro multorum bellorum causa & origo extitit.

De Phalaridis tyrannide, & Aremuli Latinorum regis flagitijs.

CAPVT XX.

EA tempestate Phalaris Siculus Agrigentinos arrepta tyrannide populabatur. Qui crudelis mente, commentis crudelior, omnia nefariè in innocentes agens, inuenit aliquando quem iustè puniret iniustus. Nã Perillus quidam æris opifex affectans tyranni amicitiam, aptũ munus crudelitati illius ratus, taurum æneum fecit cui adfabre ianuam è latere composuit, quæ ad contrudendos damnatos receptui foret: vt cum inclusus ibidẽ subiectis ignibus torreretur, sonũ vocis extortæ capacitas concaui æris augeret, pulsuq́; ferali competens imagini murmur emitteret, nefarioq́; spectaculo mugitus pecudis, nõ hominis gemitus videretur. Sed Phalaris factũ amplexus, factorem execratur, & vltioni materiam præbuit, & crudelitati: nã ipsum opificẽ sua inuentione puniuit. Fuerat etiã paulò superiore tempore apud Latinos rex Aremulus, qui per annos octodecim flagitijs impietatibusque crescens, ad postremum diuino iudicio fulmine interceptus, matura supplicia immatura ætate dissoluit. Eligant

nunc (si videtur) Latini & Siculi, vtrum in diebus Aremuli & Phalaridis esse maluissent, innocentum vitas pœnis extorquentium, an his temporibus Christianis, cùm imperatores Romani ipsa in primis religione compositi, post comminutas reipublicæ bono tyrannides, ne ipsorum quidem iniurias exigunt tyrannorum.

Bellum inter Peloponnenses & Athenienses, de Amazonum & Cimmeriorum in Asiam incursu, de diutina obsidione & expugnatione Messenæ. Bellum Atheniensium contra Lacedæmonios, Peloponnensium & Bœotiorum contra Athenienses.

CAPVT XXI.

ANno ante vrbem conditam XXX. Peloponnensium Atheniensiumq; maximum bellum totis viribus animisque commissum est: in quo mutuis cędibus ad hoc coacti sunt, vt velut victi se ab alterutro subtraherent, bellumque desererent. Tunc etiam Amazonum gentis & Cimmeriorum in Asiam repentinus incursus plurimam diu latè vastationem stragemque edidit. Anno vicesimo ante vrbē conditam, Lacedæmonij contra Messenios propter sprętas virgines suas in solenni Messeniorū sacrificio, per annos viginti inde-

indefeſſo furore bellantes, ruinæ ſuæ totas Græciæ vires implicuerunt: qui cum ſe magnis execrationibus deuouiſſent, ſacramentiſque obſtrinxiſſent, domum, niſi Meſſena expugnata, nunquam eſſe redituros, ac per decẽ annos longa fatigati obſidione, nec tamen aliquem vincendi fructum adepti, porrò autem & querelis vxorum ſuper longa viduitate, & periculo ſterilitatis conteſtantium permoti reuocarentur, conſultatione habita, veriti ne intercepta ſpe ſobolis ſibi magis hac perſeuerantia, quàm Meſſenijs perditio nutriretur, ſelectos in exercitu eos, qui poſt iuſiurandum in ſupplementum militiæ venerant, Spartam remittunt, quibus promiſcuos omnium fœmininarum concubitus permiſere, infami ſatis, nec tamen inutili licentia. Ipſi autem propoſito inſiſtentes, expugnant fraude Meſſenios, victos ſeruitio premunt. At illi cruẽtam diu dominationem inter verbera, & vincula perpreſsi, iugum excutiunt, arma ſumũt, bellum inſtaurant. Lacedæmonij Tyrtæum poetam Athenienſem ducem prælio legunt: qui tribus conflictibus fuſi, amiſſum exercitum, vocata in libertatem ſeruorum manu ſuppleuerunt. Sed cum ſic

quoque desistendum certamini propter metum periculi arbitrarentur, Tyrtęi poëtæ & ducis cōposito carmine & pro cōcione recitato, rursus accēsi, mox in certamen ruunt: tantaq́; vi animorum concursum est, vt raro vnquam cruētius prælium exarserit. Ad postremum tamen victoria Lacedæmoniorū fuit. Tertio Messenij reparauêre certamē. Nec Lacedęmonijs mora. Multas in auxiliū copias vtrinque duxerūt. Athenienses vero Lacedæmonios alibi intentos è diuerso aggredi parant. Nec Lacedæmonij quieuêre: nam ipsi in Messenios occupati, Peloponnêses immiserunt, qui Athenienses prælio exciperent. Athenienses aūt missa in Aegyptū parua classe, impares viribus nauali congressu facile vincuntur. Dehinc recepta classe, aucti etiā militum robore, victores in præliū vocant. Lacedæmonij quoq; omissis Messenijs, in Atheniēses arma conuertunt. Diu graues & variæ pugnæ, & anceps victoriæ status: ad postremū pendente euentu, vtrinq; discessum est. Sciendum tamen est, maxime ipsam esse Spartam, quam & Lacedæmoniam ciuitatem dicunt, atque inde Lacedæmonios, Spartanos dici. Igitur inde reuocati Lacedæmonij

monij ad Messeniorum bellum, ne medium tempus otiosum Atheniensibus relinquerent, cũ Thebanis paciscuntur, vt Bœotiorũ imperiũ eis restituerent, quod tẽporibus belli Persici amiserãt, si illi Atheniensium bella susciperent. Tantus furor Spartanorum erat, vt duobus bellis impliciti, suscipere tertium non recusarent, dũmodo inimicis suis hostes acquirerent. Athenienses tanta bellorum tempestate permoti, duos duces delegerunt: Periclem spectatæ virtutis virum, & Sophoclem scriptorem tragœdiarum: qui diuiso exercitu, & Spartanorum fines latè populati sunt, & multas Asiæ ciuitates Atheniensium imperio adiecerunt. Hinc porrò per annos quinquaginta in certa semper victoria terra mariq; pugnatum est, donec Spartani & opibus imminutis & fide profligata, socijs quoque probro fuêre. Sed hæc per tot ætatum volumina incubu isse Græciæ parui penditur. Nunc autem interpellari interdũ voluptates, & impediri parumper libidines non sustinetur. Quanquam inter illius tẽporis homines atque istius hoc interest, quod illi æquo animo hæc intoleranda tolerabant, quia in his nati vel enutriti erant, & meliora

non

non nouerant: isti autem perpetuo in vita sua tranquillitatum & deliciarum sereno assuefacti, ad omne vel modicum obductæ solicitudinis nubilum commouētur. Atque vtinam ipsum depulsorem huius vel modicæ inquietudinis precarentur, cuius munere hanc ignoratam alijs temporibus iugitatem pacis habuerunt. Et quoniam spopondisse me memini, cùm veluti articulis quibusdam dicendi ordinem definirem, dicturum me esse ab orbe condito vsque ad vrbem conditam, huic volumini, quod ab orbe condito explicuimus, finis hic sit: vt ab vrbe cōdita sequēs libellus incipiat, qui contextiora illorum temporū mala, exercitatioribus quippe ad nequitiam atq; eruditioribus hominibus, continebit.

FRANC.

FRANC. FABRICII MARCODVRANI IN PAVLI Orosij Historiarum librum primum

Annotationes.

SED his, quos amant, zelant.) *His, non hos, est in nostris manuscriptis. ζηλοῦν etiam in sacris literis cum datiuo legitur.* Catelli sub mensa) *Legitur & de mēsa. Apud Matth. cap. 15. est, τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῆς κυρίων αὐτῶν.* Beatus etiā Tobias.) *Tobiæ. 6.* Aduersum hos ipsos.) *Hinc cognoscitur quo tempore hanc historiam conscripserit Orosius, nimirum post Romam captam sub Honorio Imperatore, anno Christi CCCCX. qua de re dicemus lib. vlt. cap. 29. Cum ergo Augustinus iam decimum de Ciuitate Dei perfecisset, atq; vndecimum conscriberet, tum Orosius noster hæc scribere aggressus est.*

In Caput primum.

Anni tria millia CLXXXIIII.) *Hunc numerum nos in omnibus libris inuenimus. quod propter varietatem, quæ in primis temporibus inuenitur, testatum relinquere voluimus. Varietatem Hebræorum & Græcorum librorum diuersitas peperit. Lege*

præter alios Augustinum de Ciuitate dei lib. 15. cap. 10. Eusebius, Orosius, Cassiodorus & posteriores magis Græcos quàm Hebræos secuti sunt. Abraham, auctore Eusebio, natus est anno XLIII. imperij Nini regis.

In Caput Secundum.

In hoc capite, quo orbis terrarum summatim describitur, sunt nonnulla vocabula barbara, quæ apud alios scriptores non facilè inuenias. in ijs nos antiquorum librorum auctoritati plurimum tribuendum putauimus. In eo tamen quod hic legitur, In Roxolanorum finibus, *impressam lectionem retinuimus. Nam in manuscriptis est,* Rhobascorum, *vt alij quoque annotarunt.* Super lacum Caleartium.) *Gerardus Bolsuinge, qui primam Hittorpianam editionem è vetustis libris emendauit, ex illis annotauit legi, Alearsum & Chalearsum. Nos in manuscriptis,* Halearzum, Calearsum, &c, Caleartum, *inuenimus.* Promontorium Caligardamana.) *Sic est in vetustis, cum in vulgatis legatur,* Calligicum. A ciuitate Dacusa.) *Ita nos ex ijsdem libris, pro quo vulgo, Dascuta, &, Dagusa, legitur. Apud Plinium lib. 5. cap. 24. & lib. 6. cap. 19. hoc oppidum, Dascusa, nominatur.* Libyæ Aegyptiæ.) *In duobus manuscriptis est,* Libyo Aegyptiæ: *apud Plinium lib. 5. cap. 7. Libyægyptij, eosq; super Getulos habitare tradit.* Parchoatras.) *Hic Straboni est Parachoatras, Plinio Choatras,* Dahas ac Araucas.) *Ita Bolsuinge scripsit, cum ante,* Dahassacarancas, & Dacha-

Dachaftauriocas, *legeretur. Noſtri antiqui partim*, Daaſſacauracas, *partim*, Daaſſacaraucas, *habent.* Montani Paropamiſadæ.) *Vulgo legitur, montana Paropamiſſada: nos libros vetuſtos ſecuti ſumus. Stephanus*, παροπάμμοσος πόλεως ὄρος ἰνδικῆς, ἀφ᾽ οὗπερ παροπάμμοσάδαι οἱ παροικοῦντες. Ἀπολλόδωρος δ᾽ ἐν δευτέρῳ περὶ γῆς, ἀπ᾽ αὐτῶν φησι τοῦτο ὄρος κεκλῆσθαι. οἱ δὲ το κατοικουντες, παροπαμμοσάδαι. *Apud Arrianũ hoc nomen modo vnico σ, modo gemino σσ ſcribitur: ſed apud Diod. & Euſthatium Dionyſij interpretũ vnicum σ habet.* Montes Acroceraunios.) *Legitur & Acroceraunia. Horat. lib. 1. Carm. Qui vidit mare turgidum, & infames ſcopulos Acroceraunia. Dio lib. 41.* ἐπεραιώθη πρὸς τὰ ἄκρα τὰ κεραύνια ὠνομασμένα. Vbi Brigantia Callæciæ.) *Ita ſcripſimus ex libro vetuſto, pro quo in vulgatis eſt, Gallecia. Dio lib. 37.* βριγάντιον πόλιν καλλαικίας *dicit.* In auerſa Galliarum parte.) *Auerſa non aduerſa, recte eſt in manuſcriptis.* Regio Arzugum) *Azotum, quod alij aſcripſerunt, nos in nullis antiquis inuenimus.* Byzacium.) *Vulgo mẽdoſe Byzantium legitur. De Byzacio Plinius lib. 5. cap 4. In vetuſto Indice dignitatum & adminiſtrationum Romanarum, iam Bizacium, iam Biſacium legitur.* Ruſiccada.) *Apud Plinium li. 5 cap 3. & Mellam lib. 1 cap. 7. eſt, Ruſiccade.* Inter Abennen & Calpen.) *Hauennen, Habennen, & Abennen ſcriptum inuenitur. Intelligit duas columnas Herculis: quarũ vna Europaea à barbaris Calpe, à græcis* ἀλύβη *nominatur: altera Libyca ab illis Abenne, ab his* κυνηγετικὴ *dicitur, auctore Euſtathio in*

Dionyſi-

Dionysium, A Peloro in Pachynũ millia passuum CLIX.) *In vno manuscripto est, CXLIX. in alijs CLIX. Si Strabonis stadia sequamur, minor numerus verior videbitur.*

In Caput Tertium.

Ac perinde humanum genus.) *Ante hæc verba in vulgatis additur*, morti se substrauisset: *quæ quando in nullis libris antiquis inuenimus, tanquã supposititia, nihil tamen praiudicantes, deleuimus.* Deinde refuso sub Noë) *Duæ postremæ voces in lib. vet. non leguntur & possunt non incommodè abesse.* Ex iudicio & coniectura lapidum.) *Genes. 8. legimus arcam Noë requieuisse super montes Ararath, id est, Armeniæ. vbi, auctore Hieronymo, vsque hodie eius permanent vestigia. de Ararath idem vndecimo Commẽtariorum in Esaiam, Iosephus lib. 1. Antiquit. scribit Armenos loco, in quo Noë ex arca egressus est, ἀποβατήριον nomen fecisse.*

In Caput Quartum.

Ninus rex Assyriorum.) *Ninus nõ primus, sed tertius Assyriorum rex fuit, vt ex Beroso notum est. Sed quia Ninus est πρῶτος τῶν εἰς ἱστορίαν καὶ μνήμην παραδεδομένων, vt scribit Diodorus initio lib. 2. iccircò à Nino historici, in quibus Ctesias, Diodorus, Eusebius, Iustinus, Orosius, Cassiodorus & alij, initium fecerunt.* Torpentemque excitauit.) *Hunc locum nos ex fide librorum manuscriptorum emendauimus, quamuis vulgata lectio ferri posse videretur.* Nouissimè Zoroastrem) *Zoroastrem hunc regem Trogus Pompeius nominauit, qui in Græcis Diodori*

dori Siculi libris, quos beneficio Henrici Stephani habemus, οξυαρτης *appellatur, cum à Latino Interprete Zoroaſtes vocetur. Beroſus lib. 5. Cameſenuum nominat, qui in Bactrianis magno præſidio regnum ſtabiliuit, eumq́; non à Nino, ſed à Ninya Nini filio victum & interfectum ſcribit* Huic mortuo Semiramis ſucceſsit.) *De Semiramide copiosè Diodorus lib. 2.* Indis bellum intulit.) *Præter Diodorũ lege Auguſtinum de Ciuit. Dei lib. 18. cap. 2. Strabo. lib 15. ex Megaſthene refert, Semiramidem prius quàm ex India egrederetur, periiſſe.*

In Caput quintum.

Inter alios etiam Cornelius.) *In aliis mendoſe legitur, inter alia. Locus eſt apud Tacitum lib. 21. De hac regione legendus etiam Egeſippus. lib. 4. cap. 18.* Specie ſolidam.) *Vulgo legitur, ſolida. in Tacito eſt,* terramque ſpecie torridam. Ego ſicut inclytas.) *Inclytas, eſt etiam in vetuſtis. At in Tacito eſt,* Iudaicas. In confinio Arabiæ.) *De euerſione harum ciuitatum Moſes Geneſ. 19.* Indignationis furor accenſus.) *Vulgo legitur, iudicium accenſum eſt. Vocem, iudicium, in nullis manuſcriptis reperi: ſed quod eſt in optimo libro Cornelii Gualteri repoſui.*

In Caput ſeptimum.

Telchines & Carpathii.) Telchines *non* Telchiſes, *ideo ſcripſimus, quod ab his Rhodum occupatam Oroſius ſtatim ſcribat: qui autem Rhodum occuparunt, ii à græcis Telchines dicuntur, de qui-*

bus præter Strabonem Diodorus lib. 5. τὴν δὲ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην ῥόδον πρῶτοι κατῴκησαν οἱ προσαγορευόμενοι τελχῖνες. *id est, Rhodum insulam primi tenuerunt, qui Telchines appellantur. In Eusebij Chronico hæc res ita descripta legitur, Teltaphis & Carsatis aduersus Phoroneum & Parrhasios instituunt bellum. In vno manuscripto,* Carsatij, *legitur.* Aduersus Phoroneum.) *Secundus hic Argiuorum rex fuit, auctore Eusebio cuius meminit Plato in Timæo. Pausanias libr. 2. scribit, hunc dispersos antè Argiuos, & seorsum habitantes in vnius ciuitatis ius compulisse. Apud Dionysium Alicarnasseum libr. 1. legimus,* ἀιζειὸν καὶ φορωνέα *primos in Peloponneso regnasse.* Parapasios.) *Alij ascripserunt legi etiam,* Paphasios. *Ego in vno manuscripto,* Parapasios, *scriptum inueni: in alijs,* Parphasios. Quæ Ophiussa) *Stephanus,* ῥόδος νῆσος ἐπιφανεστάτη. ἐκαλεῖτο ὀφίουσα δὲ αἰθραία. *Apud Strabonem, & Dionysij Afri interpretem* ὀφιοῦσα *legitur.* Quod quia Ogigij.) *Augustinus lib. 18. de Ciuit. Dei cap. 3. ait inter scriptores non conuenire, quando Ogygius ipse fuerit, cuius temporibus diluuium fuit. Orosius eandem rationem cum Eusebio secutus est.*

In Caput octauum.

Adeo, vt etiam agrorum sterilitatem.) *Apud Iustinum libr. 36. hæc plenius ita leguntur, Adeo, vt etiam agrorum sterilitatem ante multos annos prouiderit, perijssetque omnis Aegyptus famę, nisi monitu eius rex edicto seruari per multos annos fruges iussis-*

iußisset. Scabiem & vitiliginem.) *Sic etiam infra cap. 10. legitur, cum in vulgatis Iustini libris sit, scabiem & pruriginem. Sed habeo manuscriptum Iustini exemplar, in quo,* scabiem & vliginem, *mendose quidem legitur, sic tamen vt veræ lectionis vestigia appareant* Cui placet, obliuiscitur.) *Sententia Ciceronis ex oratione pro Murena.* Fuit itaque hæc fames.) *Hæc temporis notatio ex Eusebij Chronico sumpta est, atque apud Augustin. quoque legitur li. 18. de Ciuit. ca. 4. Historia ipsa extat Gen. 44. & li. 2. Antiq. Iosephi.* Cui vectigal, vectigal.) *Locus est apud Paulum ad Rom. 13.*

In Caput nonum.

Amphictyon.) *Vulgo hic, & lib. 2. Iustini mendose, Amphitryon scribitur, cum Amphictyon, legendum esse non modo è libris vet. verùm etiam è Pausaniæ lib. 1 constet: vbi scribit, Cecrope mortuo Cranaum regno Athenarum potitum fuisse, quem Amphictyon per vim expulerit. De hoc diluuio Augustinus de Ciuitat. Dei. libr. 18. cap. 10. His temporibus, inquit, vt Varro scripsit, regnante Athenis Cranao successore Cecropis, vt autem nostri Eusebius & Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanente diluuium fuit, quod appellatũ est Deucalionis, eò quòd ipse regnabat in eadẽ earũ terrarũ partibus, vbi maximè factum est.* Tunc etiam in Aethiopia.) *Hæc ex Eusebij Chronico descripta sunt.* Subactam Indiam Liber pater.) *Liberum patrem Indos subegiße Clitarchus quoque in suis historijs de Alexandro scripsit, vt refert Apol-*

lonij Rhodij Scholiastes lib 2. Argonaut. Verùm quis hic liber pater, siue διόνυσος, fuerit, non sine causa quærit Arrianus initio lib. 5.

In Caput Decimum.

At vero Cornelius.) *Hæc sunt apud Cornelium Tacitum initio lib. 2. Quomodo autem nos locum descripsimus, ita in Taciti & Orosii manuscriptis libris legitur.* Ab vtrisque deserti.) *Hæc verba, quamuis in nostris vetustis non legantur, tamen quia sunt apud Tacitum, reliquimus.* Sicut per eum dicta.) *Exposuit hæc Moses in Exodo.* Ridiculam Phaëtontis fabulam.) *Cum hac narratione conueniunt quæ Plato in Timæo de Phaëtonte scribit.*

In Caput XI.

Inter Danai atque Aegyptij.) *Danaidum notum facinus est, de quo etiam Virg lib. 10. Aen.*

Impressumq; nefas, vna sub nocte iugali
Cæsa manus iuuenum fœdè, thalamiq; cruenti.

Sthenelam, qui eum profugum.) *Sthelenum, vulgo hic corruptè legitur, sicut & in Eusebij Chronico hoc nomen deprauatum est. Cæterum Pausanias in Corinthiacis scribit, Danaum ex Aegypto venientem, non Sthenelam, Sthenelæ filium Gelanorem regno expulisse.* Busiridis in Aegypto.) *De Busiridis ξενοκτονία præter Isocratem Diodorus in posteriore parte lib. 1 Augustinus de Ciuitat. dei libr. 18. cap. 12. Illo, inquit, tempore vel rex, vel potius tyrannus Busiris suis dijs suos hospites immolabat.*

labat. Quod execrabile hominibus.) *Hic locus aliter in libris impreßis legitur: sed nos religioni habuimus à veteri scriptura vel vnguem discedere. Terei facinus notum est ex Ouidiana Metamorphosi. libr. 6.* Ijsdem temporibus Perseus.) *Perseus Iouis & Danaes filius profectus ad Cepheum Beli F eius filiam Andromedam vxorem duxit, ex eaq; filium Persen sustulit: à quo Persæ, qui antea Cephenes & Artai appellabantur, nomē sortiti sunt, Herodot lib 7.*

In Caput XII.

Tantalus rex.) *Quæ hoc capite de Tantalo Cadmo alijsq; dicuntur, de illis, cùm in vulgus nota sint, putidum est aliquid scribere.* Medeæ amore sæuo sauciæ.) *Respicit illum locū Ennij ex Medea,*

Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedē
Medea animo ægra, amore sæuo saucia

Qui locus extat lib. 2. Rhetoricorum ad Herēnium, atque de illis Euripidianus expressus est.

Οὐ γὺ ἂν δέσποιν' ἐμὴ
Μήδεια πύργυς γῆς ἔπλευσ' ἰωλκίδος
Ερωτι θυμὸν ἐκπλαγεῖσ' ἰασονος.

Meminit & Cicero in Cæliana.

In Caput XIII.

Atrocißimum inter Cretenses) *Hoc bellum Minos rex Cretensium contra Athenienses mouit propter Androgei interitum, de quo & Minotauro Diodor libr. 4. Plutarchus in Theseo, Pausanias lib. 1.* Ijsdem diebus Lapithæ) *De Lapithis & Cen-*

tauris præter Palæphatum, quem Orosius laudat, est legendus Diod.*lib.4.*

In Caput XIIII.

Vesores rex Aegypti.) *Libri veteres partim* Vesozes, *partim* Vesoges *habent. In Iustini libris impressis est* Vexores, *in nostro manuscripto,* Vizores: *vt fortasse* Vezores *rectum sit. Quidam putant hunc esse eum, quem Herodot. lib. 2.* σέσωστριν *nominat, & Scythas domuisse scribit. Tu lege Iustinum lib. 2.*

In Caput XV.

Plynos & Scolopythus.) *Posterius nomen variè hic & apud Iustin. à quo hæc desumpta sunt, scriptum inuenitur. Nam &* Scolpithus, *&* Scolopitus, *&* Scolopesius, *&* Scolopetius *in diuersis libris legitur.* In Cappadociæ Ponticæ ora.) *In Iustini libris est,* In Cappadociæ ora. *De Themiscyra præter alios Diodor. libr. 2. & Stephanus,* θεμισκυρα πόλις, ἥ ἐστιν ἀντίον θερμώδοντος: καὶ οἱ οἰκοῦντες τὴν χῶραν θεμισκύριοι. Viros qui superfuerant.) Superfuerant, *non,* supererant, *est in vetustis. Ephorus lib. 9. vt est in Scholijs Argonauticorum Apollonij, scripsit Amazonas contumelijs affectas à viris, cùm illi ad bellum quoddam extra fines profecti essent, eos qui domi remanserant interfecisse, cæterosq; redeuntes non recepisse.* Inustis inf. dexterioribus mamillis.) *Sic Diodorus libr. 2. scribit, Amazonas* τῶν θηλυτέρων τὸν δεξιὸν μαζὸν ἐπικαίειν, ἵνα μὴ κατὰ

τὰς μαγχας τῶν σωμάτων ἐπαιρόμενος ἐνοχλῆ. ἀφ' ἧς ἀιτίας συμβῦναι τὸ ἔθνος τῶν ἀμαζόνων ταύτης τυχεῖν τῆς προσηγορίας. *Hoc est, virginibus dextram mammam inurere, ne in prælijs tumore suo corporis agilitatem impediat. eaq; de causa factum, vt Amazonum gens hoc nomen inuenerit.* Marpesia & Lampeto.) *Ita sine vlla varietate in nostris manuscriptis libris Orosij & Iustini harum reginarum nomina descripta leguntur, non vt in vulgatis,* Marthesia & Lampedo. Ipsæ Ephesum, aliasque vrbes.) *Ab Amazonibus, auctore Strabone lib 11. conditas & cognominatas ferunt, Ephesum, Smyrnam, Myrrhinam & Paphen. Meminit Eustathius quoque in Dionysium.* Huius locum capessit Orithyia.) *Sic Iustinus scribit in locum Marpesiæ filiam eius Orithyiam regno successisse. Hic tamen in vetustis libris est,* Huius locum Sinope filia capessit. Vt Hercules quoque cum iussus, &c.) *Herculis dominus fuit Eurystheus, qui illi duodecim labores exantlandos præscripsit. Hunc autem laborem Diodorus libr. 4. exponens ait,* ἡρακλῆς δὲ λαβὼν πρόσταγμα τὸν ἱππολύτης τῆς ἀμαζόνος ἐνεγκεῖν ζωστῆρα, τὴν ἐπὶ τὰς ἀμαζόνας στρατείαν ἐποιήσατο. *Id est, Cum Herculi mandatum esset, vt Hippolytæ Amazonis cingulum afferret, expeditionem contra Amazonas suscepit. Itaque Orosius per arma intelligit,* ἱππολύτης ζωστῆρα παναίολον, *vt Apollonius libr. 2. Argo. vocat. Lege etiam doctissimum Commentarium Isacij Tzetzæ in Lycophronis Cassandram.* Duæ sorores Antiopæ.)

Diodorus scribit, Herculem è captiuis Antiopam Theseo donasse, Menalippam accepto baltheo liberasse. Apollonius Rhodius canit, Hippolytam Herculi baltheum donasse, vt Menalippam per insidias captam liberaret. Tzetzes mauult, Antiopam fuisse, ex qua Theseus Hippolytum susceperit, quàm Hippolytam, vt Lycophoron scripsit. ἀλλὰ θαυμαςὸν οὐκ ἔςιν ὕθι πράγμασιν ὅυτω παλαιοῖς πλανᾶσαι τὴν ἱςορίαν, ait Plutarchus in Theseo de hoc ipso agens: quem lege. Post Orithyiam Penthesilea.) *Penthesilea Amazonum regina post Hectoris cædem Troianis auxilio venit, magnoq́ numero Græcorum occiso. tandem ipsa fortiter pugnans ab Achille interfecta fuit; Diodorus lib. 2 Dictys Cretensis lib. 4.*

In Caput XVI.

Getæ, qui & nunc Gothi.) *Sic Hieronymus in Genesin, Gothos ab erudit[illegible] antiquis Getas nominatos esse testatur. Getas autem trans Aemum apud Danubium sedes habuisse auctor est Diodorus libro. 51. & in Domitiano Xiphilinus ex eodem. Idem Diodorus librum de rebus Gothorum γετικὸν inscripserat, vt ex Suida cognoscitur. Claudianus etiam paßim Getarum nomine Gothos intelligit. Sed græci rerum ecclesiasticarum scriptores illos γότθευς vocant.* Quos Alexander euitandos.) *Strabo lib. 7. scribit, Alexandrum in ea expeditione, quam aduersus Thracas trans Aemum incolentes suscepit, ad Getas penetrasse, eorumq́ ciuitatem in suam potestatem redegisse.*

In

In Caput XVII.

CCCCXXX.anno.) *Ita scripsimus ex auctoritate librorum manuscriptorum, cum vulgo legatur.* CCCCXXX. & amplius anno. *De hoc numero plura dicemus libro sequente, cap. 4.* Concursus mille nauium.) *Rotundus numerus classis Graecorum, vt apud Virg. 2. Aeneid. & apud Ouid. 13. Metam. mille carinae. Apud Euripidem in Oreste Chorus Menelaum sic affatur.* Ω χιλιόναυν στρατὸν ὁρμίσας Εἰς γῆν ἀσίαν, χαῖρ'. *vbi in Scholijs notatur,* ἀπηρτισμένῳ ἐχρήσατο ἀριθμῷ. τοσαῦται γὰρ ἦσαν αἱ νῆες τῶν ἑλλήνων, χίλιαι πρὸς ταῖς ρνε. *Ergo ille voluit, naues fuisse, MCLV.*

In Caput XVIII.

Aeneae ex Troia profugi. *Quod Orosius suae memoriae ludi literarij disciplina insitum de Aenea scribit, id hodie quoque ex Virgilio in Scholis pueri cognoscunt.* Codro moriente.) *Nota historia est ex Eusebij Chronico, Iustini lib. 2. Velleij. 1. à quibus nonnihil discrepat Valerius Max. lib. 5. cap. 7. Elegantissimè rem persecutus est Lycurgus in Leocratē Pausanias lib. 1. scribit, Codrum non longe ab Ilisso à Peloponnensibus interfectum.*

In Caput XIX.

Sardanapalus.) *De Sardanapalo Iustinus lib. 1. Diodorus lib. 2. copiosè & Velleius Paterculus lib. 1.* A praefecto suo Arbato.) *Vulgo hic* Arbasto & Arbacto, *sicut libro seq. cap. 2.* Arbastus & Arba-

ctus *legitur. sed quod scripsimus, id est in libris manuscriptis vtroq; loco.* Post hæc Medis Phraortes. *Orosius hic secutus nescio quem, dissentit ab Herodoto & Eusebio, qui Phraortem Deioclis, siue Deiocis filium faciunt, eiq; in regno Medorum successisse tradunt. Apud Metasthenem & Diodorum sunt alia nomina horum regum.* Post hunc Diocles.) *Diocles est etiã in manuscriptis. In Eusebij Chronico* Deiocles *legitur. ab Herodoto* δηϊόκης *nominatur.* Astyages virili prole vacuus.) *Hæc historia scribitur ab Herodoto li. 1. & Iust. item lib. 1.* Per proditionẽ tradit.) *Legitur & tradidit, vt est apud Iustinum: in cuius libris impressis mendosè,* deditionem, *legitur, cum in antiquis rectè sit,* proditionem.

In Caput XX.

Nam Perillus.) *Hic Perillus æris opifex Plutarcho in Par. est,* περίλλος τῇ τέχνῃ χαλκουργός. *quẽ Luc. in Phalar. 1.* περίλαον *nominat. De eodem Plin. libr 34. cap. 8.* Aremulus.) *Fuit hic xij. rex Latinorum: qui in Liuij lib. dicitur,* Romulus Siluius. *Dio.* ἀλλαδην *nominat, deq; illius impietate plura scribit.*

Caput XXI.

Propter spretas.) *Apud Iusti. lib. 3. vnde hæc descripta sunt, legitur,* propter stupratas virgines. *Pauf. lib. 4. scribit in ipso bello Caryatidas virgines Dianæ choros agitãtes à Messenijs raptas fuisse, quas iuuentus quidem vino calefacta stuprare voluit, sed Aristomenes dux integras suis reddidit.* Tyrtæi carm.) *Hoc carmen alternis versibus longiusculis cõpositũ fuit, quod vt armatis militib. Spartanis ad regis taber-*

tabernaculū cōuocatis recitaretur lege sancitū fuit vt ait. Lyc. κατὰ λεωκράτους vbi carmē illud extat.

PAVLI OROSII
LIBER II.

De regnorum mutatione dei prouidentia facta.

CAPVT I.

NEminem iam esse hominū arbitror, quem latere posſit, quod hominem in hoc mundo deus fecerit: vnde etiā peccante homine mundus arguitur, ac propter noſtrā intemperantiā comprimendā terra hæc, in qua viuimus, defectu cæterorū animaliū, & ſterilitate ſuorū fructuum caſtigatur. Itaq; ſi creatura dei, merito & diſpenſatio dei ſumus, quis enim magis diligit, q̄ ille qui fecit? Quis aūt ordinatius regit, q̄ is qui & fecit & diligit? Quis vero ſapientius & fortius ordinare & regere facta poteſt, q̄ qui & faciēda ꝓuidit, & prouiſa perfecit? Quapropter omnē poteſtatē à deo eſſe, omnemq; ordinationē, & q nō legerunt ſentiūt, & qui legerūt cognoſcunt. Quod ſi poteſtates à deo ſunt, quāto magis regna, à quibus reliquę poteſtates progrediūtur? Si aūt regna diuerſa, quātò ęquus regnū aliquod maximū

cui

cui reliquorum regnorũ poteſtas vniuerſa ſubijcitur? quale à principio Babylonium, & deinde Macedonicum, fuit, poſt etiam Africanum, atque in fine Romanum, quod vſque ad nunc manet: eademq; ineffabili ordinatione per quatuor mundi cardines, quatuor regnorum principatus, diſtinctis gradibus eminentes: vt Babylonium regnum ab oriente, à meridie Carthaginenſe, à ſeptentrione Macedonicum, ab occidente Romanum: quorum inter primum & nouiſsimum, id eſt, inter Babylonicum & Romanum, quaſi inter patrem ſenem ac filium paruum, Africanum & Macedonicum breuia & media, quaſi tutor curatorque venerunt, poteſtate temporis, non iure hæreditatis, admiſſa. Quod vtrum ita ſit, apertiſsimè expedire curabo.

Supradictorum quaſi epilogus, diuerſorumq; regnorum ac temporum collatio, deq; viciſsitudine regnorum.

CAPVT II.

REx primus apud Aſſyrios, qui eminere cæteris potuit, Ninus fuit. Occiſo Nino, Semiramis vxor eius, totius Aſiæ regina, Babyloniam vrbem inſtaurauit, caputque regni Aſſyrij vt eſſet inſtituit.

tuit. Regnum Aſſyriorum diu inconcuſſa potentia ſtetit. ſed cum Arbatus, quem alij Arbacem vocant, præfectus Medorum, idemque natione Medus, Sardanapalum regem ſuum apud Babyloniam interfeciſſet, regni nomen & ſummam ad Medos tranſtulit. ita Nini & Babylonis regnum eo anno in Medos deriuatũ eſt, quo anno apud Latinos Procas Aemulij & Numitoris pater, auus autẽ Rheæ Siluiæ, quæ mater Romuli fuit, regnare cœpit. Vt autẽ omnia hæc ineffabilibus myſterijs & profundiſsimis dei iudicijs diſpoſità, nõ autem humanis viribus, aut incertis caſibus accidiſſe perdoceam, omnes hiſtoriæ Romanæ à Proca exoriuntur. Deinde à primo anno imperij Nini vſque quo Babylon à Semiramide inſtaurari cœpta eſt, interueniunt anni LXIIII. Et à primo anno Procæ, cum regnare cœpit vſque ad conditionem vrbis, factam à Romulo, interſunt anni æque LXIIII. Ita regnante Proca futuræ Romæ ſementis iacta eſt, etſi nondum germen appareret. Eodem anno regni ipſius Procæ, Babylonis regnum defecit, etſi adhuc Babylon ipſa conſiſtit. *Diſcedente autem Arbato in Medos, partem regni penes ſe retinué- Deſcendente.
re

re Chaldæi, qui Babyloniã sibi aduersum Medos vindicauerũt. Ita Babyloniæ potestas apud Medos proprietas apud Chaldæos fuit. Chaldæi aũt propter antiquã regiæ vrbis dignitatem, non illã suam, sed se illius vocare maluerunt: vnde factũ est, vt Nabuchodonosor, cæteriq; post eum vsque ad Cyrum reges, quãuis Chaldæorum viribus potentes & Babyloniæ nomine clari legantur, in numero tamen & *ordine regũ non habentur illustrium. Babylon itaq; eo anno sub Arbato præfecto dehonorata, quo Roma sub Proca rege (vt propriè dixerim) seminata est. Babylon nouissimè eo tẽpore à Cyro rege subuersa, quo primũ Roma à Tarquiniorum regũ dominatione liberata est. Siquidem sub vna eademq; conuenientia temporũ illa cecidit, ista surrexit: illa tunc primum alienigenarũ perpessa dominatum, hæc tunc primũ etiam suorum aspernata fastidium: illa tunc quasi moriens, dimisit hæreditatem: hæc vero pubescens, tunc se agnouit hæredem: tunc orientis occidit imperium, & ortum est occidentis. Et ne diutius verbis morer, committo me dentibus insanientium, sed veritatis præsidio liberandum.

cardine.

Simi-

Simile penè initium, conditio & ſtatus regni Babylonij & Romani, ſed exitus diuerſus.

CAPVT III.

REgnauit Ninus annis LII. Cui ſucceſsit (vt dixi) vxor ſua Semiramis: quæ cum & ipſa quadraginta & duobus annis regnauerit, medio imperij ſui tempore Babyloniam caput regni condidit. Ita Babylon poſt annos M. CLX. & propemodum quatuor, quàm condita erat, à Medis, & Arbato rege eorum, præfecto autem ſuo, ſpoliata opibus & regno, atque ipſo rege priuata eſt: ipſa tamen poſtea aliquandiu manſit incolumis. Similiter & Roma poſt annos totidem, hoc eſt, M.C.LX. & ferè quatuor, à Gothis & Alarico rege eorum, comite autem ſuo, irrupta & opibus ſpoliata, non regno, manet adhuc, & regnat incolumis: quamuis in tantum arcanis ſtatutis inter vtranque vrbem conuenientiæ totius ordo ſeruatus ſit, vt & ibi præfectus eius Arbatus regnum inuaſerit, & hic huius præfectus Attalus regnare tentauerit: tametſi apud hãc ſolam merito Chriſtiani imperatoris attentatio profana vacuata ſit: Itaque hæc ob hoc præcipue cõmemoranda credidi, vt tanto arcano ineffabiliũ

iudi-

iudiciorum dei ex parte patefacto, intelligant hi, qui insipienter vtique de temporibus Christianis murmurant, vnum deum disposuisse tempora, & in principio Babylonijs, & in fine Romanis, illius clementiæ esse, quod viuimus: quòd autem miserè viuimus, intemperantiæ nostræ. Ecce similis Babyloniæ ortus & Romæ, similis potentia, similis magnitudo, similia tempora, similia bona, similia mala,

* tamen. *tametsi non similis exitus, similisue defectus. Illa enim regnum amisit, hęc retinet: illa interfectione regis orbata, hæc incolumi imperatore secura est. Et hoc quare? Quoniam ibi in rege libidinum turpitudo punita, hic Christianæ religionis continentissima æquitas in rege seruata est: ibi absque religionis reuerentia, auiditatem voluptatis licentia furoris impleuit: hic & Christiani fuêre qui parcerent, & Christiani quibus parcerent, & Christiani propter quorum memoriam, & in quorum memoria parceretur. Quapropter desinant religionem lacerare, & lacessere patientiam Dei: propter quam habent vti & hoc quoque impunitum habeant, si aliquando desistant. Recolant sanè mecum maiorum suorum tempora bellis inquietissima,

tiſsima, ſceleribus execrabilia, diſſenſionibus fœda, miſerijs continuatiſsima, quæ & merito poſſunt horrere, quia fuêre, & neceſſario debent rogare ne ſint: cũ ſane rogare ſolum Deum, qui & tunc occulta iuſtitia permiſit vt fierent, & nunc aperta miſericordia præſtat, vt non ſint: quæ modo à me plenius, ab ipſo vrbis exordio reuolutis per ordinẽ hiſtorijs, proferentur.

De Roma condita, & tempore quo regum imperio paruit.

CAPVT IIII.

ANno poſt euerſionẽ Troiæ CCCC XIIII. Olympiade autem VI. quæ V. demum anno, quatuor in medio expletis, apud Elidem Græciæ ciuitatem, agone & ludis exerceri ſolet, vrbs Roma in Italia à Romulo & Remo geminis auctoribus condita eſt. Cuius regnum cõtinuo Romulus parricidio imbuit: parique ſucceſſu crudelitatis ſine more raptas Sabinas improbis nuptijs confœderatas, maritorum & pãrentum cruore dotauit. Itaque Romulus interfecto primùm auo Numitore, dehinc Remo fratre, arripuit imperium, vrbemque cõſtituit: regnum aui, muros fratris templum ſoceri ſanguine

dedicauit: ſceleratorum manum promiſſa impunitate collegit. Primus illi cãpus ad bellum, forum vrbis fuit, mixta ſimul externa ciuiliaque bella nunquam defutura ſignificans. Sabinorum, quos fœdere ludiſque pellexerat, fœminas tã inhoneſtè preſumpſit, quã nefariè defendit. Ducem eorum Titum Tatium ſenem, honeſtis pietatis cauſis inſiſtẽtem, diu armis propulſatum, mox vt in ſocietatem regni aſſumpſit, occidit. Cum Veientibus prœliũ adhuc paruo nomine magnis viribus agitatũ eſt. Cæninenſium captum ac dirutum oppidum. Aſſumptis ſemel armis, nunquam quies fuit: quippe quibus egeſtas turpis, atque obſcœna fames domi timeretur, ſi vnquã paci acquieuiſſent. Iã hinc inceſſabilia certamina, & iuxta quantitatem virium ſemper grauia, quàm breuiſsimè ſtrinxerim. Tullum Hoſtilium militaris rei inſtitutorem, fiducia benè exercitæ iuuentutis Albanis intuliſſe bellum: & diu altrinſecus ſpe incerta, certa clade, tandem peſsimos exitus & dubios euentus compendioſa Tergeminorum cõgreſſione finiſſe. Rurſus pace dirupta, Mettum Fufetium Fidenate bello, meditata etiam proditione ſuſpectum, curribus in diuerſa

diuersa raptantibus, duplicis animi noxam pœna diuisi corporis expendisse. Latinos Anco Marcio duce sæpe congressos, aliquando superatos. Tarquinium Priscum omnes finitimos & potentes tũc XII. Tusciæ populos innumeris concidisse conflictibus. Veientes Ser. Tullio insistẽte, victos fuisse, nec domitos. Tarquinij Superbi regnum, occisi soceri scelere assumptum, habita in ciues crudelitate detentum, flagitio adulteratæ Lucretiæ amissum, & * intus domestica vitia, *inter. virtutésque forinsecus emicantes, id est, oppida valida in Latio per eũ capta, Ardeam, Ocricolum, Suessam Pometiam, & quicquid in Gabios vel fraude propria, vel pœna filij, vel Romanis viribus perpetrauit. Sed Romani quanta mala per CCXL. & III, annos continua illa regum dominatione pertulerint, non solum vnius regis expulsio, verum etiam abiuratio * regij nominis & potestatis ostendit. *eiuratio. Nam si vnius tantum superbia fuisset in culpa, ipsum solum oportuisset expelli, seruata regia dignitate melioribus. Igitur regibus vrbe propulsis, Romani consulendum sibi quàm cuiquam suæ libertati dominandum rati, consules crea-

uerunt: quibus veluti adulta reipublicæ crescentis ætas, robustioribus ausis exercebatur.

Bruti primi COS. facinora. Tarquiniensium & Sabinorum bellum. Discessio plebis. Fames & pestilentia ingens Romæ. Veientum & Etruscorum bellum, quo familia illa Fabiorum interijt.

CAPVT V.

ANno post vrbem coditam CCLX IIII. Brutus primus apud Romanos consul, primum conditorem regemque Romæ non solum exęquare parricidio, sed & vincere studuit, quippe duos filios suos adolescentes, totidemque vxoris suæ fratres Vitellios iuuenes, reuocandorum in vrbem regum placito insimulatos, in concionem protraxit, virgis cecidit, securique percusit. Ipse deinde Veientum Tarquinięsiumque bello cum Aarunte Superbi filio, cōgresso sibi cōmortuoque, procubuit. Porsena rex Etruscorum, grauissimus regij nominis suffragator, Tarquinium manu ingerens, tribus continuis annis trepidam vrbem terruit, conclusit, obsedit: & nisi hostem vel Mucius constanti vrendæ manus patientia

tia,vel virgo Cloëlia admirabili trāſmeati fluminis audacia permouiſſent, profectò Romani compulſi fuiſſent perpeti aut captiuitatem, hoſte inſiſtente ſuperati: aut ſeruitutem, recepto rege ſubiecti. Poſt hæc Sabini corraſis vndique copijs, magno apparatu belli,Romam contendunt: quo metu conſternati Romani dictatorē creant, cuius auctoritas & potentia conſulem præiret: quæ res illo tunc bello plurimum emolumēti tulit. Sequitur diſceſſio plebis à patribus.Cum M.Valerio dictatore delectum militum agente, varijs populus ſtimulatus iniurijs,Sacrum montem inſedit armatus: qua pernicie quid atrocius,cum corpus à capite defectū,perditionem eius per quod ſpirabat,meditaretur? actumque de Romano nomine inteſtina pernicie foret,niſi maturata reconciliatio ſubrepſiſſet prius,quàm ſe diſceſſio ipſa cognoſceret. Vrget ſe atque imminet ſibi extra illas apertas bellorū clades ſucceſſu miſero clandeſtina pernicies:quippe T.Geganio & P.Minucio conſulibus,duo vel maxima omnium malorū abominamenta, fames & peſtilentia feſſam vrbem corripuere. Ceſſatum eſt pauliſper à prælijs, ceſſatum tamen à morti-

bus non eſt. Veientes & Etruſci graues hoſtes, adiunctis ſibi finitimorum copijs, in bella ſurgétes, obuijs M. Fabio, & Gn. Manlio conſulibus excipiuntur: vbi poſt ſacramentum iurationis, quo ſe Romani deuouerant, non niſi poſt victoriam ad caſtra redituros, adeo atrox certamen fuit, & victis victoribuſque par forma, vt amiſſo plurimo exercitu, occiſiſque in pugna Manlio conſule & Fabio conſulari, M. Fabius conſul oblatum ſibi à ſenatu triumphum ſuſcipere recuſaret, quia tantis reipublicæ detrimentis luctus potius debebatur. Glorioſiſsima illa numero & viribus Fabiorum familia Veientanum ſortita certamen, quantam reipublicæ orbitatem occaſu ſuo intulerit, infamibus vſque ad nunc vocabulis teſtes ſunt fluuius qui perdidit, & porta quæ emiſit. Nam cum ſex & CCC. Fabij verè clariſsima Romani ſtatus lumina, ſpeciale ſibi aduerſus Veientes decerni bellum expetiuiſſent, ſpem temerè ſumptæ expeditionis primis ſucceſsibus firmauerunt: dehinc inducti in inſidias, circumuentique ab hoſtibus, omnes ibidem trucidati ſunt: vno tantum ad enunciandā cladem reſeruato, vt miſerius audiret

patri:

patria perditos, quàm perdidisset. Ad hęc non Romæ tantum talia gerebantur, sed quæque prouincia suis ignibus æstuabat: & quod poëta præcipuus in vna vrbe descripsit, ego de toto orbe dixerim: Crudelis vbique Luctus, vbique pauor, & plurima mortis imago.

Cyrus rex Persarum totum orientem populatur, Babylonem vrbem munitißimam capit, Crœsum vincit.

CAPVT VI.

IGitur eodem tempore Cyrus rex Persarum, quem superius explicãdæ historiæ causa commemoraueram, qui tunc Asiam, Scythiam, totumque orientem armis peruagabatur, cum Tarquinius Superbus vrbem vel rex vel hostis aut seruitio premebat aut bello, Cyrus (vt dixi) cunctis, aduersum quos ierat, perdomitis, Assyrios & Babyloniam petit, gentem, vrbemque tunc cunctis opulentiorem: sed impetum eius Gyndes fluuius, secundæ post Euphratem magnitudinis, intercepit. Nam cum vnum regiorum equitum candore formaque excellentem transmeandi fiducia, persuasum, quà per rapacem alueum offensi vado vortices attollebantur; abreptũ præcipi-

tatumque mersisset, rex iratus vlcisci in amnem statuit, contestans eum qui nunc tam præclarum equitem vorauisset, feminis vix genua tingentibus permeabilem relinquendum. Nec peragendo segnior, totis copijs perpeti anno Gynden fluuium per magnas concisum deductumque fossas, in CCCCLX. alueos comminuit. Eo opere prędoctis fossoribus, etiam Euphratem longe validissimum, & mediam Babyloniam interfluentem, deriuauit. Ac sic meabilibus vadis siccum, etiam patentibus aluei partibus iter fecit: cepitq; vrbem, quam vel humano opere extrui potuisse, vel humana virtute destrui posse, vtrunque penè incredibile apud mortales erat. Namq; Babyloniam à Nemrod gigante fundatam, à Nino vel Semiramide reparatam, multi prodidêre. Hæc campi planitie vndique conspicua, natura loci lætissima, castrorũ facie mœnibus paribus per quadrum disposita, murorum eius vix credibilis relatu firmitas & magnitudo, id est, latitudine cubitorũ quinquaginta, altitudine quater tanta. Cæterum ambitus eius, CCCC. LXXX. stadiis circumuenitur. Murus coctili latęre atque interfuso bitumine compactus, fossa

extrin-

extrinſecus latè patens, vice amnis circũfluit. A fronte murorum, C. portæ æreæ. Ipſa autem latitudo in conſummatione pinnarum vtroque latere habitaculis defenſorum æque diſpoſitis, media intercapedine ſui citas quadrigas capit. Domus intrinſecus quatergeminæ, habitationis minaci proceritate mirabiles. Et tamen magna illa Babylon, illa prima poſt reparationem humani generis condita, nunc penè etiã minima mora victa, capta, ſubuerſa eſt. Ibi tunc Crœſus rex Lydorum famoſus opibus, cum ad auxiliandum Babylonijs veniſſet, victus ſolicitè in regnũ refugit. Cyrus autem poſtea quàm Babyloniam vt hoſtis inuaſit, vt victor euertit, vt rex diſpoſuit, bellum tranſtulit in Lydiam: vbi conterritum ſuperiore iam prælio exercitum, nullo negotio ſuperauit. Ipſum etiam Crœſum cœpit, captumq́ue & vita & patrimonio donauit. Exaggerare hoc loco mutabilium rerum inſtabiles ſtatus non opus eſt: quicquid enim eſt opere & manufactum, labi & conſumi vetuſtate, Babylon capta confirmat: cuius vt primum imperium ac potentiſsimum extitit, ita & primũ ceſsit, & veluti quodam iure ſuccedentis ætatis debita poſte-

ris traderetur hæreditas, ipsis quoque eandem tradendi formulam seruaturis. Ita ad proxima aduentantis Cyri tentamenta succubuit magna Babylon, & ingens Lydia, amplissima orientis cũ capite suo brachia, vnius prælij expeditione ceciderunt: & nostri incircũspecta anxietate causantur, si potẽtissimæ illæ quondã Romanæ reipublicæ moles, nũc magis imbecillitate propriæ senectutis, quàm alienis concussæ viribus contremiscunt.

Cyrus Scythis bellum intulit, & à Tomyri regina victus & occisus est.

CAPVT VII.

IGitur idem Cyrus proximi temporis successu, Scythis bellum intulit: quem Tomyris regina, quæ tunc genti præerat, cum prohibere transitu Araxis fluminis posset, transire permisit. Primum propter fiduciam sui, dehinc propter opportunitatem ex obiectu fluminis hostis inclusi. Cyrus itaque Scythiam ingressus, procul à transmisso flumine castra metatus, insuper astu eadẽ instructa vino epulisque deseruit, quasi territus refugisset. Hoc comperto, regina tertiam partem copiarum & filiũ adolescentulum ad persequendum Cyrum mittit. Barbari veluti ad

ti ad epulas inuiati, primum ebrietate vincuntur: mox reuertente Cyro, vniuersi cum adolescente obtruncantur. Tomyris exercitu ac filio amisso, vel matris vel reginæ dolorem sanguine hostium diluere * promptius, quàm suis lachrymis parat. Simulat diffidentiã desperatione cladis illatæ, paulatimq; cedendo, superbum hostem in insidias vocat. Ibi quippe compositis inter montes insidijs, CC.M. Persarũ cum ipso rege deleuit: adiecta super omnia illius rei admiratione, quod ne nũtius quidem tantæ cladis superfuit. Regina caput Cyri amputari, atque in vtrẽ humano sanguine oppletum conijci iubet, non muliebriter increpitans: Satia te, inquit, sanguine quem sitisti, cuius per annos triginta insatiabilis perseuerasti.

* potius.

Darius rex Persarum Scythas infestans, fugatur. Asiam, Macedoniam, & Ionas vincit. Athenienses cũ vita sua multorumq; discrimine aggreditur.

CAPVT VIII.

ANno ab vrbe condita CCXLV. Darius Cyro apud Scythas interfecto, post aliquantum interuallum sorte regnum adeptus est. Regnauit enim medius eorum Cambyses Cyri filius: qui

qui deuicta Aegypto, cunctam Aegypti religionem abominatus, ceremonias eius & templa deposuit. Post hunc etiam Magi sub nomine quem occiderant regis, regno obrepere ausi: qui quidem mox deprehensi & oppressi sunt. Darius itaque vnus ex his, qui Magorum audaciam ferro coërcuerant, consensu omnium rex creatus est, qui postquam Assyrios ac Babyloniam à Persarum regno deficientem, bello recuperauit,* Attyro regi Scytharum hac vel maximè causa bellum intulit, quòd filiæ eius petitas sibi nuptias nō obtinuisset. Magna scilicet necessitas, pro vnius libidine hominis DCCM. virorum periculo mortis exponi. Incredibili quippe apparatu cum DCC. M. armatorum Scythiam ingressus, non facientibus hostibus iustæ pugnæ potestatem, insuper repentinis incursibus extrema copiarum dilacerantibus, metuēs ne sibi reditus interrupto ponte Istri fluminis negaretur, amissis LXXX. M. bellatorum, trepidus refugit, quamuis hunc amissorum numerum inter damna non duxerit: & quem habendum vix quisquam ambire ausus esset, perditum ille non sensit. Inde Asiam Macedoniamque aggressus, perdomuit.

* Antyro.

Ionas quoque nauali congreſsione ſuperauit. Deinde in Athenienſes, quod Ionas aduerſum ſe auxilio iuuiſſent, impetum fecit, atque arma direxit. Porrò Athenienſes vbi aduentare Darium compererunt, quamuis auxilium à Lacedęmonijs popoſciſſent, tamen cum detineri quatriduanę religionis otio compertũ haberent, ſpem occaſione ſumentes, inſtructis tantum XM armatorum ciuium, & Platæenſibus auxiliaribus M. aduerſum DC. millia hoſtium campis Marathonijs proruperunt. Miltiades ei tunc bello præfuit, qui celeritate magis quàm virtute fretus, alacri ſatis expeditione prius hoſti comminus inhæſit, quàm poſſet, expedito ſagittarũ iactu propulſari. Tanta in eo bello diuerſitas certandi fuit, vt ex alia parte viri ad occidendum parati, ex alia pecudes ad moriendũ præparatæ putarentur. CCM. Perſarum apud campos Marathonios ea tempeſtate ceciderunt. Senſit Darius hoc damnum: nam victus fugatuſque arreptis nauibus, refugit in Perſas. Cum autem inſtauraret bellum, & vlciſci in victores moliretur, in ipſo apparatu concidit, olympiade ſeptuageſima quarta, hoc eſt, poſt vrbem conditam anno CCLXXV.

quo

quō tempore Romæ Popillia, virgō ob crimen ſtupri viua defoſſa eſt.

Xerxes rex Perſarum cum numeroſiſs. exercitu à Spartanis paucis duce Laonide, ingentem cladem accipit, aſtuq; vincitur.

CAPVT IX.

XErxes Dario patri in regnum ſuccedens, bellum aduerſus Græciam à patre ſuſceptum, per quinquennium inſtruxit: quod Demaratus Lacedæmonius, qui tunc fortè apud Xerxem exulabat, per tabellas primũ ſcriptas, deinde ceratas, ſuis ꝓdidit. Igitur Xerxes DCCM. armatorum de regno, & CCCM. de auxilijs, roſtratas etiam naues M C C. onerarias autem tria M. numero habuiſſe narratur: vt merito inopinato exercitui immenſæque claſsi vix ad potum flumina, vix terras ad ingreſſum, vix maria ad curſum ſuffeciſſe memoratum ſit. Huic tam incredibili temporibus noſtris agmini, cuius numerum nũc difficilius eſt aſtrui, quàm tunc fuit vinci, Leonidas rex Spartanorum cum IIII. M. hominum in anguſtijs Thermopilarum obſtitit. Xerxes autem contemptu paucitatis obiectæ, iniri pugnam, conſeri manum imperat. Porrò illi, quorum cognati & commanipu-

lares

lares in campis Marathonijs occubuerāt, & certaminis ſimul & cladis extitêre principium. Deinde ſuccedens ſibi turba maior ac ſegnior, cum iam neque ad procurrendum libera, neque ad pugnandum expedita, neque ad fugiendum prompta, ſolis mortibus ſubrigeretur, triduo continuo non duorum pugna, ſed cædes vnius populi fuit. Quarto autem die cum videret Leonidas vndique hoſtem circunfundi, hortatur auxiliares ſocios, vt ſubtrahentes ſe pugnæ, in cacumen montis euadant, ac ſe ad meliora tempora reſeruent: ſibi verò cum Spartanis ſuis aliam ſortem eſſe ſubeundam: plus ſe patriæ debere quàm vitæ. Dimiſsis ſocijs, Spartanos admonet de gloria plurimum, de vita nihil ſperandum: neque expectandum, vel hoſtem vel diem, ſed occaſione noctis perrumpenda caſtra, commiſcenda arma, conturbanda agmina fore. Nuſquam victores honeſtius, quàm in caſtris hoſtium perituros. Perſuaſi igitur mori malle, in vltionem futuræ mortis armantur, tanquam ipſi interitum ſuum & exigerent & vindicarent. Mirum dictu! ſexcenti viri caſtra ſexcentorum M. irrumpunt. Tumultus totis caſtris oritur.

Perſæ

Persæ quoque ipsi Spartanos adiuuãt mutuis cædibus suis. Spartani quærentes regem, nec inuenientes, cædunt sternuntq; omnia castra peruagantur vniuersa, & inter densas strues corporũ raros homines vix sequuntur. Victores sine dubio, nisi mori elegissent. Prælium à principio noctis in maiorem partem diei tractum: ad postremum vincendo fatigati, vbi quisq; eorum, deficientibus membris visus est sibi mortis suæ vltione satiatus, ibi inter impedimenta cadauerum, campumque crasso & semi gelato sanguine palpitantem, lassus, lapsus & mortuus est.

Xerxem Themistocles dux Atheniensium bello excepit. Dein, cùm Iones ab eo alienasset, fugat.

CAPVT X.

XErxes bis victus in terra, nauale prę-lium parat. Sed Themistocles dux Atheniensium, cum intellexisset Ionas (quibus dum auxiliũ superiori bello pręberet, in se Persarum impetum verterat) in auxilium Xerxis instructam classem deducere, solicitare eos parti suæ, hostiq; subtrahere statuit. Et quia colloquendi facultas negabatur, locis quibus Iones accessuri nauibus videbãtur, proponi symbolos, saxis-

ſaxiſque affligi iubet, ſocios quondam & participes periculorum, nunc autem iniuſtè * agentes apta increpatione corripiens, atque ad antiquorum iura fœderum religioſa adhortatione perſuadens: præcipueque admonens, vti commiſſo prælio cedentium vice inhibeant remos, ſeſeque bello auferant. Igitur rex partem nauium ſibi detinens, ſpectator pugnæ in littore manet. Contra autem * Artemidora regina Alicarnaſsi, quæ in auxilium Xerxi venerat, inter duces primos acerrimè bello immiſcetur, ita vt verſa vice in viro fœminea cautela, in fœmina virilis audacia ſpectaretur. Cum autem anceps pugna eſſet, Iones iuxta præceptum Themiſtoclis, paulatim ſe certamini ſubtrahere cœperũt: quorum defectio Perſas iam fugam circunſpiciẽtes, apertè fugere perſuaſit. In qua trepidatione multæ naues captæ merſæque ſunt: plures tamen ſeuitiam regis, velut immanitatem hoſtis timentes, domos dilabuntur. Anxium tot malis regem Mardonius aggreditur, ſuadens regem in regnum redire oportere, prius quàm auerſa fama nouas res domi moliretur. Se autem, ſi reſiduæ ſibi copiæ traderentur, & vltionem ab hoſte exactu-

* deſides.

* Artemiſia.

rum, & ignominiam domeſticam propulſaturum: aut ſi aduerſa belli perſeueraſſent, ceſſurum ſe quidem hoſti, ſed tamen ſine regis infamia. Probato conſilio, exercitus Mardonio traditur. Rex Abydũ, vbi pōtem veluti victor maris conſeruerat, cum paucis proficiſcitur. Sed cum pontem hibernis tempeſtatibus diſſolutum offendiſſet, piſcatoria ſcapha trepidus tranſijt. Erat ſane quod ſpectare humanum genus & dolore debuerat, mutationes rerum hac vel maximè varietate permetiens, exiguo contentum latêre nauigio, ſub quo ipſum pelagus antè latuiſſet, & iugum captiuitatis ſuæ iuncto portaſſet, viliſsimo vnius ſeruuli egere miniſterio: cuius potentiæ, dum montes exciduntur, valles replentur, amnes exhauriuntur, ipſa etiam rerum natura ceſſiſſet. Pedeſtres quoque copiæ, quæ ducibus commiſſæ fuerant, labore, fame, ac metu ita diſtabuerunt, & crudeſcente morbo, tanta peſtis, tantaque fœditas morientium exorta eſt, vt viæ cadaueribus replerentur: diræ etiam alites atque improbæ beſtiæ, eſcarum illecebris ſolicitatæ, moribundum ſequerentur exercitum.

Mardo-

Mardonius Xerxis præfectus, dum reliqua belli exequitur, copijs amißis, aufugit. Xerxes dum à suis vt infortunatus contemnitur, occiditur.

CAPVT XI.

AT vero Mardonius, cui reliqua belli Xerxes commiserat, afflatus primum successu breuī, mox in extrema deiectus est. Olynthum siquidem Græciæ oppidū expugnauit. Athenienses varia solicitatione adducere in spem pacis aggressus, vbi inexpugnabilē eorum libertatem videt, incensa vrbis parte, in Bœotiam omnem belli apparatum deducit. Illuc quoque eum centum millia Græcorum insecuta sunt, & commisso sine mora prælio, Mardonium, deletis copijs ipsius, velut è naufragio nudum, cū paucis fugere cōpulerunt: castra regijs opibus referta cœperunt, non paruo quidem antiquę industrię damno. Nam post istius prædæ diuisionem, aurum Persicū prima gręciæ virtutis corruptio fuit. Vrget igitur inceptus miseros extrema perditio. Nam fortè eodē die quo in Bœotia Mardonij copiæ deletæ sunt, pars Persici exercitus in Asia sub monte My-

cale nauali prælio dimicabat. Ibi nouus repente rumor vtriusque classis & populi impleuit aures, Mardonij extinctas copias, Græcos extitisse victores. Mira diuini iudicij ordinatio, in Bœotia oriente sole bellum fuisse commissum, in Asia meridianis horis sub eadem die, tantis spatijs maris terræque interiacentibus, nunciatum: qui rumor ei vel maximè rei astipulatus est, quòd Persas audita clade sociorum, primũ dolore, dehinc desperatione correptos, nec bello expeditos, nec fugæ habiles reddidit. Atque ita cõsternatos profligatosque, constantior factus hostis successu fœlicitatis, inuasit. Xerxes bello in Græcia infœliciter gesto, contemptibilis suis factus, per Artabanum præfectum suum in regia circunuentus occiditur. O tẽpora desiderio & recordatione dignissima. O dies illos inoffensæ serenitatis, qui nobis veluti è tenebris respiciẽdi proponuntur, quibus breuissimo interuallo de visceribus vnius regni decies nouies centena millia virorum, tribus proximis regibus, tria bella rapuerunt: vt taceam de infœlicissima tunc Græcia, quæ totũ hunc de quo nunc hebescimus numerum, moriendo superauit. Leonidas ille clarissimus

ſimus Lacedæmoniorum in bello iſto aduerſus Xerxem, quod ſupremum ipſi atque hoſtibus fuit, cum ſexcentis ſuis famoſiſsima illa incitamenta dixiſſet: Prandete tanquam apud inferos cœnaturi, auxiliaribus tamen, quos excedere bello iubebat, miſericorditer ſuaſit, vt ſe ad meliora tempora reſeruarent. Ecce cum ille promiſit futura meliora, iſti aſſerunt meliora præterita, quid aliud colligi datur, vtroque in ſuis deteſtante præſentia, niſi aut ſemper bona eſſe, ſed ingrata, aut nunquam omnino futura meliora?

Roma graui peſtilentia, bellis intermiſſis, diuexata. De bello exulum & fugitiuorum, item Aequorum & Volſcorum.

CAPVT XII.

AT Romæ, vt ad id tempus redeam vnde digreſſus ſum: (neque enim interuallo miſeriarum ad alios tranſire cōpellor, ſed ſicut ſe quondam efferueſcentia vbique mala ipſis actibus colligarunt, ita etiam permixta referūtur: nobis quippe conferre inter ſe tempora orbis, non cuiuſquam partis eius laboribus inſultare propoſitum eſt) Romæ ergo poſt vrbem conditam anno CCXC. ſuſpenſo ad mo-

dicum bello, grauis pestilentia, quæ semper ibi raras inducias aut factas intercepit, aut vt fierét coëgit, per vniuersam ciuitatem violenter incanduit, vt meritò præcedente prodigio cœlũ ardere visum sit, quando caput gentiũ tanto morborũ igne flagrauit. Nam eo anno Aebutium & Seruilium ambos consules pestilentia consumpsit, militares copias plurima ex parte confecit: multos nobiles, præcipueque plebem fœda tabe deleuit: quamuis etiam superiore quarto anno oborta lues, eundem populum depopulata sit. Proximo dehinc anno ciues exules, seruique fugitiui, duce Herdonio viro Sabino, inuaserunt, incenderuntque Capitoliũ: vbi fortissimè quidem, Valerio consule & imperatore, obstitere iuniores: sed adeo atrox & graue discrimen prælij fuit, vt ipse quoque consul Valerius ibi fuerit occisus, & indignam de seruis victoriam insuper etiã sua morte fœdauerit. Sequitur annus in quo cũ victo exercitu consul obsessus est. Nam Minucium consulẽ congressum prælio Aequi Volsciq; superarunt: & fugientem, in Algido fame ferroque cinxerunt: actumq; infœliciter foret, ni Quinctius Cincinnatus, precipuus ille

ille dictator, artatam obsidione oppresso hoste soluisset: qui repertus ruri, ab aratro accersitus ad fasces, sumpto honore, instructoque exercitu, mox victor effectus, iugum boum equis imposuit, victoriamque quasi stiuam tenens, subiugatos hostes præ se primus egit.

Fames & pestilentia Romæ. Potestas cōsulum in decem viros trāslata, perniciosa reipublicæ. Crebri in Italia terræmotus Fidenatium bellum.

CAPVT XIII.

ANno, qui proximus trecentesimo ab V.C. fuit, dum legati ad Athenienses propter Solonis leges deferendas missi expectantur, arma Romana fames pestilentiaq; compescuit. Ipso autem trecentesimo anno, hoc est, olympiade* nonagesimaquinta, potestas consulum decē viris tradita, cōstituendarum legum Atticarum gratia magnam perniciem reip. inuexit. nam primus ex decemuiris, cedentibus cæteris, solus Appius Claudius sibi continuauit imperium: statimq; aliorū coniuratio subsecuta est, vt more contempto, quo insigne imperij penes vnum, potestas autem communis erat, omnes omnia proprijs libidinibus agitarent. * 85.

Itaque inter cætera quæ insolentissimè cuncti præsumebant, repente singuli cũ duodenis fascibus cæterisque * imperij insignibus processerunt: & nouo improbæ ordinationis incepto ablegata religione cõsulum, emicuit agmen tyrannorum. duabus tabulis legum ad decem priores additis, agentes insolentissimo fastu plurima, die quo deponere magistratus mos erat, cum ijsdem insignibus processerunt. Maxima etiam Appij Claudij libido auxit inuidiam, qui vt Virginiæ virgini stuprum inferret, prius seruitutis causam intulit: quamobrem adactus Virginius pater dolore libertatis, & pudore dedecoris, protractam ad seruitutem filiam, in conspectu populi pius parricida prostrauit: qua populus necessitatis atrocitate permotus, & periculo libertatis admonitus, montem Auentinum occupauit armatus. Nec tueri libertatem armis destitit, nisi postquam se coniuratorum conspiratio ipsis quoque honoribus abdicauit. Tertia & quinta post centesimam olympiade, per totum ferè annum tam crebri, tamque etiam graues in Italia terræmotus fuerunt, vt de innumeris quassationibus ac ruinis villarũ oppidorumque

*imperatorijs.

assi-

aſsiduis Roma nuntijs fatigaretur. Deinde ita iugis & torrida ſiccitas fuit, vt præſentis tunc futurique anni ſpem gignendis terræ fructibus abnegarit. Iiſdemque temporibus, cum Fidenates hoſtes maximorum auxiliorum manu ſtipante, terribiles Romanis arcibus imminerent, Aemilius III. dictator, magnā mali molem ipſis Fidenis vix captis depulit, & ſanauit: tanta in ipſis erat malorū animorumque contentio, vt vel domeſticas clades ſuperfuſa forinſecus bella obliterarēt: vel poſt damna bellorum inducias relaxatas diuerſæ peſtes cœlo terraque excandeſcentes, inceſſabili infeſtatione corrumperent.

De Siciliæ imperio rebusq́ in ea geſtis.

CAPVT XIIII.

Sicilia ab initio patria Cyclopum, & * poſt eos ſemper nutrix tyrannorum fuit. Sæpe etiam captiua ſeruorum, quorum primi carnibus hominum, medij cruciatibus, poſtremi mortibus paſcebantur: excepto eo, quod externis bellis aut præda habebatur, aut præmiū. Hæc vt quàm breuiſsimè abſoluam, requiem malorum, niſi nunc, neſcit: imò vt euidentius diuer- *poſtea.

ſitates temporum declarentur, ſicut antea vel inteſtinos vel externos tumultus perpeſſa eſt inter omnes ſola ſemper, ita nunc ex omnibus ſola nunquam. Nam etiam (vt ſileam de diuturnitate vel illius calamitatis, qua preſſa eſt, vel iſtius è contrario, qua fruitur, pacis) Aetna ipſa, quæ tunc cum excidio vrbium atque agrorum crebris eruptionibus æſtuabat, nunc tantum innoxia ſpecie ad præteritorum fidem fumat. Igitur vt prætermittam interim de tyrannis, quorum mox qui fuit vltor, ſucceſſor effectus eſt, medio tempore, hoc eſt, anno ab vrbe condita CCCXXXV. cum Rhegini apud Siciliam diſcordia laborarent, ciuitaſq; per diſſenſionem diuiſa in duas partes eſſet, pars vna veteranos ab Himera vrbe Siciliæ in auxilium vocauit. Porrò illi pulſis ciuitate primum his, contra quos implorabantur, deinde mox cæſis etiam illis, quibus ad auxiliandum conuenerant, vrbem cum coniugibus & liberis ſociorum occupauêre, auſi facinus nulli tyranno cōparandum: quippe cū Rheginis quiduis perpeti ſatius fuerit, quàm vt vltro inuitarent, quibus patriam, coniuges, liberos ac penates, ipſi extorres ad prædā

relin-

relinquerent. At etiam Catanenses, cum Syracusanos graues infestosque paterentur, ab Atheniensibus auxilia poposcerũt. Sed Athenienses suo magis quàm sociorum studio instructam classem, in Siciliã misêre: cum & sibi propagare molirentur imperium, & Syracusanam classem nuper instructam Lacedæmonijs proficere vererentur. Et quoniã Athenienses qui miserant, cæsis hostibus; prospera initia sumpserãt, maiores copias robustioremque exercitũ cum Lachete & Charœade ducibus in Siciliam reduxerunt. Sed Catanenses belli tædio permoti, cum Syracusanis, fœdus ineunt, auxilia Atheniẽsium spernunt. Pòst aũt Siracusanis, conditiones pacis meditatione dominationis transgredientibus, denuo legatos Athenas mittunt: qui capillo barbaque squalidi, & lugubribus induti, misericordiam atq; auxilium & sermone & habitu precarentur. Igitur magna clafsis instruitur, ducibus Nicia & Lamacho: tantisq; viribus Sicilia repetitur, vt suffragia sua & hi timerent, qui impetrauissent. Athenienses duas ilico pedestres pugnas secundis succefsib. faciũt, confertosq; in vrbe hostes, & obiecta classe circũdatos, terra mariq;
con-

concludunt. At Syracuſani fractis feſsiſque rebus, auxilium à Lacedæmonijs petunt: à quibus mox mittitur Gylippus, ſolus quidem, ſed in quo omnium præſidiorum inſtar præferebatur: qui veniens, vt audiuit inclinatum iam belli ſtatum, auxilijs partim in Græcia, partim in Sicilia contractis, opportuna bello loca occupauit. Deinde duobus prælijs victus, nec territus, tertio congreſſu Lamachum occidit, hoſtes in fugam vertit, ſocios obſidione liberauit. Hinc Athenienſes terreſtri prælio victi, experimenta maris ineunt, & nauali certamine congredi parãt. quo cognito, Gylippus claſſem inſtructam à Lacedæmonijs accerſit: æque Athenienſes in locum amiſsi ducis, Demoſthenem & Eurymedonta cum ſupplemẽto copiarum mittunt. Peloponneſij quoque cum multarum vrbium conſenſu & decreto ingentia Syracuſanis auxilia miſêre. Ita ſub ſpecie ſocialis belli domeſticos motus exequuntur, & quaſi placito de Græcia tranſlatum certamen in Siciliam fuerit, ſic ex vtraque parte ſummis viribus dimicatur. Igitur Athenienſes prima congreſsione vincuntur: caſtra quoque cũ omni pecunia vel publica vel priuata,

uata, & cum vniuerso instructu diuturnæ expeditionis amittunt. fractis opibus & in angustum redactis, suadet Demosthenes, dum nondum omnino res perditæ sint, quamlibet videãtur afflictæ, domum redeant, Siciliaque decedant. Nicias autem pudore male gestarum rerum ab initio desperatior redditus, manere contendit. Reparant nauale certamen: & mox per inscitiam in angustias Syracusani maris deducti, insidijs hostium circumueniuntur. Eurymedon dux primus occiditur: vndecim naues incenduntur. Demosthenes & Nicias classem dimittunt, quasi tutius terrena expeditione fugituri. Gylippus autem primum naues eorum relictas CXXX. inuadit: dehinc ipsos fugientes persequi aggressus capit, cæditque quam plurimos. Demosthenes dedecus seruitutis voluntaria morte declinat, Nicias vero indignam turpemque vitam dedecore captiuitatis accumulat.

Athenienses bello Lacedæmoniorum, adhortante seseq; ob exilium vlciscente Alcibiade excipiuntur.

CAPVT XV.

Igitur

IGitur Athenienses biennio apud Siciliam non sine Lacedæmoniorum dãno conflictati, alijs domi malis circumueniuntur. Alcibiades enim dux pridem aduersus Siracusas pronunciatus, mox ad iudiciũ pro quadam in simulatione detẽtus, voluntario exilio Lacedæmonem se contulit, impulitq; Spartanos, vt turbatis Atheniẽsibus, nouo rursus bello insisterẽt: neque eis respirandi spacium, quin opprimerẽtur, relaxarent. cui incepto ita Græcia omnis astipulata est, quasi ad commune incendium restinguendum, bono publico congestis viribus cõsuleretur. Darius etiam rex Persarum memor paterni auitique in hanc vrbẽ odij, per Thissafernem præfectum Lydiæ cum Lacedæmonijs fœdus paciscitur, eisq; sumptus belli & copias pollicetur. Mirum dictu, Atheniensium tantas ea tempestate opes fuisse, vt cũ aduersus eos, hoc est, aduersus vnam vrbem Græciæ, Asiæ totiusque orientis viribus incursum sit, pugnando sæpe, nec vnquam cedẽdo, consumpti magis videantur fuisse quàm victi. Principio enim Alcibiades omnes socios deficere ab his ad Lacedæmonios coegit: sed & ab his quoque per inuidiam insidijs appetitus

ausu-

aufugit, & ad Thissafernem in Mediã concessit: cui statim accommodato ingenio & apti eloquij gratia familiarior factus, persuadet, ne Lacedæmonios tam profusis opibus iuuet: eum potius istius certaminis arbitrũ spectãtoremq; fieri debere, integrasq; Lydiæ vires aduersus victorem reseruandas. Quamobrẽ Thissafernes partem classis cũ aliquanta manu deduci Lacedæmonem iubet: ne vel abundantes suffragijs, alieno tuti periculo dimicarent, vel in totum destitui, susceptum certamẽ omitterent.

Atheniensium aduersus Lacedæmonios prælia grauia, horrendæq; calamitates ac strages vtrinque acceptæ.

CAPVT XVI.

APud Athenienses vero cum diu domestica discordia agitaretur, imminente periculo, summa imperij ad senatum populi volũtate transfertur. quippe otio discordiæ nutriuntur: at vbi necessitas incubuit, postpositis priuatis causis atq; odijs, in commune cõsulitur. Sed hoc ipsum cum propter insitam genti superbiam & tyrannicas libidines perniciosum foret, tandem Alcibiades exul ab exercitu reuocatur, & dux classis cõstituitur.

tur. Quo cõperto, principes primo Spartanis vrbem prodere moliti sunt: deinde cum id frustra cogitassent, in exiliũ sponte cesserunt. Igitur Alcibiades patria liberata, classem in hostes dirigit. Commisso prælio, victoriam Athenienses capessunt. Porrò autem maior pars Spartani exercitus cæsa, duces quoque penè omnes interfecti, & octoginta naues captæ, absque his quæ in conflictu incensæ demersæque perierunt. Rursus bellum in terram translatum, Spartanis æque infœliciter cessit: quibus rebus fracti Lacedæmonij, petiêre pacem, nec tamẽ impetrare potuerunt. Præterea Syracusana presidia in Siciliã, audita Chartaginensis belli infestatione, reuocata sunt. Quamobrem Alcibiades classe victrici totam Asiam peruagatur, bellis, incendijs, cædibus rapit sternitque omnia. Vrbes quæ dudũ à societate defecerant, capit recipitque quàmplurimas. Sic Alcibiades magni nominis factus, Athenas cum admiratione & gaudio omniũ victor ingreditur. Paruo post interuallo auget vires, exercitum classemque numero prouehit, rursusque Asiam petit. Lacedæmonij vero Lysandrum ducem, classi belloque præficiunt.

Cyrus

Cyrus etiam filius Darij, in locum Tissafernis, Ioniæ Lydiæque præpositus, magnis eos opibus auxilijsque cõfirmat. Lysander itaque Alcibiadis exercitum prædæ intentum, ac per hoc vbique dispersum ac vagum, repentino incursu opprimit, sine conflictu aliquo vincit, cæditq; fugientem. Magna hæc clades Atheniensibus, & multo atrocius vulnus quàm dudum inflixerant, susceperunt: quo comperto, Athenienses opinati sunt Alcibiadem antiquum exilij sui dolorem, isto scelere proditionis vindicare curasse: ideoque in locum eius Cononem constituũt, cui residuam manum & summam belli committunt: qui supplere saltem numero exhaustas copias volens, senes ac pueros legit, exercitumque conscribit. Sed huiusmodi manus moram bello non attulit: quippe quod robore, non numero conffici solet. Itaq; statim imbellis manus vel capta vel cæsa est, tantaque strages occisorum illo prælio facta est, vt deletum nõ solum regnum, sed etiam nomen Atheniensium videretur. At illi desperatis rebus, statuunt vrbem peregrinis dare, vt qui per totã Asiam pauloante dominati sunt, nunc ex hac coluuie muros saltem liber-

tatemque tueantur: & quamuis vel suo iudicio ad hæc tuenda etiam obiectis muris non sufficiant, iterum tamen experiri nauale prælium parant. Expers cōsilij furor, dolorem virtutem putat: quantumque meditatur ira, tantum promittit audacia. Itaque omnibus partim captis, partim interfectis, de ipsis quoq; reliquijs nihil reliqui factū est. Solus dux Conon superstes bello & populo, timens ciuiū crudelitatem, ad Cyprium regem concessit Euagoram. At dux Lacedæmoniorum, adeptis omnibus ciuitatibus, nihil Atheniensibus præter inanem vrbem reliquit; nec hoc diu: nā & ipsam vrbē postea obsidione circundedit. Angebat intrinsecus fames, desolatio, & morbus obsessos. Et cum post omnia miseriarū abominamenta, quæ etiam dicere horror est, nihil spei præter mortem occurreret, pacem petiuêre.

Atheniensibus certis legibus ac conditionibus pax datur, trigintaq; rectores constituuntur, qui cum tyrannidem exercerent, Thrasybuli industria eiecti sunt.

CAPVT XVII.

Magnā

MAgna hinc inter Spartanos & socios deliberatio fuit, cum plurimi inquietissimam ciuitatē sternēdam solo, populumque infestissimum cum ipso nomine abolendū pronunciarent: Spartani negauerunt se permissuros, vt è duobus Græciȩ oculis vnus erueretur: insuper etiam pacem promiserunt, si Piræi portus ducentia in vrbē munimina euerterentur, nauesque reliquas vltro traderent: deinde si rectores sibi triginta lectos susciperēt. Huic conditioni addictis & succumbentibus, Lacedæmonij Lysandrum ad componendas in vrbe parendi leges constituerunt. Insignis hic annus & expugnatione Athenarum, & morte Darij Persarum regis, & exilio Dionysij Siciliæ tyranni fuit. Igitur triginta rectores Atheniensibus ordinati, triginta tyranni exoriuntur: qui primo se tribus millibus satellitū stipant, mox etiā septingentos milites victoris exercitus lateribus suis circūponunt: cȩdem omniū passim futuram, occiso Alcibiadȩ auspicantur: qui fugiēs, in itinere clausus cubiculo, viuus incensus est. quo interfecto quasi sublato vltore securi, miseras vrbis reliquias cædibus rapinisque exhauriunt. Theramenē quo-

que vnum ex numero ſuo, cui hæc diſplicere ſenſerunt, in exemplum timoremque reliquorum trucidant. Itaque omnes paſſim ex vrbe diſſugiunt. ſed interdictu Lacedæmoniorum, cum per totam Græciam exulibus negaretur hoſpitium, omnes ſe Argos ac Thebas contulerunt: vbi ita hoſpitalitatis obſequio foti ſunt, vt non ſolum dolorem amiſſæ patriæ lenirent, verum etiam ſpem recuperandæ meditarentur. Erat inter exules Thraſybulus vir ſtrenuus, & generis nobilitate inter ſuos clarus, qui autor audendi pro patria fuit. Itaque caſtellum Phylen Atticorum finium collecti exules capiunt, multarumque ciuitatum opibus adiuti, vires capeſſunt: quibus Lyſias quoque Syracuſanus orator, quaſi in auxilium vrbis, quæ eſſet patria communis eloquentiæ, quingentos milites cum ſtipendijs ſuis miſit. Atrox id prælium fuit, ſed his pro propria libertate, illis pro aliena dominatione certantibus, animorum atque cauſarum ipſa quoque tulit pugna iudicium: nam victi tyranni, in vrbem refugerunt, omneſque quos ex Athenienſibus prius ſibi ſatellites legerant, tunc ſuſpectos proditionis vrbis cuſtodia remouerunt. Thraſybulum quoq;

ipſum

ipſum tētare corruptione auſi ſunt. quod vbi fruſtra ſperatum eſt, accerſitis à Lacedæmone auxilijs, rurſus in bellum ruunt, vbi duo ſæuiſsimi omnium longe tyrannorum trucidantur. Cæteros victos & in fugam verſos, Thraſybulus vbi vel maximè Athenienſes eſſe intelligit, clamore conſequitur, oratione retinet, precibus ligat, proponens ante oculos eorum, quos fugere vel ad quos refugere vellent, ſibi aduerſus triginta dominos, non aduerſus ciues miſeros bellum eſſe ſuſceptum. Quin potius omnes qui ſe meminerint eſſe Athenienſes, ſequi oportere Athenienſium libertatis vltores. Itaque hæc adhortatio tantum apud eos valuit, vt mox reuerſi in ciuitatem, tyrannos arce decedere atque Eleuſinam migrare cōpulerint: qui poſtquam in ſocietatem vrbis ciues ſuos, eatenus exules receperunt, tyrannos in bellum æmulatione ſuſcitāt, quibus libertas aliorum quaſi ipſorum ſeruitus videbatur. Tunc indicta pugna, cum prius quaſi ad colloquium cōuenirent, circumuenti inſidijs, veluti pacis victimæ, trucidātur. Ita reuocati in vnum, poſt inexplebiles magnorum lachrymas gaudiorum, hæc prima fundamina recu-

peratæ libertatis instaurant, proposita iurisiurandi contestatione, vti discordiæ animositatesq; prçteritæ, in obliuioné perpetuam atque immortale silentium deducantur. Quod pactionis genus quasi nouã vitæ institutionem, nouamque fœlicitatem status sui informantes, Amnestiam vocauerunt, id est, abolitionem malorũ. Sapientissima Atheniensium, præsertim post tanta miseriarum documenta, prouisio: si quo pacto res humanæ manente consensu hominum, vt ordinantur, valerent. Sed adeo hoc idem placitum, inter ipsa penè placiti verba corruptum est, vt vix intercedente biennio, Socrates ille clarissimus philosophorum, adactus malis, veneno sibi apud eos vitam extorserit: deinde vix quadraginta annis interuenientibus, vt alia sileã, ijdem Athenienses adempta sibi penitus libertate, sub Philippo Macedonum rege seruierint. Veruntamen sapientissimi omnium Athenienses, etiam suis malis satis docti, concordia minimas res crescere, discordia maximas labi, cunctaque vel bona vel etiam mala, quæ foris geruntur, internis esse radicata & emissa principijs, domi abstersere odia, & foris bella presserunt, reliqueruntque poste-

posteris suis de ruina sui exemplũ, de reparatione consilium: si tamẽ ob infirmissimam humanæ mẽtis mutabilitatẽ, quod in afflictis rebus consulitur, in prosperis seruaretur.

De bello ciuili inter Artaxerxem & Cyrum filios Darij, quod parricidio finitum fuit. De terræmotu Siciliæ, & Atalante insula facta.

CAPVT XVIII.

IIsdem ferè diebus bellum ciuile, immò etiam plusquam ciuile, vix parricidio terminatũ, apud Persas gerebatur. Mortuo enim rege Dario, cum Artaxerxes & Cyrus filij eius de regno ambigerent, tandem magnis apparatibus, magnis prouinciarũ ac populorum ruinis est vtrinq; certatum: in quo conflictu cum è diuerso cõcurrentes sibi ambo fratres mutuo casus obiectauissent, prior Artaxerxes vulneratus à fratre, equi velocitate morti exẽptus euasit. Cyrus aũt mox à cohorte regia oppressus, finẽ certamini dedit. Artaxerxes ergo & præda fraternæ expeditionis, & exercitu potitus, potestatẽ regni parricidio firmauit. Sic vniuersa Asia atq; Europa, partim in se singulę, partim inter se inuicẽ funeribus & flagitijs permiscebantur.

bantur. Ecce paruiſsima pagina, verbiſque pauciſsimis quantos de tot prouincijs populis atque vrbibus non magis explicui actus operum, quàm implicui globos miſeriarum. Quis enim cladem illius temporis, quis fando funera explicet, aut æquare lachrymis poſſet dolores? Veruntamen hæc ipſa, quia multo interiectu ſæculorum exoleuerunt, facta ſunt nobis exercitia ingeniorum, & oblectamenta fabularum. quanquam ſi quis intẽtius adhibeat animum, ſeſeque toto mentis affectu ipſis penè cauſis belliſque permiſceat, ac rurſus velut in arce ſpectaculi conſtitutus, vtrunque in ſuis qualitatibus tempus permetiatur, facilè dixerim eum iudicaturum, neque illa, niſi irato atque auerſato deo poſſe tam infœliciter perturbari ac permiſceri, neque iſta ſic, niſi propitio & miſerante, componi. His deinde tẽporibus grauiſsimo motu terræ concuſſa Sicilia, inſuper exæſtuãtibus Aetnæ montis ignibus, fauilliſque calidis, cum detrimento plurimo agrorum villarumque vaſtata eſt. Tunc etiam Atalante ciuitas Locris adhærens, terræ contigua, repentino maris impetu abſciſſa, atq; in inſulam deſolata eſt. Athenienſium quoque miſe-

rabiles

rabiles reliquias pestis inuasit, diuque populata est.

Romanorum parum honesta ad Veios obsidio. Vrbs à Gallis capta & vastata. Collatio istius excidij cum præsenti Gothorum inuasione.

CAPVT XIX.

ANno ab vrbe condita CCCLV. obsidio Veiorum decem continuis annis magis obsessores quàm obsessos detriuit. Nam Romani repentinis sæpe hostium irruptionibus cõminuti, præterea in hibernis bella sortiti, hiemare sub pellibus, postremo famem ac frigus in conspectu hostium perpeti coacti sunt: vrbem nouissimè sine vllo digno Romanæ virtutis testimonio, cuniculis & clandestina obreptione ceperunt. Hanc vtilem magis quàm nobilem victoriam, primo dictatoris Camilli, qui eam de Veientibus patrauit, exilium, dehinc irruptio Gallorum, & incendium vrbis insequitur: cui cladi audeat quisquam, si potest, aliquos motus temporis huius comparare: quamuis non æque pendat præteriti mali fabulam præsentis iniuria. Igitur Galli Senones, duce Brenno, exercitu copioso & robusto nimis, cum vrbem Clusini, quæ nunc

Tuſcia dicitur, obſiderent, legatos Romanorum (qui tunc componendæ inter eos pacis gratia venerant) in acie aduerſum ſe videre pugnantes: qua indignatione permoti, Cluſini oppidi obſidione dimiſſa, totis viribus Romam contendunt. Hos ita ruentes Fabius cũ exercitu conſul excepit, nec tamen obſtitit, immò potius hoſtilis ille impetus, quaſi aridam ſegetẽ ſuccidit, ſtrauit & tranſijt. Teſtatur hanc Fabij cladẽ fluuius Alia, ſicut Cremera Fabiorum. Non enim facile aliquis ſimilem ruinam Romanæ militiæ recenſeret, etiã ſi Roma inſuper incenſa non eſſet. Patentem Galli vrbem penetrant, trucidant rigentes ſimulachrorum modo in ſuis ſedibus ſenatores: eoſque incendio domorum crematos, lapſu culminum ſuorum ſepeliunt. Vniuerſam reliquam iuuentutem, quam conſtat vix mille hominum tunc fuiſſe, in arce Capitolini montis latitantem obſidione concludunt: ibique infœlices reliquias fame, peſte, deſperatione, formidine * terrent, ſubigunt, vendũt: nam mille libris auri diſceſsionis pretium paciſcuntur: non quo apud Gallos Roma parui nominis fuerit, ſed quod illam ſic iam antè detriuerint, vt amplius tunc

* terunt.

vale-

valere non posset. Exeuntibus Gallis, remanserat in illo quondam vrbis ambitu informium ruinarum obscœna congeries, & vndique impedita errantium, & inter sua ignotorum offensæ vocis imago respondens trepidos suspendebat auditus. Horror quatiebat animos, silētia ipsa terrebant. Siquidem materia pauoris est raritas in spatiosis. Hinc illis mutare sedes, aliud incolere oppidū, altero etiam censeri nómine cogitatum, placitū atque tentatum est. En tempora, quorum comparatione præsentia ponderantur. en quibus recordatio suspirat. en quæ incutiūt de electa, vel potius de neglecta religione pœnitentiā. Reuera pares sunt & conferuntur inter se hæ duæ captiuitates, illa sex mensibus desæuiens, & tribus diebus ista transcurrens. Galli extincto populo, vrbe deleta, ipsum quoq; Romæ nomē in extremis cineribus persequētes, & Gothi relicta intentione prædandi, ad confugia salutis, hoc est, sanctorū locorum agmina ignata cogentes. Ibi vix quenquam inuentum senatorem, qui vel absens euaserit: hic vix quenquam requiri, qui fortè vt latens perierit. Recte sanè compararim, hunc fuisse ibi seruatorum numerum, qui

hic

hic fuerit perditorũ. Planè quod re proditur & fatendum eſt, in hac clade præſenti plus deum ſæuiſſe, homines minus, cũ peragendo ipſe, quod illi non impleuiſſent, cur eos miſerit, demonſtrauit: quippe cum ſupra humanas vires eſſet, incendere æneas trabes, & ſubruere magnarũ moles ſtructurarum, ictu fulminũ forum cum imaginibus vanis, quæ ſuperſtitione miſerabili, vel deum vel hominem mentiuntur, abiectum eſt: horumque omnium abominamentorum, quod immiſſa per hoſtem flamma non adijt, miſſus è cœlo ignis euertit. Et quoniã vber dicendi materia eſt, quæ nequaquam hoc concludi libro poteſt, hic pręſentis voluminis finis ſit, vt in ſubſequentibus cætera proſequamur.

FRANC. FABRICII MARCODVRANI IN PAVLI Orosij Historiarum librum secundum

Annotationes.

In Caput secundum.

ARbatus, quem alij Arbacen vocant.) *Ita esse in libris antiquis iam diximus. Diodorus hunc lib. 2. Ἀρβάκην nominat, sicut & Euseb. in Chronico. Vnde impressi libri Velleij Paterculi sunt emendandi, in quibus scriptum est, Sardanapalum Pharnaces Medus imperio vitaq; priuauit: cum sit legendum, Arbaces Medus.* Ita Nini & Babylonis regnum.) *Hæc ex Eusebij Chronico aperte cognoscuntur.* Partem regni penes se Chaldæi.) *Arbacen contra Sardanapalum iuuit Belochus Babyloniæ præfectus. Itaque victo Sardanapalo Arbaces Medorum & Persarū regno potitus est, Belochus Babylonem cum Aßyria retinuit.*

In Caput tertium.

Christiani Imperatoris.) *Nomē, Honorij, vulgò additur, ex glossemate, vt puto, illius qui exprimere voluit, quis hic Imperator esset. quo de li. 7. cap. 40.*

In

In Caput quartum.

Anno post euersionẽ Troiæ CCCC.XIIII.) *Hunc numerum restituimus, non quod eum omnino verum iudicemus, sed quia illum in omnibus lib. vet. inuenimus, atque ab Orosio scriptum non dubitamus. Nam cum Eutropius scripsisset, Romam conditam XI.Kalend. Maias, Olympiadis sextæ anno tertio, CCCCXIX. post Troiæ excidium: Deinde Paulus Diaconus subiecit, Siue, vt placet Orosio, CCCC. XIIII. Scio hæc aliter & vulgo legi, & à Schonhouio edita: sed sequor fidem mei libri antiqui, in quo Eutropij historia ita descripta est, vt quæ Paulus adiecit, illius nominis appositione sint separata. Orosio igitur sua restituimus: quanquam non sine causa certiora iudicamus, quæ sunt apud Dionys. Alicarnasseum, & Solinum. cap. 2.* Interfecto auo Numitore.) *Hoc me alibi legere nõ memini.* Sceleratorum manũ.) *Nota res est de Asylo à Romulo patefacto* Ducem eorum Titum Tatium.) *Non commemorabo ea quæ vel pueris nota sunt: hoc tantum monebo, Tatium Lauinij interfectum fuisse, non à Romulo, sed ab ijs, qui per illius propinquos violati erant, Dionys. Liuius & Plutarchus.* Mettum Fufetium.) *Hæc nomina ita scripsimus, sicut ea in libris antiquis scripta inuenimus. Tu lege quæ de his Io. Pierius in libr. 8. Aeneid. & Sigonius lib. 1. Emendat. cap. 12. doctissimè scripserunt.* Meditata proditione suspectum.) *Suspectum, quod in libro veteri legitur, aptius visum est sententiæ illius qui Regum scelera auget, quàm suspensum, quod in alijs libris*

legi-

legitur. De hoc supplicio Liuius & Dionysius libr. 3. Potentes tunc XII Tusciæ populos.) *Florus lib. 1. cap. 5. de Tarquinio, XII. inquit, Tusciæ populos frequentibus armis subegit.* Ocriculum.) *Stephanus,* Οχρίκολα πόλις τυῤῥηνίων. διονύσιος ὀκτωκαιδεκάτῳ ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας. τὸ ἐθνικὸν ὀχρικολανὸς, ὡς αὐτός φησιν. Suessam Pometiam.) *Ita scripsimus ex auctoritate librorum antiquorum. Vulgo legitur, Sinuessam, Pometiamque. Eutropius, Gabios ciuitatem, & Suessam Pometiam subegit. Florus libr. 1. cap. 7. Sic valida oppida in Latio capta sunt, Ardea, Oricolum, Gabij, Suessa Pometia. Dionysius libr. 4.* ὐθὶ τοὺς καλουμένους πομεντίνους ἦγε τὴν δύναμιν, οἳ πόλιν σουέσσαν ᾤκουν. *Strabo libr. 5.* σύεσσαν τὴν ποντίων *vocat: quanquam locus ille vulgo admodum corruptus est. Hæc autem Suessa Pometia dicta est, ad differentiam illius quæ in Campania Suessa Aurunca dicebatur. Mendose igitur apud Messallam legitur, Oppida Suessam & Pometiam expugnauit.*

In Caput quintum

Anno post vrbem conditã CCXLIIII.) *Idem numerus est apud Eutropium, Messallam, & Sex. Rufum. Sed Dionysius libr. 5. scribit Romanos regio imperio paruisse annos CCXLIIII. Liuius item lib. 1. extremo ait, Regnatum Romæ ab vrbe condita ad liberatam annos CCXLIII. Diuersitatis causam Sigonius indicauit.* Porsena rex Etruscorũ.) *Porsenæ nominis mediã syllabã Latini poëtæ modo produxerunt, modo corripuerunt. Vnde & variè scriptum*

inueni-

inuenitur. Apud Græcos πορσίνας *&* πορσῖνος *legitur.* Tarquinium manu ingerens.) *Sic habent libri veteres, non Tarquiniensium manum, vt est in vulgatis.* Mucius constanti vrendæ manus.) *Hic est C. Mucius, cui postea Scæuolæ à clade dextræ manus cognomen inditum, Liuius, & alij.* Dictatorem creant..) *Eutropius, Nono anno post reges exactos &c. Liuius & Cassiodorus scribunt primū Dictatorem creatum Posthumo Cominio & T. Lartio Coss. Tu lege Sigonij Commentarium doctissimum in Fastos.* Cum M. Valerio Dictatore.) *Huius Valerij prænomen est, non Marcus. sed Manius, vt ex fragmentis Triumphorum cognoscitur. Dionysius etiam lib. 6. illum appellat* μανίον οὐαλέριον, ἀδελφὸν ποπλίου τοῦ πρώτου ὑπατεύσαντος. *Tu lege Ciceronem in Bruto.* T. Geganio & P. Minucio.) *Prioris Consulis nomen mendosè erat in libris Orosii. Fuerunt hi Coss. an. ab V. C. CCLXI. Lege Dionys. initio lib. 7. & Liuium in 2.* Fluuius qui perdidit, & porta.) *Fluuius Cremera fuit, porta Carmentalis, Liuius, Dionysius, & Ouid. lib. 2. Fast.*

In Caput sextum.

Nam cum vnum regiorum equitum.) *Hunc locum vt in omnibus libris antiquis descriptum inuenimus, sic imprimendum curauimus. Orosius rem ab Herodoto sumpsit, qui de Gynde & Cyro ita scribit,* ἐνταῦθά οἱ τῶν τις ἱρῶν ἵππων τῶν λευκῶν ὑπὸ ὕβριος ἐσβὰς ἐς τὸν ποταμὸν, διαβαίνειν ἐπειρᾶτο. ὁ δέ μιν συμψήσας ὑποβρύχιον οἰχώκεε φέρων. *Hic vnus sacrorum equorum candore excellens præ fero-*

cia flumen ingressus transire conabatur: quem flumen vorticibus contorquens abripuit & mersit. Contestans eum qui nunc &c.) *Herodotus*, καὶ οἱ ἐπηπείλησε οὕτω δή μιν ἀσθενέα ποιήσειν, ὥστε τοῦ λοιποῦ καὶ γυναῖκάς μιν ἀπετέως τὸ γόνυ μὴ βρεχούσας διαβήσεσθαι *Minatus est, se illud adeo debilitaturũ, vt in posterum fœminæ genua non tingentes facilè sint transituri*. In 460. alueos) *Scribendum potius, in* CCCLX *Nam apud Herod. est*, ἐς τριηκοσίας καὶ ἑξήκοντά μιν διώρυχας διαλαβών. Ac sic meabilibus vadis siccum.) *Hæc scribit etiã Xenophon li. 7.* κύρου παιδείας. Latitudine cubitorum L.) *Q. Curtius lib. 5. Murus instructus, Laterculo coctili bitumine interlitus, spatium 30. & duorum pedum latitudinem amplectitur. quadrigæ inter se occurrentes sine periculo cõmeare dicũtur. Altitudo muri C. cubitorum eminet spatio turris denis pedibus quàm murus altiores sunt. Totius operis ambitus* CCCLXVIII *stadia complectitur. Strab. lib. 16. scribit muros esse in crassitudinem pedum 32. in altitudinem cubitorum 50 Sed Orosius Herodotum sequitur. Plin. lib. 6. ca. 26. scribit Babylonis muros esse ducenos pedes altos, quinquagenos latos.* Media intercapedine sui citas.) *Ita scripsi ex antiquo libro Cornelij Gualtheri. Herodotus ita*, ἐπάνω δὲ τοῦ τείχους παρὰ τὰ ἔσχατα, οἰκήματα μουνόκωλα ἔδειμαν, τετραμμένα ἐς ἄλληλα. τὸ μέσον δὲ τῶν οἰκημάτων ἔλιπον τεθρίππῳ περιέλασιν. *Valla, Super murum circa oras extruxerunt, diætas singularias, altrinsecus conuersas, inter quas tãtum intercapedinis relinquebatur, vt quadriga interagi posset.*

In Caput septimum.

Tomyris regina) *De rebus Cyri Persarum regis exceptā historiā ex Ctesiæ Persicis edidit Henricus Stephanus. quæ cum Xenophontis narratione magis quā cum Herodoti congruit. Græcè apud Herodotū li 1. est τόμυρις, apud Lucian. in Charonte τώμυρις. Historia describitur etiam à Iustino li. 1. & Valerio Max li. 9. c. 10.* Cum prohibere transitu) *Sic in ma manuscripto libro iustini est. Cū prohibere eos transitu Araxis fluminis posset, transire permisit: cū vulgo aliter legatur* Filium adulescentulū) *Hic filius ab Herodoto σπαργαπίσης nominatur.*

In Caput octauum.

Regnauit medius eorum Cambyses) *In Ctesiæ excerptis Cambysis regno anni XVIII. tribuūtur. Cambyses regnauit annos septē, menses quinque. Hero. d. li. 3. De hoc quoq; Lucianus in Charonte.* Darius itaque vnus) *De Dario Herodotus li. 3. & Iust. li. 1. extremo.* Artyro regi) *Scytharum rex, quē Herodotus Indathyrsum nominat, σκυθάρχης vocatur In libris veterib. partim, Anthiro, partim, Antyro legitur. In impressis Iustini (nam in nostro manuscripto nomē regis Scytharum non inuenitur) rex Lanthinus vocatur Hero. li 4. hoc bellum copiosè describens, regem Scytharum ἰνδάθυρσον nominat.* Ionas nauali congressione) *De hoc prælio nauali, quo Iones à Persis victi fuerunt, lege Herodotū li. 6* Quod Ionas aduersum se auxilio iuuissent) *Hæc eadem Iustinus li. 2. Plato in Menexeno, αἰτιασάμενος ἢ δαρεῖος ἡμᾶς τε καὶ ἐρετριέας, σάρδησιν ἐπιβουλεῦσαι*

προφα-

προφασιζόμενος. *&c. Plutarchus in Aristide ait, Dariũ huius belli contra Atheniẽses causam attulisse* ὅτι σάρδεις ἐνέπρησαν. Cũ detineri quatriduanę religionis otio) *Fœdum mendum hic insederat addita voce, Persas. Neq; enim Persæ, sed Lacedæmonij quatridui religione tenebãtur, vt scribit Iustinus, & Herodotus li. 6. apertius his verbis,* ἦν γὰρ ἱσταμένη τοῦ μηνὸς εἰνάτη· εἰνάτῃ δὲ οὐκ ἐξελεύσεσθαι ἔφασαν, μὴ οὐ πλήρεος ἐόντος τοῦ κύκλου. *i. Erat enim eo mense dies nonus lunæ. eo autem die se exercitum educturos negarunt, cum luna suum orbem nondum cõplesset. Lucianus De Astrologia, de Lycurgo ait,* καὶ νόμον σφίσιν ἐποιήσατο, μηδαμᾶ μηδὲ ἐς πόλεμον προχωρέειν, πρὶν, τὴν σελήνην πλήρεα γενέσθαι. *Legem ijs scripsit, ne vsquã ad bellum ante plenilunium proficiscãtur. Plato li. 3. de legib. cur tardius Lacedæmonij venerint, in causa fuisse putat bellum cũ Messenijs gestum.* CCM. Persarũ apud cãpos Marathonios) *Hæc est nobilis illa in Marathone Miltiadis auspicijs reportata victoria, de qua multa passim apud omnes.* Popillia virgo) *Magna varietas est in huius Vestalis nomine. Quã enim Orosius hic Popilliã, Dionysius li 8.* ὀπιμίαν, *Liu. li. 2. Oppiã nominat. Dãnata incesti fuit. M. Fabio. L Valerio Coss. qui annus Dionysio est post vrbem conditam CCLXXI.*

In Caput nonum.

Quod Demaratus Lacedæmonius) *Hoc præter Iustinum scribit Herodotus lib. septimo extremo.* Igitur Xerxes DCCM) *Herodotus scribit pedestres copias Xerxis fuisse* ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν

 μυριά-

μυριάδων.i.decies septies centena millia.Isocrates in Panathebenaico ait, Xerxem habuisse ἑβδομήκοντα μυριάδας τ̃ μαχίμων.i. bellicosorum CIↃↃↃ CCCIↃↃↃ.CCCIↃↃↃ.*Diod. li.11.ἠριθμήθησαν δ̀ τ̃ πεζῆς δυνάμεως μυριάδες πλείους τ̃ ὀγδοήκοντα. pedestriũ copiarũ supra octingenta millia numerata sunt.*Rostratas etiam naues M.DCC.*) Lysias & Isocrates scribunt Xerxẽ in Graciã appulisse classem M.DCC. nauiũ.Apud Diod. li. 11. numerantur eiusdem classis νῆες σύμπασαι μακραὶ πλείους τ̃ χιλίων κ̀ διακοσίων.naues omnes 'ongæ amplius MDCC.Sed de hac re ex Herodoto & Aeschylo plura diximus in Scholijs nostris in Lysiæ ἐπιτάφιον.* Onerarias autẽ tria M.*) Hæ sunt Diodoro τριηκόντοροι τρισχίλιαι.* Vix ad potum flumina*)Notũ est illud Iuuenalis Satyr.10.*

Credimus altos
Defecisse amnes,epotaq́ȝ flumina Medo
Prandente.

Leniodas rex Spartanorũ cum IIII.M.*) Horum trecenti Spartani fuerũt.Cicero de finib. 2.Leonidas rex Lacedæmoniorũ se in Thermopylis trecentosq́ȝ eos,quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Verũ de ratione pugnæ lege Herod.li 7. Diodorum 11. Pausaniam 3.*Conturbãda agmina fore*)Quod,*fore, *hic in,*esse,*mutarunt, id equidem à Vallensibus factũ credo,quasi vero optimi scriptores ita non sint locuti,atqȝ adeo parens linguæ latinæ, M.Tullius non dixerit, Quasi diuinarem fore mihi aliquando expetendum studiũ tuum. &c.* Sexcenti viri castra) *Verba sunt Iustini.Diod.scribit Leonidam secum habuisse,*

buiſſe,οὐ πλείους τ̃ πεντακοσίων,id eſt,non amplius quingentos. Victores ſine dubio*)In vulgatis libris additur, nõ eſſent. quod in nullis manuſcriptis inuenio.*

In Caput X.

De prælio nauali,quod hoc capite deſcribitur,conſule Herodotũ li.8. Aeſchylum πέρσαις. Diodorũ 11. Plutarc.in Themiſtocle,& alios. Proponi ſymbolos*)Symbolos non ſymbol i libri vet quomodo eſt etiã in impreſſis Iuſtini libris.Plautus Bacchid. Eo præſente homini extemplo oſtendit ſymbolum. Quem tute dederas ad eũ. Apud Herodo. de Themiſtocle eſt, ἐντάμνων ἐν τοῖσι λίθοισι γράμματα, &c. Plutarchus, ἐνεχάραττε κατὰ τῶν λίθων ἐπιφανῆ γράμματα τοὺς μὲν εὑρίσκων ἀπὸ τύχης, τοὺς δ᾽ αὐτὸς ἱστὰς περὶ τὰ ναύλοχα καὶ τὰς ὑδρείας. id eſt, literas perſpicuas lapidibus inſculpebat,quorũ alios caſu offendebat, alios ipſe ad ſtationes & aquationes collocabat.* Nuncautem iniuſte agentes*) Sic Herodotus,ἄνδρες ἴωνες οὐ ποιέετε δίκαια. Iones iniuſte agitis. Verũ in noſtris manuſcriptis eſt, iniuſte deſides.* Artemidora regina Alicarnaſsi*) Artemidoræ nomen,quod in omnibus libris inueni, reliqui. Cæterũ non ſolũ Herodotus,verum etiã Iuſtinus & Pauſanias in Laconicis hanc reginã Artemiſiã nominãt. Meminit & Plutar.ἀρτεμισίας in Themiſtocle.* Iũcto põte portaſſet*)Ita ſcripſimus ex libro Cor.Gualtheri:quam verã eſſe lectionem alij quoque ſuſpicati ſunt.*

In Caput XI.

Olynthum ſiquidem Græciæ oppidum*)Sequitur Oroſius Iuſtinum: Herodotus aũt li.8. ſcribit,*

Olynthum nō à Mardonio, sed altero præfecto Artabazo expugnatā esse. Incensa vrbis parte) *Partem illā intelligit, quā Athenienses iam re ædificare cœperant: auctore Iustino. Herodotus & Diodorus scribunt, Mardoniū incensis Athenis euertisse quidquid murorū adiumq; tam sacrarum quā profanarum reliquum erat.* Mardoniū deletis copijs ipsius, &c.) *Vereor equidē, ne Iustinus in sua epitoma deceptus, cū ea quæ Artabazo tribuenda erant, ad Mardoniū retulerit, Orosium quoq; in errorē induxerit. Nam Artabazum aufugisse, Mardoniū in pugna ad Platæas cecidisse, Herodotus, Diodorus, Plut. alijq; omnes scribunt. Pausanias li. 1 ait, Mardoniū à Spartano milite interfectum fuisse. Interfectorē Herodotus li. 9. ἀείμνηστον. Plutarchus in Aristide ἀρίμνηστον nominat. Verùm ab his dissentit Ctesias, qui Mardoniū accepto vulnere fugisse tradit, ac deinde à Xerxe missum ad spoliandū Appollinis templum magna vi grādinis oppressum interijsse Eum igitur Iustinus & Orosius sequūtur.* Sub monte Mycale) ἐν μυκάλῃ τῆ ἰωνίης, *est apud Herodotum li. vlt. vbi historia pluribus scribitur. sicut & apud Diod. li. 11. Lege præterea Thucydidē li. 1.* In Asia meridianis horis) *Herodotus,* τὸ μὲν ἐν πλαταιῇσι, πρωῒ ἔτι τῆς ἡμέρης ἐγίνετο: τὸ δὲ ἐν μυκάλῃ, περὶ δείλην. *id est, Res ad Platæas matutino tempore gesta est, ad Mycalen vespertino. Orosius Iustinum sequitur* Per Artabanū) *Artabanus Xerxem interfecit anno ante Olympiadē 79. vt scribit Diodorus.* Prandete tanquam apud inferos) *Hoc apophthegma refertur à Plutar. & M. Tullio li. 1. Tusc.*

In Caput

In Caput XII.

Anno CCXC.) *Sic recte hic numerus descriptus est in manuscriptis, cũ vulgo mendosè sit impressum, CCLX.* Nam etiã in antiquis fastis Romanis annus quo P. Seruilius Priscus & L. Aebutius Elua Coss. fuerunt, post vrbem conditã CCXC numeratur. De grauissima hac peste Liuius li. 3. & Dionys. li. 9. vbi scribit eã cœpisse ad K. Septemb ac toto illo anno durasse. Proximo dehinc anno) *Ap Herdonius Capitolium occupauit, P Valerio Poplicola, C Claudio Coss. an CCXCIII. Historia est apud Liuiũ & Dionys. li. 10.* Incenderuntque Capitoliũ) *Capitolium hoc tempore conflagrasse nemo tradit. quare puto cõtra fidem etiã librorum legendum*, incenderunt. Sequitur annus) *Is annus consules habuit L. Minuciũ & C. Nautium. De Quinctio Cincinnato plena sunt omnia monumenta.* Iugum boũ equis imposuit) *Hunc locũ Diaconus Eutropianæ historiæ inseruit.*

In Caput XIII.

Anno qui proximus trecentesimo) *Annum ab V.C. CCXCIX intelligit, Coss. Sp. Tarpeio & A. Aterio, quibus legatos in Græciã missos fuisse præter Liuium & Dionys. Caßiodorus scribit.* Ipso aũt trecentesimo) *Consulare imperium ad Decemuiros translatum esse anno ab V.C. CCC. altero Liuius & Eutropius, scribunt, CCCII. Auctores fastorum Roman. Euseb. & Solinus.* Olympiade XCV.) *Varietatem numeri ab alijs notatam reliqui. In duobus manuscriptis XCV inueni: in tertio XXC. Cum Orosius Eusebium in hac re fere auctorem sequatur, qui*

decemuirûm creationẽ confert in Olympiadẽ XXCII. *vide nũ ita hic quoq; scribendũ sit. Dionysio Decemuiri creati sunt olymp.* XXCII. *anno secundo. Diod. li. 12. olymp. octogesima quarta.* Appij Claudij libido) *Nota res est ex Dionysii li. 11. Diodori 12. Liuij 3. Eutropij 1.* Adactus Virginius pater) *Legitur & adductus. Cicero li. 2 de finib. L. Virginius sexagesimo anno post libertatẽ receptam Virginiam filiã sua manu occidit potius, quàm ea App. Claudij libidini, qui tum erat summo in imperio, dederetur.* Roma nuntijs fatigaretur) *Nũtijs rectè est in manuscriptis, pro quo vulgo mendosè,* intus *legitur. Liuius scribit his temporibus M. Cornelio L. Papirio Coss. crebris motibus terræ in agris tecta corruisse, sed hi Consules alijs cadunt in annum secundũ olymp. 84. Diodoro in tertiũ olymp 87.* Ita iugis & torrida siccitas) *Siccitate plurimũ laboratũ fuisse, A Cornel. Cosso, T. Quinctio Penno, Coss. An. 325. Liui. li. 4. scribit.* Cũ Fidenates hostes) *Legitur etiã Fidenas hostis: de quo Eutrop. li. 1 An. CCCXV. ab V. C. Fidenates contra Romanos rebellauerunt. Auxiliũ præstabant his Vientes, & rex Vientiũ Tolumnius. Coniunxerũt se ijs & Volsci. Plura Liu. lib. 4.* Aemilius III. Dictator) *Mam. Aemilius Mamercinus Dictator primum an. CCCXVI. cũ Fidenatibus acerrimè dimicauit, et triumphãs in vrbẽ redijt. Idem Dictator tertium an. CCCXXVII. cum Fidenates iterũ rebellarunt. Fidenas vrbe cepit atq; excidit. Hæc Liu. li. 4.* Domesticas clades) *In vulgatis est, domestica. nostrã lectionem ex libris antiquis acceptã ἀντίθετις cõprobat.*

In Caput XIIII.

Quæ

Quæ hoc capite ab Orosio explicantur, ea plenius à Iustino ex Trogo cōmemorantur li. 4. Antiquissimos esse in parte Siciliæ Cyclopas Thucydes initio li. 6. scribit Lachete & Charœade ducib.) *Hi duces extrema æstate anni quinti belli Peloponnesiaci in Siciliā missi fuerunt, auctore Thucydide li. 3. Apud Diod. li. 12. mendosè* χαβρίας *pro Charœade nominatur.* Lugubribus induti) *Pānis, quod vulgo additur, in libris vet. nō legitur.* Ducibus Nicia & Lamacho) *Tertius dux fuit Alcibiades: sed is non ita multò postquā in Siciliā peruenerat, domum reuocatus, in exiliū abijt. Thucydides li. 6. Diod. li. 13. Plutarchus in Alcibiade & Nicia. Vnde historia plenior petenda.* Demosthenē & Eurymedonta) δημοσθένην τὸν ἀλκισθένους, καὶ εὐρυμέδοντα τὸν θουκλέους. *Thucyd. li. 7.* Eurymedō dux primus occiditur) *Ita ex Augustinianorū libro scripsimus. Nā reliqui ab impressis nō discrepant. quo modo in manuscripto nostro Iustino Eurylochi nomen etiā pro Eurymedontis legitur. Notum verò est ex Thucydidis li. 7. Diodori 13. & Plutar. Nicia, Eurymedontē, qui in dextro cornu curabat, cum hostes circumuenire vellet, interclusum à suis interijsse.* Vndecim naues incenduntur) *Ita quidē constanter omnes libri Orosii: at apud Iust. à quo hæc desumpta sunt, legitur, Triginta naues, quibus præfuerat, incenduntur. Thucydides & Diod. incendij parati ab hostibus meminerunt, sed de numero nauium, quæ flāma perierint, nihil scribūt.* Naues eorū relictas CXXX) *Idem numerus est in Iust. Thucydides scribit Athenienfibus reliquas fuisse naues circiter LX. Diod. L. naues relictas ait.* Demosthenes

sthenes dedecus) *Hac de re alij, præter Iustinum, nihil. Tantũ Plutarchus in Nicia hæc scribit,* αὐτὸς δὲ δημοσθένης σπασάμενος τὸ ξίφος ἔπληξε μὲν ἑαυτὸν, οὐ μὴν ἀπέθανε ταχὺ τῶν πολεμίων περισχόντων καὶ συλλαβόντων. *Id est, Ipse Demosthenes stricto gladio se quidem percussit, verum non interfecit, subito ab hostibus circumuentus & captus. De morte Demosthenis & Niciæ, Timæum diuersa à Thucydide & Philisto tradidisse, ibidem Plutarchus scribit.*

In Caput XV.

Quæ hoc capite Orosius narrat, ea præter Iustinũ Thucydides li 8 Diodorus 13. Plutarchus in Alcibiade. Darius rex Persarum) *Sextus hic Persarũ rex fuit, qui Artaxerxi Xerxis filio in regno successit.* Tissafernem præfectũ Lydiæ) τισσαφέρνης βασιλεῖ δαρείῳ τῷ ἀρταξέρξου στρατηγὸς ἦν τῶν κάτω. *Tissafernes regis Darij Artaxerxis filij præfectus in ora maritima erat, Thucydides* Ad Tissafernê in Mediam concessit) *Thucydides,* ὑποχωρεῖ δείσας παρὰ τισσαφέρνην, *metu adductus clam se ad Tissafernem confert. Plutarchus,* τισσαφέρνῃ δὲ τῷ βασιλέως σατράπῃ δοὺς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἀσφαλείας εὐθὺς ἦν παρ' αὐτῷ πρῶτος καὶ μέγιστος. *vbi se Tissaferni, vt extra periculũ esset, dedit, statim apud eum summum locum obtinuit.*

In Caput XVI.

Summa imperij ad Senatũ transfertur) *Quomodo summa imperij ad Senatum quadringentorũ hominum translata fuerit, item de reditu Alcibiadis, copiose Thucydides, Diodorus & Plutarchus*

locis citatis Commiſſo prælio) *Duplicem victoriam deſcribit, vnam naualem, alteram terreſtrem, quas Athenienſes ad Cyzicum de Spartanis reportarunt, duce illorum Mindaro interfecto. Xenophon li. 1. de rebus Græcorum, Diod. li 13. Plutar Alcibiade* Lacedæmonij petiere pacem) *Legationis de pace Athenas miſſæ princeps fuit Endius: Athenis vero Cleophon maximè paci impedimẽto fuit. Lege Diod.* Syracuſana præſidia) *Poſt Athenienſiũ cladẽ in Sicilia Aegeſtæi ſocij Athenienſium preſſi à Selinuntijs & Syracuſanis opẽ à Carthaginiẽſibus petierũt: hiq; illis præſidium cum Annibale Geſconis F. duce miſerunt: itaq; Syracuſani ſuos, quos auxilio Lacedæmonijs cõtra Athenieſes miſerãt, domũ reuocarunt. Xenophon & Diod.* Sic Alcibiades magni nominis) *Magnificũ Alcibiadis reditum in patriã præter Xenophontẽ, Diod & Plutar. deſcribit Iuſt. li. 5.* Cyrus etiam filius Darij) *Vulgo turpi errore legitur,* Cyrus aũt frater Darij. Lyſander itaq; Alcibiadis) *Hæc clades abſente Alcibiade Antiochi, quẽ claſſi præfecerat, temeritate accepta fuit. Xenop. li. 1. Diod 13. Plutarc. Alcibiade & Lyſandro. Pauſanias. li. 3.* Itaq; ſtatim imbellis manus &c.) *Vltimũ hoc præliũ nauale inter Lacedæmonios & Athenieſes bello Peloponeſiaco (quod* XXVII. *annos durauit) cõmiſſum fuit ad Aegos flumina, quo Athenienſiũ claſſis deleta eſt: de quo eoſdẽ auctores conſule, quos modo nominaui.* Statuunt vrbẽ peregrinis dare) *.i. peregrinos ciuitate donare. Diod.* ἐποιήσαντο πολίτας τοὺς μετοίκους, καὶ τῶν ἄλλων ξένων τοὺς βουλομένους συναγωνίσασθαι. Ad Cypriũ regẽ conceſsit Euagorã) *Huius loci* *mendum*

mendum alij quoq; animaduerterãt, ac sine vllo negotio ex Iustino emendari potuit. Xenoph li. 2. Κόνων ὀκτὼ ναυσὶν ἀπέπλευσε παρ' Εὐαγόραν ἐς κύπρον. *Sed ne in re minimè dubia testibus videar vti non necessarijs.* κόνωνα ἢ τίς οὐκ οἶδεν, ὃς δυστυχήσαντος τῆς πόλεως ὡς Εὐαγόραν ἦλθε; *vt ait Isocrates in Euagora.*

In Caput XVII.

Spartani negauerunt) *Sic quidẽ Iustin. at Xenophõ li. 2. ita,* λακεδαιμόνιοι ἢ οὐκ ἔφασαν πόλιν ἑλληνίδα ἀνδραποδιεῖν, μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις. (*Sic enim legendum è vetustis, nõ* γενομένην *vt est impressum.*) τῇ ἑλλάδι. *Lacedæmonij negarunt se Græcam vrbem, quæ in summis Græciæ periculis optimè de illa esset merita, euersuros.* Si Piræei portus) *Iust. Si demissa Piræeum versus muri brachia deiecerint. vbi muri brachia vocat, quæ Græci* μακρὰ σκέλη, *&* μακρὰ τείχη. Darij Persarum regis) *Darius non ita multo post pacẽ inter Athenienses factam mortuus fuit, cum annos XIX. regnasset, Diod. li. 13. Dionysius vero, vt idem scribit, non tam exulauit, quam in extremũ discrimen amittendæ tyrannidis venit.* Occiso Alcibiade) *Trogus, cuius sententiam Orosius sequitur, videtur ideo scripsisse Alcibiadẽ à Triginta viris occisum fuisse, quòd illi, & præcipue Critias, vt est apud Plutarch. Lysandrum impulerint, vt Alcibiadem à Pharnabazo interficiendum curaret. Variæ tamen eius necis causæ commemorantur à Plutarcho & Diodoro li. 14.* Viuus incensus est) *Plutarchus scribit*

Alcibia-

Alcibiadem in Phrygiæ quodam vico deprehensum ab ijs quibus Pharnabazus hanc cædem mãdauerat. qui cum ad eũ ingredi non auderent, ædibus circumfusi eas incenderunt, Alcibiades sinistrã manum pallio inuoluit, gladioq́ue districto integer à flãma erupit, & submotis interfectoribus eminus ab ijs telis oppressus est. Sed Ephorus li. 17. vt est apud Diod. tradidit ædibus incensis ipsum quidem eruptionem tentasse. verum flamma telisq́ue impeditũ interijsse. Theramenem quoque) *Theramenis præclara mors nõ tantum à Xenophõte eleganter describitur, sed & à Cicerone Tusc. 1. magnificè laudatur.* Thrasybulus vir strenuus) θρασύβουλος ὁ τυριεὺς ὀνομαζόμενος, ὢν ἀθηναῖος, *Diod.* Castellum Phylen) *Vulgo mendosè, phylenen, legitur, sicut apud Isocratem de pace* τὴν φυλακὴν καταλαβόντων, *Apud Dionẽ li. 44.* οἱ τὴν φυλακὴν καταλαβόντες, *pro* φυλὴν. *Xenophon,* φυλὴν χωρίον καταλαμβάνει ἰσχυρόν. *Diod.* κατελάβετο χωρίον τῆς ἀττικῆς ὀνομαζόμενον φυλήν. ἦν δὲ τὸ φρούριοις ὀχυρόν τε σφόδρα, καὶ τῶν ἀθηνῶν ἀπέχον σταδίους ἑκατόν. *id est, Occupauit Atticæ castellũ Phylen nomine: quod & bene munitum erat & Athenis aberat millia passuum fere XIII.* Quibus Lysias quoque) *Extant optimi huius Oratoris aliquot orationes: quarum lepidissimã Funebrem nos ante annos aliquot auxilio libri manuscripti integram edidimus, latinamq́ue vna cũ Defensione cædis Erathosthenis fecimus.* CCCCC. milites) *Plutar. in Lysia auctor est, ipsum iuuisse Thrasybulum duobus millibus drachmarum, scutis ducentis, & militib. à se conductis trecentis.* Thrasybulum quoque ipsum)

Hunc

Hunc conatum expoſuerat Diod. li. 14. vbi poſt occupatum Piræeum ſcribit, magnum numerum exulum ad Thraſybulum cōfluxiſſe: ac deinde in Henrici Stephani libro ſequitur, φασὶ ἐξ ὧν μὲν περί τινων αἰχμαλωτῶν διαλεξόμενοι. *&c. vbi hæc verba,* ἦλθον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν τριάκοντά τινες, *aut his ſimilia deſunt.* Duo ſæuiſsimi) *Critias nimirum & Hippomachus, Xenophō, & Iuſtinus, Diodorus Critiæ tantū meminit.* Thraſybulus clamore conſequitur) *Hæc Cleocriti præconis voce pronuntiata fuiſſe Xenophon ſcribit.* Amneſtiā) ἀμνηστίαν *Valerius M. li 4. ca. 1. de Thraſybulo. Plebis ſcitum interpoſuit, ne qua præteritarū rerū mentio fieret. Hæc obliuio, quā Athenienſes* ἀμνηστίαν *vocant, &c. Hinc Plutarchus in ciuilibus præceptis ſcitū illud Athenienſiū vocat,* τὸ τῆς ἀμνηστίας ψήφισμα. *Hoc Græcū verbum vſurpauit M. Tullius, cum poſt cædē C. Iulij Cæſaris omnem memoriā diſcordiarum obliuione ſempiterna delendā cēſuit, Phi lip. 1. Hinc Paterculus li. 2. Et illud decreti Athenienſium celeberrimi exemplum relatū à Cicerone obliuionis præteritarū rerum decreto patrum cōprobatū eſt. Vopiſcus in Aureliano, Amneſtia etiā ſub eo delictorum publicorum decreta eſt de exēplo Athenienſium. cuius rei etiam Tullius in Philippicis meminit. Hæc ideo pluribus, quod videā eſſe qui affirment, verbū illud, quod Cicero vſurpauit, eſſe non,* ἀμνηστίαν, *ſed,* μὴ μνησικακεῖν. Socrates ille) *Socrates ab Anyto, & Melito impietatis accuſatus, & condēnatus venenum bibit anno primo Olympiadis XCV. Laertius li. 2. & Diod 14.* Concordia minimas res creſcere) *Sententia Salluſtiana ex Iugurthino.*

In Ca-

In Caput XVIII.

Bellum hoc inter duos fratres Cyrum & Artaxerxē gestum Xenophon eius particeps & socius septē libris κύρου ἀναβάσεως descripsit: quos bene latinos fecit doctissimus Romulus Amasæus. De eodem Diod. li. 14 & Plutarchus in Artaxerxe. Quis enim cladē) *παρῳδία Virgiliana è libr. 2. Aeneid.* His deinde temporibus) *Hic terræmotus accidit an. tertio Olymp XXCVIII. anno quinto belli Peloponnesiaci, de quo Diod. lib. 12.* τηλικούτους δὲ συνέβη τοὺς σεισμοὺς γενέσθαι κατὰ πολλὰ μέρη τῆς ἑλλάδος, ὥστε καὶ πόλεις τινὰς ἐπιθαλαττίους ἐπικλύσασαν τὴν θάλατταν διαφθεῖραι, καὶ κατὰ τὴν λοκρίδα χερσονήσου καθεστώσης ῥῆξαι μὲν τὸν ἰσθμὸν, ποιῆσαι δὲ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην ἀταλάντην. *id est, Tū in plerisque Græciæ partibus terra ita mouit, vt nonnullas vrbes maritimas super infusa maria obruerint, & Locridis latus, in quo Atalante oppidum in mare proiectum continenti adhærebat, maris impetu abscissum in insulam abierit.*

In Caput XIX.

Anno ab V. C. CCCLV) *Cuspinianus vult in hoc numero errorem inesse. quē ego, qui puto Orosium respexisse non tempus cœptæ obsidionis Veiorū, sed captæ vrbis, contra fidem librorum mutare nolui. Sigonio, cuius diligentiam in perficiendis Fastis admiramur, annus captæ vrbis Veiorum est post R. cond. CCCLVII. De Veiorū obsidione & expugnatione copiosè Liuius libr. 5.* Camilli exilium) *M. Furius Camillus, die dicta ab L. Appuleio Tribuno pl. ob*

prædam Veientanã iniquè diuiſam, in exilium abijt quinto anno poſt quàm Veios ceperat, Liuius & Plutarchus in Camillo. Vrbem Cluſini, quæ nunc Tuſcia.) *Oroſio hic ſuam lectionem reddidimus. Verum hoc oppidum ab alijs Cluſium, oppidanos Cluſinos dici, notius eſt, quàm vt ſit admonendum.* Fabius cum exercitu Conſul) *Nullus Fabius hoc tempore Conſul fuit: ſed eo anno, quo Roma capta eſt, tres Fabij Tribuni militum Conſulari poteſtate fuerunt, Liuius li. 5. Diod. 14. Plutarchus in Camillo.* Teſtatur hanc Fabij cladem) *Eodem die, nempe XV. K. Sext. vtraque clades accepta fuit, iſq; dies à poſteriore Alienſis dictus eſt, Liuius li. 6. Plutar. in Camillo, Tacitus li. 18. Seruius in VII. Aeneid.* Et vndique per impedita.) *Lectionem illam, quam hic Gerardus Bolſuinge in margine aſſcripſit, nos in antiquis non inuenimus: ſed quod in illis ſine vlla differentia legitur, nos bona fide deſcripſimus.* Hinc illis mutare ſedes) *Intelligit conſilium migrandi Veios: quo de Liuius libro quinto extremo.* Illa ſex menſibus deſæuiens) *Plutarchus Romam ſeptem menſibus in Gallorũ poteſtate fuiſſe, his verbis in Camillo ſcribit,*

οὕτω μὲν ἡ ῥώμη παραλόγως ἥλω, καὶ παραλογώτερον ἐσώθη, μῆνας ἑπτὰ τοὺς πάντας ὑπὸ τοῖς βαρβάροις γενομένη.

PAVLI

PAVLI OROSII ADVERSVS PAGANOS HISTORIARVM

LIBER TERTIVS.

PRAEFATIO.

ET superiore iam libro contestatus sum, & nunc necessarie repeto, secundum præceptum tuum de anteactis cõflictationibus sæculi, nec omnia nec per omnia posse quæ gesta, & sicut gesta sunt explicari, quoniam magna atque innumera copiosissime à plurimis scripta sunt. Scriptores autem etsi non easdem causas, easdem tamen res habuere propositas: quippe cũ illi bella, nos bellorum miserias euoluamus. Præterea ex hac ipsa, de qua queror, abundantia, angustia oritur mihi, & concludit me solicitudo nodosior. Si enim aliqua studio breuitatis omitto, putabuntur aut mihi nunc defuisse, aut in illo tunc tempore non fuisse. Si vero significare cuncta, nec exprimere studens, compendiosa breuitate succingo, obscura faciam: & ita apud

plerosque erunt * dubia, vt nec dictâ videantur: maximè cum è contrario nos vim rerum, non imaginem commendare curemus. Breuitas autem atque obscuritas, immò vt est semper obscura breuitas, etsi cognoscendi imaginem præfert, aufert tamen intelligendi vigorem. Sed ego cum vtrûque vitandum sciam, vtrunque faciam, vt quocunque modo alterutra temperentur, si nec multa prætermissa, nec multum constricta videantur.

* dicta:

De pace iussu Artaxerxis regis per Graciam facta, deq; varijs bellis ante illam pacem a Lacedæmonijs cum rege & Thebani gestis, vbi de Conone.

CAPVT I.

ANno ab vrbe cõdita CCC.LXIIII. quem annum sicut grauissimum propter ignotam sibi captiuitatem Roma persensit, ita magnificum propter insolitam pacem Græcia habuit. Eo siquidem tempore, quo Galli Romam captam incensamq; tenuerunt ac vendiderũt, Artaxerxes rex Persarũ discedere ab armis, & quiescere in pace vniuersam Græciam per legatos præcepit, denuncians contradicto-

dictorem pacis, bello impetendum: quem ita iubentem potuissent vtique Græci tam constanter contemnere, quàm fortiter sæpe vicerunt, nisi porrectam vndecunque occasionẽ, quam auidè desiderauerant, tam libenter hausissent. ostenderunt enim quàm ægre admisere illa quæ eatenus gesserunt, quę tam facile indigna etiam conditione deposuerunt: nam quid tam indignum liberis & fortibus viris, quàm longe remoti, sæpe etiam victi adhuc hostis, & deinde minitantis imperio arma deponere, pacique seruire, si non ipso tantum annuntiatæ pacis sono per corda cunctorum ægra belli tabuisset intentio: & post diuturnas laborũ vigilias oscitantes ac stupefactos quies inopinata laxasset, priusquam ipsam quietem voluntas pacta componeret? Vnde autem tanta fatigatio, omnium per totam Græciã populorum corda corporaque oppresserit, quę efferos animos ignoto acquiescere otio tam facilè persuasit, quàm breuissimè ostendam. Lacedæmonij, vtpote homines, & Græci homines, quò plura habebant, eò ampliora cupientes, postquàm Atheniensium potiti sunt, vniuersam Asiam spe dominationis hauserunt. Itaque

toti oriẽti bellum mouentes, Dercyllidã ducem in hanc militiam legunt: qui cum ſibi aduerſus duos potentiſsimos Artaxerxis Perſarum regis præfectos, Pharnabazum & Tiſſafernem, pugnandum videret, prouiſo ad tempus conſilio, vt pondus geminæ cõgreſsionis eluderet, vnum denuntiato bello appetit, alterum pacta pace ſuſpendit. Pharnabazus Tiſſafernem apud Artaxerxem, communem tunc regem defert vt proditorem, præſertim qui cum hoſte belli tempore de fœderis conditione pepigiſſet: hortaturque regem vt in locum eius Cononem Athenienſem virum, qui tunc fortè apud Cyprum exulabat, ducem nauali bello conſtituat. Acceptis igitur quingẽtis argẽti talentis, Conon per Pharnabazum euocatur, claſsiq; præficitur: quibus compertis, Lacedæmonij & ipſi auxilia naualis belli, à rege Aegypti Hercynione per legatos petunt: à quo centum inſtructas triremes & ſexcẽta millia modiûm frumenti acceperunt: à ſocijs etiam vndique magna contraxere ſubſidia. Cui militiæ conſenſu omnium, Ageſilaum ducem decreuerunt, virum pede claudum, ſed qui in difficillimo rerum ſtatu mallent ſibi regem claudicare

quàm

quàm regnum. Raro vnquam ita pares omni induſtria duces in vnũ coiêre bellũ, qui acerbiſsimis inuicem prælijs fatigati, & multo ſanguine obliti, velut inuicti ab alterutro receſſerunt. Igitur Conon accepto iterum per ſe ipſum à rege magno ſtipendio, reuerſus ad claſſem, inuadit hoſtiles agros, turres, caſtella, cæteraq; præſidia expugnat: & veluti effuſa tempeſtas, quacumque incubuit, cuncta proſternit. Lacedæmonij vero domeſticis malis circumuenti, externis inhiare deſiſtunt, abijciuntque ſpem dominationis, imminente periculo ſeruitutis. Ageſilaum, quem cum exercitu in Aſiam miſerant, ad ſubſidium patriæ reuocant. Interea Piſander dux apud Spartam, per Ageſilaum regem relictus, maximam munitamque claſſem tunc inſtruxerat, motus æmulatione virtutis Ageſilai, vt illo pedeſtrem expeditionem agitante, ipſe quoq; nauali diſcurſu oram maritimam peruagaretur. Conon vero ſuſcepto negocio, duplicem curam impendebat, debens ſocijs ſolicitudinem, patriæ fidem: vt huic exhiberet naturam, illis præberet induſtriam: in hoc propenſior ciuibus, quod quieti libertatique eorum alieni ſanguinis diſcrimen

impenderet, & pugnaret aduersus insolentissimos hostes periculo regis, præmio patriæ. Conferunt itaq; nauale certamẽ Persæ Conone, Spartani Pisandro duce: milites, remiges, ipsiq; ductores vno pariter in mutuam cædem ardore rapiuntur. Magnitudine atq; atrocitate belli istius inclinatus, ex hoc semper in posterum Lacedæmoniorum status proruit. Namque ex illo fluere, ac retro sublapsa referri spes Spartanorum visa est, donec assurgendo ægre ac miserè recidẽdo con fecta & potestate careret, & nomine. Atheniensibus verò hæc eadẽ pugna initiũ recuperandæ potentiæ, sicut Lacedæmo nijs amittendæ, fuit. Primi igitur Thebani, auxilio Atheniensium fulti, superiore clade saucios ac trepidos aggrediuntur, multa animati fiducia propter virtutẽ atque industriam Epaminondæ ducis sui, cum quo sibi facile obtinere posse imperiũ totius Græciæ videbantur. Fit itaque terrestre prælium, Thebanis minimo negocio vincentibus. Vincitur etiam hoc conflictu Lysander, & occiditur. Pausanias quoq; dux alter Lacedæmoniorum, insimulatus proditionis, in exilium truditur. Thebani autem victoria potiti, col-

:cta vniuerſi exercitus manu, Spartam ontendunt, putãtes ſe vacuam præſidio iuitatem, nullo intraturos negocio, cuus iam omnes penè copias cum ipſo rege eleſſent, atque ab omnibus ſocijs deſtiutos viderent. Lacedæmonij periculo ciitatis impulſi, habito inexercitati militis qualicunq; delectu, obuiam hoſti procedunt. Sed victis ſemel, aduerſus victores obſiſtendi nec virtus nec animus erat. Cum igitur cædes vnius tãtum penè partis ageretur, repente rex Ageſilaus accerſitus ex Aſia, improuiſus bello ſuperuenit: Thebanos iam ſucceſſu duplicis victoriæ lætiores ſegnioreſque aggreditur: nec difficilè ſuperat, maximè cum adhuc apud ipſum penè integræ vires haberentur. Ipſe tamen Ageſilaus grauiter vulneratur. At vero Athenienſes, cum compeiſſent inſperata Lacedæmonios victoria ſubleuatos, priſtinæ ſeruitutis, de qua tunc reſpirare vix cœperant, trepidi metu, exercitum contrahunt, eumque Bœotijs in auxilium adiungunt, commiſſum Iphicrati duci: qui adoleſcens admodum, vix dum annos viginti natus, infirmitatem ætatis maturitate animi muniebat. Conon quoque vir quidem Athenienſis,

dux autem Persici exercitus, audito Agesilai reditu, ad populandos Lacedęmoniorũ agros reuertitur. Ita Spartani strepitu circunsonantium vndique hostium clausi atque exterriti, vltima propemodũ desperatione tabuerũt. Sed Conon postquàm vasta hostilis soli populatione satiatus est, Athenas pergit, in maximo gaudiò ciuium ipsę tristis: quippe cum videret vrbem populo quondam cultuque ornatissimam, nunc miserabili ruinarum ac desolationis squalore confectam. Itaque magnum pietatis miserationisque monimentum in reparatione eius operatus est. Namque eam à Lacedæmonijs exinanitã, Lacedæmoniorum prædis repleuit: Persis incendentibus concrematam, Persis ędificantibus reformauit. Interea Artaxerxès rex Persarum, sicut principio dictum est, vniuersis Græciæ populis per legatós, vt ab armis discederẽt, & paci acquiescerent, imperauit: non quod misericorditer fessis consuleret, sed ne illo in Aegypto bellis occupato, aliqua in regnum suum tentarẽtur irruptio.

De Lacedæmoniorũ offensione in Arcadia, victoria Thebanorum, Epaminondæ morte cum epilogo dictorum.

Caput

CAPVT II.

CVnctis igitur Græcis optatissima quiete resolutis, domesticoque otio torpentibus, Lacedæmonij inquieti magis quàm virtute intolerabiles, post bella deposita tentāt furta bellorum. Nam speculati absentiam Arcadum, castellum eorum repentina irruptione perfringunt. Arcades vero exciti iniuria, iuncto sibi Thebanorum auxilio, amissa furto, bello repetunt. In eo prælio Archidamus dux Lacedęmoniorum vulneratus, cum etiam cædi suos iam vt victos videret, occisorũ corpora per præconem ad sepulturā poscit: quod signum victoriæ traditæ inter Græcos haberi solet. Thebani autem hac confessione contenti, dato parcendi signo, finem dedere certamini. Paucis deinde interuenientibus induciarũ diebus, Lacedæmonijs ad alia bella conuersis, Thebani cum Epaminonda duce, de inuadenda Lacedæmonia quasi secura & destituta, cepere fiduciam. Taciti, intempesta nocte, Lacedæmonem veniũt: sed non ita incautam vel indefensam sicut rebantur, offendunt. Armati enim senes cum reliqua turba imbellis ætatis, pręcognito aduētu hostium, in ipsis se portarum an-

gustijs obiecerunt, & aduersus quindecim millia militum, vix centum confecti æuo homines proruperunt. His itaque tantam belli molem sustinentibus, iuuentus superueniens, cōgredi aduersus Thebanos aperto certamine incunctanter decreuit. Commisso prælio, cum Lacedæmonij vincerentur, repente Epaminondas dux Thebanorum incautius dimicās vulneratur. Quare dum his ex dolore metus, illis ex gaudio stupor nascitur, veluti ex consensu tacito vtrinque discessum est. Epaminondas autem grauiter saucius, cum de victoria suorum comperisset, scutumque exosculatus esset, remota manu quæ vulnus occluserat, egressum sanguinis ac mortis patefecit introitum: cuius mortem sic Thebanorum perditio subsecuta est, vt non perdidisse ducem, sed ipsi cum eo tunc perisse viderentur. Cōtexui indigestæ historiæ inextricabilem cratem, atq; incertos bellorū orbes huc atq; illuc lymphatico furore gestorum verbis è vestigio secutus implicui: quoniā tanto (vt video) inordinatius scripsi, quanto magis ordinem custodiui. Improba dominandi Lacedæmoniorum cupiditas, quantis populis, qualibus vrbibus,

bus, quibus prouincijs, cuiusmodi odiorum motus, quantas causas certaminum suscitarit, quis vel numero, vel ordine, vel ratione disponat? cum ipsi quoque non plus afflicti bellis quàm bellorum confusione referantur: siquidem tracto per aliquot ætates hoc continuo bello, Athenienses, Lacedæmonij, Arcades, Bœotij, Thebani, postremò Græcia, Asia, Persis, atq; Aegyptus cũ Lybia, insulisque maximis, nauales simul pedestresq; conflictus indiscretis egere discursibus. Referre cæsa hominũ millia non possem, etiam si bella numerarem. At nunc increpet hęc tempora, atque illa collaudet, quicunq; nescit hosce omnes istarum vrbium prouinciarumque populos, ita nunc in solis ludis ac theatris consenescere, sicuti tunc in castris maximè prælijsque tabuisse. Florentissima illa, & totius tunc imperium orientis affectans Lacedęmoniorum ciuitas, vix centum habere potuit senes: ita incessabilibus circunuenta malis, immaturas miserè expendebat ætates: & quæruntur nunc homines, quorum refertæ pueris & senibus ciuitates, secura iuuenum peregrinatione ditantur, pacificisq; exercitijs stipédia domesticæ voluptatis acqui-

acquirunt? nisi forte (vt assolent humanæ mutabilitati omnia sordere præsentia) nouitates rerum actu audituque pruriētibus ipsa etiam vita fastidio est.

Terræmotus Achaiæ collatus cum Constantinopolitano. Romani ciuitates aliquot capiunt.

CAPVT III.

ANno ab vrbe condita CCCLXXVI. sæuissimo terræmotu Achaia vniuersa concussa est, & duæ tunc ciuitates, id est, Bura & Helice, abruptis locorum hiatibus deuoratæ sunt. At ego nunc è cōtrario poteram similia in diebus nostris apud Constantinopolim, æque modo principem gentium, prædicta & facta sed non perfecta narrare, cum post terribilem denuntiationem conscientiamque mali sui præsciam, subter commota funditus terra tremeret, & desuper fusa cælitus flamma penderet, donec orationibus Arcadij principis & populi Christiani, præsentem perditionem deus exoratus auerteret: probans se solum esse & conseruatorem humilium, & punitorem malorū. Sed hæc vt cōmemorata sint magis quàm explicata, verecundiæ concesserim, vt & qui scit, recolat: & qui nescit, inquirat.

Interea

Interea Romani, qui per septuaginta annos ab vrbe Volscorum, prӕterea Faliscorum, Aequorum, & Sutrinorum, subacti & attriti assiduis bellis conficiebantur, tandem in supra scriptis diebus Camillo duce easdem cepere ciuitates, & rediuiuo finem dedere certamini. Prӕnestinos etiam eodem tempore, qui vsque ad portam Romӕ bellãdo & cӕdendo peruenerant, ad flumen Aliam T. Quinctio pugnante, vicerunt.

De pestilentia grauissima, eiusq; expiatione.

CAPVT IIII.

ANno ab vrbe condita CCCLXXXIIII. L. Genucio, & Q. Seruilio Consulibus, ingens vniuersam Romam pestilentia corripuit: non (vt assolet) plus minúsue solito temporum turbata temperies, hoc est, aut intempestiua siccitas hyemis, aut repentinus calor veris, aut incongruus humor ӕstatis, vel autumni diuitis indigesta illecebra, insuper etiam expirata de Calabris saltibus aura corrumpens, repentinos acutarum infirmitatum afferret transcursus, sed grauis diuturnaque in nullo dispar sexu, in nulla ętate dissimilis, generali cunctos per biennium iugiter

ter tabe confecit: vt etiam quos nõ egit in mortem, turpi macie exinanitos afflictosque dimiserit. Conquerentur hoc (vt arbitror) loco obtrectatores temporis Christiani, si forte silentio præterierim, quibus tunc cærimonijs Romani placauerint deos, & sedauerint morbos, cum pestilentia in dies crudesceret. Auctores suasere pontifices, vt ludi scænici dijs expetentibus ederentur: & ita pro depellenda temporali peste corporum accersitus est perpetuus morbus animarum. Vber nũc quidem mihi iste doloris atque increpationis locus est, sed in quo iam reuerentia tua studium sapiẽtiæ & veritatis exercuit, mihi super eo audere fas non est. Commonuisse me satis sit, & ex qualibet intentione lectorem ad illius lectionis plenitudinem remisisse.

Ingens terræ hiatus medio Romæ apparuit, quem Marcus Curtius præcipitio sui auertit.

CAPVT V.

SEquitur hanc miseram luem, miserioremque eius expiationem proximo anno satis triste prodigium. Repente siquidem medio vrbis terra dissiluit, vastoque prærupte hiantia subito inferna patuerunt.

tuérunt. Manebat diu ad ſpectaculũ terroremque cunctorum patenti voragine impudens ſpecus, nefariamque viui hominis ſepulturam dijs interpretibus expetebat. Satis fecit improbis faucibus præcipitio ſui Marcus Curtius, vir eques armatus: iniecitque crudeli terræ inopinatam ſacietatem, cui parum eſſet, quod ex tanta peſtilentia mortuos per ſepulchra ſuſciperet, niſi etiam viuos ſciſſa ſorberet.

Gallorum ingentem multitudinem Romani ſternunt ac fugant. Tuſci ſuperantur. Galli tertio irruentes trucidantur.

CAPVT VI.

ANno ab vrbe condita CCCLXXXVIII. iterum terribilis Gallorum inundatio iuxta Anienem fluuium, ad quartum ab vrbe lapidem conſedit, facile ſine dubio, pondere multitudinis & alacritate virtutis, perturbatam occupatura ciuitatem, niſi otio & lenitudine torpuiſſet: vbi atrociſsimam pugnam Manlius Torquatus ſingulariter inchoauit, T. Quinctius Dictator cruētiſsima congreſſione confecit. Fugati ex hoc prælio plurimi Galli, inſtauratis iterum copijs in bellum

bellum ruentes, à C. Sulpicio Dictatore superati sunt. Post paululum quoque Tuscorum pugna sub C. Marcio consecuta est: vbi conijci datur, quantum hominum cæsum sit, quando octo millia sunt capta Tuscorum.

Tertia autem in ijsdem diebus Galli se in prædam per maritima loca, subiectosq; campos ab Albanis montibus diffuderũt: aduersum quos nouo militum delectu habito, conscriptisque legionibus decem, sexaginta millia Romanorum, negatis sibi Latinorum auxilijs, processerunt. Cõfecit hanc pugnam M. Valerius, auxiliante coruo alite, vnde postea Coruinus est dictus. Occiso enim prouocatore Gallo, hostes territi, sparsimque fugientes, grauiter trucidati sunt.

Fœdus Romanorum cũ Carthaginensibus cõplurium malorum causa. Inter alia mira, veris lapidibus pluit. Alexãder Magnus nascitur. Rex Persarũ Iudæos captiuos abducit.

CAPVT VII.

NVmerandum etiam inter mala censeo, primum illud * ictum cum Carthaginiensibus fœdus, quod ijsdem temporibus

* initum.

poribus fuit, præsertim ex quo tam grauia orta sunt mala, vt exin cœpisse videantur. Anno siquidem ab vrbe condita CCCCII. legati à Carthagine Romam missi sunt, fœdusque pepigerunt. Quem ingressum Carthaginiensium in Italiam malorum grandinem secuturam, continuarumque miseriarum tenebras iuges, historiarum fides, locorumque infamia, & abominatio dierum, quibus ea gesta sunt, protestantur. Tunc etiam nox vsque ad plurimam diei partem tendi visa est: & saxea de nubibus grando descendens, veris terram lapidibus verberauit. Quibus diebus etiam Alexãder Magnus, magnus vere ille gurges miseriarum, atque atrocissimus turbo totius orientis est natus. Tunc etiam Ochus, qui & Artaxerxes, post transactum in Aegypto maximum diuturnumque bellum plurimos Iudæorum in transmigrationem egit, atque in Hyrcania ad Caspiũ mare habitare præcepit: quos ibi vsque in hodiernum diem amplissimis generis sui incrementis consistere, atque exinde quandoque erupturos, opinio est. Cuius etiam belli tempestate, transcurrens & Sidonem opulentissimam Phœnicis prouinciæ vrbem dele-

uit: & Aegyptum quamuis prius victam, tunc tamen subactam, comminutamque ferro, Persarum subiecit imperio.

Breuiter comprehendit sequentium bellorum à Romanis gestorum clades: & de Iani portus clausis.

CAPVT VIII.

IAm hinc statim à Romanis aduersum Samnitas, genté opibus armisque validam, pro Campanis & Sidicinis bella suscepta sunt. Samniticum bellum ancipiti statu gestum, Pyrrhus vel maximus Romani nominis hostis, excepit. Pyrrhi bellum mox punicum consecutum est: & quamuis nunquam post mortem Numæ, à bellorum cladibus fuisse cessatum, semel patentes Iani portæ indicét, ex eo tamen veluti per meridiem, toto impressius cœlo malorum feruor incanduit. Porro autem inchoato semel bello Punico, vtrum aliquando bella, cædes, ruinæ atque omnia infandarum mortium genera, nisi Cæsare Augusto imperante cessauerint, inquirat, inueniat, prodat, quisquis infamanda Christiana tempora putat. Absque illo tamen, inter bella Punica vnius anni, veluti auis præteruolantis excursu, Romani propter Iani portas clausas

inter febres morbosque reipub. adhuc breuissimo pacis signo, velut tenuissimo aquæ gelidæ haustu illecti sunt, vt in peius recalescentes, multo grauius vehementiusque afflictarentur. At vero si indubitatissimè constat, sub Augusto primũ Cæsare, post * partam pacẽ vniuersarum terrarum orbẽ positis armis, abolitisq; discordijs, generali pace & noua quiete cõpositũ, Romanis paruisse legibus, Romana iura quàm propria arma maluisse, spretisq; ducibus suis, iudices elegisse Romanos: postremo omnibus gẽtibus, cunctisque prouincijs, innumeris ciuitatibus, infinitis populis, totis terris vnam fuisse voluntatẽ, libero honestoq; studio inseruire paci, atq; in cõmune consulere: quod prius ne vna quidem ciuitas, vnúsue populus ciuiũ, vel quod maius est, vna domus fratrum iugiter habere potuisset: quod si etiam cum imperante Cæsare ista prouenerint, in ipso imperio Cæsaris illuxisse ortũ in hoc mũdo domini nostri Iesu Christi, liquidissima probatione est manifestũ, inuiti licet illi, quos in blasphemiã vrget inuidia, cognoscere faterique coguntur, pacem istam totius mundi & tranquilissimam serenitatem non magnitudine

* parthicam.

Cæſaris,ſed poteſtate filij dei, qui in diebus Cæſaris apparuit,extitiſſe, nec vnius vrbis imperatori, ſed creatori orbis vniuerſi, orbem ipſum generali cognitione paruiſſe: qui ſicut ſol oriens diem luce perfundit, ita adueniens miſericorditer, extenta mundum pace veſtierit. Quod plenius cum ad ipſum perficiente domino ventum fuerit,proferemus.

Romani Latinis bellum inferunt. Manlius Torquatus filium occidit. Minucia Veſtalis virgo inceſti damnata.

CAPVT IX.

IGitur anno ab vrbe cõdita CCCCIX. Romani bellum Latinis rebellantibus intulerunt, Manlio Torquato, & Decio Mure conſulibus: in quo bello vnus conſul interfectus eſt, alter extitit parricida. Manlius enim Torquatus filium ſuum, iuuenem victorem, interfectoremque Metij Tuſculani nobilis equitis, & tum præcipue prouocantis atque inſultantis hoſtis occidit. Alius vero conſul, cum iterato conflictu illud cornu cui præerat, cædi atque affligi videret, in confertiſsimos hoſtes ſponte prolapſus, occubuit. Manlius quamuis victor, occurſum tamen nobilium

bilium iuuenum Romanorum, qui legitimè exhiberi ſolet, triumphans parricida non meruit. Anno autem poſt hunc ſubſequente Minucia virgo Veſtalis ob admiſſum inceſtum damnata eſt, viuaque obruta in campo, qui nunc Sceleratus vocatur.

Permultæ matronæ Romanæ veneficij accuſatæ & damnatæ ſunt.

CAPVT X.

AT vero paruo exin tempore interiecto, horreſco referre quod geſtũ eſt: nã Claudio Marcello, & Valerio Flacco conſulibus, incredibili rabie & amore ſcelerum Romanæ matronæ exarſerunt. Erat vtique fœdus ille ac peſtilens annus, inflictæque iam vndique cateruatim ſtrages egerebantur, & adhuc tamen penes omnes de corrupto aëre ſimplex credulitas erat, cum exiſtente quadam ancilla indice & conuincente, primùm multæ matronæ vt biberent, quæ coxerant venena, compulſæ: deinde ſimul vt hauſere, conſumptæ ſunt. Tanta autem multitudo fuit matronarum in his facinoribus conſciarum, vt trecentæ ſeptuaginta damnatæ ex illis ſimul fuiſſe referentur.

Alexander rex Epirotarum à Samnitibus victus & occisus est.

CAPVT XI.

ANno ab vrbe cõdita CCCCXXII. Alexander rex Epirotarum, Alexandri illius magni auunculus, traiectis in Italiã copijs cum bellum aduersus Romanos pararet, & circa finitimas Romæ vrbes firmare vires exercitus sui, auxiliaque vel sibi acquirere vel hostibus subtrahere studẽs bellis exerceretur, à Samnitibus, qui Lucanę genti suffragabãtur, maximo bello in Lucania victus atque occisus est. Sed quoniam aliquantum Romanas clades recẽsendo progressus sum, vel Alexandri istius mentione commonitus, de Philippo Macedonũ rege qui Olympiadem huius Alexandri Epirotæ sororem vxorem habuit, ex qua Alexandrum Magnum genuit, paucissimis annis retro repetitis, magna paruis, in quantum potero colligam.

Philippi regis Macedoniæ res gestæ, & quas gentes seu vrbes subegerit.

CAPVT XII.

ANno ab vrbe condita CCCC. Philippus Amyntæ filius, Alexãdri pater,

ter, regnum Macedonum adeptus, viginti quinq; annis tenuit: quibus hos omnes acerbitatum aceruos cunctaſq; malorum moles ſtruxit. Hic primum ab Alexãdro fratre obſes Thebanis datus, per triennium apud Epaminondam ſtrenuiſsimũ imperatorem, & ſummum philoſophum eruditus eſt. Ipſo autem Alexandro ſcelere Eurydices matris occiſo, quamuis ea iam commiſſo adulterio, & altero primum filio interfecto, filiaque viduata, generi nuptias mariti morte pepigiſſet, compulſus à populo regnũ, quod paruo occiſi fratris filio tuebatur, ſuſcepit. qui cum foris concurſu exurgentium vndique hoſtium, domi autem deprehenſarum ſæpe inſidiarum metu fatigaretur, primum bellũ cum Athenienſibus geſsit. Quibus victis, arma ad Illyrios tranſtulit, multiſque millibus hoſtium trucidatis, Lariſſam vrbem nobiliſsimam cœpit. Inde Theſſaliam non magis amore victoriæ, quàm ambitione habendorum equitum Theſſallorũ, quorum robur vt exercitui ſuo admiſceret, inuaſit. Ita Theſſalis ex improuiſo præoccupatis atque in poteſtatem redactis, iungendo equitum peditumque fortiſsimas turmas & copias, inuictiſsimum

fecit exercitum. Igitur victis Atheniensibus, subiectisque Thessalis, Olympiadem Arubæ regis Molossorum sororem duxit vxorem. Qui Aruba cũ per hoc quod societatem Macedonum affinitate regis paciscebatur, imperium suum se dilataturum putaret, per hoc deceptus amisit, priuatusque in exilio consenuit. Deinde Philippus cum Methonam vrbem oppugnaret, ictu sagittæ oculũ perdidit. Ipsam vero vrbem mox expugnauit & cepit. Exin Græciam totam prope, consilijs præuentam, viribus domuit. Quippe Græciæ ciuitates, dum imperare singulæ cupiunt, imperium omnes perdiderunt: & dum in mutuum exitium sine modo ruunt, omnibus perire, quod singulæ amitterent, oppressæ demum seruienteſque senserunt: quarum dum insanas cõcursationes Philippus veluti è specula obseruaret, auxiliumque semper inferioribus suggerendo, contentiones, bellorum fomites, callidus doli artifex foueret, victos sibi pariter victoresque subiecit. Huic autẽ ad obtinendam totius Græciæ dominationem, immoderata Thebanorum dominatio facultatem dedit, qui victos Lacædemonios ac Phocenses, cædibus etiam rapinisque conse-

confectos, cum insuper in communi Græciæ concilio tanta pecuniæ multa onerauissent, quantam illi soluere nullo modo possent, ad arma confugere coegerunt. Itaque Phocenses & Philomelo duce & auxilijs Lacedæmoniorum Atheniensiumque fulti, commissa pugna hostibusq; fugatis, Thebanorum castra ceperunt. Sequenti prælio inter immensas vtriusque populi strages Philomelus occisus est: in cuius locum Phocenses Onomarchum ducem creauerunt. Porrò autem Thebani & Thessali omisso delectu ciuiũ, Philippum Macedoniæ regem, quem hostem prius repellere laborabant, vltrò sibi ducem expetiuerunt. Commisso prælio, & Phocensibus penè ad internecionem cæsis, victoria ad Philippum concessit. Sed Athenienses audito belli euentu, ne Philippus transiret in Græciam, angustias Thermopylarum pari ratione, sicut aduentantibus antea Persis, occupauere. Igitur Philippus vbi exclusum se ab ingressu Græciæ, præstructis Thermopylis videt, paratum in hostes bellum, vertit in socios: nam ciuitates quarum paulò antè dux fuerat ad gratulandum ac suscipiendum patentes, hostiliter inuadit, crudeli-

ter diripit: omniq́ue ſocietatis cõſciẽtia penitus abolita, coniuges liberoſq; omnium ſub corona vendidit, templa quoq; vniuerſa ſubuertit, ſpoliauitq́ue, nec tamen vnquã per viginti quinq; annos quaſi iratis dijs victus eſt. Poſt hæc in Cappadociã tranſijt, ibiq́ue bellum pari perfidia geſſit, captos per dolum finitimos reges interfecit, totamq; Cappadociam imperio Macedonię ſubdidit. Inde poſt cædes, incendia deprædationeſq; in ſocijs vrbibus geſtas, parricidia in fratres cõuertit, quos patri ex nouerca genitos cum cohæredes regni vereretur, interficere aggreſſus eſt. Cum autem vnum ex his occidiſſet, duo Olynthum confugerunt: quam mox Philippus hoſtiliter aggreſſus vrbẽ antiquiſſimam & florentiſsimam, cædibus ac ſanguine repletam, opibus hominibuſq́ue vacuauit, abſtractos etiam fratres ſupplicio & neci dedit.

Dein cum excidio ſociorum & parricidio fratrũ elatus, licere ſibi omnia, quæ cogitauiſſet, putaret, auraria loca in Theſſalia, & argẽti metalla in Thracia inuaſit: ac ne quod ius vel fas inuiolatum prætermitteret, præoccupato mari & claſſe diſperſa, piraticã quoque exercere inſtituit.

Præ-

Præterea cum eum fratres duo Thraciæ reges, de regni terminis ambigētes, iudicem ex consensu præoptauissent, Philippus more ingenij sui ad iudicium tanquā ad bellum, cum instructo exercitu ingressus, inscios iuuenes vita regnoque priuauit. Athenienses vero, qui prius Philippi ingressum Thermopylarū munitione repulerant, vltrò pacem eius expetentes, fraudulentissimum hostē de neglecta introitus custodia commonuerunt. Cæterę etiā Græciæ ciuitates, vt intentius ciuilibus bellis vacarent, sub specie pacis & fœderis, sponte se externę dominationi subiecerunt: maximè, cum Thessali Bœotiq; poscerent Philippum, vt professum se aduersum Phocenses ducem exhiberet, susceptumque bellum gereret: contrà Phocenses, adhibitis secum Atheniensibus & Lacedæmonijs, vel differre bellum, vel auferri, & precio & precibus laborarent. Philippus tacitè vtrisque diuersa promisit, Phocensibus pacem & veniam se daturum sacramento confirmans, Thessalis vero affuturum se mox cum exercitu spondet: bellum tamen ab vtrisque parari vetat. Igitur Philippus instructis copiis, angustias Thermopylarum securus ingredi-

greditur, easq; occupatas dispositis præsidijs emunijt. Tunc primum se non Phocenses soli, sed & omnis Græcia captam esse persensit: siquidem primos Phocenses Philippus, rupta fide calcatoque sacramento, infandæ dilacerationi dedit. Inde omnium vrbes finesque populatus, cruenta præsentia effecit, vt etiam absens timeretur. Vbi vero in regnum redijt, more pastorum, qui pecora sua nunc per æstiuos, nunc per hibernos saltus circunducunt, populos & vrbes, vt illi replenda vel relinquenda quæque loca videbantur, ad libidinem suam transfert. Miseranda vbique facies, & atrocissimum miseriarum genus obseruabatur, perpeti excidium sine irruptione, sine bello captiuitatem, sine crimine exilium, sine victore dominatum. Præmit miseros inter iniuriarum stimulos superfusus pauor, ipsaque dissimulatione dolor crescit: hoc altius demissus, quo minus profiteri licet, timẽtibus ne ipsæ quoque lachrymæ pro contumacia accipiantur. Alios populos auulsos à sedibus suis, finibus hostium opponit: alios in extremis regni terminis statuit: quosdam æmulatione virium, ne possent quod posse credebantur, in supple-

menta

menta exhauſtarum vrbium diuidit. Ita glorioſiſsimum illud quondam florentis Græciæ corpus in multas laceratasque particulas, extincta primum libertate, cōcidit.

Byzantium Philippus fruſtra obſidet. Scythiam bello aggreditur, & vincit. Triballi prædam ei eripiunt.

CAPVT XIII.

SEd hæc cum per aliquantas Græciæ ciuitates exercuiſſet, & tamen omnes metu premeret, conijciens ex præda paucorum, opes omnium, ad perficiendam æqualem in vniuerſis vaſtationem, vtili emolumento neceſſariam maritimam vrbem ratus Byzantium, nobilem ciuitatē, aptiſsimam iudicauit, vt receptaculum ſibi terra marique fieret, eamque obſiſtentem ilicò obſidione cinxit. Hæc autem Byzantium quondā à Pauſania rege Spartanorum condita, pòſt autem à Conſtantino Chriſtiano principe in maius aucta & Conſtantinopolis dicta, glorioſiſsimi nunc imperij ſedes & totius caput orientis eſt. Philippus vero poſt longam & irritam obſidionem, vt pecuniam quam obſidendo exhauſerat, prædando repararet; piraticam aggreſſus eſt. Captas itaque

CLXX.naues mercibus confertas, distraxit, & anhelāti inopiæ parua recreatione subuenit Inde propter agendam prædam & curandā obsidionem diuisit exercitū. Ipse autem cū fortissimis profectus, multas Cherronesi vrbes cœpit: profligatisq; populis opes abstulit. Ad Scythiam quoque cum Alexandro filio prædandi intentione pertransijt. Scythis tunc Etheas regnabat: qui cum Istrianorum bello premeretur, auxilia à Philippo per Apollonienses petijt: sed continuo Istrianorum rege mortuo, & belli metu & auxiliorum necessitate liberatus, pactionem fœderis cum Philippo habitam dissoluit. Philippus dimissa obsidione Byzantij, Scythicum bellum totis viribus aggreditur. Commissoque prælio cū Scythæ & numero & virtute præstarent, Philippi fraude vincūtur. In ea pugna XX. M. puerorum ac fœminarū Scythicæ gentis capta, pecorū magna copia abducta, auri atque argēti nihil repertū: nam & ea res primo fidem inopiæ Scythicæ dedit. XX. M. nobilium equarum sufficiendo generi in Macedoniam missa. sed reuertenti Philippo Triballi bello obuiant, in quo ita Philippus in femore vulneratus est, vt per corpus

corpus eius equus interficeretur. Cum omnes occisum putarent, in fugam versi, prædam amiserunt. Aliquantula deinde mora dum conualescit à vulnere, in pace conquieuit. Statim vero vt conualuit, Atheniensibus bellum intulit: qui in tanto discrimine positi, Thebanos quondam hostes, tunc socios adsciscunt: totiusque Græciæ ciuitates legationibus fatigant, vt communem hostem communibus viribus petant. Itaque aliquantæ vrbes Atheniensibus sese coniunxere, quasdam vero ad Philippum belli metus traxit. Prælio commisso, cum Athenienses longe maiori numero militum præstarent, asiduis tamen bellis indurata Macedonum virtute vincitur: quam pugnam longe omnibus anterioribus bellis atrociorem fuisse, ipse rerum exitus docuit. Nam hic dies apud vniuersam Græciam, acquisitæ dominationis gloriam, & vetustissimæ libertatis statum finiuit.

Philippi crudelitas in Thebanos, & interitus.

CAPVT XIIII.

POstea Philippus cruentissimam victoriam in Thebanos & Lacedæmonios

nios exercuit: ſiquidem principes ciuitatum alios ſecuri percuſsit, alios in exilium egit, omnes bonis priuauit. Pulſos dudũ à ciuibus, in patriam reſtituit: ex quibus CCC. exules iudices rectoreſque præfecit, qui vt antiquum dolorem noua poteſtate curarent, preſſos infœliciter populos in ſpem libertatis reſpirare non ſinerent. Præterea magno delectu militum in ſubſidium regiæ diſpoſitionis, ex tota Græcia habito, CC. M. peditum, & XV. M. equitum, abſq; exercitu Macedonum & infinita gentium barbarie, Perſicæ expeditioni in Aſiam miſſurus inſtruxit. Tres duces, hoc eſt, Parmenionẽ, Amyntam & Attalum, præmittendos in Perſas, legit. Et dum ſupraſcriptæ copiæ de Gręcia congregantur, Alexandri, qui erat Olympiadis vxoris ſuæ frater, & pòſt à Sabinis in Lucania proſtratus eſt, quem Epiri regem ob mercedem ſtupri in eum perpetrati conſtituerat, nuptias in copulando ei filiam ſuam Cleopatram, celebrare decreuit; qui cum pridie quàm occideretur interrogatus fuiſſet, quis finis homini eſſet magis optandus, reſpondiſſe fertur, eum eſſe optimum, qui viro forti poſt virtutum ſuarum gloriam in pace regnanti,

gnanti,

gnanti, fine cōflictatione corporis & dedecore animi fubitus & celer, inopinato ferro potuiflet accidere, quod ipfi mox contigit. Nec ab iratis dijs, quos femper paruipenderat, quorumque aras, tēpla & fimulachra fubuerterat, quin lectifsimā, vt ipfi videbatur, mortem adipifceretur, potuit impediri. Nam die nuptiarum, cū ad ludos magnificè apparatos inter duos Alexandros filium generumque contenderet, à Paufania, nobili Macedonum adolefcente, in anguftijs fine cuftodibus circunuentus, occifus eft. Afferant nunc, multisque hæc vocibus efferant, quafi virorum fortiū laudes & facta fœlicia, quibus amarifsimæ aliorū calamitates in dulces fabulas cedunt, fi tamen nunquam ipfi iniurias, quibus aliquando vexantur, relatu triftiori deplorant. Si vero de proprijs quærimonijs tantum alios audientes affici volunt, quantum ipfi perpetiendo fenferunt, prius ipfi non præfentibus præterita, fed geftis gefta comparent: & vtraque ex auditu, velut certi alienorum arbitri iudicent, per XXV. annos incendia ciuitatum, excidia bellorum, fubiectiones prouinciarum, cædes hominum, opum rapinas, prædas pecorum, mortuo-

rum mortes, venditiones captiuitatesque viuorum, vnius regis fraus, ferocia & dominatus, agitauit.

Samnites Romanorũ copias capiunt. Romani ictum fœdus rumpunt. Satricum expugnant.

CAPVT XV.

SVfficerent ista ad exemplum miseriarum insinuata memoriæ nostræ, gesta per Philippum, etiam si Alexander ei non succeßisset in regnũ. Cuius bella, immo sub cuius bellis mũdi mala ordine sequentia suspendo paulisper, vt in hoc loco pro cõuenientia temporum, Romana subijciam. Anno ab vrbe cõdita CCCCXXVI. Caudinas furculas satis celebres & famosas, insignis Romanorum fecit infamia. Nam cum superiore bello viginti millia Samnitum, Fabio magistro equitum pugnam conserente, cecidissent, circumspectiore cura Samnites ac magis instructo apparatu apud Caudinas furculas consederunt, vbi cum Veturium & Postumium cõsules, omnesq́; copias Romanorum angustijs locorum armisque clausissent, Pontius dux eorum in tantum abusus est victoriæ securitate, vt Herenniũ patrem consulendum putaret, vtrum occideret clausos, an parceret subiugatis: vt

viuos

viuos tamen dedecori reſeruaret, elegit. Romanos enim antea ſæpiſsime vinci & occidi, nunquam autem capi, aut ad deditionem cogi potuiſſe cõſtabat. Itaq; Samnites victoria potiti, vniuerſum exercitũ Romanum turpiter captum, armis etiam veſtimentiſque nudatum, tantum ſingulis vilioribus operimentis ob verecũda corporum tegenda cõceſsis, ſub iugum miſſum ſeruitioque ſubiectum, longum agere pompæ ordinem præceperunt. Sexcentis autem equitibus Romanis in obſidatum receptis, oneratos ignominia, cæteris rebus vacuos, conſules remiſerunt. Quid de exaggeranda huius fœdiſsimi fœderis macula verbis laborem, qui tacere maluiſſem? Hodie enim Romani aut omnino non eſſent, aut Samnio dominante ſeruirent, ſi fidem fœderis, quam ſibi ſeruari à ſubiectis volunt, ipſi ſubiecti Samnitibus ſeruauiſſent. Poſteriore anno infringunt Romani firmatam cũ Samnitibus pactionem, eoſque in bellum cogunt, quod Papirio conſule inſiſtente commiſſum, magnas ſtrages vtriuſq; populi dedit. Cum hinc ita recẽtis infamiæ, inde gloria proximæ victoriæ pugnantes inſtimularet, tandem Romani perti-

naciter moriendo vicerunt: nec cædi pariter vel cædere destiterunt, nisi postquã victis Samnitibus, & capto duce eorum, iugum reposuerunt. Idem deinde Papirius Satricum, expulso inde Samnitico præsidio expugnauit, & cœpit. Hic autem Papirius adeo tũc apud Romanos bellicosissimus ac strenuissimus habebatur, vt cum Alexander Magnus disponere diceretur ab oriente descendens obtinere viribus Africam, atque inde in Italiã transuehi, Romani inter cæteros duces tunc in republica sua optimos, hunc præcipuum fore, qui Alexandri impetũ sustinere posset, meditarentur.

Alexander Philippo succedens, Thebanos, Illyrios, Thracas, vrbesq; alias perdomuit. Darium vincit.

CAPVT XVI.

IGitur Alexander, Anno ab vrbe cõdita CCCCXXVI. patri Phlippo successit in regnum, qui primam experiẽtiam animi & virtutis suæ, compressis celeriter Græcorum motibus, dedit: quibus auctor vt ab imperio Macedonum deficerent, Demosthenes orator auro Persarũ corruptus, extiterat. Itaque Atheniẽsibus bellum deprecantibus remisit, quos insuper

per etiam multo metu ſoluit: Thebanos cum diruta ciuitate deleuit, reliquos ſub corona vendidit: cæteras vero vrbes Achaiæ & Theſſaliæ vectigales fecit. Illyrios quoque & Thracas, tranſlato mox abhinc bello, domuit. Inde profecturus ad Perſicũ bellum, omnes cognatos ac proximos ſuos interfecit. In exercitu eius fuêre peditum XXXII. millia, equitum IIII. M. D. naues C. LXXX. hac tã parua manu vniuerſum terrarũ orbem, vtrum admirabilius ſit quod vicerit, an quod aggredi auſus fuerit, incertum eſt. Primo eius cum Dario rege congreſſu, D C.M.. Perſarum in acie fuêre, quę non minus arte Alexandri ſuperata, quam virtute Macedonum, terga verterunt. Magna igitur cædes Perſarum fuit. In exercitu autem Alexandri, CXX. equites, & nouem tantum pedites defuêre. Deinde Gordien Phrygiæ ciuitatem, quæ nunc Sardis vocitatur, obſeſſam expugnatamq́ue cepit, ac direptioni dedit. Inde nũciato ſibi Darij cum magnis copijs aduentu, timens anguſtias quibus inerat locorum, Taurũ montem mira celeritate tranſcendit, & D. ſtadijs ſub vna die curſũ tranſmiſsis, Tarſum venit: ibiq́ue cum ſudans in Cyd-

num præfrigidum amnem descendisset, obriguit, contractuque neruorum proximus morti fuit. Interea Darius cũ CCC. M. peditum & C. M. equitum in aciem procedit. Mouebat hæc multitudo hostium etiam Alexandrum maximè respectu paucitatis suæ, quamuis iam pridem DC. M. hostium eadem paucitate superatis, non solum non timere pugnam, sed etiam victoriam sperare didicisset. Itaque cum intra iactum teli vterque constitisset exercitus, & intentos ad signum belli populos discurrentes principes varijs incitamentis acuerent, ingentibus vtrinque animis pugna committitur. In qua ambo reges & Alexander & Darius vulnerantur: ac tam diu certamen anceps fuit, quo adusque fugeret Darius. Exinde cædes Persarum secuta est. Ibi tunc peditum octoginta millia, equitum decẽ millia cæsa, capta autem quadraginta millia fuêre. Ex Macedonibus vero cecidere pedites centum triginta, equites CL. In castris Persarum, multũ auri cæterarumque opum repertum est. Inter captiuos castrorum, mater & vxor eademque soror & filiæ duæ Darij fuêre. Quarum redemptionem Darius cum etiam oblata regni dimi-

dimidia parte non impetrauisset, tertio cunctis Persarum viribus sociorumque auxilijs contractis, bellum instaurat. Sed dum hæc Darius agit, Alexander Parmenionem ad inuadendam Persicam classem cum copijs mittit, ipse in Syriam proficiscitur. ibi ex multis sibi regibus cũ insulis vltrò occurrentibus, alios allegit, alios mutauit, alios perdidit. Tyrum vrbem antiquissimam & florentissimam, fiducia Carthaginiensium cognatorum sibi obsistentem, oppressit & cœpit. Exin Ciliciam, Rhodum atq; Aegyptum pertinaci furore peruadit. Inde ad templum Iouis Ammonis pergit, vt mendacio ad tempus composito, ignominiam sibi patris incerti & infamiam adulteræ matris aboleret. Nam accersitum ad se fani ipsius antistitem ex occulto monuit, quid sibi tanquam consulenti responderi velit, sicut historici eorum dicunt. Ita certus Alexander fuit, nobísque prodidit, dijs ipsis mutis & surdis, vel in potestate esse antistitis quid velit fingere: vel in voluntate consulentis, quid malit audire. Reuertens ab Ammone ad tertium Persicum bellum, Alexandriam in Aegypto condidit.

Darij vltimum cum Alexandro praeliũ, eiusq́; interitus.

CAPVT XVII.

DArius vero spe pacis amissa, CCC-CIIII. millia peditum, & C. M. equitum Alexandro ab Aegypto reuertenti, apud Tarsum bello opponit. Nec pugnæ mora, omnes cæca rabie in ferrum ruunt. Macedones, toties à se victis hostibus, animosi: Persæ, nisi vincãt, mori præoptantes. Raro in vllo prælio tantum sanguinis fusum est. Sed Darius cum vinci suos videret, mori in bello paratus, persuasu suorum fugere compulsus est. Hoc prælio Asiæ vires & regna ciderunt, totusque oriens in potestatem Macedonici cessit imperij. atque ita attrita est in hoc bello Persarum omnis fiducia, vt post hoc nullus rebellare ausus sit, patienterq́; Persæ post imperium tot annorum iugum seruitutis acceperint. Alexander trigintaquatuor continuis diebus castrorum prędam percensuit: Persepolim caput Persici regni, vrbem famosissimam confertissimamque opibus totius orbis, inuasit. Darium vero cum à propinquis suis vinctũ compedibus aureis teneri comperisset, persequi statuit. Itaque iusso vt subsequeretur

retur exercitu, ipſe cū ſex millibus equitum profectus inuenit in itinere ſolū relictum, multis confoſſum vulneribus, & extrema vitæ per vulnera efflantem. Hunc mortuum inani miſericordia referri in ſepulchra maiorum, ſepelirique præcepit: cuius non dicam matrem vel vxorem, ſed etiam paruulas filias crudeli captiuitate retinebat In tanta malorum multitudine, difficillima dictis fides, tribus prælijs totidemque annis quinquies decies centena M. peditum equitumque conſumpta ſunt: & hæc quidem ex eo regno illiſque populis, vnde iam ante annos non multo plures decies nouies centena millia profligata referuntur: quanquam extra has clades per eoſdem tres annos & Aſiæ ciuitates plurimæ oppreſſæ ſint, & Syria tota vaſtata, Tyrus exciſa, Cilicia exinanita, Cappadocia ſubacta, Aegyptus addicta ſit: Rhodus quoque inſula vltro ad ſeruitutem tremefacta ſucceſſerit, plurimæque ſubiectæ Tauro prouinciæ, atque ipſe mons Taurus, diu detrectatum iugum domitus & victus acceperit.

De bellis Agidis regis Spartanorum, Alexandri Epiri, Zopyrionis præfecti. de populis post Darij mortem ab Alexandro subactis, eiusq; in suos crudelitate.

CAPVT XVIII.

ET ne fortè nunc quisquam opinetur vel orientem solum Alexandri viribus subactum, vel Italiam tantummodo Romana inquietudine fatigatam, tunc etiam bellum Agidis, Spartanorum regis in Græcia, Alexandri regis Epiri in Lucania, Zopyrionis præfecti in Scythia gerebatur: quorũ Agis Lacedæmonius, excitata & rebellante secum vniuersa Græcia, cum Antipatri fortissimis copijs congressus, inter magnas vtrorunq; strages & ipse procubuit. Alexander autem in Italia affectans occidentis imperium, æmulans Alexandrum Magnum, post numerosa & grauia bella ibidẽ gesta, à Bruttijs Lucanisque superatus est, corpusque eius ad sepulturam venditum. Zopyrion vero præfectus Ponti, adunato XXX. M. exercitu, Scythis bellum inferre ausus est: & vsque ad internecionem cæsus, funditus cum omnibus copijs suis abrasus est. Igitur Alexander Magnus post Darij mortem Hyrcanos & Mardos subegit:

egit.: vbi etiam illum adhuc bello intentum, Thaleſtris ſiue Minothæa regina, excita ſuſcipiendæ ab eo ſobolis gratia, cum trecentis mulieribus procax Amazon inuenit. Poſt hæc Parthorum pugnam aggreſſus: quos diu obnitentes, deleuit propemodum antequàm vicit. Inde Drangas, Euergetas, Parimas, Parapamenos, Adaſpios, cæteroſque populos qui in radice Caucaſi morabantur, ſubegit, vrbe ibi Alexandria ſuper amnem Tanaim conſtituta. Sed nec minor eius in ſuos crudelitas, quàm in hoſtem rabies fuit. Docent hoc Amyntas conſobrinus occiſus, nouerca fratresq; eius necati, Parmenio & Philotas trucidati, Atalus, Eurylochus, Pauſanias, multique Macedoniæ principes extincti: Clitus quoque annis grauis, amicitia vetus, nefariè interfectus. Qui cum in conuiuio fiducia amicitiæ regiæ aduerſus regem, ſua opera patri Philippo præponentem, memoriam patris tueretur, ab offenſo fruſtra rege venabulo transfoſſus, commune conuiuium moriens cruentauit. Sed Alexander humani ſanguinis inexturabilis, ſiue hoſtium ſiue etiam ſociorum, recentem tamẽ ſemper ſitiebat cruorem. Itaque pertina-

pertinaci impetu in bella procurrẽs, Choraſmos & Dahas indomitam gentem in deditionem accepit: Calliſthenem philoſophum, ſibiq́ue apud Ariſtotelem condiſcipulum, cũ plurimis alijs principibus, quòd eum depoſito ſalutãdi more, vt deum non adoraret, occidit.

Alexander Indiam domat: Porum regem ſuperat: Vrbes genteſq́; ſubigit.

CAPVT XIX.

POſt hæc Indiam petit, vt oceano vltimoque oriente finiret imperium. Nyſſam vrbem adijt. Dædalos montes, regnaque Cleophidis reginæ expugnauit: quę cũ ſe dedidiſſet, concubitu regnũ redemit. Peragrata perdomitaque Alexãder India, cum ad ſaxum miræ aſperitatis & altitudinis, in quod multi populi confugerant, perueniſſet, cognoſcit Herculem ab expugnatione eiuſdem ſaxi terræmotu prohibitum: æmulatione permotus, vt Herculis acta ſuperaret, cum ſummo labore ac periculo ſaxo potitus, omnes loci eius gentes in deditionem accepit: cum Poro fortiſsimo Indorum rege cruentiſsimum bellum geſsit: in quo Alexander cũ ipſo Poro ſingulariter congreſſus, occiſoque deiectus equo, concurſu

ſatel-

ſatellitum præſentiam mortis euaſit. Porus multis vulneribus confoſsus, & captus eſt: quo ob teſtimonium virtutis in regnum reſtituto, duas ibi condidit ciuitates, Nicæam & Bucephalam, quam de nomine equi ſui ita vocari præcepit. Inde Adreſtas, Cathæos, Præſidas & Gandaridas, cæſis eorum exercitibus, Macedones expugnauére. Cumque ad Choſides ventum eſſet, ibi contra CC. millia equitum hoſtium pugnam conſeruerunt. Et cum iam ætate detriti, animo ægri, viribus laſſi, difficilè viciſſent, caſtra ob memoriam plus ſolito magnifica condiderunt. Exin Alexander ad amnem Aceſinem pergit. Per hunc in oceanum deuehitur. ibi Geſſonas Siboſque, quos Hercules condidit, oppreſsit. Hinc ad Mallos & Oxydracas nauigat: quæ gentes eum armatis octoginta millibus peditum, & ſexaginta millibus equitum, excipiunt. Commiſſoque prælio, diu anceps & cruenta pugna, tandem triſtem penè omnem victoriam Macedonibus dedit. Nam fuſis hoſtium copijs, Alexander exercitum ad vrbem duxit. Et cum murum aſcendiſſet primus, vacuam ciuitatem ratus, ſolus introrſum deſiluit. quem cum vndique infeſti hoſtes

circundedissent, incredibile dictu est, vt eum non multitudo hostium, non vis magna telorum, non tantus lacessentiũ clamor terruerit, solus tot millia ceciderit ac fugarit. At vbi se obrui à circunfusa multitudine persensit, muri obice posteriora tutatus, contrarios facilius eo vsq; sustinuit, donec ad periculum eius clamoremque hostium, perfractis muris exercitus omnis irrũperet. In eo prælio sagitta sub mamma traiectus, fixo genu eatenus pugnauit, donec eum à quo vulneratus esset, occideret. Inde conscensis nauibus cum oceani littora peragraret, ad vrbem quandam, cui Ambyra rex præerat, peruenit. Sed in expugnatione ciuitatis magnã partem exercitus, sagittis hostium veneno illitis, amisit: ac post herba per somnium sibi ostensa & in potum saucijs data, cum reliquis subueniretur, vrbem expugnauit & cœpit.

Omnes prouinciæ ad Alexandrũ territæ legatos pacem petentes, miserunt. Alexander veneno interijt. Apostrophe ad lectores.

CAPVT XX.

POst quasi circumacta meta, de oceano Indum flumen ingressus, Babylona celeriter redijt: vbi eum exterritarum toti-

totius orbis prouinciarum legati oppe-riebantur, hoc est, Carthaginiensium totiusque Africæ ciuitatum: sed & Hispanorum, Gallorum, Siciliæ, Sardiniæque: plurimæ præterea partis Italiæ. Tantus timor in summo oriente constitui ducis populos vltimi occidentis inuaserat, vt inde peregrinam toto mundo cerneres legationem, quo vix crederes peruenisse rumorem. Alexander vero apud Babyloniam, cum adhuc sanguinem sitiens, male castigata auiditate, ministri insidijs venenum potasset, interijt. O dura mens hominum, & cor semper inhumanum. Ego ipse qui hæc pro afferenda omnium temporum * alternata calamitate percenseo, in relatu tanti mali, quo vel ipsa morte vel formidine mortis accepta totus mundus intremuit, num quid illachrymaui oculis? num quid corde condolui? num quid reuoluēs hæc, propter communem viuendi statum, maiorum miserias meas feci? cum tamen si quādo de meipso refero, vt ignotos primum barbaros viderim, vt infestos declinauerim, vt dominantibus eblanditus sim, vt infideles præcauerim, vt insidiantes subterfugerim, postremo vt persequentes

* alternanti.

quentes in mari ac ſaxis,ſpiculiſque appetentes,manibus etiam penè iam apprehendentes, repentina nebula circumfuſus euaſerim,cunctos audientes me,in lachrymas commoueri velim, & tacitus de non dolentibus doleam, reputans duritiem eorum,qui, quod non ſuſtinuêre,non credunt. Hiſpanus Maurinus ad ſupplicandum Alexandro Babyloniam adijt,cruẽtumque vltro dominum ne hoſtem exciperet, per Aſſyriam Indiamque quæſiuit: terrarum metas luſtrans, & vtrique infœliciter notus oceano,& tamen tam violentæ neceſsitatis memoria, vel obliuione defecit,vel viluit vetuſtate. Et nos perpetuæ recordationi hæſurũ putamus, quod plurima orbis parte ſecura, vnum angulum fugax latro violauit: quaſi vero Gothorum & Sueuorum pacem, vt non dicam verſa vice Indus vel Aſſyrius, ſed etiam vel ipſe,qui hoſtem patitur,Hiſpanus orauerit. At vero ſi illa Alexandri tempora laudanda potius propter virtutem,qua totus orbis obtentus eſt, quàm deteſtanda propter ruinam, qua totus orbis euerſus eſt,iudicantur : inuenientur & modo plurimi,qui hęc laudanda cenſeant,quòd multa vicerunt, & miſerias aliorum fœlicitatem

citatem ſuam reputent. Sed dicat quiſpiam: Iſti hoſtes Romanis ſunt. Reſpondebitur: Hoc & tunc toto orienti de Alexãdro videbatur: taleſque & Romani alijs viſi ſunt, dum bellis quietos ignotoſque petiuerunt. Sed illi acquirere regna, iſti euertere ſtudẽt. Separata ſunt hoſtis excidia, & iudicia victoris: ſiquidẽ & illi prius eos bellis afflixerũt, quos poſtea ſuis legibus ordinarunt: & hi nunc hoſtiliter turbant regna, quæ * quod nõ permiſerit deus, ſi edomita obtinerent, ritu ſuo componere molirentur, dicendi poſteris magni reges, qui nũc nobis ſæuiſſimi hoſtes adiudicantur. Quolibet autem geſta talia nomine cenſeantur, hoc eſt, ſiue dicantur miſeriæ, ſiue virtutes, vtraq; prioribus cõparata in hoc tempore minora ſunt: atq; ita vtraque pro nobis faciunt in comparatione Alexandri atque Perſarum: ſi virtus nũc vocãda eſt, minor eſt hoſtium: ſi miſeria, minor eſt Romanorum. in quo nõ

Etruſcorum, Vmbrorum, Samnitum, & Gallorum contra Romanos coniuratio, & clades.

CAPVT XXI.

Anno ab vrbe condita CCCCL. Fabio Maximo V. Decio Mure IIII. cõſulibus, quatuor fortiſsimi florentiſsimiq;

Italiæ populi in vnũ agmen fœduſq; coiẽrunt. Nanque Etruſci, Vmbri, Sãnites & Galli, vno agmine conſpirantes, Romanos delere conati ſunt. Tremefacti hoc bello Romanorum animi, & labefactata fiducia eſt: nec auſi ſperare totum de viribus, dolo diuiſere hoſtes, tutius rati pluribus ſe bellis implicare quàm grauibus. Itaque cum quibuſdam ſuis ad populandos hoſtiles agros, in Vmbriam Etruriamque præmiſsis, Vmbrorum Etruſcorumque exercitũ redire ad tuitionẽ ſuorũ coẽgiſſent, cum Samnitibus & Gallis bellum inire properarunt. In quo bello cùm Gallorũ impetu Romani premerentur, Decius conſul occiſus eſt. Fabius tamen poſt magnam Decianæ partis ſtragem tandem vicit. Eo prælio XL. millia Samnitum ſiue Gallorum cæſa, Romanorum verò ſeptem millia, ex Decij tantummodo parte, qui occiſus eſt, extincta referuntur. Fuiſſe autem abſque Etruſcis & Vmbris, quos aſtu Romani bello auocauerunt, Gallorum & Samnitum peditum CXL. millia CCCXXX, equitum vero XLVI. millia, Liuius refert: & carpentarios mille in armis contra aciem ſtetiſſe Romanam. Sed vt ſæpe

dictum

ictum est, semper Romanorum aut domesticam quietem extraneis bellis interpellatam, aut externos prouentus morbis interioribus aggrauatos, tantũ, vt omnimodis ingentes animi vndecunque premerentur. Hanc cruentam tristemque victoriam pestilentia ciuitatis onerauit, & triumphales pompas obuiæ mortuorum exequiæ polluerũt. Nec erat cui de triumpho gaudium suaderetur, cum tota ciuitas aut ægris suspiraret, aut mortuis.

Romani à Samnitibus victi eosdem vincunt. Intolerabilis Romanos pestilẽtia affligit. Rursum Sãnites superant, & cadunt. Curius consul bellum in Sabinos fœliciter gerit. Romani à Gallis socijsq; eorum, fœdam cladem accipiunt.

CAPVT XXII.

SEquitur annus, quo Romani, instaurato à Samnitibus bello, victi sunt, atque in castra fugerunt. Postea vero Samnites nouum habitum, animumq; sumentes, hoc est, deargẽtatis armis ac vestibus, paratoque animo, ni vincant, mori bello sese offerũt. Aduersum quos Papirius consul cũ exercitu missus, cum à pullarijs auguribus vana coniectantibus congredi prohiberetur, irridens eos tam fœliciter cõfecit bellum, quàm cõstanter arripuit.

Nam in hoc prælio duodecim millia hostiũ cæsa, tria millia capta referuntur. Sed hanc quoq; istius verè laudandam victoriam, quam vani auspices impedire non potuerunt, oborti subitò corrupere morbi. Nam tanta ac tam intolerabilis pestilentia tunc corripuit ciuitatem, vt propter eam quacunque ratione sedandam, libros Sibyllinos cõsulendos putarint, horrendumque illum Epidauriũ colubrum, cum ipso Aesculapij lapide aduexerint: quasi verò pestilentia aut antè sedata non sit, aut pòst orta non fuerit. Præterea altero ab hinc anno Fabius Gurges consul male aduersus Samnitas pugnauit. Namque amisso exercitu, victus in vrbem refugit. Itaque cum senatus de submouendo eo deliberaret, pater eius Fabius Maximus ignominiam filij deprecatus, legatum se filio iturum vltrò obtulit, si illi depellendæ ignominiæ, & gerendi iterum belli facultas daretur. Qua impetrata, prælioque cõserto, cum subitò pugnantem filium consulem, insistente Pontio Samnitium duce, & infestis hostium telis conclusum videret, in medium se agmen pius senex equo vectus ingelsit. Quo facto permoti Romani, tota ibi incubuere acie, donec ipsum

ducem Pontium deleto hoſtili exercitu victum oppreſſumque ceperunt. Cæſa ſunt in eo prælio Samnitium viginti millia, capta autem quatuor millia cum rege ſuo: tandemque Samniticum bellum, quod per XLIX. annos multa Romanorum clade trahebatur, capti ducis deſtitutione finitum eſt. Anno ſubſequente cum Sabinis Curio conſule bellum geſtum eſt, vbi quot millia hominum interfecta, quot capta ſint, ipſe conſul oſtendit: qui cum in ſenatũ magnitudinẽ acquiſiti agri Sabini, & multitudinem capti populi referre vellet, numerum explicare non potuit. Anno ab vrbe condita CCCCLXIII. Dolabella & Domitio conſulibus Lucani, Bruttij, Samnites quoque cum Etruſcis & Senonibus Gallis facta ſocietate, cùm rediuiuum contra Romanos bellum molirentur, Romani ad exorandos Gallos miſêre legatos. Quos cum Galli interfeciſſent, Cæcilius prætor ob vlciſcendam legatorum necem, & comprimendum tumultũ hoſtium cum exercitu miſſus, ab Etruſcis Galliſq; oppreſſus interijt. Septem præterea tribuni militum in ea pugna occiſi, multi nobiles trucidati, tredecim millia etiam militum Romanorũ illo bello pro-

ſtrata ſunt. Ita autem quotieſcunque Galli exarſerunt, totis opibus ſuis Roma detrita eſt, vt ſub præſenti nunc concurſatione Gothorum magis debeat meminiſſe Gallorum.

Veneno Alexandro rege Macedoniæ perempto, duces eius totum inter ſe orbem diuiſerunt, ſeſeq; mutuis bellis conſumpſerunt.

CAPVT XXIII.

AT ego nunc reuocor, vt per hæc eadem tempora, quibus Romani iſta perpeſsi ſunt, quæ inter ſe bella geſſerint Macedonum duces, reuoluam: qui mortuo Alexandro diuerſas ſortiti prouincias, mutuis ſe bellis conſumpſerunt. quorum ego tumultuoſiſsimum tempus ita mihi ſpectare videor, quaſi aliqua immenſa caſtra per noctem de ſpecula montis aſpectans, nihil in magni campi ſpatio præter innumeros focos cernam. Ita per totum Macedoniæ regnum, hoc eſt, per vniuerſam Aſiam & plurimam Europæ partem, Libyæque vel maximam, horrendi ſubitò bellorum globi * colluxerunt: qui cum ea præcipuè loca, in quibus exarſere, populati ſunt, reliqua omnia terrore rumoris, quaſi fumi caligine turbauerunt. Sed nequaquam tantorum regum

confluxerunt.

ac

ac regnorum bella excidiaque explicabo, nisi prius ipsa cum regibus regna prodidero. Igitur Alexander per duodecim annos tremētem sub se orbem ferro pressit. Principes vero eius XIIII. annis dilaniauerunt, & veluti opimam prædam à magno leone prostratam auidi discerpsere catuli: seque ipsos inuicem in rixam irritatos prædæ æmulatione fregerunt. Itaque prima Ptolemæo Aegypti & Africæ Arabiæque pars sorte prouenit. Confinem huic prouinciæ Syriam Laomedon Mitylinæus, Ciliciam Philotas, Philo Illyriòs accipiunt. Mediæ maiori Atropatus, minori socer Perdiccæ præponitur. Susiana gens Scyno, Phrygia maior Antigono Philippi filio assignatur. Lyciam & Pamphyliā Nearchus, Cariam Cassander, Lydiam Menander sortiūtur. Leonnatus minorem Phrygiam accipit. Thracia & regiones Pontici maris Lysimacho, Cappadocia cū Paphlagonia Eumeni data: summa castrorū Seleuco Antiochi filio cessit: stipatoribus regis satellitibusque Cassander filius Antipatri præficitur. In Bactriana vlteriore & Indię regionibus præfecti priores, qui sub Alexandro esse ceperant, permanserunt. Seras

inter duos amnes Hydaſpen & Indum cõſtitutos, Taxiles habuit. In colonias in Indis conditas Pithon Agenoris filius mittitur. Parapamenos fines Caucaſi montis Oxyartes accepit. Arachoſij Gedroſijq́; Sibyrtio decernuntur. Drangas & Areos Staſanor, Bactrianos Amyntas ſortitur, Sogdianos Scythæus, Nicanor Parthos, Philippus Hyrcanios, Phrataphernes Armenios, Tlepolemus Perſas, Peuceſtes Babylonios, Archon Pelaſgos, Arcelaus Meſopotamiam adepti ſunt. Igitur cauſa & origo bellorum epiſtola Alexandri regis fuit, qua iuſsit omnes exules patrię libertatique reſtitui. Potentes enim ciuitatũ Græciæ timentes, ne exules recepta libertate vltionem meditarentur, à regno Macedonum defecerunt. Primi Athenienſes, contracto XXX. M. exercitu & CC. nauibus, bellum cum Antipatro, cui Græcia ſorte obuenerat, gerunt: per Demoſthenem quoque oratorem Sicyona, Argos & Corinthum, cæteraſque ciuitates ſibi ſocias adiungũt, Antipatrum obſidione cingunt. Ibi dux eorum Leoſthenes telo è muris iacto perfoſſus, occiditur. Athenienſes Leonnato, qui Antipatro auxilium ferebat, occurrunt, eiuſque co-

pijs

pijs comminutis ipsum interficiunt. Perdicca verò bellum Ariarathi Cappadocum regi intulit, eumque vicit, in qua victoria nihil præter vulnera & pericula cōquisiuit. nam omnes ante irruptionem vrbis suæ, succensis domibus suis, se suaq; omnia concremauerant. Post hæc bellum inter Antigonum & Perdiccam oritur grauissimè, multis prouincijs & insulis ob auxilia vel negata, vel præstita dilaceratis. Diu deliberatum, vtrum in Macedoniam bellum transferretur, an in Asia gereretur: nouissimè ipse Perdicca Aegyptũ cum ingenti exercitu petit. Sic Macedonia, in duas partes discurrẽtibus ducibus, in sua viscera armatur. Ptolemæus Aegypti viribus & Cyrenẽsibus copijs instructus, occurrere bello Perdiccæ parat. Inter hæc Neoptolemus & Eumenes cruentissimo inter se prælio digladiati sunt. Victus Neoptolemus, ad Antipatrum fugit: quem, vt Eumenem de insperato opprimat, perurget: quod Eumenes futurum ratus, insidiantes insidijs capit. In eo bello Polyperchon occiditur, Neoptolemus & Eumenes mutuis vulneribus confossi: sed Neoptolemus interijt, Eumenes victor euasit. Perdicca cũ Ptolemæo acer-

bifsimo bello congreffus, amifsis copijs, ipfe quoque interfectus eft. Eumenes, Phiton, & Illyrius, & Alceta frater Perdiccæ, à Macedonibus hoftes pronuntiantur, bellumque aduerfum eos Antigono decernitur. Itaque Eumenes & Antigonus collatis aduerfum fe maximis copijs conflixerunt: Eumenes victus, in quoddam caftellum munitifsimum fugit, vnde auxilia Antipatri tunc potentifsimi per legatos popofcit: quo nuntio territus Antigonus, ab obfidione difcefsit. Sed nec fic Eumeni fpes firma aut falus certa. Quare vltimo confilio Argyrafpidas, ob arma deargentata fic dictos, hoc eft, milites qui fub Alexandro militauerant, in auxilium rogat. Qui faftidiosè ducem in difponendo bello audientes, ab Antigono victi, caftrifq; priuati, & vxores & liberos, fimulq; omnia quæ fub Alexandro acquifiuerant, perdiderunt. Qui poftea turpiter per legatos reddi fibi quæ perdiderāt, victorem rogant. Antigonus autem fe redditurum pollicetur, fi fibi vinctum Eumenem pertraherent. Ita illi fpe recuperationis illecti, dedecorifsima proditione ducem fuum, cuius figna paulo antè fecuti fuerânt, captiui ipfi captum catena-

catenatumque duxerunt, & mox cum fœdissima ignominia in exercitu Antigoni dispersi sunt. Interea Eurydice Arridæi regis Macedonum vxor, multa sub nomine viri nefaria egit per Cassandrum: quem flagitiosè cognitum, ad summum fastigium per omnes honorum gradus prouexerat, qui ex libidine mulieris multas Græciæ ciuitates afflixit. Tunc Olympias mater Alexandri regis, hortante Polyperchonte, cum ab Epiro in Macedoniam prosequente Aeacida rege Molossorum veniret, & ab Eurydice finibus prohiberetur, adnitētibus Macedonibus, Arridæum rege & Eurydicen iussit occidi: quanquam & ipsa Olympias continuo meritas crudelitatis pœnas luit. Nam cum muliebri audacia multas principū cædes ageret, audito aduentu Cassandri, diffisa Macedonibus, cū Rhoxane nuru sua & nepote Hercule, in vrbem Pydnam concedit: ibique continuo per Cassandrum capta, interfecta est. Filius Alexandri Magni cum matre in arcē Amphipolitanam custodiendus est missus. Perdicca, Alceta & Polyperchonte, cæterisque ducibus, quos commemorare longum est, diuersæ partis occisis, finita bella inter successores

ſores Alexandri videbãtur. Tú Antigonus ardẽs cupiditate dominandi, liberandũ bello Herculem regis filiũ ab obſidione ſimulat. His cognitis Ptolemæus & Caſſander, inita cum Lyſimacho & Seleuco ſocietate, bellum terra marique enixè inſtruunt. Antigonus in eo bello cum filio Demetrio vincitur. Caſſander Ptolemæo in victoria particeps factus, cum Apolloniã rediret, incidit in Abderitas: qui propter intolerandę multitudinis ranas & mures, relicto patrio ſolo, & antiquis habitaculis, emigrantes, nouas ſedes prætenta interim pace requirebant. Sed Caſſander & virtutem, & multitudinem gentis agnoſcens, ne adacti neceſsitate Macedoniam bello quaterent, atque inuaderent, receptos in ſocietatem, in vltimis Macedoniæ finibus collocat. Inde cum iam Hercules Alexandri filius, XIIII. eſſet annorum, timens ne eum * Macedones quaſi legitimum regem præoptarent, occidendum tacitè cum matre curauit. Ptolemæus iterum cum Demetrio nauali prælio conflixit, & cum omnem penè claſſem atq; exercitum perdidiſſet, victus in Aegyptum refugit. Hac victoria elatus Antigonus, regem ſe cum Demetrio filio appellari

*omnes.

pellari

pellari iubet: quod exemplum omnes secuti, regium nomen sibi dignitatemque sumpserunt. Igitur Ptolemæus & Cassander, cæterique alterius factionis duces, cũ decipi se ab Antigono singillatim viderent, per epistolas se inuicem confirmantes, coëundi in vnum tempus locumque condicunt: & bellum aduersus Antigonum communibus viribus instruunt. Cassander finitimorum bellis implicitus, Lysimachum clarissimum inter omnes ducem, cum ingenti manu pro se socijs in auxilium misit. Seleucus quoque ex Asia maiore descendens, nouus Antigono hostis accessit. Hic siquidem Seleucus plurima per orientem inter socios regni Macedonici bella gessit. Principio Babyloniam bello expugnauit & cepit. Bactrianos nouis motibus assurgentes perdomuit. Transitum deinde in Indiam fecit: quæ post mortem Alexandri, veluti detracto excussoque à ceruicibus iugo præfectos eius occiderat, Sadrocotto quodam ad vindicandam libertatem duce: qui posteá crudeliter in ciues agens, quos de externa dominatione defenderat, ipse seruitio premebat. Cum hoc ergo Sadrocotto Seleucus quamuis multa & grauia bella gessisset,

ſiſſet, nouiſsimè firmitatis regni condicionibus, & pacta pace diſceſcit. Adunatis itaque copijs Ptolemæi ſociorúmque eius, pugna committitur: cuius quanto potentior apparatus, tanto ruina grauior fuit. Nam in ea tunc totius penè Macedonici regni vires conciderunt. In ipſo bello Antigonus occiſus eſt: ſed finis belli huius initium alterius fuit. Nam cum victoribus de præda non conueniret, iterum in duas factiones diducuntur. Seleucus Demetrio, Ptolemæus Lyſimacho iũgitur. Caſſandro defuncto, filius Philippus ſuccedit. Sic quaſi ex integro noua Macedoniæ bella naſcuntur. Antipater Theſſalonicen matrem ſuam, Caſſandri vxorem, quamuis miſerabiliter pro vita precantem, manu ſua tranſuerberauit. Alexander frater eius, dum bellum aduerſus fratrem ob vltionem matris inſtruit, à Demetrio, cuius auxilium petierat, circunuentus occiditur. Lyſimachus cũ *Doricetis regis Thracũ infeſtiſsimo bello vrgeretur, aduerſus Demetriũ pugnare non potuit. Demetrius augmento Græciæ, & totius Macedoniæ elatus, in Aſiam tranſire diſponit. Ptolemæus autem & Seleucus & Lyſimachus experti

*Dori.

priore

priore certamine, quantæ vires essent cōcordiæ, iterum societate * facta, adunatisque exercitibus, bellum in Europam transferunt aduersus Demetrium. His se comitem & belli socium Pyrrhus rex Epiri iungit, sperans Demetrium Macedonia posse depelli, nec spes frustra fuit: quippe exercitu eius corrupto, ipsoque in fugam acto, regnum Macedoniæ Pyrrhus inuasit. Deinde Lysimachus generum suum Antipatrum insidiantem sibi, interfecit, filiumque suum Agathoclem vltra humanum morem perosus occidit. Quibus quidem diebus Lysimachia ciuitas formidolosissimo terræmotu euersa, oppressoque populo suo, crudele sepulchrum fuit. Lysimachum autem assiduis se parricidijs cruentantē omnes socij deseruerunt, & ad Seleucum deficientes, pronum iam regē æmulatione regni, vt bellum Lysimacho inferret, hortati sunt. Res fœdissimi spectaculi erat, duos reges, quorum Lysimachus annos natus LXXIIII, Seleucus autem LXXVII, de eripiendis alterutrum regnis concurrere, in acie stare, arma gerere. Vltimum hoc quidem bellū Alexandri commilitonum fuit, sed quod ad ex-

* pacta.

emplum humanæ miseriæ fuerit reseruatum: quippe cùm orbem terrarum extinctis iam XXXIIII. ducibus Alexandri, soli possiderent, & angustissimos senectutis ac vitæ suæ terminos non aspicientes, angustiores esse imperio suo totius mundi terminos arbitrabantur. In eo bello Lysimachus vel amissis vel interfectis prius ante hanc pugnam XV. liberis, postremus occisus est. Sic Lysimachus solutio pugnæ Macedonicæ fuit. Sed ne Seleucus quidem tāta victoria impunè lætatus est: nam neq; ipse post LXXVII. annos quietē naturalis mortis inuenit: sed extortam sibi infœliciter vitam velut immatura morte finiuit: quippe insistente Ptolemæo, cuius sororem Lysimachus in matrimonio habuerat, insidijs circumuentus & occisus est. Hæc sunt inter parentes, filios, fratres ac socios consanguinitatis societatisque commercia. Tanti apud illos diuina atque humana religio pendebatur. Erubescant sanè de recordatione præteritorum, qui nunc interuentu solius fidei Christianæ, ac medio tantum iurationis sacramento viuere se cū hostibus, nec pati hostilia sciūt: quibus indubitatissimè probatur, quia non sicut illi antea, Cæsa

iunge-

iungebant fœdera porca, ſed quia nunc inter barbaros ac Romanos creatorem ac dominum ſuum conteſtantes, tantam fidem adhibita in ſacramentum ſeruant euangelia, quantam tunc nec inter parentes ac filios potuit ſeruare natura. Nunc autem finis Macedonici belli, finis etiam libri fiat, præſertim cum iam ab hinc Pyrrhi bella incipiant, & mox Punica conſequantur.

FRANC. FABRICII MARCODVRANI IN PAVLI Oroſij librum tertium

Annotationes.

In Caput primum.

ANno ab vrbe condita CCCLXIIII.) *Hic numerus eſt quoque apud Plinium libr. 34. ca. 1. Liuius lib. 5. in orat. Camilli Romam captam ſignificat anno ab vrbe condita CCCLXV.* Propter inſolitam pacem.) *Quo anno Roma capta fuit, eo Lacedamonij τὴν ἐπὶ ἀνταλκίδου γενομένην εἰρήνην πρὸς βασιλέα τῶν περσῶν ἐκύρωσαν,*

id est pacem, per Antalcidam cum Rege Persarum factam ratam habuerunt, ait Polybius libr. 1. Verum de hac pace inferius dicetur. Lacedæmonij vtpote homines.) *Orosius hæc è Iustini libr. 6. descripsit. pluribus eadem Xenoph. libr. 3. Diodorus 14.* Dercyllidam ducem) *Vulgo male hic dux, Hircilides, nominatur, qui græcis est Δερκυλλίδας.* Vnum denuntiato bello appetit) *Dercyllidas certis conditionibus pactus cum Tissaferne, in Pharnabazi fines exercitum duxit, Xenophon & Iustinus.* Cononem Atheniensem) *Hæc eadem leges apud Diod libr. 14.* Acceptis quingentis argenti talentis.) *Sic Diod.* λαβὼν ἀργυρίου τάλαντα πεντακόσια. A rege Aegypti Hercynione) *Apud Iust. est, à rege Aegypti Hercynione. Diodor hunc regem, qui Lacedæmonijs dedit σκευὴν ἑκατὸν τριήρεσι, σίτου δὲ μυριάδας πεντήκοντα, vocat Νεφερέα, vel vt est in alijs libris Νεφερέα.* Virum pede claudum) *Nota est contentio de regno Spartano inter Leotychiden Agidis filium, & Agesilaum eiusdem fratrem: cum Leotychides Agesilaum regno prohibere ex oraculo vellet, quòd altero pede claudicaret: sed vicit hic illum, cum oraculum in eum conuenire contendisset, qui neque legitimus, neque ab Agide esset genitus. Xenoph. libr. 3. & in Agesilao, Plutarchus in eodem & Lysandro, Pausanias libr. 3.* Igitur Conon) *Quare Conon ad regem profectus fuerit, copiosè Iustinus libr. 6.* Lacedæmonij vero domesticis malis) *Significat tempus illud quando circa Olympiadem* XCVI. *Lacedæmonios iniuste imperantes omnes ferè socij deseruerunt, vt ait Cicero libr. 2. de Off. Tum Bœotij,*

Atheni-

Athenienses, Corinthij. Argiui & alij conspiratione facta contra Lacedamonios mouerunt bellum. Cuius causa Agesilaus ex Asia domum reuocatus fuit, Xenophon lib 3. & 4. Diodorus lib. 14. Plutarchus in Agesilao, Pausanias lib. 3. Interea Pisander dux apud Spartam) *Mirum profecto, qui factum fuerit, vt contra fidem librorum veterum tam apud Iustinum quam Orosium, hic dux Lysander hactenus sit dictus: cum tamen ex omnibus scriptoribus, quos modo nominaui, certum sit, Agesilaum classi praefecisse Pisandrum coniugis sua fratrem, eumq́ relictum in Asia & pralio nauali superatum ad Gnidum à Pharnabazo & Conone perijsse. Nám quod in vulgato Diodori libro* ναύαρχος *non* πείσανδρος, *sed* περίαρχος *appellatur, procul dubio mendosum est.* Namque ex illo fluere.) παρωδία *Virgiliana ex lib 2. aeneid.* Premi igitur Thebani.) *Belli huius Bœotici dicti principes fuerunt Locri Opuntij & Phocenses, quorum hi à Lacedamonijs, illi à Thebanis auxilia accersiuerunt Thebani Athenienses in suas partes pertraxerunt. Pralio commisso ad Haliartum Lacedamonij victi sunt, & Lysander occubuit, Xenophon libro tertio extremo, Diodorus 14 Pausanias 3. & 9. Plutarchus in Lysandro.* Propter virtutem atque industriá Epaminondę.) *Videtur Orosius deceptus verbis Iustini putasse huic pralio interfuisse Epaminondam, quod verum non est.* Pausanias quoque dux alter) *Pausania qui cum Lysandro aduersus Thebanos missus fuerat, crimini datum, quòd serius in Bœotiam venisset, quodq́ caesorum corpora fœdere quam pralio*

tollere maluisset. itaque capitis accersitus ad caussæ dictionem non adfuit, sed Tegeam in exilium aufugit, Xenophon & Pausanias, lib.3. Repente rex Agesilaus.) *De aduentu Agesilai in Bœotiam, non omnino conuenit Iust. & Orosio cum Xenophonte, Diodoro & Plutar. Pugna commissa fuit ad Coroneam: mēdosè enim in Plutarchi Agesilao est, περὶ τὴν χαιρώνειαν, pro κορώνειαν.* Iphicrati duci.) *De Iphicrate Xenophon li.4. & deinceps, Diod. lib.14. & 15.* Sed Conon postquam vasta.) *De Cononis beneficio in Athenienses, deq; honore illi à suis habito, præter cæteros, quos iam sæpe nominamus, elegāter Demosthenes de immunitate contra Leptinem. Legendus quoq; Isocratis Euagoras.* Interea Artaxerxes rex Persa.) *Cum Pharnabazus & Conon regia classe maritimā Laconicæ oram cum maleficio peruaderent, & Athenæ muro cingerentur, placuit Lacedæmonijs pacem facere cum rege Persarum, eaq; re Antalcidam ad Tiribazum regis præfectum miserunt, vt illius opera pax firmaretur Hac de causa pacem hanc græci τὴν ἐπ' ἀνταλκίδου γενομένην εἰρήνην vocant, vt demonstrauimus paulo ante ex Polybio. Tu lege Xenophontem lib.5. Diodor 14. Plutarchum in Agesilao & Artaxerxe. Meminit Strabo in fine libr. 6. Pausanias initio 9.*

In Caput secundum.

Nam speculati absentiam) *Quæ de Arcadum & Thebanorum bello hic & apud Iustinum post Antalcidæ pacem subijciuntur, ea non statim subsecutæ sunt. Nam illa facta est anno secundo Olympiæ.*

XCVIII.

XCVIII. Arcades aūt bellum cū Eleis gesserunt quarta & centesima Olympiade, vt etiam Pausanias scribit l. 5. Tum Elei pressi ab Arcadibus, Lacedæmonios socios suos impulerunt, vt Archidamus Agesilai filius cum exercitu missus in Arcadiam Cromnum ceperit. Nam quod Iustinus castellum dicit, Xenophon, qui hanc historiam lib. vlt. ἑλλω. scribit, χρῶμνον vocat. In eo prælio.) *Cromno capto Archidamus præsidio trium cohortium ibi relicto, reliquas copias domū reduxit. Sed cum præsidium ab Arcadibus ex Elide reuersis obsideretur, Archidamus iterum missus, vt Spartanos obsidione liberaret, prælio commisso ὁ ἀρχίδαμος ἐτέτρωτο τ̃ μηρὸν διαμπάξ, inquit Xenophon, id est, Archidamus telo per femur traiecto vulneratus est.* Occisorum corpora per pręconem.) *Hoc græci dicunt, αὐτὸ νεκροὺς ὑποσπόνδους ἀναιρεῖσθαι. Exemplorum plena sunt omnium monumenta.* Lacedæmonijs ad alia bella conuersis.) *Mantinenses à Thebanis desciuerant, ijsq́ suppetias venerant Lacedæmonij duce Agesilao, vt Xenophon & Plutarchus scribunt: nam quod Diodorus libr. 15. Agidem hunc nominat, equidem quî verum esse possit ignoro.* Præcognito aduentu hostium.) *Euthynus enim Thespiensis, auctore Callisthene, seu, Cres quidam, vt Xenophon scribit, Epaminondæ consilium Agesilao enuntiauit. L. Plutarchum in Agesilao.* Commisso prælio.) *Prælium commissum fuit ad Mantineam, ibiq́ Epaminondas vulneratus ab Anticrate Lacedæmonio paulopost decessit.* Remota manu.) *Aliter de vulnere scribunt, Cicer. epist. 12. lib. 5. famil. Valerius lib. 3. cap. 2. & Diodorus. 15.*

In Caput tertium.

Anno ab V.C.CCCLXXVI.) *Euseb in libro de temporibus hunc terra motũ aſcribit Olymp. centeſimæ. Strabo lib.8. ſcribit has vrbes euerſas biennio ante pugnã Leuctricam. i. anno ante Olympiadem* CII. *Diodoro auctore. qui annus ex aliorum ſupputatione eſt* CCCLXXX. Bura & Helice) *Ita ſcripſimus ex Euſebij Chronico, Thucydidis li. 3. Strabonis lib. 1. & 8. Pauſaniæ li. 7. Plinij li. 2. ca. 92. cùm in Oroſij libris eſſet, Ebora & Helice. Diod. lib. 15. hanc inauditam eluuionẽ deſcribens addit,* ἐγένετο δὲ τοῦτο τὸ πάθος τῆς ἀχαΐας περὶ δύο πόλεις, ἑλίκην τε καὶ βοῦραν, *id eſt, Hanc cladem duo Achaiæ oppida, Helice & Bura, experta ſunt.* Interea Romani) *Camillus, cum Tribunus milit.* III. *an.* CCCLIX. *Faliſcos iuſtitia in ditionem populi R. redegiſſet, vt eſt apud Liuium lib. 5. Plutarchum in Camillo, & auctorem libri de viris illuſtrib. ſexto anno poſt Dictator Volſcorum ciuitatem, quæ per LXX. annos bellum geſſerat, vicit, & Aequorum vrbem occupauit, Sutrinorum recuperauit, deletis Etruſcorum exercitibus, & tres ſimul triumphos egit. Hæc ita emendata à Cuſpiniano paucis Eutropius li. 2. pluribus Liuius li. 6.* Præneſtinos etiã eodem tempore) *Præneſtini à T. Quinct. Cincinnato Dictatore victi fuerunt an. 375. Liu. Eutrop. & Euſeb. in Chronico.*

In Caput quartum.

Anno ab V.C.CCCLXXXIIII) *Oroſius in numeris iſtis ſuam rationem ſequitur. nam hunc nõ eſſe depra-*

deprauatum consensus librorum, & sequentes numeri ostendunt. Alij hunc annum CCCLXXXVIII *alij alium faciunt. De hac pestilentia Liuius initio lib. 7.* In quo iam reuerentia tua) *Intelligit disputationem Augustini contra ludos scenicos libr. 3. cap. 17. de Ciuitate dei.*

In Caput quintum

Proximo anno) *Curtius equo insidẽs armatus se in specum immisit L. Genucio Q. Seruilio iterũ Coss. Liuius li. 7. Valerius Max. lib. 5. cap. 6. Augustinus de Ciuitate Dei lib. 4. cap 20.*

In Caput sextum.

Annus, quo Galli Anienem transgressi non longe ab vrbe castra posuerunt, Consulẽs habuit C. Sulpicium, & C. Licinium, atque ex fastis Consularibus, CCCXCII. *numeratur.* Ad quartũ ab vrbe lapidẽ) *Apud Liuium est, ad tertium lapidem. Eutropius scribit Gallos quarto milliario ab vrbe consedisse.* Manlius Torquatus) *Hic T. Manlius, qui cum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus, ex eius spoliis sibi & torquem & cognomen induit, ait Cicero lib 2. de finib. Historia est apud Liuium lib. 7. & Eutropium. 2. Elegantissimè eam Quadrigarius lib. 1. Annalium descripsit. qui locus est apud Gellium lib 9 ca. 13.* T. Quinctius Dictator) *Liuius Gallos non hoc anno à Quinctio Dictatore, verum sequenti à Q. Seruilio Ahala Dictatore, cùm Quinctius magister equitũ esset, cæsos ait. Sed Orosius alios auctores secutus est, sicut & Appianus in Celtica, vbi scribit,*

καὶ τρίτη δὲ κελτῶν στρατιὰ ἐμβέβληκεν εἰς τὴν ἰταλίαν, ἣν καὶ αὐτὴν οἱ ῥωμαῖοι διεφθάρκασιν ὑφ' ἡγεμόνι τίτῳ κοΐντίῳ. *id est, Atque etiam tertius Gallorum exercitus in Italiam venit, quem Romani quoq; ductu & auspicijs T. Quinctij deleuerunt.* A C. Sulpicio) *C. Sulpicius Peticus Dictator an. CCCXCV. Gallos vicit, ac de ijs triumphauit Nonis Mai. vt est in triumphis Capitolinis. De arte qua Gallos vicit, Liuius & Frontinus lib. 2. Stratagematum.* Sub C. Marcio) *C. Martius Rutilus Dictator primus è plebe biennio post Sulpicium cum Tuscis congressus VIIII. millibus captis cæteros aut cæcidit, aut agro Romano fugauit, Liuius & Eutropius. Eius triumphus in antiquis marmoribus sic descriptus est,* C. MARCIVS. L. F. C. N. RVTILVS, DICT. AN. CCCXCVII. DE TVSCEIS PRIDIE. NON. MAI. Ab Albanis montibus) *Sic recte legi in libris vetustis è Liuio cognoscitur. Meminit huius belli Polybius lib. 2. Florus lib. 1. tit. 13* M. Valerius.) *De huius singulari certamine præter superiores lege Valerium Max. lib. 8. cap. 16. & Gellium lib. 9. cap 11. Est vero sciendum hunc M. Valerium in antiquis lapidibus non Coruinum, sed Coruũ cognominari. M tamen Manilij versus de hoc sunt.*

Et cum militia volucris Coruinus adeptus
Et spolia, & nomen, qui gestat in alite Phœbum.

In Caput septimum.

Anno siquidem ab V.C) *Cum Carthaginiensibus legatis, auctore Liuio lib. 7. Romæ fœdus ictum, cùm amicitiam ac societatem petentes venissent, M. Valerio Coruo. M. Popillio Lanate IIII Coss. qui annus*

nus in fastis Capitolinis est ab V C. CDV. Tunc etiã nox.) *Hæc prodigia quarto anno post fœdus cum Carthaginiensib. ictum euenisse, Liuius narrat. Diaconus hæc Eutropio ex Orosio addidit.* Quibus diebus etiam Alexander Magnus.) *Infra cap. 16. Orosius scribit Alexandrum patri Philippo successisse anno ab V.C.CCCCXXVI. quare si Alexãder natus annos XX. vt Plutarchus & Arrianus scribunt, regnum Macedoniæ suscepit, certè circa idem tempus quo prodigia illa euenerunt hic natus fuit.* Tunc etiã Ochus, qui & Artaxerxes.) *Artaxerxes* ὁ ἐπικληθεὶς ὦχος. *Eusebio est XII. Persarum rex. ad cuius annũ VI. hæc ascripta leguntur : Ochus Apodasmo Iudæorum capta, in Hyrcaniam accolas translatos iuxta mare Caspium collocauit.* Transcurrens & Sidonẽ.) *Defecerat à rege Persarum Tripolis, præsidioq́; à Nectanebo rege Aegyptiorum acceperat tria millia Rhodiorum. Ochus, cùm Babylone in Aegyptum maximis copijs contenderet, Phœnicas primum adortus Sidonem Mentoris reguli proditione in suam potestatem redegit, ac euertit. Hæc pluribus Diodorus lib. 16. Gemisthus Pletho lib. 2.*

In Caput octauum.

De Samnitico bello infra hoc lib. agetur : de Tarentino & Punico deinceps. Nunquam post mortem Numæ.) *Numa Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis belliq́; fecit : apertus, vt in armis ciuitatem, clausus, pacatos circa omnes populos significaret. Numa regnante Ianus 43. annos continenter clausus fuit. Liuius li. 1. Plutarch in Numa.* Nisi Cæ-

ſare Auguſto imperante.) *Poſt bellum Actiacum, pace terra mariq́, parta.li.6 ca.22.* Inter bella punica vnius anni) *Hic annus fuit T. Manlio Torquato C. Atilio Bulbo Coſſ infra li.4.ca.12.*

In Caput nonum.

Igitur an. ab V.C.CCCCIX) *Hic annus quo L. Manlius & P. Decius Conſules fuerunt, in antiquis faſtis eſt* CCCCXIIII *à quo numero cũ hic tã lõge abſit, vereor ne mendum hic lateat* Decio Mure) *Vulgo errore manifeſto pro Mure, quod eſt in omnibus manuſcriptis, hic, & infra cap. 21. Murena legitur. ſicut & apud Florum li.1.ca.14.* Metij Tuſculani nobilis equitis) *Sic eſt in manuſcriptis, non* militis. *vt habent vulgati. Hunc præfectum equitum Liui.li.8 & Valer 2.cap.2. Geminium Metiũ vocant.* Alius vero Conſul) *Alterũ Conſulem P. Decium patrem intelligit, qui ſe bello Latino deuouit Cic. lib.2. de finib. & li.1. de Diuin. & alij omnes.* Occurſum tamen nobiliũ iuuenum) *Liui. Bello geſto, T. Manlius Romam redijt. cui venienti ſeniores tantũ obuiam exiſſe conſtat: iuuentutem & tum & omni vita deinde auerſatam eũ execratamq́. Idẽ Valer. Max. li.9.ca.3.* Anno aũt poſt hunc ſubſequente) *Minucia damnata inceſtus fuit, non proximo anno poſt Manlium & Decium Conſules, ſed tertio anno poſt, auctore Liuio in octauo De pœna Veſtalium Dyoniſius lib.2. Plutarchus in Numa. De campo Scelerato Feſtus.*

In Caput X.

Nam Claudio Marcello) *M. Claudius Marcel-*

lus & C. Valerius Flaccus Consules fuerunt anno CDXXII. quo anno Romæ primum de veneficijs quæsitum est. Liuius libr. 8. Vt trecentæ septuaginta damnatæ) *In numero consentiunt manuscripti libri Orosij. Sed Liuius scribit damnatas fuisse ad CLXX. Valerius libr. 2. cap. 1. pars, inquit, capitali iudicio damnatæ centum & LXX. numerum expleuerunt.*

In Caput XI.

Quæ hoc capite de Alexandro Epiri rege Orosius scribit, ea copiosè Liuius lib 8. in Consulatu L. Papirij & C. Pœtelij. Lege etiam ea quæ Diaconus Eutropio addidit.

In Caput XII.

Anno ab V.C.CCCC.) *Philippus Amyntæ filius Macedonum regnum, auctore Diodoro lib. 16 suscepit Olympiade CV. Consulibus Romæ Cn. Genucio & L. Aemilio. Hi autem ex antiquis Fastis referuntur ad annum post V.C.CCCXC. quos tanquam certiores duces sequi mallem.* Hic primum ab Alex. fratre) *Orosius in his rebus exponendis Iustinum sequitur. Plutarchus quoq; in Pelopida scribit, Philippum ab Alexandro fratre obsidem Thebanis datum: sed Diodorus lib. 16. tradit ipsum Amyntam patrem superatum ab Illyrijs, Philippum minimum natu filium victoribus obsidem dedisse, eosq; illum apud Thebanos deposuisse. Gemisthus Pletho, qui tam Plutarchi quàm Diodori sententiam refert, ait Philippum primum patre viuo Thebis obsidis loco fuisse, ac deinde iterum à fratre datum, cum is societatē*

cum Pelopida coiuisset. cuius rei auctorem Diodorum lib. 15. habet. Sed quærendum quomodo Philippum triennio Thebis obsidem fuisse Iustinus & Orosius scribant, si à fratre datus, non antè è custodia elapsus est, quàm Perdiccas ab Illyrijs victus occubuit, vt Diodorus & Pletho tradunt. Nam Alexander ijsdem auctoribus cùm annum regnasset à Ptolemæo Alorite notho filio Amyntæ occisus fuit: qui deinde triennium Macedoniæ regnum obtinuit: hunc Perdiccas frater germanus Alexandri interfecit, ac quinq; annis in regno exactis ab Illyrijs victus occubuit. Primum bellum cum Athenienfibus.) *Hoc bellum gestum est duce Mantia, cum Athenienses Argæo Macedoniæ regnum dare conarentur. Diodorus.* Arma ad Illyrios transtulit.) *Illyrios Philippus anno secundo regni sui vicit, Macedoniæq; oppidis cedere coëgit, Diodorus & Plethon. Thessalos Philippus quarto anno regni sui sibi adiunxit, ijsdem auctoribus.*

Olympiadem Arubæ regis Molossorum.) *Ita scripsimus ex optimo libro Cornelij Gualteri, cum vulgo* Euruchæ, *legeretur, credo ex eo quod in nonnullis manuscriptis est, Arucha. Magna autem varietate huius regis nomen scriptum inuenitur. Iustini libri impressi partim Arymbam, alij Arysbam, meus manuscriptus, Arybbam nominat. Apud Demosthenem Olynth. 1. & Diodorū lib. 16. est ἀρύμβας. apud Plutarchum in Pyrrho ἀρύβας, apud Pausaniam li. 1. ἀρύββας. Est vero quærendum quibus auctoribus Orosius Olympiadem Arubæ sororem, & Iustinus Arybbam Olympiadis fratrem patruelem nominet:*

cum

cum ex Pausania & Plutarcho constet, Arubam fuisse patruum Olympiadis. nam Aruba & Neoptolemus pater Olympiadis Alcetæ satu editi fuerunt. Et Vlpianus Demosthenis interpres, Arymbam Olympiadis Philippi vxoris θεῖον, *id est, patruum; non (vt Vuolfius putauit) auunculum nominat. Expeditionis Philippi contra Arymbam meminit Demost. Olynth.1.* Ictu sagittæ oculum perdidit.) *Aster miles hic à Plutarcho & Vlpiano vocatur, qui Philippum oculo priuauit. Huius incommodi meminit præter Diodorum Strabo lib. 8. Sagittam vero Philippi oculo extraxit Critobulus, & citra deformitatem oris curauit orbitatem luminis, auctore Plinio lib. 7. cap. 37.* In communi Græciæ concilio.) ἐν ἀμφικτύοσι, *Diodorus. Hoc autem bellum Sacrum & Phocicum nominatum est, quo de Diodorus & Pausanias lib. 10. vbi scribit fanum Apollinis Delphici à Phocensibus occupatum fuisse Archonte Agathocle Olympiadis quinta & centesimæ anno quarto.* Philomelo duce.) φιλόμηλος ὁ θεοτίμου *est græcis, qui hic vulgo Philomenes vocatur.* Onomachum ducem.) *Ita ab omnibus vocatur, cuius nomen hic vulgo corruptum est.* Commisso prælio.) *Hoc prælium commissum cum Phocensibus fuit anno tertio belli Sacri, quo amplius sex millia Phocici nominis cum Onomarcho duce cæsa, & ad tria millia capta sunt, Diodorus lib. 16.* Sed Athenienses audito belli euentu.) *Philippus superato Onomarcho ad Thermopylas contendebat, vt cum Phocensibus bellum in eorum finibus gereret, sed Athenienses nauibus circumuecti eum transitu prohibuerunt, Diodorus, & Libanius*

in argu-

in argumēto orationis Demosthenis περὶ τῆς εἰρήνης. Duo Olynthum confugerunt) *Hanc Olynthiaci belli causam facit Iustinus lib.8. cuius neq; Diodorus, neque Libanius mentionem vllam fecerunt. Gestum autem est hoc bellum (vt ex Philochoro Dionysius Alicarnasseus refert) anno ante Olympiadem* CVIII. *Archonte Callimacho: anno aūt insequente auctore Diodoro Olynthus capta fuit.* Auraria loca in Thessalia) *Barbarus aliquis addiderat, statuas idolorum.* Fratres duo Thraciæ reges) *Vide num Cersobleptem & Amadocum intelligat: de quibus Demosthenes κατὰ ἀριστοκράτους Cersobleptem quidem certè à Philippo oppugnatum fuisse, quando Athenienses pacem cum eo fecerunt ex Demosthene, Aeschine & Plethone constat. Pax autem cum Philippo ab Atheniensibus facta Archonte Themistocle septem annos durauit, vt ad Ammæum Dionysius scribit.* Phocensibus pacem & veniam se daturum) *Hoc Philippum sibi confirmasse Aeschines reuersus à Philippo Atheniensibus renuntiauit. qua de re Demosthenes, περὶ παραπρεσβείας, & περὶ στεφάνου.*

In Caput XIII.

Necessariam maritimam vr. ra. Byzantium) *Amicitia & societatis fœdera inter Philippum manserunt vsque ad Nicomachi magistratum: anno autem sequēte, qui primus fuit Olympiadis CX. Philippus primum Perinthum expugnare aggressus est, atque inde reiectus Byzantium obsedit. quo tempore Epistolam ad Atheniēses misit violati fœderis eos accusans, & bellum denuntians. quæ omnia Dionysius*

ex

ex Philochoro perspicuè narrat. Epistola vero Philippi extat inter Philippicas orationes Demosth. Hæc autem Byzantium) *Caßiodorus scribit Byzantium conditum Tullo Hostilio regnante. Vnde Byzantium nomen inuenerit refert Eustatius in Dionysium* Constantinopolis dicta) *Lege infra cap. 28. libr 7.* Scythis tunc Etheas regnabat) *Regis nomen, quod in impreßis erat, reliqui: nam in manuscriptis Atheas & Natheas legitur. in vulgatis Iustini libris est, Matthaeas, in nostro manuscripto Metheas.* Thebanos quondam hostes) *Lacedæmonios pro Thebanis manifesto errore hic legebatur. Nam cum Philippus Elateam occupasset, Athenienses, qui tempore exclusi ad reliquos socios legatos mittere non poterant, Thebanos Demosthenis eloquentia in suas partes pertraxerunt. Demosthenes pro Ctesiphonte, Diodorus lib. 16. Plutarchus in Demosthene.* Prælio commisso) *Hoc prælium commissum fuit ad Charoneam, Diodorus, Plutarchus, & Strabo lib. 9.*

In Caput XIIII.

In Thebanos & Lacedæmonios) *Sic est etiam in manuscriptis: cum tamen nec alij crudelitatis in Lacedæmonios, & Iustinus, quem auctorem sequitur, tantum Thebanorum meminerit.* Tres duces, hoc est Parmenionem &c.) *Diodorus & Plethon duos duces præmissos scribunt, nempe Attalum & Parmenionem, qui de Philippi interitu satis multa.* A Sabinis in Lucania prostratus) *Liuius à Lucano exule occisum scribit. Gemisth γιαβὰς*

ἐς ἰταλίαν Ταρεντίνοις βοηθῶν ἔν τινι μάχῃ καλῶς ἠγωνισμένος ἐτελεύτησεν. *Transgressus in Italiam ut Tarentinis opem ferret, in prælio quodam, cū strenuè rem gessisset, occubuit.*

In Caput XV.

Anno ab V.C.CCCCXXVI.) *Hic annus in Capitolinis Consulibus est post urbem conditam* CCCCXXXII. Viginti millia Samnitum Fabio magistro equitum.) *Idem numerus cæsorum hostium est apud Liuium lib. 8. ubi hæc omnia satis copiosè. Q. Fabius Maximus Rullianus, quē hic Orosius significat, magister equitum fuit. L. Papirio Cursori Dictatori quarto anno ante Caudinam ignominiam Præter Liuium lege Eutropium lib. 2. Valerium Max li. 2. ca. 2.* Veturium & Postumium Consules.) *T. Veturius & Sp. Postumius iterum consules fuerunt, quando apud Caudium malè pugnatum est, & legiones sub iugum missæ. Cicero lib. 3. de officijs. Liuius lib. 9. Florus li. 1. cap 16. Augustinus li. 3 de Ciuit. cap. 17.* Pontius dux eorum) *Hæc ex Orosio Diaconus Eutropio addidit.* Quod Papirio consule insistente.) *Orosius & Eutropius eos auctores sequuntur, qui à L. Papirio Consule, non magistro equitum, contra Samnites rem benè gestam tradiderunt. nam de hoc ambigi Liuius scribit.*

In Caput XVI.

Demósthenes Orator auro Persarum corruptus.) *Hoc Aeschines Demostheni obijcit in orat. in Ctesiphontem his verbis,* νῦν μέντοι τὸ βασιλικὸν

χρυσίον

χρυσίον ἐπικέκλυκε τὴν δαπάνην αὐτοῦ. ἔσαι δ' οὐδὲ τοῦθ' ἱκανόν. οὐδεὶς γὰρ πώποτε πλοῦτος τρόπου πονηροῦ περιεγένετο. Sic enim hæc legenda ſunt è manuſcripto Aeſchinis & Diodori libro ab Henrico Stephano edito, eſtq; hic ſenſus, Nunc vero auri Perſici affluens copia ſumptibus eius ſubuenit: quanquam ne hoc quidem ſat erit: nullæ enim diuitiæ vnquam tantæ fuerunt, quæ improbos mores ſuperare potuerunt. Thebanos cum diruta ciuitate) *De Thebanorum excidio Diodorus, Plutarchus, Arrianus libr. 1. Pauſanias in Bœoticis.* Illyrios quoque & Thracas) *Hos Alexander ante quàm Thebas euerteret, ſuæ ditioni ſubiecit, Diodorus & Arria.* In exercitu eius fuere) *Arrianus ſcribit Alexandrum habuiſſe in exercitu pedites οὐ πολλῷ πλείους τρισμυρίων, equites ὑπὲρ τοῦτο πεντακισχιλίους. Plutarchus in Alexandro inter ſcriptores de numero copiarum non conuenire ait: ſed eos qui minimum numerum expreſſerunt, peditum XXX. millia, equitum V. millia, qui maximum, illorum XXXIIII. millia, horum IIII. millia numerare. Diodorus peditum XXX. millia, equitum IIII. M. D. fuiſſe ſcribit.* Primo eius cum Dario rege cõgreſſu) *Primum hoc prælium ad Granicum flumen commiſſum fuit. De numero Arrianus, περσῶν δ' ἱππεῖς μὲν ἦσαν ἐς δισμυρίους, ξένοι δ' πεζοί μισθοφόροι ὀλίγον ἀποδέοντες δισμυρίων. Diodorus, οἱ δὲ πάντες ἱππεῖς ὑπῆρχον πλείους τῶν μυρίων· οἱ δ' πεζοὶ τῶν περσῶν ἦσαν οὐκ ἐλάττους τῶν δέκα μυριάδων.* Magna cædes Perſarum fuit) *Perſarum peditũ XXM. equitum duo millia cecidiſſe referuntur, auctore*

Plutarcho. In exercitu autem Alexandri) *In numeris Orosius Iustinum sequitur. Arrianus scribit in exercitu Alexandri primo congressu equites numero circiter XXV. cecidisse, & postea amplius LX. pedites circiter XXX. Sed Aristobulus, auctore Plutarcho, scripsit Alexandri copijs XXXIIII. interfectos, quorum nouem pedites fuerunt. Orosius libr. seq. cap. 1. ait, Inter quadringenta fere millia hostium interfecta nouem tantummodo in exercitu Alexandri pedites defuisse.* Deinde Gordien Phrygiæ) *Sic est etiam sine vlla varietate in manuscriptis. Meus quoque Iustinus habet, Post hæc Gordien vrbem petit, vbi in impreßis est, Gordin. Curtius libr. 3. oppidum Gordium nominat, sicut & Græci* γόρδιον. *De Gordio vinculo Plutarchus in Alexandro, Arrianus libr. 2. Curtius 3. Iustinus 11. & Erasmus in Chiliadib.* Cum sudans in Cydnum) *De Cydno legendus Curtius li. 3. Sunt vero qui scribant, Alexandrum hunc morbum, è quo Philippi Arcananis arte recreatus fuit, non in Cydno flumine: sed è labore contraxisse. lege Plutarchum & Arrianum. Diodorus etiam Cydni fluminis mentionem nullam facit.* Darius cum C C C. M.) *Arrianus,* ἐλέγετο ἡ πᾶσα ξὺν δαρείῳ στρατιὰ μάλιστα ἐς ἑξήκοντα μυριάδας μαχίμους εἶναι. *In Darij exercitu eorum qui pugnam capescere possent, ad D C. millia esse dicebantur.* Et Alexander & Darius vulnerantur) *De Alexandri vulnere, quo dextrum eius femur perstrictum est, Diodorus, Plutarchus, Arrianus, & Curtius. De Dario in hoc prælio vulnerato præter Iustinum nemo quidquã.* Peditum LXXX. millia,

millia equitum decem millia.) *Cæsorum equitum Persarum numerus idem est in Diodori, Curtij, Iustini, & Orosii libris: peditum vero Iustinus vnum & LX. millia, Curtius centum millia, Diodorus amplius CXX. millia cæsa scribunt. Plutarchus ait Alexandrũ prostrauisse* ὑπὲρ ἕνδεκα μυριάδας τῶν πολεμίων. Ex Macedonibus cecidere pedites CXXX.) *Ita Iustinus, qui cum facit Diodorus sic scribẽs.* τῶν δὲ μακεδόνων ἐτελεύτησαν πεζοὶ μὲν εἰς τριακοσίους, ἱππεῖς δὲ περὶ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. *At Curtius, Ex parte Alexandri quatuor & quingenti saucij fuere, triginta omnino & duo ex peditibus desiderati sunt, equitum centum quinquaginta interfecti.* Alios allegit) *Sic est in nostris manuscriptis, non elegit Iustinus dixit, alios in societatem recepit. Præfecit vero Syriæ Alexander Parmenionem, Curtius libr. 4. Arrianus 2.* Tyrum vrbem antiquiss. *Tyrus Olympiade CXII. septimo mense quàm oppugnari cœpta erat ab Alexandro capta fuit, vt copiosè Diodorus libr. 17. Arrianus 2. Curtius 4. scribunt.* Inde ad templum Iouis Ammonis) *De hoc templo, & profectione Alexandri ad Ammonẽ tam multa Diodorus, Plutarchus, Arrianus, Curtius, & Iustinus, vt putidum sit velle aliquid admonere.* Alexandriam in Aegypto condidit.) *C. Poetelio & L. Papirio Coss. Anno ab V. C. CDXXVII. Alexandriam in Aegypto conditam scribit Liuius lib. 8. Solinus & Cassiodorus.*

In Caput XVII.

Darius spe pacis amissa, CCCIIII. millia pe-

ditum) *Rectius ergo in meo Iustino est, Tum spe pacis amissa, bellum Darius reparat: cum quadringentis millibus peditum, &c. quàm vt vulgo legitur, cum XL. millibus peditum. Est tamen nonnulla varietas inter eos, qui exercitum Darij recensent. Plutarch. in Alexandro scribit Darium Alexandro obuiam processisse* ἑκατὸν μυριάσιν στρατοῦ. *id est, cum decies centenis millibus copiarum. in quibus, vt Diodorus numerat, peditum* DCCC. *millia, equitum* CC. *millia fuerunt. Arrianus libr. 3. scribit Darium habuisse equitum ad XL. millia, equitum* CCCCIↃↃↃↃ. *In Curtij libris ita legitur, Summa totius exercitus, equites XLV. millia, pedestris acies ducēta millia expleuerat. sed vereor ne hic, ducenta millia mendosè sit, pro, decies centena millia.* Apud Tarsum bello opponit) *Non puto vllum esse historiæ studiosum, cui hic locus scrupulum non inijciat, cùm præsertim omnes loquantur vltimum hoc prælium inter Alexandrum & Darium non in Cicilia, vbi Tarsus est, sed in Assyria commissum fuisse. & tamen Orosium ita scriptum reliquisse, testimonio sunt omnes libri. Quid ergo dicemus? Vereor equidem ne Orosio Iustin. quem auctorem sequitur, imposuerit: cumq́ ille Darium in fuga pontem Cydni fluminis (quod Tarsum perlabitur) traiecisse scripserit, hic apud Tarsum pugnatum esse crediderit. Sed hoc prælium commissum fuit in Assyria trans Lycum in Aturiæ campis ad vicum nomine Gaugamela, auctore Strabone libr. 16. Quanquam enim Dionysius Alicarnasseus ad Ammæum hanc pugnam* τὴν ἐν ἀρβήλοις μάχης, *Curtius prælium apud Ar-*

bela

bela nominet, & Diodorus narrationem eius ita concludat, ἡ μὲν οὖν περὶ ἄρβηλα γενομένη παράταξις τοιοῦτον ἔσχε τὸ πέρας: *Plutarchi tamē in Alexandro verba sunt,* τὴν δὲ μεγάλην μάχην πρὸς δαρεῖον οὐκ ἐν ἀρβήλοις, ὥσπερ οἱ πολλοὶ γράφουσιν, ἀλλὰ ἐν γαυγαμήλοις γενέσθαι συνέπεσεν, *id est, Accidit, vt magnum illud prælium cum Dario non in Arbelis, sicut plerique scribunt, sed in Gaugamelis cōmitteretur. Cum Strabone & Plutarcho facit Arrianus lib 3. vbi tradit Darium castra in Guagamelis ad Bumadum fluuium ab Arbelis oppido stadia circiter LX. posuisse. Lege eundē libr. 6.* Alexander XXXIIII. continuis diebus) *Idem numerus est apud Iustinum, in meo manuscripto, & Robert. Sthephani impresso libro, cum vulgo in alijs XL. in alijs LXXXIII. legatur.* Persepolim caput Persici regni) *De Persepoli capta & direpta, eiusq; immensis opibus legendus Diodorus in posteriore lib. 17. & Curtius lib. 5. Meminit Strabo lib. 15.* Darium vero cum à propinquis) *Darium in fuga Bessus & Nabarsanes vinxerunt aureis, vt Curtius & Iustinus scribunt, compedibus, multisq; cōfossum vulneribus in via reliquerunt. quo de copiosè Diodorus, Plutarchus, Arrianus, Curtius & Iustinus.*

In Caput XVIII.

Quorum Agis Lacedæmonius) *Hoc bellum Græcorum cum Antipatro Macedoniæ præfecto descripserat pluribus verbis Curtius lib. 6. sed ad nos tantum prælij euentus peruenit. Scribit idem præter Iustinum Diodorus lib. 17. Meminit Pausanias lib. 3.*

Alexander autem in Italia) *De rebus gestis ab Alexandro Epiri rege legendus Liuius lib. 8. & Strab. 5.* Hyrcanos & Mardos subegit) *De Hyrcanorum & Mardorum gente confini Hyrcaniæ subacta, Diodorus in 17. Arrianus 3. Curtius 6.* Thalestris siue Minothæa) *Hanc reginam Amazonum Diodorus θάλησριν, Curtius Thalestrim nominat: bique eam ad Alexandrum venisse tradunt, secuti nimirum Clitarchum, Polycritum, Onesicritum, Antigenem & Istrum. At Aristobulus, Ptolemæus & cæteri scriptores, quos Plutarchus nominat, hoc commentitium esse dixerunt.* Inde Drangas) *Sic recte hic est, male autem in vulgatis Iustini libris, Dracas: nam & Arrianus ipsos δράγγας, & Diodorus eorum regionem τὴν δραγγινὴν appellat.* Euergetas) *Hoc nomen beneficij ergò à Cyro Persarum rege acceperunt, cum prius Ariaspæ, vt est in Arriani & Curtij libris, seu Arimaspi, vt habet Diodor. nominarentur.* Parimas, Parapamenos, Adaspios) *Ita hæc in manuscriptis Orosii & Iustini libris inuenio: nec tamen amplius quod de illis dicam habeo. De Alexandria super amnem Tanaim condita præter Iustinum libr. 12. Curtius libr. 7. Arrianus. 4.* Docent hoc Amyntas) *De his omnes qui res Alexandri descripserunt. De Parmenione eiusque filio Philota interfectis Diodo li. 17 posteriore, Plutarch. in Alexandro, Arrianus. lib. 3. Curtius. li. 6. & 7.* Clitus quoque annis grauis) *Græcè est κλεῖτος: male igitur vulgo Clitum scribunt. De Clito Curtius lib. 8. Arrianus. 4 Cicero Tusc. 4. Alexander rex cum interemisset Clitum familiarem suũ vix à se manus abstinuit.*

Venabu-

Venabulo tranſfoſſus) *Haſta Alexandrum Cliti latus transfixiſſe Curtius ſcribit. Arrian. tradit, alios prodidiſſe Clitum occiſum λόγχῃ, alios σαρίσσῃ, Plutarchus αἰχμὴν vocat.* Choraſinos & Dahas) *Dabas, non Dacas eſt in manuſcriptis Oroſii & Iuſtini libris: nec aliter eos nominat Curtius lib. 7. & 8. Græci δάας vocant. Quos autem Iuſtinus & Oroſius Choraſinos, eos Arria li. 4. & Strab. lib. 11. χωρασμένους appellant, ad quos Spitamenes cõfugerat. Plinio li. 6. cap. 16. hi ſunt Choraſmij.* Calliſthenem philoſophum) *De Calliſthenis Olynthij interitu copioſè Arr. lib. 4. Plutar. in Alexandro, Curtius li. 8. De eodem M. Tullius pro Rabireo Poſtumo, Calliſthenẽ doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum accepimus.*

In Caput XIX.

Nyſſam vrbem adijt) *Νύσσαν hanc Indiæ vrbem Strabo, Arrianus, Dionyſius & Euſtathius vocant. de qua multa Arrianus initio libr. 5.* Dædalos montes) *Curtius lib. 8. Hinc ad regionem, quæ Dædala vocatur, peruentum eſt.* Regnaque Cleophidis) *Cleophis mater Aſſacani, filio mortuo, illius regioni præfuit, quo tempore Alexander in Indiam venit, Iuſtinus lib. 12. Curtius. 8. Eius regionis caput fuit oppidum, quod Arrianus μάσσαγα, Diodorus μασσακα, Strabo μαγόσα, Curtius Mazaga nominat: idq́ʒ Alexander obſeſſum deditione cepit.* Ad Saxum miræ aſperitatis) *Hoc ſaxum, auctoribus Diodoro & Arriano πέτρα ἄορνος dictum fuit. Vnde emendandi Curtij libri, in quibus eſt, Incolæ*

armati petram Dorinim nomine occupauerunt. cum sit legendum, Aornon, vel, Aornim, quomodo est in quibusdam Diodori exemplaribus. Cum Poro fortissimo) *Bellum cum Poro non sine clade Macedonum gestum scribunt Diodorus libr. 17. Arrianus 5. Curtius extremo libro octauo. Rem cum Poro gestam Plutarchus ex Alexandri epistolis refert.* Occisoque deiectus equo) *Bucephalam Alexandri equum in hoc bello occisum quidam tradiderunt, Plutarchus & Arrianus.* Duas ibi condidit ciuitates) τὴν μὲν νίκαιαν, τῆς νίκης τῆς κατ᾽ ἰνδῶν ἐπώνυμον ὠνόμασε, τὴν δὲ βουκεφάλαν, ἐς τοῦ ἵππου τοῦ βουκεφάλου τὴν μνήμην, ὃς ἀπέθανεν αὐτοῦ. *Alteram Nicaam à victoria de Indis reportata, alteram in memoriam Bucephala equi ibi mortui Bucephalam nominauit. Idem scribit Diodorus. Strabo libr. 15. verum hic alteram non cum Diodoro & Arriano* βουκεφάλαν, *sed cum Plutarcho* βουκεφαλίαν *vocat. In nostris manuscriptis est, Nicaam & Bucephalen.* Inde Adræstas) *Sic est in vetustis, non vt vulgo legitur,* Aræstas. *Diodorus hos* ἀνδρεστὰς, *Arrianus* ἀδραιστὰς *nominat.* Catheos) *In vulgatis est,* Stathenos, *in vetustis,* Cathenos, *vnde secutus Arrianum, Cathaos scripsi. In Diodori libris mendosè legitur.* εἰς τὴν τῶν καθαρῶν χώραν, *pro* καθαίων, *ρ posito pro αι, id quod ex Strab lib. 15. perspicuè cognoscitur.* Præsidas & Gandaridas) *In manuscriptis Orosii nō,* Pasidas, sed Præsidas *legitur. In Iustini antiquis,* Prasidias. *Plutarchus in Alexandro* γανδαρίτας καὶ πραισίους *dicit, quanquam statim,* οἱ πραισιαίων βασιλεῖς *legitur. In*

Diodoro

Diodoro sic est, πέραν ᾗ τούτου κατοικεῖν τό, τε τῶν ταβραισίων καὶ γανδαριδῶν ἔθνης τούτων δὲ βασιλεύειν ξανδράμην. *In Curtio ita, Vlteriores ripas colere gentes Gandaridas & Pharasios, eorumq; regem esse Aggraminen. His inter se collatis apud Diodorum scribendum videtur* πραισίων, *apud Curtium*, Præsios,& Xandramen.Ad Chosides) *Legitur & Cosides, atque in Iustini libris, Euphites, vel Cuphites. Ego in hoc nomine hæreo: fortaßis intelligẽdus est is, qui à Curtio Sophites, à Diodoro & Strabone* σωπείτης *nominatur: Nam cum in illius regno Alexander ad Hyphasin fluuium proceßisset, militum precibus reuocatus fuit. sed de pugna alij nihil.* Ad amnem Acesinem.) *De hoc Dionysius Afer,*

τόθι λοξὸν ἀπὸ σκοπέλοις ἀκεσίνην
συρόμενον δέχεται πλωτὸς νήεσσιν ὑδάσπης.

Ibi Gessonas, Sibosque) *In impreßis Iustini libris est, Ibi Gessonas Asybosq;. in nostro antiquo, Ibi Iacensanos Sibosq;. De prioribus ego nihil, de posterioribus Diodorus ita,* ὡς δ' ἦλθον ὑθὶ τὴν ἀκεσίνου καὶ ὑδάσπου συμβολὴν, ἐκβιβάσας τοῦτο στρατιώτας προῆγεν ὑθὶ τοῦτο ὀνομαζομένους σίβους. *id est, Vbi peruenit in regionem, in qua Hydaspes amnis Acesini committitur, expositis militibus, copias in eos, qui Sibi nominantur, duxit. Curtius libr. 9. Peruentum erat in regionem, in qua Hydaspes amnis Acesini committitur: hinc decurrit in fines Siborum. Vulgo tamen hic Sobiorum, & illic* ἴβους *mendosè legitur.* Hinc Mallos & Oxydracas.) *Ita emẽdauimus secuti vestigia deprauatæ*

lectionis antiqua in Orosii & Iustini libris. Sic autẽ legendum esse ex historia, qua est apud Curtium *libr. 9.* Arrianũ *6. Diodorum. 17. cognosces. Nam quod in Diodo. legitur,* τυραχούσας, *id mendosè esse Henricus Stephanus animaduertit, sed* ὀξυδράκας *reponendum esse eruditissimum hominem non vidisse miror.* Octoginta millibus peditum) *Diodorus etiam scribit hos habuisse,* πεζοὺς πλείους τῶν ὀκτακισμυρίων *amplius LXXX. millia peditum. vnde emendandi curtij libri, in quibus est, Nouem millia iunctorũ peditum in armis erant. In numero equitum Orosio & Iustino non conuenit cum Diodoro & curtio.* Sagitta sub mammam traiectus) *Diodor.* τοξευτεὶς ὑπὸ τὸν μαστόν. *Plutarch.* περὶ τὸν μαστόν *Arria.* ὑπὲρ τὸν μαστόν. *curtius, Indus duorum cubitorum sagittam ita excussit, vt per thoracem paulum super latus dexterũ infigeret.* Cui Ambira rex præerat) *Ambira est etiam in nostris vetustis. Apud Iustinum libr. 12. legitur cum venisset ad vrbẽ Ambigeri regis. Strabo libro 15. hoc in Oritarum finibus accidisse scribit, Diodorus ad Brachmanum vrbem Harmatelia nominatam, curtius in Sambi regno.*

In Caput XX.

Legati opperiebantur) *Horum legatorum meminit Arrianus. libr. 7. ac præter eos, quos Iustinus & Orosius commemorant, scribit venisse ad Alexandrum legationes Aethiopum, & Scytharum, qui sunt in Europa. Diodor. meminit etiam Illyriorum, Adriatici maris accolarum, Thracum, finitimorumq; illis Gallorum.* Plurimæ partis Italiæ)

Ex

Ex Italia venerunt legati à Bruttijs, Lucanis, & Etruscis. Nonnulli etiam è Romanis venisse scripserũt: sed Arrianus id verum non putat. Cum venenum potasset interijt) *Iustinus & Orosius sequuntur eos, qui Alexandrum veneno sublatum scripserunt. Plutarcho & Arriano hic interitus non placet: quos lege.* Hispanus Maurinus) *In nostris antiquis est,* Hispanus & marinus.

In Caput XXI.

Anno ab vrbe condita CCCCL.) *Hic annus, quo Q. Fabius Maximus Rullianus V. & P. Decius Mus. IIII. consules fuerunt, in Fastis Capitolinis est ab V. C. CDLVIII. Liuio idem est. CCCCLVII. qui libr. 10. hoc bellum describit.* Vmbrorumque Etruscorumque exer.) *Liuius tantum Etruscos populationis fama ad suos fines tuendos redire coactos scribit. Vmbros tamen prælio non interfuisse ex eodem cognoscitur.* Bellum inire) *Hoc bellum gestum fuit in agro Sentinate, ἐν τῇ τῶν Σεντινατῶν χώρᾳ, vt ait Polybius libro 2.* Decius consul occisus est) *Hic est alter è Decijs, quos ad voluntariam mortem cursum equorũ incitasse Cicero in Catone ait, Filius enim patrem imitatus, in quarto consulatu se deuouit, libr. 2. de Finibus. Quod vero idem Tusc. 1. scribit, Decium filium cum Etruscis decertantem se hostium telis obiecisse, in eo dissentit ab alijs, qui Decium hunc cum Gallis decertasse scribunt.* Peditum CXL. millia CCCXXX. equitum verò XLVI. millia) *Ita hæc leguntur in optimo libro Cornelij Gualtheri: idem-*

rūdemq; numerus est à Liuio ex aliorum scriptorū Annalibus relatus. Aut externos prouentus) τὰς ἔξωθεν εὐτυχίας καὶ εὐημερίας. *Vulgo,* euentus,*contra fidem librorum antiquorum legitur. Pestilentia, qua hic annus grauis fuit, meminit etiam Liuius.*

In Caput XXII.

Sequitur annus) *Consules hic annus habuit L. Postumium Megellum, M. Atilium Regulum: estq; illius parum cōstans memoria, inquit Liuius li. 10. quē lege.* Nouum habitum animumque) *Habitus armaturæ, animusq; paratus ad dimicandū hic breuiter indicatur: sed Liuius omnia copiosè li. 10. extremo.* Papirius Cos.) *Hic est L. Papirius Cursor Sp. Caruilij collega in Consulatu anno post R. cond. CDLX. de quo & pullario præter Liuium Valerius Max. lib. 7. cap. 2.* Epidaurium colubrum) *Hanc rem libro decimo extremo scripsit Liuius, libroq; vndecimo persecutus fuit, vt ex epitoma cognoscitur, in qua mentio est colubri siue anguis. Tu lege Pausaniam libr. 2. & Ouid. libr. 15. Metamor.* Præterea altero ab hinc anno) *Altero anno, id est, proximo post L. Papirium, quo Q. Fabius Maximus Gurges, & D. Iunius Brutus Scæua Coss. fuerunt. Fallitur certè Robortellus, qui alterum vbiq; pro secundo accipit.* Namque amisso exercitu) *Tria millia hominum occisa refert Eutropius libro 2.* Quod per XLIX) *In alijs malè LIX. legitur. Nam si annus, quo Q. Fabius V. P. Decius IIII. Consules fuerunt, rectè XLVI. belli Samnitici à Liuio nominatur, hic XLIX. sit necesse est.* Anno subsequente) *Anno ab V. C. CDLXIII. Consul-*

cum

cū P. Cornelio Rufino fuit M. Curius Dentatus eosq́; ambos Samnitas vicisse Eutropius scribit. Curium etiam de Samnitibus triumphasse, Cicero in Catone ostendit, & in libr. de Viris illustrib. scribitur. Orosius tantum rei in Sabinis gestæ meminit, sicut & Florus lib. 1. ca. 15. Anno ab vrbe condita CDLXIII) *Hic annus secundum Fastos Capitolinos, quos tanquam certißimos duces sequimur, est,* CDLXX. *quo P. Cornelius Dolabella, & Cn. Domicius Caluinus coß. fuerunt.* Romani ad exorandos) *Polybius lib. 2. scribit hos legatos à M. Curio in Galliam missos* ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων, *pro redimendis captiuis: quos illi* παρασπονδήσαντες ἐπανείλοντο, *id est, violato iuregentium interfecerunt. Verum hic Liuij amißione magnum damnum fecit historia. Ille enim hæc copiosè initio libr. 12. exposuerat.* Cæcilius prætor) *Huius Cæcilij prætoris meminit Augustinus de Ciuit. libr. 3. cap. 17. & in Liuiana Epitoma L. Cæcilius prætor nominatur. Vnde cognoscitur error Sipontini, qui quod Polybius dixit,* λευκίου τοῦ στρατηγοῦ τελευτήσαντος, *vertit, Lucio Consule amisso. Cæterum Gallorum reliquias P. Dolabella deleuit in Etruria ad lacum Vadimonis, vt ait Florus libro 1. ca. 13.* περὶ τὴν οὐάδμονα προσαγορευομένην λίμνην, *Polybius.*

In Caput XXIII.

Alexander per XII. annos) *Alexander Macedo, inquit Cicero Philip. V. cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, tertio & trigesimo anno mortem obijt. Vixit enim annos XXXII. menses VIII.*

VIII.Regnauit A. XII M. VIII. Arrianus libr. 7. extremo. Primo Ptolemæo) *Hic est* Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, *Ptolemaus Lagi F. primus Rex Aegyptii, à quo deinceps qui Aegyptum obtinuerunt vsque ad Auletem (quem regno pulsum ab Alexandrinis A. Gabinius restituit) eiusq; filium (quem C. Iulius Cæsar interemit) Ptolemai nomen tulerunt.* Laomedon Mitylæneus) λαομέδων ὁ μιτυληναῖος, *cui Syriam cum Phœnice datam. Curtius li. vlt. scribit.* Ciliciam Philotas, Philo Illyrios) *Ita legitur quoque in nostro manuscripto Iustini lib. 13. pro quo in impreßis,* Ciliciam Philotas cum filio, & Illyrios accipiunt *mendosè legitur.* Mediæ maiori Atropatus) ἀτροπάτης ὁ τῆς μηδίας σατράπης, *Atropatus Mediæ præfectus, est apud Arrianum libr. 7. Vnde non solum Iustinus & Orosius emendandi, verum etiam Diodorus, apud quem libr. 18. est,* Ατράτη δὲ μηδίαν, *duabus literis* οπ *in medio prætermißis.* Minori socer Perdiccæ) *Sic est etiam in manuscriptis: sed Iustinus habet minori Alceta frater Perdiccæ præponitur:* Αλκέτας ὁ ἀδελφὸς περδίκκου *nominatur à Diodoro libr. 18.* Susiana gens Scyno) *De Scyno præter Iustinum & Orosium alij, quod sciam, nihil. Antipater postea Antigono* τὴν σουσιανὴν *dedit, cui Perdiccas primo* παμφυλίαν, καὶ λυκίαν, καὶ τὴν μεγάλην καλουμένην φρυγίαν *attribuerat, auctore Diodoro. Orosius verò Iustinum secutus scribit, Pamphyliam & Lyciam Nearcho datam, quem vulgo Learchum vocant. De Nearcho Diodorus Plutarchus Arrianus.* Lydiam Menander) *Menander est etiam in manuscriptis Iustini & Orosii libris.*

libris. sed verendum, ne notus Menander pro ignoto Meleagro in has sedes migrauerit. Nam Meleagro Lydiam assignatam scribit Diodorus. Minorem Phrygiam) *τὴν ἐφ' ἑλλησπόντῳ φρυγίαν, Diodorus.* Thracia & Regiones Ponti) *Λυσιμάχῳ ἐδόθη θράκη καὶ τὰ συνορίζοντα τῶν ἐθνῶν παρὰ τὴν ποντικὴν θάλασσαν, Diodor.* Seleuco Antiochi) *Hic est Seleucus ὁ τῆς ἀσίας τῆς περὶ εὐφράτην βεβασιλευκώς, vt inquit Appianus in Syriacis: qui in Asia maiore & Syria regnauit.* Pithon Agenoris) *πείθων siue πίθων ὁ ἀγήνορος, est apud Diodorum & Arrian. Vnde quomodo hoc nomen scribendũ sit cognoscitur.* Seras, *habet etiã noster manuscriptus Iustinus, pro quo in impressis* Sedres, *legitur.* Oxyartes) *Ita hoc nomẽ in Gualtheri libro rectè scriptũ est, ex quo vulgo,* Axiarches *fecerunt. Diodorus, τὴν δὲ παρὰ τὸν καύκασον κειμένην, ὀνομαζομένην δὲ παροπαμισαδῶν, προσώρισεν ὀξυάρτῃ τῷ βακτριανῷ βασιλεῖ, οὗ τὴν θυγατέρα ῥωξάνην γεγαμηκὼς ἦν ἀλέξανδρος. id est, Fines ad Caucasum montẽ, qui Paropamisadarũ dicuntur, attribuit Oxyartæ Bactrianorũ regi: cuius filia Roxane cũ Alexandro fuerat. Ergo Trogus, Parapamenos fines dixit τὴν τῶν παροπαμισαδῶν χώραν.* Sibyrtio) *Diodorus, σιβυρτίῳ ἔδωκεν ἀραχωσίαν, καὶ κεδρωσίαν. Arrian. li. 6. de eodẽ Sibyrtio agẽs, τούτῳ ἀραχωτῶν τε καὶ γεδρωσίων ἄρχειν ἐδόθη. Plutar. quoq; γεδρωσίαν nominat quã Diodor. κεδρωσίαν. In nostris manuscriptis,* Cedrosiq;, *legitur. Apud Iustinũ locus mutilatus est, qui in nostro antiquo integrè legitur hoc modo, Arachosii.*

Cedro-

Cedrosiq́; Sibyrtio traduntur, Dranga & Arai Stasanori. σταςάνωρ ὁ ἀρείοις καὶ δραγγῶν σατράπης *vocatur ab Arriano libr. 6. De eodem Diodorus,* στασάνορι δὲ τῷ σολίῳ τὴν ἀρείαν καὶ δραγγινὴν. Amyntas) *Hic Diodoro est Philippus, apud quem sic legimus,* φιλίππῳ προσώρισε βακτριανὴν καὶ σαρδιανὴν, φραταφέρνῃ παρθυαίαν, καὶ ὑρκανίαν πευκέστῃ περσίδα, τληπολέμῳ καρμανίαν, ἀρχῶνι βαβυλωνίαν, ἀρκεσιλάῳ μεσοποταμίαν. *Vbi vides nullam Scythai & Nicanoris mentionem fieri. Deinde nostra emendatio illius quoque auctoritate munitur, quam in Arcelai nomine, quod est in vetustis, neglexi.* Epistola Alexandri.) *Hac epistola recitata fuit in mercatu Olympiaco, vt ait Iustin li. 13* ὀλυμπιάσιν, *vt graci dicunt. extatq́; apud Diodorum. libr. 18.* Primi Athenienses) *Hoc bellum, quod Graci cum Antipatro gesserunt, Lamiacum dictum fuit, & à Diodoro libr. 18. copiosè descriptum est.* Per Demosthenem.) *Propter hoc beneficium Demosthenes, qui propter pecuniam ab Harpalo captam damnatus solum verterat, ab exilio reuocatus fuit, Plutarchus in Demosthene, Iustinus lib. 13. Pausanias 1.* Antipatrum obsidingunt.) *Iustinus, Antipatrum Heraclea obsessum à Leosthene scribit. Diodorus li. 18. Strabo. 9. Pausa. 1. & Plutarc. in Demosth. & Eumene, Lamia, vnde Lamiacum bellum.* Telo è muris iacto percussus.) πληγεὶς εἰς τὴν κεφαλὴν λίθῳ παραχρῆμα ἔπεσε, *Diod. quem de Leonnati cade etiam consule.* Ariaratho Capp.) Ἀριαράθην τὸν καππαδοκίας δυνάστην, *Diodorus nominat. Meminit Plutarchus in Eumene.* Nam omnes ante ir-

te irruptio.) *En vtilitatem Epitomarum. Nam cũ Trogus rem primum in Cappadocia cum Ariariathe rege, deinde in Pisidia cum Larandais & Isaurijs à Perdicca gestam exposuisset, Iustinus hac ita detruncauit, vt ex duobus quasi corporibus vix vnum reliquerit. Isaurij ergo hanc crudelitatem in se suosq; exercuerunt, vt scribit Diodorus li.18. vbi & bellum inter Antigonum & Perdiccam exponit.* Neoptolemus & Eumenes.) *Neoptolemus Eumeni in auxilium relictus à Perdicca consilio cum aduersarijs communicato, insidias Eumeni parabat. qua re patefacta prælio cum ipso dimicare coactus in extremum discrimen venit, & copias fere omnes amisit, Diodorus, Plutarchus in Eumene, Iustinus libr. 13.* Polyperchon occiditur.) *De Polyperchonte in hoc prælio occiso alij excepto Iustino nihil quidquã. Diodorus & Plutarchus Craterum ducẽ à Perdiccæ partibus in hoc prælio cecidisse, memoriæ prodiderunt. quos de congressu Eumenis cum Neoptolemo, ac mutuis vulneribus lege.* Eumenes Phyton &c.) *Hi quatuor ita nominantur à Iustino: Plutarchus Eumenis tantum meminit: Diodorus scribit Eumenem cum L. viris illustribus, in quibus Alcetas frater Perdiccæ erat, a Macedonibus capitis condemnatos.* Antigono decernitur.) *Ab Antigono, mendosè est impreßus. Diodor.* Ἀντιγόνῳ προστεταγμένον ἦν καταπολεμῆσαι Εὐμένη τε καὶ Ἀλκέταν. In castellum quoddã.) *Plutar. in Eumene,* καταφυγὼν εἰς Νῶρα, χωρίον ἐν μεθορίῳ Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας. *Confugiens in castellum, quod in finibus Lycaoniæ & Cappadociæ positum Nora appellabatur. De*

eodem castello Diodor. Argyraspidas) De his, & proditione eorum, Diod. & Plutarch. Arridæi regis) Arridaus filius fuit Philippi patris Alexandri Magni: quo mortuo rex à Macedonibus creatus Philippi nomen tulit, Diodorus initio libr. 18. Regnauit annos sex, menses quatuor, eodem auctore libr. 19. Aeacida rege) Hic Pyrrhi Epirotarum regis, de quo paulo post, & libro sequente, pater fuit. Roxane nuru) Roxane Oxyartis Bactriani filia inter Alexandri vxores fuit, lege Arrianum libr. 7. In vrbem Pydnam) In impressis Iustini libris mendosè Pictuam, legitur, cum in manuscripto benè sit, Pydnam. Diodorus de Olympiade, αὐτὴ δὲ παρῆλθεν εἰς πύδναν, ἔχουσα τὸν ὑὸν τὸν ἀλεξάνδρον, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ῥωξάνην. Non ergo Alexandri magni filium Herculem ex Barsine susceptum, sed Alexandrum Roxanes filium Olympias secum Pydnam duxit. vide Diodor lib. 19. Liberandum bello Herculem) Iustinus lib. 15. Diuulgat se velle Alexandri regis sui filium cum matre obsidione Amphipolitana liberare. Non ergo Barsines, sed Roxanes filius hic quoque intelligendus, quem Alexandrum fuisse nominatum. Diodorus lib. 19. Pausanias lib. 1. & 9. scribunt. Cum filio Demetrio vincitur) Solus Demetrius Antigono in Hellespontum profecto cum Ptolemæo apud Gazam oppidum manus conseruit, victusq; fuit, Diodor lib. 19. Pausanias 1. Plutarch. in Demetrio. Hercules Alexandri) Hunc Polypercbon in regnum restituere parabat, sed à Cassandro magnis pollicitationibus adductus, eum interfecit, Diod. lib. 20. qui addit Herculem tum fuisse natum annos

circiter

circiter XVII. Ptolemæus iterum cum Demet) Hoc prælium nauale, quo Ptolemæus victus in Aegyptum refugit, ad Cyprum commissum fuit, & accuratè à Diodoro lib. 20. Plutarcho in Demetrio describitur. Meminit Pausan. lib. 1. De regio nomine, Diodor. & Plutar. Sadrocotto) Legitur etiam Androcotto & apud Iustinum, Sandrocotto. Sed Strabonis auctoritate lib. 15 nostra lectio confirmatur. Prælium hoc, in quo Antigonus cecidit, describit Plutarchus in Demetrio Meminit Pausanias libr. 1. Commissam pugnam fuisse ἐν Ἰψῷ legimus in Arrian. lib. 7. Seleucus Demetrio) Duxit tum Seleucus vxorem Stratonicen filiam Demetrij & Phillæ. Plutar. in Demetrio. Cassandro defuncto) Cassander ex morbo aquæ intercutis, viuens etiam num, erumpentibus vndiq; vermibus, extabuit, Philippus filius eius natu maximus regno iam inito tabidi corporis lue perijt, Pausanias li 9 Antipater Thessalonicen.) Cassander Macedoniæ rex tres filios moriens reliquit, Philippum, Antipatrum, & Alexandrum. Horũ Philippus initio regni perijt, Antipater matrẽ Thessalonicẽ. Philippo Amynthæ filio & Nicasipolide genitam, ideo interfecit, quod ea Alexandro propensior esset: Alexander Pyrrhi & Demetrij auxilio implorato, ab hoc interemptus fuit, Plutarchus in Pyrrho, & Demetrio, Pausanias li. 9. Iustinus 16. Doricetis) Dori, est in Gualtheri libro quod alij quoque in suis manuscriptis inuenerunt. Rectum puto, Dromichætis: sic enim Pausanias lib. 1. nominat. Plutarchus quoque in Demetrio δρομιχαίτου mentionẽ facit, ab eoq; Lysimachum captum fuisse scribit, & humanè, regieq;

tractatum. De eodem Strabo li.7. His se comitem.) *Quæ hic de Pyrrho Orosius scribit, ea Plutarchus in illius vita pluribus persequitur.* Generum suum Antipatrum.) *Antipatrum Cassandri filium intelligit, de quo paulo ante dixi.* Filiumque suum Agathoclem.) *Agathocles dolo & insidijs Arsinoes, vxoris quidem Lysimachi, sororis vero Lysandræ, quæ cũ Agathocle erat, occisus fuit, vt scribit Pausanias lib.1. Strabo lib. 13. ait Lysimachum ab improbis familiaribus coactum filium Agathoclem interfecisse.* Lysimachia ciuitas.) *Hanc Lysimachus euersa Cardianorum vrbe in Isthmi Thracij Chersoneso condiderat, Pausa.li.1. De eius interitu Strabo lib.10. De Lysimachi & Seleuci morte lege Pausaniam lib.1. Polybius libr.2. scribit hos interijsse circa Olympiada CXXIIII.* Cuius sororem Lysimachus.) *Ptolemæi soror, vxor Lysimachi fuit Lysandra, Pausanias.*

PAVLI

PAVLI OROSII ADVERSVS PAGANOS HISTORIARVM

LIBER QVARTVS.

PRAEFATIO.

Ixiſſe Aeneam Virgilius refert, cùm poſt pericula ſua ſuorumq́ue naufragia reſiduos ægre ſocios ſolaretur, Forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit. Hæc ſententia ſemel aptè ficta, ſemper vim ſui triplicem diuerſiſsimis affectibus refert: cùm & præterita tanto gratiora habentur in verbis, quanto grauiora referuntur in geſtis: & futura dum deſiderabilia faſtidio præſentium fiunt, ſemper meliora creduntur: ipſis autem præſentibus ob hoc nulla in parte miſeriarum iuſta comparatio adhiberi poteſt, quia multo maiore moleſtia, afficiunt, quantulacunque ſint iſta, quæ ſunt, quàm illa quæ ſiue tranſacta ſiue ventura: & ſi magna dicuntur, interim omnino tunc non ſunt: veluti ſi quis nocturnis pulicibus titillatus, atque ex eo vigilijs anxius,

alias forte, quas aliquando ex ardentissimis febribus diu sustinuit, vigilias recordetur, procul dubio impatientius feret istarum inquietudinem, quàm illarum recordationẽ. Sed quamuis apud omnium sensus pro captu temporũ ita videri queat, nunquid tamen aliquis existet, qui vel in ipsa anxietate pronũtiet grauiores pulices esse quàm febres? aut acerbius accipiat, se vigilare sanum, quàm dormire nõ potuisse moriturum? Quæ cum ita sint, delicatis istis & querulis nostris vtcunque cõcedo, vt hæc, quibus nunc, quia sic expedit, interdum admonemur sentiendo grauia putent. Non tamen cohibeo, vt etiam adserant comparando grauiora. Quemadmodum si quis mollissimis è stratis cubiculoque percommodo matutinus egrediens, nocturno gelu lacunarium dorsa obriguisse herbasq; incanuisse prospiceret, & inopinato visu admonitus diceret, frigus est hodie, hic mihi nequaquã reprehendendus videretur, quia vel communi visu, vel proprio sensu locutus esset. At si trepidus in cubiculũ recurrens, stratisque sese adoperiens, vel magis abdens, clamaret tantum omnino frigus esse quantum nec in Apennino aliquando fuerit,
 cum

cum Annibal elephantos, equos, plurimamque exercitus sui partem, niuibus clausus atque oppressus amisit, hunc ego pueribus licentijs nauseantem, non modo dicentem ista non ferrem, sed etiam ab ipsis stratis, otij sui testibus, in populum publicumq; protraherem: eiq; foras producto, infantes in eo atq; ex eo gelu ludentes, iucundantes, sudantesque monstrarē, vt verbosa nugacitas delicatis vitiata nutrimentis, non in tempore violentiam, sed in se esse segnitiem doceretur: & in comparatione rerū dijudicanda, non maiores parua tolerasse, sed se nec parua tolerare sufficere probaretur. Quod euidentius ipsis in memoriam reuolutis præteritorum cladibus, approbabo, Pyrrhi bello in primis, sicut ordo est, prodito: cuius causa & origo hæc fuit.

De bello Tarentinorum, quibus Pyrrhus Epirota auxilio fuit aduersus Romanos.

CAPVT I.

ANno ab vrbe condita CCCCLXIIII. Tarentini Romanam classem forte prætereuntem, spectaculo theatri prospectam hostiliter inuaserunt, quinq; tantum nauibus vix per fugam elapsis: cætera retracta in portum classis, & profli-

gata est, præfecti nauium trucidati, omnes bello vtiles cæsi, reliqui pretio venditi sunt. Continuo misi, Tarentum à Romanis legati, vt de illatis quererentur iniurijs, pulsati ab ijsdem, auctas insuper iniurias retulerunt. His causis bellum ingens exortum est. Romanos qui quantiq; hostes circumstreperent permetiẽtes, vltima adegit necessitas, proletarios quoq; in arma cogere, hoc est, eos qui in vrbe sufficiendæ semper prolis causa vacabant, militiæ ascribere: quippe cum frustra de prole cura sit, nisi rebus præsentibus consulatur. Itaque irruit in vniuersos Tarentinorum fines cum Aemilio consule Romanus exercitus, igni ferroque vastat omnia, plurima expugnat oppida, iniuriam insolenter acceptam crudeliter vindicat. Continuo Tarentinos plurimis finitimorum præsidijs fultos maximè Pyrrhus auxit, qui etiam in se ob magnitudinem virium consiliorumque, summam belli noménque traduxit: nam Tarentum vtpote ex Lacedæmonijs conditam cognatamque Græciæ ciuitatem, vindicaturus, totas vires Epiri, Thessaliæ & Macedoniæ, elephantos etiam vsque in id tempus inuisos Romanis, numero XX. in Italiam primus

mus inuexit, terra, mari, viris, equis, armis, beluis, ad postremum viribus suis dolisque terribilis: nisi quod Delphici illius vanissimi spiritus, & mendacissimi nebulonis, quem magnum ipsi vatem ferunt, responso circumuentus ambiguo, exitũ fecit eius qui non consuluisset. Itaque apud Heracleam Campaniæ vrbem, fluuiumq; Sirim, prima inter Pyrrhum regem & Læuinum consulem pugna commissa est. Consumptus est grauissimo certamine dies, vtrinque omnibus mori intentis, fugere nescijs. Introductos autem inter concurrentia agmina elephantos, forma truces, odore graues, mole terribiles, vt videre Romani, nouo pugnandi genere circunuenti & territi, equis maximè pauitantibus diffugerũt. Sed postquam Minucius quartæ legionis primus hastatus protentam in se manum beluæ gladio desecuit, & conturbatam dolore vulneris auerti bello, atque in suos sæuire compulit, eiusque immoderato discursu perturbari ac permisceri cœpere, finis pugnæ etiam beneficio noctis impositus est. Victos fuisse Romanos turpis fuga prodidit, quorum tunc cecidisse referuntur peditum XIIII. millia octingenti octoginta: capti

ta:capti MCCCX. Equites autem cæsi CCXLII. capti DCCCII. signa amissa XXII. Nam quantus è diuerso numerus sociorum Pyrrhi fuerit extinctus, memoriæ traditum nõ est: maximè quia scriptorum veterum mos est, ex ea parte quæ vicerit, occisorum non commemorare numerum, ne victoriæ gloriam maculent damna victoris: nisi fortè cum adeo pauci cadunt, vt admirationem terroremq; virtutis augeat paucitas perditorum, sicut in prima Persici belli congressione apud Alexandrum Magnum fuit: cui inter quadringenta ferè millia hostium interfecta, nouem tantummodo in exercitu eius pedites defuisse referuntur. Sed Pyrrhus atrocitaté cladis, quam hoc bello exceperat, dijs suis hominibusque testatus est, affigens titulum in templo Tarentini Iouis, in quo hæc scripsit: Qui ante hac inuicti fuere viri, pater optimè Olympi, hos ego in pugna vici, victusq; sum ab ijsdem. Et cum à socijs increparetur, cur se victũ diceret qui vicisset, respondisse fertur: Ne ego, si iterum eodem modo vicero, sine vllo milite Epirum reuertar. Interea Romanus exercitus postquam victus clam fugit è castris, miserabilem belli cladem

graui-

grauioribus monſtris auctam accumulatamque perſenſit. Nam pabulatores fortè progreſſos, velut hoſtilis quædam aborta tempeſtas, cum horribili fragore cœli correptos, diris fulminibus exuſsit: quippe XXXIIII. eorum idem turbo proſtrauit, XXII. ſemineces relicti, iumenta exanimata & capta quam plurima, vt merito contigiſſe non ſignum vaſtationis futuræ, ſed vaſtatio ipſa referatur. Secunda inter Pyrrhum & Romanos conſules pugna in Apuliæ finibus fuit: vbi clades belli ad vtroſque, ſed maximè ad Pyrrhum, victoria ad Romanos conceſsit. Nam cum diu obnixe cunctis in mutuā cædem ruentibus, anceps belli penderet euentus, Pyrrhus transfixo brachio, ſaucius prior ceſſit è prælio. Sed & Fabricius legatus tunc vulneratus eſt. Elephanti prima pugna vulnerari, atque in ſugam cogi poſſe deprehenſi: deinde ſubiectis inter poſteriora ac mollia ignibus exagitati, ardētes inſuper machinas furore trepido circumferentes exitio ſuis fuere. Cęſa ſunt in ea pugna quinque millia Romanorum; de exercitu vero Pyrrhi viginti millia proſtrata ſunt; Regis ſigna ablata LIII. Romanorum vndecim amiſſa ſunt. Pyrrhus bello

 fractus,

fractus, Agathocle mortuo rege Syracusano, ad Siciliæ accersitus imperium, Syracusas concessit.

Romani horrenda peste corripiuntur. Cum Pyrrho tertium bellum geritur, fugatur, & interit.

CAPVT II.

SEd Romanorum miseria nullis cessat inducijs. Consumitur morborum malis intercapedo bellorum: & cũ foris cessatur à prælio, agitur introrsum ira de cœlo. Nam Fabio Gurgite iterum, C. Genucio Clepsina consulibus, pestilentia grauis vrbem ac fines eius inuasit: quæ cum omnes, tum præcipue mulieres pecudesque corripiens, necatis in vtero fœtibus, futura prole vacuabat, & immaturis partubus cum periculo matrum extorti abortus proijciebantur: adeo vt defectura successio, & defuturum animantium genus, adempto vitalis partus legitimo ordine, crederetur. Interea reuersum ex Sicilia Pyrrhum Curius consul excepit, tertiumque id bellum contra Epirotas, apud Lucaniam in Arusinis campis gestum est. Itaque primo concursu, cum Pyrrhi milites Romanorum impressionem trepidarent, circunspectãtesque fugam bello cedere

dere molirentur, Pyrrhus elephantos ex ſubſidijs iuſsit induci. Romani aſſueti iam pugnare cum beluis, cũ malleolos ſtupa inuolutos, ac pice oblitos, vncis inſuper aculeis tenaces præparauiſſent, eoſque flammatos in terga beluarum turreſque vibrarent, non difficile furentes ardenteſque beluas in eorum excidia, quorum ſubſidia fuerant, retorſerunt. Octoginta millia peditum in illo prælio habuiſſe regem dicunt, equitum vero ſex millia. Ex his cæſa referuntur trigintatria millia, capti autem ſunt mille trecenti. Pyrrhus quinto demum anno, quàm venerat, ab Italia victus aufugit, qui poſt multa grauiſsimaque bella, quæ geſsit, in Græcia apud Argos Achaiæ florentiſsimam vrbem, Spartani regni auiditate ſeductus ſaxo ictus occubuit. Tunc quoque apud Romanos Sextilia virgo Veſtalis, conuicta damnataque inceſti, ad portam Collinã viua defoſſa eſt.

Romani Tarentinos cum auxilijs Carthaginienſium vincunt, & in octauam legionem animaduertunt.

CAPVT III.

ANno ab vrbe cõdita CCCCLXXV Tarentini Pyrrhi morte comperta, iterum

iterum noua aduersum Romanos arma solicitant. Carthaginiensium auxilia per legatos poscunt, atq; accipiunt. Conserto prælio, vicere Romani: vbi iam tunc Carthaginienses, quamuis nondum hostes adiudicati, vinci tamen à Romanis se posse senserunt. Sequenti anno magnam viscerum suorum partem seueritas Romana concidit. Nam aduentante dudum Pyrrho octaua legio diffidens Romanæ spei, nouum scelus ausa Rheginos omnes, quibus subsidio præerat, interfecit: prædam sibi omnem atque ipsum oppidum vindicauit. Hoc facinus in tam sceleratos defectores puniendum Genucio consuli iussum est: qui obsessa Rheginorum vrbe, captisq; omnibus, ipse quidem in reliquos perfugas, & latrones exercuit digna supplicia, Romanos vero milites integræ legionis Româ misit: qui populi iussu medio in foro virgis cæsi, securique percussi sunt. Visa sibi est tunc Roma vincere, cum legationem suam integram occidit: quæ sine dubio victa fuisset, si eam hostili prælio perdidisset.

De horrendis quibusdam prodigijs & de bello Picenti.

CAPVT IIII.

Anno

ANno ab vrbe cõdita CCCCLXXVII obſcœna & dira prodigia vel viſa Romæ, vel nuntiata ſunt. Aedes Salutis ictu fulminis diſſoluta, pars muri ſub eodẽ loco de cœlo, vt dicunt tacta eſt. Lupi tres ante lucem ingreſsi vrbem, ſemeſum cadauer intulerunt, ſparſumque membratim in foro, ipſi ſtrepitu hominum exterriti, reliquerunt. Apud Formias multis ictibus fulminum mœnia vndique ambuſta & diſſoluta ſunt. Apud agrum Calenum repente flamma, ſciſſo hiatu terræ eructata, tribus diebus tribuſque noctibus terribiliter exæſtuans, quinque agri iugera, exhauſto penitus ſucco vbertatis, in cinerem extorruit, ita vt non fruges ſolum, ſed & arbores cum imis ſtirpibus abſumpſiſſe referatur. Sequenti abhinc anno, Sempronius conſul aduerſus Picentes duxit exercitum. Et cum directa intra iactum teli vtraque acies conſtitiſſet, repente ita cum horrendo fragore terra tremuit, vt ſtupore miraculi vtrunque pauefactum agmen hebeſceret. Diu attonitu vtrinque populi hæſitauere. Præiudicata incepti conſcientia, tandem procurſu cõcito iniere certamen. Triſte adeo id bellum fuit, vt merito dicatur tantum humanum

manum ſanguinem ſuſceptura etiam cum gemitu horriſono tunc terra tremuiſſe. Romani pauci admodum eo prælio qui euaſere, vicerunt.

Rurſum prodigia viſa, Vulſinienſium libertini cõſpirant aduerſus dominos, quibus Romani ſubuenerunt. Roma iterum peſte corripitur.

CAPVT V.

ANno ab vrbe cõdita CCCCLXXX inter multa prodigia, ſanguis è terra, lac viſum eſt manare de cœlo. Nam & plurimis locis ſcaturiens è fontibus cruor fluxit, & de nubibus guttatim in ſpeciem pluuiæ lacte demiſſo, diri, vt ipſis viſum eſt, terram imbres irrigauerunt. Eo tempore Carthaginienſes dato aduerſum Romanos auxilio Tarentinis cũ à ſenatu per legatos arguerẽtur, turpiſsimam rupti fœderis labẽ præſumpto accumulauere periurio. Tunc etiam Vulſinienſes Etruſcorum florẽtiſsimi, luxuria pene perierunt. Nam cum licentia in cõſuetudinem prorogata, ſeruos ſuos paſsim liberos facerent, conuiuijs allegarent, coniugijs honeſtarẽt, libertini in partem poteſtatis recepti, plenitudinem per ſcelus vſurpare meditati ſunt, & liberati ſeruitutis iugo, ambitu dominationis arſerunt: & quos domi-

dominos ſubditi æquanimiter dilexerũt, eos iam liberi, quos dominos fuiſſe meminerant, execrati ſunt. Itaque conſpirantes in facinus libertini (quorum tanta manus fuit, vt ſine controuerſia auſu potirẽtur) correptam vrbem ſuo tantum generi vindicant: patrimonia, coniugiaque dominorum ſibi per ſcelus vſurpant, extorres dominos procul abigunt, qui miſeri, exules egenteſque Romam deferuntur: vbi oſtentata miſeria, querelaque defleta, per Romanorum ſeueritatem & vindicati ſunt & reſtituti. Anno ab vrbe condita CCCCLXXXI. peſtilentia ingens apud Romam conflagrauit, cuius atrocitatem ſignificare contentus ſum, quia verbis implere non poſſum. Si enim ſpatium temporis quo manſit inquiritur, vltra biennium vaſtando porrecta eſt: ſi depopulatio quã egerit, cenſus indictus eſt, qui non quantum hominum deperiſſet, ſed quantum ſuperfuiſſet inquireret: ſi violentia qua adfecerit, Sibyllini libri teſtes ſunt, qui eam cœleſti ira impoſitam reſponderunt. Sed ne quem tentata vſurpatio trãſlationis offendat, quod cum Sibylla iratos deos dixerit, nos irã cœleſtem dixiſſe videamur, audiat & intelligat, quid hæc etſi plerum-

que per aërias potestates fiunt, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fiunt. Eodem tempore Capparonia virgo Vestalis incesti rea, suspendio perijt: corruptor eius, conscijq; serui supplicio affecti sunt. Ecce continuatim, quæ & quanta numeramus accidisse annis singulis plurima: inter quos certè raro aut pene nullo nihil triste gestum est. Et hoc cum ijdem scriptores, proposito sibi magis laudandi negotio, cauerent numerositates miseriarum, ne eosdem quibus hæc & de quibus scribebantur offenderēt, auditoresq; suos exemplis præteritorum terrere potius, quàm *instruere viderētur. Porrò autem nos in vltimo temporum positi, mala Romanorū scire non possumus, nisi per eos, qui laudauere Romanos. Ex quo intelligi datur, quanta illa fuerint, quæ studio propter horrorē repressa sunt, cum tanta inueniantur, quæ tenuiter inter laudes emanare potuerunt.

* instituere.

De Carthaginiensium origine, variaq; fortuna, qua ante bellum Punicum primum sunt vsi.

CAPVT VI.

ET quoniam ex hoc iam Punica bella succedunt, res ipsa exigit, vt de Carthagi-

thagine,quæ ante vrbem Romam duos & ſeptuaginta annos ab Eliſa condita inuenitur,eiuſque cladibus ac domeſticis malis,ſicut Pompeius Trogus & Iuſtinus exprimunt,vel pauca referantur.Carthaginienſes vernaculum, atq; inteſtinum ſemper inter ſe malum habuere diſcordiã:qua infœliciter exagitante,nulla vnquam tempora vel foris proſpera, vel domi quieta duxerunt. Sed cũ inter cætera mala etiam peſtilentia laborarent,homicidijs pro remedijs vſi ſunt: quippe homines vt victimas immolabant,ętatemque impuberem, quæ etiam hoſtiũ miſericordiam prouocaret,aris admouebãt.De quo ſacrorum, immo ſacrilegiorum genere quid potiſsimum diſcutiendum ſit,non inuenio. Si enim huiuſmodi ritus aliqui dæmones pręcipere auſi ſunt, vt mortibus hominũ occiſione hominum ſatisfieret,intelligendũ fuit,ſe operarios atq; adiutores peſtilẽtię conduci,vt ipſi,quos illa nõ corripuiſſet, occiderẽt:ſanas enim atq; incorruptas offerri hoſtias mos eſt.ita autẽ illi non ſedarent morbos ſed pręuenirent.Itaque Carthaginienſes * aduerſis dijs propter iſtiuſmodi ſacra, ſicut Pompeius Trogus & Iuſtinus fatentur,ſicut autem apud nos * auerſis

 conſtat,

constat, propter præsumptionem impietatemque ipsorum irato deo, cum in Sicilia diu infœliciter dimicassent, translato in Sardiniam bello, iterum infœlicius victi sunt: propter quod ducem suum Mazeum, et paucos qui superfuerant milites, exulare iusserunt. Exules veniam per legatos petentes repulsi, patriam bello & obsidione cinxerunt. Ibi tunc Mazeus dux exulum, Carthalonem filium suum sacerdotem Herculis, quod sibi velut insultans purpuratus occurrerat, in crucem sub oculis patriæ, ita vt erat, cum purpuris infulisque suspendit. Post paucos dies vrbem ipsam cœpit, qui cum, interfectis plurimis senatorum, cruẽte dominaretur, occisus est. Hæc temporibus Cyri regis Persarum gesta sunt. Post hæc vero Ionilco rex Carthaginiensium, cum in Sicilia bellum gereret, repẽte horribili peste exercitum amisit. Nec mora, morbis populo cateruatim cadente, cito quisque correptus, mox mortuus, iam nec sepeliebatur: cuius mali nuntius cum attonitam repentino luctu Carthaginem repleuisset, non secus ac si capta esset, turbata ciuitas fuit. Omnia vlulatibus personabant. clausæ vbique ianuæ, cuncta priuata publicaque

quę officia damnata, vniuersi ad portum decurrunt, egredientesque de nauibus paucos qui cladi superfuerant, de suis percontabantur. Postquam de clade suorum * dicentibus illis vel gementibus miseris intelligunt, tunc toto litore plangentium voces, tunc infœlicium matrum vlulatus & flebiles querelæ audiebantur. Inter hæc procedit & ipse de naui sua imperator, sordida seruilique tunica discinctus: ad cuius conspectum plangentium iunguntur agmina. Ipse quoque manus ad cœlũ tendens, nunc suam, nunc publicam infœlicitatem accusat & deflet: ad postremum vociferans per vrbem, tandem ingressus domum, cunctos qui lachrymãtes prosequebantur, vltimo dimisit alloquio: ac deinde obseratis ianuis, exclusisque etiam filijs, gladio dolorem vitamque finiuit. Hæc Darij tẽporibus gesta sunt. Post hæc Anno vir quidam Carthaginiensis, priuatis opibus reipub. vires superans, inuadendæ dominationis hausit cupiditatem. Cui rei consilium vtile ratus est, vt simulatis vnicæ filiæ nuptijs, omnes senatores quorum dignitatem obstaturam inceptis suis arbitrabatur, inter pocula veneno necaret. Quæ res per ministros prodita, sine vltio-

* tacentibus.

 ne vita-

ne vitata eſt, ne in viro tam potenti plus negotij faceret res cognita, quàm cogitata. Hoc conſilio eluſus Anno, alio machinaméto facinus aggredi parat. Seruitia cõcitat, quibus repente incautã vrbem opprimeret. Sed cum ante ſtatutam cædibus diem proditum ſe præuentumque intellexiſſet, caſtellum quoddam cũ viginti millibus ſeruorum armatus occupat. Ibi dum Afros regemque Maurorũ concitat, captus eſt: ac primò virgis cæſus, deinde effoſsis oculis, & manibus cruribuſque fractis, velut à ſingulis membris pœna exigeretur, in conſpectu populi necatus eſt. Corpus verberibus lacerũ, cruci ſuffixum, filij cognatique omnes ſupplicio traditi: ne quis eum eiuſdem familiæ vnquam aut imitari, aut vlciſci meditaretur. Hæc temporibus Philippi geſta ſunt. Poſt hæc Carthaginienſes cum Tyrum vrbem auctorem originis ſuæ, ab Alexandro Magno captam euerſamque didiciſſent, timentes tranſitum eius in Africã futurum, Amilcarem quendam cognomento Rhodanum, virum facundia ſolertiaque præcipuum, ad perſcrutandos Alexandri actus direxerunt: qui per Parmenionem quaſi transfuga exceptus, dehinc

hinc in militiam regis admiſſus, omnia ciuibus ſuis per tabellas ſcriptas, & pòſt cera ſuperlitas enuntiabat. Hunc mortuo Alexandro Carthaginem reuerſum, quaſi vrbem regi vindicaſſet, non ingrato tantum animo, verumetiam crudeli inuidia necauerunt. Deinde cum aſsidua nec vnquam ſatis proſpera aduerſus Siculos bella gererent, & Syracuſas vrbē Siciliæ tūc florentiſsimam obſidione cinxiſſent, per Agathoclem Siciliæ regem miro circunuenti ingenio, vſque ad extrema deſperationis adacti ſunt. Nanque Agathocles cum apud Syracuſas à Carthaginienſibus obſideretur, ac ſe neque bello parem inſtructu copiarum, neque obſidionis patientem ſtipendiorum ſufficientia videret, bene prouiſo, ac melius diſsimulato conſilio, in Africam cum exercitu tranſit: ibi ſuis quid moliatur, aperit, deinde quid facto opus ſit, docet. Illico vnanimiter naues primum, in quibus venēre incendunt, ne qua ſpes refugiendi foret. Dehinc cum omnia in quæ direxiſſet, proſterneret, villas caſtellaque incenderet, Annonem quendam cum triginta millibus Pœnorū obuium habuit: quem cum duobus millibus ſuorum interfecit. Ipſe autem duos

tantum in eo bello perdidit. Qua pugna & Afrorum animis incredibiliter fractis, & suorum in immensum auctis, vrbes castellaque expugnat, prędas ingentes agit, hostium multa millia trucidat. Castra deinde ad quintum lapidem à Carthagine statuit, vt damna rerum opulentissimarũ vastationemque agrorum, & incẽdia villarum de muris ipsius vrbis specularentur. Adijcitur pręsentibus malis tristior fama. Nam & apud Siciliam deletus cum imperatore Afrorum exercitus nuntiatur: quẽ reuera incautum ac penè otiosum Antander Agathoclis frater oppresserat. Hoc per totam Africam rumore disperso, non tributariæ tãtum vrbes ab his, verumetiam socij reges deficiebant: inter quos rex quoque Cyrenarum Ophellas, pactus est cum Agathocle communionẽ belli, dum regnum Africæ ardenter affectat. Sed postquam in vnum exercitus & castra iunxerũt, per Agathoclem blandimentis & insidijs circunuentus, occisus est. Carthaginienses, contractis vndique copijs, in bellum exarsere. Quibus Agathocles habens secum Ophellę copias cõgreditur, eosque magno vtriusque exercitus sanguine & graui prælio superat.

Hoc

Hoc certaminis diſcrimine tanta deſperatio illata Pœnis eſt, vt niſi in exercitu Agathoclis orta ſeditio fuiſſet, transfugiturus ad eum Bomilcar dux Pœnorum cum exercitu fuerit. Ob quam noxam in medio foro iuſſu Carthaginienſium patibulo ſuffixus, crudele ſpectaculum ſuis præbuit. Deinde cum poſt mortem Agathoclis Carthaginienſes Siciliam inſtructa claſſe vaſtarēt, à Pyrrho rege Epiri ab Italia accerſito, terreſtri naualique certamine ſæpe ſuperati, nouiſsimè ad Romana bella conuerſi ſunt. Proh dolor, legũt ne iſta de veteribus, qui de recentibus cõqueruntur? Immò legunt, & ea non æquitate, ſed æmulatione conijciunt. Maximo enim illo & ineffabili, quem nec ipſi decernunt, ſtimulo compunguntur, nõ propter tempora mala, ſed propter tempora Chriſtiana: & deriuatio eſt inuidi hulceris, vt quicquid ſub execrabili agitur, atrocius eſſe videatur: ſicut etiã inter nos ſæpe inimicorum oculis videri ſolet eos quos execrãtur, nihil nõ prauũ, nihil non turpe, nihil nõ ſubſiciuũ, nihil non in vulnus ſuũ dicto factóue agere: & hoc tamen pene ſimpliciter. In tantũ enim captũ cor obliquat inuidia, vt rectũ natura nõ vide-

at, de quorum numero sunt isti: sed multo miseriores, quia inimici Dei, ac perinde inimici veritatis: de quibus flentes hæc dicimus, & quos misericorditer, si patiantur, arguimus, vt sanemus, qui vitioso oculo hæc vident, atque ideo duplicia illis videntur, quæ vident: & confusi caligine nequitiæ, in id cadunt, vt minus videndo plus videant, cum tamen id quod ita, vt est, videre non possint: qui grauiora arbitrantur flagella patris, quàm hostis incendia: qui acerbiorem vocant blandientem, admonentem, & redimentem Deum, quàm persequentem, dominantem, trucidantemq́; diabolum. Quanquam si de patre intelligerent, de castigatione gauderent: & si peruideretur fructus eruditionis, esset disciplina tolerabilis: ac propter spem quæ nunc gentibus data est, antea verò non fuerat, leuiora ducerent, & si grauiora paterentur: quanquam contemptum miseriarum possunt etiam à suis discere, apud quos summa mala pro summis bonis æstimata sunt, tantum vt gloriam famæ celebrem atque illustrem cõsequerentur: per quos colligi datur, quãta nobis, quibus æternitas beata promittitur, sint tolleranda

randa pro vita, cum illi tanta pótuerint tolerare pro fama.

Romanorum aduersus Syracusanos & Pœnos res gestæ, bellorumq́ variorum successus. Seruorum sociorumq́ naualium coniuratio.

CAPVT VII.

ANno ab vrbe condita CCCC. LXXXIII. Appio Claudio, Quinto Fabio consulibus, Mamertinis, quorũ Messana nobilis Siciliæ ciuitas erat, auxilio contra Hieronem Syracusanum regem, & Pœnorum copias Hieroni iũctas, App. Claudium consulem cùm exercitu misêre Romani: qui tam celeriter Syracusanos Pœnosque superauit, vt ipse quoque rex rerum magnitudine perterritus, antè se victum quàm congressum fuisse prodiderit: qui ex infractis viribus amissaque fiducia, cum pacem supplex rogaret, ducentis argenti talentis iussu consulum multatus, accepit. Consules Agrigentum Siciliæ ciuitatem, ibique prę́sidia Pœnorum operibus valloque cinxerunt. Cumque inclusus ea obsidione senior Annibal imperator Pœnorum ad summam egestatem redactus esset, Anno imperator nouus Carthaginiensiũ, cũ equitibus mille quingentis, & triginta millibus

bus peditum, triginta etiam elephantis ex improuiso intercessit, expugnationemque ciuitatis paulisper distulit: sed continuo ciuitas capta est. Pœni maximo bello victi & profligati, vndecim elephanti, in potestatem redacti, Agrigentini sub corona omnes venditi sunt. Annibal senior facta cum paucis eruptione, diffugit. Cn. Cornelio Asina, C. Duilio consulibus, cùm Annibal senior oram Italiæ maritimam instructa septuaginta nauium classe vastaret, Romani & ipsi classem fabricari atque instrui præceperunt: quod Duilius consul celeriter impleuit. Nam intra LX. diem quàm arbores cæsæ erant, centum XXX. nauium classis deducta in ancoris stetit. Cornelius Asina consul alter cum sedecim nauibus Liparam insulam petit, vbi ab Annibale, quasi ad colloquium pacis euocatus, Punica fraude captus, atque in vinculis necatus est. Quod vbi Duilius alter consul audiuit, cum triginta nauibus aduersus Annibalem profectus est. Commisso nauali prælio, Annibal amissa naui, qua vehebatur, scapha subductus aufugit, triginta & vna naues eius captæ, tredecim mersæ, tria millia hominum occisa, septem millia capta referũtur. Postea Cartha-

Carthaginienses C. Aquillio Floro, & L. Cornelio Scipione cõsulibus, Annonem in locum Annibalis subrogatum pro Sardis & Corsis defensandis, nauali prælio præfecerunt: qui à Scipione cõsule victus, amisso exercitu, ipse confertissimis hostibus se immiscuit, ibiq; interfectus est. Eodem anno tria millia seruorum, & quatuor millia naualium sociorum in vrbis Romæ excidium coniurarunt: & nisi maturata proditio consilium præuenisset, destituta præsidio ciuitas, seruili manu perijsset.

Romani Camerinam vrbem temerè petunt. Annibal senior à suis lapidatur. Regulus Liparã Melitamq; vastat. Clypea se Romanis dedit. Regulus ingentis magnitudinis serpente confecto, è Carthaginiensibus victoriam refert.

CAPVT VIII.

ANno ab hoc proximo, Calatinus consul Camerinam Siciliæ vrbem petens, temere in angustias deduxit exercitum, quas Pœnorum copiæ iamdudum prestruxerant. Cui cum omnino nulla vel obsistendi vel euadẽdi facultas esset, Calpurnij Flammæ virtute & opera liberatus est: qui lecta tercentum virorum manu, infessum ab hostibus tumulum occupauit, & in

& in se Pœnos omnes pugnando conuertit, donec Romanus exercitus obsessas angustias, hoste non vrgente, transiret. Cæsi sunt in eo prælio omnes trecenti, solus Calpurnius quamuis multis confossus vulneribus, & cadaueribus obtectus, euasit. Annibal senior Carthaginiensium iterum classi præpositus, infœliciter cum Romanis nauali prælio congressus & victus, ab exercitu suo, seditione orta, lapidibus coopertus interijt. Atilius consul Liparam Melitamque insulas Siciliæ nobiles peruagatus, euertit. Consules in Africam iussi transferre bellum, cum trecentis triginta nauibus Siciliam petierũt, quibus Amilcar Pœnorum imperator & Anno classi præfectus occurrit. Conserto nauali prælio Carthaginiẽses in fugam versi, sexaginta quatuor naues perdiderunt. Victores consules in Africam transuecti sunt, primamque omnium Clypeam vrbem in deditionem receperunt. Inde Carthaginem petentes, trecenta aut eo amplius castella populati sunt, infesta Carthagini signa circuntulerunt. Manlius consul ab Africa cum victrici classe decedens, viginti septem millia captiuorum cum ingentibus spolijs Romam reuexit.

uexit. Regulus bellum Carthaginienſe ſortitus, iter cum exercitu faciens, haud procul à flumine Bagrada caſtra conſtituit. vbi cum plurimos militum aquandi neceſsitate ad flumen deſcendentes ſerpens miræ magnitudinis deuoraret, Regulus ad expugnandam beſtiam cum exercitu profectus eſt: ſed nihil in tergo eius proficientibus iaculis, atque omni telorum ictu irrito, quæ per horrendum ſquamarum cratem quaſi per obliquam ſcutorum teſtudinem labebantur, mirumq́ue in modum ne corpus læderēt ipſo corpore pellebantur, cum inſuper magnam multitudinem morſu comminui, impetu proteri, halitu etiam peſtifero exanimari videret, baliſtas deferre imperauit, per quas ſaxum murale ſpinæ eius incuſſum, compagem totius corporis ſoluit. Talis ſiquidem eſt natura ſerpentis, vt cum pedibus carere videatur, coſtis tamen & ſquamis, quas à ſummo gutture vſque ad imam aluum parili modo diſpoſitas habet, ita inſtruitur, vt ſquamis quaſi vnguibus, coſtis quaſi cruribus innitatur. Non enim vt vermis, cui ſpinæ rigor non eſt, & indirectum corpuſculi ſui partes gradatim porrigendo contra-

ctas,

ctas, contrahendo porrectas motum explicat, sed alternis intenta conatibus latera sinuosa circunfert, vt per exteriorem spinæ curuaturam rigentem costarum aciem tendat, costis autem natura ad summum rectis squamarũ vngulas figat: quod vicissim & celeriter agendo non solum plana perlabitur, sed etiam conuexa conscẽdit, tot vestigijs instructa, quot costis. Huius itaque rei causa est, vt si in qualibet corporis parte ab aluo vsq; ad caput ictu aliquo collidatur, debilis reddita, cursum habere non possit: quia vbicunq; illi ictus inciderit, spinam soluit, per quam costarum pedes & motus corporis agebantur: vnde etiam hic serpens, qui tandiu tot iaculis inuulnerabilis obstitit, ad vnius saxi ictum debilis cessit, ac mox circunuentus telis facile oppressus est. Corium autem eius Romam deuectum (quod fuisse centum viginti pedũ spatio ferunt.) aliquandiu cunctis miraculo fuit. Regulus aduersus tres imperatores, id est, Asdrubales duos & accitum ex Sicilia Amilcarem, atrocissimum bellum gessit, in quo cæsa sunt Carthaginiensium XVII. millia, capta autem quinque millia, elephãti decem & octo abducti, oppida octoginta
duo

duo in deditionem cessere Romanis.

Carthaginienses negata sibi pace, auxilia vndique contraxisse, ac Xanthippo Lacedæmonio duce Romanos strauisse, Regulum cepisse, eamque iniuriam Aemilium & Fuluium vlsos fuisse.

CAPVT IX.

CArthaginienses fracti bellis, & cladibus exinaniti, pacẽ à Regulo poposcerunt: sed cum intolerabiles & duras conditiones pacis audissent, * tutius rati sese armatos mori quàm miseros viuere, pretio nõ solum Hispanorum vel Gallorum auxilia, quæ iam dudum plurima habebant, sed etiam Græcorum comparanda duxerunt. Itaque Xanthippum Lacedæmoniorum regem cum auxilijs accitũ, ducem bello præfecerunt. Xanthippus inspectis Pœnorum copijs atque in campum deductis, longe in melius mutato apparatu, pugnam cum Romanis conseruit. Ingens ibi ruina Romanarum viriũ fuit: nam viginti millia Romanorũ in illa tunc congressione prostrata sunt. Regulus ille dux nobilis cum quingentis viris captus est, & in catenas coniectus, decimo demum anno Punici belli nobilem triumphum Carthaginiensibus præbuit. Xanthippus tam audacis facti conscius rerum

* adiurati sese.

instabilium mutationem timens, ilicò ex Africa migrauit in Græciã. Igitur Aemilius Paulus & Fuluius Nobilior consules, audita captiuitate Reguli & cladè exercitus Romani transire in Africam cum classe CCC nauium iussi, Clupeam petunt. Eò confestim Carthaginienses cum pari classe venerunt, nec differri potuit nauale certamen. CIIII. naues Carthaginiensium demersæ, triginta cum pugnatoribus captæ, præterea triginta quinque millia militum ex ipsis cæsa sunt: Romanorum autem nouem nauibus depressis, mille centum periêre milites. Cõsules apud Clupeam castra posuerunt. Duo Annones imperatores Pœnorum eò rursus cum magno exercitu conuenerunt, prælioque commisso, nouem millia militum perdiderunt. Sed & tunc apud Romanos nunquam diuturna felicitas erat, & qualescũque successus magnis cõtinuo malorum molibus obruebantur. Cum Romana classis ad Italiam prædis onusta remearet, infando naufragio euersa est: nam de trecentis nauibus CCXX. perierunt, octoginta vix abiectis oneribus liberatæ sunt. Amilcar dux Pœnorum cum exercitu in Numidiam Mauritaniamque missus,

ſus, poſtquam hoſtiliter cruenteque in vniuerſos egit, quòd Regulum libenter ſuſcepiſſe dicerentur, mille argenti talentis, & viginti millibus boum reliquos condemnauit. Principes autem omnium populorum patibulo ſuffixit. Tertio anno, ſicut ſemper indomitus furor cito periculorum obliuiſcitur, Seruilius Cæpio & Sempronius Blæſus conſules ducentis ſexaginta nauibus in Africã tranſgreſsi, vniuerſam oram maritimam, quæ circa Syrtes iacet, depopulati ſunt, atque in ſuperiora progreſsi, captis euerſiſque ciuitatibus plurimis, ingentem prædam ad claſſem deuexerunt. Inde cum ad Italiam redirent, circa Palinuri promontorium, quod à Lucanis montibus in altum excurrit, illiſi ſcopulis, centum quinquaginta naues onerarias nobilemque prædam crudeliter acquiſitam, infœliciter perdiderunt. Vicit aliquando apud Romanos improbiſsimam cupiditatem enormitas miſeriarum: nam patres, quibus iam nauticę rei pertæſum erat, decreuêre ne amplius quam ſexaginta nauium claſsis ad ſubſidium haberetur Italiæ. quod quidem decretum continuo, adacti indomita cupiditate, ruperunt. Præterea

Cotta cõſul in Siciliam trãſgreſſus, plurimis prelijs aduerſum Pœnos & Siculos terra marique pugnauit, & per totam Siciliam partim hoſtium, partim etiam ſociorum, inhumanas ſtrages reliquit. L. Cæcilio Metello, C. Furio Pacilo conſulibus Aſdrubal nouus Carthaginienſium imperator cum elephantis centum triginta, & equitum peditumque amplius triginta millibus Lilybæum venit ex Africa, & continuo cum Metello conſule apud Panormum pugnam conſeruit. Sed Metellus vim magnam beluarum timens, prius eas magno vſus conſilio vel in fugam, vel in mortem egit, & ſic facile quamuis magnã vim hoſtiũ ſuperauit. Viginti millia Carthaginienſium in eo prælio cæſa ſunt. Elephanti quoq; vigintiſex interfecti, centum & quatuor capti, & per Italiam ducti maximum Italicis gentibus ſpectaculũ præbuerunt. Aſdrubal cum paucis Lilybæum profugit, atque abſens à Pœnis capitis damnatus eſt.

Quod Pœni pace ſibi negata Regulum crudeliter interemerunt. Romanos parum fœliciter in Siciliam ſemel atque iterum pugnantes, tandem viciſſe.

CAPVT X.

Poſt

POst hæc fessi tot malis Carthaginienses, petendam esse à Romanis pacē decreuerunt. Ad quam rem Atilium Regulum antea ducem Romanum, quem iam per quinque annos captiuum detinebant, inter cæteros legatos pręcipue mittendum putauerunt: quem non impetrata pace ab Italia reuersum, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necauerunt. Alter deinde Atilius Regulus, & Manlius Vulso ambo iterum consules, cum classe ducentarum nauium & quatuor legionibus Lilybæum profecti sunt: quod oppidum in promontorio situm, Romani obsidere conati, superueniente Annibale, qui Amilcaris filius fuit, victi, maiore exercitus sui parte perdita, ipsi ægre euaserunt. Post hos Claudius consul cum classe CXX. nauium ad Drepani portum contra hostem profectus, ibique mox exceptus classe Pœnorum superatus est. Et ipse quidem cum triginta nauibus Lilybæum in castra confugit: reliquæ omnes, hoc est, XC. aut captæ, aut demersæ fuerunt: octo millia militum cæsa, viginti millia capta referuntur. Caius quoque Iunius collega Claudij, vniuersam classem naufragio amisit. Anno etiam con-

ſequenti claſsis Punica in Italiam tranſijt, eiuſq́; plurimas partes longe lateq́; vaſtauit. Interea Lutatius cum claſſe trecentarum nauiũ in Siciliam tranſuectus, dum apud Drepanum ciuitatem pugnam inter primores Siciliæ cieret, transfixo femore ægerrime, cum iam obrueretur, ereptus eſt. Porrò autem Pœnicum quadringentis nauibus magniſque copijs ad Siciliam, duce Annone, concurrunt. Nec Lutatius ſegnior, immo cõſilia Pœnorũ celeritate mira præuenit. Poſtquam proximè ſibi vtrorunque claſſes apud Aegates inſulam, per totã noctem intertextis propemodũ ancoris conſtiterunt, orta luce, prior Luctatius ſignum bello dedit. Crudeſcente pugna, victus Anno nauem auertit, & dux fugæ primus fuit. Aliquanta cum eo pars exercitus ſui Africam petit, alij confugêre Lilybæum, ſexaginta tres Punicę naues captæ ſunt, centum vigintiquinq; demerſæ, trigintaduo millia hominũ capta, cæſa quatuordecim millia ſuêre. Romanorum autem duodecim naues demerſæ ſunt. Lutatius deinde ad Erycinam ciuitatem, quam Pœni tenebant, venit: ibiq; duo millia Carthaginienſium, conſerta pugna, interfecit.

Cartha-

Carthaginienses cõdicionibus pretioq́; pacem impetrasse, calamitosam Tiberis inundationem, igniisq́; cuiusdam vastationem Romæ fuisse. De bello in Faliscos.

CAPVT XI.

TVnc Carthaginienses præcipiti festinatione ad Lutatium consulem, ac deinde Romam mittunt, orant pacem: quam condicionibus antè propositis illico consequuntur. Condiciones autem erant, vt Sicilia Sardiniaque decederent, proque impensis bellicis puri argenti tria millia talentorum Euboicorum, æquis pensionibus, per annos viginti penderẽt. Huius pacis condicio est habita post annum tertium & vigesimum, ex quo bellum Punicum primum fuerat inchoatum. Quis rogo duarum ciuitatum vnum bellum per annos viginti tres gestum fando explicet? quot reges Carthaginiensium, quot consules Romanorum, quot agmina exercituum, quantum numerum nauium contraxerit, profligarit, oppresserit? & tum demum, si illa ad plenum perpensa videantur, de præsentibus iudicetur. Anno ab vrbe condita D VII. repentina subuersio ipsius Romæ præuenit triumphum Romanorum: neque enim temere

dixerim, quando non vel modicam lætitiam, Romæ ſuperueniens repente quàm grauiſsimus luctus, oppreſſerit. Siquidem Q. Lutatio, A. Manlio conſulibus, diuerſæ ignium aquarumque clades penè abſumpſere vrbem. Nam Tiberis inſolitis auctus imbribus, & vltra opinionem vel diuturnitate vel magnitudine redundãs, omnia Romæ ædificia in plano poſita deleuit. Diuerſæ qualitates locorum, ad vnã conuenere perniciem: quoniam & quæ ſegnior redũdatio tenuit, madefacta diſſoluit, & quæ curſus torrentis inuenit, impulſa deiecit. Aquarum grauiſsimam cladem grauior ignis ſecuta vaſtatio eſt: qui ignis incertum vnde ſurrexerit, plurimas ciuitatis partes peruagatus, cum hominum domorumque miſerabilem ſtragẽ fecit, tum etiam tantum opum vno conſumpſit incendio, quantum plurimæ & peregrinæ victoriæ conférre vix poſſent. Dehinc cum omnia in circuitu fori popularetur, ædem Veſtæ corripuit. Et ne ſibi quidem dijs ſubuenientibus, ignem illum qui æternus putabatur, temporarius ignis oppreſsit: vnde etiam Metellus dum arſuros deos eripit, vix brachio ſemiuſtulatus aufugit. Ti. Sempronio Graccho,

P. Vale-

P. Valerio Falcone consulibus, cum Faliscis bellauere Romani, eoque prælio quindecim millia Faliscorum interfecta sunt.

Gallos Cisalpinos, Romanis nouos infestosq́; hostes, cæsos: Sardiniam rebellantem, subactam: Pœnos ægre pacem impetrasse: Iani portas vno anno fuisse clausas.

CAPVT XII.

EOdem anno Galli Cisalpini noui extitere hostes. aduersum quos varia sorte bellatum est: nam in primo conflictu Valerij consulis tria millia quingenti cedidere Romani, secundo quatuordecim millia Gallorum cæsa, duo millia capta sunt. sed ob priorem cladem triumphus consuli denegatus est. T. Manlio Torquato, C. Atilio Bulbo consulibus, Sardinia insula rebellauit, auctoribus Pœnis, vnde mox Sardi subacti & oppressi sunt. Carthaginiensibus autem violatoribus pacis, quam ipsi poposcissent, inferri bellum decretum est. Contra Carthaginienses pacem suppliciter poposcerunt: & cum bis missis legatis nihil profecissent, post etiam decem principibus bis æque supplicantibus, nec impetrarent, nouissimè Annonis, hominis minimi inter

legatos, oratione meruerunt. Hoc anno porta Iani Gemini clausa est, quia nusquam eodem anno bellum erat. quod sub Numa solum Pompilio rege prouenerat. Hinc demum nobis tacendum est, & tempora quibus conferri nostra nullo modo possunt, silentio transmitti expedit: ne obtrectatores dierum vitæ suæ, ad insultandum potius sibi hoc strepitu suscitemus. Ecce portæ Iani clausæ fuerunt, foris bellum Romanorum non fuit, omnem sobolem suam in gremio suo conquiescentem Roma continens non suspirauit.

Et hoc quando? post primum bellũ Punicum: post quantũ temporis? post annos quadringentos XL. quandiu? anno vno: & quid altero subsecutũ est? vt de cæteris taceam, bellum Gallicum, & Annibal cũ bello Punico secũdo. Hei mihi cognouisse hæc & denudasse quàm etiã me pudet. Pax ista vnius anni, vel magis vmbra pacis, lenimentum miseriarũ, an incentiuum malorum fuit? stillicidium illud olei, in medium magnæ flammæ cadens extinxit fomitem tanti ignis, an aluit? Parũ aquæ frigidæ ardentissimis haustũ in febribus, sanauit ægrotum, an potius incẽdit? per an-

nos prope DCC. id eſt, ab Hoſtilio Tullo vſque ad Cæſarem Auguſtum, vna tantummodo æſtate, Romana ſanguinē viſcera non ſudarunt: & inter plurimas mugnorum ſæculorū ætates miſera ciuitas, vere miſera mater, vix vno tempore à timore lūctuum, vt non dicā ab ipſis luctibus, conquieuit. Hoc ſi quiſquam hominum tam parum in vita ſua quietis habuiſſet, numquid vel vixiſſe diceretur? Aut ſi quiſquā per totum annum doloribus & cruciatibus* angatur, medio aūt anni ipſius ſpatio vnum tantū diem tranquillū, & ſine conflictationibus tranſigat, nunquid ex eo leuamentum malorū accipiet, ac non totum annum miſerijs deputabit? Sed illi, inquit, hunc annum pro glorioſo ſigno infatigabilis virtutis collocauerūt, atque vtinam pro obliuione calamitatis continuæ præterijſſent. Nam ſicut in corpore hominis ita demum lepra dignoſcitur, ſi variatim inter ſanas cutis partes color diuerſus appareat, at ſi ita ſe vbiq; diffundat, vt omnia vnius coloris quāuis adulteri facias, perit illa diſcretio: ita ſi labor continuus æquali tolerantia, ſine reſpirandi appetitu perfluxiſſet, intentio voluntatis & electio cōſuetudinis diceretur.

agatur.

tur. Cum autem in hoc pauxillulum otij tantopere vel maiorum gaudia, vel minorum ſtudia reclinantur, profectò diſcernitur, & quam iucunditatem habuerit hęc breuitas, & quam amaritudinem illa prolixitas: hoc eſt, & quies illa quàm grata fuiſſet, ſi diuturna manſiſſet, & hæc inceſſabilis miſeria quàm etiam vitanda fuerit, ſi vitari quacumque arte potuiſſet.

De interitu Amilcaris, & bello Romanorum in Illyrios, eiuſq́ causa. De bello in Gallos Ciſalpinos. Item in Inſubres Gallos. De prodigijs varijs. De noua Gallorum clade, belloq́ in Iſtros.

CAPVT XIII.

ANno ab vrbe condita DXVII. Amilcar dux Carthaginienſium, ab Hiſpanis in bello, cum aliud bellum aduerſus Romanos clā pararet, occiſus eſt. Sequenti anno legati Romanorum ab Illyrijs interfecti ſunt. Poſt cum ipſis Illyrijs atrociſsimum bellum geſtum eſt: in quo multis oppidis, populiſque deletis, reliqui ſe Fuluio Poſtumioque conſulibus dediderunt. Tertio deinceps anno miſeram ciuitatem ſacrilegis ſacrificijs male potentes funeſtauere pōtifices. namque decemuiri conſuetudinem priſcæ ſuperſtitionis * aggreſsi, Gallum virum & Gallam

egreſsis.

Gallam fœminam cũ muliere ſimul Græca in foro boario viuos defoderunt. Sed obligamentuum hoc magicum in contrarium continuo verſum eſt. namque diras illas quas fecerant externorum mortes, fœdiſsimis ſuorum cædibus expiauerunt. ſiquidem L. Aemilio Papo, C. Atilio Regulo conſulibus, magna formidine conſternatus ſenatus defectione ciſalpinæ Galliæ, cum etiam ex vlteriore Gallia ingens aduentare exercitus nuntiaretur, maximè gæſatorum. quod nomen nõ gentis, ſed mercenariorum Gallorum eſt. Itaque permoti conſules, totius Italiæ ad præſidium imperij contraxere vires. Quo facto, in vtriuſque cõſulis exercitu octingenta millia armatorum fuiſſe referũtur, ſicut Fabius hiſtoricus, qui eidem bello interfuit, ſcripſit. Ex quibus Romanorum & Campanorum fuerunt peditum trecenta quadragintaocto millia ducenti, equitum vero viginti ſex millia ſexcenti: cætera multitudo ſociorum fuit. Commiſſo prælio apud Aretium, Atilius conſul occiſus eſt: DCCC. millia Romanorum, nec ſaltem tanta, quanta eos terrere debuit, cæſa ſui parte, fugerunt: nam tria millia eorum tunc interfecta hiſtoriæ tradunt.

quod

quod ideo ignominiosius turpiusque est, tam paucis amissis, tanta agmina diffugisse, quia se in alijs victorijs non viribus animorum prævaluisse, sed bellorum prouentibus, prodiderunt. Quis enim rogo in exercitu Romanorũ crederet numerũ istum fuisse saltem, non dico fugisse? Post hæc secundum cum Gallis prælium gestũ est, in quo plane quadraginta millia Gallorũ trucidata sunt. Sequenti anno Manlius Torquatus & Fuluius Flaccus consules, primi trans Padum Romanas duxere legiones. Pugnatũ est ibi cum Insubribus Gallis, quorum interfecta sunt vigintitria millia, quinq; millia capta sunt. Eo deinde anno, qui huic proximus fuit, dira miserã vrbem terruere prodigia. Miserã vtique, quæ hinc fremitu hostium, inde nequitia dæmonum terrebatur. namque in Piceno flumen sanguine effluxit, & apud Tuscos cœlum ardere visum est, & Arimini nocte multa lucem claram effulsisse, ac tres lunas distantibus cœli regionibus exortas apparuisse. Tunc quoq; magno terræmotu Caria & Rhodus insulæ adeo concussæ sunt, vt labentibus vulgo tectis, ingens, quoque ille Colossus rueret. Eodemque anno Flaminius Cos. cõtemptis auspicijs

quibus

quibus pugnare prohibebatur, aduersum Gallos conflixit, & vicit. In quo bello nouem millia Gallorum cæsa, decem & septem milia capta sunt. Post hoc Claudius consul gæsatorum triginta millia deleuit. vbi etiam ipse Virdomarum regem in primam aciem progressus occidit: & inter multa Insubrium, quos ad deditionem coegerat, oppida, Mediolanum quoque vrbem florentissimam cepit. Deinde Istri noui hostes excitati sunt, quos Cornelius Minuciusque consules multo quidem Romanorum sanguine subegerunt. Emergit hic paululum antiquus ille Romanorum improbæ laudis etiam de parricidijs appetitus. Nam Fabius Censorius Fabium Buteonem filium suũ furti insimulatum, interfecit dignum scilicet facinus, quod pater vel parricidio plectendum duceret, quod ne leges quidem, nisi multa pecuniæ, aut ad summum exilij, circa quemlibet hominum censuerunt.

De bello Punico secundo. Annibal ingẽtes strages in Romanos edidit per Gallos viam aperiens.

CAPVT XIIII.

ANno ab vrbe condita DXXXIIII. Annibal Pœnorum imperator Saguntum, florentissimam Hispaniç ciuitatem,

tem, amicam populi Romani, primum bello petitam, deinde obsidione cinctam, & fame excruciatam, omniaque fortiter contéplatione fidei, quam Romanis deuouerant, digna indignaq; tolerantem, VIII. demum mense deleuit. Legatos Romanorum ad se missos, iniuriosissimè etiam à conspectu suo abstinuit. Exinde odio Romani nominis, quod patri Amilcari, cum esset nouem annos natus, fidelissime, aliâs infidelissimus, ante aras iurauerat, P. Cornelio Scipione, & Ti. Sempronio Longo consulibus, Pyrenæum montem transgressus, inter ferocissimas Gallorum gentes ferro viam aperuit, & nono demum die à Pyrenæo ad alpes peruenit. vbi, dum montanos Gallos repellere ab ascensu obnitentes bello superat, atque inuias rupes igni ferroque rescindit, quatriduũ commoratus, quinta demum die cum maximo labore ad plana peruenit. Fuisse tunc exexcitum eius centum millium peditum, & XX. millium equitum definiunt. Scipio consul Annibali primus occurrit, commissoque prælio apud Ticinum, ipse grauiter vulneratus per Scipionem filium admodum prætextatum, qui post Africanus cognominatus est, ab ipsa morte liberatus

ratus euaſit. Cæſus eſt ibi pene omnis Romanus exercitus. Pugnatum deinde eodẽ conſule ad flumen Trebiam, iterumq́; Romani pari clade ſuperati ſunt. Sempronius conſul cognito collegæ caſu, à Sicilia cum exercitu redijt, qui ſimiliter apud eundem fluuium congreſſus, amiſſo exercitu, pene ſolus euaſit. In eo tamen bello etiam Annibal ſauciatus eſt: qui poſtea cũ in Etruriam primo vere tranſiret, in ſummo Apennio tempeſtate correptus, biduo cõtinuo immobiliter cum exercitu niuibus concluſus & onuſtus, obriguit: vbi magnus hominum numerus, iumẽta complurima, elephanti autem pene omnes frigoris acerbitate perierunt. At vero alter tunc Scipio frater conſulis Scipionis, in Hiſpania plurima bella geſsit. Magonem quoque Pœnorum ducem, bello vicit & cepit.

Multa miraq́; tum prodigia paßim apparuiſſe: quod Annibal aſtu ad internecionem pene Flaminij conſ. exercitum ceciderit.

CAPVT XV.

Diris tunc etiam Romani prodigijs territi ſunt. Nam & ſolis orbis minui viſus eſt, & apud Arpos parmę in cœlo viſæ, ſol quoque pugnaſſe cum luna,

apud Carpenas interdiu duas lunas ortas, in Sardinia sanguine duo scuta sudasse, Faliscis cœlū scindi velut magno hiatu visum, apud Antiū metentibus cruētas spicas in corbē decidisse. Igitur Annibal sciens Flaminium consulem solum in castris esse, quo celerius imparatum obrueret, primo vere progressus, arripuit propiorem, sed palustrē viā: & tum forte Sarnus late redundans, pendulos & dissolutos campos reliquerat: (de quibus dictum est, Et quæ rigat æquora Sarnus) in quos cum exercitu progressus Annibal, nebulis maxime quæ de palude exhalabantur, prospectum auferentibus, magnam partem sociorum iumentorumque perdidit. Ipse autem vni elephanto qui solus superfuerat supersedens, vix difficultatem itineris euasit: sed oculum, quo iam dudum ægrotauerat, violentia frigoris, vigiliarū ac laboris amisit. Vbi vero proximus castris Flaminij consulis fuit, vastatione circumiacentium locorū Flaminium in bellum excitauit. Hæc pugna ad Trasimenum lacum facta est: vbi exercitus Romanus infœlicissimè arte circunuentus Annibalis, funditus trucidatus est: ipse quoque cōsul occisus, vigintiquinque millia Roma-

Romanorum in eo prælio cæſa, ſex millia capta referuntur. De exercitu vero Annibalis duo millia ceciderũt. Famoſum hoc Traſimenum lacum certamen fuit tanta clade Romana, maxime cũ ita intentus pugnantiũm ardor extiterit, vt grauiſsimum terræmotum, qui tunc forte tam vehemẽs factus eſt, vt vrbes diruiſſe, montes tranſtuliſſe, diſcidiſſe rupes, & flumina retrorſum coegiſſe referatur, pugnantes omnino non ſenſerint. Factam ad Traſimenum ruinam, ſequitur pugna Cannenſis, quamuis Fabij Maximi dictatoris tempus medium fuerit, qui impetum Annibalis cunctando tardauit.

De miſeranda Romanorum clade ad Cannas, de conſilio relinquendi Italiam quomodo Romani reſpirarint, exercitumq́; repararint. Item de varijs prælijs.

CAPVT XVI.

ANno ab vrbe condita DXLI. Aemilius Paullus, & C. Terentius Varro conſules, contra Annibalem miſsi, impatientia Varronis conſulis infœliciſſime apud Cannas Apuliæ vicum pene omnes Romanæ ſpei vires perdiderunt. Nã in ea pugna quadragintaquatuor millia Romanorum interfecta ſunt: quanquam

& de exercitu Annibalis magna pars cæsa est: nullo tamen Punico bello Romani adeo ad extrema internecionis adducti sunt. Perijt enim in eo consul Aemilius Paullus, consulares aut prætorij viri viginti interfecti sunt, senatores vel capti vel occisi sunt triginta, nobiles viri trecenti, pedestrium militum quadraginta millia, equitum tria millia quingenti. Varro consul cum quinquaginta equitibus Venusiam fugit. Nec dubium est, vltimum illum diem Romani status futurum fuisse, si Annibal mox post victoriam ad peruadendam vrbem cōtendisset. Annibal in testimonium victoriæ suæ tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus interfectorum equitum Romanorum senatorumque detraxerat. Vsque adeo autem vltima desperatio Reipublicæ apud residuos Romanos fuit, vt senatores de relinquenda Italia, sedibusque quærendis consilium ineūdum putarent. Quod auctore Cæcilio Metello confirmatum fuisset, nisi Cornelius Scipio tribunus tunc militum, idem post Africanus districto gladio deterruisset, ac potius pro patriæ defensione in sua verba iurare coegisset. Romani ad spem vitæ, quasi ab inferis

inferis respirare ausi, dictatorem Decimũ Iunium creant: qui delectu habito ab annis decem & septem, immaturæ inordinatæque militiæ quatuor legiones vndecunque contraxit. Tunc etiam seruos spectati roboris ac voluntatis, vel oblatos vel si ita opus fuit, publico pretio emptos sub titulo libertatis, sacramento militiæ adegit. Arma quæ deerant, templis detraxerunt, egenti ærario priuatæ opes refusæ sunt. Ita equester ordo, ita plebs trepida, oblita studiorum in communi cõsulit. Iunius quoque dictator antiquum Romanæ miseriæ factum recolens pro supplemento exercitus edicto, velut asylo patefacto, homines quicunque sceleribus ac debitis obnoxij essent, impunitate promissa, militiæ mancipauit. quorum numerus ad sex millia virorum fuit. Campania vero vel potius omnis Italia ad Annibalem, desperata penitus Romani status reparatione, defecit. Post hoc Lucius Postumius prætor aduersum Gallos pugnare * iussus, cũ exercitu cæsus est. Deinde Sempronio Graccho, Q. Fabio Maximo consulibus, Claudius Marcellus ex prætore proconsule designatus, Annibalis exercitũ prælio fudit, primusque post tantas Reipu-

* missus.

blicæ ruinas ſpem fecit, Annibalem poſſe ſuperari. Scipiones autem in Hiſpania Aſdrubalem Pœnorum imperatoré ad Italiam exercitum comparantem, grauiſsimo bello oppreſſerũt. Nam triginta quinque millia militum de exercitu eius vel cæde vel captione minuerunt. Celtiberós milites, quam primam externam manum Romani in caſtris habere cœperunt, pretio ſolicitatos, ab hoſtium ſocietate in caſtra ſua duxerunt. Sempronius Gracchus proconſul, ab hoſpite ſuo Lucano quodã inductus in inſidias, occiſus eſt. Centenius Penula centurio decerni ſibi vltro bellum aduerſum Annibalem petijt: à quo cum octo millibus militum, quos in acie duxerat, cæſus eſt. Poſt hunc Cneus Fuluius prætor ab Annibale victus, amiſſo exercitu, vix euaſit. Pudet recordationis. Quid enim dicam improbitatem magis, an miſeriam Romanorum? immo verius vel improbam miſeriam, vel miſeram improbitatem. Quis credat eo tempore, quo ærarium populi Romani egenam ſtipem priuata collatione poſcebat, miles in caſtris, non niſi aut puer, aut ſeruus, aut ſceleratus, aut debitor, & ne ſic quidem numerus idoneus erat, ſenatus in cu-

in curia omnis pene nouitius videbatur: postremo cum ita imminutis fractisque omnibus desperaretur, vt consilium de relinquêda Italia subiretur, eo tempore cum vnum domesticum bellum, vt diximus, ferri nullo modo posset, tria insuper trãsmarina bella fuisse suscepta? vnum in Macedonia contra Philippum potentissimum Macedoniæ regem, alterum in Hispania contra Asdrubalem Annibalis fratrem, tertium in Sardinia cõtra Sardos & alterum Asdrubalem Carthaginiensium ducem, extra hoc quartum Annibalis, quo in Italia premebantur: & tamen fortis in alterutrum desperatio, in meliora profecit. nam in his omnibus desperando pugnarunt, pugnando vicerunt. Ex quo euidenter ostenditur, non tempora tunc fuisse tranquilliora otijs, sed homines miserijs fortiores.

Claudius Marcellus Syracusas capit. Annibal ad Anienem Romanos terret, nec obruendi copia datur.

CAPVT XVII.

ANno ab vrbe condita DXLIII. Claudius Marcellus Syracusas opulentissimam vrbem Siciliæ secunda oppugnatione vix cepit: quam cum iampri-

dem obsedisset, Archimedis Syracusani ciuis admirabili ingenio præditi machinis repulsus, expugnare non potuit. Decimo anno postquam Annibal in Italiam venerat, Cn. Fuluio, Sulpicio cõsulibus, Annibal de Campania mouit exercitum: & cum ingenti clade omnium per Sidicinum Suessanumq; agrum via Latina profectus, ad Anienem fluuium tribus millibus ab vrbe cõsedit, incredibili totius ciuitatis metu, cum senatu populoque diuersis curis trepido, matronæ quoque amentes pauore per propugnacula currerent, & conuehere in muros saxa, primæq; pro muris pugnare gestirent. Ipse autem cum expeditis equitibus vsque ad portam Collinam, infestus accessit, deinde omnes copias in aciem direxit. Sed & consules, Fuluiusque proconsul non detrectauere pugnam. At vbi expositæ vtrinq; acies constiterunt, in conspectu Romæ præmium victoris futuræ, tantus subito se imber è nubibus grandine mixtus effudit, vt turbata agmina, vix armis retentis, in sua se castra colligerent. Deinde cum serenitate reddita in campum Copię atque in aciem redissent, rursum violentior fusa tempestas, maiore metu mortalium audaciam coërcuit,

coërcuit, territoſque exercitus in tentoria refugere coëgit. Tunc conuerſus in religionem Annibal, dixiſſe fertur, potiundæ ſibi Romæ modo voluntatem non dari, modo poteſtatē. Reſpondeāt nunc mihi obtrectatores veri Dei hoc loco, Annibali à capeſſenda ſubruendaque Roma vtrum Romana obſtitit fortitudo, an diuina miſeratio: aut forſitan conſeruati iſti dedignantur fateri, quod Annibal & victor extimuit, & cedens probauit? At ſi iſtam diuinam tutelam per pluuiam de cœlo veniſſe manifeſtum eſt, ipſam autem pluuiam opportunis & neceſſarijs temporibus non niſi per Chriſtum, qui eſt verus Deus, miniſtrari, etiā ab huiuſmodi ſatis certo ſciri, nec negari poſſe exiſtimo, maximè nunc, quando ad documentum potentiæ eius cum ſiccitate turbante, pluuiam poſcere aſsidue contingit, & alternis vicibus nunc gentiles, nunc Chriſtiani rogant: nec vnquam etiam ipſis teſtibus factum eſt, vt optati imbres ſuperueniant niſi in die, quo rogari Chriſtum & Chriſtianis rogare permittitur: proculdubio conſtat, vrbem Romam per hunc eundem verum Deū, qui eſt Chriſtus Ieſus, ordinantem ſecundum placitum ineffabilis iu-

dicij sui, & tunc ad futuræ fidei crudelitatem seruatā fuisse, & nunc pro parte sui incredula castigatam. At vero in Hispania ambo Scipiones à fratre Asdrubale interfecti sunt. In Campania Capua capta est à Q. Fuluio proconsule: principes autem Campanorum veneno mortem sibi consciuerunt. Senatum omnem Capuæ, etiam prohibente senatu Romano, Fuluius supplicio necauit. Interfectis in Hispania Scipionibus, cum omnibus incusso pauore cunctantibus, Scipio se admodum adolescens vltro obtulisset, & pudenda penuria esset ærarij, Claudio Marcello & Valerio Læuino auctoribus, qui tunc consules erant, aurum argentumque signatū ad quæstores palam omnes senatores in publicū contulerunt, ita vt nihil præter anulos singulos, bullasq; sibi ac filijs, & deinde per filias vxoresq; suas singulas tantum auri vncias, & argenti non amplius quā singulas libras relinquerent.

De varijs cladibus inter Romanos & Pœnos vtrinque acceptis, modo huc, modo illuc victoria inclinante.

CAPVT XVIII.

SCipio annos natus vigintiquatuor, imperiū in Hispaniā procōsulare sortitus

titus, vltionem præcipue patris & patrui animo intendens, Pyrenæum transgressus primo impetu Carthaginem nouam cœpit: vbi stipendia maxima, præsidia valida, copiæ auri argentique magnæ Pœnorum habebantur: ibi etiam Magonem fratrem Annibalis captum, cum cæteris Romam misit. Læuinus consul ex Macedonia rediens, Agrigentum vrbem Siciliæ expugnauit: ibiq; Annonem Afrorum ducem cepit, quadraginta ciuitates in deditionē accepit, vigintisex expugnauit. Annibal in Italia Cn. Fuluium proconsulem, vndecim præterea tribunos XVII. millia militum interfecit. Marcellus consul cum Annibale triduum continuum dimicauit. Primo die pari pugna discessum est, sequenti victus consul, tertio victor octo millia hostium interfecit, ipsum Annibalem cum reliquis fugere in castra compulit. Fabius Maximus consul Tarentum, quæ à Romanis desciuerat, iterum expugnauit & cœpit: ibique ingentes copias Annibalis cum ipso duce eius Carthalone deleuit, triginta millia hominum captiuorum vendidit, pretia in fiscum retulit. Sequenti anno in Italia Claudius Marcellus cōsul ab Annibale

cum

cum exercitu occiſus eſt. Scipio in Hiſpania Pœnorum ducem Aſdrubalem vicit, & caſtris exuit. Prætérea octoginta ciuitates, aut deditione, aut bello in poteſtatẽ redegit. Afris ſub corona venditis, ſine pretio dimiſit Hiſpanos. Annibal vtrunque conſulem Marcellum & Criſpinum inſidijs circunuentos, interfecit. Claudio Nerone & M. Liuio Salinatore conſulibus, cum Aſdrubal Annibalis frater ab Hiſpanijs per Gallias ad Italiam veniret, iuſſusque à Carthaginienſibus, vt fratri cum copijs iungeretur, magna ſecum auxilia Hiſpanorum Gallorumque deduceret, cum maturato aduentu deſcendiſſe iam ex Alpibus conſulibus proditus fuiſſet, ab exercitu Romano, ignorante Annibale, præuentus, cum omni exercitu ſuo interfectus eſt. Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maximè Romanam infeſtantibus aciem, qui à militibus Romanis occiſi ſunt, quos à volitando velites vocant: quod genus militiæ paulo antè repertum fuerat, vt lecti agilitate iuuenes, cum armis ſuis poſt terga equitũ ſederent: & mox cum ad hoſtem ventum eſſet, equis deſilirent, & continuo pedites ipſi ex alia parte equitibus, per quos aduecti

uecti fuerant dimicantibus, hostem perturbarent. Ab his ergo velitibus elephanti retroacti, cum regi iam à suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto, necabantur. Id genus occidendæ, cum opus esset, beluæ, idem dux Asdrubal primus inuenerat. Fuit hoc prælio Pœnis Metaurus flumen, vbi Asdrubal est victus, quasi Trasimenus lacus: & Sena Piceni ciuitas, vt vicus ille Canensis. Nam LVIII. millia de exercitu Asdrubalis ibi occisa sunt, capta sunt quinque millia quadringenti. Quatuor millia ciuium Romanorum inter eos reperta atque reuocata sunt, quod victoribus consulibus solatio fuit. Nam & ab exercitu eorum octo millia ceciderunt, Annibali caput fratris sui Asdrubalis, antè castra proiectum est. Quo viso & simul clade Pœnorum cognita, anno XIII. quàm in Italiam venerat, refugit in Bruttios. Post hæc anno continuo inter Annibalem & Romanos quies à tumultu bellorum intercessisse visa est, quia inquietudo morborum in castris erat, & grauissima pestilentia vterque exercitus agebatur. Interea Scipio vniuersa Hispania à Pyrenæo vsque ad oceanum in prouinciam redacta Romam venit. consul cum Licinio

cinio Crasso creatus in Africam transijt, Annonem Amilcaris filium, ducem Pœnorum interfecit, exercitum eius partim cæde, partim captiuitate disperdidit: nam vndecim millia Pœnorum eo prælio occidit. Sempronius consul cum Annibale cõgressus & victus, Romam refugit. Scipio in Africa aggressus hiberna Pœnorum, atque alia Numidarum, quæ vtraq; haud procul ab Vtica erant, nocte concubia fecit incendi. Pœni trepidi cum casu accidisse ignem putarent, inermes ad extinguendum concurrerũt: quare facile ab armatis oppresſi sunt. In vtrisque castris quadraginta millia hominum igni ferroque cõsumpta sunt, capta quinque millia. duces ipsi miserabiliter ambusti, ægre effugerunt. Asdrubal imperator Carthaginẽ profugus venit. Itaq; Syphax & Asdrubal mox plurimũ reparauere exercitũ, atque iterũ cum Scipione cõgresſi sunt, victiq; fugerunt. Syphacẽ fugientẽ Lælius & Massanisa ceperunt, cætera multitudo Cirtã confugit, q̃ Massanisa oppugnatam in deditionẽ recepit. Syphacẽ ad Scipionem catenis vinctum deduxit, quẽ Scipio cum ingentibus spolijs, plurimisq; captiuis Romam perducẽdum Lælio tradidit.

Annibalem in Africam reuocatum, à Scipione superatum, fugatumq́ fuisse: & Carthaginiensibus pacem concessisse Romanos.

CAPVT XIX.

ANnibal in Africam redire iussus, vt fessis Carthaginiensibus subueniret, flens reliquit Italiam, omnibus Italici generis militibus qui sequi nollent, interfectis. cui ad Africanum litus propinquāti, iussus quidam è nauticis ascendere in arborem nauis, atque inde speculari, quā regionem teneret, sepulchrum dirutum se prospexisse respondit. Abominatus dictum Annibal, deflexo cursu ad Leptim oppidum, copias exposuit: vbi continuo refecta multitudine, Carthaginem venit. deinde colloquium Scipionis petijt. Vbi cum se diu attoniti admiratione mutua duo clarissimi duces suspexissent, infecto pacis negotio prælium consertum est: quod diu magnis ducum artibus dispositum, magnis copiarum molibus gestum, magnis militum viribus consummatum, Romanis victoriam contulit. Octoginta ibi elephanti vel capti vel occisi sunt, Carthaginiensium interfecta sunt viginti millia quingenti. Annibal omnia & ante prælium & in prælio expertus, cum

paucis,

paucis, hoc est, vix quatuor equitibus, inter tumultum elapsus, Adrumetum confugit. Postea Carthaginem post sex & triginta annos, quàm inde paruus cum patre exierat, venit: consultantique senatui, nullam esse residuam spem, nisi in petenda pace, persuasit. Cn. Cornelio Lentulo, P. Aelio Pæto consulibus, Carthaginiensibus pax per Scipionem voluntate senatus populique concessa est. Naues tamen plus quàm quingẽtæ in altum productæ, in conspectu ciuitatis incensę sunt. Scipio iam tunc cognomento Africanus, triumphans vrbem ingressus est. quem Terentius, qui postea comicus, ex nobilibus Carthaginiensium captiuis pileatus (quod indultæ sibi libertatis insigne fuit) triumphantem post currum secutus est.

De bello Macedonico, in quo cum varijs ac diuersis Romani, præcipue aduersus Macedones & Antiochum Syriæ regem, variè pugnauerunt.

CAPVT XX.

ANno ab vrbe condita DXLVI. bellum Punicum secundũ finitum est, quod gestum est annis septendecim: cui Macedonicum continuo successit, quod Quinctius Flamininus Cos. sortitus, post multa & grauissima prælia quibus Macedones

dones victi sunt, pacem Philippō dedit. Deinde cum Lacedæmonijs pugnauit, victo Nabide duce ipsorum, nobilissimos obsides Demetriū Philippi filium & Armenem Nabidis filium, ante currum duxit. Romani captiui, qui sub Annibale per Græciam venditi fuerant, vniuersi recepti, capitibus rasis ob detersam seruitutem, currum triumphātis secuti sunt. Eodem tempore Insubres, Boij atque Cænomani, contractis in vnum viribus, Amilcare Pœno duce, qui in Italia remanserat, Cræmonam Placentiamque vastātes, difficillimo bello à L. Furio prætore superati sunt. Postea Flamininus proconsule Philippum regem, & cum eo Thracas, Macedones, Illyrios, multasque præterea gentes, quæ in auxilium ei venerāt, bello subegit. Victi Macedones, castra amiserunt. octo millia hostium eodem die cæsa, quinque millia capta Polybius scribit. Valerius dicit quadraginta millia trucidata. Claudius vero trigintaduo millia interfecta commemorat. Sed hæc varietas scriptorum vtique fallacia est. Fallaciæ autem causa, profecto adulatio est, dum victoris laudes accumulare, virtutemque patriæ extollere vel præsentibus vel po-

ſteris ſtudent:alioquin ſi inquiſitus nō fuiſſet numerus, nec qualiſcunq; fuiſſet expreſſus.Quod ſi glorioſum eſt duci & patriæ, plurimos hoſtium peremiſſe, quanto magis lætum patriæ & duci beatū poteſt videri, ſuorum vel nullos vel pauciſſimos perdidiſſe. Ita lucidiſsime patet, quod ſimili impudentia mētiendi,qua occiſorum hoſtium numero adijcitur,ſociorum quoque amiſſorum damna minuuntur, vel etiam omnino reticentur. Igitur Sempronius Tuditanus in Hiſpania citeriore, bello oppreſſus, cum omni exercitu Romano interfectus eſt. Conſul Marcellus in Etruria à Boijs oppreſſus, magnam partem exercitus perdidit. cui poſtea Furius alter conſul auxilio acceſsit: atque ita vniuerſam Boiorum gentē igni ferroque vaſtantes, propemodum vſque ad nihilū deleuerunt. L. Valerio Flacco, M.Porcio Catone conſulibus, Antiochus rex Syriæ bellum contra populum Romanum inſtruens,in Europam tranſijt ex Aſia.Tunc etiam Annibal propter excitandi belli rumores, qui de eo apud Romanos ferebantur,exhiberi Romam à ſenatu iuſſus, clàm ex Africa profectus, ad Antiochum migrauit: quē cum apud Ephe-
ſum

ſum inueniſſet cunctantem, mox in bellum impulit. Tunc etiam lex quæ ab Oppio tribuno plebis lata fuerat, ne qua mulier plùs quàm ſemiunciam auri haberet, néue verſicolori veſtimento, nec vehiculo per vrbem vteretur, poſt viginti annos abrogata eſt. P. Scipione Africano iterum, Ti. Sempronio Longo conſulibus, apud Mediolanum decem millia Gallorum cæſa: ſequenti autem prælio vndecim millia Gallorum. Romanorum vero quinque millia occiſa ſunt. Publius Digitius prætor in Hiſpania citeriore, penè omnem amiſit exercitum. M. Fuluius prætor Celtiberos cum proximis gentibus vicit, regemque eorum cepit. Minucius à Liguribus in extremum periculi adductus, & inſidijs hoſtium circunuentus, vix Numidarum equitum induſtria liberatus eſt. Scipio Africanus inter cæteros legatos ad Antiochum miſſus, etiam cum Annibale colloquium familiare habuit. Sed infecto pacis negotio, ab Antiocho diſceſsit. In vtraque Hiſpania per Flaminium Fuluiumque prætores, bella multum horrida cruentaque vtriſque populis geſta ſunt. P. Cornelio Scipione, M. Acilio Glabrione cõſulibus, An-

tiochus quamuis Thermopylas occupasset, quarum munimine tutior propter du bios belli euentus fieret, tamen commisso bello, à consule Glabrione superatus, vix cum paucis fugit è prælio, Ephesumque peruenit. Is habuisse fertur armatorum sexaginta millia, ex quibus quadraginta millia cæsa, capta plus quàm quinque millia fuisse referuntur. Alter consul Scipio cũ Boiorum gente conflixit, in quo prælio viginti millia hostium interfecit. Sequenti anno Scipio Africanus habens in auxilio Eumenem Attali filium aduersus Anibalẽ, qui tunc Antiochi clasſi præerat, bellum nauale gesſit. Antiochus, victo Annibale atque in fugam acto, simulque omni exercitu amisso, pacem rogauit: filiumque Africani, quem vtrum explorantem, an in prælio cepisset, incertum est, vltro remisit. In Hispania vlteriore L. Aemilius proconsul à Lusitanis cum vniuerso exercitu cæsus interijt. L. Bæbius in Hispaniam proficiscens, à Liguribus circũnuentus, cum vniuerso exercitu occisus est: vnde adeo ne nuntium quidem superfuisse constat, vt internecionem ipsam Romæ Massilienses nuntiare curauerint. Fuluius Cos. de Græcia in Gallo-

græci-

græciam, quæ nunc eſt Galatia, tranſue-ctus, ad Olympum montem peruenit, ad quem vniuerſi Gallogræci cum coniugibus & liberis confugerant, ibique acerbiſſimum bellum geſsit: namque de ſuperioribus locis ſagittis grandibusque ſaxis cęterisque telis Romani grauiter contriti, tandem vſque ad congreſſum hoſtiũ perruperunt. quadraginta millia Gallogræcorum eo prælio interfecta referuntur. Marcius conſul aduerſus Ligures profectus, ſuperatusque, quatuor millia militũ amiſit: & niſi victus celeriter refugiſſet in caſtra, eandem internecionis cladem, quã Bæbius dudum ab eiſdem hoſtibus acceperat, pertuliſſet. M. Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone conſulibus, Philippus rex, qui legatos populi Romani interfecerat, propter Demetrij filij ſui, quem legatum miſerat, verecundiſsimas preces, veniam meruit: eundemque continuo velut Romanis amicum, ſuique proditorem fratre quoque ipſius ad parricidium patris miniſtro, nihil de vtroque miſerum male ſuſpicãtem, veneno necauit. Eodem anno Scipio Africanus ab ingrata ſibi vrbe diu exulans, apud Liternum oppidum morbo perijt. Ijſdem etiam diebus Anni-

bal apud Prusiam Bithyniæ regem, cum à Romanis reposceretur, veneno sese necauit. Philopœmē dux Achiuorum à Messanis captus, occisusq; est in Sicilia. Tunc Vulcani insula, quæ ante nō fuerat, repente in mari edita cum miraculo omnium, vsque ad nunc manet. Q. Fuluius Flaccus prætor, in citeriore Hispania maximo prælio vigintitria millia hominum fudit, quatuor millia cepit. Ti. Sēpronius Gracchus in Hispania vlteriore centum quinque oppida vacuata quassataque bellis, ad deditionem coëgit. eadem æstate etiam L. Postumius in citeriore Hispania quadraginta millia hostium bello interfecit. Gracchus prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnauit & cepit. Lepido & Mucio consulibus, Basternarum gens ferocissima, auctore Perseo Philippi filio, prædarū spe solicitata, & transeundi Istri fluminis facultate, sine vlla pugna vel aliquo hoste deleta est. Nam tunc forte Danubius, qui & Ister, crassa glacie superstratus, pedestrem facile transitum patiebatur. Itaque cum improuide toto & maximo simul agmine inæstimabilis hominum vel equorum multitudo transiret, enormitate ponderis & concussione gra-
dienti-

dientiũ concrepans gelu, & glacialis crusta dissiluit: vniuersumque agmen, quod diu sustinuerat, medijs gurgitibus victa tandem & comminuta destituit: atque eadem rursus fragmentis impedientibus superducta, submersit. Pauci ex omni populo per vtranque ripam vix concisis visceribus euaserunt. P. Licinio Crasso & G. Cassio Longino consulibus Macedonicum bellum gestum est, merito inter maxima bella referendum. Nam in auxilio Romanorum tota primum Italia, deinde Ptolemæus rex Aegypti, & Ariarathes Cappadociæ, Eumenes Asiæ, & Massanissa Numidiæ fuerunt. Perseum & Macedonas secuti sunt Thraces cum rege Cotye, & vniuersi cum rege Gentio Illyrij. Itaque aduenienti Crasso consuli Perseus occurrit: commissoque prælio, miserabiliter victi fugêre Romani. Sequenti pugna penè pari clade partis vtriusque, in hiberna discessum est. Deinde Perseus profligato multis prælijs exercitu Romano in Illyricũ transgressus, Sulcanum oppidũ defensum à pręsidijs Romanis pugnando cepit: vbi magnam Romanorũ præsidiorum multitudinẽ partim occidit, partim sub corona vendidit: partim secum in

Macedoniam duxit. Postea cum eo L. Aemilius Paullus consul dimicauit, & vicit. Nam viginti millia peditum in eo bello interfecit. Rex cum equitatu subterfugit, sed continuo captus, atque in triumpho cum filijs ante currum actus est: & post apud Albam in custodia defecit. Filius eius iunior fabricam ærariam ob tolerandam inopiam Romæ didicit, ibique consumptus est. Plurima præterea & satis diuersis prouentibus bella multarum vbiq; gentium gesta sunt, quæ breuitatis causa prætermisi.

Scipionem Africanum Hispaniam vastasse. Scipionem Nasicam theatri ædificationem dissuasisse. Galbam parum honeste Lusitanis imposuisse.

CAPVT XXI.

ANno ab vrbe condita DC. L. Licinio Lucullo, & A. Postumio Albino consulibus, cum omnes Romanos ingens Celtiberorum metus inuasisset, & ex omnibus non esset, qui ire in Hispaniam vel miles vel legatus auderet, P. Scipio, qui postea Africanus est dictus, vltro sese militaturum in Hispaniam obtulit, cum tamen in Macedoniam sorte iam deputatus esset. Itaque profectus in Hispaniam magnas strages gentium dedit, sæpius

etiā militis quàm ducis vſus officio. Nam & barbarum prouocantem ſingulariter congreſſus occidit. Ser. autem Galba prętor, à Luſitanis magno prælio victus eſt: vniuerſoque exercitu amiſſo, ipſe cū paucis vix elapſus euaſit. Eodē tempore cenſores theatrum lapideum in vrbe conſtrui cenſuerunt: quod ne tunc fieret, Scipio Naſica grauiſsima oratione obſtitit, dicens, inimiciſsimū hoc fore bellatori populo ad nutriendam deſidiam, laſciuiæque commētum: adeoque mouit ſenatum, vt non ſolum vendi omnia theatro comparata iuſſerit, ſed etiam ſubſellia ludis poni prohibuerit. Quamobrem intelligant noſtri (quibus quicquid extra oblectamentum libidinis occurrit, offenſio eſt) propter hoc quod ſe infirmiores eſſe hoſtibus ſuis ipſi ſentiunt & fatentur, theatra incuſanda, non tempora: nec blaſphemandum Deum verum, qui vſque ad nunc ea prohibet, ſed abominādos deos vel dæmones ſuos, qui iſta petierunt, profundo quidem ſatis malignitatis ſuæ argumento tale ſacrificium flagitantes, quo non magis fuſo cruore pecudum, quàm profligata virtute hominum paſcerentur. Nā vtique tunc nec hoſtes, nec fames, nec

morbi, nec prodigia deerant, immò tunc plurima erant, sed theatra non erant, in quibus, quod incredibile dictu est, ad arã luxuriæ virtutum victimæ trucidantur. Carthaginiensibus aliquando visum est, homines immolare, sed male præsumpta persuasio breui prætermissa est, à Romanis vero exactum est, vt semetipsos perditioni impenderent. Factum est, fit, amatur, & clamatur, vt fiat: qui pro mactanda gregis sui pecude fortasse offenderentur, pro interficiẽda cordis sui virtute lætantur: quin potius Nasicæ erubescant, qui Christianis exprobrandum putant: & non nobis de hostibus, quos semper habuerunt, sed illi de theatro, quod haberi prohibuerat, conquerantur. Igitur in Hispania Ser. Galba prætor Lusitanos citra Tagum flumen habitantes, cum voluntarios in deditionem recepisset, per scelus interfecit: simulans enim de commodis eorum se acturum fore, circumpositis militibus, cunctos inermes incautosq; prostrauit: quæ res postea vniuersę Hispaniæ propter Romanorum perfidiam, causa maximi tumultus fuit.

Deter-

De tertio bello Punico: Coss. ad delendam Carthaginem profectos, fugatos fuisse. Interim de situ eiusdem.

CAPVT XXII.

ANno ab vrbe condita DCII. L. Censorino, & M. Manilio consulibus, tertium Punicum bellum exortum est. Igitur cum senatus delendam Carthaginem censuisset, profecti in Africam cõsules, & Scipio tunc tribunus militũ prope Vticam maioris Africani castra tenuerunt. Ibi Carthaginiensibus euocatis, iussisque vt arma & naues traderent, nec moratis, tanta vis armorum repente tradita est, vt facile tota ex his Africa potuisset armari. Sed Carthaginienses postquam arma tradiderũt, & relicta vrbe recedere procul à mari decẽ millibus passuum iussi sunt, dolorem ad desperationem contulerunt, aut defensuri ciuitatem, aut cum ipsa per ipsam sepeliendi: ducesque sibi duos Asdrubales creauerunt, armaque primum facere aggressi, æris ferrique inopiam, auri argentique metallis suppleuerunt. Consules oppugnare Carthaginem statuunt, cuius situs fuisse huiusmodi dicitur: Viginti millia passuum muro amplexa, tota pene mari cingebatur,

tur, absque faucibus, quæ III. millibus passuum aperiebantur. Is locus murũ triginta pedes latum habuit, saxo quadrato, in altitudinem cubitorũ quadraginta. Arx, cui Byrsæ nomen erat, paulo amplius quã duo millia passuum tenebat. Ex vna parte murus communis erat vrbis & Byrsæ imminens mari, quod mare stagnum vocabant, quoniam obiectu protentæ linguæ stagnabatur. Consules igitur quamuis aliquantam muri partem quassatam machinis diruissent, tamen à Carthaginiensibus victi ac repulsi sunt: quos fugientes Scipio repulso intra muros hoste defendit. Censorinus in vrbem rediit. Manilius omissa Carthagine ad Asdrubalem arma conuertit. Scipio, Massanisa mortuo, inter Massanisæ filios tres Numidæ regnum diuisit: quo circa Carthaginem reuerso, Manilius Tezagam vrbem expugnauit atque diripuit. Duodecim millia ibi Afrorum cæsa, sex millia capta sunt. Asdrubal Pœnorum imperator, Massanisæ nepos, subselliorum fragmentis in curia à suis propter suspicionem proditionis occisus est. Iuuentius prætor in Macedonia aduersus Pseudophilippũ cõgressus, cũ maxima clade tot.⁹ Romani exercitus interfectus est.

De

De Carthaginis miseranda deiectione ac deletione.

CAPVT XXIII.

ANno ab vrbe condita DCVI, id est, anno L. post bellum Punicum secundum, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio coss. P. Scipio superioris anni cos. delere Carthaginem suprema sorte molitus, Cothonem ingreditur: vbi dum sex continuis diebus noctibusque pugnatur, vltima Carthaginienses desperatio ad deditionẽ traxit, petentes, vt quos belli clades reliquos fecit, saltem seruire liceat. Primum agmen mulierum satis miserabile, virorũ post magis deforme descendit. Nam fuisse mulierum vigintiquinque millia, virorum triginta millia, memoriæ traditum est. Rex Asdrubal se vltro dedit. Transfugæ, qui Aesculapij templum occupauerant, voluntario præcipitio dati, igne cõsumpti sunt. Vxor Asdrubalis se duosque filios secum virili dolore & furore fœmineo in medium iecit incendium: eundem nunc mortis exitum faciens nouissima regina Carthaginis, quem quondam prima fecisset. Ipsa autem ciuitas decẽ & septem diebus continuis arsit, miserumque spectaculum de varietate condicionis huma-

næ victoribus suis præbuit. Diruta est autem Carthago, omni murali lapide in puluerẽ comminuto, DCC. post anno quàm condita erat. Multitudo omnis captiuorum, exceptis paucis principibus, venundata est. Ita IIII. quàm inceptũ fuit anno, bellum Punicum tertium terminatum est. Sed mihi quamlibet studiose quęrenti, veruntamen homini tardioris ingenij, nusquam omnino causa belli Punici tertij, quam in tantum Carthago accenderit, vt iuste euerti decerneretur, eluxit. Illudque me vel maxime mouet, quod si ita, vt in superioribus bellis euidens in assurgentem causa & dolor accendebat, consultatione non opus erat. At vero cum alij Romanorum propter perpetuam Romæ securitatem delendam esse decernerent, alij vero propter perpetuã Romanæ virtutis curã, quæ sibi semper ex suspicione æmulę vrbis impenderet, ne vigor Romanus bellis semper exercitus, in languidam segnitiem securitate atque ocio solueretur, incolumem Carthaginem statui suo permittendam esse censerent: causam non ex iniuria lacessentium Carthaginiensium, sed ex inconstantia torpescẽtium Romanorum ortam inuenio. Quod cũ ita sit, cur Chri-

stianis

ſtianis temporibus imputant hebetatio-
nem ac rubiginem ſuam, qua foris craſsi,
intus exeſi ſunt? qui porro ante ſexcentos
ferè annos, ſicut ſui prudentes timenteſq;
prædixerant, cotem illam magnam ſplen-
doris & acuminis ſui Carthaginem per-
diderunt. Itaque finem volumini faciam,
ne forſitan collidendo vehementius, diſ-
cuſſa ad tempus rubigine, vbi neceſſarium
acumen elicere non poſſum, ſuperuacu-
am aſperitatem inueniam, quanquam
obuiantem aſperitatem nequa-
quam expaueſcerem, ſi in-
terioris ſpem acu-
minis inueni-
rem.

FRANC.

FRANC. FABRICII MARCODVRANI IN PAVLI Orosij librum quartum

Annotationes.

DIxisse Aeneam) *Locus est apud Virgilium libro 1. Aeneid.* Cum Annibal elephantos) *De transitu Annibalis in Italiam, & detrimento accepto dicetur, infra cap. 14.*

In Caput primum.

ANno ab vrbe condita CCCCLXIIII.) *LXIIII. est in omnibus manuscriptis, non, LIIII. vt vulgo legitur. Sed Orosius suo more hic quoque pauciores, quàm cæteri, annos numerat. Gellius lib. 17. ca. vlt. post annũ vrbis conditæ CCCC. fere & LXX. bellum cum rege Pyrrho sumptum est. Bellum Tarentinum & cum Pyrrho rege nonnulli ad annum LXXII. alij ad LXXIII. suprà quadringentesimum referunt.* Spectaculo theatri) *Theatrũ hoc portui Tarentino ad prospectum maris imminebat. vbi dum ludos celebrant, ad remigantesq́; littori Romanas classes vident, hostes rati emicant, & sine discrimine insultant Florus lib 1 ca. 18.* Pulsati ab ijsdem) *Legatos Romanos pulsatos fuisse à Tarentinis,*

tinis, scribit etiam Liuius libr. 12. Valerius libr. 2. ca. 2. ait, Prater grauissimas iniurias acceptas vnum etiam vrina resperſum fuiſſe. Proletarij) *De Proletarijs lege elegantiſſimum cap. 10. libr. 16. Auli Gellij.* Cum Aemilio consule) *Si Aemilius iniuriarum actionem à pratore postulaſſet contra eos, qui ante nos hunc auctorem ediderunt, nemo negaret, cum praſertim illos reos peragere non modo Annalium memoria, verùm etiam vetuſtorum librorum omnium teſtimonio poſſet, ac conuincere, ſe hanc rem contra Tarentinos geſſiſſe, non Læuinum, cui illi eam tribuerunt: quaſi ſolus Læuinus rem cum Tarentinis ſocijsq́ eorum geſſerit. At in Liuiana Epitoma libro 12. legimus ante Læuinum aduerſus eos aliquot pralijs à compluribus ducibus bene pugnatum eſſe. In his ergo fuit L. Aemilius Barbula conſul cum Q. Marcio Philippo anno vrbis CDLXXII. isq́ re bene geſta proximo annò poſt conſulatum triumphauit. qua de re in Capitolinis triumphis ita eſt,* L. AIMILIVS Q. F. Q. N. BARBVLA. AN. CDLXXIII. PROCOS. DE. TARENTINEIS. SAMNITIBVS. ET. SALLENTINEIS. VI. IDVS. QVINT. Nam Tarentum vtpote ex Laced.) *De Tarentinorum origine & opibus Strabo libr. 6.* Elephantos etiam) *Lege Plinium lib. 8. cap. 6. Solinum cap. 38.* Reſponſo circumuentus) *Reſponſum intelligit, quod Ennius hoc verſu comprehendit, aio te Aeacida Romanos vincere poſſe. Cic. li. 2. de Diuinat. Arnobius li. vlt. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythij reſponſa confinxit, cum iam Apollo verſus facere deſiſſet.* Exitum fecit

eius, qui non conſ.) *Sic eſt in omnibus antiquis hoc ſenſu, Pyrrhus deceptus oraculo Apollinis eo fato perijt, quo etiam ſi oraculum non conſuluiſſet, periturus erat.* Apud Heracleam) *De loco huius pugnæ idem ſcribit Florus libr. 1. cap. 18. & Plutarchus de Pyrrho in eius vita, κατεςρατοπέδευσεν ἐν τῷ μεταξὺ πεδίῳ πανδοσίας πόλεως καὶ ἡρακλείας, id eſt, caſtra poſuit in campo, qui eſt inter Pandoſiam vrbem & Heracleam.* Fluuiumque Sirim.) *Syrim, vulgo hic & in Floro mendosè legitur: eſt enim σίρις fluuius apud Plutarchum & Strabonem libr. 6. & Stephanum de vrbibus. Plinius libr. 3. cap. 11. Eſt inter Sirin & Acirin Heraclea.* Læuinum conſ.) *P. Valerius Lauinus conſul cum Ti. Coruncanio fuit anno CDLXXIII. In Plutarchi libr. prima ſyllaba nominis Læuini eſt deprauata: legitur enim ἀλβῖνος pro λαιβῖνος. Sic in poſtrema quoque editione Baſilienſi eſt, πρoσίππευσε τῷ ποταμῷ, pro προσίππευσε. Hoc quoque quaſi præteriens monebo. Ferentanæ turmæ præfectum, qui in Plutarchi libris ὁ πλακος nominatur, in meo Floro manuſcripto Obſidium dici quod nomen in impreßis libris deſideratur.* Sed poſtquam Minucius) *De hoc Florus, C. Minucius quartæ legionis haſtatus vnius proboſcide abſciſſa mori poſſe belluas oſtenderat.* Peditum XIIII. millia) *Hic numerus eſt in omnibus manuſcriptis. Dionyſius tradit, Romanorum cecidiſſe paulò minus XV. millibus, Hieronymus tantum VII. millia.* Capti MCCCX.) *Hic numerus in vno manuſcripto integer eſt: in cæteris vulgaris numerus ſcriptus eſt, cũ alius antea fuerit. Eutropius ait, Pyrrhum cepiſ-*

cepisse Rom. mille octingentos. Equites autem cæsi CCXLIII) *In Gualtheri libro est,* CCXLVI. *Varietas nata est ex eo, quod II. in V. sæpe coëunt, sicut & contra fieri solet.* Nam quantus è diuerso numerus) *Numerum extinctorum sociorum Pyrrhi, quem Orosius, memoria traditum non esse ait, Dionysius & Hieronymus prodiderunt: ille enim XIII. millia, hic nō plane quatuor millia cæsa scripsit, auctore Plutarcho.* In prima Persici belli) *De hoc diximus libro superiore ca.16.* Secunda inter Pyrrhum & Ro.) *Secunda hæc pugna cum Pyrrho commissa est, P. Sulpicio, P. Decio Mure Coss. anno* CDLXXIIII. *de qua Eutropius ita, Missi sunt contra Pyrrhum ducem P. Sulpicius, & Decius consules. Certamine commisso, Pyrrhus vulneratus est, elephanti interfecti, XX. millia cæsa hostium, & ex Romanis tātum quinque millia.* In Apuliæ finibus) *Pugnam commissam* περὶ ἄσκλον *scribit Plutarchus in Pyrrho & Florus ita, In Apulia deinde apud Asculum melius dimicatum est.* Agathocle mortuo) *Quis hic Agathocles fuerit, quibúsque vijs ad regnum ascenderit, è Diodori Siculi libro 19. abundè cognosces. de eodem cap. 6. plura.*

In Caput secundum.

Nam Fabio Gurgite) *Q. Fabius Maximus Gurges & C. Genucius Clepsina Consules ex Capitolinis tabulis fuerunt anno vrbis CDLXXVII. De huius anni pestilentia Augustinus de Ciuitate Dei libro 3. capite 17.* Reuersum ex Sicilia Pyrrhum) *M. Curio Dentato, L. Cornelio Lentulo Coss. Pyrrhus*

à Tarentinis & Samnitibus in Italiam reuocatus rediјt. Curius Consul contra eum missus exercitum eius cecidit, ipsumq́ Italia expulit, Plutarchus in Pyrrho, Liuius libro 14. Iustinus 23. Eutropius 2. Apud Lucaniam in Arusinis campis) *Supremam pugnam cum Pyrrho commissam fuisse in Arusinis campis Lucaniæ, scribit etiam Florus. Frontinus quoque libr. 4. exponens rationem aciei instructæ à Pyrrho eum victum in campis Arusinis ad Beneuentum ait.* Cæsa referuntur XXXIII. millia) *Eutropius, Ea die cæsa hostium XXIII. millia.* Pyrrhus quinto demum anno) *Plutarchus,* οὕτω μὲν ἐξέπεσε τῶν ἰταλικῶν καὶ σικελικῶν ἐλπίδων ὁ πύῤῥος, ἑξαετῆ χρόνον ἀναλώσας περὶ τοὺς ἐκεῖ πολέμους. *id est, Ita Pyrrhus spe Italiæ & Siciliæ deiectus est, cum sex annos in bellis ibi gestis consumpsisset.* Saxo ictus occubuit) *Pyrrhum ictu tegulæ prostratum scribit Auctor de viris illustrib. Plurtarc. etiam* κεραμίδα *nominat, quam Argiua mulier de tecto in illius caput deiecit.* Tunc quoque Sextilia) *Sextiliam incesti damnatam fuisse post societatem cũ Ptolemæo Aegypti rege initam, cognoscitur ex epitoma Liuiana 14. Hæc autem societas, auctore Eutropio, facta fuit C. Fabricio Luscino, C. Claudio Canina Coss. qui fuit annus vrbis* CDLXXX. *secundum Fastos Capitolinos, quos sequimur.*

In Caput tertium.

Anno ab V. C. DCLXXV.) *Alijs hic annus est post V.C. CDLXXXI. quo L. Papirius Cursor, & Sp. Caruilius Maximus iterum Consules aduersus Samni-*

Samnites, Bruttiosq́, & Lucanum cum Tarentino populum declarati fuerunt, vt ait Liuius libro 24. hiq́ bellum Tarentinum & Samniticum confecerunt, ac de Tarentinis, Samnitibus, Lucanis & Bruttijs triumpharunt, vt ex tabulis Capitolinis cognoscitur. Cartaginiensium auxilia) *Hinc recte Carolus Sigonius acerrimi ingenij, summaq́ doctrinæ vir in Liuiana epitoma libr. 14. emendauit, Carthaginiensium classis auxilio Tarentinis venit. quo facto ab ijs fœdus violatum est. cum antea, Mamertinis, pro, Tarentinis, mendosè legeretur.* Sequenti anno) *qui fuit ab V. C. CDLXXXII. & L. Genucium Clepsinam ac C. Quinctium Consules habuit.* Aduentante dudum Pyrrho) *Nempe ante annos nouem. Tum enim legio Campana in præsidium Rheginorum cũ præfecto D. Iubellio missa, occisis Rheginis, Rhegium occupauit, Liuius lib. 12. & Polybius libr. 1. pluribus verbis. De eadem re Valerius libr. 2. cap. 2.* Nouum scelus ausa, Rheg. omnes) *Auxit, pro, ausa, vulgo mendosè legitur. Polybius de huius legionis militibus,* καὶ τοὺς μὲν ἐκβαλόντες, τοὺς δὲ ἀποσφάξαντες τῶν πολιτῶν, κατέσχον τὴν πόλιν. *id est, Ciuibus partim eiectis, partim interfectis, vrbem occuparunt.* Captisq́; omnibus ipse quidem) *Polybius,* κρατήσαντες δὲ τοὺς μὲν πλείστους ἐν αὐτῇ τῇ καταλήψει διέφθειραν, ἐκθύμως ἀμυνομένους διὰ τὸ προορᾶσθαι τὸ μέλλον, ζωγρείᾳ δ᾽ ἐκυρίευσαν πλειόνων ἢ τριακοσίων. ὧν ἀναπεμφθέντων εἰς τὴν ῥώμην, οἱ στρατηγοὶ προαγαγόντες εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ μαστιγώσαντες ἅπαντας κατὰ τὸ παρ᾽ αὐτοῖς ἔθος ἐπελέκοσαν.

 id est.

id est, Victoria potiti maximam eorum partem, cum prouiso periculo acriter resisterent, in expugnatione oppidi oppresserunt, & trecẽtos amplius viuos captos Romam remiserunt. quos Prætores in forum productos, virgisq́ cæsos ad vnum omnes more patrio securi percusserunt.

In Caput quartum.

Anno ab vrbe cõdita CDLXXVII.) *Hic annus proximus ante Sempronium Sophum Consulem alijs est vrbe cõdita* CDLXXXIIII. Sequenti ab hinc anno) *P. Sempronius Sophus consul cum* App. *Claudio Crasso fuit anno* CDLXXXV. *& vterque de Picentibus triumphauit.* Cum horrendo frag. terra tremuit) *Huius terræmotus sicut & belli Picentis meminit Florus lib. 1. ca. 19. Quomodo Sempronius milites terræmotu perterritos cõfirmauerit, scribit Frontinus lib. 1.*

In Caput quintum.

Inter multa prodigia) *Horum prodigiorum mentionem Diaconus in suis additionibus ad Eutropium fecit.* Tunc etiam Vulſinienſes) *De hac re Florus libro 1. cap. 21. Postremi Italicorum in fide mãsere Vulsini opulentissimi, Etruscorum implorantes opem aduersus seruos quondam suos, qui libertatem à dominis datam in ipsos erexerant, translatáque in se Repub. dominabantur. Sed hi quoq; duce Fabio Gurgite pœnas dederunt. In Capitolinis triumphis legimus M. Valerium Flaccum Cos. de Vulsiniensibus triumphasse anno* CDLXXXIX. *initio belli*

Punici primi. Itaque conſpirantes) *De Vulſinienſium ſeruorum inſolentia lege Valerium libr. 9. cap. 1.* Peſtilentia ingens) *Huius peſtilentia meminit Auguſtinus de Ciuitate Dei libr. 3. cap. 17.* Sed ne quem tentata) *Hæc lectio eſt in Gualtheri libro, quam nos reiectis ijs quæ vulgo leguntur, cupidè recepimus.* Capparonia.) *In libris ſcriptis eſt, Caparronia.*

In Caput ſextum.

Ante vrbem Romam duos & LXX. annos.) *Sic Iuſtinus libr. 12. de Carthagine, Condita eſt vrbs hæc LXXII. annis ante quam Roma. In Liuiana Epitoma libr. 51. legimus Carthaginem captam ſeptingenteſimo anno quàm erat cōdita. Vnde cum Scipio Carthaginem expugnauerit anno ab vrbe condita DCVII. cōdita ante Romā annis XCIII. inuenitur. Sed in Euſebij Chronico Carthago condita ante Troiam captam annis fere XL. reperitur. Appianus Libycam ſiue Carthaginienſem hiſtoriam ſic orditur,* καρχηδόνα τὴν ἐν λιβύῃ φοίνικες ὤκισαν ἔτεσι πεντήκοντα πρὸ ἁλώσεως ἰλίου. *Carthaginem, quæ eſt in Africa, Phœnices condiderunt annis L. ante Ilium captum.* Ab Eliſa) *Quæ Dido cognominata fuit.* οἰκισαι δὲ αὐτὴν, *inquit Appianus,* ἐγένοντο ζῶρός τε καὶ καρχηδών. ὡς ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ καρχηδόνιοι νομίζουσι διδὼ γυνὴ τυρία. *Conditores eius fuerūt Zorus & Carchedon: ſeu, vt Romani, atque adeo ipſi Carthaginiēſes putāt, Dido mulier Tyria. Plura Virgilius li. 1. Aenei.* Sicut Pōpeius Trogus) *Quæ Oroſius hoc capite de Car-*

dorus libr. 17. χαρχηδονίους τυρίων ἀπογόνους *vocat. Virg. 1. Aeneid. Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni, Carthago.* Nanque Agathocles) *Diodorus initio libr. 20. à Troia capta vſque ad profectionem Agathoclis in Africam numerat annos DCCCLXXXIII.* Annonem quêdam cum XXX. millibus) *Hæc quidem ita Iuſtinus libr. 22. At Diodorus ſcribit non ſolum Annonem, ſed & Bomilcarem contra Agathoclem miſſum cum exercitu: in quo pedites non pauciores XL. millibus, equites mille, curruum duo millia fuerint. quibus Agathocles oppoſuit primum filium ſuum Archagathum cum duobus millibus peditum & quingentis: deinde Syracuſanorum tria millia L. tum græcorum millia tria, totidemq́ Samnitum, Etruſcorum & Gallorum. Cecidiſſe idem in prælio ait, Græcos ducentos, Carthaginienſes non amplius mille, tametſi quidam ſex millia ſcripſerint.* Antander Agathoclis frater) *Andro, in vulgatis corruptè legitur. Tu lege Diodorum, qui hæc omnia copioſè exponit.* Rex Cyrenarum Ophellas) *Diodorus libro 20.* ὁ δὴ ὀφέλλας ἦν μὲν τῶν φίλων τῶν συνεστρατευμένων ἀλεξάνδρῳ, κυριεύων δὲ τῶν περὶ κυρήνην πόλεων καὶ δυνάμενος ἀδρᾶς, περιεβάλετο ταῖς ἐλπίσι μείζονα δυναστείαις. *id eſt, Ophellas erat ille quidem ex ijs amicis Alexandri, qui cum ipſo militauerant, ſed cum Cyrenaicas vrbes magnasq́ copias in ſua poteſtate haberet, maius imperium ſpe conceperat.* Bomilcar dux pœnorum) *Amilcar vulgo hic male nominatur. eſt enim* Βομίλχας, *qui cum Carthagine regnum occuparet, interfectus fuit, vt ſcribit Dio-*

bit Diodorus. Deinde cum post mortem Agath.) *Plenior historia petenda ex Iustini lib.23. Nam quæ Diodorus de his rebus literis consignauit, ad nos non peruenerunt.* Nihil non subsiciuum, nihil non in vulnus suum) *Hæc est omnium librorũ vetustorum lectio. Est aũt subsiciuum, siue subsecinum quod græci παρέργον dicunt, à re principali, vt ita dicam, alienũ & quasi superfluum. Trãslatione sumpta ab ijs, quæ in agrorum aßignationibus subseciua nominantur. de quibus Frontinus.*

In Caput septimum.

Anno ab vrbe condita CDLXXXIII) *Hic annus, quo bellum Punicum primum geri cœptum, cum varium numerum apud scriptores habeat, in Fastis Capitolinis est CDLXXXIX.* Q. Fabio) *Solus Orosius, quod sciam, cum App. Claudio Fabium Cos. comparat: pro quo alia omnia monimenta Flaccum habent, qui in Fastis Capitolinis ita describitur,* M. FVLVIVS. Q. F. M. N. FLACCVS. *De re gesta ab App. Claudio cum Pœnis & rege Hierone, Polybius libr. 1. Liuius libr. 16. Florus libr. 2. cap. 2.* Consules Agrigentum) *Consules anni tertij huius belli L. Postumium Megellum, Q. Mamilium Vitulum intelligit. Hi enim ad Agrigentum rem gesserunt oppidumq́; ceperunt, Polybius libr. 1.* Cn. Cornelio Asina, C. Duilio) *Hi anno quinto huius belli, & post vrbẽ conditã DDXCIII. Consules fuerunt. quod de celeritate in classe comparata Orosius scribit, est apud Florũ li b2.* CXXX. nauiũ clasis) *Apud Florũ est, CLX.* Punica fraude captus) *Ita*

de

de Cornelio capto scripsit Liuius libro 17. sed Polybius fraudis nullius mētionē facit. Quod vbi Duilius) *Hic est C. Duilius M. F. qui Pœnos primus classe deuicit, Cicero in Catone, Valerius li. 3. ca. 3. Plinius li. 34. ca. 5.* Triginta & vna naues) *Idem numerus est in Eutropio, nisi quod XIIII. naues mersas scribit. Polybius tradit, Pœnos in hoc prælio naues L. amisisse.* Ibique interfectus est) *Anno dux Carthaginiensium pro Olbia oppido fortißimè pugnans occidit, Valerius li. 5. ca. 1.*

In Caput octauum.

Anno ab hoc proximo) *Hic annus in Fastis Capitol. est ab V. C. CDXCV. quo A. Atilius Calatinus, C. Sulpicius Paterculus Cos. fuerũt.* Calpurnij Flammæ) *Sic nominant hunc tribunum Liuius libr. 22. Florus li. 2. Auctore de viris illustrib. Plin. lib. 22. ca. 6. M. Calpurnium Flammam appellat. Cato illum Q. Cædicium, Quadrigarius Laberium vocauit, Lege Gellium lib. 3. cap. 7. & Frontinum lib. 1.* Lapidibus coopertus interijt) *In Epitoma Liuiana li. 17. de Annibalis interitu ita scriptum est, Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. De eodem Polybius,* χρόνοις δὲ οὐ πολλοῖς κατόπιν ἐν τῇ σαρδόνι συγκλεισθεὶς ὑπὸ ῥωμαίων ἔν τινι λιμένι, καὶ πολλὰς ἀποβαλὼν τῶν νεῶν, παραυτίκα συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν διασωθέντων καρχηδονίων ἀνεσταυρώθη. *id est, Tempore non ita longo post in Sardinia circũuentus à Romanis in quodam portu, cũ magnum numerũ nauiũ amisisset cõtinuo à Carthaginiensibus qui euaserãt*

compre-

comprehensus, atque in crucem sublatus est. Atilius Consul) *C. Atilius Regulus significatur, qui anno octauo huius belli cum Cn. Cornelio Blasione Consul fuit, & de Pœnis triumphum naualem egit, vt est in tabulis Capitolinis.* Consules in Africam) *Consules hi fuerunt, M. Atilius Regulus, & L. Manlius Vulso, Polybius, Eutropius, & Florus. quos lege.* Serpens miræ magnitudinis) *Hanc historiam de serpente à T. Liuio curiosè pariter ac facundè relatam initio libr. 18. scribit Valerius libro primo extremo. Recitat eandem è Tuberone Gellius. li. 6. cap. 3.* Regulus aduersus tres imp.) *Eutropius tres duces sine nomine edit, Polybius, ἀσδρούβαν, βώσταρον καὶ ἀμίλχαν nominat.* Cæsa XVII. millia) *Eutropius, X. & VIII. millia hostium cecidit.* Oppida LXXXII.) *Eutropius, LXXIIII. ciuitates in fidem accepit.*

In Caput nonum.

Duras conditiones) *Idem scribit Polybius libr. 1. Eutrop. 2.* Xanthippum Laced. regem) *Regem hunc Lacedæmoniorum fuisse, nemo, quod sciam, scribit, ducem missum Carthaginiensibus omnes. Cicero 3. de Officijs, Xanthippum Lacedæmonium vocat, Polybius,* ξάνθιππόν τινα λακεδαιμόνιον ἄνδρα, τῆς λακωνικῆς ἀγωγῆς μετεσχηκότα, καὶ τριβὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔχοντα σύμμετρον. *Xanthippum virum Lacedæmonium, qui Spartano more educatus mediocrem in re militari vsum habebat.* Nam XXX. millia) *Appianus in Libyca,* ἀπὸ τρισμυρίων ἀνδρῶν, οὓς ὁ ἀτίλιος ἦγεν, ὀλίγοι μόλις αὐτῶν ἐς ἀσπίδα πόλιν διέδρασαν

δράσαν οἱ δὲ λοιποὶ πάντες, οἱ μὲν ἀπώλοντο, οἱ δὲ ἐζωγρήθησαν. *E triginta millibus, quorum Atilius dux praeerat, pauci Aspidem agrè confugerunt: reliqui omnes partim caesi, partim capti sunt. Duo millia euasisse Polybius & Eutropius tradunt.* Decimo demum anno) *Decimus annus huius belli fuit post Consulatum Reguli & Manlij, Fuluio & Aemilio Coss. quo anno Regulum captum rectè putat Sigonius. Nam & Appianus de captiuis agens,* καὶ μετ' αὐτῶν, *inquit,* ὁ στρατηγὸς ἀτίλιος, ὕπατος γεγονὼς, αἰχμαλωτὸς ἦν. *Cicero tamen lib. 2. de Offic. ita scribit, M. Atilius Regulus, cùm consul iterum in Africa ex insidijs captus esset, &c.* Xanthippus tam audacis) *De caussis, quare Xanthippus subito ex Africa discesserit, Polybius legendus, & Appianus.* Cum classe CCC. nauium) *Idem numerus est in Eutropio. Polybius* τριακόσια καὶ πεντήκοντα σκάφη *habet.* Præterea XXXV. millia.) *In impressis Eutropij libris est, Quindecim millia hostium aut occidit aut cepit. Sed cum in nostro manuscripto sit, Quinque millia, puto numerum, quo triginta significata fuerunt, intercidisse.* Nam de CCC. nauibus) *Eutrop. aliter, Tanta tempestas fuit, vt ex CCCCLXIIII. nauibus LXXX. seruari vix potuerint. Sic & Polyb.* τῶν γὰρ ἑξήκοντα καὶ τεττάρων πρὸς ταῖς τριακοσίαις ναυσὶν ὀγδοήκοντα μόνον συνέβη περιλειφθῆναι σκάφη. Tertio anno) *Orosius hic duos annos extremos connumerat. Nam inter hos Consules, ac superiores Paullum & Nobiliorem vnus tantum annus interfuit. De rebus ab his Coss. gestis Polybius & Eutropius.* Præterea Cotta Consul) *C. Aure-*

Aurelius Cotta Consul cum P. Seruilio Gemino fuit anno vrbis DI. *quo eum de Pœnis & Siculis triūphasse Capitolinis tabulis est proditū.* C. Furio Pacilo) *Pacilus, nō Placidus Furij cognomen est in Fastis Capitolinis. quorū auctoritas nobis grauissima est. De re à Metello gesta Polyb. & Eutrop.* CIIII. capti & per Italiā ducti) *In Eutropio est, Metellum per Italiā duxisse elephantos* CXXX. *Plinius li. 8. ca. 6. scribit Metellum in Italiā transuexisse* CXLII. *At in Epitoma li. 19. legimus in Metelli triumpho ductos* CXX.

In Caput X.

At quam rem Atilium) *Victis à Metello Carthaginiensibus Regulus Romam ad Senatum missus est iuratus, & captiuos reddendas negauit, Carthaginemq́ ad supplicium rediјt, qua de re disputat Cic. lib. 3. de offic. multisq́ alijs locus mentionem facit. Vide Liuium libr. 18. Eutropium 2. Valerium 1. cap. 1. Gellium lib. 6. cap. 4. Horat. lib. 3. car. Oda 5. Silium li. 6.* Resectis Palpebris) *Verba sunt Ciceronis de supplicio Reguli in orat. in Pisonem. Quod vero M. Tullius ait Regulum in machina esse necatū, id Appianus sic expreßit,* καὶ αὐτὸν οἱ καρχηδόνιοι καθείρξαντες ἐν γαλεάγρᾳ, κέντρα πάντοθεν ἐχούσῃ, διέφθειραν. Alter deinde Regulus) *C. Atilius Regulus & L. Manlius Vulso consules iterum fuerunt anno* DIII. *Horum consulum nomina in meo manuscripto Iustino libr. 41. integra sunt, nisi quod pro Vulsone more antiquo scriptum est, Bulsone: vnde in vulgatis factum est, Pisone. Ea quæ hi consules cum Pœnis gesserunt, multis verbis narrat Polybius.* Post

hos

hos Claudius Cos.) *Hic est P. Claudius App. F. qui cum cauea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit, vt biberent, quoniam esse nollent, Cicero libr. 2. de Natur.* Cum classe CXX. nauium) *His tres addit Polybius, qui omnem rem copiosè narrat.* Anno etiam consequẽti) *Hæc à Diacono Eutropij historiæ inserta pro Eutropianis vulgo leguntur.* Lutatius cum classe CCC. nauium) *C. Lutatius Catulus Cos. cum A. Postumio Albino fuit anno ab V.C. DXI. ex ratione Fastorum Capitol. Nam Orosio est annus DVI. Catulum cum classe CCC. nauium transuectum ex vetustis libris scripsimus, cum vulgo sit classis CC. nauium. Eutropius quoque auctor est, Catulum cum CCC. nauibus in Siciliam profectum fuisse. Neque vero adduci possum vt credam, populum R. præter CC. illas quinqueremes, quas à priuatis ædificatas scribit Polybius, nullas alias naues publicas habuisse.* Apud Aegates insulam) *Polybius,* ἔπλευσε πρὸς τὴν αἴγουσαν νήσοις τὴν πρὸ τοῦ λιλυβαίου κειμένην. *Silius libro 1. Auet Aegates abolere parentum Dedecus. Pugnatum est VI. Idus Martias, inquit, Eutropius.* LXIII. Punicæ naues captæ sunt.) *In numeris Orosii libri cum Eutropianis fere consentiunt. Polybio cum his magna dissensio est.*

In Caput XI.

Vt Sicilia Sardiniaq́ue decederent) *Polybius.* ἐκχωρεῖν τῆς σικελίας ἁπάσης καρχηδονίους, καὶ τῶν νήσων, ὅσαι μεταξὺ τῆς ἰταλίας κεῖνται καὶ σικελίας, *Pœni omni Sicilia, & insulis, quæ inter Italiam*

liam & Siciliam sunt decedunto. Liuius li. 21. Pœni nauali ad Ægates clade accepta, Sicilia & Sardinia cessere. Proque impensis bellicis) ἀργυρίου καταενεγκεῖν καρχηδονίους ῥωμαίοις ἐν ἔτεσιν εἴκοσι δισχίλια καὶ διακόσια τάλαντα εὐβοϊκά *Pœni Romanis in annos XX. duo millia & ducenta talenta Euboica pendunto. Sed decem legatos tēpus stipendij mutasse, ac mille talēta addidisse, idem subijcit.* Post annum tertium & vigesi.) *Polybius & Liuius, qui tempus huius belli excitati respiciunt, scribūt id gestum annis* XXIIII. *sed Orosius numerat ab* Ap. *Claudio & Q. Fuluio Coss. quibus bellum Punicum primum geri cœptum est.* Anno ab V.C.DVII.) *Hic annus, quo Q. Lutatius &* A. *Manlius Coss. fuerunt, in Fastis Capitolinis est* DXII *Vbi vides Orosiū, vt superius, ita hic quoq; annos quinq; minus numerare.* Q. Lutatio, A. Manlio Coss.) *Catuli nomē, quod Lutatio in Orosii libris datur, nos deleuimus: cū ille non ex Catulorum, sed Cerconū familia fuerit, atque in Capitolinis Fastis sic describatur,* Q. LVTATIVS C. F. C. N. CERCO Aedē Vestę corripuit) *De æde Vestæ incēsa Liuius li. 19. nocte eā arsisse tradit Valerius lib. 1. ca. 4. L. Metellus Pontifex Max. hoc incendio, cum Palladiū raperet ex æde vestæ lumina amisit, auctor Plinius lib. 7. ca. 43. & Plutarchus in Parallelis.* Ti. Sempronio Graccho, P. Valerio Faltone Coss. *Cōsules hi ex Capitol. Fastis an.* DXV. *fuerunt. Quod aūt Orosius bellum Faliscorū ad hunc annū refert, in eo dissentit ab Eutropio, qui id triennio ante Cercone & Torquato Coss. gestum scribit, eosq; de Faliscis triumphasse notatum est in tabulis Capitolinis.*

In Caput XII.

Sardinia insula rebellauit) *De hac re Polybius in fine li.1. Eutropius 3.* Hoc anno porta Iani) *Huius rei mentionem fecimus in ca.8. li.3. Plutar. in Numa,* μάρκου ἀτιλίου καὶ τίτου μαλλίου ὑπατευόντων ὁ νεὼς τοῦ ἰανοῦ ἐκλείσθη χρόνον οὐ πολλὴν, εἶτα εὐθὸς ἀνεῴχθη πολέμου συῤῥαγέντος. *M. Atilio, & T. Mãlio Coss. templum Iani clausum non diu fuit, sed continuo bello exorto, rursus apertum est.* Post annos CCCXL.) *Legitur etiam,* CCCCL. *sed alter numerus verior, cum tot fere anni à principio regni Hostilij ad Manlium & Atilium numerentur.*

In Caput XIII.

Anno ab V. C. DXVII.) *Amilcar pater Annibalis auctore Caßidoro, in Hispania occisus est, M. Aemilio Barbula, M. Iunio Pera Coss. qui annus in Fastis Capitolinis est ab V. C. DXXII. De Amilcaris interitu plura Polybius initio libr. 2.* Sequenti anno Romanorum) *Legatos Polybius libr. 2. nominat* γάϊον καὶ λεύκιον κορογκανίους: *qui ad Teutam reginam Illyriorum ob iniurias Italicis mercatoribus illatas mißi fuerunt, atque alter eorum iussu reginæ interfectus fuit, vt idem scribit. In epitoma quoque libr. 20. legitur, Bellum Illyrijs propter vnum ex legatis, qui ad eos mißi erant, occisum, indictum est. Appianus item Coruncanij ab Illyrijs interfecti meminit in Illyrico. Florus vero libro 2. cap. 5. Legatos Romanos imperante Teuta occisos scribit. Plinius lib. 34. ca. 6. nominat legatos P. Iunium*

& T Coruncanium, quibus à Teuta Illyriorum reginæ interfectis statuæ in rostris positæ fuerūt. Gallum virum & Gallam) *Romani inquit Plutarchus in Quæstionibus* δύο μὲν ἄνδρας, δύο δὲ γυναῖκας ἐν τῇ βοῶν ἀγορᾷ λεγομένῃ, τοὺς μὲν ἕλληνας, τοὺς δὲ γαλάτας ζῶντας κατορύξαις. *Id vero eos ex libris Sibyllinis fecisse initio belli Gallici Cisalpini scribit Idem in Marcello.* L. Aemilio Papo.) *Aemilio Catuli cognomen vulgo corruptè hic additur, sicut Pauli, apud Plinium lib. 3. cap. 20. In Fastis Capitolinis hi Consules an. D XXIIX sic nominantur,* C. AIMILIVS. Q. F. CN. N. PAPVS. C. ATILIVS. M. F. M. N. REGVLVS. *Hoc bellum Gallicum describunt Polybius libro 2. Plutarchus in Marcello, Liuius libro 20. Florus libro 2. cap. 4. Eutropius libro 2.* Maximè Gæsatorum.) *Ita hoc nomen ex optimo Corn. Gualtheri libro descripsi. Polybius,* διόπερ εὐθέως τὰ μέγιστα τῶν ἐθνῶν, τό, τε ἰνσόβρων καὶ βοίων συμφρονήσαντα διεπέμποντο πρὸς τοὺς κατὰ τὰς ἄλπεις καὶ τὸν ῥοδανὸν ποταμὸν κατοικοῦντας γαλάτας, προσαγορευμένους δὲ διὰ τοῦ μισθοῦ στρατεύειν, γαισάτους. ἡ γὰρ λέξις αὕτη τοῦτο σημαίνει κυρίως. *id est, Quo circa maximæ gentes Insubrium & Boiorum, facta inter se societate, legatos miserunt ad Gallos, qui Alpes Rhodanumq; accolunt, & à mercede, qua ad militiam conducuntur, Gæsatæ appellantur: id enim propriè hoc nomē significat. Apud Plutarchum in Marcello hoc nomē corruptum est: legitur enim* ; καὶ μετεπέμποντο γαλατῶν τοὺς μισθοῦ στρατευομένους, οἳ γεσᾶται καλοῦνται. *quod mendum ego illis acce-*

ptum

ptum fero, qui παρὰ τὸ γέρας, *hoc nomen deduci putarunt. Virgilius 8. Aeneid. Duo quisque Alpina coruscant Gæsa manu.* Sicut Fabius historicus) *Hic est Q. Fabius Pictor, qui his temporibus vixit & non tantum huic bello, sed & paulo post secundo Punico, vt Liuius scribit, interfuit. De hoc Eutropius, Traditum est à Fabio historico, qui ei bello interfuit,* DCCC. *millia hominum parata ad id bellum fuisse. Plinius libro 3. cap. 20. scribit, Italiam hoc tempore armasse equitum LXXX. millia, peditum DCC. millia* Ex quibus Rom. & Camp. *Polyb.* ῥωμαίων δὲ καὶ καμπανῶν πλῆθος, πεζῶν μὲν εἰς εἴκοσι καὶ πέντε κατελέχθησαν μυριάδες. ἱππέων δὲ ἐπὶ ταῖς δύο μυριάσιν ἐπῆσαν ἔτι τρεῖς χιλιάδες. *Romanorum & Campanorum multitudo erat peditum ad* CCL. *millia, equitum millia XXIII.* DCCC. millia Roman.) *Vulgo contra fidem librorum manuscriptorum legunt,* & octoginta millia Rom. *non attendentes Orosium in hac historia exponenda sequi eos, qui primũ prælium, in quo Galli superiores fuerunt, scripserũt commissum iunctis vtriusq; Consulis copijs: ideoq; cum significare vellet, vniuersum exercitum in fugam coniectum fuisse, ait,* DCCC. *millia Romanorum fugisse: tot enim fuisse paulo ante ex Fabio retulit. Polybius vero aliter de his rebus scribit qui cũ nostro neq; in ijs quæ sequũtur consentit.* Primi trãs Padum) *Huius rei mentio est in Epitoma Liuiana lib. 20* Namq; in piceno) *Horum prodigiorũ mentionem Eutropio Diaconus inseruit: sed loco alieno. De ijsdem Plutarch. in Marcello,* φλαμινίου δὲ καὶ φουρίου τῶν ὑπάτων μεγάλαις ἐκστρατευσάντων δυνάμεσιν ἐπὶ

σιν ἐπὶ τοὺς ἰνσόβρας, ὤφθη μὲν αἵματι ῥέων ὁ διὰ τῆς πικίνιδος χώρας ποταμὸς, ἐλέχθη δὲ τρεῖς σελήνας φανῆναι περὶ πόλιν ἀρίμινον. *id est, Cũ Flaminius & Furius Coss. magnas copias aduersus Insubres eduxissent, flumen, quod per Picenum labitur, sanguine fluere visum est, nuntiatumq́ circa Ariminum tres lunas apparuisse.* Ingens ille Colossus) *De hoc Colosso Strabo libro 14. Plinius libr. 34. cap. 7.* Flaminius Cos. contem. auspicijs.) *Hinc Liuius libro 21. ait, Flaminium Consulem inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie dijs hominibusq́ non paruisse. Tu lege Plutarchum.* Post hoc Claudius Cos.) *Hic est M. Claudius Marcellus, qui post quinquies Consul fuit. De victoria eius contra Insubres, Plutarchus, Polybius, Eutropius & alij.* Virdomarum regem) *Hunc regem vulgo male, Viridomarum nominant. Propertius libr. 4. Virdomari genus hic Rheno iactabat ab ipso. Apud Plutarc. in Marcello legitur.* τῶν γεσατῶν ὁ βασιλεὺς βριόματος, *pro* βιρδόμαρος. *In Capitol. triumphis dux hostiũ Virdumarus nominatur.* Deinde Istri) *Eutropius, Minucio Rufo, P. Cornelio Cos. Istris bellũ illatum est, quia latrocinati naues Romanorũ fuerant, quæ frumenta exhibebant, ac multo Romanorum sanguine fuso perdomiti sunt.* Fabius Censorius.) *N. Fabium Buteonem ex censorijs, qui viuerent, vetustissimum Dictatorẽ factum anno DXXXVII. scribit Liuius libro 23. Recte ergo Sigonius hunc Fabium C. Aurelio Cotta in Censura anni DXII. collegam dedit, cum illius nomen in tabulis Capitolinis intercidisset.*

In Caput XIIII.

Anno ab V.C.DXXXIIII) *Hoc anno Coss. fuerunt M. Liuius, & L. Aemilius, quibus Saguntum ab Annibale expugnatum fuisse Polybius scribit libr. 3. Tu lege quæ Sigonius diligentissimè in Liuij libr. 21. annotauit.* A conspectu suo abstinuit) *Abstinuit, non abstituit, est in manuscriptis. Liuius li. 8. Quanquàm Romano bello eum fortuna abstinuit.* XX. millium equitum) *XXX. millium, vulgo malè legitur. Nam in magna varietate qui plurimum, centū millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt, auctore Liuio, quem de his rebus consule.* Commisso prælio apud Ticinum) *De hoc prælio Polybius, Liuius, Appianus de reb. ab Annibale gestis, Silius libr. 4. & alij.* Pugnatum deinde eodem Cos.) *Hinc Diaconus Eutropium interpolauit, cum ille cæteriq; scriptores paulo aliter de his rebus scripsissent.* In eo tamen bello) *Sauciatus Annibal fuit in oppugnatione Emporij prope Placentiam, Liuius libr. 21. Appianus de rebus Annibalis.* In summo Apennino) *De hac re Liuius li. 21. extremo.* Magonem pœno. ducem) *Magonem habent etiam libri manuscripti, cum tamen è Polybio & Liuio certum sit, non Magonem, sed Annonem à Cn. Cornelio P. Scipionis fratre captum fuisse.*

In Caput XV.

Diris tunc prodigijs.) *Hæc prodigia sunt apud Liuium initio lib. 22. & Plutar. in Fabio.* Annibal sciens Flaminium.) *C. Flaminius Consul cum*

Cn. Seruilio fuit anno vrbis DXXXVI. *huius belli* II. *Castra habuit ad Aretium, Polybius & Liuius.* Et quæ rigat æquora) *Hemistichium Virgilianum est è lib. 7. Aeneid.* Hæc pugna ad Trasimenum lacum) *Apud Plutar. in Fabio mendosè est, περὶ τὴν χαλυμένην θρασυμίαν λίμνην. Polybius τὴν τρασιμένην λίμνην vocat. Tu lege Silium lib. 5. & Valerium libro 1.* XXV. millia Ro.) *In pugna ad Trasimenum Romanorum millia* XXV. *cæsa, & cæteros diffugisse scribit Eutropius: Polybius & Liuius,* XV. *millia cæsa & sex in Maharbalis potestatem venisse referunt. Appianus tradit,* XX. *millia cum Flaminio cecidisse,* X. *millia à Maharbale capta. De Annibalis copijs cæsis scriptores quoque dissentiunt.* Vt grauiss. terræ motum) *De hoc Liuius li. 22. & Plut. in Fabio.* Fabij Maximi) *De hoc Ennius, Vnus homo nobis cunctando restituit rem. Cicero de Offic. & in Catone.*

In Caput XVI.

Anno ab vrbe condita DXL.) *Ita numerat Eutropius, quem in Cannensi clade exponenda Orosius sequitur. Alijs hic annus est DXXXVII.* Quadraginta quatuor millia.) *Liuius, Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites cæsi dicuntur. Appianus & Plutarchus scribunt in hac pugna cæsa fuisse quinquaginta millia.* Tres modios anulorum) *Trimodia anulorum ab Annibale Carthaginem missa tradit Plinius libro 33 cap. 50. Tu vide Liuium libro 23. Annibal apud Lucianum iactat se vno die tot Romanos in-*

nos interfeciſſe, ὥστε τοὺς δακτυλίους αὐτῶν μεδίμνοις ἀπομετρῆσαι. Vt ſenatores de relinquenda Italia.) *Hoc conſilium de relinquenda Italia non Romæ ſenatores ſed reliquiæ Cannenſis cladis, quæ Canuſium perfugerant, inierunt, auctore Liuio libro 22.* Dictatorem Decimum Iunium) *Hunc Dictatorem Liuius & Plutar. in Fabio M. Iunium vocant. eumq́ue viri docti eſſe putant qui Conſul anno DXXIII. in Faſtis Capitolinis ſic deſcribitur,* M. IVNIVS. D. F. D. N. PERA. Vel oblatos, vel publico pretio emp.) *Indicat Oroſius non idem de ſeruitijs armatis auctores tradidiſſe. Liuius ait Dictatorem octo millia ex ſeruitijs publicè empta armaſſe. Appianus de rebus Annibalis, auctor eſt, ſenatum octo millia ſeruorum, dominis vltro donantibus, manumiſiſſe.* Annibalis exercitum prælio fudit) *Hoc prælium à Marcello ad Nolam commiſſum fuit, Liuius libro 23. Plutarchus in Marcello.* Nam triginta quinque millia) *Hunc numerum expreſſit Eutropius. Liuius tantum magnam vim hominum occiſam ſcribit. De Celtiberis Liuius in fine libri 24.* Ab hoſpite ſuo Lucano) *Flauium Lucan. hunc nominat Appianus & Liuius libro 25. vbi hiſtoriam de Centenio & Fuluio etiam inuenies.* Contra Philippum) *De re geſta cum Philippo Macedoniæ rege Liuius libro 23. & 24. Eutropius libro 3. De re in Sardinia contra Pœnos Sardosq́ue à T. Manlio geſta Liuius libro 23. & Silius 12.*

In Caput XVII.

Anno ab vrbe condita DXLIII.) *M. Mar-*

cellus Consul III anno vrbis DXXXIX. in Siciliā missus Syracusas obsedit, tertioq́ anno pòst expugnauit, Polybius libro 8. Liuius 24. Plutarchus in Marcello, Cicer. in Verrem. Decimo anno post) *Eutropius quoque decimum huius belli annum numerat, qui aliis est octauus.* Per Sidicinum Suessanumque) *Suessanum nō Sinuessanum, est in manuscriptis Orosii Eutropiiq́ libris. Liuius libr. 26. per Suessulam Alifanumq́ & Casinatem agrum via Latina ducit. vbi Sigonius, per Suessulanum, legit. Silius lib. 12. hoc agro praeterito de caeteris ita canit:*

Tum Sidicina legunt pernicius arua maniplis,
Treiciamq́ Calen, vestras à nomine nati
Orithyia domos. hinc Alifanus Iaccho
Haud inaratus ager, nymphisq́ habitata Casini
Rura euastantur, &c.

Tribus millibus ab vrbe) *Sic Liuius, Inter haec Annibal ad Anienem fluuiū tria millia passuum ab vrbe castra admouit. Florus libro 2. cap. 6. Annibalē castra posuisse à tertio lapide, ait. Plinius libro. 15. cap. 18. Castra Punica ad tertium lapidem vallata. Eutropius vero, Annibal vsq́ ad quartum milliarium vrbis accessit, qui cum consentit Appianus, qui in libr. de rebus Annibalis scribit, ipsum XXXII. ab vrbe stadia ad Anienem fluuium castra posuisse. At Polybius libr. 9.* ἔλαθε διαβὰς τὸν ἀννίωνα ποταμὸν καὶ συνεγγίσας, ὥστε μὴ πλεῖον τετταράκοντα σταδίων ἀποσχὸν τῆς ῥώμης ποιήσασθαι τὴν παρεμβολήν. *Annibal insciis Romanis Anienem fluuium transgressus tam prope accessit, vt castra stadiis XL. siue millibus passuum V. non amplius ab vrbe fecerit.*

fecerit. Vsque ad portam Collinam) *Cicero Philip.1. Annibal, credo, erat ad portas. Sed de his omnibus Liuius copiosè.* Sed & consules, Fuluiusque proconsule) *Ita hic locus rectè in omnibus manuscriptis legitur, vt mirari satis non poßim negligentiam eorum, qui securi de historia tam multa contra libros vetustos corruperunt. Consules erant Cn. Fuluius Cẽtumalus & P. Sulpicius Galba. At Q. Fuluius Flaccus qui superiore anno Consul fuerat, & iã proconsule Capuam cũ Appio obsidebat, inde accitus inter Esquilinam Collinamq; portam castra habebat, L. & alij omnes. Liuij verba sunt, Nec Flaccus cõsulesq; certamẽ detrectauere.* A fratre Asdrubale) *Ita legendum, non, Asdrubalis. Asdrubal Barchinus Annibalis frater P. Scipionem cum exercitu deleuit, ac vndetrigesimo die post coniunctis copijs cum Magone & altero Asdrubale Gisconis F. Cn. Scipionem oppreßit, Liuius li. 25. Appianus de rebus Hispanicis. Silius li. 13. Valerius li. 3. ca. 7. Eutropius li. 3. Cicero pro Balbo, Cum duo fulmina nostri imperij subito in Hispania Cn. & P. Scipiones extincti occidissent.* Principes Campanorum) *Septẽ & viginti fermè Senatores fuisse Liuius ait li. 26. in quo historia de Capua explicatur. Stetisse Capuam ante quàm à Romanis caperetur annis circiter* CCLX. M. *Cato auctor est. Sed hoc tempore capta in formam præfecturæ fuit redacta, Velleius li. 2. Lege Ciceronẽ contra Rullũ.* Scipio admodum adolescens) *Natus erat Scipio annos fere quatuor & viginti, Liu. li. 26. App. de reb. Hispanicis, Valerius li. 3. ca. 9. Est aũt hic P. Cornelius Scipio, qui postea Africanus fuit appellatus.*

In Caput XVIII.

Scipio annos natus XXIIII) *De hac ætate Scipionis iam diximus. At in Epitoma Polybij lib. 10. sic legimus, ἔτος γὰρ ἕβδομον ἔχων πρὸς τοῖς εἴκοσι πρῶτον μὲν ὑθί πράξεις αὐτὸν ἔδωκε τελέως παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀπηλπισμένας. id est, Annos natus XXVII. eas res aggressus est, quas vulgo omnes prorsus desperabant. ac deinde multis verbis exponit, quomodo Carthago noua ab eo fuerit capta. quod Liuius eum secutus facit sub finem lib. 26. Idem est apud Appianum de reb. Hispanicis, & Silium libro 15.* Læuinus Cos. ex Maced.) *Quæ Orosius hic de rebus à M. Valerio Læuino Consule in Sicilia gestis scribit, ea ab Eutropio sumpsit. Liuius Agrigentum non expugnatum, sed proditione captum scribit. Idem Annonem non à Læuino captum, sed per auersam portam fuga elapsum in Africam traiecisse ait.* Cn. Fuluium procos.) *Fuluius ab Annibale ad Herdoneam cæsus fuit, Liuius initio libro 27. & Appian. de rebus Annibalis. Vndecim tribunos militum cum Fuluio cecidisse etiam Plutarchus in Marcello tradit, cum in Liuio sint XII. Verum Sigonius id rectè: nos hic, XVII. millia militum interfecta, non sex, vt vulgo legitur, scripsimus primum, quia ita est in omnibus scriptis libris, deinde quia non est simile veri, Orosium, qui id sibi studio habuit, vt calamitates augeat, hic numerum ab alijs traditum minuere voluisse. Liuius ait alibi millia XIII. alibi haud plus quàm VII. cæsa inueniri. Appianus & Eutropius VIII. millia cecidisse*

cecidisse referunt, Plutarchus τῆς στρατιᾶς τὸ πλεῖστον. Marcellus Consul) *Hæc Liuius libro 27. & Plutarchus in Marcello* Fabius Maximus Consul) *Q. Fabius Maximus Consul V. Tarentum per proditionem recepit, vt scribit Liuius libro 27. Plutarchus in Fabio, Appianus de rebus Annibalis, quos auctores etiam de Marcelli cæde lege.* Scipio in Hispania) *De hac re extat fragmentum Polybij ex libro 8. vnde Liuius sumpsit. Consule quoque Appianum in Hispanicis.* Claudio Nerone & M. Liuio) *Consules hi fuerunt anno vrbis D X L V I. Annibalisque fratrem Asdrubalem cum magnis copijs oppresserunt, quod scribit Polybius libro 11. Liuius 27. Appianus de rebus Annibalis, Silius libro 15. Suetonius in Tiberio. Florus, Eutropius & alij.* Quos à volitando Velites) *Festus, Velites dicuntur expediti milites, quasi volites, id est, volantes.* Et Sena piceni) *Vulgo. Cæsena, corruptè legitur. Apud Senam pugnatum Liuius, Appianus, Eutropius, Auctor de viris illustrib. & Silius scribunt. Hinc Cicero in Bruto hoc prælium Senense vocat, in quo Salinator ludos Iuuentatis vouit.* Nam LVIII. millia) *Hic numerus est in nostris manuscriptis. eundem Eutropio Diaconis ex Orosio inseruit. Sed in Liuij libris est, LVI. millia hostium occisa, capta quinque millia & CCCC. Polybius longe minorem numerum edit. nam Carthaginiensium & Gallorum circiter X. millia, Romanorum ad duo millia cæsa scribit.* Anno XIII. quàm in Italiá ve.) *Sic in additionibus quoque Diaconi in Eutropium legitur.* Interea Scipio) *De his rebus Liuius lib. 28. & Appia-*

& Appianus in Hispanicis. Extat quoque fragmentum Polybij ex li.11. quod cum Liuianis collatum magnam vtilitatem studiosis afferet. Consul cum Licinio) *P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus Diues Coss. fuerunt anno ab vrbe condita* DXLIII. *quo anno Scipio Siciliam prouinciam obtinuit, & sequenti in Africam traiecit, Liuius lib. 29. Appianus in Libyco. Eutropius li. 3. quorum scriptis inter se collatis, cognosces, quod Liuius quoq; fatetur, nō in omnib. auctores conuenire.* Romam refugit) *P. Sempronium ab Annibale victum in agro Crotoniensi in castra rediisse, ac deinde accersito Licinio Crasso feliciter dimicasse, Liuius libro nono extremo scribit.* Aggressus hiberna Pœnorum) *Hæc historia extat in Polybij fragmentis libro 14. apud Liuium initio libro 30. & Appianum in Lybico.* In vtrisque castris XL. millia.) *Hunc numerum edit Liuius: Appianus ita,* ἀπέθανον δὲ τῶν ἐχθρῶν ὀλίγῳ δέοντες τετρακισμύριοι, καὶ αἰχμάλωτοι ἐγένοντο δισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι. *id est, cæsa sunt hostium millia fere* XXX. *capta duo millia &* CCCC. Itaque Syphax & Asdrubal) *Hæc omnia Liuius & Appianus copiosè, quos lege.*

In Caput XIX.

Flens reliquit Italiam) *Sic Eutropius: Liuius eum vix lachrymis temperasse ait.* Omnibus Italici genere) *Hac de re Appianus in fine libri de rebus Annibalis.* Sepulchrum dirutum se prospexisse) *Liuius, Cum dixisset, sepulchrum dirutum proram spectare, abominatus, præteruehi iusso gubernatore.*

bernatore, ad Leptim appulit classem. Carthaginē venit) *Non ad vrbem accessit, sed Zamam quæ iter dierum quinque abest à Carthagine, Liuius libro 30. Polyb. 15. vbi de colloquio ducū plura.* Carthaginiensium interf. XX. millia D.) *Sic Appianus, ἀπέθανον τῶν πολεμίων δισμύριοι καὶ πενταχισχίλιοι. Polybius & Liuius scribunt Carthaginiensium cæsa supra millia viginti. De Annibalis fuga eosdem auctores lege, sicut & de pace eiusq; conditionibus.* Terentius qui postea Comicus) *Quod Orosius hic de Terentio Comico, id Liuius lib. 30. & 38. de Q. Terentio Culleone Senatore Romano, quem Scipio inter captiuos recepit, scriptū reliquit. Fenestella quoque eos refutauit, qui Terentium captum ex Africa Romam perductum scripserant.*

In Caput XX.

Anno ab vrbe condita DXLV.) *In Fastis Capitolinis hic annus est ab vrbe condita DLII. Bellum autem primum Macedonicum, quod hoc anno Romani susceperunt, etiam Philippicum à rege quicum gestum est, nominatur. de quo Liuius libro 31. & deinceps, Florus libro 2. cap. 7. Eutropius 4.* Quod Quinctius Flamininus) T. QVINCTIVS T. F. L. N. FLAMININVS. *Consul in Fastis Capitolinis inuenitur anno DLV. Is sortitus Macedoniā aduersus Philippum in faucibus Epiri prospere pugnauit: annóque insequenti victo ei pacem dedit, Polybius libro 17. Liuius 32. & 33. Plutarchus in Flaminino. Quinctij cognomen Flamininus in Cornelij Gualteri libro recte scribitur, cū in alijs, & vulgo*

& vulgo paßim male ſcribatur. De Nabide præter Liuium & Plutarchum Pauſanias libro 4. Iuſtinus 30. & 31. Eodem tempore Inſubres) *Hæc res contra Gallos à L. Furio Purpureone Prætore geſta eſt, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio Cotta Coſ. anno vrbis D L I I I. Liuius libro 30.* Victi Macedones) *Prælium intelligit, quo Philippus rex Macedonum ad Cynoſcephalas victus eſt à T. Quinctio. Quod à Liuio expoſitum fuit initio libr. 33. ſed cum ibi non ſine iactura hiſtoriæ interciderit, in Polybij fragmentis libro 17 ſingulari beneficio conſeruatum eſt. vbi quod à Polybio ſcriptũ Oroſius refert, ſic legitur,* τῶν ȝ μακεδονων ἀπέθανον μὲν οἱ πάντες εἰς ὀκτακισχιλίους. ζωγρεία δ᾽ ἑάλωσαν οὐκ ἐλάττους πεντακισχιλίων. *Idem numerus cæſorum eſt apud Plutarchum.* Igitur Sempronius) *C. Sempronius Tuditanus prætor in citeriore Hiſpania prælio victus ex graui vulnere haud ita multo poſt expirauit, Liuius libro 33. Appianus in Hiſpanicis Sempronium Tudertinum appellat.* Conſul Marcellus) *M. Claudius Marcellus, & L. Furius Purpureo Conſules fuerunt anno D L V I I. in eóque magiſtratu rem in Etruria geſſerunt, Liuius libro 33.* Antiochus rex Syriæ) *De hoc & Annibalis tranſitu ad ipſum Liuius, Appianus de rebus Annibalis, & in Syriacis, Iuſtin. libro 31.* Lex quæ ab oppido) *Contentiones de lege Oppia ortas commemorat Liuius initio libro 34. Lata fuit anno ab vrbe condita DXL. abrogata DLVIII.* X. millia Gallorum cæſa) *Hanc victoriam de Gallis reportauit L. Valerius Flaccus procos. Alterum prælium, in quo Romanorum*

norum non incruenta victoria fuit, commissum est à 1 i. Sempronio Cos. Liuius libro 34. P. Digitius) *In Gualteri libro Digitius prænomen nullum habet. Liuius initio libri 35. Sex. Digitium nominat. vbi cætera, quæ hic breuiter Orosius, ordine commemorantur.* Africanus inter cæteros leg.) *De hac legatione Liuius, & Appianus in Syriaca. qui narrant, Africani sermonem cum Annibale habitum de summo Imperatore. Vnde Lucia. argumentū sumpsit Dialogi. qui de hac re ἐν τοῖς νεκρικοῖς legitur.* P. Cornelio Scipion. M. Acilio) *Hi consules fuerunt anno vrbis DLXI. Acilius in Capitolinis tabulis prænomen M. habet, quo Manius significatur. Plutarchus quoque hunc in Flaminio μάνιον ἀκίλιον, Appianus in Syriaca, ἀκίλιον μάνιον γλαβρίωνα vocant. qui de re gesta cum Antiocho sunt legendi cum Liuio lib. 36. Iust. Floro, Eutropio & alijs.* Is habuisse fertur armat. LX. millia) *Hunc numerū, Liuio auctore, Valerius Antias edidit. Appianus vero scribit ex Antiochi casos aut captos circiter X. millia.* In quo prælio XX. millia hostium) *Duodetriginta millia hostiū cæsa Antias Valerius scribit, capta tria millia & CCCC. signa militaria CXXIIII. equos MCC. carpenta CCXLVII. Liuius.* Sequenti anno) *Bellum Anthiochinum confecit Africani frater L. Scipio, inde Asiaticus appellatus. Liuius libro 37. Appianus in Syriaca, Florus, Iustinus & alij.* Filiumque Africani) *Appianus errore ductus putauit hunc esse Paulli Aemilij filium, qui in Scipionum familiā adoptatus, African⁹ minor dictus fuit: sed ille nō ab Africano superiore, sed eius filio adoptatus fuit, Cicero*

& alij.

& alij. L. Aemilius procos.) *L. Aemilius Paullus Prætor Scipione & Glabrione Coss. Hispaniam vlteriorem sortitus fuit, eamq; imperio consulari obtinuit procos. Liuius libro 36. Plutarchus in Aemilio. Anno autem sequenti victus à Lusitanis sex millia de exercitu suo amisit, Liuius libro 37. Interijsse ipsum Orosius parum considerate scribit. De Bæbio occiso à Liguribus, Liuius extremo libro 37.* Fuluius Cos. de Græcia) *Anno ab vrbe condita DLXIIII.M.Fuluius Nobilior consul fuit cum Cn. Manlio Vulsone. atque ab hoc, non à Fuluio bellum in Gallogræcia gestum scribit Liuius 38. Florus libro 2. capite 11. Appianus in Syriaca. De Gallogræcia Liuius, & Iustinus libro 25.* Marcius Cos. aduersus Lig.) *Q. Marcius Philippus Consul cum Sp. Postumio Albino anno DLXVII. profectus aduersus Ligures magnam cladem accepit, Liuius libro 39.* Qui legatos populi R. interf.) *Philippus non legatos R. interfecit, sed Maronitas, quibus libertatem restituendam Senatus censuerat, crudeliter trucidauit, Liuius libro 39. De Demetrio interfecto idem libro 40. & Plutarchus in Aemilio Paullo.* Apud Liternum) *De Africani morte lege Liuium libro 39. Vbi etiam Annibalis & Philopœmenis interitum scribit, quemadmodum Plutarchus in Flaminino & Philopœmene, Iustinus lib. 32.* Q. Fuluius Flaccus) *Hic Bæbio & Aemilio Coss. prætor sortitus Hispaniam citeriorē anno insequēti Celtiberos vicit, Liuius li. 40. Appianus in Hispanicis rem gestā scribit à Fuluio Consule, si modo Beraldus recte vertit: nam græcum librum ab*

Henrico

Henrico Steph.editum nondum vidi. Ti.Sempronius Gracc.) *Gracchus Fuluio in Hiſpania ſucceßit auctore Appiano. Vide Epitomam 41.* Lepido & Mucio Coſſ. *)M.Aemilius Lepidus,& P.Mucius Scauola Conſules fuerunt anno ab vrbe cõdita DLXXVIII.* Macedonicũ bellum)*Secundum bellum Macedonicum exponit Liuius libro 41. & quatuor ſequentibus. De eodem Plutarchus in Aemilio Paullo, Florus libro 2.cap.12.Eutropius lib.4.De auxilijs vtriuſque partis Liuius libro 42.* Commiſſoque prælio miſerab.victi) *De hoc prælio Liuius lib. 42.& Plutar. in Apophtheg.ita,* πόπλιος λικίνιος ὑπατὸς στρατηγὸς ἡττηθεὶς ὑπὸ περσέως τοῦ μακεδόνων βασιλέος ἱπποµαχίᾳ, δισχιλίους ὀκτακοσίους ἀπέβαλε, τοὺς μὲν πεσόντας, τοὺς δὲ ἁλόντας *id eſt,P.Licinius Coſ. Imperator victus à Perſeo Macedonum rege duo millia DCCC. amiſit,quorum alij ceciderunt, alij capti ſunt.* Sulcanum oppidum*)Sulcanum,eſt in Gualtheri libro,Liuius li. 43.ſcribit Vſcanam à Perſeo captam, ibiq́ præſidium Romanum in illius poteſtatẽ veniſſe.* Nam XX.millia pèd.)*Cæſa, inquit Liuius libr. 44. ad XX. millia hominũm ſunt. Plutarchus,* λέγονται ὑπὲρ δισμυρίους πεντακισχιλίους ἀποθανεῖν. *Cæſa referuntur millia XXV.amplius.* Apud Albam in cuſtodia) *Perſeus primum Albam in cuſtodiam datus,poſtea Aemilij Paulli ſententia exemptus è carcere, cum decem annos miſeram vitã egiſſet,mortuus fuit,auctore Diodoro Siculo lib.31.*

Velleius ſcribit Perſeum quadriennio poſt in libera cuſtodia Albæ deceßiſſe.

In Caput XXI.

Anno ab V.C.DC)*Alijs hic annus est* DCII. *Orosii locum hunc Diaconus Eutropij historiæ inseruit.* P.Scipio) *De hac Scipionis Aemiliani militia lege Epitomam Liuianam li 48.* Nam & barbarũ prouocantem) *Hoc in obsidione Intercatiæ oppidi factum scribit Appianus in Hispanicis, & auctor de viris illustrib In Epitoma Liuiana vulgo male, captæ vrbis, & in vetustis, interceptæ, legitur, pro, Intercatiæ.* Ser autem Galba) *Hic est Ser. Sulpicius Galba, de quo Appianus & Suetonius in Galba. Sergius Galba hic antea mendose legebatur.* Eodem tempore Cens.) *De hac re lege Epitomam 48.* Igitur in Hispania Ser.Galba) *Hanc rem à Lucullo gestam scribit Appianus: sed cum Orosio facit Cicero in Bruto, Suetonius in Galba; & Valerius Max. lib 9. cap. 6.*

In Caput XXII.

Tertium punicum bellum) *Hoc bellum exponitur in Epitoma Liuiana lib. 49. 50. 51. Scribitur ab Appiano in Libyca, à Plutarcho in Catone. ab Eutropio lib. 4. à Floro lib. 2. cap. 15.* Maioris Africani castra) *Castra Corneliana intelligit, de quibus Cæsar lib. 2. Comment. de bello ciuili, & Lucanus lib. 4.* X. millia passuum) *LXXX. stadia habet Appianus, quod huic numero respondet.* Viginti millia) *In vetustis nostris est, XXII. millia Appianus in Libyca situm Carthaginis accuratè descripsit qui inprimis legẽdus de rebus tertio bello Punico gestis.* Censorinus in vrbem redijt) *Appianus,* Κηνσωρῖνος ἐς ῥώμην ὤχετο

ὤχετο ἀρχαιρεσιάσων, *Censorinus Romam ad comitia habenda profectus est.* Massanissæ nepos) θυγατριδοῦς μασσανάσου, *Appianus.* Iuuentius præ. tor) *In Epitoma Liuiana est M Iuuentius, quem Eutropius P. Iuuentium vocat. atque illi hoc tertiū bellum Macedonicū scribunt, sicut & Florus li. 2, ca. 14.*

In Caput XXIII.

Cothonem ingreditur) *Quomodo Cothonem portum Scipio occupauerit, scribit Appianus in Libyca* Nam fuisse mulierū XXV. millia) *Appianus,* καὶ ἐξῄεσαν αὐτίκα μυριάδες πέντε ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναικῶν. *id est, Exierunt confestim L millia virorum & mulierum.* Vxor Asdrubalis) *De huius morte, & conuicijs in virum suum proditorem lege Appianum & Florum. Valerius li 3. ca 2 eam secum tribus filijs incendio flagrantis patriæ obiecisse scribit.* Cum alij propter perpetuam securitatem) *Huius sententiæ auctor & princeps erat M. Cato, contrariæ Nasica, Liuius lib. 49 Plutar. in Catone maiore.*

PAVLI OROSII ADVERSVS PAGANOS HISTORIARVM LIBER QVINTVS.

Romanorum per aliorum clades fœlicitatem plus damni quàm commodi secum traxisse, Item sua tempora prioribus potiora.

CAPVT I.

SCio aliquantos post hęc deinceps pmoueri posse, quòd victoriæ Romanę multarum gentium & ciuitatum strage crebrescunt: quanquam si diligenter attendant, plus damni inuenient accidisse, quam cōmodi. neque enim paruipendenda sunt tot bella seruilia, socialia, ciuilia, fugitiuorum, nullorum vtique fructuum, & magnarum tamen miseriarum. Sed conniueo, vt quemadmodū volunt, ita fuisse videatur, vnde arbitror esse dicturos: Ecquid his temporibus beatius, quibus continui triumphi, celebres victoriæ, diuites prædæ, nobiles pompæ, magni ante currum reges, & longo ordine victæ gentes agebantur? Quibus breuiter res-

r respõdebitur, & ipsos de temporibus
lere causari, & nos pro ijsdem tempo-
ous instituisse sermonem: quæ tempora
on vni tantum vrbi attributa, sed orbi v-
uerso constat esse cõmunia. Ecce quàm
eliciter Roma vincit, tam infœliciter
uicquid extra Romã est, vincitur. Quan-
igitur pendenda est gutta hæc labo-
osæ fœlicitatis, cui ascribitur vnius
bis beatitudo in tanta mole infœlicita-
, per quam agitur totius orbis euersio?
ut si ideo felicia putantur, quia vnius ci-
atis opes auctæ sunt, cur non potius
fœlicissima iudicentur, quibus misera-
i vastatione multarum ac bene institu-
um gentium potentissima regna ceci-
runt? An forte aliud tunc Carthagini
lebatur, cum post annos CXX, quibus
do bellorum clades, modo pacis con-
iones perhorrescens, nunc rebelli in-
tione, nunc supplicijs belli pacẽ, nunc
e mutabat bella, nouissimè miseris ci-
us passim se in ignem vltima despera-
ne iacientibus, vnus rogus tota ciuitas
? cui etiam nunc situ paruæ, mœnibus
titutæ, pars miseriarũ est, audire quid
rit. Edat Hispania sententiam suam,
n per annos ducentos vbiq; agros suos
 sangui-

ſanguine ſuo rigabat, importunumq; hoſtem vltro oſtiatim inquietantem, nec repellere poterat, nec ſuſtinere: cum ſe, ſuis diuerſis vrbibus ac locis fracti, cæde bellorũ, obſidionum fame exinaniti, interfectis coniugibus ac liberis ſuis, ob remedia miſeriarum concurſu miſero ac mutua cæde iugulabant. Quid tunc de ſuis temporibus ſentiebat, ipſa poſtremo dicat Italia? cur per annos quadringẽtos Romanis vtique ſuis contradixit, obſtitit, repugnauit, ſi eorum fœlicitas, ſua infœlicitas non erat, Romanosq; fieri rerũ dominos, bonis communibus non obſtabat? Non requiro de innumeris diuerſarum gentium populis, diu antea liberis, tunc bello victis, patria abductis, pretio venditis, ſeruitute diſperſis, quid tunc ſibi maluerint, quid de Romanis opinati ſint, quid de tẽporibus iudicarint. Omitto de regibus magnarum opum, magnarum virium, magnæ gloriæ, diu potentiſsimis, aliquando captis, ſeruiliter catenatis, ſub iugum miſsis, ante currum actis, in carcere trucidatis: quorum tam ſtultum eſt exquirere ſententiam, quàm durum non dolere miſeriam. Nos, nos inquam ipſos, vitæque noſtræ electionem, cui acquieuimus, conſulamus.

ulamus. Maiores nostri bella gesserunt, ellis fatigati, pacem petentes, tributa obulerunt. Tributum, pretium pacis est. Nos tributa dependimus, ne bella patiaiur: ac per hoc in portu, ad quem illi tanem pro euadendis malorum tempestabus confugerunt, nos consistimus & ianemus. Igitur nostra tempora videimus, vtrum fœlicia? certe fœliciora lis ducimus. quia quod illi vltimo deleerunt, nos continue possidemus. Inquitudo enim bellorum, qua illi attriti sunt, obis ignota est. In otio autem, quod illi ost imperium Cæsaris, natiuitatemque Christi tenuiter gustauerunt, nos nasciiur & senescimus: quod illis erat debita ensio seruitutis, nobis est libera collatio efensionis: tantumq; interest inter prærita præsentiaque tempora, vt quod Ro a in vsum luxuriæ suæ ferro extorqueat à nostris, nunc in vsum cõmunis reiublicæ conferat ipsa nobiscũ. Aut si ab iquo dicitur, tolerabiliores parentibus ostris Romanos hostes fuisse, quàm nois Gothos esse: audiat & intelligat, quan aliter, quàm circa seipsum agitur, sibi le videatur. Olim cum bella toto orbe ruebant, quæq; prouincia suis regibus,

ſuis legibus, ſuiſque moribus vtebatur: nec erat ſocietas affectionũ, vbi diſsidebat diuerſitas poteſtatum. Poſtremo ſolutas & barbatas gentes quis tandẽ ad ſocietatẽ adduceret, quas diuerſis ſacrorũ ritibus inſtitutas, etiã religio ſeparabat? Si quis igitur tũc acerbitate malorũ victus, patriã cũ hoſte deſeruit, quẽ tandem ignotũ locũ ignotus adijt? Quam gẽtem generaliter hoſtẽ hoſtis orauit? Cui ſe cõgreſſu primo credidit, non ſocietate nominis inuitatus, non communione iuris adductus, nõ religionis vnitate ſecurus? An parũ exempli dederunt Buſiris in Aegypto peregrinorum infœliciter incurrentium impijſsimus immolator, crudeliſsima circa aduenas Dianæ Tauricæ litatura, ſeu magis crudelia ſacra, Thracia cũ Polymneſtore ſuo vſque ad propinquos hoſpites ſcelerata? Et ne antiquitatibus videar immorari, teſtis eſt Roma de Pompeio interfecto, teſtis Aegyptus de interfectore Ptolemæo.

Oroſio, vtpote Chriſtiano homini, vbiq; patria, & quouis ſecurus acceſſus.

CAPVT II.

MIhi autem prima qualiſcunque motus perturbatione fugienti, quia de con-

de confugiendi statione securo, vbiq; patria, vbique lex & religio mea est: nunc me Africa tam libenter excepit, quàm confidenter accessi: nũc me, inquam, ista Africa excepit pace simplici, sinu proprio, iure communi: de qua aliquando dictum, & vere dictum est, Hospitio prohibemur arenæ, Bella cient, primaque vetant consistere terra: nunc vltro ad suscipiendos socios religionis & pacis suæ, beneuolum late gremium pandit, atque vltro fessos, quos foueat, inuitat. Latitudo orientis, septentrionis copiositas, meridiana diffusio, magnarum insularum largissimæ tutissimæque sedes, mei iuris & nominis sunt: quia ad Christianos & Romanos, Romanus & Christianus accedo. Non timeo deos hospitis mei, non timeo religionem eius nece mea, non habeo talem quẽ pertimescam locum, vbi & possessori liceat perpetrare quod velit, & peregrino non liceat adhibere quod conuenit: vbi sit ius hospitis, quod meum non sit. Vnus deus, qui temporibus, quibus ipse innotescere voluit, hanc regni statuit vnitatem, ab omnibus & diligitur & timetur. Eædẽ leges, quæ vni deo subiectæ sunt, vbique dominantur: vbicunque ignotus ac- Virgil. 1. Aeneid.

 cessero,

cessero, repentinam vim tanquam destitutus non pertimesco. Inter Romanos, vt dixi, Romanus, inter Christianos Christianus, inter homines homo, legibus imploro rempub. religione conscientiam, communioni naturam. Vtor temporarie omni terra quasi patria: quia quæ vera est, & illa, quã amo patriam in terra penitus non est. Nihil perdidi, vbi nihil amaui: totumq; habeo, quando quem diligo, mecũ est: maxime quia & apud omnes idem est, qui me non modo notum omnibus, verũ
Psal. 22. & proximum facit: nec egentem deserit, quia ipsius est terra & plenitudo eius, ex qua omnibus omnia iussit esse cõmunia. Hæc sunt nostrorum temporum bona, quæ in totum vel in tranquillitate præsentium, vel in spe futurorum, vel in perfugio communi non habuére maiores: ac per hoc incessabilia bella gesserunt, quia mutandarum sedium communione non libera, persistendo in sedibus suis, aut infœliciter necati sunt, aut turpiter seruierunt. Quod clarius promptiusq; ipsis veterum gestis per ordinem explicitis, aperietur.

De bello Achaico, & Corinthi euersione.

CAPVT III.

Anno

ANno ab vrbe condita sexcentesimosexto, hoc est, eodem anno, quo & Carthago deleta est, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio coss. ruinam Carthaginis euersio Corinthi subsecuta est, duarumque potentissimarum vrbium paruo vnius temporis interuallo per diuersas mundi partes miserabile colluxit incẽdium. Nam cum Metellus prætor Achæos Bœotiosque coniunctos duobus bellis, hoc est, primo apud Thermopylas, iterũ in Phocæis deuicisset: quorũ priore bello occisa esse viginti millia, secundo septem millia cæsa, Claudius historicus refert. Valerius Antias in Achaia pugnatum, & viginti millia Achæorum cum duce suo Diæo, cecidisse confirmat. Polybius Achiuus, quamuis tunc in Africa cum Scipione fuerit, tamen quia domesticam cladem ignorare nõ potuit, semel in Achaia pugnatum Critolao duce asserit. Diæum vero adducentem ex Arcadia milites ab eodem Metello prætore oppressum cum exercitu docet. Sed de varietate discordantiũ historicorum aliquanta iam diximus, quorum sufficiat detecta hæc & malenota mendaciorum nota: quia parũ credendum esse in cæteris euidenter ostendunt,

dunt, qui in his quoque quæ ipsi vidêre, diuersi sunt. Igitur post extincta totius Achaiæ præsidia, destitutarum vrbium euersionem Metello prætore meditante, consul Mummius repentinus cum paucis venit in castra: qui dimisso statim Metello Corinthum sine mora expugnauit, vrbem toto tunc orbe longe omnium opulêtissimam: quippe quę velut officina omnium artificum atque artificiorum, & emporium commune Asiæ atque Europæ per multa retro sæcula fuit. Permissa crudeliter etiam captiuis prædandi licentia, sic omnia cædibus ignibusq; completa sunt, vt de murorum ambitu quasi è camino in vnum apicem coartatum exundaret incendium. Itaque plurima parte populi ferro flammisque consumpta, reliqua sub corona vendita est. Vrbe incensa, muri funditus diruti sunt. Muralis lapis in puluerem redactus, præda ingens erepta est. Sanè cũ propter multitudinem & varietatem statuarum simulachrorumque in illo ciuitatis incẽdio permixta in vnum auri argentique atque æris omniaque simul metalla fluxissent, nouum genus metalli factum est: vnde vsque in hodiernum diem, siue ex ipso, siue ex imitatione eius, æs Corinthium,

thium, ſicut memoriæ traditum eſt, & Corinthia vaſa dicuntur.

De bello in Hiſpania cum Viriatho, deq; Luſitanorum, & Salaſſorum Gallorum cruento conflictu, & ingenti Romæ peſtilentia, alijsq; bellis Romanorum cum Numantinis, item Mithridatis.

CAPVT IIII.

IIſdem conſulibus, Viriathus in Hiſpania genere Luſitatus, homo paſtoralis &latro, primũ infeſtando vias, deinde vaſtãdo prouincias, poſtremo exercitus prętorũ & conſulum Romanorũ vincendo, ugando, ſubigendo, maximo terrori Ronanis omnibus fuit: ſiquidẽ Iberũ & Taũ maxima & diuerſiſsimorum locorũ flu nina late tranſgredięti & peruaganti C. /etulius prætor occurrit: qui continuo æſo vſque ad internecionem penè omni xercitu ſuo, vix ipſe prætor cum paucis uga lapſus, euaſit. Deinde C. Plautium rætotem idem Viriathus multis prælijs ·actum fugauit. Pòſt etiã Claudius Vniianus cum magno inſtructu belli con·a Viriathum miſſus, quaſi pro abolenda perioré macula, turpiorem ipſe auxit famiam. Nam cõgreſſus cum Viriatho, niuerſas, quas ſecum deduxerat, cõpias, maxi-

maximasque vires Romani exercitus amisit. Viriathus trabeas, fasces, cæteraque insignia Romana in môtibus suis trophęa præfixit. Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu contraxêre pugnam, in qua septuaginta Lusitanos, Romanos autem trecentos viginti cecidisse Claudius refert. & cum victores Lusitani sparsi ac securi abirent, vnus ex ijs longe à cæteris segregatus, cum à circunfusis equitibus pedestris ipse deprehensus, vnius eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis ad vnum gladij ictum caput desecuisset, ita omnes metu perculit, vt prospectantibus cunctis, ipse contemptim atque otiosus abscederet.

Ap. Claudio, Q Cæcilio Metello consulibus, Ap. Claudius aduersus Salassos Gallos congressus, & victus, * decem millia militū perdidit. Reparata pugna, quinque millia hostium occidit. Sed cùm iuxta legem, qua constitutum erat, vt quisquis quinque millia hostium peremisset, triumphandi haberet potestatem, iste quoque triumphum expetisset, propter damna vero superiora non impetrauisset, infami impudentia atque ambitione vsus,

* quinque

ne vſus, priuatis ſumptibus triumphauit. L. Cæcilio Metello. Q. Fabio Maximo Seruiliano conſulibus, inter cætera prodigia androgynus Romæ viſus, iuſſu aruſpicum in mare merſus eſt: ſed nihil impiæ expiationis procuratio profecit. Nã tanta ſubito peſtilentia exorta eſt, vt miniſtri quoque faciendorum funerum primũ non ſufficerent, deinde non eſſent. Itaque etiam magnæ domus vacuæ viuis, plenæ mortuis remanſerunt. Largiſsimæ introrſum hæreditates, & nulli penitus hæredes. Denique iam non ſolum in vrbe viuendi, ſed etiam appropinquandi ad vrbẽ negabatur facultas, tam ſæui per totam vrbem tabeſcentium ſubtectis, atque in ſtratis ſuis cadauerum putores exhalabantur. Expiatio illa crudelis, & viam mortibus hominum morte hominis inſtruens, tandem Romanis inter miſerias ſuas erubeſcentibus, quàm miſera & vana eſſet, innotuit. Antè enim in ſuffragium præueniendæ cladis eſt habita, & ſic peſtilentia conſecuta eſt: quæ tamen ſine vllis ſacrificiorum ſatisfactionibus, tantummodo ſecundum menſuram arcani iudicij expleta correptione, ſedata eſt. Quam ſi artifices illi circunuentionnm aruſpices,

pices, ſub ipſa (vt aſſolent) declinatione morborum forte celebraſſent, proculdubio ſibi dijs & ritibus ſuis reductæ ſanitatis gloriam vindicaſſent. Ita miſeria & ad ſacrilegia male religioſa ciuitas, mendaciis, quibus liberari non poterat, ludebatur. Igitur Fabius conſul contra Luſitanos & Viriathum dimicans, Bacciam oppidum, quod Viriathus obſidebat, depulſis hoſtibus liberauit, & in deditionem cum plurimis alijs caſtellis recepit. Fecit facinus etiam vltimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei & moderationi, execrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos ſocietate inuitatos, deditionis iure ſuſceperat, manus præcidit. Pompeius ſequentis anni conſul, fines Numatinorum ingreſſus, accepta maxima clade diſceſsit, non ſolum exercitu penè omni profligato, verum etiam plurimis nobilium, qui ei militiæ aderant, interemptis. Viriathus autem cum per quatuordecim annos Romanos duces atque exercitus protriuiſſet, inſidijs ſuorum interfectus eſt: in hoc ſolo Romanis circa eum fortiter agentibus, quod percuſſores eius indignos præmio iudicarunt. At ego non modo nunc, verumetiam ſæpe intertexere orientis illa

inex-

inextricabilia bella poteram, quæ raro vnquam nisi sceleribus aut incipiunt, aut terminantur: sed Romanorum, cum quibus nobis actio est, tanta sunt, vt iure fastidiantur aliena.

Mithridates tunc siquidem rex Parthorum, sextus ab Arsace, victo Demetrio præfecto, Babyloniam vrbem finesque eius vniuersos victor inuasit. Omnes præterea gentes, quæ inter Hydaspem fluuium & Indum iacent, subegit. Ad Indiam quoque cruentum extendit imperium, Demetrium ipsum sibi secundo bello occurrentem, vicit & cepit: quo capto, Diodotus quidam cum Alexandro filio, regnum eius, & regium nomen vsurpauit: quia postea ipsum Alexādrum filium, quē participem periculi in peruadendo regno habuerat, ne in obtinendo consortem haberet, occidit.

M. Aemilio Lepido, C. Hostilio Mancino coss. prodigia apparuêre diuersa, & quantum in ipsis fuit, ex more curata sunt: sed non semper aucupatoribus euentuum & structoribus fallaciarum aruspicibus, opportuni casus suffragantur. Nanque Mancinus consul postquam à Popillio apud Numantiam suscepit exercitum, ad-

eò infœliciter prælia cuncta gesſit, atque in id ſuprema deſperatione perductus eſt, vt turpiſsimum fœdus cum Numantinis facere cogeretur: quamuis & Pompeius iam aliud ęque infame fœdus cum ijſdem Numantinis paulo antè pepigiſſet. Senatus diſſolui fœdus, & Mancinum dedi Numantinis præcepit. qui nudato corpore, manibus poſt tergum reuinctis, ante portas Numantinorum expoſitus, ibiq́ue vſque in noctem manens, à ſuis deſertus, ab hoſtibus autē non ſuſceptus, lachrymabile vtriſque ſpectaculum præbuit.

Quàm iniuſtè Romani Mancinum Numantinis dediderint. De Bruti in Gallacos ſtragè, Lepidi à Vaccæis clade.

CAPVT V.

EXclamare hoc loco dolor exigit. Cur falſo vobis Romani magna illa nomina iuſtitiæ, fidei, fortitudinis & miſericordiæ vindicatis? A Numātinis hęc verius diſcite. Fortitudine opus fuit? pugnando vicerunt. Fides exigebatur? credentes alijs ſecundum ſe, quos occidere potuerant, pacto fœdere dimiſerunt. Iuſtitia probanda erat? probauit eam vel tacitus ſenatus, cum ijdem Numantini per

legatos suos aut inuiolatam pacem solam, aut omnes quos pignore pacis accepto viuos dimiserant, reposcebant. Misericordia examināda videbatur? satis documenti dederunt vel emittendo ad vitam inimicum exercitum, vel ad pœnam non recipiendo Mancinum. Mancinusne rogo dedendus fuit, qui victi exercitus impendentem trucidationem prætento vmbone pacti fœderis dispulit, qui periclitantes patriæ vires in meliora tempora reseruauit? Aut si displicuit fœdus quod pactum est, cur miles hoc pignore redemptus, aut cum reuerteretur, receptus est, aut cum repeteretur, redditus non est? Aut si placuit seruati militis qualiscunque prouisio, cur Mancinus, qui hoc pepigit, solus deditus fuit?

Nuper Varro vt præpropera pugna iniretur, collegam Paullum obluctantem impulit, trepidantē præcipitauit exercitum, infœlices copias apud infames illas Romanis cladibus Cannas non disposuit certamini, sed opposuit morti. plus quàm quadraginta millia ibi militum Romanorum sola impatientia sua, de qua sibi victoriam iamdudum Annibal præsumebat, amisit. Collega etiam Paullo (quo

tandem viro ?) perdito, nouissimè in vrbem penè solus impudētissimè redire ausus est, meruitque impudentiæ suæ præmium. Nam gratiæ ei, quòd de rep. non desperasset, quam tamen ipse fecerat desperatam, publice in senatu actæ sunt. Porro autem Mancinus, qui sorte bellica circunuentum exercitum ne perderet, laborauit, ab eodem senatu deditione damnatus est. Sic Romanis & illud in Varrone displicuit, sed tempori concessum est: & hoc in Mancino placuit, sed secundum tempus præsumptum est: atque ideo ab initio perfecistis, vt nec ciuis consulat conuenienter ingratis, nec hostis fideliter credat infidis. Interea Brutus in vlteriore Hispania sexaginta millia Gallæcorum, qui Lusitanis auxilio venerant, asperrimo bello & difficili, quamuis incautos circunuenisset, oppresit. Quorum in eo prælio quinquaginta millia occisa, sex millia capta referuntur, pauci fuga euaserunt. In citeriore Hispania Lepidus proconsule Vaccæos innoxiam gentem & supplicem, etiam senatu prohibente, pertinaciter expugnare tentauit. Sed mox accepta clade grauissima improbæ pertinaciæ pœnas luit. Sex millia quippe Romano-

manorum in hoc iniusto bello iustissimè cæsa sunt: reliqui exuti castris, armis etiã perditis, euaserunt. Nec minus turpis hęc sub Lepido clades, quam sub Mancino fuit. Ita nunc sibi hæc tempora loco fœlicitatis ascribant, vt nõ dixerim Hispani tot pulsati fatigatiq; bellis, sed vel ipsi saltem Romani tam continuis subacti cladibus, totiesque superati: vt non exprobrẽ, quot prætores eorum, quot legati, quot consules, quot legiones, quantique exercitus consumpti sint. Illud solũ reuoluo, quanta fuerit timoris amentia. Miles Romanus hebetatus, vt iam ne ad exprimentum quidem belli cohibere pedem, aut obfirmare animum posset: sed mox conspecto Hispano specialiter hoste, diffugiens, vinci se penè prius crederet, quàm videri. Quo argumento patet, apud vtrosque misera illa tempora iudicata, cum & Hispani etsi vincere poterant, inuiti tamen desererent otia sua dulcia, & bella externa tolerarent, & Romani quanto impudentius alienæ quieti sese ingererent, tanto turpius vincerentur.

De monstroso puero Romæ nato. De Aetnæ eructatione, & bello seruili in Sicilia.

CAPVT VI.

SEr.Fuluio Flacco, Q. Calpurnio Pisone consulibus Romæ puer ex ancilla natus est quadrupes,quadrimanus, oculis quatuor,auribus totidem, natura virili duplex. In Sicilia mons Aetna, vastos ignes eructauit, ac fudit: qui torrentum modo per prona præcipites, proxima quæque corripientibus exussere flammis, longinquiora autem fauillis calidis cum vapore graui latè volitantibus, torruerunt.quod Siciliæ semper vernaculum genus monstri, non portendere malum assolet,sed inferre. In Bononiensi agro fruges in arboribus natæ sunt. Igitur in Sicilia bellum seruile ortum est, quod adeò graue &atrox multitudine seruorum,instructu copiarũ,& magnitudine viriũ fuit,vt,non dicã prætores Romanos, quos penitus profligauit, sed consules quoque terruerit. Nam septuaginta millia seruorum, tum in arma conspirantium fuisse referuntur, excepta vrbe Messana, quæ seruos liberaliter habitos in pace continuit.Cæterum Sicilia in hoc quoque miserior, quia insula & nunquam erga statũ suum iuris idonei,nunc tyrannis subiecta, nunc seruis: vel illis dominatu improbo exigentibus seruitutem, vel istis præsum-

ptione

ptione peruersa commutantibus libertatem, maximè quia clauso vndiq; mari, egerere foras non facile potest intestinum malum. Viperinam quippe conceptionē perditionis suæ aluit, sua libidine auctam, sua morte victuram. In hoc autem seruilis tumultus excitatio, quãto ratior cæteris, tanto truculentior est: quia intentione commouetur libera multitudo, vt patriam augeat, seruilis vt perdat.

De Numantia, eiusq́; per Scipionem Africanum deletione.

CAPVT VII.

ANno ab vrbe condita DCXX. cum maior pene infamia de fœdere apud Numantiam pacto, quam apud Caudinas quondam furculas pudorem Romanæ frontis oneraret, Scipio Africanus consensu omnium tribuum cõsul creatus, atque ad oppugnandã Numantiam cũ exercitu missus est, Numantia aũt citerioris Hispaniæ haud procul à Vaccæis & Cantabris in Capite Gallæciȩ sita, vltima Celtiberorum fuit. Hæc per annos quatuordecim cũ solis quatuor millibus suorum, quadraginta millia Romanorum non solum sustinuit, sed etiam vicit, pudendisq́; fœderibus affecit. Igitur Scipio Africanus

Hiſpaniam ingreſſus, non illicò ſe ingeſſit hoſtibus, vt quaſi incautos circunueniret, ſciens nunquam id genus hominum adeo in otium corpore atque animo reſolui, vt non ipſa qualitate habitudinis ſuæ apparatus aliorum præcelleret, ſed aliquandiu militem ſuum in caſtris velut in ſcholis exercuit. Et cum partem æſtatis totamq́ue hiemem, ne attentata quidem pugna tranſegiſſet, ſic quoque parũ propemodum hac profecit induſtria. Namq; vbi copia pugnandi facta eſt, exercitus Romanus oppreſſus impetu Numantinorum, terga conuertit: ſed increpatione & minis obiectantis ſeſe conſulis, manuq́ue retinentis, tandem indignatus in hoſtem rediјt: & quem fugiebat, fugere compulit. Difficilis tunc in relatu fides, Numantinos & fugêre, & fugientes videre Romani. Vnde quamuis Scipio, quia præter ſpem acciderat, lætatus & gloriatus eſſet, tamen vltra bellum aduerſus eos audendum non eſſe, profeſſus eſt. Itaque Scipio inſiſtendum inopinatis prouentibus cenſuit, vrbem ipſam obſidione concluſit, & foſſa circundedit: cuius latitudo pedibus decem, altitudo viginti fuit. Ipſum deinde vallum ſudibus præſtructum, crebris turribus

ribus communiuit: vt si qua ab erumpente hoste in eum tentaretur irruptio, iam non quasi obsessor cum obsesso, sed versa vice obsessus cum obsessore pugnaret. Numantia autem in tumulo sita, haud procul à flumine Durio, tria millia passuum ambitu muri amplexabatur, quamuis aliqui asserant eam & paruo situ & sine muro fuisse. Vnde credibile est, quia hoc spatij cura alendorum custodiendorumque pecorum, vel etiam exercendi ruris commodo cum bello premerentur, incluserint, ipsi arcem paruam natura munitam obtinentes. Alioqui tantam paucitatem hominũ, tam amplum vrbis spatium non munire magis, quàm prodere videbatur. Igitur conclusi diu Numantini, & fame trucidati, deditionem sui obtulerunt, si tolerabilia iuberentur, sæpe etiam orantes iustę pugnæ facultatem, vt tanquam viris mori liceret. Vltimo omnes duabus subito portis eruperunt, larga prius potione vsi, non vini, cuius ferax is locus non est, sed succo tritici per artem confecto, quem succũ à calefaciendo Celiam vocãt. Suscitatur enim illa ignea vis germinis madefactæ frugis, ac deinde siccatur & post infarinã redacta, molli succo admiscetur, quò fer-

mento ſapor auſteritatis & calor ebrietatis adijcitur. Hac igitur potione poſt longam famem recaleſcentes, bello ſeſe obtulerunt. Atrox diu certamen, & vſque ad periculum Romanorum fuit: iterumq́ue Romani pugnare ſe aduerſum Numantinos fugiendo probauiſſent, niſi ſub Scipione pugnaſſent. Numãtini interfectis ſuorum fortiſsimis, bello cedunt: compoſitis tamen ordinibus, non ſeparãtes ſe, nec ſicut fugientes in vrbem reuertuntur. corpora interfectorum ad ſepulturam oblata, accipere noluerunt. Nouiſsima ſpe deſperationis in mortem omnes deſtinati, clauſam vrbem ipſi introrſum ſuccenderunt, cunctiq́ue pariter ferro, veneno, atque igne cõſumpti ſunt. Romani nihil ex his penitus habuere victis, præter ſecuritatem ſuam. Neque enim euerſa Numantia viciſſe ſe magis Numantinos, quàm euaſiſſe dixerunt. Vnum Numantinum victoris catena non tenuit, vnde triumphũ dederit, Roma non vidit. Aurum vel argentum, quod igni ſupereſſe potuiſſet, apud pauperes non fuit. Arma & veſtem ignis abumpſit.

De Gracchorum ſeditione, Attaliq́, regis Pergami hæreditate.

Caput

CAPVT VIII.

IGitur ea tempestate cũ hæc apud Numantiam gesta sunt, apud Romã Gracchorum seditiones agitabãtur. Scipio autem cum deleta Numantia cæteras Hispanię gentes pace cõponeret, Tiresum quẽdam Celticum principem consuluit, qua ope res Numantina aut prius inuicta durasset, aut pòst fuisset euersa, Tiresus respondit: Concordia inuicta, discordia exitio fuit. quod Romani tanquam sibi ac de se dictum, exempli loco acceperũt, quippe quibus iam de seditione discordantis totius vrbis nuntiabatur. Carthagine Numantiaque deleta, oritur apud Romanos vtilis de prouisione collatio, & oritur infamis de ambitione cõtentio. Gracchus tribunus plebis iratus nobilitati, quòd inter auctores Numantini fœderis notatus esset, agrum à priuatis eatenus possessum, populo diuidi statuit. Octauio tribuno plebis obsistẽti ademit imperium, & successorem Minucium dedit. His causis senatum ira, populum superbia inuasit. At tunc forte Attalus, Eumenis filius, moriens, testamento populum Romanũ imperio Asiæ succedere hęredẽ iusserat. Gracchus gratiã populi pretio appe

tens,

tens, legem tulit, vti pecunia quæ fuisset Attali, populo distribueretur. Obsistente Nasica, etiam Pompeius spopondit, se Gracchum, cum primum magistratu abiisset, accusaturum.

De interitu Gracchi, & bello seruili in Sicilia, apud Athenienses, & Delum.

CAPVT IX.

GRacchus cum eniteretur, vt ipse tribunus plebis subsequenti anno permaneret, cumque comitiorum die seditiones populi accenderet, auctore Nasica inflammata nobilitas, fragmentis subselliorum plebem fugauit. Gracchus per gradus, qui sunt super Calpurnium fornicē, detracto amiculo fugiens, ictus fragmento subsellij corruit. Rursusque assurgens, alio ictu clauæ cerebro impactæ, exanimatus est. Ducenti præterea in ea seditione interfecti, eorumque corpora in Tiberim proiecta sunt: ipsius quoque Gracchi inhumatum cadauer extabuit. Orta præterea in Sicilia belli seruilis contagio multas latè infecit prouincias. Nam & Minturnis CCCCL. serui in crucem acti, & Sinuessæ ad quatuor millia seruorum à Q. Metello & Cn. Seruilio Cæpione oppressa sunt. In Metallis quoque Atheniensium idem

n idem tumultus seruilis ab Heraclito prætore discussus est. Apud Delum etiam serui nouo motu intumescentes, oppidanis præuenientibus pressi sunt, absque illo primo Siciliensis mali fomite, à quo iste velut scintillæ emicantes, diuersa hæc incendia seminauit. In Sicilia enim post Fuluium consulem Piso consul Mamertium oppidum expugnauit, vbi octo millia fugitiuorum interfecit: quos autem capere potuit, patibulo suffixit. cui cum Rupilius consul successisset, idem quoque Taurominium & Ennam firmissima fugitiuorum refugia bello recepit, vbi amplius quàm viginti millia tunc seruorum trucidata referuntur. Misera profecto talis belli & inextricabilis causa. Pereundum vtique dominis erat, nisi insolescentibus seruis, ferro obuiam iretur. Sed tamen in ipsis quoque infœlicissimis damnis pugnæ, & infœlicioribus lucris victoriæ, quanti periêre victi, tantum perdidêre victores.

De bello Aristonici. De Ptolemæi regis Alexandrinorum flagitijs, & Antiocho à Phraate victo. Deq; Aetna & Lipara incendijs.

CAPVT X.

Anno

ANno ab V.C.DCXXII. P. Licinius Crassus consul & pontifex maximus, aduersus Aristonicum Attali fratrē, qui traditam per testamentum Romanis Asiam peruaserat, cū instructissimo missus exercitu: præterea à magnis regibus, hoc est, Nicomede Cithyniæ, Mithridate Ponti & Armeniæ, Ariarathe Cappadociæ, Pylemene Paphlagoniæ, eorumq; maximis copijs adiutus, conserto tamen bello victus est: & cum, exercitu post plurimam cædem in fugam acto, ipse iam circunuētus ab hostibus, & pene captus esset, virgam, qua erat vsus ad equum, in oculū Thracis impegit. Barbarus autem cum ira & dolore exarsisset, latus Crassi gladio transuerberauit. Ita ille excogitato genere mortis, effugit, & dedecus & seruitutem. Perperna cōsul, qui Crasso successerat, audita morte Crassi & clade exercitus Romani, raptim in Asiam peruolauit. Aristonicum recenti victoria feriatū, improuiso bello adortus, nudatumque omnibus copijs, in fugā vertit. Cumq; Stratonicen vrbem ad quam ille confugerat, obsidione cinxisset, trucidatum fame ad deditionem coegit. Perperna consul apud Pergamum correptus morbo, diem obijt.

riſtonicus Romæ iuſſu ſenatus in carce-
ſtrangulatus eſt. Eodē anno Ptolemæi
lexandrinorum regis vita miſera, miſe-
orem vitæ exitium dedit. Is enim ſoro-
m ſuam ſtupro cognitam, ac deinde in
atrimonium receptā, nouiſsimè turpius
uam duxit, abiecit. Priuignam vero ſuā,
oc eſt, filiam ſororis & coniugis, coniu-
em aſciuit: filiumq; ſuum, quem ex ſoro-
ſuſceperat, nec non & filium fratris,
ccidit. Quamobrem tantis inceſtis par-
cidijſque execrabilis, ab Alexandrinis
gno pulſus eſt. Ijſdem temporibus An-
ochus non contentus Babylonia atque
cbatana, totoque Mediæ imperio, ad-
rſus Phraatem Parthorum regem con-
eſſus & victus eſt. Qui cum in exercitu
o centum millia armatorū habere vide-
ur, ducenta millia amplius calonum at-
e lixarum immixta ſcortis & hiſtrioni-
s trahebat. Itaq; facile cū vniuerſo exer
u ſuo Parthorum viribus oppreſſus in-
ijt. C. Sempronio Tuditano, & M. A-
illio Coſs. P. Scipionē Africanū pridie
o concione de periculo ſalutis ſuę con-
tatum, quod ſibi pro patria laboranti
mprobis & ingratis denūtiari cognō-
ſet, alio die mane exanimē in cubiculo
ſuo

ſuo repertum, non temerè inter maxima Romanorum mala recenſuerim: præſertim cum tantum in ea vrbe Africani vigor & modeſtia valeret, vt facilè viuo eo, neque ſociale neque ciuile bellum poſſe exiſtere crederetur. Hunc quidam vxoris ſuę Semproniæ Gracchorum autem ſororis dolo necatum ferunt, ne ſcelerata (vt credo) familia, atque in perniciem patrię ſuæ nata, inter impias ſeditiones virorum, nõ etiam facinoribus mulierum eſſet immanior. M. Aemilio L. Oreſte conſulibus, Aetna vaſto tremore concuſſa exundauit igneis globis. Rurſusque alio die Lipara inſula, & vicinum circa eam mare in tantum efferbuit, vt aduſtas quoque rupes diſſoluerit, tabulata nauium liquefactis ceris extorruerit, exanimatos piſces ſupernatanteſque excoxerit: homines quoque, niſi qui lõgius potuere diffugere, reciprocato anhelitu calidi aëris aduſtis introrſum vitalibus ſuffocarit.

De ingenti & perniciosa vi locuſtarum in Africa, quarum interitu infectioneq́ horrenda ac inaudita peſtis orta.

CAPVT XI.

M. Plautio Hypſæo, & M. Fuluio Flacco conſulibus, vix dũ Africam

m à bellorum excidijs quiescentē, horbilis & inusitata perditio consecuta est, ianque cum per totam Africam immenlocustarum multitudines* coaluissent, non modo iam spem cunctam frugum *conualuissent.
brasissent, herbasque omnes cum parte adicum, & folia arborum cum teneritudine ramorum consumpsissent, verumetam amaros cortices atq; arida ligna perosissent, repentino arreptæ vento, atque in globos coactæ, portatæque diu per aërem, Africano pelago immersæ sunt. Harum cum immensos aceruos longe vndis vrgentibus fluctus per extenta latè litora propulissent, tetrum nimis atque vltra opinionem pestiferum odorem, tabida & putrefacta congeries exhalauit. vnde omnium pariter animantium tanta pestilentia consecuta est, vt auium, pecudum ac bestiarum corruptione aëris dissolutarū, putrefacta passim cadauera, vitium corruptionis augerent. At vero quanta fuerit hominum lues, ego ipse dum refero, toto corpore perhorresco: siquidem in Numidia, in qua tunc Micipsa rex erat, octingēta millia hominum: circà oram vero maritimam, quæ maximè Carthaginiensi atque Vticensi litori adiacet, plus quàm du-

centa millia perijsse traditum est. Apud ipsam vero Vticam ciuitatem triginta millia militum, quæ ad præsidium totius Africæ, ordinata fuerãt, extincta atq; abrasa sunt. Quæ clades repentina ac tã violenta institit, vt tunc apud Vticam sub vna die per vnam portam ex illis iunioribus plusquam MD. mortuos elatos fuisse narretur. Veruntamen pace & gratia om-omnipotẽtis dei dixerim, de cuius misericordia & in cuius fiducia hæc loquor, quamuis & temporibus nostris exoriantur aliquãdo, & hoc diuersis partibus locustæ, & plerunque etiã, sed tolerabiliter, lædant, nunquã tamen temporibus Christianis tanta vis inextricabilis mali accidit, vt pernicies locustarũ, quæ nullo modo ferri viua potuisset, mortua plus noceret: & qua diu viuente peritura erant omnia, ea perdita, pereuntibus magis omnibus optandum fuerit, ne periret.

De Carthagine restituta. De C. Gracchi seditione & interitu.

CAPVT XII.

ANno ab vrbe condita DCXXVII. Q. Cæcilio Metello, & T. Quinctio Flaminino Coss. Carthago in Africa restitui iussa, vigesimo & secundo demum

anno,quam fuerat euersa,deductis ciuium Romanorum familijs, quæ eam incolerent,restituta & repleta est, magno antè prodigio præcedente. Nam cum mensores ad limitandum Carthaginiensem agrum missi, stipites terminorum indices fixos;& nocte à lupis reuulsos mordicus, corrososque reperissent,aliquandiu hæsitatum est, vtrum Romanæ paci expediret,Carthaginem reformari. Eodem anno C. Gracchus, Gracchi illius qui iam occisus in seditione fuerat, frater, tribunus plebis per tumultum creatus, magna reipublicæ pernicies fuit. Nam cum sæpe populum Romanum largitionibus promissisque nimijs in acerbissimas seditiones excitauisset, maxime legis agrariæ causa,pro qua etiam frater eius Ti. Gracchus fuerat occisus, tandem à tribunatu, Minucio successore, decessit. Minucius tribunus plebis cũ maxima ex parte decessoris sui Gracchi statuta conuulsisset, legesq́; abrogasset,Caius Gracchus cũ Fuluio Flacco ingẽti stipatus agmine, Capitolium vbi concio agitabatur, ascendit. Ibi maximo tumultu excitato, quidam præco à Gracchanis interfectus, velut signũ belli fuit.Flaccus duobus filijs arma-

tis cinctus, comitante etiam Graccho togato, breuemque gladium sub sinistra occultante, quamuis & præconem frustra præmisisset, qui seruos ad libertatem vocaret, Ianium tanquam arcem occupauit: contra quem D. Brutus vir consularis à cliuo publico cum ingenti certamine irruit. Ibi Flaccus diu obstinatissimè dimicauit. Gracchus postquam in templum Mineruæ successerat, gladio incumbere volens, interuentu Lætorij retentus est. Itaque cum diu anceps bellum agitaretur, tandem sagittarij ab Opimio missi, confertam multitudinem disturbauerũt. Duo Flacci pater filiusque cum per ædem Lunæ in domum priuatam desiluissent, foresque obiecissent, resci sso cratitio pariete, confossi sunt. Gracchus diu pro se amicis pugnantibus ac pereuntibus, ægre ad pontem sublicium peruenit: ibique ne viuus caperetur, ceruicem seruo suo prębuit. Caput Gracchi excisum, consuli allatũ est, corpus ad Corneliam matrem Misenum oppidum deuectum est. Hæc autem Cornelia Africani maioris filia Misenũ, vt dixi, prioris filij morte secesserat. Bona Gracchi publicata sunt. Flaccus adolescens in robore necatus est. Ex factione

Gracchi,

Gracchi, ducenti quinquaginta in Auentino cæſi referuntur. Opimius conſul ſicut in bello fuit fortis, ita in quæſtione crudelis. Nam amplius quam tria millia hominũ ſupplicijs necauit: ex quibus plurimi, ne dicta quidem cauſa, innocẽtes interfecti ſunt.

Baleares inſulas à Metello ſubactas, Allobroges à Domitio victos fuiſſe, Aetnamq́ rurſus exarſiſſe.

CAPVT XIII.

IIſdem temporibus Metellus Baleares inſulas bello peruagatus edomuit, & piraticam infeſtationem, quæ ab ijſdem tunc exoriebatur, plurima incolarum cæde compreſsit. Cneus quoque Domitius proconſul Allobroges Gallos iuxta oppidum Vindalium grauiſsimo bello vicit, maxime cum elephantorũ noua forma equi hoſtium, hoſtesque conterriti, diffugiſſent. viginti M. ibi Allobrogum cæſa referuntur, tria millia capta ſunt. Eodem tempore Aetna mons vltra ſolitum exarſit, & torrentibus igneis ſuperfuſis lateque circunfluentibus, Catanam vrbem finesque eius oppreſsit, ita vt tecta ædium calidis cineribus præuſta & prægrauata corruerent. cuius leuandæ cladis cauſa,

ſenatus decem annorum vectigalia Catanenſibus remiſit.

Fabius conſul Bituitum regem Aruernorum, magnis copijs inſtructum, cum paucis fudit. Q. Marcius alios Gallos fudit.

CAPVT XIIII.

ANno ab vrbe condita DCXXVIII. Fabius conſul Bituito regi Aruernorum Galliæ ciuitatis bellum maximo inſtructu comparanti, adeo cum paruo exercitu occurrit, vt Bituitus paucitatem Romanorum vix ad eſcam canibus, quos in agmine habebat, ſufficere poſſe iactaret. Qui cum ſibi ad transferēdas copias, vnum pontem Rhodani fluminis parum eſſe intelligeret, alium compactis lintribus cateniſque connexum, ſuperſtratis confixiſque tabulis inſtruxit. Conſerta pugna, & diu grauiter agitata, victi Galli: conuerſique in fugam, dum quiſque ſibi timet, coaceruatis inconſulte agminibus, & præpropero tranſitu pontis vincula ruperūt, ac mox cum ipſis lintribus merſi ſunt. Centum octoginta millia armatorum in exercitu Bituiti fuiſſe traduntur, ex quibus centum quinquaginta millia vel cæſa vel merſa ſunt. Q. Marcius conſul Gallorum gentem ſub

ſub radice alpium ſitam, bello aggreſſus eſt: qui cum ſe Romanis copijs circunſeptos viderent, belloque impares fore intelligerent, occiſis coniugibus ac liberis, in flammas ſeſe proiecerunt. Qui vero præoccupantibus Romanis peragendæ tunc mortis ſuæ copiam non habuerant, captique fuerant, alij ferro, alij ſuſpendio, alij abnegato cibo ſeſe conſumpſerunt: nullusque omnino vel paruulus ſuperfuit, qui ſeruitutis conditionem vitæ amore toleraret.

De bello Iugurthino, in quo Romani variè cũ Iugurtha rege Numidarum pugnarunt.

CAPVT XV.

ANnô ab vrbe condita DCXXXIX. P. Scipione Naſica, & L. Calpurnio Beſtia conſulibus, Iugurthæ Numidarum regi bellum conſenſu populi Romani ſenatus indixit. Sed ego de Iugurtha ordinis tantum loco, & cauſa commemorationis breuiter perſtrinxerim. quia vt de natura eius varia atque intolerabili, ita & de rebus tam doloſe, quàm ſtrenuè geſtis, propter opimam ſcriptorum lucuſentiam ſatis ſufficiens apud omnes notitia eſt. Igitur Iugurtha Micipſæ Numidarum regis adoptiuus, hæreſq; internatu-

mento ſapor auſteritatis & calor ebrietatis adijcitur. Hac igitur potione poſt longam famem recaleſcentes, bello ſeſe obtulerunt. Atrox diu certamen, & vſque ad periculum Romanorum fuit: iterumque Romani pugnare ſe aduerſum Numantinos fugiendo probauiſſent, niſi ſub Scipione pugnaſſent. Numãtini interfectis ſuorum fortiſsimis, bello cedunt: compoſitis tamen ordinibus, non ſeparãtes ſe, nec ſicut fugientes in vrbem reuertuntur. corpora interfectorum ad ſepulturam oblata, accipere noluerunt. Nouiſsima ſpe deſperationis in mortem omnes deſtinati, clauſam vrbem ipſi introrſum ſuccenderunt, cunctique pariter ferro, veneno, atque igne cõſumpti ſunt. Romani nihil ex his penitus habuere victis, præter ſecuritatem ſuam. Neque enim euerſa Numantia viciſſe ſe magis Numantinos, quàm euaſiſſe dixerunt. Vnum Numantinum victoris catena non tenuit, vnde triumphũ dederit, Roma non vidit. Aurum vel argentum, quod igni ſupereſſe potuiſſet, apud pauperes non fuit. Arma & veſtem ignis abumpſit.

De Gracchorum ſeditione, Attaliq́, regis Pergami hæreditate.

Caput

CAPVT VIII.

IGitur ea tempeſtate cũ hæc apud Numantiam geſta ſunt, apud Romã Gracchorum ſeditiones agitabãtur. Scipio autem cum deleta Numantia cæteras Hiſpaniæ gentes pace cõponeret, Tireſum quẽdam Celticum principem conſuluit, qua ope res Numantina aut prius inuicta durasſet, aut pòſt fuiſſet euerſa, Tireſus reſpondit: Concordia inuicta, diſcordia exitio fuit. quod Romani tanquam ſibi ac de ſe dictum, exempli loco acceperũt, quippe quibus iam de ſeditione diſcordantis totius vrbis nuntiabatur. Carthagine Numantiaque deleta, oritur apud Romanos vtilis de prouiſione collatio, & oritur infamis de ambitione cõtentio. Gracchus tribunus plebis iratus nobilitati, quòd inter auctores Numantini fœderis notatus eſſet, agrum à priuatis eatenus poſſeſſum, populo diuidi ſtatuit. Octauio tribuno plebis obſiſtẽti ademit imperium, & ſucceſſorem Minucium dedit. His cauſis ſenatum ira, populum ſuperbia inuaſit. At tunc forte Attalus, Eumenis filius, moriens, teſtamento populum Romanũ imperio Aſiæ ſuccedere hęredẽ iuſſerat. Gracchus gratiã populi pretio appe-

tens, legem tulit, vti pecunia quæ fuiſſet Attali, populo diſtribueretur. Obſiſtente Naſica, etiam Pompeius ſpopondit, ſe Gracchum, cum primum magiſtratu abiiſſet, accuſaturum.

De interitu Gracchi, & bello ſeruili in Sicilia, apud Athenienſes, & Delum.

CAPVT IX.

GRacchus cum eniteretur, vt ipſe tribunus plebis ſubſequenti anno permaneret, cumque comitiorum die ſeditiones populi accenderet, auctore Naſica inflammata nobilitas, fragmentis ſubſelliorum plebem fugauit. Gracchus per gradus, qui ſunt ſuper Calpurnium fornicẽ, detracto amiculo fugiens, ictus fragmento ſubſellij corruit. Rurſusque aſſurgens, alio ictu clauæ cerebro impactæ, exanimatus eſt. Ducenti præterea in ea ſeditione interfecti, eorumque corpora in Tiberim proiecta ſunt: ipſius quoque Gracchi inhumatum cadauer extabuit. Orta præterea in Sicilia belli ſeruilis contagio multas latè infecit prouincias. Nam & Minturnis CCCCL. ſerui in crucem acti, & Sinueſſæ ad quatuor millia ſeruorum à Q. Metello & Cn. Seruilio Cæpione oppreſſa ſunt. In Metallis quoque Athenienſium idem

um idem tumultus ſeruilis ab Heraclito prætore diſcuſſus eſt. Apud Delum etiam ſerui nouo motu intumeſcentes, oppidanis præuenientibus preſsi ſunt, abſque illo primo Sicilienſis mali fomite, à quo iſte velut ſcintillæ emicantes, diuerſa hæc incendia ſeminauit. In Sicilia enim poſt Fuluium conſulem Piſo conſul Mamertium oppidum expugnauit, vbi octo millia fugitiuorum interfecit: quos autem capere potuit, patibulo ſuffixit. cui cum Rupilius conſul ſucceſsiſſet, idem quoque Taurominium & Ennam firmiſsima fugitiuorum refugia bello recepit, vbi amplius quàm viginti millia tunc ſeruorum trucidata referuntur. Miſera profecto talis belli & inextricabilis cauſa. Pereundum vtique dominis erat, niſi inſoleſcentibus ſeruis, ferro obuiam iretur. Sed tamen in ipſis quoque infœliciſsimis damnis pugnæ, & infœlicioribus lucris victoriæ, quanti periêre victi, tantum perdidêre victores.

De bello Ariſtonici. De Ptolemæi regis Alexandrinorum flagitijs, & Antiocho à Phraate victo. Deq; Aetnæ & Liparæ incendijs.

CAPVT X.

Anno

ANno ab V.C.DCXXII. P. Licinius Crassus consul & pontifex maximus, aduersus Aristonicum Attali fratrē, qui traditam per testamentum Romanis Asiam peruaserat, cū instructissimo missus exercitu: præterea à magnis regibus, hoc est, Nicomede Cithyniæ, Mithridate Ponti & Armeniæ, Ariarathe Cappadociæ, Pylemene Paphlagoniæ, eorumq; maximis copijs adiutus, conserto tamen bello victus est: & cum, exercitu post plurimam cædem in fugam acto, ipse iam circunuētus ab hostibus, & pene captus esset, virgam, qua erat vsus ad equum, in oculū Thracis impegit. Barbarus autem cum ira & dolore exarsisset, latus Crassi gladio transuerberauit. Ita ille excogitato genere mortis, effugit, & dedecus & seruitutem. Perperna cōsul, qui Crasso successerat, audita morte Crassi & clade exercitus Romani, raptim in Asiam peruolauit. Aristonicum recenti victoria feriatū, improuiso bello adortus, nudatumque omnibus copijs, in fugā vertit. Cumq; Stratonicen vrbem ad quam ille confugerat, obsidione cinxisset, trucidatum fame ad deditionem coegit. Perperna consul apud Pergamum correptus morbo, diem obijt.

Ariſtonicus Romæ iuſſu ſenatus in carcere ſtrangulatus eſt. Eodē anno Ptolemæi Alexandrinorum regis vita miſera, miſeriorem vitæ exitium dedit. Is enim ſororem ſuam ſtupro cognitam, ac deinde in matrimonium receptā, nouiſsimè turpius quam duxit, abiecit. Priuignam vero ſuā, hoc eſt, filiam ſororis & coniugis, coniugem aſciuit: filiumq; ſuum, quem ex ſorore ſuſceperat, nec non & filium fratris, occidit. Quamobrem tantis inceſtis parricidijſque execrabilis, ab Alexandrinis regno pulſus eſt. Ijſdem temporibus Antiochus non contentus Babylonia atque Ecbatana, totoque Mediæ imperio, aduerſus Phraatem Parthorum regem congreſſus & victus eſt. Qui cum in exercitu ſuo centum millia armatorū habere videretur, ducenta millia amplius calonum atque lixarum immixta ſcortis & hiſtrionibus trahebat. Itaq; facile cū vniuerſo exercitu ſuo Parthorum viribus oppreſſus interijt. C. Sempronio Tuditano, & M. Aquillio Coſs. P. Scipionē Africanū pridie pro concione de periculo ſalutis ſuę conteſtatum, quod ſibi pro patria laboranti ab improbis & ingratis denūtiari cognouiſſet, alio die mane exanimē in cubiculo

ſuo

cam à bellorum excidijs quieſcentē, horribilis & inuſitata perditio conſecuta eſt, Nanque cum per totam Africam immenſę locuſtarum multitudines* coaluiſſent, & non modo iam ſpem cunctam frugum abraſiſſent, herbasque omnes cum parte radicum, & folia arborum cum teneritudine ramorum conſumpſiſſent, verumetiam amaros cortices atq; arida ligna peroſiſſent, repentino arreptæ vento, atque in globos coactæ, portatæque diu per aërem, Africano pelago immerſæ ſunt. Harum cum immenſos aceruos longe vndis vrgentibus fluctus per extenta latè litora propuliſſent, tetrum nimis atque vltra opinionem peſtiferum odorem, tabida & putrefacta congeries exhalauit. vnde omnium pariter animantium tanta peſtilentia conſecuta eſt, vt auium, pecudum ac beſtiarum corruptione aëris diſſolutarū, putrefacta paſsim cadauera, vitium corruptionis augerent. At vero quanta fuerit hominum lues, ego ipſe dum refero, toto corpore perhorreſco: ſiquidem in Numidia, in qua tunc Micipſa rex erat, octingēta millia hominum: circà oram vero maritimam, quæ maximè Carthaginienſi atque Vticenſi litori adiacet, plus quàm du-

* conualuiſſent.

centa millia perijsse traditum est. Apud ipsam vero Vticam ciuitatem triginta millia militum, quæ ad præsidium totius Africæ, ordinata fuerãt, extincta atq; abrasa sunt. Quæ clades repentina ac tã violenta institit, vt tunc apud Vticam sub vna die per vnam portam ex illis iunioribus plusquam MD. mortuos elatos fuisse narretur. Veruntamen pace & gratia omomnipotẽtis dei dixerim, de cuius misericordia & in cuius fiducia hæc loquor, quamuis & temporibus nostris exoriantur aliquãdo, & hoc diuersis partibus locustæ, & plerunque etiã, sed tolerabiliter, lædant, nunquã tamen temporibus Christianis tanta vis inextricabilis mali accidit, vt pernicies locustarũ, quæ nullo modo ferri viua potuisset, mortua plus noceret: & qua diu viuente peritura erant omnia, ea perdita, pereuntibus magis omnibus optandum fuerit, ne periret.

De Carthagine restituta. De C. Gracchi seditione & interitu.

CAPVT XII.

ANno ab vrbe condita DCXXVII. Q. Cæcilio Metello, & T. Quinctio Flaminino Cos. Carthago in Africa restitui iussa, vigesimo & secundo demum

anno, quam fuerat euersa, deductis ciuium Romanorum familijs, quæ eam incolerent, restituta & repleta est, magno antè prodigio præcedente. Nam cum mensores ad limitandum Carthaginiensem agrum missi, stipites terminorum indices fixos; & nocte à lupis reuulsos mordicus, corrososque reperissent, aliquandiu hæsitatum est, vtrum Romanæ paci expediret, Carthaginem reformari. Eodem anno C. Gracchus, Gracchi illius qui iam occisus in seditione fuerat, frater, tribunus plebis per tumultum creatus, magna reipublicæ pernicies fuit. Nam cum sæpe populum Romanum largitionibus promissisque nimijs in acerbissimas seditiones excitauisset, maxime legis agrariæ causa, pro qua etiam frater eius Ti. Gracchus fuerat occisus, tandem à tribunatu, Minucio successore, decessit. Minucius tribunus plebis cũ maxima ex parte decessoris sui Gracchi statuta conuulsisset, legesq; abrogasset, Caius Gracchus cũ Fuluio Flacco ingẽti stipatus agmine, Capitolium vbi concio agitabatur, ascendit. Ibi maximo tumultu excitato, quidam præco à Gracchanis interfectus, velut signũ belli fuit. Flaccus duobus filijs arma-

tis cinctus, comitante etiam Graccho togato, breuemque gladium sub sinistra occultante, quamuis & præconem frustra præmisisset, qui seruos ad libertatem vocaret, Ianium tanquam arcem occupauit: contra quem D. Brutus vir consularis à cliuo publico cum ingenti certamine irruit. Ibi Flaccus diu obstinatissimè dimicauit. Gracchus postquam in templum Mineruæ successerat, gladio incumbere volens, interuentu Lætorij retentus est. Itaque cum diu anceps bellum agitaretur, tandem sagittarij ab Opimio missi, confertam multitudinem disturbauerũt. Duo Flacci pater filiusque cum per ædem Lunæ in domum priuatam desiluissent, foresque obiecissent, rescisso cratitio pariete, confossi sunt. Gracchus diu pro se amicis pugnantibus ac pereuntibus, ægre ad pontem sublicium peruenit: ibique ne viuus caperetur, ceruicem seruo suo prębuit. Caput Gracchi excisum, consuli allatũ est, corpus ad Corneliam matrem Misenum oppidum deuectum est. Hæc autem Cornelia Africani maioris filia Misenũ, vt dixi, prioris filij morte secesserat. Bona Gracchi publicata sunt. Flaccus adolescens in robore necatus est. Ex factione Gracchi,

Gracchi, ducenti quinquaginta in Auentino cæsi referuntur. Opimius consul sicut in bello fuit fortis, ita in quæstione crudelis. Nam amplius quam tria millia hominũ supplicijs necauit: ex quibus plurimi, ne dicta quidem causa, innocẽtes interfecti sunt.

Baleares insulas à Metello subactas, Allobroges à Domitio victos fuisse, Aetnamq; rursus exarsisse.

CAPVT XIII.

IIsdem temporibus Metellus Baleares insulas bello peruagatus edomuit, & piraticam infestationem, quæ ab ijsdem tunc exoriebatur, plurima incolarum cæde compressit. Cneus quoque Domitius proconsul Allobroges Gallos iuxta oppidum Vindalium grauissimo bello vicit, maxime cum elephantorũ noua forma equi hostium, hostesque conterriti, diffugissent. viginti M. ibi Allobrogum cæsa referuntur, tria millia capta sunt. Eodem tempore Aetna mons vltra solitum exarsit, & torrentibus igneis superfusis lateque circunfluentibus, Catanam vrbem finesque eius oppressit, ita vt tecta ædium calidis cineribus præusta & prægrauata corruerent. cuius leuandæ cladis causa,

ſenatus decem annorum vectigalia Catanenſibus remiſit.

Fabius conſul Bituitum regem Aruernorum, magnis copijs inſtructum, cum paucis fudit. Q. Marcius alios Gallos fudit.

CAPVT XIIII.

ANno ab vrbe condita DCXXVIII. Fabius conſul Bituito regi Aruernorum Galliæ ciuitatis bellum maximo inſtructu comparanti, adeo cum paruo exercitu occurrit, vt Bituitus paucitatem Romanorum vix ad eſcam canibus, quos in agmine habebat, ſufficere poſſe iactaret. Qui cum ſibi ad transferēdas copias, vnum pontem Rhodani fluminis parum eſſe intelligeret, alium compactis lintribus cateniſque connexum, ſuperſtratis confixiſque tabulis inſtruxit. Conſerta pugna, & diu grauiter agitata, victi Galli: conuerſique in fugam, dum quiſque ſibi timet, coaceruatis inconſulte agminibus, & præpropero tranſitu pontis vincula ruperūt, ac mox cum ipſis lintribus merſi ſunt. Centum octoginta millia armatorum in exercitu Bituiti fuiſſe traduntur, ex quibus centum quinquaginta millia vel cæſa vel merſa ſunt. Q. Marcius conſul Gallorum gentem

ſub

ſub radice alpium ſitam, bello aggreſſus eſt: qui cum ſe Romanis copijs circunſeptos viderent, belloque impares fore intelligerent, occiſis coniugibus ac liberis, in flammas ſeſe proiecerunt. Qui vero præoccupantibus Romanis peragendæ tunc mortis ſuæ copiam non habuerant, captique fuerant, alij ferro, alij ſuſpendio, alij abnegato cibo ſeſe conſumpſerunt: nullusque omnino vel paruulus ſuperfuit, qui ſeruitutis conditionem vitæ amore toleraret.

De bello Iugurthino, in quo Romani variè cũ Iugurtha rege Numidarum pugnarunt.

CAPVT XV.

ANno ab vrbe condita DCXXXIX. P. Scipione Naſica, & L. Calpurnio Beſtia conſulibus, Iugurthæ Numidarum regi bellum conſenſu populi Romani ſenatus indixit. Sed ego de Iugurtha ordinis tantum loco, & cauſa commemorationis breuiter perſtrinxerim. quia vt de natura eius varia atque intolerabili, ita & de rebus tam doloſe, quàm ſtrenuè geſtis, propter opimam ſcriptorum lucuIentiam ſatis ſufficiens apud omnes notitia eſt. Igitur Iugurtha Micipſæ Numidarum regis adoptiuus, hæreſq; internatu-

rales eius filios factus, primum cohęredes suos, id est, Hiempsalem occidit, Adherbalem bello victum, Africa expulit. Calpurnium deinde consulem aduersum se missum, pecunia corrupit, atq; ad turpissimas condiciones pacis adduxit. Præterea cum Romam ipse venisset, omnibus pecunia aut corruptis, aut attentatis, seditiones dissensionesque permiscuit: quam cũ egrederetur, infami satis notauit elogio, dicens: O vrbem venalem & mature perituram, si emptorem inuenerit. Insequenti anno A. Postumium, Postumij consulis fratrem, quem is quadraginta millibus armatorum exercitui præfecerat, apud Calamam vrbem thesauris regijs cõditis inhiantem bello oppressit: cuique victo ignominiosissimum fœdus exegit, vniuersam penè Africam à Romanis deficientẽ, regno suo iunxit. Postea tamẽ Metelli consulis integritate & disciplina coercitus, duobus etiam prælijs victus, vidit pręsente se & vastari Numidiam suam, & non posse defendi: à quo ad deditionem coactus, CCC. obsides dedit, frumentum atque alios commeatus persoluturum sese spopondit, tria millia amplius perfugarum reddidit. Exin cum incertus in pace

impro-

improbos non prohiberet excursus, C. Marij consulis, non minore pene quam ipse præditus erat astutia, Romanisque viribus fractus est: maxime postquam Marius vrbem Capsam ab Hercule Phœnice (vt ferunt) conditam, regijs tunc thesauris confertissimam, dolo circunuenit & cepit. Diffidens deinde & proprijs rebus & viribus Iugurtha, societatem cum Boccho Maurorum rege fecit. cuius equitatu in immensum auctus, Marianum exercitũ creberrimis incursionibus fatigauit. Postremo apud Cirtã vrbem antiquã Massanissæ regiam, aduersus Romanos expugnationem eius parantes sexaginta millibus equitum instructus occurrit. Nunquam vlla Romano militi tumultuosior pugna & terribilior fuit, adeo vt discursu & fremitu circuncursantium & impetentium equitum suscitatus puluis, cœlũ subtexuerit, diem ademerit, noctemque obduxerit: tantus autem telorum nimbus ingruerit, vt nulla pars corporis ab ictu tuta esset: quippe quibus & visus ad prospiciendum impedimento caliginis, & expeditio ad cauendum compresionem multitudinis deerat. Nec laborabat eques Maurus ac Numida, vt bene collocatum

hoſtē opportuno teli impetu rimaretur, ſed potius in incertum pila mittebant, certi quod vulnera incerta non eſſent. Ita coacti in vnum Romani pedites denſabātur. Intercapedinem tanti periculi nox interueniens dedit. Eadem poſtera die & belli & periculi facies. Erumpere in hoſtem, quamuis ſtricto miles gladio non valebat: eminus enim iaculis repellebatur. Fugere non poterat, vndique enim velocior ad perſequendum eques incluſerat. Iam tertia dies, & nullum vndecunque ſuffragium, dira vndique mortis facies obijciebatur. tandem Marius conſul forti deſperatione ſpei viā fecit: vniuerſo ſimul agmine prorupit è vallo, campoque ſeſe ſimul & prælio dedit. Et cum iterum circunfuſi hoſtes non ſolum agminis extrema laniarent, verum etiam media excuſsis procul telis cæderent: turbatosque Romanos in ſuper etiam æſtus ſolis, intolerantia ſitis, mortis circunſtantia, vſque ad extremum deſperationis defatigarent, ſubito notū illud Romanorum aduerſus Afros tempeſtatū imbriumq; ſuffragium cœlo miſſum, inſperatæ ſaluti fuit: ſiquidem repentina pluuia ſitientibus Romanis & æſtuantibus refrigerium potumq; præbuit.

Porrò

Porro autem Numidis hastilia telorum, quę manu intorquere sine amentis solent, lubrica ac per hoc inutilia reddidit. Scuta etiam, quæ elephanti corio extento atque durato habilia & tuta gestabant, cuius ea natura est, vt acceptum imbrem, tanquam spongia ebibat, ac per hoc intractabile repentino pondere fiat, quia circunferri nō poterant, defendere nequiuerunt. Ita ex insperato conturbatis destitutisq; Mauris & Numidis, & Bocchus & Iugurtha fugerunt. Post hoc XC. millia armatorū nouissimo bello ab ijsdē regibus obiecta, hæc quoq; vsque ad internecionem Romanis vincentibus cæsa referuntur. Ex eo Bocchus spem belli abijciēs, pacem petiuit: atq; in precium pacis Iugurtham dolo captum, catenisque obrutum, per Syllam legatū misit ad Marium: qui in triumpho ante currum cum duobus filijs suis actus, mox in carcere strangulatus est. Ijsdem diebus obscœnum prodigium ac triste visum est. L. Heluius eques Romanus cum vxore & filia, Roma in Apuliam rediens, tempestate correptus, cum filiam conster natam videret, vt citius propioribus tectis succederent, relictis vehiculis, arreptisque equis, filiam virginem equo insiden-

insidentem, in medium agmé accepit. Puella cótinuo ictu fulminis exanimata est. Sed omnibus sine scissura aliqua vestiméntis ademptis, ac pectoris pedumque vinculis dissolutis, monilibus etiam annulisque discussis, ipso quoq; corpore illæso, nisi quod obscœnum in modum nuda, & lingua paululum exerta iacuit. equus quoque ipse quo vtebatur, straturis frenis & cingulis dissolutis passim ac dispersis, exanimis procul iacuit. Paruo post hoc intercessu temporis L. Veturius eques Romanus Aemiliam virginem Vestalem furtiuo stupro polluit. Duas præterea virgines Vestales eadem Aemilia ad participationem incesti solicitatas, contubernalibus sui corruptoris exposuit ac tradidit. Indicio per seruum facto, supplicium de omnibus sumptum est. Ijsdem præterea Iugurthini belli temporibus, L. Cassius consul in Gallia Tigurinos vsque ad oceanum persecutus, rursumque ab eisdem insidijs circumuentus, occisus est. Lucius quoque Piso vir consularis, legatus Cassij consulis, interfectus. Q. Publius alter legatus, ne residua exercitus portio quæ in castra cófugerat, deleretur, obsides & dimidiam partem rerum omnium Tiguri-

nis

nis turpiſsimo fœdere dedit. qui Romam reuerſus, à Cœlio tribuno plebis die dicta, eo quòd Tigurinis obſides dederat, in exilium profugit. Cæpio proconſule capta vrbe Gallorum, cui nomē eſt Toloſæ, centum M. pondo auri, & argenti CX M. è templo Apollinis ſuſtulit: quod cum ad Maſsiliam amicam populo Romano vrbem cū præſidijs miſiſſet, interfectis clàm (ſicut quidam cōteſtantur) quibus ea cuſtodienda & peruehenda commiſerat, cuncta per ſcelus furatus fuiſſe narratur: vnde etiam magna quæſtio poſt Romæ acta eſt.

De bello Romanorum aduerſus Cimbros, Teutonas, aliasq́; gentes geſto: vbi & variè vtrinque pugnatū, ſed Marij induſtria Romani ſuperarunt.

CAPVT XVI.

ANno ab vrbe condita DCXLII. C. Manilius Conſul & Q. Cæpio proconſul aduerſus Cimbros & Teutonas & Tigurinos & Ambronas Gallorū & Germanorum gentes, quæ tunc, vt imperium Romanum extinguerent conſpirauerant, miſsi, prouincias ſibi Rhodano flumine medio diuiſerunt. Vbi dum inter ſe grauiſsima inuidia & cōtentione diſceptant, cum magna ignominia & periculo Ro-

mani

mani nominis victi sunt: siquidē in ea pugna M. Aurelius consularis captus atque interfectus est. Duo filij consulis cæsi, octoginta millia Romanorum sociorumq́, ea tempestate trucidata, quadraginta millia calonū atque lixarum interfecta Antias scribit. Ita ex omni penitus exercitu decē tantummodo homines, qui miserum nuntium ad augendas miserias reportarent, superfuisse referūtur. Hostes binis castris atque ingenti præda potiti, noua quadam atque insolita execratione cuncta quæ ceperant, peslumdederunt. Vestis discissa & proiecta est, aurum argentumq́ue in flumen abiectum, loricæ virorum concisæ, phaleræ equorum* disperditæ, equi ipsi gurgitibus immersi, homines laqueis collo inditis ex arboribus suspensi sunt, ita vt nihil prædæ victor, nihil misericordiæ victus agnosceret Maximus tunc Romæ non solum luctus, verumetiam metus fuit, ne confestim Cimbri alpes transgrederentur, Italiamq́ue delerent. Ijsdem temporibus Q. Fabius maximus filium suum adolescentem rus relegatum, cum duobus seruis parricidij ministris interfecit, ipsosque continuo seruos in pretium sceleris manumisit. Die

* dispertitæ.

dicta,

dicta, Cn. Pompeio accuſante, damnatus eſt. Igitur Marius quartum conſul, cum iuxta Iſarę Rhodaníque flumina, vbi in ſeſe confluunt, caſtra poſuiſſet, Teutones, Cimbri, & Tigurini & Ambrones, poſtquam continuo triduo circa Romanorum caſtra pugnarunt, ſi quo pacto eos excuterent vallo, atque in æquos campos effunderent, tribus agminibus Italiam petere deſtinarunt. Marius poſt digreſſum hoſtium caſtra mouit, & collem occupauit: qui cāpo & fluuio, vbi hoſtes ſeſe diffuderant, imminebat. Cumque exercitui eius aqua ad potandū deeſſet, querelíſque omnium coargueretur, aquam quidem in conſpectu eſſe reſpondit, ſed eam ferro vindicandam. Primus itaque calonibus cum clamore in pugnam ruentibus, ſubſecutus exercitus, mox iuſto certamine compoſitis ordinibus, bellum geſtum, & vicêre Romani. Quarto die rurſus productæ vtrinque in campum acies vſque ad meridiem pene pari pugnauere diſcrimine. Poſt vbi incaleſcente ſole fluxa Gallorum corpora in modum niuium diſtabuerunt, vſque in noctē cædes potius quàm pugna protracta eſt. Ducenta millia armatorum in eo bello interfecta

fecta sunt, octoginta millia capta, vix tria millia fugisse referuntur. Dux quoque eorum Teutobodus occisus est. Mulieres eorum constantiore animo quàm si vicissent, consuluerunt consulem, vt si inuiolata castitate virginibus sacris ac dijs seruiendum esset, vitam sibi reseruarent. Itaque cum petita non impetrassent, paruulis suis ad saxa collisis, cunctæ sese ferro ac suspendio peremerunt. Hæc de Tigurinis & Ambronibus gesta sunt. Teutones autem & Cimbri integris copijs Alpium niues emensi, Italiæ plana peruaserũt: ibique cum rigidum genus diu blandioribus auris, poculis, cibis ac lauacris emolliretur, Marius quintum consul & Catulus aduersum eos missi, die ad pugnã & campo dato, Annibalis secuti ingenium, in nebula disposuere pugnam, in sole pugnarunt. Prima siquidem perturbatio Gallorum fuit, quod Romanam aciem prius offendere dispositam, quàm adesse senserũt. Cumque ilicò vulnerati equites retro in suos cogerentur, totamque multitudinem indisposite adhuc aduentantem conturbarent, & sol cum vento ortus ex aduerso emicuisset, visus eorum puluis oppleuit, & splendor hebetauit. Ita factum est, vt

tanta

tanta ac tam terribilis multitudo, minima Romanorum clade, sua autem vltima internecione cæderetur. Centum quadraginta millia eorũ tunc in bello cæsa; LX. millia capta dicuntur. Mulieres grauiorem pene excitauere pugnam, quæ plaustris in modum castrorum circuminstructis, ipsæ autem desuper propugnantes, diu repulere Romanos. Sed cum ab his nouo cædis genere terrerentur (abscissis enim cum crine verticibus, inhonesto satis vulnere turpes relinquebãtur) ferro quod in hostes sumpserant, in se suosque verterunt. Nanque aliæ concursu mutuo iugulatæ, aliæ apprehensis inuicem faucibus strangulatæ, aliæ funibus per equorum crura consertis, ipsisque continuo equis extimulatis, postquam suas ijsdẽ funibus, quibus equorum crura nexuerãt, indidere ceruices, protractæ atque exanimatæ sunt, aliæ laqueo de subrectis plaustrorum temonibus pependerunt. Inuenta est etiam quædam, quæ duos filios, traiectis per colla eorũ laqueis, ad suos pedes vinxerit: & cum seipsam suspendio morituram dimisisset, secum traxerit occidẽdos. Inter hæc multa & miserabilia mortis genera, reguli quoque duo strictis in se gla-

* Lugius. dijs concurrisse referuntur. * Lucius & Boiorix reges in acie ceciderũt. Claudicus & Cesorix capti sunt. Ita in his duobus prælijs trecenta quadraginta millia Gallorũ occisa, & centũ quadraginta millia capta sunt, absque innumera mulierum multitudine, quę se suosq; paruulos fœmineo furore, vi autem virili necauerũt. Igitur talem Marij triumphum Romanamq; victoriam incredibile facinus, & nunquã antea Romanis cognitum, Romæ subito perpetratum, versa in horrorẽ ac mœrorem tota vrbe, fuscauit. Poblicius siquidẽ Malleolus, seruis annitentibus, matrem suam interfecit. Damnatus parricidij, insutusq; in culleum, & in mare proiectus est: impleueruntque Romani facinus & pœnam, vnde Solon Atheniensis decernere non ausus fuerat, dum fieri posse non credidit: & Romani qui se ortos à Romulo scirent, etiam hoc fieri posse intelligentes supplicium singulare sanxerunt.

De ingenti Romæ seditione, auctoribus L. Appuleio Saturnino, C. Mario, cæterisq́ue orta.

CAPVT XVII.

ANno ab vrbe cõdita DCXLV. post Cimbricum & Teutonicum bellum & quintum Marij consulatum, quo sta-

tus imperij Romani iure conseruatus iudicatur, sexto consulatu eiusdem C. Marij ita labefactatus est, vt pene vsque ad extremum intestina clade cóciderit. Euoluere ac percurrere mihi discordiarum ambages & inextricabiles seditionũ causas incommodum simul ac longum videtur: sane breuiter strinxisse sufficiat, quod primus L. Appuleius Saturninus excitati tumultus auctor extiterit, Q. Metello Numidico, viro sane primario acerrimus inimicus. qui eũ censorem creatum protractum domo, atq; in Capitolium cõfugientem armata multitudine obsedit. vnde equitum Romanorũ indignatione deiectus est, plurima ante Capitolium cæde facta. A. Nomium deinde competitorem suum Saturninus & Glaucia, fraude C. Marij consulis occiderũt. Subsequente anno Marius sextũ cos. & Glaucia prætor, & Saturninus tribunus plebis conspirauerunt, Metellum Numidicum in exilium quacunque vi agere. Die dicta, à suppositis eiusdem factionis iudicibus per scelus innocens Metellus damnatus, in exilium cũ totius vrbis dolore discessit. Idem Saturninus Memmium virum acrem & integrum, fieri consulem timés,

orta subito seditione fugientẽ per P. Mettium satellitem informi stipite comminutum interfecit. Fremente pro tantis reipublicæ malis senatu populoque Romano, Marius consul accommodato ad tempus ingenio consensui bonorum sese immiscuit, commotamque plebem leni oratione sedauit. Saturninus infamibus ausibus concionem domi suæ habuit, ibique ab alijs rex, ab alijs imperator est appellatus. Marius manipulatim plebe descripta, alterum consulem cum præsidijs in colle disposuit, ipse portas communiuit. In foro prælium commissum est. Saturninus à Marianis foro pulsus, in Capitolium confugit. Marius fistulas quibus eò aqua deducebatur, incidit. Bellum deinde in aditu Capitolij horridum satis actũ est, multique circa Saufeium & Saturninum cæsi. Saturninus palàm clamitans, Marium auctorem esse omnium molitionum suarum contestatus est. Cum autem ipse Saturninus & Saufeius & Labienus cogente Mario, in curiam confugissent, per equites Romanos effractis foribus, occisi sunt. C. Glaucia extractus è domo Claudij, trucidatus est. Furius tribunus plebis bona omnium publicanda decreuit. Cn. Dola-

bella

bella Saturnini frater, per forum olitorium fugiens, cum L. Geganio interfectus est. Itaque auctoribus tantę seditionis occisis, quies populo fuit. Tunc Cato atque Pompeius rogationem de reditu Metelli Numidici totius vrbis gaudio promulgarunt: quæ ne perferretur, Marij consulis & Furij tribuni plebis factionibus intercessum est. Rutilius quoque vir integerrimus, adeo fidei atque innocentiæ constantia vsus est, vt die sibi ab accusatoribus dicta, vsque ad cognitionem neque capillum barbamue promiserit, neque sordida veste humiliue habitu suffragatores conciliarit, inimicos permulserit, iudices tēperarit, orationē quoque à prętore concessam nihilo summisiorem quàm animū habuerit. Cum euidenti oppugnaretur calumnia, & opinione bonorū omniū iure absoluēdus putaretur, periurio iudicū condemnatus est: qui Smyrnam commigrans, literarum studijs intentus consenuit.

De bello sociali, quo Italici populi à Romanis deficientes rebellarunt. item de prodigijs varijs.

CAPVT XVIII.

ANno ab V. C. sexcentesimo LIX. Sex. Iulio Cæsare, & L. Marcio Philippo consulibus, intestinis causis so-

ciale bellum tota commouit Italia. ſiquidem Liuius Druſus tribunus plebis, Latinos omnes ſpe libertatis illectos, cum placita explere non poſſet, in arma excitauit. Eo acceſsit vt mœſtam vrbem prodigia dira terrerent. Nam ſub ortu ſolis globus ignis à regione ſeptẽtrionis cum maximo cœli fragore emicuit. Apud Arretinos cum panes per conuiuia frangerentur, cruor è medijs panibus, quaſi è vulneribus corporum fluxit. Præterea per ſeptẽ continuos dies grando lapidum; immixtis etiam teſtarum fragmentis, terram latiſsimè verberauit. In Samnitibus vaſtiſsimo hiatu terræ, flamma prorupit, & vſq; in cœlum extẽdi viſa eſt. Complures præterea in itinere videre Romani globum coloris aurei, cœlo ad terram deuolui: maioremque factum, rurſus à terra in ſublime ad orientem ſolem ferri, ac magnitudine ſua ipſum ſolem obtexiſſe. Druſus tantis malis anxius, domi ſuæ, incerto quidem auctore, interfectus eſt. Igitur Picentes, Veſtini, Marſi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, cum adhuc occultam defectionem meditarentur, C. Seruilium prætorem legatum ad ſe miſſum, apud Aſculum occiderunt: ſtatim-
que

que clausa ciuitate, omnes ciues Romanos in dicta cæde iugulauerunt. Continuo atrocissimam perniciem infamissima præcessere prodigia. Nanque omnium generum animalia, quæ manus hominum blande perpeti, atque inter homines viuere solita erant, relictis stabulis pascuisque, cum balatu, hinnitu, mugituque miserabili, ad syluas montesque fugerunt. Canes quoque, quorum natura est extra homines esse non posse, lachrymosis vlulatibus vagi luporum ritu oberrarũt. Igitur Cn. Pompeius prætor cum Picentibus iussu senatus bellum gessit, & victus est. Postquam sibi Samnites Papium Mutilum imperatorem præfecerant, Marsi autem Agemnonem archipiratam præoptauerant, Iulius Cæsar Samnitium pugna victus, cæso fugit exercitu. Rutilius consul Marium propinquum suum legatum sibi legit: quem assidue submonentẽ, moram bello vtilem fore, & paulisper in castris exerceri militẽ oportere tironem, dolo id eũ agere ratus, contempsit: seseq; in insidias Marsorũ, & vniuersum agmen exercitus sui incautus iniecit. vbi & ipse consul occisus, & multi nobiles interfecti, & octo millia Romanorum militum cæsa

 sunt.

sunt. Arma & corpora interfectorum in conspectum Marij legati Tolenus fluuius pertulit, atque in testimoniũ cladis euexit. Marius raptis continuo copijs, victores insperatos oppressit, octo millia & ipse Marsorum interfecit. Cæpio autem à Vestinis & Marsis deductus in insidias cũ exercitu trucidatus est, L. verò Iulius Cæsar postquam apud Aeserniam victus aufugerat, conti actis vndique copijs, aduersus Samnites & Lucanos dimicans, multa hostium millia interfecit. Cumque ab exercitu imperator appellatus esset, Romamque nũtios de victoria misisset senatus sagum, hoc est, vestem mœroris, quam exorto sociali bello sumpserat, hac spe arridente deposuit, atque antiquum togæ decorem recuperauit. Marius deinde sex millia Marsorum cecidit, septem millia armis exuit. Sylla cum viginti quatuor cohortibus Aeserniam missus, vbi arctissima obsidione Romani ciues & milites premebantur, maximo bello & plurima cæde hostium vrbem sociosq; seruauit. Cn. Pompeius Picentes graui prælio fudit, qui victoria Senatus laticlauia & cætera dignitatis insignia recepit, cum togas tantummodo victoria Cæsaris primum respi

rante sumpsisset. Porcius Cato prætor Etruscos, Plotius legatus Vmbros, plurimo sanguine impenso, difficillimo labore vicerunt. Cn. Pompeio, & L. Porcio Catone consulibus, Pompeius diu obsedit Asculum ciuitatem: nec tamen expugnauisset, nisi populum in campum prorumpentem grauissima oppressione vicisset. Decem & octo millia Marsorum in ea pugna cum Franco imperatore suo cæsa sunt, capta tria millia. Quatuor autem millia Italicorum virorũ ex ea cæde profugorum, iugum montis coacto in vnum agmine forte conscenderant: vbi oppressi exanimatique niuibus, miserabili morte riguerunt. Namque ita vt attoniti timore hostium steterant, alij stirpibus vel saxis reclines, alij armis suis innitentes, patentibus cuncti oculis, dẽtibusque nudatis, viuentium in modum visebantur: nec vllum erat procul intuentibus mortis indicium, nisi diuturna immobilitas, quam nullo modo humanæ vitæ vegetatio diu perpeti potest. Eadem die Picentes congressi & victi sunt, quorum dux Iudacilius conuocatis principibus suis, post magnificas epulas largaque pocula, cunctos ad exemplum sui prouocans, hausto vene-

 no ab-

no absumptus est, cūctis factum eius laudantibus, sed nemine subsequente. Anno ab vrbe condita sexcentesimo LXI. cum ad obsidendos Pompeius Romanus istet exercitus, & Postumius Albinus vir cōsularis, tunc L. Syllæ legatus, intolerabili superbia omnium in se militum odia suscitauisset, lapidibus occisus est. Sylla consul ciuilem cruorem non nisi hostili sanguine expiari posse testatus est: cuius rei consciētia permotus exercitus, ita pugnā adortus est, vt sibi vnusquisque pereundū videret, nisi vicisset. XVIII. millia Samnitum illo prælio cæsa sunt. Iuuentium quoque Italicum ducem, & magnum ipsius populum persecutus occidit. Porcius Cato consul Marianas copias habēs, cum aliquanta strenue gessisset, gloriatus est C. Marium non maiora fecisse: & ob hoc cum ad lacum Fucinum contra Marsos bellum gereret, à filio C. Marij in tumultu belli, quasi ab incerto auctore prostratus est. C. Gabinius legatus in expugnatione hostilium castrorum interfectus est. Marrucini Vestinique, Sulpicio legato Pompeij persequente, vastati sunt. Pompædius & Obsidius Italici imperatores ab eodem Sulpicio apud flumen Theanum

num horribili prælio oppreſsi & occiſi ſunt. Pompeius Aſculum ingreſſus, præfectos centuriones, cunctosq́; principes eorũ virgis cecidit, ſecuriq́; percuſsit, ſeruos prædamque omnem ſub haſta vendidit, reliquos liberos quidẽ, ſed nudos & egentes abire præcepit: & cũ de hac præda opitulationẽ aliquam in vſum ſtipendij publici ſenatus fore ſperaret, nihil tamen Pompeius ex ea egenti ærario contulit. Nanque eodem tempore cum penitus exhauſtum eſſet ærarium, & ad ſtipendium frumenti deeſſet expenſa, loca publica quæ in circuitu Capitolij põtificibus, auguribus, decemuiris & flaminibus in poſſeſsionem tradita erant, cogente inopia, vendita ſunt. & ſufficiẽs pecuniȩ modus, qui ad tẽpus inopiæ ſubſidio eſſent, acceptus eſt. Et quidem tunc in ſinus ipſius ciuitatis euerſarum omniũ vrbium, nũdatarumque terrarum abraſæ vndiq; opes congerebantur, cum ipſa Roma turpi adigente inopia, præcipuas ſui partes auctionabatur. Quamobrem conſideret tunc tempora ſua, cũ quaſi inexplebilis venter cuncta conſumens & ſemper eſuriens, cũctis vrbibus, quas miſeras faciebat, ipſa miſerior, nihil relinquens, nihil habebat, & ſti-

& ſtimulo domeſticæ famis ad conti-nuationem bellicæ inquietudinis trudebatur. Ijſdem temporibus rex Sothimus cum magnis Thracum auxilijs Græciam ingreſſus, cunctos Macedoniæ fines depopulatus eſt: tandemq; à C. Sentio prætore ſuperatus, redire in regnum coactus eſt.

De bello ciuili Mariano & Mithridatico, in quo Sylla & Marius maximos tumultus calamitatéſque reipublicæ inuexerunt.

CAPVT XIX.

ANno ab vrbe condita ſexcenteſimo ſexageſimo ſecundo, nondum finito ſociali bello, Romæ primum bellum ciuile commotum eſt: eodemq; anno Mithridaticum bellum, etſi minus infame, nō tamen minus graue ceptum eſt. Et quidem de Mithridatici belli ſpatio variè traditum eſt, vtrum ab hinc primum ceperit, an tunc præcipue exarſerit, maxime cum alij XXX, alij XL. annis geſtum ferāt. Sed quamuis ijſdem temporibus geſta perplexis coaceruata malis exarſerint, à me tamen ſpeciatim, etſi breuiter, ſingula proferentur. Marius Sylla conſule, & contra Mithridatem in Aſiam cum exercitu profecturo, in Campania tamen propter ſoci-

alis

alis belli reliquias consistente, affectauit septimum consulatum, & bellum suscipere Mithridaticum. quo Sylla cognito, impatiens reuera iuuenis intemperataque ira percitus, cum quatuor legionibus primum ante vrbem consedit, vbi Gratidium Marij legatum, quasi primam victimã belli ciuilis occidit, mox vrbem cum exercitu irrupit, faces ad inflammandam vrbem poposcit. Omnibus metu abditis, per sacram viam citato agmine in forum venit. Marius cum permouere nobilitatem, inflammare plebem, equestrem denique ordinem perarmare aduersus Syllam frustra attentasset, postremo seruis spe libertatis & prædę ad arma solicitatis, ne quicquam repugnare ausus, tandem in Capitolium concessit. Sed cum eo Syllanæ cohortes irruissent, magna* suorum cæde diffugit. Ibi tunc Sulpicius Marij collega, seruo suo prodente, prostratus est. Seruũ vero ipsum, quod hostem indicauerat, manumitti, quod vero dominũ prodiderat, saxo Tarpeio deijci consules decreuerũt. Marius fugiens, cum persequentium instantia circunseptus esset, in Minturnensium paludibus sese abdidit. è quibus infœliciter luto oblitus, ignominioseque pro-

* seruorum

tractus,

tractus, turpi autē spectaculo Minturnas deductus, contrususq; in carcerem, percussorem ad se missum solo vultu exterruit. Deinde lapsus è vinculis, in Africā trāsfugit, solicitatoq; ex Vtica filio, vbi is custodia obseruabatur, continuo Romā regressus, Cinnæ consuli societate scelerum coniunctus est. Igitur ad profligandam vniuersam Rempublicam, exercitum sibi in quatuor partes diuiserūt. Tres siquidē legiones Mario datæ, parti copiarū Cn. Carbo præpositus est, partem Sertorius accepit: ille scilicet Sertorius iam hic ciuilis belli incentor & particeps, qui etiam hoc finito, aliud pòst in Hispania bellum excitauit, quod per multos annos maximis Romanorum cladibus traxit. Cætera vero exercitus portio Cinnam secuta est. Porro autem Cn. Pompeius qui à senatu cum exercitu accersitus, vt reipublicæ opitularetur, & diu sese nouarū rerum aucupatione suspenderat, contēptus à Mario vel Cinna, ad Octauium alterū consulem sese contulit, & mox cum Sertorio conflixit. Infelicem pugnam interuentus noctis diremit. Sexcenti ex vtraq; parte milites trucidati sunt. Postera die cum permixtim corpora ad sepulturam discer-

discernerentur, miles Pompeianus fratris sui, quem ipse interfecerat, corpus agnouit. In concursu enim vtrique cognitionē vultus galea, considerationem furor ademerat: quamuis parum sit culpæ circa ignorantiam, vt videatur nescisse de fratre, quē non ambigitur scisse de ciue. Itaque victor victo infelicior, vbi & fratris corpus agnouit, & parricidiū suum, execratus bella ciuilia, ilico pectus suum gladio transuerberans, simulq; lachrymas & sanguinē fundens, super fraternum sese cadauer abiecit. Et quid hoc profuit ad confusionem crudelis incepti, quod in primo statim bellorum ciuiliū exordio infamis fama percrebuit, cōcurrisse ignaros quidem fratres, sed cōscios ciues: petijsse fratrem scelere victorē spolia fratris occisi: ac mox tantæ immanitatis reum, eodem gladio atque eadem manu per suam necē parricidium, quod admiserat, vindicasse? Nunquid in tantarum animositate partium tam tristē mouit exēplum? Nunquid apud quenquam periculū sceleris repulit terror erroris? Nunquid hæc quæ communis est etiam cum beluis pietas & reuerētia naturæ, quod vnus perimendo ac pereundo cōmisit, quia in se agi posset in-

tremuit, ſeſeque ab huiuſmodi incepto, conſcientia victus remouit? Quin potius annis fere quadraginta conſequentibus, in tantum continuata ſunt bella ciuilia, vt magnitudo laudis, appetenda ex magnitudine ſceleris putaretur. Omnes enim poſt tale documentum in tali militia parricidiorum pericula refugiſſent, niſi parricidia ipſa voluiſſent. Igitur Marius coloniam Oſtienſem vi ingreſſus, omnia ibi genera libidinis, auaritiæ, crudelitatis exercuit. Pompeius fulmine afflatus, interijt: exercitus vero eius peſtilentia correptus, pene totus abſumptus eſt. Nam vndecim millia virorum de caſtris Pompeij mortua, ſex millia autem de parte Octauij cõſulis deſiderata ſunt. Marius Antium & Ariciam ciuitates hoſtiliter irrupit, cunctoſque in his præter proditores interfecit, bona ſuis diripienda permiſit. Poſt Cinna conſul cum legionibus, & Marius cum fugitiuis vrbem ingreſsi, nobiliſsimos quoſque è ſenatu, & plurimos conſulares viros interfecerunt. Sed quota hęc portio oſtentatæ miſeriæ eſt, vno verbo definiſſe cædem bonorum, cuius fuit tanta numeroſitas, tanta diuturnitas, tanta crudelitas, tantaque diuerſitas? Veruntamen

men æquius est me aliquid vtilitatis subtraxisse causæ, quàm tantum horroris ingessisse notitiæ, siue peritis hæc, siue imperitis obijciantur. De patria siquidem, de ciuibus, & de maioribus nostris hæc loquimur: qui his exagitati malis, tam abominanda gesserunt, de quibus etiam auditis posteri perhorrescant, qui profectò nolunt ista nimis exaggerari, aut sufficientis notitiæ moderatione, si sciunt: aut misericordis reuerentiæ contemplatione, si nesciunt. Igitur Marius cum interfectorum ciuium capita illata conuiuijs, oblata Capitolio, *collocatá rostris, ad spectaculum ornatumque congereret, ac septimum consulatum cum Cinna tertium consule peruasisset, in exordio consularis imperij sera tandem morte præreptus est. Cinna bonorum neces, malorum cæde suppleuit. Nam cum introducta per Marium fugitiuorum manus insatiabilis prædandi esset, nullamque partem auctoribus prædæ consulibus ministraret, in forum quasi stipendij causa solicitata, militibusq; circundata, inermis extincta est. Cæsa sunt illa die in foro vrbis octo millia fugitiuorũ: idemque Cinna quartum consul, ab exercitu suo interfectus est.

* collata.

Quomodo Sylla à senatoribus reuocatus fuerit ad subueniēdum perdita patria, quosq́ ipse cum suis subegerit.

CAPVT XX.

INterea residui senatorum, qui potentiam Cinnæ, Marij crudelitatem, insaniā Fimbriæ, Sertorijq́ue audaciam fuga euaserant, transuecti in Græciam, coegere precibus Syllam, vt periclitanti, immo iam pene perditæ patriæ opem ferret. Igitur Sylla mox vt Campanū littus attigit, Norbanū consulem prælio oppressit, septem M. tunc Romanorū Romani interfecerunt, sex M. eorundem ab ijsdem capta sunt, centum XXIIII. de Syllana parte ceciderūt. Fabius vero Adrianus, cui imperiū pro prætore erat, regnum Africæ seruorum manu affectans, à dominis eorū apud Vticam, congestis sarmentis, cum omni familia viuus incēsus est. Damasippus prætor, incentore Mario consule, Q. Scæuolam, C. Carbonem, L. Domitium, P. Antistium, in curiam quasi ad consultandū vocatos crudelissimè occidit. Corpora interfectorum per carnifices vnco tracta, atque in Tyberim missa sunt. Eodē tempore Syllæ duces plura prælia aduersus Marianas partes infelicissima felicita-

te gef-

te gesserunt. Nam & Q. Metellus Carrinatis copias cecidit, & castra peruasit, & Cn. Pompeius Carbonis equitatum grauiter trucidauit. Syllæ etiam & Marij adolescentis maximum tunc prælium apud Sacriportum fuit, in quo de exercitu Marij cæsa sunt vigintiquinque millia, sicut Claudius scribit. Pompeius Carboné etiam castris exuit, fugiétemque insecutus, nunc cædendo, nunc ad deditionem cogendo, plurima exercitus parte priuauit. Metellus Norbani agmen oppresit: vbi nouē millia Marianæ partis occisa sunt. Lucullus cum à Quinctio obsideretur, erupit, & repentina pugna obsessorē deleuit exercitum. Nam plus quàm decem millia ibi tunc cæsa referuntur. Sylla deinde cum Lamponio Samnitum duce, & Carrinatis reliquis copijs, ante ipsam vrbem portamque Collinam ad horam diei nonam signa contulit, grauissimoque prelio tandem vicit. octoginta millia hominum ibi fusa dicuntur, XII. millia sese dediderunt: reliquam multitudinem in fugam versam, insatiabilis victorum ciuium ira consumpsit.

De proscriptione Syllana, alijsq; crudelibus facinoribus.

CAPVT XXI.

SYlla mox vt vrbẽ victor intrauit, tria millia hominum, qui se per legatos dediderant, contra fas contraque fidem datam, inermes securosque interfecit. Plurimi tunc quoque, vt non dicam innocentes, sed etiam ipsius Syllanæ partis occisi sunt, quos fuisse plus quàm nouem millia ferunt. Ita liberæ per vrbem cædes percussoribus passim vagantibus, vt quenque vel ira vel prę da sollicitabat, agitabantur. Igitur cunctis iam quod singuli timebant aperte frementibus, Q. Catulus palã Syllæ dixit, cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus? Tunc Sylla auctore L. Fursidio primipilari, primus infamem illam tabulam proscriptionis induxit. Prima proscriptio octoginta hominum fuit, in quibus quatuor consulares erant, Carbo, Marius, Norbanus, & Scipio, interque eos Sertorius tunc maxime pertimescendus. Item alia cũ D nominibus proposita est. quam cum Lollius, quippe securus, nihilque sibi conscius legeret, vbi suum repente nomen offendit, dum se trepidus adoperto capite foro subtrahit, interfectus est. Sed ne in ipsis quidem tabulis fides ac

finis

finis malorum videbatur. Namque alios quos proſcripſerant, iugulabant: alios autem poſtquam iugulauerant, proſcribāt. Nec ipſius mortis erat via ſimplex, aut vna conditio, vt in nece ciuium ſaltem ius hoſtium ſeruaretur, qui nihil à victis prę ter vitam exigunt. M. Marium ſiquidem de caprili caſa extractum, vinciri Sylla iuſſit: ductumque trans Tiberim ad Lutatiorum ſepulchrum effoſsis oculis, membriſque minutatim deſectis, vel etiam fractis, trucidari. Poſt hunc P. Lætorius ſenator, & Venuleius triumuir, occiſi. M. Marij caput Præneſte eſt miſſum: quo viſo, C. Marius vltima deſperatione correptus, vbi à Lucretio obſidebatur, ne in manus incideret inimicorum, cum Teleſino mutua morte concurrit. Dumque violentius ipſe in concurrentem manus adegit, circa ſuum vulnus manum percutientis hebetauit. Ita eo interfecto, ipſe leuiter vulneratus, ceruicem ſeruo ſuo præbuit. Carrinatem prætorem Sylla iugulauit. Inde Præneſte profectus, omnes Marianæ militiæ principes, hoc eſt, legatos, quæſtores, pręfectos, & tribunos iuſſit occidi. Pompeius Carbonem à Coſſura inſula in Aegyptum fugere conantem,
 in Si-

in Siciliam ad se retractum, & complures cum eo socios eius occidit. Sylla dictator creatus est, vt dominationis & crudelitatis libido, honesti præcipuique nominis reuerẽtia & armaretur & velaretur. Pompeius in Africam transgressus, eruptione circa Vticam facta, XVIII. millia hominum interfecit. Quo bello Domitius dux Marianus, dum inter primores repugnat, occisus est. Idemque Pompeius Hiertam Numidiæ regem persecutus, fugientem, à Bogude Bocchi Maurorum regis filio, spoliari omnibus copijs fecit: quem continuo Bullam reuersum, tradito sibi oppido, interfecit.

Dictorum velut epilogum recitat auctor. De nouo tumultu per Lepidum excitato.

CAPVT XXII.

CReatis itaq; P. Seruilio & Ap. Claudio consulibus, visus est tandẽ Sylla priuatus. Hoc fine conclusa sunt duo bella funestissima, sociale Italicum & ciuile Syllanum. Hęc per annos decem tracta, plus quàm centum quinquaginta millia Romanorum consumpserunt: tantumque lectissimorum virorum vernaculorumque militũ Roma hoc ciuili bello perdidit, quantum in ea superiore tempore, cum

cum se iam aduersus Alexandrum Magnũ circunspiceret, in discretis ætatibus census inuenit. Præterea viros consulares vigintiquatuor, prætorios sex, ædilitios sexaginta, senatores fere ducentos, absque innumeris totius Italiæ populis, qui passim sine considera deleti sunt. quos neget quisquam, si valet, quin eodem damno suo vicerit Roma, quo amisit Italia. Proh pudor. Nunquidnam & hic compa ratione ambigua egent tẽpora? Immò vel maxime, inquiunt. Nam quid tam aptè, quàm bellis ciuilibus bella ciuilia compa rantur? An forte dicetur, etiã in his tempo ribus bella ciuilia non fuisse? Quibus à nobis respondebitur, iustius quidem socialia vocari oportere: sed nobis proficere, si ciuilia nominentur. Cum enim causis vocabulisque ac studijs paria docẽtur omnia, tum sibi in his tanto plus vindicat reuerentia Christianæ religionis, quanto minus præsumpserit potestas irata victoris. Nam cum plerunque improbi tyrãni temere inuadentes rempub. vsurpatoque regio statu, Romani imperij corpus abru perint, atque ex eo bella vel per se iniusta importarint, vel in se iusta commouerint, Britannis Gallisque populis erecti & in-

ſtructi, hæc bella quantum externis proxima, tantum longinqua ciuilibus, quid niſi ſocialia iure vocitentur, cum ipſi Romani ne Sertorij quidem, aut Perpernæ, aut Crixi, aut Spartaci bella, ciuilia vſpiam nominarint? In tali ergo defectu, vel perduellione ſociorum, minore nunc vtique inuidia laboraret, ſi fortaſsis exiſteret vel grauis pugna, vel cruenta victoria. Veruntamen cum in hiſce temporibus omnia plus neceſsitatis afferant & minus pudoris, hoc eſt, cauſa, pugna, victoria, vel pro extinguenda inſolentia tyrannorum, vel pro cohibendo ſociorum defectu, vel pro inurendo vltionis exemplo, cui tandem dubium eſt, quanto nunc mitius, quantoque clemētius excitata (vt dicunt) bella ciuilia geruntur, immò reprimuntur potius quàm geruntur? Quis enim vnum ciuile bellum per decem annos his temporibus agitatum audierit? Quis vno bello centum quinquaginta M. hominum, vel hoſtium ab hoſtibus, vt nō dicam ciuium à ciuibus, cæſa meminerit? Quis illam, quam explicare longum eſt, optimorum atque illuſtrium virorū multitudinem trucidari in pace cognouerit? Poſtremo quis illas, infames interficien-

dorum tabulas timuerit, legerit, senserit? ac non potius omnibus notum sit, vna cunctos pace compositos, atque eadem salute securos, victos victoresque pariter communi exultasse lætitia: ac etiam in tantis totius imperij Romani prouincijs, vrbibus ac populis, vix paucos aliquando extitisse, quos iusta vltio inuito etiam victore damnarit? Et vt verbis verba non onerem, non temerè dixerim, tantam vel in bello saltem extinctam modo fuisse gregariorum militum manum, quanta tunc cæsa est in pace nobiliũ. Igitur Sylla mortuo, Lepidus Marianæ partis assertor, aduersus Catulum Syllanum ducem surgẽs, rediuiuos bellorum ciuilium cineres suscitauit. Bis tunc acie certatum est. Plurimi Romanorum iam ipsa paucitate miserorum, & adhuc illo furore insanientium cæsi sunt. Albanorum ciuitas obsidione oppugnata atque excruciata fame, vltima miserabilium reliquiarum deditione seruata est. Vbi tunc Scipio Lepidi filius, captus atque occisus est. Brutus in cisalpinam Galliam fugiens, persequente Pompeio, apud Rhegiũ interfectus est. Ita hoc bellum ciuile non magis clementia Catuli, quàm tædio Syllanæ crudelitatis, vt

ignis in ſtipula, eadem celeritate qua exarſit, euanuit.

De quatuor nouis bellis à Romanis ſuſceptis, Hiſpanico, Pamphylico, Macedonico & Dalmatico.

CAPVT XXIII.

ANno ab vrbe condita ſexcenteſimo ſeptuageſimotertio, ſonantibus vndique bellorum fragoribus, quorum vnum in Hiſpania erat, aliud in Pamphylia, in Macedonia tertium, quartum in Dalmatia, exanguis adhuc atque exhauſta inteſtina pernicie tanquam febribus Romana reſpublica, propulſare armis occidentis ſeptentrionisq́; fortiſsimas gentes cogebatur. Sertorius ſiquidem vir dolo atque audacia potens, cum partium Marianarum fuiſſet, Syllam fugiens, ex Africa dilapſus in Hiſpanias, bellicoſiſsimas gentes in arma excitauit. Aduerſus hunc, vt breuiter definiam, duo duces miſsi, Metellus & Domitius: quorum Domitius ab Hirculeio Sertorij duce, cũ exercitu oppreſſus eſt. Manilius proconſul Galliæ in Hiſpaniam cum tribus legionibus & mille quingẽtis equitibus tranſgreſſus, iniquam cum Hirculeio pugnam conſeruit: à quo caſtris copijsque nudatus, in oppidum Ilerdam penè ſolus refugit.

fugit. Metellus multis prælijs fatigatus, per deuia oberrans, hostem mora fatigabat, donec Pompeij castris consociaretur. Pompeius contracto apud Pallantiam exercitu, Lauronem ciuitatem, quã tunc Sertorius oppugnabat, frustra conatus defendere, victus aufugit. Sertorius superato fugatoque Pompeio, Lauronem captam cruentissimè depopulatus est: reliquum agmen Lauronensium, quod cædibus superfuerat, miserabili in Lusitaniam captiuitate transduxit. Pompeium autem, hoc est, illum Romanorum ducem, à se victum fuisse gloriatus est: quem magna præditum fiducia, ad hoc bellum non pro consule, sed pro consulibus Roma misisset. Fuisse tunc Pompeio triginta millia peditum & mille equites, Galba scribit: Sertorium autem sexaginta millia peditum, * octo millia equitum habuisse commemorat. Postea vero Hirculeius cum Metello congressus, apud Italicam Beticæ vrbem, viginti millia militũ perdidit: victusque in Lusitaniam cum paucis refugit. Pompeius Segidã nobilem Celtiberiæ vrbem cepit. Sertorius deinde cum Pompeio congressus, decem millia militum eius interfecit.

* nouem

terfecit. Ex alio cornu vincẽte Pompeio, tantundem pene ipſe perdidit. Multa inter eos præterea prælia geſta ſunt. Memmius quæſtor Pompeij, idemq́ue vir ſororis eius, occiſus eſt. Hirculei fratres interfecti. Perperna, qui ſe Sertorio iunxerat, comminutus eſt: Poſtremo ipſe Sertorius decimo demum anno belli inchoati, ijſdem, quibus & Viriathus, ſuorũ dolis interfectus, finem bello fecit, Romanisq́ue victoriam ſine gloria dedit: quamuis Perpernam poſtea pars exercitus eius ſecuta ſit, qui à pompeio victus, cũ vniuerſo exercitu ſuo interfectus eſt. Ciuitatibus vero cunctis vltro ac ſine mora per deditionem receptis, duæ tantum reſtiterunt, hoc eſt, Vxama & Calaguris: quarum Vxamam Pompeius euertit, Calagurim Afranius iugi obſidione confectam, atque ad infames eſcas miſeranda inopia coactam, vltima cæde incendioq́ue deleuit. Percuſſores Sertorij præmium ne petendum quidem à Romanis eſſe duxerũt, quippe qui meminiſſent antea Viriathi percuſſoribus denegatum. Et quamuis nullo tunc præmio patrauerint Romanã ſecuritatem, tamen fortis fide ac viribus ſemper Hiſpania, cum optimos inuictiſsimosq́ue

mosque reges reipub. dederit, nullum vnquam tyrannorum ab initio vsque in hodiernum diem vel de se editum misit, vel in se extrinsecus incurrentem viuum potentémue dimisit. Interea Macedonicum bellum Claudius sortitus, varias gentes quæ Rhodopæis montibus circunfusæ sunt, ac tunc Macedoniam crudelissimè populabantur: (nam inter cætera dictu auditúque horrida, quæ in captiuos agebãt, raptis, cum poculo opus esset, humanorum capitum ossibus, cruentis capillatisque adhuc, ac per interiores cauernas male effosso cerebro oblitis, auidè ac sine horrore, tanquam veris poculis vtebãtur, quarum cruentissimi atque immanissimi Scordisci erant) has itaque, vt dixi, Claudius pellere Macedoniæ finibus bello attentauit, magnisque se malorum molibus obiecit: vnde cum animo æger, & curis circunseptus, morbo insuper correptus esset, interijt. Huius successor Scribonius attentatarũ superiore bello gentium vim declinans, in Dardaniam arma cõuertit, eamque superauit.

Publius vero Seruilius ex consule, Ciliciam & Pamphyliam crudelissimè adortus, dum subdere studet, pene deleuit. Lyciam

ciam & vrbes eius obſeſſas oppreſſasque cepit. Præterea Olympum montem peruagatus, Phaſelim euertit, Corycum diruit, Tauri quoque montis latera in Ciliciam vergentia perſcrutatus, Iſauros bello fractos, in ditionem redegit: primus Romanorum per Taurum duxit exercitum, ac limitem itineris fecit. Triennio emenſo, quo bellum geſtum eſt, Iſaurici nomen aſſumpſit. Coſconius proconſule ſortitus Illyricum, protrita ſubactaque Dalmatia, Salonas vrbem florentiſsimam poſt biennium tandem expugnauit & cepit.

De bello fugitiuorum ſeu gladiatorum, & cladibus eius.

CAPVT XXIIII.

ANno ab vrbe condita ſexcenteſimo LXXIX. Lucullo & Caſsio conſulibus, gladiatores LXXIIII. Capuæ à ludo Cn. Lentuli diffugerunt: qui cõtinuo, ducibus Crixo & Oenomao Gallis, & Spartaco Thrace, Veſuuium montem occuparunt. vnde erumpentes Clodij prætoris, qui eos obſidione cinxerat, caſtra expugnarunt: ipſoque in fugam acto, cuncta in prædam verterunt. Inde per Conſentiam & Metapontum circunducti, ingentia

gentia breui agmina, collegerunt. Nam Crixo X. milliũ multitudo, Spartaco autem triplex tũc numerus fuisse fertur. Oenomaus enim iam in superiore bello fuerat occisus. Itaque cum cædibus, incendiis, rapinis, stuprisq́ue omnia miscerent, in exequijs captiuæ matronæ, quæ se dolore violati pudoris necauerat, munus gladiatorum ex quadringentis captiuis scilicet, qui spectandi fuerant, spectaturi, vtpote lanistæ, gladiatorum potius quàm militum principes, ediderunt. Deinde consules Gellius & Lentulus aduersus eos cum exercitu missi. quorum Gellius Crixum acerrimè pugnantem prælio oppressit. Lentulus à Spartaco superatus aufugit. Pòst etiam collatis frustra ambo consules copijs, accepta graui clade, fugerũt. Dehinc C. Cassium proconsulem idem Spartacus oppressum bello interfecit. Itaque exterrita ciuitate non minore propemodum metu, quàm sub Annibale circa portas frémente trepidauerat, senatus Crassum cum legionibus cõsulum nouoq́ue supplemento militum misit. Is mox vt fugitiuorum pugnam inijt, sex millia eorum interfecit, nongentos vero cepit. Inde prius quàm ipsum Spartacum ad

caput Silari fluminis castra metantem bello aggrederetur, Gallos auxiliatores eius Germanosque superauit. è quibus triginta millia hominum cum ipsis ducibus occidit. Nouissimè ipsum Spartacum disposita acie congressum, maximasque cum eo fugitiuorum copias perculit. Nam sexaginta millia eorum cæsa, sex millia capta referuntur: tria millia ciuium Romanorum recepta sunt. Cæteri qui ex hoc bello lapsi oberrabant, per complures duces frequenti indagine attriti sunt. At ego iterum ac sæpius repeto, nunquidnam & hic comparatione aliqua egent tempora? Quis rogo audire non horreat, non dicā bella talia, sed vel nomina tanta bellorum, externa, seruilia, socialia, ciuilia, fugitiuorum? quæ ne sic quidem saltem sese, vt cōmoti maris fluctus, quamuis molibus magnis sequuntur, sed vndique diuersis causis, vocabulis, formis, malisque excitata, coaceruataque concurrunt. Vt è proximo repetam, & infame illud seruile prætercam, Iugurthinum bellum nondum adhuc ab Africo detonuerat, iam Cimbricū à circio fulminabat. De Cimbricis illis nubibus adhuc fœdi vastique torrētes effusi sanguinis agebantur, iam socialis belli

nebu-

nebulas in magna continuo malorum nubila coituras, misera exhalabat Italia. Adhuc vero post infinitam crebramq; Italici belli tempestatem discurri tutò per Italiam minime poterat: ita omnes absque illis periculosissimis inimicarum vrbium voraginibus, dissoluta ac lubrica pace titubabant: iam sibi Marianum atque Cinnanum Roma parturiebat excidium, & aliud è diuerso oriens atque aquilo, hoc est, Mithridaticum minabatur, quod quidem Mithridaticum à superioribus cœptū porro in vlteriora porrigitur. De Mariana face rogus Syllanæ cladis accensus est, de isto rogo funestissimo Syllani & ciuilis belli per plurimas terrarum partes ardentes sudes sparsi sunt, multaque incendia ex vno fomite diffuderunt. Nam Lepidus & Scipio in Italia, Brutus in Gallia, Domitius Cinnæ gener in Africa, Carbo in Cossura & Sicilia, Perperna in Liguria, & pòst cum Sertorio in Hispania, omniumq; atrocissimus Sertorius in eadē Hispania, hęc tūc ciuilia, vel quo alio dicēda sunt nomine, bella excitantes, de vno multa, de paruo magna fecerūt, absq; illis tribus vastissimis bellis, quæ tūc externa vocabātur, hoc est, Pāphylico, Macedonico,

atque Dalmatico, dissimulato etiam magno illo Mithridatico longe omnium diuturnissimo, infestissimo, ac formidolosissimo. deinde adhuc Hispaniensi Sertoriano nondũ finito, immò adhuc ipso viuente Sertorio, hoc fugitiuorũ, & vt verius dicã gladiatorium bellum inhorruit, iam non spectandũ paucis, sed vbique metuendum. Quod quia fugitiuorum bellũ dicitur, nemini vile habeatur ex nomine. Sæpe in eo singuli, & aliquando simul cũ agminibus frustra iunctis ambo consules victi sunt, plurimiq; nobiles trucidati. Ipsi autem fugitiui plus quàm centum millia fuere, qui cæsi sunt. Ex quo admonemus, vt ipsa consoletur se Italia de vexatione externorum præsentium per recordationem præteritorum, ex se atque in seipsam incomparabiliter crudelius dilacerantiũ. Quamobrem huic quinto volumini iam finem fecerim, vt bella ciuilia externis vbique permixta, vel quæ dicta sunt, vel etiam quæ sequuntur, quia sic sibi serie temporum & malis sequacibus cohæserunt, libri saltem termino separentur.

FRANC.

FRANC. FABRICII MARCODVRANI IN PAVLI Orosij librum quintum Annotationes.

In Caput primum.

IN carcere trucidatis) *In quibusdam vetustis legitur, In carcerem trusis.* Busiris in Aegypto) *De crudeli hospitalitate Busiridis lege ca. 11. li. 1.* Crudelissima circa aduenas. *Tauris Ponticis, ait Arnobius lib. 8. & Aegyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare. Sed de Taurorum immanitate Mella libr. 2. cap. 1. De ara, ad quam Tauri Dianæ aduenas immolabant, Ouidius in tertio de Ponto, Iuuenalis Satyra 15. Valerius Flaccus Argonanticôn secūdo.* Thracia cum Polymnestore) *De Polymnestore Thracum rege, qui Polydorum suæ fidei commissum interfecit, Euripides in Hecuba.*

In Caput tertium.

Metellus prætor) *Hic est Q. Metellus, cui ex virtute Macedonici nomen inditum, vt ait Velleius lib. 1. vbi bellum Achaicum scribit. de quo Liuius libro 52. Florus libro 2. cap. 16. Eutropius libro 4. Pausanias lib. 7. Iustinus 34.* Duce suo Diæo.) *Nomen ducis vulgo corruptum in vetustis recte legitur: nam &*

Pausanias δίαιον *hunc nominat.* Corinthum fine mora expugnauit) *De Corinthi euersione etiam Cicero lib. 1. de Officijs, & Verrina tertia. Plinius lib. 34. cap. 2. scribit Corinthum captam Olympiadis* CLVI. *anno tertio, vrbis Romæ anno* DCVIII. Aes Corinthium) *De ære Corinthio lege Plinium li. 34. Sed de origine æris Corinthij, quæ tradita sunt à veteribus, si cupis cognoscere, lege Muretum Variarum lectionum lib. 3. cap. 5.*

In Caput quartum.

Viriathus in Hispania.) *Viriathus, est in antiquo lapide, qui in Lusitania effossus, continet testamentum Galli Fauonij In excerptis è Diodori lib. 32.* οὐϊρίατθος *est. vbi multa de eo scribit, illudq; in primis de æquitate in præda diuidenda,* ἣν δὴ καὶ δίκαιος ἐν ταῖς διανομαῖς τῶν λαφύρων, καὶ κατ' ἀξίαν τοῦτο ἀνδραγαθήσαντας ἐτίμα τοῖς δώροις. *Vnde Tullius de Officijs. 2. ait, Viriathum Lusitanum propter æquabilem prædæ partitionem magnas opes habuisse. De re gesta cum Viriatho Appianus in Hispanicis, Liuius libr. 52. & 54. Florus libro 2. cap. 17. Velleius 2. Eutropius 4.* C. Vetilius prætor.) *C. Vetilius est quoque in Appiani Iberica à Beraldo conuersa, M. Vetilius in Liuiana epitoma libri 52. Sex. Vetilius in Diaconi additionibus ad Eutropium, Diodorus,* στρατηγὸν οὐϊτέλλιον *habet.* Fuga lapsus euasit.) *At contra Liuius scribit, Vitelium captum: Diodorus & Appianus, captum atque interfectum.* Deinde C. Plautium) *Hunc Vetilio successisse auctor est Appianus, qui etiam etiam*

de clade ab eo accepta. Claudius Vnimanus.) *Claudij meminit quoque Florus, & Auctor de viris Illustribus, qui post Claudium C. Nigidium à Viriatho oppressum scribit.* App. Claudio, Q. Cæcilio Metello Coss.) *App. Claudius Pulcher, & Q. Metellus Macedonicus Cōsules fuerūt anno DCX. Appium in bello contra Salassos quinque millia militum amisisse, est in nostris vetustis: vt par numerus sit amissorum atque cæsorum. vnde iure triumphus Appio negatus fuit. Valerius libro 2. cap. 3.* Priuatis sumptibus trium.) *Alioqui triumphantibus sumptus ex ærario erogabatur, vt indicat Liuius libro 33. quod adolescentibus rerum Romanarum studiosis obseruandum est.* Androgynus Romæ visus.) *Hic Androgynus Lunæ, non Romæ natus fuit. Lunæ quoque his Consulibus tantam pestilentiam fuisse, vt, iacentibus in publico paßim cadaueribus, qui funerarent defuerint, scribit Iulius Obsequens.* Igitur Fabius Cos.) *De Fabij Seruiliani rebus gestis contra Viriathum Appianus.* Quingentis enim princip.) *De hac Fabij seueritate Valerius Max. libr. 2. cap. 2. & Frontinus li. 4.* Pompeius seq. anni Cos.) *Q. Pompeius Cos. cum Cn. Seruilio Cæpione anno DCXII. à Numantinis victus pacem turpem fecit, Liuius libro 54. Velleius libr. 2. Eutropius 4. isq; Romam reuersus deprecando pœnam effugit, Cicero de Offic. 3.* Mithridates tunc siquidem) *De hoc lege Iustinum libr. 41. Plura fuerunt apud Liuium libro 52. vt ex Epitoma cognoscitur.* Diodotus quidam) *Diodotus est in omnibus vet. pro quo in impreßis, Theodotus, legitur. Sigonius quoque in*

vet. lib. epitoma. 52. à Diodoto quodam legi testatur. Appianus quoque in Syriaca eundem διόδοτον *nominat.* M. Aemilio Lepido, C. Hostilio.) *Consules hi fuerunt anno ab vrbe condita* DCXVI. *Prodigia, quæ tum euenerunt, exponit Obsequēs.* Postquam à Popillio.) *Popillio, recte est in vet. vnde alij Pompilio, alij Pompeio fecerunt. M. Popillio Lænati superioris anni Consuli Mancinum ad Numantiam successisse, tradit etiam Appianus.* Turpissimum fœdus.) *De hoc fœdere à Mancino cum Numantinis facto, omnes. Tu lege Ciceronem lib. 3. de Officijs.*

In Caput quintum.

Nuper Varro.) *Bello Punico secundo. sed de Cannensi clade libro superiore, cap. 16. dictum est.* Nam gratiæ ei.) *Varroni redeunti in vrbem gratias à Senatu actas scribit Liuius libro 22. Valerius lib. 3. cap. 4.* Brutus in vlteriore.) *D. Iunius Brutus Consul anno vrbis* DCXV. *sortitus Hispaniam vlteriorem deuictis Gallacis cognomen inde meruit, Appianus in Iberica, Strabo libro 3. Liuius lib. 55. & 56. Florus lib. 2. cap. 17. Velleius 2.* Etiam Senatu prohibente.) *Cinna & Cæcilius legati in Hispaniam ad Lepidum missi attulerunt SC, quo cauebatur, ne Lepidus Vaccaos bello peteret, Appianus.* Hæc sub Lepido.) *In vulgatis legitur, sub Metello. In epitoma 56. ita legitur, Dissimili euentu M. Aemilius Lepidus procos aduersus Vaccaos rem gessit, cladeq; similem Numantinæ passus est.*

In Caput sextum.

Ser. Ful-

Ser.Fuluio Flacco,Q.Calpurnio.) *Hi Consules fuerunt anno vrbis* DCXVIII. *Cæterum Obsequens puerum illum natum non his Consulib. sed superioribus, P. Furio & Sex. Atilio Serrano scribit. Ad hos vero Coss. Aetnæ incendium aliaq; prodigia refert.* In Sicilia bellum) *Hoc bellum seruile excitauit Eunus Syrus ex vrbe Apamea seruus Antigenis Ennensis. Cuius belli causam, cladem, omnemq; rationem à Diodoro Siculo libr. 34. descriptam latinè edidit Henr. Stephanus. De eodem Florus libr. 3. cap. 19. & Liuius lib. 56. Meminit Appianus lib. 1.* Non dicam prætores) *Quatuor prætorum, Manilij, Lentuli, Pisonis, Hypsæi castra à seruis capta scribit Florus. Diodorus vnum L. Hypsæum nominat, qui Roma in Siciliam cum* VIII. *millibus Siculorum militum profectus commisso prælio victus est à seruis. De consulib. infra dicetur.*

In Caput septimum.

Anno ab V.C.DCXX.) *Hoc anno alij non Scipionem Consulem factum & ad Numantiam oppugnandam profectum, sed Numantiam ab eo expugnatam scribunt.* Consensu omnium tribuum.) *Nescio equidem quibus rationibus moti alij Correctores scripserunt, Consensu omnium ex tribuno Consul creatur, cum in manuscriptis secus legatur.* Hæc per annos XIIII.) *Florus libr. 2. cap. 18. Numantia quatuor millibus Celtiberorum XL. millium exercitum per annos XIIII. sola sustinuit. Appianus in Hispanicis scribit Numantinorum ante bellum non fuisse amplius VIII. millia. Eos de rebus à Scipione ad*

diuidendum erat, Plutarchus & Appianus. Octauio tribuno) *M. Octauium Appianus, Plutarchus & Liuius lib. 58. nominant. In impressis Flori libris est, Cn. Octauius, in meo manuscripto, Caius.* Minuciũ successorem) *Plutarchus, μούκιον habet pro μινούκιον. Apud Appian. κόϊντος μούμμιος est.* Attalus Eumenis F.) *De Attalo eiusq; hæreditate lege Plutar. in Gracchis, Strabonem li. 13. Liuium 58. Velleium, Sex. Rufum, & alios,* Magistratu abijsset) *Ita recte est in Gualteri libro, cum in alijs mendose legatur,* Magistratuum adijsset.

In Caput nonum.

Auctore Nasica) *Sic Liuius. Cicero duce Nasica Gracchum occisum ait in Bruto. De Nasica lege Velleium Paterculum.* Per gradus, qui sunt super Calp) *sic legitur in veter. lib. omnib. pro quo in vulgatis est, quibus itur super Calpurnium fornicẽ, Appianus, ἀνῃρέθη παρὰ τὰς θύρας, παρὰ τοὺς τῶν βασιλέων ἀνδριάντας. Interfectus est Tiberius non longe ab ingressu Capitolij, vbi sunt regũ statuæ.* Detracto amiculo fugiẽs) *Plutarchus. αὐτοῦ δὲ τοῦ τιβερίου φεύγοντος ἀντελάβετό τις τῶν ἱματίων· ὁ δὲ τὴν τήβεννον ἀφεὶς καὶ φεύγων ἐν τοῖς χιτῶσιν ἐσφάλη. id est, Ti. fugientem quidam vestibus apprehẽdit. Tum ille relicta toga dum in tunica fugit, corruit.* Ictus fragmento subsellij) *Velleius, Fugiens decurrensq; cliuo Capitolino fragmine subsellij ictus, vitam quàm gloriosissimè degere potuerat, immatura morte finiuit. Plutarchus Satureiũ vnũ è collegis nominat, à quo primũ ictus fuerit ποδὶ δίφρου.* Du-

centi præterea) *Plutarchus,* τῶν δ' ἄλλων ἀπέθανον ὑπὲρ τριακοσίους. *ex reliqua multitudine amplius trecenti interfecti sunt.* Seruilis contagio multas) *Diodorus, interprete Henr. Stephano, Cum victoria seruorum dißipatus esset rumor, iam serui L. Romæ conspiratione inter se facta ad defectionem incensi erant, in Attica autem plus quàm mille: itidem vero apud Delum multisq; alijs in locis. Huc pertinet illud Obsequentis, in Italia multa millia seruorum, quæ coniurauerant, ægre comprehensa, & supplicio consumpta.* Post Fulmium consulem) *Bellum seruile in Sicilia ortum cum opprimi à prætoribus minimè valuisset, C. Fuluio consuli mandatum est, Liuius libro 56. Fuit autem Fuluius Consul cum Africano minore anno* DCXIX. Piso Consul) *L. Calpurnius Piso Consul anno proximo post Fuluium rem cum fugitiuis in Sicilia prospere geßit, quod præter Orosium docet Valerius lib. 2. cap. 2. & lib. 4. ca. 3.* Cui cum Rutilius Cos.) *Rutilius hic Consul paßim ab omnibus vocatur etiam à Diodoro. Sed in Fastis Capitolinis anno* DCXXI. *cum P. Popillio Lænate Consul est* P. RVPILIVS. P. F. P. N. *Cicero quoque Verr. ait, Tenuerunt P. Popillio, P. Rupilio Coss. illum locum serui, fugitiui, barbari, hostes, vbi agit de Enna, quam hic vulgo imperitè in Aetnam mutauerant. De Taurominio & Enna à Rupilio expugnatis, & seruili bello confecto Diodorus copiosè, qui scribit Eunum auctorem huius belli in carcere apud Morgantiam, in magnam vim pediculorum resoluto corpore, miserè periisse. Plutarchus in Sylla,* λέγεται τὸν ἄρξαντα τοῦ δουλικοῦ πολέμου περὶ σικελίαν δραπέτην Εὔνουν ὄνομα μετὰ

τὴν ἅλωσιν εἰς ῥώμην ἀγόμενον ὑπὸ φθειριάσεως ἀποθανεῖν. *id est, Traditum est Eunum fugitiuum illum qui seruile bellum in Sicilia concitauit, cum iã captus Romam perductus esset, pediculorum morbo extabuisse.*

In Caput X.

Aristonicum Attali fratrem) *Aristonicus erat Eumenis filius, non iusto matrimonio, sed ex pellice Ephesia citharistæ cuiusdam filia genitus, auctore Iustino libro 36. vbi de bello Aristonici, quo de Liuius libro 59. Florus libro 2. cap. vltim. Velleius & Eutropius Legendus quoque Cicero Philipp. 11.* Virgam, qua erat vsus ad equum) *Hoc scribit etiam Valerius libro 3. ca. 2.* Perperna Cos.) *Hic proximo anno post Crassum Consul fuit, eoq; Consule Crassus iam proconsul occisus fuit, auctor Obsequens. De re à Perperna gesta, omnes quos modo nominaui.* Ptolemæum septimum Alexandr. regis) *Ptolemæum septimum Alexandrinorum regem intelligit, qui secũdus Euergetes, & Physco dictus fuit, ac flagitiosissimè vixit, vt scribit Strabo libr. 17. Quæ autem Orosius hic de Ptolemæo & Antiocho scribit, ea sumpsit de Liuij lib. 59. cuius rei testis est Epitoma.* Centum millia arma) *Magna mollities regis atque ignauia significatur, qui duplo plus turbæ inutilis, quam armatorum ad bellum duxerit: neque vlla causa est cur veterum librorum numerus mutetur.* Sempronio Tuditano, M. Aquillio) *Cicero de Nat. 2. Tum sole geminato, quod vt è patre audiui, Tuditano & Aquillio Coss. euenerat. quò quidẽ anno P. Africanus sol alter extin-*

extinctus est. de eiusdem morte in Lælio, & pro Milone. Historia est apud Liuium li. 59. Velleium 2. Appianum 1. Plutarchum in Gracchis. Hunc quidam vxoris suæ) *Suspicio de Sempronia vxore est in epitoma Liuiana, de Sempronia & cornelia socru in Appiani lib. 1. Hinc Cicero in Somnio Scipionis dixit, Si impias propinquorum manus effugeris. Existimatus est quoque C. Carbo tribunus pleb. Africano vim attulisse, vt scribit ad Patum ep. 21.* M. Aemilio, L. Oreste) *De prodigijs, quorum hic Orosius meminit, lege Obsequentem.*

In Caput XI.

Quæ hoc capite de immani vi locustarum in Africa & peste inde exorta scribit Orosius, ea fuerunt à Liuio exposita lib. 60. in cuius epitoma sic legitur, Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarũ, & deinde necatarum strage fuisse traditur. Meminit eiusdem rei Obsequens. Micipsa rex) *De quo infra cap. 15.*

In Caput XII.

Anno ab vrbe condita DCXXVII.) *Alijs est annus DCXXX. Consulum nomina vulgo miserè deprauata sunt, quæ in optimis libris rectè habẽt, nisi quod Metello Lucij non Quinti prænomẽ male dant.* Carthago in Africa restitui iussa) *Carthaginem iussu Senatus reparatã scribit Eutropius. A senatu id decretum fuisse indicat Appianus. Rubrium tribunum pl. rogationem ad populum de colonia Carthaginem deducẽda pertulisse, auctor est Plutarchus in Gracchis.* Nam cum mensores. *De hoc prodigio*

Appia-

Appian. & Plutarchus. Eodē anno C.Gracchus) *C. Sempronius Gracchus tribunatum plebis per biennium continuauit, vt notàuimus in argumento orationis de prouincijs Cos. eoq́ tempore multas leges tulit, de quibus Appianus, Plutarchus, Liuius, Asconius & Velleius* Minucio ſucceſſore) *Hunc videntur collegæ in Gracchi locū ſubieciſſe, cum ille plurimis ſuffragijs tribunus pl. tertium creatus eſſet, quo de Plutar. Minucij huius meminit Florus lib.3. ca.15. Auctor de viris illuſt. Minucium Rufum nominat.* Quidam præco) *Atilius præco Opimij conſulis eſt in libro de viris illuſtribus, qui à Plutarcho* ὀπιμίου ὑπηρέτης κόϊντος ἀντίλλιος *nominatur. In Appiani libris idem* ἀτίλιος *&* ἀντίλιος *dicitur.* Ianium tanquam arcem) *Hæc ita leguntur in veteribus libris omnibus. Auentinum occupatum omnes ſcribunt, eumq́ intelligendum oſtendi quod ſequitur de cliuo publico, per quem in Auentinum aſcendebatur.* D. Brutus) *De quo ſupra cap.5.* In templum Mineruæ.) *Oroſius hic Mineruæ templum poſuit pro Dianæ: in quod Gracchum confugiſſe auctores ſunt Appianus, & is qui de viris illuſtribus ſcripſit. Item Plutarchus his verbis,* ὁ δὲ γάϊος ὤφθη μὲν ὑπ' οὐδενὸς μαχόμενος, ἀλλὰ δυσανασχετῶν τοῖς γινομένοις, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ τῆς ἀρτέμιδος ἱερόν. ἐκεῖ δὲ βουλόμενος ἑαυτὸν ἀνελεῖν, ὑπὸ τῶν πιστοτάτων ἑταίρων ἐχωλύθη, πομπωνίον καὶ λικιννίου. παρόντες γὰρ οὗτοι τό, τε ξίφος ἀφείλοντο, καὶ φεύγειν ἐπῆραν αὐτόν. *id eſt, Pugnantem Gracchum nemo vidit: ſed is grauiter ferens eum rerum ſtatum in Dianæ ſeceſſit. vbi dum ſibi manus inferre parat,*

à fideliſsimis amicis Pomponio & Licinnio eſt prohibitus. hi enim coram cum adeſſent, gladium ademerunt, & vt fugæ ſe mandaret impulerunt. Interuentu Lætorij) *Lætorij reſtituimus ex optimo libro Gualtheri: pro quo in cæteris mendosè,* Lictoris, *legitur. Origo erroris inde venit, quod vulgo, Lectorium, pro Lætorio ſcribunt. at in optimo illo libro non modo hic, verum etiam infra cap. 21. eſt Lætorius, vbi ita hoc nomen ſcribi debere oſtendemus. In Plutarchi loco, quem modo adduximus,* λικιννίου *haud dubie corruptè legitur, pro* λαιτωρίου. *Nam qui ibi Pomponius & Licinnius, ij ab auctore de viris illuſtribus & Valerio Maximo, libro 4. ca. 7. Pomponius & Lætorius dicuntur. De Pomponij equitis R. fide in Gracchum lege Paterculum.* Tandem Sagittarij) τοξόται κρῆτες, *Plutarchus.* In domum priuatam) ἐς ἐργαστήριον ἀνδρὸς γνωρίμου, *in officinam hominis noti, Appianus.* Gracchus diu pro ſe.) *Appianus.* γράκχος διὰ τῆς ξυλίνης γεφύρας ἐς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ καταφυγὼν εἰς ἄλσος τι μεθ᾽ ἑνὸς θεράποντος, ὑπέσχε τῷ θεράποντι τὴν σφαγὴν καταλαμβανόμενος. *id eſt, Gracchus per pontem ſublicium trans Tiberim confugiens in lucum quendam cũ vno ſeruo, cum ibi iam comprehenderetur, ceruicem ſeruo præbuit. Auctor de viris illuſtribus lucum Furinæ vocat: Plutarbus,* ἱερὸν ἄλσος τῶν ἐριννύων. *Seruum Velleius & is qui de viris Illuſt. ſcripſit Euporũ nominant, Plutarchus Philocratem. lege Valerium lib. 6. cap. 8.* Flaccus adoleſcens) *Q. Flaccum nominat App. quem impuberem legatum à patre miſſum in carcere necatum ait Cicero in Catilinã. Velleius,*

Iuue-

Iuuenis specie excellens, necdũ duodeuicesimũ transgressus annum, immunisq́ue delictorum paternorum, Fuluij Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opimio interemptus est. In robore) *Robur in carcere dicitur is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, Festus. Liuius libr. 38. Vt in carcere inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret.* Ducenti quinquaginta) *Hoc similius vero, quam quod Plutarchus scribit τεισχιλίους fuisse interfectos.*

In Caput XIII.

Metellus Baleares) *De Balearico bello Liuius libro 60. Florus libro 3. cap. 8.* Domitius proconsul) *Cn. Domitius Ahenobardus Consul cum C. Fannio fuit anno DCXXXI. de bello quod cum Allobrogibus gessit Liuius lib. 61. Eutropius lib. 4. Suetonius in Nerone.*

In Caput XIIII.

Anno ab vrbe condita DCXXVIII.) *Alijs hic annus est ab vrbe condita DCXXXIII. De bello Allobrogico Appianus in Celtica, Strabo libro 4. Liuius 61. Florus libro 3. cap. 2.* Conserta pugna) *Pugnatum est apud flumen Isaram ante diem VI. Idus Augusti. Plinius libro 7. capite 50.* Centum L. millia) *Hic numerus est in nostris manuscriptis omnibus. Liuius ait ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum CXX. Appianus quoque δώδεκα μυριάδας edit.* Q. Marcius Consul) *Q. Marcius Rex Consul cum M.*

Porcio

Porcio Catone fuit anno CCXXXV. *De re à Marcio gesta: Liuius libro 62.*

In Caput XV.

Anno ab V.C.DCXXXIX. *Alijs est annus hic* DCXLII *Bellum Iugurthinum ex Sallustio notum est; Legenda epitoma Liuiana 64. vna cum sequentibus. In Orosio inuenies quædam à Sallustio nō ita expressa.* Capsam ab Hercule Phœnice) *Hercules Libys dicitur à Sallustio. Strabo. lib. vlt.* κάψαι τὸ γαζοφυλάκιον τοῦ Ἰουγούρθα *vocat.* Tumultuosior pugna) *Hac pugna Marius Iugurtham & Bocchum apud Cirtam cecidit, vt ait Florus lib. 3. cap. 1.* XC. millia armatorum) *In magna varietate numerum, qui est Gualteri libro, recepi. Nam & in meo scripto Eutropio post quam scriptum est, Iugurtham & Bocchum à Mario pariter superatos esse, deinde additur, XC. millia armatorum ad internicionem cecidit.* Per Syllam legatum) *Syllam quæstorem Marij omnes alij appellant.* Iisdem diebus obscœnum prod) *Hoc prodigium triēnio ante bellum Iugurthinum euenit, M. Acilio Balbo, C. Porcio Catone Coss. anno* DCXXXIX. *vt scribit Obsequens.* L. Heluius eques R.) *Vulgo mendose contra omnium veterum librorum auctoritatem legitur, L. Aelius. Eadē iniuria Heluio facta erat ab Aelio apud Liuium libro 32. quam Sigonius vir acerrimus in huiusmodi monstris conficiendis vindicauit. In Obsequentis prodigijs, Pompeius Heluius vitioso priore nomine legitur. Heluium recte hunc nominari etiam ex Quæstionibus Romanis Plutarchi cognoscitur: vbi virgo hac fulmine icta*

ἐλβία

ἐλβία nominatur. Diaconus hoc prodigium cum Ciceronis ortu coniungit, credo quod virgo illa Heluia matris M. Tullij gentilis esset. qua de re plura dixeram in Ciceronis vita: quam ego publicassem, nisi eo tempore Seb. Corradi Egnatius fuisset editus. L. Veturius) *Βετέτιος βάρβαρος nominatur in libris Plutarchi. sed ego mallem legere Βετούτιος βάῤῥος. Nam Porphyrio interpres Horatij in illud Satyr.6.lib.1.Sermonum. Vt si qui ægrotet quo morbo Barrus haberi. Et cupiat formosus, scribit Barrum incestum cum Aemilia vestali fecisse. T. Betutius Barrus Asculanus illis temporibus agnoscitur à Cicerone in Bruto.* Duas præterea virgines) *Liciniam & Marciam, Plutarchus & Liuius libro 63. Asconius in Milonianam.* L. Caſsius Conſul) *Caſsius Consul cum C. Mario anno DCXLVI. in Gallia à Tigurinis occisus fuit, Liuius libro 65. Cæsar libro primo de bello Gallico.* L. quoque Piſonis) *Auus L. Pisonis Cæsonini, in quem extat Ciceronis oratio, Cæsar.* Cæpio procos.) *Q. Seruilius Cæpio Consul cum Serrano fuit anno DCXLVII. quo M. Tullius Cicero Arpini est natus, Gellius libro 15. cap. 28.* Centū M. pondo auri) *Lege Erasmum in prouerbio, Aurū habet Tolosanum.*

In Caput XVI.

Anno ab V.C.DCXLII.) *Alijs hic annus est ab V.C.DCXLVIII. De re gesta cum Cimbris à Manilio & Cæpione Sallustius de bello Iugurthino, Liuius libro 67. Florus libro 3. cap. 3. Eutropius libro 5. Velleius & alij.* C. Manilius Conſul, & Q. Cæpio procō-

ſul.)

ſul.) *Ita hæc in noſtris exemplaribus ſcriptis omnibus leguntur, niſi quod pro Manlio, quem Gualtheri liber agnoſcit, alij Manlium habent. Manilius hoc anno Conſul erat, Cæpio, qui anno ſuperiore Conſul fuerat, iam prorogato imperio proconſul erat. Rectè igitur Sigonius in Liuiana epitoma reſtituit, ab iiſdem hoſtibus C. Manlius Conſul, & Q. Cæpio proconſul victi prælio, caſtriſq; binis exuti ſunt. In noſtro manuſcripto Eutropio initio libri 5. duæ voces, Romani Conſules, non leguntur, & rectè abſunt. Apud Velleium ego lego, Cum Cæpionem Manliumq; Coſ. non vt eſt impreſſum, Coſſ.* M. Aurelius.) *M. Aurelium Scaurum intelligit, qui ante triennium Conſul fuerat, Liuius lib. 67. vulgo mendosè M. Aemilius legitur.* Q. Fabius Max. filium) *Fabius Seruilianus vir cenſorius à filio dubiæ caſtitatis pœnas exegit, & punito pependit, voluntario seceſſu conſpectum patriæ vitando, Valerius li. 6 ca. 1.* Cum iuxta Iſaræ Rhodaniq́ue flumina.) *Sic habent lib. vet. omnes Plutarchus in Mario,* τειχίσας ςρατόπεδον παρὰ τῷ ῥοδανῷ ποταμῷ. *Caſtris munitis ad Rhodanum flumen.* Aqua ad potandum deeſſet.) *Hæc omnia accurate ſimul & copiosè à Plutarcho explicata ſunt.* Ducenta millia armat) *Idem numerus cæſorũ & captorum eſt apud Eutropium. In epitoma Liuiana 68 capta dicuntur millia* xc. *Plutarchus ait cæſorum & captorũ fuiſſe amplius centum millia. Velleius amplius* CL *millia hoſtium trucidata refert.* Teudobodus) *In quibuſdam antiquis eſt, Teutobodus, ſed in Eutropij libris eſt Teutobodus, apud Florum Teutobochus.* Mulieres eorum.) *Lege Valerium*

Max.

Max.li 6.ca 1. Hæc de Tigurinis & Ambronib.) *Liuius, Florus & Plutarchus Teutonas cum Ambronibus coniungunt, eosq́ à Mario cæsos ad aquas Sextias, Cimbros vero à Mario & Catulo in Italia victos: Tigurinos, qui Noricos Alpes insederant, fuga dilapsos tradunt.* Annibalis secuti ingenium) *Vide Frontinum li. 2.ca.* Sol cum vento ortus) *De hac re Plutarchus, qui scribit cum Cimbris pugnatum a.d.* III.K.*Sextil.* LX.millia capta) *LX.non XL. est in vetustis nostris: item apud Liuium & Eutropium.Plutarc.* ἑάλωσαν ὑπὲρ ἓξ μυριάδας. *Capti sunt supra* LX.*millia.* Inuenta est etiam quædam) *De hac muliere Plutarchus,* μίαν δέ φασιν ἐξ ἄκρου ῥυμοῦ κρεμαμένην, τὰ παιδία τῶν αὐτῆς σφυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἑκατέρωθεν ἠρτῆσθαι, *id est, Vnam aiunt de summo temone suspensam, filios pedibus eius laqueis alligatos vtrinq́ pepēdisse.* Poblicius siquidem Malleolus) *De hoc Poblicio Cornificius ad Herenniū li.1. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei dānato statim foniculo Lupino os obuolutū est, & solea lignea pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Hic fuit è nobili familia, ex qua M. Poblicius Malleolus Consul anno vrbis* DXXI.*in Capitolinis Fastis inuenitur. In Liuij vetustis exēplaribus est etiam, Poblicius Malleolus, vt testatur Sigonius.* Insutusq́; in culleum) *De hac pœna parricidarum Modestinus cap.9.D.de lege Pompeia de parricidijs. Meminit Cicero pro Roscio Amerino.*

In Caput XVII.

Anno DCXLV.) *Sextus Marij Consulatus ex*

aliis annalibus cadit in annum DCLIII. Qui cum censorem.) *Q. Metellus Censor Marco V. Consule Saturninum Tirbunicium notauit. tumq; à multitudine incitata contumeliis affectus fuit, Cicero pro Sextio, Valerius li 9.ca.7. Appianus lib.1.*A.Noniū) *Ita scripsi, cum in manuscriptis quibusdam Annonium, in aliis Anunium legeretur. Nam Appianus hūc* νώνιον *vocat, & in Plutarchi Mario* ὁ ὀνίου φόνος, *pro* ὁ νονίου, *mendosè legitur Corruptè etiam apud Florum li.3.ca.16. est Annio, vna litera omissa. cum sit legendum, A. Nonio* Die dicta.) *Diem Metello Saturninus dixit, quod in eius legem agrariam iurare noluisset, Cic. pro Sext. Liuius libr.69. Appianus, Plutar. & alij.* P.Mettium) *In hoc nomine describendo secutus sum optimum librum Cor. Gualtheri.* Alterum Consulem) *L.Valerium Flaccum. Nam C.Mario L.Valerio Coss. Senatus Remp. defendendā dederat, Cicero Catilin.1.Philip.8 Sed historiam pleniorem lege pro Rabirio perduellionis reo.* Marius fistulas.) *Cicero, Marius fistulas, quibus aqua suppeditabatur Iouis Opt. Max. templis ac sedibus, praecidi imperauit. Plutarchus,* τοὺς ὀχετοὺς ἀπέκοψεν. Circa Saufeium.) *C. Saufeium, Cicero,* γαΐον σαφήϊον, *Appianus* In curiam.) *In curiam Hostiliam, Velleius Pater.* C Furius Tribunuspl.) πόπλιος φούριος δήμαρχος οὐδ᾽ ἐλευθέρου πατρὸς, ἀλλ᾽ ἐξελευθέρου, *P.Furius Tribunuspl. ne patre quidem ingenuo, sed libertino natus, Appianus. Cicero pro Rabirio, hominem omnibus insignem notis turpitudinis appellat.* Rutilius vir integerrimus.) *P. Rutilius Rufus, qui Cōsul fuit anno* DCXLVIII. *cum illo nemo*

neque

neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior, conspiratione publicanorum (quibus nihil agere in Asia prouincia sua permiserat) in iudicium vocatus, Socratem imitatus nemini supplicare voluit, sed ne ornatius quidem aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio veritatis ferebat. Lege Ciceronem li. 1. de Oratore, & in Bruto, Valerium li. 6. ca. 4. Asconium, Velleiũ & alios. Qui Smyrnam commigrás.) *Hinc Ouidius li. 1. de Ponto, Et graue magnanimi robur mirare Rutili, Non vsi reditus condicione dati. Smyrna virium tenuit, &c. Rutilium vero cũ Smyrnæ exularet, ciuitatis eius ciuem factum fuisse, Cicero pro Balbo auctor est.*

In Caput XVIII.

Anno ab V.C.DCLIX.) *In Fastis Capit. hic ait annus est ab* V. C. DCLXII. *quo M. Liuius Drusus Tribunus pl. seditionem commouit, qua de Liuius lib. 71. Appia. li. 1. Florus li. 3. ca. 17 Velleius li. 2. lege præfationẽ Ciceronis in tertiũ de Oratore.* Prodigia dira) *De his prodigijs Iulius Obsequens. Cic. quoq; li. 1. de Diuina refert nõnulla prodigia, quæ Sisenna initio belli Marsici exposuerat.* Drusus tantis malis anx.) *Drusus in atrio domus suæ cultello percussus, qui affixus lateri eius relictus est, intra paucas horas decessit, Vellei. Seneca de breuit. vitæ ait, illum vulnere per inguen accepto collapsum, aliquo dubitante, an mors voluntaria esset in illo, an tempestiua. Lege præterea Plinium li. 28. cap. 9. & Auctorem de viris Illustr.* C. Seruilium) *C. Seruiũ, vulgo mendosè habent libri, idemq; mendum est in Velleio. Liuius. lib.*

 72. Q.

454

72. Q. Seruilium proconsulem, Apppianus σερούΐλιον ἀνθύπατον vocat. Papium Mutilum) Papius Mutilius est apud Velleiū: sed Appianus γάϊον πάπιον μότιλον nominat, Diod. in excerptis libri, 37. γάϊον ἀπώνιον μότυλον. Iulius Cæsar) L. Iulius Cæsar Cos. pro quo Appianus Sex. Cæsarem habet. Vide Liuium li. 73. Tolenus fluuius) Appianus scribit Rutilium & Marium ad Lirim fluuium non ita magno interuallo disiuncta castra habuisse, Mariumq; cladem Rutilij ex cadaueribus, quæ eo flumine deferebantur coniecisse. Marius deinde sex millia.) Huius prælij, quo Marius sex millia hostiū cæcidit, meminit Plutarchus in eius vita. Senatus laticlauia.) Sic libri vet Liuius li. 74. ait propter hanc victoriam Romæ prætextas, aliaq; magistratuū insignia sumpta esse. Cato prætor Etruscos.) Hæc quoque vulgo confuse legūtur, quæ in exēplaribus antiquis sunt distincta. vide Liuiū. Dux Iudacilius) γάϊος ἰουδακίλιος, Appia: qui eum Asculi venenum hausisse ait. Postumius Albinus) De huius A. Postumij Albini cæde Valerius li. 9. ca. 8. C. Gabinius) A. Gabinius dicitur Liuio li. 76. Caij prænomē ab vno manuscripto abest. Pompædius) Ita est in Gualtheri libro Appianus κόϊντον πομπάδιον appellat, qui in Liuij & Velleij libris Silo Pōpedius dicitur. Apud Plutarchum in Apophthegmatis πομπαίου σίλωνος, in Mario ποπλίου σίλωνος mendosè legitur. Apud Diodorū rectè, κόϊντος πομπαιδιος σίλων. A C. Sentio prætore.) σέντιος ὁ στρατηγὸς τῆς μακεδονίας est apud Plutarchū in Sylla. de quo Cicero Verrina 5. Modo C. Sentiū vidimus, hominem vetere illa ac singulari innocētia

pradi-

præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, per magnam ex cibariis pecuniã reportare. Aduerbiũ, infœliciter, quod in nõnullis manuscriptis legitur, atq; inepte additũ fuit, deleuimus.

In Caput XIX.

Anno ab V.C.DCLXII *)Ita numerat Eutrop. li.5. aliis est annus* DCLXV *quo L.Cornelius Sulla, & Q.Pompeius Rufus Consules fuerunt.* Alij XXX. alij XL.) *Si à Sulla & Pompeio numeres ad Pisonem & & Messallam Consules, quibus Pompeius confecto bello Mithridatico triumphauit, inuenies annos* XXVII. *Sed Florus libr. 3. cap. 5 scribit Mithridatem annis* XL *restitisse. Appianus in Mithridatico ait hoc bellum gestum annis* XLII. In Campania tamen.) *Nola pertinacissimè arma retinebat, exercitusq; Ro. obsidebatur, Velleius.* Gratidium Marij legatum) *Gratidium à Mario legatum missum ad Syllam accipiendarum legionum causa milites trucidarunt, Val. lib. 9. ca. 7. Plut. in Mario scribit, missos ab ipso duos tribunos milit qui Syllæ exercitum acciperent, eosq; à milit. interfectos.* Sulpicius Marij collega)*P. Sulpicius Tribunuspl. legem tulerat, vt Mario bellum Mithridaticum decerneretur, atq; au ctor seditionis fuit, Liuius li.77. Vellei. 2. Valer. li.6. ca.5. Appi. li.1. Plut in Mario & Sylla, Cic. in Bruto, & alij* In Mniturnensium pal) *Lege præter eos, quos nominaui, Cic. pro Sextio & in Pisonẽ.* Cinnæ Consuli)*L.Cornelius Cinna Consul cũ Cn.Octauio fuit post Syllæ Consulatũ. à quib. bellũ Octauianum commotum est, cuius meminit Cic. li. 2. de Nat. deor.*

Lege Plutarchum in Sylla, Appi. li. 1. Liu. 79. & 8. Velleium, Flor. Eutrop. & alios. Partem Sertorius) *De Q. Sertorio Plutarchus in eius vita.* Coloniam Ostiensem) *Hoc scribit Appianus li. 1. Plutarch. in Sylla, Liuius li. 79.* Antium &Ariciam) ἄντιον καὶ ἀρικίαν καὶ λανούβιον, *Appianus.* Nobilissimos quosque.) *In his fuerũt tres Oratores Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius Cæsar, de quibus Cicero in Bruto. Tũ quoque Octauius & Merula Consules, Crassus pater & filius, multiq; alij interfecti: de quibus Appian. li. 1. Liuius 80. Lucan. li. 2. Velleus, & alij.* Cum Cinna tertium Cos.) *Anno vrbis DCLXVII. quo C. Marius VII. Cinna iterũ Consul fuit. ac Marius quidem initio Consulatus Idibus Ianuar. deceßit, Liuius libr. 80. Plutarchus in Mario. In eius locum suffectus est L. Valerius Flaccus, de quo libro seq.* Introducta per Marium fugit.) *Appianus scribit seruos, qui proposita libertate ad Cinnam perfugerant, cum rapinæ atque cædis modum nullum facerent, ipsius iussu à Gallis trucidatos fuisse. Plutarchus tradit Sertoriũ ad quatuor millia seruorum, quos Marius in bello socios, in tyrannide satellites habuerat, interfecisse.* Cinna quartum Consul.) *Cinna in quarto Cõsulatu Ancone ab exercitu suo lapidibus occisus est, Liuius li. 83. Appianus 1. Plutarchus in Pompeio & alij.*

In Caput XX.

Septem millia tunc Ro.) *Eundem numerum edit Eutropius.* VII. *millia de exercitu Norbani cæsa tradit quoq; Plutar. Appianus vero scribit militum Norbani millia sex, Syllæ LXX. cecidisse.* Fabius Adrianus)

drianus) *Adriani huius meminit Cicero Verr.3. vbi Asconius ita scribit. Cinnanis temporibus cum* C. *Fabius Adrianus, vt alij aiunt, Legatus, vt alij putant, pro prætore, vel prætor, prouinciam obtineret Africã, Vticæ in prætorio suo viuus vstus est, quod corrupto seruitio ciuitatis illius de principum nece conspirasse diceretur. De eodem Liuius li.86. Valerius li.9. ca.10.* Damasippus prætor.) *Solus Appianus hunc prætorem Brutum nominat, quem Liuius li. 86. Velleius 2. Valerius. li.9. cap.2. L. Damasippum nominãt. Cicero quoq; ep.21. li.9 ad Pætum ita scribit, Nam præter hunc* C. *Carbonem (Cn. Carbonem vulgo corruptè legitur) quem Damasippus occidit, ciuis è Rep. Carbonũ nemo fuit.* Q. Metellus Carrinatis cop.) *Q. Metellus Pius carrinatem legatum ad Aesim, quẽ Appianus* ἀισῖνον ποταμὸν *appellat, fudit. Apud Plutarchum in Pompëio est* ἄρσις ποταμὸς, *corruptè vt opinor: ad quem Carbonis equitatum in fugam coniectũ scribit.* Apud Sacriportum) *De victoria Syllæ apud Sacriportum Liuius li. 87. Velleius li. 2. Florus li.3. cap.21. Marius iunior, Setio à Sylla occupato, prope castra posuit, cumq; cedendo ad Sacriportũ venisset, aciẽ instruxit, vt scribit Appian. qui Sacriportum* ἱερὸν λιμένα *vocat. Plutar. in Sylla prælium hoc ad Signium commissum fuisse ait. Signiũ & Setium finitima oppida inter viã Latinam & Appiam collocat, Strabo lib.5.* Cæsa sunt XXV. millia) *XX. millia partis aduersæ hoc prælio se interfecisse Syllæ scripsit, auctore Plutarcho, idemq; numerus est apud Eutropium.* Metellus Norbani agmen) *Hoc prælium commissum fuisse apud Fauẽtiam, scribit Velle-*

ius. Lucullus cũ à Quinctio) *Vulgo mẽdosè Quinto legitur. De victoria M. Luculli apud Fidentiã Velleius & Plutarc. in Sylla.* Plusquam decẽ millia) ὀκτακισχιλίους ἐπὶ μυρίοις *Plutar.* Cũ Lamponio) *Lamponij nomen in Orosii libris variè deprauatũ fuit, sed apud Liuiũ, Appian. Plutar. Florũ & Eutrop. recte legitur. De pugna ad portã Collinã cum Lamponio Lucano & Telesino Samnite lege etiã Velleiũ.* Ad horam diei nonã) σχεδὸν εἰς ὥραν δεκάτην ἤδη τῆς ἡμέρας καταστρεφούσης, *Plutarchus.*

In Caput XXI.

Tria millia hominum) *In vno manuscripto est, IIII millia, fortasse pro, VI. millia, errore manifesto & vulgari. Nam Augustinus de Ciuit. dei li. 3. ca. 28. VII. millia edit, Liu. li. 88. VIII. millia, Plut. in Sylla* ἑξακισχιλίους, *Valerius li. 9. ca 2. quatuor legiones. In meo Floro manuscripto ita legitur, Quatuor millia deditorum inermium ciuium in villa publica interfici iussit. cum vulgo mendosè legatur. in via publica. quod mendũ è Liuiana epitoma Sigonius quoque sustulit.* Q. Catulus palam) *Palã, additur quoque in Diaconi additionibus ad Eutropiũ. Cæterum pro Q. Catulo Plutarchus C Metellũ habet.* L. Fursidio) *Huius meminit Florus, quẽ Plutarchus* ἀφίδιον *appellat.* Prima proscriptio LXXX. hominũ fuit) *Vulgo contra veterum librorum auctoritatem legunt, LXXX. milliũ hominũ. Plutarc. in Sylla,* ὁ δ᾽ οὖν Σύλλας εὐθὺς ὀγδοήκοντα προέγραψεν *Sic enim legendũ, non* προσέγραψεν, *vt est impressum.* M. Marium) *M Mariũ pratorem, nominat Valerius lib. 9.*

ca. 2.

*ca 2. Mariū ducis ipsius fratrem, Florus de crudeli eius interitu Lucanus.li.2.*P.Lætorius) *Hunc puto esse illū, quem Sylla Cōsul cum Mario seniore proscripsit, quemq́; Appianus* λαιτώριον *nominat. Esse aūt scribendum, Lætoriū, non Lectorium cognoscitur è libris græcorum, & antiquis Latinorū, itemq́; ex Fastis Capitol. in quibus anno vrbis* CDXCVI. *est* M. LÆTORIVS M.F.M.N. PLANCIANVS *magister equitum cum Dictatore Q. Ogulnio Gallo. Valerius Maximus hunc non P.Lætorium, sed M. Plætorium nominat. & in nonnullis Orosii libris Lætorij prænomen cū nomine ipso iungitur.* Cum Telesino) *Idem est in epitoma Liuiana. Sed alij aliter de Marij morte scripserunt, vt est apud Velleiū.* A Cossura insula) *Cossura, non Cosyra est in manuscriptis duobus: nam in vno mendosè Corsica legitur, sicut in epitoma 89. Corcyra. Appianus,* κάρβονα δ' ἐκ λιβύης ἐς σικιλίαν μετὰ πολλῶν ἐπιφανῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς κοσσύραν νῆσον ὑποφεύγοντα, πέμψας τινὰς ὁ πομπήϊος συνελάμβανε. *id est, Carbonem ex Africa in Siciliā multis nobilibus comitatum, atq; inde in Cossuram fugientem Pompeius submißis quibusdam comprehendit. In lapidibus Capitol extant nauales triumphi Ser. Fuluij Nobilioris, & M. Aemilij Pauli de Cossurensibus & Pœneis an.* CDXCIX. Hiertam Numidæ regem) *Hiertā habēt omnes libri manuscripti, eundemq́; antiquus meus Eutropius Hierdā nominat, cū impreßi Hiarbā, Plutarchus* ἰάρβαν, *epitoma Hierā edat.*

In Caput XXII.

Creatis itaq; P.Seruilio) *P.Seruilius Vatia, &*

Ap.Clau-

Ap.Claudius Pulcher Consules fuerūt anno DCLXX-III.*ijsq́; Consulib.creatis Sylla Dictatura se vltro abdicauit. Appianus libro 1. Plutarchus in Sylla.* Aut Crixi) *De Crixo gladiatorum duce infra capite vlt. dicemus.In impreßis vulgo male, aut Craßi,legitur.* Sylla mortuo Lepidus) *M. Aemilius Lepidus & Q.Lutatius Catulus Coß fuerunt an. vrbis* DCLXXV. *de quibus Salluſt libr.1.hiſt. Res populi R M.Lepido, Q Catulo consulibus militiæ & domi geſtas composui. De dissensione horum consulum Cicero catil. 3. Liuius li.90.Appianus 1. Plutar. in Sylla & Pompeio, Eutrop.alij.*Brutus in cisalp) *Hic eſt M Iunius Brutus M Bruti,qui cæsarem interfecit,pater, Plutarc. in Pompeio & Bruto.*

In Caput XXIII.

Anno ab V.C.DCLXXIII.) *Annū intelligit, quo Lepidus & catulus consules fuerunt, quem nos iam* DCLXXV.*poſt Romam conditam nominauimus. ijs vero coß. quatuor hæc bella exorta fuiſſe Eutrop.. initio li.6 auctor eſt.* Sertorius ſiquidem) *De bello Sertoriano Appian.li.1.Plutarchus in Sertorio & Pōpeio,Liu.li 90.& deinceps,Florus li.3.ca.22.Eutrop. li.6.& auctor de viris illuſtrib.* Domitius ab Hirculeio.) *Hirculeius eſt in noſtris manuſcriptis Orosii, Eutropij & Flori libris. Hirculeium quæſtorē nominat, Liuius lib 90.eundem Plutarchus in Sertorio intelligit his verbis,* δομίτιον ϗ χαμλούσιον *(fortaſſe* χαλβῖνον*)* ἀνθύπατον ὄντα τῆς ἑτέρας ἰβηρίας διὰ τοῦ ταμίου καταγωνισάμενος.*Meminit ibidem Plutarchus Thoranij legati Metelli, quem Sertorius cū*

exer-

exercitu cæcidit. In meo etiam Floro manuſcripto legitur, cum hinc Domitius & Thorius, inde Hirculeij præluderent. vbi impreſſi habent, cum hinc Domitius & cohortes. Manilius procos.) Manlius in cæteris. Apud Plutarchum eſt, ὥστε λεύκιον μὲν λόλλιον ἐκ τῆς περὶ ναρβῶνα γαλατίας ἐλθεῖν αὐτῷ βοηθόν. vbi Sigonius legit, ὥστε λεύκιον μανίλιον. Apud Pallantiam) In alijs eſt, Polentiã, mendoſè. De Pallantia Strabo li.3. de Pallantinis Plinius li.3 ca.3. De Lauronis excidio Plutarchus & Appianus. Reliquũ agmen Lauron.) Plutarchus aliter in Sertorio, ſcribens ipſum Lauronenſibus peperciſſe, eosq́; dimiſiſſe. Non proconſule) Lege Plutarchum in Pompeio. Hirculeius cum Metello) De Metelli victoria contra Hirculeium Liuius li.91. Frontinus lib.2. Stratagem. Memmius quæſtor) Memmium in agro Seguntino interfectum ait Plutarchus in Sertorio. De Memmio quæſtore Pompeij Cicero pro Balbo. Perperna.) Perperna, non Perpenna, ſcribi debere teſtimonio ſunt Faſti Capitolini, in quibus anno DCLXI. cum Claudio Pulchro conſul M. PERPERNA comparatur, idemq́; à Dione li. 41. περπέρνας appellatur. vnde non eſt dubium quin apud Plutarchum & Appianum librarij pro Perperna ſubſtituerint περπένναν. cum præſertim in Appiani Iberica ab Henr. Stephano edita Perperna hic, quo de agimus περιπέρνας appelletur. Sertorius decimo demum an. In Eutropij libris ſcriptum eſt, Sertorium octauo decimo anno à ſuis occiſum eſſe. ſed Cuſpinianus rectè corrigit octauo demum anno. Nam & Appinianus de re geſta cum Sertorio ita ſcribit, λοιπὸν δ' ἐστὶ τῶν συλ-

λείων

Porcio Catone fuit anno CCXXXV. *De re à Marcio gesta: Liuius libro 62.*

In Caput XV.

Anno ab V.C.DCXXXIX. *Alijs est annus hic* DCXLII *Bellum iugurthinum ex Sallustio notum est; Legenda epitoma Liuiana 64. vna cum sequentibus. In Orosio inuenies quædam à Sallustio nõ ita expressa:* Capsam ab Hercule Phœnice) *Hercules Libys dicitur à Sallustio. Strabo. lib. vlt.* κάψαν τὸ γαζοφυλάκιον τοῦ ἰουγούρθα *vocat.* Tumultuosior pugna) *Hac pugna Marius Iugurtham & Bocchum apud Cirtam cecidit, vt ait Florus lib. 3. cap. 1.* XC. millia armatorum) *In magna varietate numerum, qui est Gualteri libro, recepi. Nam & in meo scripto Eutropio post quam scriptum est, Iugurtham & Bocchum à Mario pariter superatos esse, deinde additur,* XC. *millia armatorum ad internicionem cecidit.* Per Syllam legatum) *Syllam quæstorem Marij omnes alij appellant.* Iisdem diebus obscœnum prod) *Hoc prodigium triennio ante bellum Iugurthinum euenit, M. Acilio Balbo, C. Porcio Catone Coss. anno* DCXXXIX. *vt scribit Obsequens.* L. Heluius eques R.) *Vulgo mendosè contra omnium veterum librorum auctoritatem legitur, L. Aelius. Eadẽ iniuria Heluio facta erat ab Aelio apud Liuium libro 32. quam Sigonius vir acerrimus in huiusmodi monstris conficiendis vindicauit. In Obsequentis prodigijs, Pompeius Heluius vitioso priore nomine legitur. Heluium rectè hunc nominari etiam ex Quæstionibus Romanis Plutarchi cognoscitur: vbi virgo hac fulmine icta*

ἐλβία

ἐλβία nominatur. Diaconus hoc prodigium cum Ciceronis ortu coniungit, credo quod virgo illa Heluia matris M. Tullij gentilis esset. qua de re plura dixeram in Ciceronis vita: quam ego publicassem, nisi eo tempore Seb. Corradi Egnatius fuisset editus. L. Veturius) Βετέτιος βάρβαρος nominatur in libris Plutarchi: sed ego mallem legere Βετούτιος βάῤῥος. Nam Porphyrio interpres Horatij in illud Satyr. 6. lib. 1. Sermonum. Vt si qui ægrotet quo morbo Barrus haberi. Et cupiat formosus, scribit Barrum incestum cum Aemilia vestali fecisse. T. Betutius Barrus Asculanus illis temporibus agnoscitur à Cicerone in Bruto. Duas præterea virgines) Liciniam & Marciam, Plutarchus & Liuius libro 63. Asconius in Milonianam. L. Casſius Consul) Casſius Consul cum C. Mario anno DCXLVI. in Gallia à Tigurinis occisus fuit, Liuius libro 65. Cæsar libro primo de bello Gallico. L. quoque Pisonis) Auus L. Pisonis Cæsonini, in quem extat Ciceronis oratio, Cæsar. Cæpio procos.) Q. Seruilius Cæpio Consul cum Serrano fuit anno DCXLVII. quo M. Tullius Cicero Arpini est natus, Gellius libro 15. cap. 28. Centũ M. pondo auri) Lege Erasmum in prouerbio, Aurũ habet Tolosanum.

In Caput XVI.

Anno ab V.C. DCXLII.) Alijs hic annus est ab V.C. DCXLVIII. De re gesta cum Cimbris à Manilio & Cæpione Sallustius de bello Iugurthino, Liuius libro 67. Florus libro 3. cap. 3. Eutropius libro 5. Velleius & alij. C. Manilius Consul, & Q. Cæpio procõsul.)

sul.) *Ita hæc in nostris exemplaribus scriptis omnibus leguntur, nisi quod pro Manlio: quem Gualtheri liber agnoscit, alij Maulium habent. Manilius hoc anno Consul erat, Cæpio, qui anno superiore Consul fuerat, iam prorogato imperio proconsul erat. Rectè igitur Sigonius in Liuiana epitoma restituit, ab ijsdem hostibus* C. *Manlius Consul, & Q. Cæpio proconsul victi prælio, castrisq; binis exuti sunt. In nostro manuscripto Eutropio initio libri 5. duæ voces, Romani Consules, non leguntur, & rectè absunt. Apud Velleium ego lego, Cum Cæpionem Manliumq; Cos. non vt est impressum, Coss.* M. Aurelius.) *M. Aurelium Scaurum intelligit, qui ante triennium Consul fuerat, Liuius lib. 67. vulgo mendosè M. Aemilius legitur.* Q. Fabius Max. filium) *Fabius Seruilianus vir censorius à filio dubiæ castitatis pœnas exegit, & punito pependit, voluntario secessu conspectum patriæ vitando, Valerius li. 6 ca. 1.* Cum iuxta Isaræ Rhodanique flumina.) *Sic habent lib. vet. omnes Plutarchus in Mario,* τειχίσας στρατόπεδον παρὰ τῷ ῥοδανῷ ποταμῷ. *Castris munitis ad Rhodanum flumen.* Aqua ad potandum deesset.) *Hæc omnia accurate simul & copiosè à Plutarcho explicata sunt.* Ducenta millia armat) *Idem numerus cæsorũ & captorum est apud Eutropium. In epitoma Liuiana 68 capta dicuntur millia* XC. *Plutarchus ait cæsorum & captorũ fuisse amplius centum millia. Velleius amplius* CL *millia hostium trucidata refert.* Teudobodus) *In quibusdam antiquis est, Teutobodus, sed in Eutropij libris est Teutobodus, apud Florum Teutobochus.* Mulieres eorum.) *Lege Valerium Max.*

Max.li.6.ca.1. Hæc de Tigurinis & Ambronib.) *Liuius, Florus & Plutarchus Teutonas cum Ambronibus coniungunt, eosq́ à Mario cæsos ad aquas Sextias, Cimbros vero à Mario & Catulo in Italia victos: Tigurinos, qui Noricos Alpes insederant, fuga dilapsos tradunt.* Annibalis secuti ingenium) *Vide Frontinum li. 2. ca.* Sol cum vento ortus) *De hac re Plutarchus, qui scribit cum Cimbris pugnatum a.d.* III. K. *Sextil.* LX. millia capta) *LX. non XL. est in vetustis nostris: item apud Liuium & Eutropium. Plutarc.* ἑάλωσαν ὑπὲρ ἓξ μυριάδας. *Capti sunt supra* LX. *millia.* Inuenta est etiam quædam) *De hac muliere Plutarchus,* μίαν δέ φασιν ἐξ ἄκρου ῥυμοῦ κρεμαμένην, τὰ παιδία τῶν αὐτῆς σφυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἑκατέρωθεν ἠρτῆσθαι, *id est, Vnam aiunt de summo temone suspensam, filios pedibus eius laqueis alligatos vtrinq́ pependisse.* Poblicius siquidem Malleolus) *De hoc Poblicio Cornificius ad Herenniũ li.1. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei dãnato statim foniculo Lupino os obuolutũ est, & solea lignea pedibus inducta sunt, & in carcerem ductus est. Hic fuit è nobili familia, ex qua M. Poblicius Malleolus Consul anno vrbis* DXXI. *in Capitolinis Fastis inuenitur. In Liuij vetustis exẽplaribus est etiam, Poblicius Malleolus, vt testatur Sigonius.* Insutusq́ in culleum) *De hac pœna parricidarum Modestinus cap.9. D. de lege Pompeia de parricidijs. Meminit Cicero pro Roscio Amerino.*

In Caput XVII.

Anno DCXLV.) *Sextus Marij Consulatus ex*

aliis annalibus cadit in annum DCLIII. Qui eum censorem.) *Q. Metellus Censor Marco V. Consule Saturninum Tirbunicium notauit. tumq; à multitudine incitata contumeliis affectus fuit, Cicero pro Sextio, Valerius li 9. ca. 7. Appianus lib. 1.* A. Noniũ) *Ita scripsi, cum in manuscriptis quibusdam Annonium, in aliis Anunium legeretur. Nam Appianus hũc* νώνιον *vocat, & in Plutarchi Mario* ὁ όνίου φόνος, *pro* ὁ νονίου, *mendosè legitur Corruptè etiam apud Florum li. 3. ca. 16. est Annio, vna litera omissa. cum sit legendum, A. Nonio* Die dicta.) *Diem Metello Saturninus dixit, quod in eius legem agrariam iurare noluisset, Cic. pro Sext. Liuius libr. 69. Appianus, Plutar. & alii.* P. Mettium) *In hoc nomine describendo secutus sum optimum librum Cor. Gualtheri.* Alterum Consulem) *L. Valerium Flaccum. Nam C. Mario L. Valerio Coss. Senatus Remp. defendendã dederat, Cicero Catilin. 1. Philip. 8. Sed historiam pleniorem lege pro Rabirio perduellionis reo.* Marius fistulas.) *Cicero, Marius fistulas, quibus aqua suppeditabatur Iouis Opt. Max. templis ac sedibus, pracidi imperauit. Plutarchus,* τοῦτο ὀχετούς ἀπέκοψεν. Circa Saufeium.) *C. Saufeium, Cicero,* γαΐον σαφήϊον, *Appianus* In curiam.) *In curiam Hostiliam, Velleius Pater.* C. Furius Tribunuspl.) πόπλιος φούριος δήμαρχος οὐδ' ἐλευθέρου πατρὸς, ἀλλ' ἐξελευθέρου, *P. Furius Tribunuspl. ne patre quidem ingenuo, sed libertino natus, Appianus. Cicero pro Rabirio, hominem omnibus insignem notis turpitudinis appellat.* Rutilius vir integerrimus.) *P. Rutilius Rufus, qui Cõsul fuit anno* DCXLVIII. *cum illo nemo neque*

neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior, conspiratione publicanorum (quibus nihil agere in Asia prouincia sua permiserat) in iudicium vocatus, Socratem imitatus nemini supplicare voluit, sed ne ornatius quidem aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio veritatis ferebat. Lege Ciceronem li. 1. de Oratore, & in Bruto, Valerium li.6.ca.4. Asconium, Velleiũ & alios. Qui Smyrnam commigrâs.) *Hinc Ouidius li.1.de Ponto, Et graue magnanimi robur mirare Rutili, Non vsi reditus condicione dati. Smyrna virium tenuit, &c. Rutilium vero cũ Smyrnæ exularet, ciuitatis eius ciuem factum fuisse, Cicero pro Balbo auctor est.*

In Caput XVIII.

Anno ab V.C.DCLIX.) *In Fastis Capit. hic ait annus est ab V. C. DCLXII. quo M. Liuius Drusus Tribunusp̃l. seditionem commouit, qua de Liuius lib. 71. Appia. li.1. Florus li.3. ca. 17 Velleius li.2. lege præfationẽ Ciceronis in tertiũ de Oratore.* Prodigia dira) *De his prodigijs Iulius Obsequens. Cic. quoq; li.1. de Diuina refert nõnulla prodigia, quæ Sisenna initio belli Marsici exposuerat.* Drusus tantis malis anx.) *Drusus in atrio domus suæ cultello percussus, qui affixus lateri eius relictus est, intra paucas horas decessit, Vellei. Seneca de breuit. vitæ ait, illum vulnere per inguen accepto collapsum, aliquo dubitante, an mors voluntaria esset in illo, an tempestiua. Lege præterea Plinium li. 28. cap. 9. & Auctorem de viris Illustr.* C.Seruilium) *C.Seruiũ, vulgo mendosè habent libri, idemq; mendum est in Velleio. Liuius. lib.*

præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, per magnam ex cibarijs pecuniã reportare. Aduerbiũ, infœliciter, quod in nõnullis manuscriptis legitur, atq; inepte additũ fuit, deleuimus.

In Caput XIX.

Anno ab V.C.DCLXII *) Ita numerat Eutrop. li.5. alijs est annus* DCLXV *quo L. Cornelius Sulla, & Q. Pompeius Rufus Consules fuerunt.* Alij XXX. alij XL.*) Si à Sulla & Pompeio numeres ad Pisonem & & Messallam Consules, quibus Pompeius confecto bello Mithridatico triumphauit, inuenies annos* XXVII. *Sed Florus libr. 3. cap. 5. scribit Mithridatem annis* XL *restitisse. Appianus in Mithridatico ait hoc bellum gestum annis* XLII. In Campania tamen.) *Nola pertinacissimè arma retinebat, exercituq; Ro. obsidebatur, Velleius.* Gratidium Marij legatum) *Gratidium à Mario legatum missum ad Syllam accipiendarum legionum causa milites trucidarunt, Val. lib. 9. ca. 7. Plut. in Mario scribit, missos ab ipso duos tribunos milit qui Syllæ exercitum acciperent, eosq; à milit. interfectos.* Sulpicius Marij collega*) P. Sulpicius Tribunuspl. legem tulerat, vt Mario bellum Mithridaticum decerneretur, atq; auctor seditionis fuit, Liuius li. 77. Vellei. 2. Valer. li. 6. ca. 5. Appi. li. 1. Plut in Mario & Sylla, Cic. in Bruto, & alij* In Mniturnensium pal *) Lege præter eos, quos nominaui, Cic. pro Sextio & in Pisonẽ.* Cinnæ Consuli*) L. Cornelius Cinna Consul cũ Cn. Octauio fuit post Syllæ Consulatũ. à quib. bellũ Octauianum commotum est, cuius meminit Cic. li. 2. de Nat. deor.*

drianus) *Adriani huius meminit Cicero Verr.3. ubi Asconius ita scribit. Cinnanis temporibus cum C. Fabius Adrianus, ut alij aiunt, Legatus, ut alij putant, pro pratore, vel prator, prouinciam obtineret Africã, Vtica in pratorio suo viuus vstus est, quod corrupto seruitio ciuitatis illius de principum nece conspirasse diceretur. De eodem Liuius li. 86. Valerius li. 9. ca. 10.* Damasippus prætor.) *Solus Appianus hunc pratorem Brutum nominat, quem Liuius li. 86. Velleius 2. Valerius. li. 9. cap. 2. L. Damasippum nominãt. Cicero quoq; ep. 21. li. 9 ad Patum ita scribit, Nam prater hunc C. Carbonem (Cn. Carbonem vulgo corruptè legitur) quem Damasippus occidit, ciuis è Rep. Carbonũ nemo fuit.* Q. Metellus Carrinatis cop.) *Q. Metellus Pius carrinatem legatum ad Aesim, quẽ Appianus αἴσινον ποταμὸν appellat, fudit. Apud Plutarchum in Pompeio est ἄρσις ποταμὸς, corruptè ut opinor: ad quem Carbonis equitatum in fugam coniectũ scribit.* Apud Sacriportum) *De victoria Syllæ apud Sacriportum Liuins li. 87. Velleius li. 2. Florus li. 3. cap. 21. Marius iunior, Setio à Sylla occupato, prope castra posuit, cumq; cedendo ad Sacriportũ venisset, aciẽ instruxit, ut scribit Appian. qui Sacriportum ἱερὸν λιμένα vocat. Plutar. in Sylla pralium hoc ad Signium commissum fuisse ait. Signiũ & Setium finitima oppida inter viã Latinam & Appiam collocat, Strabo lib. 5.* Cæsa sunt XXV. millia) *XX. millia partis aduersa hoc pralio se interfecisse Sylla scripsit, auctore Plutarcho, idemq; numerus est apud Eutropium.* Metellus Norbani agmen) *Hoc pralium commissum fuisse apud Fauẽtiam, scribit Velleius.*

ius.Lucullus cũ à Quinctio) *Vulgo mẽdosè Quinto legitur. De victoria M. Luculli apud Fidentiã Velleius & Plutarc. in Sylla.* Plusquam decẽ millia) ὀκτακισχιλίους ἐπὶ μυρίοις *Plutar.* Cũ Lamponio) *Lamponij nomen in Orosii libris variè deprauatũ fuit, sed apud Liuiũ, Appian. Plutar. Florũ & Eutrop. rectè legitur. De pugna ad portã Collinã cum Lamponio Lucano & Telesino Samnite lege etiã Velleiũ.* Ad horam diei nonã) σχεδὸν εἰς ὥραν δεκάτην ἤδη τῆς ἡμέρας καταστρεφούσης, *Plutarchus.*

In Caput XXI.

Tria millia hominum) *In vno manuscripto est, IIII millia, fortasse pro, VII. millia, errore manifesto & vulgari. Nam Augustinus de Ciuit. dei li. 3. ca. 28. VII. millia edit, Liu. li. 88. VIII. millia, Plut. in Sylla* ἑξακισχιλίους, *Valerius li. 9. ca. 2. quatuor legiones. In meo Floro manuscripto ita legitur. Quatuor millia deditorum inermium ciuium in villa publica interfici iussit. cum vulgo mendosè legatur. in via publica. quod mendũ è Liuiana epitoma Sigonius quoque sustulit.* Q. Catulus palam) *Palã, additur quoque in Diaconi additionibus ad Eutropiũ. Cæterum pro Q. Catulo Plutarchus C Metellũ habet.* L. Fursidio) *Huius meminit Florus, quẽ Plutarchus* ἀφίδιον *appellat.* Prima proscriptio LXXX. hominũ fuit) *Vulgo contrà veterum librorum auctoritatem legunt, LXXX. milliũ hominũ. Plutarc. in Sylla,* ὁ δ᾽ οὖν σύλλας εὐθὺς ὀγδοήκοντα προέγραψεν *Sic enim legendũ, non* προσέγραψεν, *vt est impressum.* M. Marium) *M Mariũ prætorem, nominat Valerius lib. 9. ca. 2.*

*ca 2. Mariũ ducis ipsius fratrem, Florus de crudeli eius interitu Lucanus.li.2.*P.Lætorius) *Hunc puto esse illũ, quem Sylla Cõsul cum Mario seniore proscripsit, quemq; Appianus λαιτώριον nominat. Esse aũt scribendum, Lætoriũ, non Lectorium cognoscitur è libris græcorum, & antiquis Latinorũ, itemq; ex Fastis Capitol. in quibus anno vrbis* CDXCVI. *est* M. LÆTORIVS M F.M.N. PLANCIANVS *magister equitum cum Dictatore Q. Ogulnio Gallo. Valerius Maximus hunc non P.Lætorium, sed M. Plætorium nominat. & in nonnullis Orosii libris Lætorij prænomen cũ nomine ipso iungitur.* Cum Telesino) *Idem est in epitoma Liuiana. Sed alij aliter de Marij morte scripserunt, vt est apud Velleiũ.* A Cossura insula) *Cossura, non Cosyra est in manuscriptis duobus: nam in vno mendose Corsica legitur, sicut in epitoma 89. Corcyra. Appianus,* χάρβονα δ' ἐκ λιβύης ἐς σικιλίαν μετὰ πολλῶν ἐπιφανῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς κοσσύραν νῆσον ὑποφεύγοντα, πέμψας τινὰς ὁ πομπήϊος συνελάμβανε. *id est, Carbonem ex Africa in Siciliã multis nobilibus comitatum, atq; inde in Cossuram fugientem Pompeius submissis quibusdam comprehendit. In lapidibus Capitol extant nauales triumphi Ser. Fuluij Nobilioris, & M. Aemilij Pauli de Cossurensibus & Pœneis an.* CDXCIX. Hiertam Numidæ regem) *Hiertã habẽt omnes libri manuscripti, eundemq; antiquus meus Eutropius Hierdã nominat, cũ impressi Hiarbã, Plutarchus ἰάρβαν, epitoma Hierã edat.*

In Caput XXII.

Creatis itaq; P.Seruilio) *P.Seruilius Vatia, & Ap.Clau-*

Ap. Claudius Pulcher Consules fuerũt anno DCLXXIII. *ijsq́; Consulib. creatis Sylla Dictatura se vltro abdicauit. Appianus libro 1. Plutarchus in Sylla.* Aut Crixi) *De Crixo gladiatorum duce infra capite vlt. dicemus. In impressis vulgo male, aut Crassi, legitur.* Sylla mortuo Lepidus) *M. Aemilius Lepidus & Q. Lutatius Catulus Coss fuerunt an. vrbis* DCLXXV. *de quibus Sallust lib. 1. hist. Res populi R. M. Lepido, Q. Catulo consulibus militiæ & domi gestas composui. De dissensione horum consulum Cicero Catil. 3. Liuius li. 90. Appianus 1. Plutar. in Sylla & Pompeio, Eutrop. alij.* Brutus in cisalp) *Hic est M. Iunius Brutus M. Bruti, qui Cæsarem interfecit, pater, Plutarc. in Pompeio & Bruto.*

In Caput XXIII.

Anno ab V.C.DCLXXIII.) *Annũ intelligit, quo Lepidus & Catulus consules fuerunt, quem nos iam* DCLXXV. *post Romam conditam nominauimus. ijs vero coss. quatuor hæc bella exorta fuisse Eutrop. initio li. 6 auctor est.* Sertorius siquidem) *De bello Sertoriano Appian. li. 1. Plutarchus in Sertorio & Põpeio, Liu. li 90. & deinceps, Florus li. 3. ca. 22. Eutrop. li. 6. & auctor de viris illustrib.* Domitius ab Hirculeio.) *Hirculeius est in nostris manuscriptis Orosii, Eutropij & Flori libris. Hirculeium quæstorẽ nominat, Liuius lib. 90. eundem Plutarchus in Sertorio intelligit his verbis,* δομίτιον ἢ χαλούσιον *(fortasse* χαλκῖνον*)* ἀνθύπατον ὄντα τῆς ἑτέρας ἰβηρίας διὰ τοῦ ταμίου καταγωνισάμενος. *Meminit ibidem Plutarchus Thoranij legati Metelli, quem Sertorius cũ*

exercitu cecidit. In meo etiam Floro manuscripto legitur, cum hinc Domitius & Thorius, inde Hirculeij praluderent. vbi impreßi habent, cum hinc Domitius & cohortes. Manilius procos.) *Manlius in ceteris. Apud Plutarchum est,* ὥστε λεύκιον μὲν λόλλιον ἐκ τῆς περὶ ναρβῶνα γαλατίας ἐλθεῖν αὐτῷ βοηθόν. *vbi Sigonius legit,* ὥστε λεύκιον μανίλιον. Apud Pallantiam) *In alijs est, Polentiã, mendosè. De Pallantia Strabo li.3. de Pallantinis Plinius li.3 ca.3. De Lauronis excidio Plutarchus & Appianus.* Reliquũ agmen Lauron.) *Plutarchus aliter in Sertorio, scribens ipsum Lauronensibus peperciße, eosq́ dimisiße.* Non proconsule) *Lege Plutarchum in Pompeio.* Hirculeius cum Metello) *De Metelli victoria contra Hirculeium Liuius li.91. Frontinus lib.2. Stratagem.* Memmius quæstor) *Memmium in agro Seguntino interfectum ait Plutarchus in Sertorio. De Memmio quastore Pompeij Cicero pro Balbo.* Perperna.) *Perperna, non Perpenna, scribi debere testimonio sunt Fasti capitolini, in quibus anno* DCLXI. *cum Claudio Pulchro consul M.* PERPERNA *comparatur, idemq́ à Dione li. 41.* περπέρνας *appellatur. vnde non est dubium quin apud Plutarchum & Appianum librarij pro Perperna substituerint* περπένναν. *cum præsertim in Appiani Iberica ab Henr. Stephano edita Perperna hic, quo de agimus* περιπέρνας *appelletur.* Sertorius decimo demum an. *In Eutropij libris scriptum est, Sertorium octauo decimo anno à suis occisum esse. sed Cuspinianus rectè corrigit octauo demum anno. Nam & Appinianus de re gesta cum Sertorio ita scribit,* λοιπὸν δ᾽ ἐστὶ τῶν συλλέων

λείων ἔργων τὸ σερτωρίου γενόμενον ὀκτάετες. *Ac Sertorius quidē octauo ſui ducatus anno interfectus, bellum vero decimo confectum fuit, auctore Liuio li. 96.* Macedonicū bellum Claudius) *Hic eſt App. Claudius Pulcher, quē Conſulem cū P. Seruilio fuiſſe diximus ca. ſuper de re ab eo geſta, Liuius lib. 91. Eutrop. 6.* Vnde cum animo æger, & curis) *Hæc lectiō eſt in omnib. noſtris manuſcriptis. cuius loco in alijs impreſſis corruptè legitur, Vnde cum hæc animo gereret, curis circunſeptus &c.* Succeſſor Scribonius) *C. Scribonius Curio, qui cū Cn. Octauio Cōſul fuit anno* DCLXXVII. *Ap. Claudio in Macedonia ſucceſſit, Eutr. li. 6. Liu. li. 92. & 95. Triumphi Curionis è Macedonia meminit Cicero in Piſonem.* P. Seruilius ex Conſule) *De Seruilij Conſulatu dictū eſt ſupra. Ex conſule, id eſt Conſulatu iam perfunctum miſſum ad Ciliciam & Pamphyliam ſcribit etiā Eutrop. Ex conſule,* ἀπὸ ὑπάτων, *in græca Digeſtorum præfatione dicitur.* Phaſelim euertit) *Phaſelidis nomen vulgo corruptum eſt. Dionyſius,*

Ἄλλαι δ' ἑξείης παμφυλίδες εἰσὶ πόληες
Κώρυκος Πέργη τε, καὶ ἠνεμόεσσα φάσηλις.

Salluſt. li 1. hiſtor. res à Seruilio geſtas deſcribens, Ad Olympum atq; Phaſelida. item, ad corycū dixit, auctore Priſc. li. 15. Cicero Verr. 5. Phaſelis illa quā cepit P. Seruilius, non fuerat vrbs ante Cilicum, atq; prædonū, &c. Coſconius procoſ.) *De rebus a Coſconio geſtis Eutrop. li. 6. vbi libri ei Cnei prænomen dant, perperā, vt opinor: eſt enim hic C. Coſconius, cuius literis planum factum fuit, legionem eſſe à Bulbo ſolicitatā in Illyrico, vt teſtatur Cicero pro Cluētio.*

In

In Caput XXIIII.

Anno ab V.C. DCLXXIX.) *Eutropio hic annus est DCLXXVIII, aliis DCLXXX quo Cōsules fuerunt, M. Terētius Varro Lucullus, & C. Caßius.* Gladiatores LXXIIII.) *Eundem numerū habet Liuius & Eutrop. Appian.* μονομάχους ἑβδομήκοντα, *Plutarch. in Crasso* ὀγδοήκοντα δυοῖν δέοντας. Crixo & Oenomao) *Ita hos duces nominandos esse non modo Appianus, verū etiā libri vetusti probant.* Clodij prætoris) *Claudium Pulchrum legatum habet Liuius li. 95. Clodium Glabrum Florus li. 3. ca. 20.* κλώδιον στρατηγὸν *Plutarchus.* In exequijs captiuæ.) *Appianus* ὁ δὲ σπάρτακος τριακοσίους ῥωμαίων αἰχμαλώτους ἐναγίσας κρίξῳ δυόδεκα μυριάσι ῥωμαίων πεζῶν ἐς ῥώμην ὑπήγετο. *Spartacus, vbi trecētos captiuos Roman. Crixo inferias misit, cū CXX. millibus peditum Romanorum ad vrbem contendit. Hinc Florus, Defunctorum prælio ducum funera imperatorijs celebrauit exequijs, captiuosq; circa rogū iußit armis depugnare.* Gellius Crixum) *Crixum circa Garganum mōtem oppressum fuisse, Appianus scribit. à quo & Plutarcho plura pete.* Ad caput Silari) *De Silaro, qui & Silaris dicitur Strabo libro quinto extremo, Plinius li. 3. ca. 103. & lib. 3. cap. 5. De numero interfectorum Liuius lib. 97.*

PAVLI OROSII ADVERSVS PAGANOS HISTORIARVM LIBER SEXTVS.

Vnum esse deum tam gentilium quàm Christianorum iudicio.

CAPVT I.

MNes homines cuiuslibet vel sectæ, vel vitæ, vel patriæ ita semper ad prospectũ prudentię naturali bono erigun tur, vt oblectamento corporis rationale mentis, & si non actu præferant, iudicio tamen præferendum sciant. Quæ mens ratione duce illustrata in medio virtutum, quibus genuino fauore, quamuis vitijs inclinetur, assurgit, scientiam dei quasi arcem prospicit. Deum enim quilibet hominum contemnere ad tempus potest, nescire in totum non potest. Vnde quidam dum in multis deum credũt, multos deos in discreto timore finxerunt. Sed hinc iam vel maxime cum auctoritate veritatis operante, tum ipsa etiam ratione discutiente discessum est. Quippe cum & philosophi eorũ,

vt de nostris sanctis sileam, dum intento mentis studio quærunt, scrutanturque omnia, vnum deum auctorem omnium repererunt, ad quem vnum omnia referuntur. vnde etiam nunc pagani, quos iam declarata veritas de contumacia magis quàm de ignorantia cõuincit, cum à nobis discutiuntur, non se plures deos sequi, sed sub vno deo magno plures ministros venerari fatentur. Restat igitur de intelligẽtia veri dei per multas intelligendi suspiciones confusa dissensio, quia de vno deo omnium penè vna opinio est. Hucusque humana scrutatio, etsi cum labore deliberare potuit: at vbi ratiocinatio defecit, fides subuenit. Nisi enim crediderimus, nõ intelligemus. Ab ipso audias, ipsique deo credas, quod verum velis scire de deo. Itaque idem vnus & verus deus, in quem omnis, vt diximus, & si ex diuersis opinionibus secta concurrit, mutans regna & disponens tempora, peccata quoque puniens, quæ infirma sunt mundi elegit, vt confundat fortia, Romanumque imperium assumpto pauperrimi status pastore fundauit. Hoc per reges & consules diu prouectum, postquam Asiæ, Africæ atq; Europæ potitum est, ad vnum imperato-

rem, eundemque fortiſsimum & clementiſsimũ, cuncta ſui ordinatione congeſſit. Sub hoc imperatore, quem omnes fere gentes amore & timore permixto iuſtè honorarent, deus verus, qui ſuperſtitione ſolicita ab ignorantibus colebatur, magnum illum intelligentiæ ſuæ fontem aperuit, promptiuſque per hominem docturus homines filiũ ſuum miſit operantem virtutes, quæ pręcellerent hominem, coarguentemque dæmonas, quos aliqui deos putauiſſent, vt qui ipſi tanquã homini non crediſſent, operibus tanquam * dei crederẽt, deinde, vt in magno ſilentio ac pace latiſsima inoffenſe & celeriter noui nominis gloria, & annuntiatæ ſalutis velox fama percurreret, vel etiam, vt diſcipulis eius per diuerſas gentes euntibus, vltroque per cunctos ſalutis dona offerentibus, obeundi ac diſſerendi, quippe Romanis ciuibus inter ciues Romanos, eſſet tuta libertas. Quod ideo commemorandũ putaui, quia hic ſextus libellus vſque ad Cæſarem Auguſtum, de quo hæc dicuntur, extenditur. Quod ſi aliqui hanc lucidiſsimam rationem irritam putant, ſuiſque dijs potius aſsignant, quos primum prudentia elegerint, deinde præ-

*dcõ

cipuo

cipuo cultu inuitarint, vt sibi per eos amplissimum hoc pulcherrimumque imperium conderetur: sic enim iactitant, quia ipsi optimo genere sacrorum emeruerint præcipuum deorum fauorem, quibus ademptis vel prætermissis, discesserint omnes adytis arisque relictis dij, quibus imperium hoc steterat: vnde quamuis reuerẽtia sanctitatis tuæ multa fortissimè verissimeque disseruerit, tamen & mihi locus exigit, vt pauca subijciam. Si Romani colendo deos emeruerunt fauorem deorũ, & non colendo amiserunt, vt ipse Romulus parẽs Romæ inter tot mala ab ipso ortu suo ingruentia saluus esset colendo quis meruit? An Amulius auus, qui exposuit ad necem? An pater, qui incertus fuit? An Rhea mater stupri rea? An Albani parentes, ipsa quoque ab initio Romani nominis germina persequentes? An tota Italia, quæ per quadringentos annos dum audere potuit excidio eius inhiauit? Nõ, inquiunt, sed dij ipsi, quia se colendos sciebant, futuros custodiere cultores. Ergo præscij sunt. Si præscij sunt, cur hoc imperium inter tot annorum sæcula eo potissimum tempore ad summam potentiæ arcem perduxerunt, quò se ille nasci inter

homines atque agnosci vt homo voluit, post huius nomen & ipsi pro nihilo contempti sunt, & cum vniuerso mundo etiam illi, quos ipsi prouexerant, cucurrerunt? Sed humiliter obrepsit, inquiunt, & latenter intrauit. Latentis & humilis vnde tam celebris fama? tam indubitata fides? tam manifesta potentia? Signis quibusdam & virtutibus mentes hominum superstitione solicitas cepit & tenuit. At hæc si potuit homo, dij magis posse debuerunt. An quia ille hanc potētiam à patre sibi traditam prædicabat, peruentum est aliquando ad intelligentiam illius noti & ignoti dei, quam apprehendere, vt dixi, nemo nisi per ipsum potest? Nec quisquam potest nisi qui toto se perspecto ac despecto, conuersus ad sapientiam dei omnem quærendi ratiocinationem transtulerit ad credendi fidem. Veruntamen breuiter discutio: Dij isti, quos tantos ferunt, vt Romanam Rempub. & propitij prouexisse, & auersi afflixisse videantur, eo certè tempore, quod palam constat, quo nasci Christus voluit, & annunciari gentibus cœpit, deuotissimè atque intentissimè colebantur. Ita illi consulentes & sibi & cultoribus suis, non potuerunt

runt vel reprimere, vel repellere superstitionem eius, propter quam spernendos se cultoresque suos destituendos viderent: quanquam si ab inuitis danda venia, nec deserendi fuerunt, si à voluntarijs seruanda præscientia, nec prius fuerant adiuuandi. Hoc factum est, inquiunt: nam excitauimus gentes, accendimus reges; instituimus leges, disposuimus iudices, præparauimus pœnas supplicijs & crucibus, orbē totum scrutati sumus, si quo modo Christianum nomen & cultus vniuerso mundo posset abradi. Hoc eatenus factum est, donec fœcunda crudelitas eousque inter tormenta ac per torm ēta proficeret, quam diu ipsum regium culmen, per quod solū prohiberi potuerat, occuparet. Et quid postea consecutum est? Imperatores, inquiunt, Christiani cessare sacra, & claudi templa iusserunt, atque ideo excessere omnes adytis, arisque relictis dij, quibus imperium hoc steterat. O quāta & quàm inoffensa lux veritatis est, si non aduersus eam vltro sese offerentem imbecilli infœliciter oculi clauderentur. Si Christiana fides per multa retro tempora sæuientibus vndique aduersum se gentibus, regibus, legibus, cædibus, crucibus ac mortibus

reprimi nullo modo potuit, immo vt dixi, inter hæc & per hæc creuit, cultus autem idolorum iam quodam modo ex se deficiens ac sibi erubescens ad vnam clementissimã iussionẽ sine vllo pœnali terrore cessauit, cui dubium est, hoc per istius intelligentiæ demonstrationẽ de creatore suo tandẽ innotuisse creaturæ, quod illa eatenus per varias ratiocinationes mẽtis intentæ quamlibet alijs offuscata quæsierit, ac per hoc statim amori eius, quem etiam ignorans dilexerat, inhæsisse? Nec igitur mirum est, si in magna familia inueniuntur aliqui serui, qui consuetudine, lasciuiaque seductorum assuefacti, patientia domini sui ad contẽptum ipsius abutãtur. vnde & merito deus vel ingratos, vel incredulos, vel etiã cõtumaces varijs correptionibus arguit: quod semper vtique fatendum est, tunc tamen præcipue, quando adhuc per vniuersum mundum nulla erat ecclesia, quæ interuentu fidelium precum meritas mundi pœnas, iustumque iudicium dei, exorata ipsius clementia, temperaret. vnde etiam hæc, quæ mala hominibus videntur qualiacunq; sunt, grauiora sine dubio omnia fuerunt, sicut ipso, quo cœpta sunt ordine, probabuntur.

tur. Bellum Mithridaticum, vel, vt verius dicam, belli Mithridatici clades multas ſecum inuoluens prouincias tracta & protenta per quadraginta annos fuit. Nã ſexcenteſimo ſexageſimo ſecundo (vt dixi) anno ab vrbe condita, quo etiam primum ciuile bellum ceperat, inardeſcens, conſulatu Ciceronis & Antonij, vt verbis poetæ optimi loquar, Barbarico vix conſummata veneno eſt. Sed in his temporibus, triginta gerendi belli inueniũtur anni. Qualiter autem XL. à pleriſque dicti ſint, non facilè diſcernitur.

Proſequitur hic bellũ Mithridaticum, quod Sylla confecit.

CAPVT II.

IGitur Mithridates rex Ponti atq; Armeniæ, poſtquam Nicomedem Bithyniæ regem amicum populi Romani regno priuare molitus eſt, atque à ſenatu monitus, ſi facere tentaret, bellum ſibi à populo Romano inferendum fore, iratus Cappadociam continuo peruaſit: atq; expulſo ab ea Ariobarzane rege, cunctam prouinciam igni ferroque vaſtauit. Bithyniam deinde pari clade corripuit, Paphlagoniam ſimili exitu afflixit, pulſis ex ea Pylæmene & Nicomede regibus.

Pòst cum venisset Ephesum, crudeli præcepit edicto, vt per totam Asiam quicunque inuenti essent ciues Romani, sub vna die omnes necarentur. Et factum est. Nec explicari aut comprehendi vllo modo verbis potest, quæ tunc multitudo Romanorum ciuium cæsa sit, quis mœror plurimarum prouinciarum, quis gemitus occidendorum pariter atque occidentium fuerit, cum singuli quique aut prodere innocentes hospites & amicos, aut ipsi periclitari pœna hospitum cogerentur. Archelaus quoque dux Mithridatis cũ centum viginti millibus peditum atque equitum in Achaiam præmissus, Athenas cunctamque Græciam partim vi, partim deditione obtinuit. Sylla cui post consulatum Mithridaticum bellum obuenerat, Archelaum apud Piræum Atheniensium portum septemplici muro communitum diu obsedit, ipsam Atheniensium vrbem vi cepit, ac postea iusto prælio cum Archelao conflixit. Centum & decem millia de exercitu Archelai interfecta, vix decem millia superfuisse referuntur. Comperta clade Mithridates lectissima septuaginta millia militum Archelao in subsidium misit ex Asia. Secundo prælio XV. millia

millia ex his interfecta ſunt, ibique Diogenes Archelai filius trucidatus eſt. Tertio bello omnes copiæ quas Archelaus habebat, extinctæ ſunt. Nam viginti millia militum eius in paludem pulſa, cũ Syllæ fidem implorarent, inſatiabili victoris ira interfecta ſunt, totidemque alia in flumen coacta ac necata, reliqui miſerorum paſsim trucidati ſunt. Porrò autẽ Mithridates in Aſia nobiliſsimarum vrbiũ principes occidere, bonaque eorum publicare animo intenderat. Cumq; iam M D C. ita interfeciſſet, Epheſij exemplum veren tes, excluſo præſidio eius, portas obiecerunt. Similiter Smyrnæi, Sardi, Colophonij, Trallianique fecerunt. Perturbatus Mithridates, per Archelaum ducem ſuum cum Sylla de pace pepigit. Interea Fimbria Marianorum ſcelerum ſatelles, homo omnium audaciſsimus, Flaccum conſulem, cui legatus ierat, apud Nicomediam occidit: ac mox arrepto exercitu Mithridatis filium ex Aſia ad Miletopolim fugans; ſtationem regis inuadit, ipſumque Pergamo pellit, ſugientemque inſecutus apud Pitanam obſedit: & profecto cepiſſet, ſi L. Lucullus ciuilib. diſcordijs curam reipub. prætuliſſet, eumque mari coarta-

re obiecta classe voluisset. Inde Fimbria Iliensibus iratus, à quibus pro Syllanę partis studio obiectu portarũ repulsus videbatur, ipsam vrbem Ilium, antiquam illam Romæ parentem funditus cæde incẽdioque deleuit. Sed eam Sylla continuo reformauit. Idem Fimbria apud Thyatira cum ab exercitu Syllæ obsideretur, desperatione adactus, in templo Aesculapij manu sua interfectus est. Fannius & Magius de exercitu Fimbriæ profugi, Mithridati sese adiunxerunt: quorum hortatu Mithridates cum Sertorio per legatos in Hispaniam missos, fœdus pepigit. Sertorius ad eum Marcum Marium firmandi fœderis causa misit. Quem rex apud se retentum, breui ducem fecit in locum Archelai, qui se ad Syllã cum vxore liberisque contulerat. Marius & Eumachus duces à Mithridate aduersus Lucullum missi, magno exercitu breui congregato, cum P. Rutilio apud Chalcedona congressi sunt, eumque cum plurima exercitus ipsius parte cæciderunt. Lucullus Mithridatem Cyzicenos obsidẽtem, fossa cinxit: eumque quod faciebat, pati compulit: atque ad ipsos Cyzicenos, vt bono animo essent, nuntium misit vnum

ex

ex militibus nandi peritum: qui duobus vtribus ſuſpenſus, mediam ipſe regulam tenens, plantiſque ſubremigans, ſeptem millia paſſuum tranſmeauit. Mithridates inopia laborans, partem copiarum inſtructam armis, domũ abire præcepit: quam Lucullus excipiens, vniuerſam diſperdidit. Nam amplius quàm quindecim millia hominum tunc interfeciſſe narratur. Tunc etiam Fannius, qui ſe Mithridati iunxerat, & Metrophanes regius prætor, è Mamerco victi, cum duobus millibus equitum in Mœſiã profugerunt: atque inde in Mæoniam digreſsi, in colles campoſq; Inarimos inciderunt. vbi nõ ſolum montes vſti, vel ſaxa quaſi quadam fuligine offuſcata cernuntur, verumetiam campi ambuſto ſolo ſqualidi, per quinquaginta millia paſſuum, ſine vllo ignis vel fornacis indicio & pendulo in profundum cinere putres iacent. Tribus etiã locis torridæ voragines oſtenduntur, quas Græci phyſas vocant: in quibus diu oberrantes, inopinatis tandem periculis exempti ſunt, & clam in regis caſtra venerũt. Deiotarus rex Gallogræciæ, præfectos regis bello trucidauit. Interea Mithridates apud Cyzicũ eadẽ mora, qua obſide-
bat

batobſeſſus, in magnam penuriam peſtilentiamque exercitum ſuum coartauit. Nam plus quàm treceta millia hominum fame & morbo in eadem obſidione amiſiſſe fertur: ipſe cum paucis arrepta naui clam fugit è caſtris. Lucullus incruento milite ſpectator cladis alienæ, nouum genus victoriæ adeptus eſt: moxque Marium adortus, vicit fugauitque. In quo prælio plus quam vndecim millia Marianorum militum interfecta referuntur. Lucullus poſtea cum eodem Mario nauali prælio congreſſus, triginta & duas naues regias, & complures onerarias, aut demerſit aut cepit. Multi ibi ex his quos Sylla proſcripſerat, interempti ſunt. Marius poſtera die de ſpelunca, vbi latebat, extractus, meritas hoſtilis animi pœnas luit. Eodem vero Lucullus impetu Apamiam vaſtauit, & ſub monte Olympo Pruſam munitiſsimam ciuitatem captam expugnatamque diripuit. Mithridates aduerſus Byzantium inſtructa claſſe nauigans, tempeſtate correptus, octoginta roſtratas naues perdidit. Ipſe cum quaſſata iam naui mergeretur, in myoparonem Seleuci piratæ, ipſo pirata iuuante, tranſiliuit. Inde Sinopem, ac poſt Amiſum cum ma-

gna

gnâ difficultate peruenit.

De Catilinæ incestu, & Lucullorum aduersus Bessos, Mithridatem, & Tigranem, cæterosq́; bellis.

CAPVT III.

EOdem anno apud Romam Catilina incesti accusatus, quod cũ Fabia virgine Vestali commisisse arguebatur, Catuli gratia fultus euasit. Lucullus Sinopen expugnaturus obsederat. Hanc Seleucus archipirata & Cleochares spado, qui præsidij causa præerant, expilatam atque incensam reliquerunt. Lucullus miserorũ hostium intestina clade permotus, celeri occursu immissum restinxit incendium. Ita misera ciuitas, versa vice hostium sociorumque, vnde defendenda, disperdita, & vnde disperdenda, seruata est. At vero M. Lucullus qui Curioni in Macedonia successerat, totam Bessorum gentem bello appetitam, in deditionem recepit. Eodem tempore Metellus Siciliæ prætor, cũ fœdissima illa C. Verris prætura Siciliam afflictam inuenisset, maximè * Pyrganione archipirata nefarijs prædis & cædibus dilacerante, qui pulsa classe Romana, Syracusanum portũ obtinuerat, quem mox nauali terrestrique prælio comminutum,

Perganione.

Sicilia

Sicilia decedere compulit. Præterea Lucullus transgressus Euphratẽ & Tigrim, apud Tigrano certam vrbem cum Mithridate & Tigrane cõgressus, paruissima suorum manu magnũ hostium numerũ occidit. Nam triginta millia hominum in eo bello cæsa referuntur. Tigranes vix CL. equitibus comitatus aufugit, diademate & tiara ne agnosceretur abiectis. Tunc ad Lucullum totius pene orientis supplices venere legati. is imminẽte hieme, per Armeniam in Mesopotamiam regressus, Nisibin vrbem illis in locis tunc inclytã expugnauit & cepit.

De bello Pyratico & Cretico, deq; re cum Mithridate à Pompeio gesta.

CAPVT IIII.

Isdem diebus piratæ per omnia sparsi maria, etiam non tantum intercipientes nauium commeatus, sed etiam insulas prouinciasque vastantes, impunitate sceleris & auiditate prædæ vulgo sese associantibus, in immensum augebãtur. quos Cn. Pompeius post multam quidem vastationem, quã terra marique diu egerant, mira tamen celeritate compresit. Eodem tempore Cretam insulam per biennium Metellus euertit, diuturnoque bello domitam

mitam in poteſtatem redegit, legesq́; Minois Romanis legibus permutauit. Pompeius poſtea ſucceſſor Luculli, in minori Armenia iuxta montem Daſtracũ caſtra regis obſidione concluſit. Rex cum omnibus copijs, eruptione pernoctem facta, inſuper etiam perſequentem bello repellere ſtatuit. Pompeius fugientes perſequi intendit. Itaque bellum nocte cõmiſſum eſt. Luna tunc orta, à tergo Romanis erat. Regij longitudine vmbrarum proximitaté hoſtium rati, cuncta in irritum tela fuderunt. Romani veluti inermes poſtea aggreſsi, ſine labore vicerunt. Nanq; de exercitu regio quadraginta millia cæſa vel capta ſunt. Romani vulnerati mille, vix aũt quadraginta interfecti. Rex inter tumultus belli fuga lapſus, adiutus etiam beneficio ſubluſtris noctis, euaſit: relictuſq́; ab omnibus amicis, philoſophis, ſcriptoribus rerũ vel carminum, ac medicis ſolus per deuiã equũ manu trahens, atq; ad omnes nocturnos ſtrepit⁹ trepidãs, in quoddam caſtellum diuertit, atque inde in Armeniam perrexit. Pompeius regem inſecuturus, inter duo flumina quæ ab vno monte diuerſis ſpecubus exoriuntur, hoc eſt, Euphratem & Araxem, vrbem Nicopolim

polim ſenibus laſsis & ægris volentibus condidit. Oranti Tigrani veniam dedit. Exercitum Orodis Albanorū regis, præfectosque eius ter prælio vicit: poſtea epiſtolas Orodis & munera cum Albinis pace inſtauranda libenter accepit. Artocem regem Iberiæ bello fudit, totamque Iberiam in deditionem accepit. Inde cum Armeniam, Colchos, Cappadociam & Syriam ordinatis rebus compoſuiſſet, promouēs de Ponto in Parthiam, ad Ecbatanam vrbem caput Parthici regni quinquageſimo die venit.

Quod Mithridates filios ac amicos peremerit, ipſeq; viciſsim à filio peremptus ſit.

CAPVT V.

IN Boſphoro Mithridate cerealia ſacra celebrante, terræmotus adeò grauis repente exortus eſt; vt magna clades ex eo vrbium atque agrorum ſecuta narretur. Eodem tempore Caſtor Mithridatis præfectus, qui Phanagorio præerat, interfectis amicis regijs arcē occupauit, & quatuor Mithridatis filios ad præſidia Romana tranſmiſit. Mithridates accēſus ira, in ſcelera exarſit. Nam complures tunc amicos ſuos, & Exipodram filiū ſuum interfecit, cùm antea iam alium Macharem

nomine

nomine parricidio trucidasset. Pharnaces alter filius eius, exemplo fratrum territus, exercitum ad persequendū sese missum, sibi conciliauit, & mox aduersus patrem duxit. Mithridates diu ex altissimo muro filium frustra precatus, vbi inexorabilem vidit, moriturus exclamasse fertur: Quoniam Pharnaces, inquit, mori iubet, vos si estis dij patrij, precor, vt quandoq; & ipse hanc vocem à liberis suis audiat. Statimque descendens ad vxores, pellices ac filias suas, venenum omnibus dedit. Quod cum ipse nouissimus hausisset, nec tamen propter remedia, quibus vitalia sua aduersus noxios succos sæpe obstruxerat, veneno confici posset, frustraque spatiaretur, si quo tandem modo infusa pestis per venas vegetatione corporis acta discurreret, Gallum quendam militem iam fracto muro discurrentē inuitauit, eiq; iugulum præbuit. Hunc exitū vitæ Mithridates habuit, nobilque sententiæ suæ fortissimum argumētum reliquit, homo omnium, vt ferunt, superstitiosissimus, annos natus septuagintaduos, habens secum semper philosophos, omniumque artium peritissimos. Si estis, inquit, dij patrij. Ita ille diu colendo, ac diu

quærẽdo perſenſerat, hos nõ eſſe certos deos,qui eſſe putabãtur.Rex multę experientiæ atque æuo grauis, verum deum, ad cuius notitiam non niſi auditu per fidem venitur, non intelligebat. Hos autem falſos eſſe rationis ipſius luce peruiderat, aliud conſuetudini, aliud menti ſuæ tribuens. Si eſtis, inquit, dij, hoc eſt dicere, ego ſentiens eſſe ſuper hominem potentiorem ipſo homine poteſtatem, precandi neceſsitate motus, commendo diligentiam,& excuſo ignorantiam meam. Inuoco qui eſt, dum conuenio qui nõ eſt. Quapropter cum dolore & timore conſiderandum eſt,qua pœna, quóue iudicio digni erunt, qui contra interdictũ iam propalatæ & publicæ veritatis eos ſectantur & colunt deos, de quibus etiam illi iã tunc dubitare poterant,qui adhuc præter eoſdẽ ſcire nihil poterãt. Veruntamen breuiter conſulo, qualia tunc toto orienti tempora videbãtur, cum per quadraginta annos miſeræ nationes alternis tantorum ducum vaſtationibus terebantur: cum quæque ciuitas tantis concurſibus media ineuitabiliter periclitabatur, inde accenſura alterum, vnde alterum temperaſſet: hoc mox habitura ſuppli-

plicij, quod remedij ad tempus habuisset: cum trepidæ diuersarum prouinciarum legationes inter succedentes Romanorum duces, & truculentiorem notitia Mithridatem, alternis ad vtrũque, prout quenque sors belli attollebat, incertis satisfactionibus transferebantur, augendo pericula quæ sanabant. Nunc quid continuo Pompeius, & quidem Pompeius homo Romanorũ moderatissimus, per plurimas partes oriẽtis, finito Mithridatico bello egerit, paucis proferam.

De gestu Pompeij in Syria, Phœnice & Iudæa, & coniuratione Catilinæ.

CAPVT VI.

ANno ab vrbe cõdita DCLXXXIX M. Tullio Cicerone, & C. Antonio consulibus. Pompeius occisi Mithridatis nũtio accepto, Syriã cœlen & Phœnicen bello aggressus, Ituræos primum Arabesq; perdomuit, vrbemq́ue eorum, quam Petrã nominant, cepit. Hinc ad Iudæos, quibus Aristobulus expulso fratre Hyrcano primus ex sacerdote rex præerat, atq; ad Hierosolymam vrbẽ eorum Gabinium cum exercitu mittit. Ipse continuo subsecutus, & à patribus vrbe susceptus, sed à plebe muro tẽpli repulsus, op-

pugnationem eius intendit. Id nō solum natura loci, verumetiam ingenti muro, fossaque maxima munitum, cum alias aliis legiones, dies noctesque succedere sine requie cogeret, vix tertio mense expugnauit. Tredecim millia ibi Iudæorum cæsa narrantur, cætera multitudo in fidē venit. Pompeius muros ciuitatis euerti, æquarique solo imperauit: & cum aliquā-tos principes Iudæorum securi percussisset, Hyrcanum sacerdotio restituit. Aristobulum captiuum Romam duxit. Hoc bellum orientis cū viginti & duobus regibus sese gessisse ipse Pompeius pro concione narrauit. Interea coniuratio Catilinæ aduersus patriam per eosdem dies in vrbe habita ac prodita, in Etruria vero ciuili bello extincta est. Romæ cōscij coniurationis occisi sunt. Sed hanc historiam agente Cicerone, & describente Sallustio, satis omnibus notam, nunc à nobis breuiter fuisse perstrictam sat est. Motus etiam in Pelignis ortus à Marcellis patre & filio, per L. Vettium proditus, patefacta Catilinæ coniuratione, quasi succisa radice compressus est: & de vtroque per Bibulum in Pelignis, per Ciceronem in Brutijs vindicatum est.

Cæsar

Cæſar quas prouincias ſortitus, quomodo Heluetios & Belgas domuerit.

CAPVT VII.

ANno ab vrbe condita DCXCIII. C. Cæſare & L. Bibulo conſulibus, lege Vatinia Cæſari tres prouinciæ cum legionibus ſeptem in quinquennium datæ, Gallia tranſalpina & ciſalpina & Illyricus. Galliam Comatam poſtea ſenatus adiecit. Hanc hiſtoriam Suetonius Tranquillus pleniſsimè explicuit, cuius nos competentes portiunculas decerpſimus. Heluetiorum animos fortiſsimæ Gallorum omnium gẽtis, ea vel maximè cauſa, quod perpetuo pene cum Germanis bello altercabantur, à quibus Rheno tantum flumine dirimuntur, Orgetorix quidam princeps gentis, ſpe totas inuadendi Gallias, in arma accenderat. Quo cæteri optimates correpto & ad mortem coacto, cohibere tamen ſemel animatas in prædã plebes nequiuerunt. Qui coniuratione facta ac die dicta, exuſtis vicis ac domibus ſuis, ne quod deſiderium ex ſpe reuertendi foret, profecti ſunt. Quos cum apud Rhodanum flumen obuios Cæſar habuiſſet, magno difficilique bello bis vicit, victosque ad deditionem coegit. Horum

fuit, cum primũ progreſſa eſt omnis multitudo Heluetiorum, Tulingorum, Latobrogiorum, Rauracorum & Boiorum, vtriuſque ſexus ad CLVII. millia hominum. Ex his XL. & VII. millia in bello ceciderũt: cætera in terras proprias remiſſa ſunt. Poſtea Cęſar contra Ariouiſtum regem, excitantem inuehentemque ſecum incredibiles Germanorũ copias, quibus nuper vniuerſos Galliarum populos ſe ſubegiſſe iactabat, apud Sequanos vicit. Cum aũt diu exercitus Cæſaris Germanorum multitudine & virtute perterritus pugnam detractaſſet, Ariouiſtus in Germaniã arrepta nauicula Rhenũ tranſuectus effugit, vxores eius duæ, totidemque filiæ captæ ſunt. Fuerunt autem in exercitu Ariouiſti, Arudes, Marcomani, Triboci, Vangiones, Nemetes, Edures, & Sueui. Pugna maximè grauis ex phalange Germanorum fuit, quã coacto in vnũ agmine, ſcutiſque ſupra capita contextis, ad irrumpendam Romanorũ aciem tuti vndique præſtruxerant. Sed poſtquam aliqui Romanorum militum agilitate audaciaque inſignes, ſupra obductam ſaliere teſtitudinem, ſcutisque ſingillatim, velut ſquamis reuulſis deſuper nu-

dos

dōs deprehenſorum detectorumq́ue humeros perfoderunt, territi hoſtes nouo mortis periculo, terribilē diſſoluēre compagem. Exinde in fugam verſi, per quinquaginta millia paſſuum inſatiabiliter cęſi ſunt: neque conijci potuit numerus Germanorum, vel quantus pugnæ affuerit, vel quantus fuerit occiſorum. Poſt hæc Belgarum gens, quæ tertia pars Galliarum eſt, aduerſus Cæſarem exarſit. Quorum diſtributim copia hęc fuit. Bellouaci qui cæteris numero & virtute pręſtare viderentur, habuere lectiſsima ſexaginta millia armatorū, Sueſsiones ex duodecim oppidis quinquaginta millia, Neruij, quorum adeo indomita feritas prædicabatur, vt nunquam in id temporis mercatores ad ſe admiſerint vina cæteraq́ue venalia deferre, quibus inducta iucunditas torporem virtutis afferret, habuerunt ſimiliter quinquaginta millia: Atrebates etiam & Ambiani decem millia, Morini vigintiquinque millia, Menapij nouē millia, Caleti decem millia, Velocaſſes & Veromandui æque decem millia, Aduatici XVIII. millia: Condruſi, Eburones, * Cæreſi, Cæmani, qui vno nomine Germani vocantur, quadraginta millia. Et ita * Ceroſi

fuiſſe referuntur CCLXXII. millia armatorum lectiſsima. His repente ſilua erumpentibus, exercitus Cæſaris perturbatus, atque in fugam actus, plurimis ſuorum amiſsis, tandem hortatu ducis reſtitit: victoresque aggreſſus, vſque ad internecionem penè deleuit.

Galbæ expeditio in Veragros & Sedunos. De rebus geſtis Cæſaris in coniuratos cum Venetis, item Titurij Sabini & P. Craſſi expeditionibus.

CAPVT VIII.

IGitur Cæſar magnis in Gallia rebus geſtis, cum in Italiam proficiſci decreuiſſet, Galbam cum legione duodecima ad Veragros Sedunosque miſit. Qui cũ hiemandi cauſa in vico Veragrorum, cui nomen erat Octodurus, conſediſſet, mediamque oppidi partem, quæ torrente diſtinguebatur, accolis conceſsiſſet, quadã die eoſdem diſceſsiſſe per noctem ac proximo inſediſſe colli videt. Quippe illi paucitatem vix mediæ legionis deſpectui habentes, vltroneam ſibi prædam nullo ceſſuram negotio arbitrabantur, finitimosq; ſuos in hanc cædis ac prædæ ſocietatem vocauerant. Igitur Galba tam præſentibus periculis circunſepto ac trepido, atque inter varias conſultationes certi con

ſilij

filij incerto, repente Galli descensu montis effusi, castra imperfecta circundant, raros per vallum propugnatores saxis telisque onerant. Cumque iam castra irrũperentur, Pacuuij primipilaris & Volusenı tribuni consilio, cuncti Romani portis eruperunt: incautosque subito aggressi hostes, primùm perturbauerunt, deinde in fugam versos miserabili strage fuderunt. Nam amplius triginta millia barbarorum tunc cæsa referuntur. Igitur Cæsar cum iam pacatas vniuersas Galliarum gentes putaret, ad nouum & maximum bellum retractus est. Namq; dum P. Crassus adolescens cum legione septima oceano tenus apud Andegauos hiemat, Veneti cæterique confines repente in arma cõiurant, legatos Romanorum vinciunt, eosque ita demum se redditu ros, si obsides suos recipiant, Romanis indicant. Socios sibi ad id bellũ Osismios, Lexouios, Nannetes, Ambiuaritos, Morinos, Diablintres, & Menapios ascifcunt, auxilia quoque à Britania accersunt. Cęsar per Crassum de rebellione deditiarum gentium certior factus, quamuis intelligeret quanta ineundi belli difficultas esset, tamen rẽ tanti negotij non negligendam ratus est,

ne cæteris exemplo eiusmodi audendi licentia laxaretur. Itaque terrestri prælio persequi hostes frustra aggressus: quippe cum hostes per interfusa ex oceano æstuaria, atque inaccessos recessus, tutis terrarum finibus munirentur, naues longas ædificari in Ligeri fluuio iubet: per quem in oceanum deductæ, mox vt hostibus visæ sunt, continuo ducentæ viginti naues eorum paratæ, atque omni genere armorum instructissimæ, progressæ portu, ex aduerso constiterunt. Bruto circunspicienti imparem longe nauium esse conflictum, quia barbarorum naues solido robore intextæ cauernisq; prævalidis obdurate, saxorum modo adactos rostratarum ictus retundebant, hoc primum auxilio fuit, quod falces acutissimas non pertinaciter contis præfixas, funibus autẽ subnexas parauerat: quibus cum opus esset, apprehensos eminus rudentes, subductis hastilibus per funem falcem retrahendo succiderent. His celeriter expeditis, dirumpi hostilium antennarum armamenta præcepit. Ita antennis ruentibus, complures illico naues velut captas immobiles reddidit. Alij hoc periculo territi, suspensis velis quà ventus intenderet fugere

cona-

conati, cessante mox vẽto destituti, ludibrio fuere Romanis. Itaque incensis omnibus nauibus, interfectisque his qui pugnauerant Gallis, reliqui sese omnes dediderunt. Sed Cæsar maxime ob iniuriam legatorum, & vt genti ad omnia consilia mobili terribilis exempli notam inureret, cunctis principibus per tormenta interfectis, reliquos sub corona vendidit. Iisdẽ diebus Titurius Sabinus Aulercos, Eburouices, Lexouiosque, qui primates suos, cur auctores belli resuscitandi esse nollent, interfecerant, eruptione facta, incredibili cæde deleuit. Publius verò Crassus cum in Aquitaniam peruenisset, bello exceptus est. Nanque Sontiates magno equitatu pedestribusq; copijs præualidis Romanos adorti, diu grauiter turbauerũt: pòst victi, atq; in oppidum Sontiatũ coacti obsessique, cũ se expugnari viderent, armis traditis, in deditionẽ recepti sunt. Aquitani clade permoti, vndiq; exercitũ contrahũt: de citeriore quoq; Hispania auxilia accersunt. duces bello maxime eos perficiunt, qui cum Sertorio militauerant. Hi omnes dũ obsidionẽ Crasso parant, in castris suis Crasso obruẽte deleti sunt. Nam ex Aquitanis & Cãtabris,
quo-

quorum quinquaginta millia tunc in auxilium venerant, triginta & octo millia cæsa referuntur. Cæsar Germanos, qui Rhenum cum immensis copijs transmiserant, simul & totas Gallias subijcere sibi parabant, bello adortus, vsque ad internecionem cæcidit. Quorum fuisse numerum ad CCCCXL. millia ferunt.

Cæsar quomodo Sueuos & Britanos subiecerit.

CAPVT IX.

TVnc Cæsar in Germaniam facto pōte transgrediens, Sicambros & Vbios obsidione liberat: Sueuos maximam & ferocissimam gentem, quorū esse centum pagos & populos, multi prodidere, totamque Germaniam aduentu suo terret: mox in Galliam, resciffo ponte concedit. Inde ad Morinos venit, vnde in Britaniam proximus & breuissimus transitus est. Nauibus circiter onerarijs atque actuarijs octoginta præparatis, in Britaniam transuehitur. Vbi acerba primùm pugna fatigatus, deinde aduersa tempestate correptus, plurimam classis partem, & non paruum numerum militum, equitum vero pene omnem disperdidit. Regressus in Galliam, legiones in hiberna dimisit,

ac ſexcentas naues vtriuſque commodi fieri imperauit. Quibus iterum in Britaniam primo vere tranſuectis, dum ipſe in hoſtem cum exercitu pergit, naues in ancoris ſtantes tempeſtate correptæ, vel colliſæ inter ſe, vel arenis illiſæ ac diſſolutæ ſunt. Ex quibus quadraginta perierunt, cæteræ cum magna difficultate reparatæ ſunt. Cæſaris equitatus primo congreſſu à Britanis victus, ibique Labienus tribunus occiſus eſt. Secundo prælio cum magno ſuorum diſcrimine victos Britanos in fugam vertit. Inde ad flumen Thameſin profectus eſt, quem vno tantum loco vadis tranſmeabilem ferunt. In huius vlteriore ripa, Caſsiuellauno duce, immenſa hoſtium multitudo conſederat, ripamque fluminis ac pene totum ſub aqua vadum acutiſsimis ſudibus præſtruxerat. Quod vbi à Romanis deprehenſum ac vitatum eſt, barbari legionum impetum non ferentes, ſyluis ſeſe abdidere, vnde crebris eruptionibus Romanos grauiter ac ſæpe lacerabant. Interea Trinobantum firmiſsima ciuitas cum Androgorio duce, datis quadraginta obſidibus, Cæſari ſeſe dedidit. Quod exemplum ſecutæ vrbes aliæ complures, in fœdus Romanorum venerunt:

runt: ijſdemque demonſtrantibus, Cæſar oppidum Caſsiuellauni inter duas paludes ſitum, obtentu inſuper ſyluarum munitum, omnibuſq; rebus confertiſsimum, tandem graui pugna cepit.

Cæſarem aduerſus nouam Gallorum conſpirationem profectum fuiſſe, eosq; denuo ſubegiſſe.

CAPVT X.

EXin Cæſar à Britannis reuerſus in Galliam, poſtquam legiones in hiberna miſit, repentinis bellorum tumultibus vndique circũnuentus & cõflictatus eſt. Namque Ambiorix cum Eburionibus & Aduaticis conſpirans, animatus Treuirorum conſilio, Cottam & Sabinum legatos apud Eburones cum tota funditus legione inſidijs circunuentos interfecit. Ambiorix hac victoria elatus, Aduaticos & Neruios plurimosque alios raptim in arma contrahit, atque ad Ciceronẽ legatum, qui ſimiliter tunc legioni in hibernis præerat, contendit. Multitudo hoſtium ex hoc colligi potuit, quia cum in obſidione caſtrorum vallum circundandũ eſſe à captiuis Romanis docerentur, & inſtrumenta ruralia non haberent, gladijs concidendo terrã, & ſagulis exportando,

vix

vix tribus horis vallum pedum decem, & fossam pedum quindecim per millia passuum quindecim in circuitu perfecerunt. Præterea centum viginti turres miræ altitudinis extruxerunt. Et cũ iam septem dies noctesque succidui hostiũ cunei pugnarent, ac ventus subito plurimus exortus esset, testas feruentes intorsere fundis, flammataque focis tela, ac mox concepto igne rutilantia, intra castra iecerunt. Quo facto per culmina raptim ventus insistẽs, sparsum animauit incendium. Sed ne sic quidem Romani, cum vndique obruerentur vulneribus, laboribus, vigilijs, ieiuniis, incendijsue cesserunt. Tandem Cæsari nuntiatum est, vnam deletam esse legionem, alteram iam penè confectam. Aduentante cum duabus legionibus Cæsare, deserunt, hostes obsidionem, atque in eum cuncti raptis copijs ruunt. Cæsar paruissimis se castris consultò condidit, equitibus præmissis, vt fugam fingerent imperauit, vt ad transitum vallis quæ media erat, sibique periculosa videbatur, hostes contemptu sui inuitaret. Quibus aduentãtibus insuper obstrui portas præcepit. Quo viso Galli, quasi iam vicissent, ad obducendum extrinsecus vallum

conuersi sunt. Cęsar totis repente portis paratum effudit exercitum, versosque in fugam Gallos vastissima cæde confecit. Nam sexaginta millia tunc fuisse referuntur, è quibus pauci per paludes inuias euaserunt. Indutiomarus Treuirorum princeps, magnas armatorum copias habens, postquam de consensu Galliæ totius certior redditus est, Labieni castra, legionē que cui is præerat, quod facilè factu arbitrabatur, delere statuit: ac deinde Eburonibus Neruijsque coniunctus, ad opprimendum Cæsarē pergere. Labienus quibus potest artibus simulat timorem, atq; ita Indutiomarum negligentiorem cum insultantibus copijs pro vallo oberrantem, repentina irruptione prostrauit. Hac victoria Labieni, reliqui Gallorum conatus repressi sunt, & Cæsar paulo quietior reliqua parte hiemis fuit. Sed intelligens sibi maiora belli superesse negotia, maxime quia plurima parte exercitus amissa, alijsque grauiter saucijs, ne ad sustinendū quidem sibi idoneus, non dicam ad comprimendum Gallorum impetum videretur, à Cn. Pompeio proconsule conscribi legiones, sibique mitti in auxilium petit. Itaque ante exactam hiemem tres ad

eum

cum legiones in castra venerunt. Igitur Cæsar prius quàm in vnum hostium copiæ coirent, ineunte vere aggredi trepidos & opprimere sparsos in suis finibus parat. Primum itaque Neruiorum fines diripit: prædam vero, quæ copiosissima erat, exercitui permittit. Deinde Menapios, qui sibi propter immensas paludes atque impeditissimas siluas munitissimi videbantur, tribus agminibus inuadit: nimiaque cæde vulgo agitata, residuos supplices in deditionem recepit. Labienus sequenti pręlio omnes Treuirorum copias interfecit, arte in bellum prouocatas, prius quàm Germanis aduentatibus iungerentur, & continuo ipsam ciuitatem capit. Cæsar vlcisci mortem Sabini & Cottæ legatorum volens, in Ambiorigem, & Eburones deletæ legionis auctores, postquam in Arduennā syluam refugisse comperit, quæ sylua totius Gallię maxima est, atque à ripis Rheni finibusque Treuirorum ad Neruios vsq; pertingit, & in longitudine plus quàm quingenta millia passuum patet, permetiens rem sui maximi periculi fore, si per obstructas spatiosasque syluas ignoti diuiderentur, hostemque locis notissimum quærerent, omnem

Galliam per nūtios inuitat, vt quiq́ue secundum placitum suū reconditas in Arduenna sylua prædas quærant, diripiantq́ue. Quo facto Gallis vtrinq; morientibus, maximas Romanorum iniurias sine cuiusquā Romani discrimine vindicauit. Ita hoc tutissimo vincēdi genere securus in Italiam redijt.

Cæsar item nouam Gallorū in arma aduersus sese conspirationem multa clade comprimit.

CAPVT XI.

IGitur Cæsare in Italiam reuerso, Gallia rursus in arma coniurat, multiq́; simul populi coëunt. Dux his Vercingetorix fuit, cuius cōsilio statim omnes Galli ciuitates suas vltro incenderunt, prima à suis incensa Biturigo. Inde ad Cæsarem, qui magnis itineribus per Narbonensem prouinciam clam ad exercitum recurrerat, impetum faciunt. Cæsar tunc oppidum nomine * Cenapum obsidione concluserat: quod diu oppugnatum, tandem post multas Romanorum clades pluuio die, cum hostilium machinarum amenta neruiq́ue languerent, applicitis turribus captum atque deletum est. Quadraginta millia ibi hominum fuisse referuntur: è quibus vix octoginta per fugam elapsi

Auericum

lapsi

Ipsi ad proxima Gallorum castra venerunt. Præterea Aruerni cæterique confines, solicitatis etiã ad se Aeduis, multis aduersus Cæsarem prælijs bellauerũt. Qui cum se pugnando fatigati in quoddam castellum recepissent, milites prædæ inhiantes, ad expugnationem oppidi animũ intendunt, frustra Cæsare de loci iniquitate causante. Itaque ibi Cæsar erumpentibus desuper hostibus pressus, multa exercitus sui parte perdita, victus aufugit. Dum hæc ad Alesiam geruntur, Vercingetorix, quem omnes consensu pari regẽ præoptauerant, suadet vti ex tota Gallia omnes qui arma ferre possent, huic bello præsto sint. Hoc enim esse vnum bellum, quo aut perpetua libertas, aut æterna seruitus, aut mors omnium cõsequatur. Itaque absque eo numero quem infinitum antè contraxerat, equitum circiter octo millia, peditum ducenta quinquaginta millia contracta sunt. Dehinc duo colles sibi inuicem obuersos Romani Galliq; ceperunt. Vnde multis sæpe eruptionibus & varijs prouentibus præliantes, tandem Romani præcipua Germanorum equitum, quos sibi iamdudum amicos nunc in auxilium adsciuerant,

virtute vicerunt. Vercingetorix alia die congregatis omnibus, qui fuga euaserãt, dixit se auctorem bona fide defendendæ libertatis, atque rumpendi fœderis fuisse, & nunc siue Romanis sese ad mortem omnes offerant, siue se solum pro omnibus dedant, paratum animo fore. Itaque Galli voluntatem, quam pudore aliquandiu texerant, quasi ex cõsilio regis assumerent, illico sibi veniam precantes, eum solum velut auctorem magni sceleris dediderunt. Bellouaci omnibus Gallorum gentibus ipsorum opinione fortiores habebantur. Hi * Chorreo duce bellũ instaurant, sibique in hanc suscepti belli societatem Ambianos, Aulercos, Caletos, Velocasses, Atrebatesque coniungunt, & locum quẽdam cinctum atque impeditum vndique paludibus capiunt: commissoq; prælio magnam Remorum manum, quæ auxilio Romanis erat, trucidant. Deinde cum opportunum ipsi locũ insidijs prouisum occupassent, atque hoc comperto Romani ad insidiarum locum instructi ordinatique venissent, commisso prælio Romani Gallos fugientes eisdem locorũ munitionibus, quibus clausi fuerant, incluserunt, cunctosque ad internecionem

* Corbeo

cæci-

cæciderunt. Ibi Choreus vel fugam vel deditionem detrectans, Romanos, ne viuus caperetur instanter occidendo, vt occideretur, coegit. Igitur cum pacatam esse vniuersam Galliam Cæsar, neque ausuram fore ad aliquos aspirare motus arbitraretur, legiones in hiberna dimisit: ipse autem Ambiorigis fines, qui tot bella excitauerat, horrenda hominum strage vastauit. At vero C. Caninius legatus bellum apud Pictonas inuenit: vbi magna hostium multitudo impeditam itinere legionem circundedit, atque ad extremum discrimen adduxit. Porro autem Fabius legatus, acceptis Caninij literis, in Pictonas proficiscitur, ibique à captiuis de opportunitate locorum certior factus, inopinãtes hostes opprimit magnisque stragibus factis, plurimas prædas agit. Deinde cum Caninio signum aduentus sui dedisset, Caninius totis castris subito exiliuit, seseque iniecit hosti. Ita Fabio ex alia parte, & Caninio ex altera insistente, maximo & diuturno bello innumerę Gallorum copiæ trucidatę sunt. Inde Fabius in Carnutes profectus est. Sciebat enim Dumnacum ducem antiquissimum, rebellionis totius incentorem, ab hoc bello e-

lapſum, ſi Armoricis gentibus adiunctus eſſet, maximos iterum tumultus in Gallia eſſe moturum: ſed eos adhuc ipſa nouitate trepidãtes, mira virtute & celeritate perdomuit. Interea Drapes vnaque Lucterius, cum adeſſe Caninium & legiones in finibus ſuis viderent, vndique collectis copijs oppidum Vxellodunum occupãt. Hoc oppidum in editiſsima montis arce pendebat, duabusque partibus per abrupta latera non paruo flumine cingebatur: medio deinde deſcenſu largiſsimo fonte ſecurum, plurimaque introrſum copia frumenti tutum, irritos procul diſcurſus hoſtiũ deſpiciebat. Caninius quod ſolum Romana prouiſione potuit, ambos duces cum parte copiarũ plurima in campum euocatos, maximo prælio ſuperauit. Nam vno è ducibus interfecto, alter cum paucisſimis fugit, nullus in oppidum redijt, ſed ad id oppugnandum Cæſare opus fuit. Itaque certior per nuntios factus Cæſar accurrit: circunſpectisque omnibus videt, ſi expugnare vi moliatur, ludo & ſpectaculo hoſtium delendũ eſſe exercitum ſuũ: vnum ſolum eſſe præſidium, ſi quoquo modo hoſtes aqua arceantur. Sed & hoc quoque, niſi Cæſar nõ po

tuiſſet:

tuiſſet: ſiquidē fons, quo ad potū vtebantur, medio diuexi montis latere fundebatur. Cæſar ad proximū fontis admoueri vineas, turremq́; extrui iubet. Fit magnus illico concurſus ex oppido. Quibus ſine periculo præliantibus, Romani quamuis pertinaciter obſiſterent, crebriusq́ue ſuccederent, complures tamen trucidantur. Igitur extruitur agger & turris pedum ſexaginta, cuius vertex adæquare fontis locum poſſet, vt vel ex equo tela conijci queant, vel præcipitata deſuper ſaxorū volumina non timeri. Oppidani aūt vbi exanimari ſiti non ſolum pecora ſua, verùm etiā infirmiores hominum ætates vident, cupas pice, ſeuo & ſcandulis repletas, ac deinde immiſſo igne, in prona præcipitāt, easq́; ipſi toto oppido effuſi ſubſequūtur. Ardentibus machinis, cū graue prçliū ſuis Cæſar ac periculoſum videret, cohortes in circuitū oppidi ire velociter per occultū imperat, atq; vndique ſubito vaſtū clamorē attollere. Quo facto conſternati oppidani, dū recurrere ad muniendū oppidū volunt, ab oppugnatione turris vel demolitione aggeris receſſerūt. Illi tamē qui ad incidēdas fontis venas ſub obtetu aggeris tuti cuniculos perfodiebant, re-

pertos in abſtruſo aquarum meatus, per multa diuidendo tenuari in ſemetipſis, conſumique fecerunt. Oppidani fonte ſiccato, vltima deſperatione correpti, deditionem ſui faciunt. Cæſar autem omnibus qui arma tulerant, manus ſuſtulit, & vitam reliquit, quo teſtatior eſſet etiam poſteris pœna improborum. Multum enim ad coarcendam audaciam valet propoſitum punitionis exemplum, cum ipſa miſeri præſens forma viuentis, & ad recordationẽ admonet conſcios, & ad ſciſcitationem cogit ignaros.

Miſeream & calamitatem Galliæ acceptã à Cæſare ſubijcit quaſi ſub oculos.

CAPVT XII.

EXhauſtis atque edomitis Gallis, ſecurus Cæſar cum legionibus in Italiam redijt, nullos poſt ſe Gallorum motus pertimeſcens, certo ſe ſciẽs minimè aliquos, qui vel moueri audeant, vel ſi moueãtur, timendi ſint, reliquiſſe. Conſtitui nunc ante oculos velim exanguem * defœtamque Galliam, poſt illas ardentiſsimas febres internoſque æſtus vitalium molliora torrentes, vt ſeſe habeat, quanta macie, quantoque pallore ſit, quàm demiſſa ac reſoluta iaceat, quàm ipſos quoque neceſſarij

defectamque

cessarij officij motus, ne eundem incursum malorum reuocent, pertimescat. Irruit enim in eam repentino impetu Romanus exercitus, veluti fortissimo corpori fortior lues: quæ tanto grauius accenditur, quanto impatientius toleratur. Sitiebat misera, cum instante gladio, profiteri sponsionem seruitutis æternæ, auulsis insuper obsidibus, cogeretur. Sitiebat, vt dixi, notam illam omnibusque suauissimam velut aquæ gelidæ dulcedinem libertatis: quantoque eam magis subtrahi intelligebat, tanto auidius desiderabat. Hinc illa tam frequens contra vetita præsumptio inuadebatur, & pro defendenda libertate, importuna libertas: præreptaque insatiabiliter potiundi licentia, quod male conceptam perniciem restinguere videbatur, augebat. Hinc Romanus ante pugnã insidiator argutior, hinc in pugna hostis infestior, hinc post pugnam victor immitior, hinc omnia ad domandam impatientiam crudescẽtia, hinc iam nec remedijs credebatur. Itaq; si interrogare possem hanc, de qua loquimur, nationem, quid tunc, cum hæc ipsa sustinebat, de illis tẽporibus iudicarit, responderet, vt arbitror, dicens: Sic me illa tunc

febris exanguem reddidit, ac frigidam fecit, vt etiam * hæc quæ omnes pene perstrinxit, feruefacere vel commouere nequiuerit: atque ita me Romani inclinauerunt, vt nec ad Gothos surgam. sed ne ipsa quidem Roma clades quas intulit, euitauit. Exercitæ diu actæque sunt per totos mundi cardines potentiæ ducum, viresque legionum: quæ in sese concurrentes, eius damno vincerent, cuius periculo vincerentur.

hæc ætas quæ

De Crassi auaritia, rebus cõtra Parthos gestis, & interitu.

CAPVT XIII.

NAm victorem Cæsarẽ de Gallia reuersum ciuilia bella comitata sunt, aliaque grauissima mala, interfecti apud Parthos Crassi & trucidati exercitus præcesserunt. Anno ab vrbe condita sexcentesimo XCVII. Crassus in consulatu collega Pompeij prouinciam sortitus in Parthos, homo inexplebilis cupiditatis, Audita in Hierosolymis templi opulẽtia, quam Pompeius intactam reliquerat, in Palæstinam diuertit, Hierosolymã adit, templum peruadit, opes diripit. Inde per Mesopotamiam tendẽs, in Parthiam quacunq; iter habuit, socijs ciuitatibus auxilia in-

lia indixit, pretia exegit: moxque vt Euphratem transijt, illico Vagesem legatū ab Orode rege Parthorum ad se missum, obuium habuit. à quo vehementer increpitus est, quod cōtra fœdus Luculli, Pōpeij auaritia inductus, Euphraté transierit. Quamobrem sine mora futurum, vt pro auro Parthico ferico ferro oneraretur. Itaque cum prope Carras ventum esset, Parthi subito ingruentes cum Surena & Sillace præfectis sagittis oppressêre Romanos. Cecidêre ibi plurimi senatores, aliquot etiā consulares & prętorij viri. Crassus quoq; filius Crasi, lectissimus iuuenis, in acie occisus est. Præterea quatuor cohortes cū Varguntejo legato, medijs deprehensæ cāpis & interfectæ sunt. Surenas rapto equitatu Crassum persequi intendit; eumque circūuentum, ac frustra colloquium eius petentem interfecit, quāuis viuum auferre maluisset. Pauci noctis beneficio liberati, Carras confugerunt. Cognita clade Romanorum, multæ orientis prouinciæ à societate vel fide populi Romani defecissent, ni Cassius collectis ex fuga militibus paucis, intumescentem Syriam egregia animi virtute ac moderatione pressisset: qui & Antiochū copias-

que eius ingentes prælio vicit & interfecit: Parthos quoque ab Orode in Syriam missos, iamq; ingressos Antiochiam, bello expulit, ducemque eorum Osacen interfecit.

De mutabilitate Romani imperij, prædictorũ velut epilogus.

CAPVT. XIIII.

IGitur Romani status agitur semper alterna mutatio, & velut forma oceani maris, quæ omni die dispar, nunc succiduis per septem dies attollitur incrementis, nunc insequentibus totidem diebus naturali damno & defectu interiore subducitur. Vt enim de proximis ordiar, Cimbris Tigurinisque vincentibus cum apud Rhodanum flumen Romanus exercitus periit, arctissimas Roma sensit angustias, refusa continuo clade Cimbrorum, magnis elata prouentibus, priorum oblita defectuum est. Hanc deinde recẽtissimæ prosperitatis iactantiam Italicum bellum & dilaceratio Syllana castigat. Rursus post hanc domesticam intestinamq; perniciem, qua vsque ad medullas pene euiscerata & exesa est, paribus propemodum spatijs temporum non solum reparata, verũ etiam extenta est, cum Lucullus Asiam,

Pom-

Pompeius Hiſpaniam, Cæſar Galliā perdomuit, Romanumq́ue imperium vſque ad extremos propemodum terræ terminos propagatum eſt. Hanc nūc ampliſsimam dilatationem vaſtiſsima ruina conſequitur. Apud Parthos enim conſul Romanus occiditur, exercitusq́ue deletur, atrociſsimū illud Pompeij & Cæſaris bellum ciuile conſeritur, & inter hæc Roma ipſa repentino correpta incendio concrematur. Anno ſiquidem ab vrbe condita DCC. incertum vnde concretus plurimā vrbis partem ignis inuaſit, neque vnquam antea tanto incendio correptam ac vaſtatam ciuitatem ferūt. Nam quatuordecim vicos cum vico iugario conſumptos fuiſſe memoriæ proditum eſt. Hinc iam bellum ciuile committitur, quod magnis iamdudum diſſentionibus ac molitionibus parabatur.

De bello ciuili, quod cruentiſsimū Cæſar & Pompeius geſſerunt.

CAPVT XV.

NAm rediens Cæſar victor ex Gallia, decerni ſibi abſenti alterum conſulatum popoſcit. Cōtradictum eſt à Marcello conſule, annitente Pompeio. deinde decretum eſt à ſenatu, vt in vrbem Cæſar

non nisi dimisso exercitu veniret, & ex Marcelli cōsulis auctoritate ad legiones, quę apud Luceriam erant, Pompeius cum imperio missus est. Cæsar Rauennam sese contulit. M. Antonius & Q. Cassius tribuni plebis pro Cæsare intercedentes, interdicente Lentulo consule, curia foroque prohibiti ad Cæsarem profecti sunt, Curione Cœlioque simul comitantibus. Cæsar Rubicone flumine trāsmeato, mox vt Ariminum venit, quinque cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus (vt ait Liuius) orbem terrarum adortus est, quid facto opus esset edocuit. Deplorans iniurias suas, causam belli ciuilis pro restituendis in patriam tribunis, esse testatus est. Inde per Antonium septem cohortes, quæ apud Sulmonem morabantur, à Lucretio recipit. tres legiones, quæ cum Domitio apud Corfinium morabantur, ad partes suas traduxit. Pompeius atq; omnis senatus, crescentibus Cæsaris viribus trepidi, tanquam Italia pulsi, in Græciam transuecti, Dyrrhachiū gerendi belli sedem delegerunt. Cęsar Romam venit, negatamque sibi ex ærario pecuniam fractis foribus inuasit, protulitque ex eo auri pondo IIIIM. cētum trigintaquinque,

argen-

argenti pondo prope DCCCC. millia. Inde digreſſus Ariminū ad legiones, mox alpes tranſuectus, Maſsiliam venit: ad quā oppugnandā, cur receptus non eſſet, Tribonium cū tribus legionibus relinquens, ad Hiſpanias contendit, quas L. Afranius, & M. Petreius, & M. Varro Pompeiani duces cum legionibus obtinebant. Ibi multis prælijs Petreium Afraniumque ſuperatos, cōpoſita pactione, dimiſit. In vlteriore vero Hiſpania duas legiones à M. Varrone ſuſcepit. Similiter & duces eius, hoc eſt, Curio Catonem Sicilia expulit, Valerius Cottam Sardinia, Tuberonem Africa Varus eiecit. Cæſar Maſsiliam rediens obſidione domitam, vita tantum & libertate conceſſa, cæteris rebus abraſit. At vero Dolabella partium Cæſaris, in Illyrico per Octauium & Libonē victus, copijſque exutus, ad Antonium fugit. Baſillus & Salluſtius diuidentes ſingulas legiones quibus præerant, ſimiliter & Antonius, Hortenſius quoque ab infimo mari cum claſſe concurrens, omnes pariter aduerſus Octauium & Libonē profecti & victi ſunt. Antonius cum ſe Octauio cum quindecim cohortibus dediſſet, omnes ad Pompeium à Libone deducti ſunt.

cti sunt. Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu transgressus est: quem Iuba rex continuo exceptum cum omnibus copijs trucidauit. Octauius Salonas oppugnare conatus, omnes pene copias quas duxit amisit. Cœlius desciuit à Cæsare, ac se Miloni exuli iunxit. Cumque ambo seruorũ manu Capuam oppugnare molirẽtur, occisi sunt. Bibulus apud Corcyram pudore* victus, quod custodię eius quam pelago & oppido prætendebat, hostis illuserat, inedia sese vigilijsque confecit. Ap. Claudius censorinus, qui iussu Pompeij Græciam tuebatur, iam abolitam Pythici oraculi fidem voluit experiri: quippe ab eo adacta vates descẽdere in specum, respondisse fertur de bello consulenti: Nihil ad te hoc Romane bellum pertinet Eubœæ cœla obtinebis. Cœla autem vocant Euboicum sinum. Ita Appius perplexa incertus sorte discessit. Admonet nos aliquid obtrectatoribus nostris cõsultor iste consulere. Querũtur vtique fide Christianorum sibi sacra interdicta ceremoniasque sublatas, & ob hoc maxime, quod extis vaticinijsque cessantibus, futuræ clades, quia sciri nequeunt, non vitantur. Cur ergo longe ante imperium Cæsaris natiuitatem-

* ductus

tatemque Christi, sicut ipsorum auctores attestantur, abolita fuerat Pythici oraculi fides? Abolita autem ideo, quia contempta. Porro autem quare contempta, nisi quia vel falsa, vel vana, vel dubia? Vnde prudenter poëta præmonuit: Inconsulti abeunt, sedemq; odere Sibyllæ. Et ne forte parui id pendant, quod contemptu abolitum atque antiquatum fuit, hoc est, aut numẽ aut sedem, Apollo ille Pythius erat, quem ferunt magno illo Pythone serpente interfecto, totius vaticinationis auctore & principe, hæredem & sedis & diuinationis & numinis extitisse: ibique eum reddere elegisse responsa, vbi orta cum auctore ipsa diuinatio videbatur: præterea quem per alias quoque terrarum partes spumantibus buccis, rabidoque discursu omnis furiatorum ructat insania; ad quem plurimi terrarum reges, quasi ad viuam vocem consulti numinis cucurrerunt, cui sæpissimè ipsi quoque Romani opulentissima dona miserunt. At si Apollo iste Pythius paulatim discernente experientia contemptus, relictus, atque abolitus est, quid viuum de mortua pecude, quid verum de amente muliercula sperari potest? Quid postremo, inflauit cũ pin-

guis ebur Tyrrhenus ad aras, expositis, opimæ pecudis intestinis, non finget esuriens? Nam sicut ipsi fatētur, vel obscura, vel falsa dicēdo, ipse Apollo seducit. Quamobrem æquo animo ferant, si imitari interim nolunt, nos id veritatis iudicio etiam prohibere, quod potuerunt maiores eorum vel experiendo contemnere. Interea apud Dyrrachium multi orientis reges ad Pompeium cum auxilijs conuenerūt. Quo cum Cæsar venisset, Pompeium obsidione frustra cinxit ipse terram quindecim millium passuum fossa pręstruens, cū illi maria paterent. Pompeius castellum quoddam propinquum mari, quod Marcellinus tuebatur, euertit, præsidiaque Cæsaris, quæ ibidem morabantur occidit. Cæsar Torquatum legionemque vnam, vt expugnaret, aggressus est. Hoc periculo sociorum Pompeius cognito, omnes eò copias contraxit: in quem se ilicò Cęsar omissa obsidione cōuertit. Torquatus aūt è vestigio prorumpens, auersum insecutus est. Ita Cæsaris milites ancipiti periculo territi, ipso Cęsare frustra obsistente, fugerunt. Pompeius vero Cæsaris quoq; testimonio victor, persequentem reuocauit exercitum. quatuor millia

militum

militum Cæsaris, cẽturiones viginti duo, equitesque Romani complures in eo prælio cæsi sunt. Cæsar inde citato agmine per Epirum in Thessaliam perrexit. Pompeius cum maximis copijs secutus, bellumque commissum est. Itaque instituitur vtrinque acies. Pompeius octogintaocto cohortes triplici ordine locauit. Fuerunt autem peditum quadraginta millia, equites in sinistro cornu sexcenti, in dextro quingenti, præterea reges multi, senatores, equitesque Romani plurimi, absque leuium armaturarum magna copia. Cæsar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit: cui fuerunt non minus quàm triginta millia peditũ, equites mille. Videre ibi & gemere erat, contractas Romanorum vires in campis Pharsalicis ad occisionem mutuam constitisse: quas si concordia rexisset, nulli populi, nulli reges ferre potuissent. Prima congressione equitatus Pompeij pulsus, sinistra latera nudauit. Deinde cum diu vtrinque dubia sorte cæderentur, atque ex alia parte Pompeius inter hortandum diceret, Parce ciuibus, nec tamen faceret: ex alia vero Cæsar hoc faceret, quod vrgeret, dicens, Miles, faciem feri: tandem vniuersus

Pompeij fugit exercitus, castraque direpta sunt. Cæsa sunt in eo prælio Pompeianorum quindecim millia, centuriones triginta tres. Hic exitus pugnæ ad Palæopharsalum fuit. Pompeius fugiēs in ostio Penei amnis onerariam nauem nactus, in Asiam transijt. Inde per Cyprum in Aegyptum venit: ibique mox vt litus attigit, iussu Ptolemæi adolescentis, in gratiam Cæsaris victoris occisus est. Pompeij vxor filijque fugerunt. Cætera Pompeiana classis direpta est, omnibus qui in ea erant crudelissimè trucidatis: ibiq; & Pompeius Bithynicus occisus est. Lentulus vero vir consularis apud Pelusium interfectus est. Cæsar compositis apud Thessaliam rebus, Alexandriam venit, perlatoque ad se ac viso Pompeij capite anuloque, fleuit. Cumque se in regiam recepisset, eludebatur à tutoribus, quo minus pecuniam acciperet, templa sua astu spoliantibus, vt & regios thesauros vacuos esse ostenderent, & in inuidiam Cæsaris populum concitarent. Præterea Achillas dux regius, imbutus semel Pompeij sanguine, Cæsaris quoque necem meditabatur. Nā iussus exercitum dimittere cui præerat, viginti millium armatorum, non modo

ſpreuit imperium, verùm & aciem direxit. In ipſo prælio regia claſsis forte ſubducta, iubetur incendi. Ea flamma cũ partem quoque vrbis inuaſiſſet, quadringenta millia librorum, proximis forte ædibus condita, exuſsit: ſingulare profecto monimentum ſtudij, curæque maiorum, qui tot tantaque illuſtrium ingeniorum opera congeſſerant. Vnde quamlibet hodieque in templis extent, quæ & nos vidimus armariá librorũ: quibus direptis exinanita ea à noſtris hominibus noſtris temporibus memorent, quod quidem verum eſt: tamen honeſtius creditur, alios libros fuiſſe quæſitos, qui priſtinas ſtudiorum curas emularentur, quàm aliam vllam fuiſſe tunc bibliothecam, quę extra quadringenta millia librorum fuiſſe, ac per hoc euaſiſſe credatur. Cæſar poſtea inſulam vbi Pharus eſt, cepit. Eò Achillas cum Gabinianis militibus venit. Ingens pugna commiſſa eſt. magna ibi Cæſarianorum militum multitudo cecidit: omnes etiam interfectores Pompeij interfecti ſunt. Cęſar vi inſiſtentium hoſtium preſſus, ſcapham aſcendit: qua mox pondere ſubſequentium grauata ac merſa, per CC. paſſus ad nauem vna manu eleuata, qua char-

tas tenebat, natando peruenit. mox naua-
* facillitate. li certamine pulsatus, magna* felicitate
classem regiam aut depressit aut cepit.

Cæsar Alexandrinis regem reddit, Alexandriam subigit, ciuesq́; multos cædit.

CAPVT XVI.

ALexandrinis petentibus, regem reddidit, monitum, vt magis amicitiam Romanam, quàm arma experiri studeret. Qui tamen ilicò vt liber fuit, bellum intulit, sed continuo cum toto exercitu suo & ipse deletus est. Nam viginti millia hominum in eo bello cæsa referũtur, duodecim millia cũ septuaginta longis nauibus dedita, quingenti ex victoribus cecidisse referuntur. Rex ipse adolescens scapha exceptus vt fugeret, multis insilientibus mersus necatusque est. Corpus eius ad litus deuolutum, indicio loricæ aureæ cognitum fuit. Qua Cæsar Alexandriã pręmissa, Alexandrinos omnes ad deditionem desperatione cõpulit, regnumq́; Aegypti Cleopatræ dedit. Inde Syriam peruagatus, Pharnacẽ in Ponto vicit. Postea vero quàm Romam venit, dictator & consul creatus, in Africam transijt, & apud Thapsum cũ Iuba & Scipione pugnauit, maximamq́; ibi hominũ multitudinem

tudinē interfecit. Castra vtriusque direpta sunt, sexaginta elephanti capti. Cato sese apud Vticam occidit. Iuba percussori iugulum, pretio dato, præbuit. Petreius eodem se gladio perfodit. Scipio in naui qua ad Hispanias fugere contendēs vento coactus in Africā redierat, semetipse iugulauit. In eadē naui etiam T. Torquatus occisus est. Cæsar Pompeij Magni nepotes, filiamq; Pompeiam, simulq; cum his Faustum Syllam & Afranium & Petreium filium iussit occidi. Inde quatuor triumphis vrbē ingressus, disposito recuperatæ Reip. statu, continuo in Hispanias contra Pompeios Pompeij filios profectus, decimoseptimo quam egressus ab vrbe fuerat die, Saguntum peruenit: statimque aduersus Pompeios duos & Labienum atque Attium Varum, multa bella & varia sorte gessit. Vltimū bellum apud Mundā vrbem gestū est, vbi tantis est viribus dimicatū, tantaq; cædes acta, vt Cæsar quoque, veteranis etiā suis cedere non erubescentibus, cum cædi cogique aciem suam cerneret, præuenire morte futurum victi dedecus cogitarit, cū subito versus in fugam Pompeiorum cessit exercitus. Et quidem eo die hoc bellum actum

 est,

eſt, quo Pompeius pater ab vrbe bellum geſturus aufugerat: quatuorq; annis hoc ciuile bellum indeſinenter toto orbe tonuit. T. Labienus & Attius Varus in acie cæſi ſunt. Sex. Pompeius cum centeſimo equite aufugit. Frater eius Cn. Pompeius contracta celeriter non parua Luſitanorum manu, cum Cæſonio congreſſus & victus, fugiensque interfectus eſt. Munda ciuitas cum immenſa hominum cæde, Cæſare oppugnante, vix capta eſt.

De Cæſaris interitu, & ob eum tumultibus & bellis.

CAPVT XVII.

CAESar Romam rediјt: vbi dum reipublicæ ſtatum contra exempla maiorũ clementer inſtaurat, auctoribus Bruto & Caſsio, cõſcio etiam plurimo ſenatu, in curia viginti & tribus vulneribus confoſſus interijt. In qua coniuratione fuiſſe amplius ſexaginta conſcios ferunt. Duo Bruti & Caius Caſsius alijq; ſocij, ſtrictis pugionibus in Capitolium ſeceſſerunt. Diu deliberatum eſt, vtrum Capitolium cum auctoribus cædis oporteret incendi. Corpus eius raptum populus dolore inſtimulatus in foro fragmentis tribunalium ac ſubſelliorum cremauit. Per-

censuit latitudinem regni sui Roma cladibus suis, atq; in suam conuersa cædem, singulas quasque gentes ibidem, vbi domuit, vindicauit. Asiæ, Europæ, atque Africæ, non dico tribus mundi partibus, sed totis trium partiũ angulis, edidit gladiatores suos: feriatisque inimicis spectaculum miseræ vltionis ingessit. Nec tamen sufficit ipsas quoq; cum auctoribus causas fuisse consumptas: recidiua semina in eodem agro germinant, magna continuo metentibus malorum incrementa cũ magno sudore factura. victor ciuilis belli à ciuibus Cæsar occiditur, in cędem vnius trahuntur, agmina consciorum. Certũ enim erat, quia Cęsar indigne peremptus, plures posset habere vltores. Plurimaque nobilitas vna simul catena sceleris copulatur, ne forte tanta malorum materia nõ belli magnitudine suppleatur, sed vindictæ breuitate tenuetur. Medeam illam fabulæ ferunt, dentes quosdam occisi seuisse serpentis, è quibus quasi competens semini seges, armati homines terra emerserint, seseque mox inuicem pugnãdo prostrauerint. Et quidem hoc poëtarum cõmenta finxerunt: nostra autem Roma Cæsare occiso, quãta de cineribus eius agmi-

na armata parturijt? Quāta bella in testimoniū miseræ fecunditatis non legenda pueris, sed spectanda populis excitauit? & tamen horum omnium malorum initium superbia est. Inde exarserunt bella ciuilia, inde iterum pullularunt. Non ergo iniusta cædes est eorum qui eam iniustè consectantur, si ambitionis æmulatio per ipsos atque in ipsis & agitur & punitur, donec qui detrectauere collegium, discant ferre dominatum: summaque imperij totius ad vnum redacta, longe aliud omnes homines viuendi genus subeant, vt omnes humiliter placere studeant, non insolenter offendere. Sed ad tam salubrem humilitatis doctrinam magistro opus est. Itaq; opportune cōpositis rebus, Augusti Cæsaris temporibus natus est dominus Christus: qui cū in forma dei esset, formam serui humiliter assumpsit: vt tunc demum aptior fieret humilitatis institutio, quando iam per totum mundum pœna superbiæ omnibus esset exemplo.

Philip. 2.

De Cæsare Octauio Augusto, rebusq; per eū gestis.

CAPVT XVIII.

ANno ab vrbe cōdita DCCX. interfecto Iulio Cæsare, Octauianus qui testamento Iulij Cæsaris auūculi & hæreditatem

ditatem & nomē assumpserat, idemq; qui postea rerū potitus Augustus est dictus, simul vt Romam adolescens admodum venit, indolem suam bellis ciuilib. nouit. Nam, vt breuiter coaceruationem malorum explicem, bella ciuilia quinque gessit, Mutinense, Philippense, Perusinum, Siculum, Actiacum: è quibus duo, hoc est, primum & nouissimum, aduersus Marcum Antonium, secundum aduersus Brutum & Cassium, tertium aduersus L. Antonium, quartum aduersus Sex. Pompeium Cnei Pompeij filiū confecit. Antonius à senatu hostis pronuntiatus, D. Brutū apud Mutinam obsidione concluserat. Consules Hirtius & Pansa & cū his Cæsar ad liberandum Brutum, expugnandumq; Antonium missi. Pansa primo veniens, exceptus insidijs, inter suorum clades, ipse quoq; pilo grauiter vulneratus, ab eodem vulnere interpositis diebus est mortuus. Hirtius auxilium collegæ ferens, magnas Antonij copias vasta strage deleuit. Cæsar eatenus castra custodijt. Secunda aduersus Antonium pugna magnæ vtrinq; strages actæ sunt. Namque tūc ibi Hirtius cōsul occisus est, victus fuit Antonius, Cæsar victoria potitꝰ est, cui

D.Bru-

D.Brutus de cõiuratione occisi Iulij Cæsaris confessus, preces pœnitentiæ fudit: Dolabella Trebonium vnum ex interfectoribus Cæsaris Smyrnæ interfecit: Dolabellam senatus hostem pronuntiauit. Consulum occisorum vterque exercitus Cæsari paruit. Postea D.Brutus in Gallia à Sequanis captus & occisus est. Basillus autem æquè vnus de percussoribus, manu seruorum suorum necatus est. Lepido satisfagente, Cæsar Antonium recepit in gratiam: atque ob fidem reconciliatæ gratiæ, filiam eius matrimonio sortitus est. Inde cum ad vrbem accessissent, ac rumor de futura proscriptione ortus esset, C. Thoranius vir prætorius nihil tale metuens, incursu militum domi suę interfectus est, alijque complures trucidati sunt. Itaque ne latius atque effrenatius incircunscripta cædes ageretur, centum triginta & duum senatorũ nomina in tabula proposita sunt, primùm Lepidi præcepto & nomine, deinde Antonij, tertiò Cæsaris. Ibi Antonius Tullium Ciceronem inimicum suum, ibi L.Cæsarem auunculum suum, & (quod exaggerando sceleri accessit) viua matre proscripserat. ibi Lepidus L.Paullum fratrem suum in eundem pro-

scripto-

ſcriptorum gregem coniecerat. Adiecti ſunt poſtea ad numerum proſcriptorum triginta equites Romani. Multæ diu & variæ cędes actæ, domus proſcriptorum, direptis omnibus, dirutæ ſunt. At Dolabella in Syria multa cum Caſsio bella geſſit, à quo victus ſeſe interfecit. Brutus & Caſsius magnis exercitibus comparatis apud Athenas conuenerunt, totamque Græciam depopulati ſunt. Rhodios Caſſius terra marique oppugnatos ad deditionem coëgit, quibus præter vitam nihil reliquit. Igitur Cæſar & Antonius eoſdē in Macedoniam magnis bellorum apparatibus perſecuti, ad mortē compulerunt: quamuis manifeſtiſsimè illa tunc pugna non virtute partis Antonij, ſed Cæſaris felicitate confecta ſit. Cæſar enim tunc ęger, cum ſe in caſtris capiēdæ quietis cauſa tenere ſtatuiſſet, hortatu & precibus medici ſui, qui per ſomnium admonitum ſeſe fatebatur, vt ea die caſtris Cæſarem ſalutis ipſius cauſa educeret, in campum æger inter copias egreſſus eſt, ac mox caſtra eius ab hoſtibus capta ſunt: ſed rurſus Cæſariani milites Caſsij caſtra ceperunt. Quare ad deſperationem adacti Brutus & Caſsius, immaturam ſibi mortem ante

belli terminum conſciuerunt. Nam inuitatis percuſſoribus Caſsius caput, Brutus latus præbuit. At Rom. Fuluia vxor Antonij, ſocrus Cæſaris, dominatum vt mulier agitabat: incertum in hac mutatione conſularis regijque faſtigij, vtrum deficientis potentiæ vltima, an incipientis prima nominanda, certe etiam in eos inſolens, per quos vt inſoleſceret, agebatur. Nam & Cæſarem reuerſum apud Brundiſium contumelijs, factionibus, inſidijsque petijt. A quo propulſata, ad Antonium conceſsit in Græciam. Sex. Pompeius poſtquã ſe in proſcriptorum numerũ relatum comperit, conuerſus in latrocinia, omnem oram Italiæ cædibus rapinisque vaſtauit. Sicilia prærepta, commeatibusq; impeditis, Romã fame affecit. Mox cum eo pacem triumuiri, vt non dicã tyranni, id eſt, Lepidus, Cæſar, Antoniusq; fecerunt. Sed continuo cum contra pactum Pompeius fugitiuos adlegeret, vt hoſtis habitus eſt. Mena libertus Pompeij, cũ ſexaginta nauium claſſe ad Cæſarẽ defecit, eidemq; claſsi ipſe iuſſu Cæſaris præfuit. Idemque continuo cũ Statilio Tauro aduerſus Menecratẽ Pompeianum ducẽ nauale bellum geſsit. Deinde ipſe Cæſar ad-

uerſus

uerſus eoſdem Pompeianos cruentiſsimũ bellũ nauale confecit: ſed cõtinuo victricem claſſem pene vniuerſam apud Scyllaceũ naufragio amiſit. Ventidius Perſas & Parthos in Syriam irrumpẽtes, tribus bellis maximis fudit, regemq; eorum Pacorũ in acie interfecit, ea ſcilicet die qua Craſſus à Parthis fuerat occiſus. Antonius vno vix caſtello expugnato, pacem cum Antiocho fecit, vt ipſe tantam rem conſummaſſe videretur. Ventidium Syriæ præfecit, iuſsitque vt Antigono bellum inferret: qui Iudæos tunc forte debellauerat, captisque Hieroſolymis, templum ſpoliauerat, regnumque Herodi dederat: quem continuo victum in deditionem recepit. Mena libertus cum ſex nauibus ad Pompeium redijt, à quo clementer receptus Cæſaris claſſem incendit, quamuis nuper Cæſar alteram ſecundo naufragio perdidiſſet. Idemque Mena poſtea ab Agrippa nauali prælio circunuentus, cum ſex triremibus ad Cęſarẽ tranſijt. Sed hũc Cæſar tertio transfugam, indulta tantum vita, ſegnem reliquit. Deinde Agrippa inter Mylas & Liparas aduerſus Democharem & Pompeium nauale prælium geſsit, ac vicit, ibiq; tunc naues triginta aut demerſit,

merſit, aut cepit: reliquis laceratis Pompeius Meſſanam confugit. Cæſar interea Tauromiṇium traiecerat, quem repentino impetu Pompeius afflixit. Vnde multis demerſis nauibus ſuis, ac magna multitudine ſuorum militũ perdita, in Italiam Cæſar aufugit, nec interueniẽte mora, in Siciliam rediјt: ibique Lepidum ex Africa aduentantem obuium habuit, ſummas ſibi partes terrore, minis ac ſuperbia vendicantem. Poſt dies paucos Agrippa iuſſu Cæſaris à litore cum acie inſtructa proſpectantis, atrociſsimo nauali prælio aduerſus Pompeium conflixit & vicit. Nam CLXIII. naues aut demerſit aut cepit. Pompeius cum decem & ſeptem nauibus vix elapſus euaſit. Lepidus magna viginti legionum inſolentia tumens, cum Meſſanam militibus permiſſam deripuiſſet, ipſum Cæſarem ad ſe venientem ſemel atque iterum ſpreuit, ac potius telis appeti iuſsit: quæ ille, collecta in læuum brachium lacerna, repellendo vitauit. Mox immiſſo equo ad ſuos reuerſus, inſtructo exercitu aduerſus Lepidum veniens, plurimas legiones Lepidi paucis interfectis, tranſire in ſuam partem compulit. Lepidus tandem intelligens, quo vanitas ſua tende-

tenderet, depoſito paludamento, aſſumptoque veſte pulla, ſupplex Cæſari factus vitam & bona impetrauit, perpetuo quidem emendatus exilio. Taurus Cæſaris præfectus totam pene Siciliam ferro pertentatam conterritamque in fidem recepit. quadraginta quatuor legiones ſub vnius tunc imperio Cæſaris erant. Milites multitudine ferociores, quoſdam pro accipiendis agris tumultus excitauerunt. Sed Cæſar animo ingens viginti millia militum exauctorauit, triginta millia ſeruorum dominis reſtituit, ſex millia quorum domini non extabant, in crucem egit. Ouans vrbem ingreſſus, vt in perpetuum tribunitiæ poteſtatis eſſent, à ſenatu decretum eſt. His diebus trãs Tiberim è taberna meritoria fons olei terra exundauit, ac per totum diem largiſsimo riuo fluxit.

De rebus ab Antonio geſt. & bello Actiaco.

CAPVT XIX.

ANtonius vero poſtquam Araxem tranſmiſit, omnibus vndique malis circunuentus, vix tandem Antiochiam cum paucis redijt. Nam cùm multitudine equitum & ſagittariorũ ab omnibus prælijs, quæ plura tẽtauit, victus ſemper effu-

geret,tum præterea incertis &ignotis regionis locis impeditus, grauissima fame ad nefandos cibos coactus est, plurimiq; militum sese hostibus dediderunt. Inde in Græciam transijt, iussitque Pompeium, qui victus à Cæsare exercitum bellumque reparabat, cum paucis ad se venire. Pompeius fugiens, à Titio & Furnio Antonianis ducibus sæpe terrestri naualiq; bello victus & captus, ac pòst paululũ interfectus est. Cæsar Illyricum Pãnoniam, partemque Italiæ bellis subegit & domuit. Antonius Artabanen Armeniæ regem, proditione & dolo cepit: quem argentea catena vinctum ad confessionem thesaurorum regiorum coëgit. Expugnatoque oppido, in quo conditos esse prodiderat, magnam vim auri argentiq; abstulit. Qua elatus pecunia, denuntiari bellũ Cæsari, atque Octauiæ sorori Cæsaris, vxori suæ repudium indici iussit, & Cleopatram sibi ex Alexãdria occurrere imperauit. Ipse Actiũ, vbi classem cõstituerat, profectus, cum prope tertiam partem remigum fame absumptam offendisset, nihil motus: remi, inquit, modo salui sint. Nam remiges non deerunt, quoad Græcia homines habuerit. Cæsar ducentis triginta rostratis na-

tis nauibus à Brundiſio in Epirum profe-
ctus eſt. Agrippa vero præmiſſus à Cæſa-
re, multas onerarias naues, frumẽto atq;
armis graues, ab Aegypto, Syria, Aſiaque
ad ſubſidiũ Antonio veniẽtes cepit. Pera-
gratoq; Peloponnenſium ſinu, Methonã
vrbem validiſsimo Antoniano præſidio
munitam, expugnauit. Inde Corcyram ce
pit. fugientes nauali prælio perſecutus,
profligauit: multisque rebus cruentiſsi-
mè geſtis, ad Cæſarem venit. Antonius
defectu & fame militum ſuorum permo-
tus bellum maturare inſtituit, ac repen-
te inſtructis copijs, ad Cæſaris caſtra
proceſsit, & victus eſt. Tertio poſt pugnã
die, caſtra Antonius ad Actium trãſtulit,
nauali prælio decernere paratus. ducen-
tæ triginta roſtratæ fuêre Cæſaris naues,
& triginta ſine roſtris, triremes velocita-
te liburnicis pares, & octo legiones claſsi
ſuperpoſitæ, abſque cohortibus quinque
prætorijs. Claſsis Antonij CLXX. naui-
um fuit, quantum numero cedens, tan-
tum magnitudine præcellens. Nam de-
cem pedum altitudine à mari aberant. Fa-
moſum & magnum hoc bellum apud A-
ctiũ fuit. Ab hora quinta vſque in horã ſe-
ptimam, incerta vincendi ſpe, grauiſsimè

ipsumq; cōtinuo apud Pharū vicit. Antonius equestre aduersus Cęsarē bellū inijt, in eo quoque miserabiliter victus aufugit. Kalendis Sextilibus prima luce Antonius cum ad instruēdam classem in portum descenderet, subito vniuersæ naues ad Cæsarem transierunt. Cumque vnico præsidio spoliatus esset, trepidus se cum paucis recepit in regiam. Deinde imminente Cæsare, turbataque ciuitate, idem Antonius sese ferro transuerberauit, ac semianimis ad Cleopatram in monumentum, in quod se illa mori certa condiderat, perlatus est. Cleopatra postquam se ad triumphum seruari intellexit, voluntariam mortem petens, serpentis (vt putatur) morsu in sinistro tacta brachio, exanimis inuēta est, frustra Cæsare etiā Psyllos admouente, qui venena serpentum è vulneribus hominū haustu reuocare atque exugere solent. Cæsar Alexandria, vrbe omnium longe opulentissima & maxima, victor potitus est. Nam & Roma in tantum opibus eius aucta est, vt propter abundantiam pecuniarū, duplicia quàm vsq; ad id fuerant, possessionum aliarumque rerum venalium pretia statuerentur. Occisi sunt iussu Cæsaris, maior Antonij

 filius,

filius, & P. Canidius infestissimus quidē semper Cæsari, sed & Antonio infidus, & Cassius Parmensis, vltima violatæ partis Cęsaris victima, & Q. Ouinius ob eā maxime notā, quod obscenissime lanificio textrinoq; reginæ senator populi Romani præesse non erubuerat. Dehinc Cæsar pedestribus copijs in Syriam venit, deinde in Asiam ad hiberna concessit, ac pòst per Græciam Brundisium peruectus est.

De triumpho Cæsaris, & nomine Augusti, monarchia Rom. & Epiphanijs nostris, deinde fontis olei explicatio.

CAPVT XX.

ANno ab vrbe condita DCCXXV. ipso imperatore Cæsare Augusto quinquies, & L. Apuleio consulibus, Cæsar victor ab oriente rediens, octauo Idus Ianuarias vrbē triplici triumpho ingressus est: ac tum primum ipse Iani portas, sopitis omnibus finitisque bellis ciuilibus, clausit. Hoc die primum Augustus consalutatus est. Quod nomen cūctis antea inuiolatum, & vsque ad nunc cæteris inausum dominis, tantum orbis licite vsurpatum apicē declarat imperij: atq; ex eodem die summa rerū ac potestatum penes vnum cœpit esse & mansit, quod Græci monar-

mõnarchiam vocant. Porro aũt hunc eundem esse diem, hoc est, octauum idus Ianuarias, quo nos Epiphania, hoc est, apparitionem siue manifestationem dominici sacramenti obseruamus, nemo credentiũ siue etiam fidei contradicentum, nescit. De quo nostræ istius fidelissimæ obseruationis sacramento vberius nunc dicere, nec ratio, nec locus flagitat: vt & quærentibus reseruasse, & negligentibus non ingessisse videamur. Hoc autẽ fideliter cõmemorasse ideo par fuit, vt per omnia vẽturi Christi gratia præparatum Cæsaris imperium comprobetur. Nam cum primum, Caio Cæsare auunculo suo interfecto, ex Apollonia rediens vrbem ingrederetur, hora circiter tertia, repente liquido ac puro serenoq; die circulus ad speciem cœlestis arcus orbẽ solis ambijt. quasi eum vnum ac potẽtissimum in hoc mundo, solumq; clarissimũ in orbe monstraret, cuius tempore venturus esset, qui ipsum solẽ solus, mundumq; totum & fecisset & regeret. Deinde cũ secũdo in Sicilia receptis à Pompeio & Lepido legionibus, triginta millia seruorũ dominis restituisset, & quadraginta quatuor legiões solus imperio suo ad tutamẽ orbis terrarũ

diſtribuiſſet, ouansque vrbem ingreſſus, omnia ſuperiora populi Romani debita donanda, literarum etiam monumentis abolitis, cenſuiſſet, in diebus ipſius fons olei largiſsimus, ſicut ſuperius expreſsi, de taberna meritoria per totum diem fluxit. Quo ſigno quid euidentius, quàm in diebus Cæſaris toto orbe regnantis, futura Chriſti natiuitas declarata eſt? Chriſtus enim lingua gentis eius in qua natus eſt, vnctus interpretatur. Itaque cum eo tempore quo Cæſari perpetua tribunicia poteſtas decreta eſt, Romæ fons olei per totum diem fluxit: ſub principatu Cæſaris Romanoque imperio per totum diem, hoc eſt, per omne Romani tempus imperij, Chriſtum & ex eo Chriſtianos, id eſt, vnctum, atque ex eo vnctos, de meritoria taberna, hoc eſt, de hoſpita largaque eccleſia affluēter, atque inceſſabiliter proceſſuros; reſtituendosque per Cæſarem omnes ſeruos, qui tamen cognoſcerent dominum ſuum, cæterosque, qui ſine dominio inuenirētur, morti ſupplicioque dedendos, remittendaque ſub Cæſare debita peccatorum in ea vrbe, in qua ſpontaneum fluxiſſet oleum, euidentiſsima his qui prophetarū voces non au-

diebant, ſigna in cœlo, & in terra prodigia prodiderunt. Tertio autem, cum vrbem triumphans quintum conſul ingreſſus eſt, eo ſcilicet die, quem ſupra nominauimus, cum & Ianum poſt ducentos annos primum ipſe clauſit, & clariſsimũ illud Auguſti nomen aſſumpſit, quid fidelius ac verius credi aut cognoſci poteſt, concurrentibus ad tantam manifeſtationem, pace, nomine, die, quàm hunc occulto quidem geſtorũ ordine, ad obſequium præparationis eius prædeſtinatum fuiſſe: qui eo die, quo ille manifeſtandus mundo poſt paululum erat, & pacis ſignum prætulit, & poteſtatis nomen aſſumpſit? Quid autem in quarto reditu cum finito Cantabrico bello, pacatiſque omnibus gẽtibus, Cæſar vrbẽ repetijt, ad conteſtationẽ fidei, quam expromimus, actum ſit, ipſo ordine melius proferetur.

Cæſar quomodo Hiſpanias ingreſſus, Cantabros Aſtureſq; vicerit. Druſus quos in Germania ſubegerit, & Coſſus in Africa, deq; Tiberij, Quintilij Vari & Agrippæ geſtis.

CAPVT XXI.

ANno ab vrbe condita DCCXXVI. imperatore Auguſto Cæſare ſexies, & bis M. Agrippa conſulibus, Cæſar parum in Hiſpania per ducentos annos

actum intelligens, si Cantabros atque Astures duas fortissimas gentes Hispaniæ suis vti legibus sineret, aperuit Iani portas, atque in Hispanias ipse cum exercitu profectus est. Cantabri & Astures Galleciæ prouinciæ portio sunt, qua extentum Pyrenęi iugũ haud procul secundo oceano sub septentrione deducitur. Hi non solum propriam libertatem tueri parati, verumetiam finitimorum præripere ausi, Vaccæos & Turmodigos & Autrigonas assiduis eruptionibus populabantur. Igitur Cæsar apud Segisamam castra posuit, tribus agminibus totã pene amplexus Cantabriam. Diu fatigato frustra atque in periculum sæpe deducto exercitu, tandem ab Aquitanico sinu per oceanum incautis hostibus admouere classem atque exponi copias iubet. Tunc demum Cantabri sub mœnibus * Belgicæ maximo cõgressi bello & victi, in Vinnium montem natura tutissimũ confugerunt, vbi obsidionis fame ad extremum pene consumpti sunt. * Aracillũ deinde oppidum magna vi ac diu repugnans, postremo captũ ac dirutum est. Præterea vlteriores Galleciæ partes, quæ montibus syluisq; consitę oceano terminãtur, Antistius & Firmius

Atticæ

Racilium

legati

legati magnis grauibusque bellis perdomuerunt. Nam & Medullium montem Minio flumini imminentẽ, in quo se magna multitudo hominum tuebatur, per quindecim millia passuũ fossa circunseptũ obsidione cinxerunt. Itaq; vbi se gens hominũ trux natura & ferox, neq; tolerãdæ obsidioni sufficientẽ, neq; suscipiendo bello parẽ intelligit, ad voluntariã mortem seruitutis timore concurrit. Nam se pene omnes certatim igne, ferro, ac veneno necauerũt. Astures vero positis castris apud Asturã flumẽ. Romanos, nisi proditi præuentiq; essent, magnis consilijs viribusq; oppresisssent. Tres legatos cũ legionibus suis in tria castra diuisos, tribus æque agminibus obruere repẽte moliti, suorũ proditione detecti sunt. Hos postea Carisius bello exceptos, non parua etiam Romanorũ clade superauit. Pars eorum prelio elapsa Lanciã confugit. Cumq; milites circundatam vrbem incendio adoriri pararent, dux Carisius, & à suis cessationem impetrauit incendij, & à barbaris voluntatẽ deditionis exegit. Studiosè enim nitebatur integram atq; incolumẽ ciuitatẽ victoriæ suę testẽ relinquere. Cantabricæ victoriæ hunc honorem Cæsar detulit,

detulit,vt tunc quoque belli portas clau-
ſtro cohiberi iuberet. Ita tunc ſecundo
per Cæſarem, quarto poſt vrbem condi-
tam clauſus eſt Ianus. Poſt hoc Claudius
Druſus Priuignus Cæſaris Galliam Rhe-
tiamq́ue ſortitus, maximas fortiſsimas-
q́ue gẽtes Germaniæ, armis ſubegit. Nam
tunc veluti ad cõſtitutum pacis diem fe-
ſtinarent,ita omnes ad experientiam belli
deciſionemúe fœderis vndatim gentes
commouebantur: aut ſuſcepturæ condi-
ciones pacis,ſi vincerẽtur: aut vſuræ qui-
eta libertate,ſi vincerent. Norici, Illyrij,
Pannonij,Dalmatæ,Mœſi, Thraces, Da-
ci, Sarmatæ, plurimiq́ue & maximi Ger-
maniæ populi, per diuerſos duces vel ſu-
perati, vel repreſsi, vel etiam obiectu ma-
ximorum fluminum Rheni Danubijq́ue
ſecluſi ſunt. Druſus in Germania primo
Vſipetes,deinde Tẽcteros & Cattos per-
domuit. Marcomannos pene ad interne-
cionem cæcidit. Poſtea fortiſsimas nati-
ones, & quibus natura vires, cõſuetudo
experientiam virium dabat,Cheruſchos,
Sueuos & Sicambros pariter vno bello,
ſed etiam ſuis aſpero,ſuperauit. Quorum
ex eo conſiderari virtus ac feritas poteſt,
quod mulieres quoque eorum, ſi quando
præ-

præuentu Romanorum inter plauſtra ſua concludebantur, deficientibus telis, vel qualibet re, qua velut telo vti furor poſſit, paruos filios colliſos humi in hoſtiũ ora iaciebãt, in ſingulis filiorum necibus bis parricidæ. Tunc etiam in Africa Muſolanos & Getulos latius vagantes Coſſus dux Cæſaris arctatis finibus coërcuit, atque Romanis limitibus abſtinere metu compulit. Interea Cæſarem apud Tarraconem citerioris Hiſpaniæ vrbem legati Indorum & Scytharum toto orbe tranſmiſſo, tandem ibi inuenerunt, vltra quod iam quærere non poſſent, refuderuntque in Cæſarem Alexandri Magni gloriam: quem ſicut Hiſpanorum Gallorumque legatio in medio oriente apud Babylonem contemplatione pacis adijt: ita hũc apud Hiſpaniam in occidentis vltimo ſupplex cum gentilitio munere eous Indus, & Scythaboreius orauit. Cantabrico bello per quinque annos acto, totaque Hiſpania in æternam pacem cum quadam reſpiratione laſsitudinis reclinata ac repoſita, Cæſar Romam redijt. Quibus etiam diebus multa per ſe, multaque per duces & legatos bella geſsit. Nam inter cæteros & Piſo aduerſum Vindelicos miſſus eſt. Qui-

bus ſubactis, victor ad Cæſarem Lugdunũ venit. Pannonios nouo motu intumeſcentes Tiberius priuignus Cæſaris cruẽtiſsima cæde deleuit. Idemque continuo Germanos bello arripuit, è quibus quadraginta millia captiuorum victor abduxit. Quod reuera bellũ maximum & formidoloſiſsimũ quindecim legionibus per trienniũ geſtum eſt, nec fere vllum maius bellum, ſicut Suetonius atteſtatur, poſt Punicum fuit. Sub eodem vero tempore Quinctilius Varus cum tribus legionibus à Germanis rebellantibus, mira ſuperbia atque auaritia in ſubiectos agẽs, funditus deletus eſt. quam reipub. cladẽ Cæſar Auguſtus adeo grauiter tulit, vt ſępe per vim doloris caput parieti collidens, clamaret: Quinctili Vare, redde legiones. Boſphoranos vero Agrippa ſuperauit, & ſignis Romanis, quæ illi quondam ſub Mithridate ſuſtulerant, bello recuperarit, victos ad deditionem coëgit. Parthi quaſi toto terrarum orbe vel domito, vel pacato, omnium oculis ſignarentur, atque in ſe ſolos omnis vigor Romani imperij vertendus eſſet, quippe quos priſtina vlciſcẽdę Craſſianę cædis conſcientia mordebat, vltro ſigna, quæ Craſſo interfecto abſtulerant,
ad

ad Cæſarem remiſerunt:regijſque obſidibus traditis, firmũ fœdus fideli ſupplicatione meruerunt.

Octauius Auguſtus compoſita vndique pace, Ianũ ipſe tertio clauſit, & rempub. compoſuit, deq; cenſu Cæſaris acto.

CAPVT XXII.

ANno ab V. C.DCCLII. Cęſar Auguſtus ab oriente in occidentẽ, à ſeptentrione in meridiem, ac per totũ oceani circulum cunctis gentibus vna pace compoſitis, Iani portas tertio ipſe tunc clauſit. Quas ex eo per duodecim fere annos quietiſsimo ſemper obſeratas otio ipſa etiã rubigo conſignauit: nec prius vnquam niſi ſub extrema ſenectute Auguſti pulſatæ Atheniẽſium ſeditione & Dacorum commotione patuerunt. Clauſis igitur Iani portis, remp. quã bello quæſiuerat, pace enutrire, atq; amplificare ſtudẽs, leges plurimas ſtatuit, per quas humanum genus libera reuerentia diſciplinæ morem gereret. Domini appellationem, vt homo declinauit. Nam cum eodẽ ſpectante ludos, pronuntiatum eſſet * à quodam mimo, O dominum æquum & bonum, vniuerſique, quaſi de ipſo dictũ eſſet, exultãtes approbauiſſent, ſtatim quidem

In mimo

dem manu vultuque indecoras adulationes repreſsit, & in ſequenti die grauiſsimo corripuit edicto, dominumq; ſe posthac appellari ne à liberis quidem aut nepotibus ſuis vel ſerio vel ioco paſſus eſt. Igitur eo tempore, id eſt, eo anno quo firmiſſimam veriſsimamque pacem ordinatione dei Cæſar compoſuit, natus eſt Chriſtus: cuius aduentui pax iſta famulata eſt, in cuius ortu audientibus hominibus exultantes angeli cecinerunt, Gloria in excelſis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Eodemque tempore hic ad quem rerum omnium ſumma cõceſſerat, dominum ſe hominum appellari non paſſus eſt: imò nõ auſus, quo verus dominus totius generis humani inter homines natus eſt. Eodem quoque anno tunc primũ idem Cæſar, quẽ his tantis myſterijs prædeſtinauerat deus, cenſum agi ſingularũ vbique prouinciarum, & cenſeri omnes homines iuſsit, quando & deus homo videri, & eſſe dignatus eſt. Tunc igitur natus eſt Chriſtus, Romano cenſui ſtatim aſcriptus vt natus eſt. Hæc eſt prima illa clariſsimaque profeſsio, quæ Cæſarẽ omnium principem, Romanosque rerum dominos ſingillatim cunctorum hominum

edita

edita aſſcriptione ſignauit, in qua ſe & ipſe, qui cunctos homines fecit, inueniri hominem, aſſcribíque inter homines voluit. Quod nunquam penitus ab orbe condito atque ab exordio generis humani in húc modum, ne Babylonio quidem vel Macedonico, vt non dicam minori cuiquam regno conceſſum fuit. Nec dubium quin omnium cognitioni, fidei, inſpectioníque pateat, quòd dominus noſter Ieſus Chriſtus hanc vrbem nutu ſuo auctam defenſamque, in húc rerum apicem prouexerit, cuius potiſsimè voluit eſſe cum venit, dicendus vtique ciuis Romanus, cenſus profeſsione Romani. Quãobrem quia ad id temporis peruentũ eſt, quo & dominus Chriſtus hunc mundum primum aduẽtu ſuo illuſtrauit, regnumque Cæſari tranquilliſsimum dedit, hunc quoque ſextum libellum hoc fine concluſerim: vt germinantia tempora Chriſtiana, magiſque inter reprimentium manus creſcentia, & quæ adhuc in prouectu poſita, horum ipſorum, quibus hæc reſpondere cogimur inſectatione, mordentur, ſeptimo libello, ſi tamen adiuuante domino ſuffecerim, comprehendam: vt quoniam ab initio & peccare homines & pu-

niri propter peccata non tacui, nunc quoque quæ persecutiones Christianorum actæ sint, & quæ vltiones secutæ sint, absque eo quod omnes ad peccandum generaliter proni sunt, atque ideo singillatim corripiuntur, expediam.

FRANC. FABRICII MARCODVRANI IN PAVLI Orosij librum Sextum

Annotationes.

In Caput primum.

DIscesserũt omnes adytis) *Verba sunt Virg. Excessere omnes adytis, arisq́ relictis*
Aened.2. DCLXII. vt dixi, anno) *Dictum hoc est libro superiore cap. 19. vbi de spatio belli Mithridatici in Annotationibus scripsimus.*

In Caput secundum.

Postquam Nicomedem) *Eadem Eutrop. lib. 5. Lege appiani Mithridaticum, & Iustini libr. 38.* Crudeli præcepit edicto) *De hoc edicto præter Appianum Liuius libr. 78. Florus lib. 3. cap. 5. Eutrop. libr. 5. Hinc Cicero pro lege Manilia ait, Mithridatem*

tem vna die tota Asia, tot in ciuitatibus, vno nuntio, atque vna literarum significatione ciues Romanos necandos, trucidandosq; denotasse. Sylla cui post consulat. *Sylla ad bellum Mithridaticum profectus fuit post Consulatum, cum iam Cinna Consul ei accusationem per Verginium Tribunum pleb. compararet, Plutarchus in Sylla.* Septemplici muro communitum) *Sic Florus, Mox subruto Piræi portu, sex quoque & amplius muris munito. Munierat eũ pluribus muris contra Syllæ impetum Archelaus, vt scribit Appianus.* Iusto prælio cum Archelao conflixit.) *Hoc prælium in Bœotia ad Chæroneam commissum fuit: in quo ex CXX. millibus Archelai vix decem millia Chalcidem effugisse Appianus, Plutarchus, & Eutropius scribunt. Quare in Liuiana epitoma 82. vbi legitur, cæsis hostium centum millibus, scribendum puto, CX. millibus.* Lectissima LXX. millia.) *Eundem numerum habet Eutropius: sed apud Appian. & Plutarchum sunt* ὀκτὼ μυριάδες, *id est, LXXX. millia, quæ Mithridates cum Dorylao ad Archelaum misit.* Secundo prælio XV. millia.) *Cum in omnibus libris Orosii, quinquaginta millia, legatur. ego tamen non dubitaui, XV. millia, ex Eutropio meo manuscripto (nam impreßi XX. millia habent) reponere: cum præsertim Appi. scribat,* τῶν πολεμίων ἀπώλοντο ἀμφὶ μυρίους καὶ πεντακισχιλίους, *& sequentes numeri, si L. millia legas, constare non poßint. Commissum hoc secundum prælium fuit ad Orchomenum, Appianus, Plutarchus, Florus.* Diogenes Archelai F.) ὁ παῖς ἀρχελάου διογένης, *Appianus.* διογένης ὁ τῆς ἀρχελάου γυναικὸς υἱός,

Plutar. Cumque iam MDC.) ἀμφὶ τοῦτο χιλίους καὶ ἑξακοσίους ἄνδρας *habet quoque Appianus, quem hac de re consule.* Interea Fimbria) *Cum L. Valerius Flaccus in Marij locum consul suffectus, à Cinna, vt Sylla ad bellū Mithridaticum succederet, missus, in Asiam traiecisset, à C. Flauio Fimbria interfectus est. Appianus in Mithridatico, Plutarchus in Sylla, Strabo lib. 13. Liuius 82. Velleius 2. Fimbriæ meminit Cicero in Bruto.* Ad Miletopolim.) *Vide Strabonē lib 12.* Eumque mari coartare) *Hic locus verbis suis peruacaneis deprauatus à nobis è manuscriptis restitutus est. Plutarch. in Lucullo eandem rem exponens inter cætera sic inquit,* εἰ φιμβρίᾳ τότε πεισθεὶς ὁ λούκουλλος οὐ μακρὰν ὢν περιήγαγεν ἐκεῖσε τὰς ναῦς, καὶ συνέφραξε τὸν λιμένα τῷ στόλῳ, πέρας ἂν εἶχεν ὁ πόλεμος. *id est, Si Lucullus qui nō longe aberat, tum Fimbriæ consilium secutus naues eò circumduxisset, portúmque obiecta classe obstruxisset, bellum confectum fuisset.* Ilienſibus iratus) *De Ilij excidio Appianus & Strabo libro 13.* Apud Thyatira) πρὸς θυατείρους, *Plutarchus in Sylla.* Fannius & Magius) *Ita legitur in omnibus manu descriptis libris, hancq; veram lectionem iudico: nā etsi impressus liber Appiani habeat* λουκίους μάγνιόντε καὶ φάννιον, *ego tamen lego,* μάγιόντε καὶ φάννιον. *cum præsertim Asconius Verrina tertia hos eosdem L. Magium, & L. Fannium appellet, quamuis in Ciceronis libris corruptè sit, L. Magio, & L. Rabio.* M Marium) *Appianus hunc* μάρκιον οὐ οάριον, *siue vt Interpres Cādidus legit,* οὐάριον *appellat. Sed Plutarchus in Lucullo, Marium cum Orosio nominat.* Cum P. Rutilio)

lio) *Rutilium M. Cottæ legatum fuisse arbitror: Nā Mithridates Cottam apud Chalcedona terra fudit, mari exuit classe pulcherrrima, vt ipse scribit in epistola ad Arsacem, quæ ex lib 4. Histo. Sallustij extat. Sed de hac re, sicut & de Cyzicenorum obsidione lege Appianum & Plutarchum. De Cyzico etiam Cicero pro lege Manilia, pro Murena, & pro Archia.* Nam amplius quàm quindecim millia.) *Lucullus ad Rhindacum fluuium consecutus eos, qui in Bithyniam à Mithridate mittebantur, magnum eorū numerum interfecit: cepit vero equorum millia* VI. *virorū millia* XV. *Ita Plutarchus & Appianus.* Camposque Inarimos) *Vulgo legitur, Camposq; & in eremos. Ego particulam, &, in nullis vetustis inueni. Sed hi partim, camposq; inheremos, partim, cāposq; inharemos, habent. Vnde adductus sum, vt crederem Orosium Camposq; Inarimos, scripsisse. Notum est illud Homeri in Catalogo,* εἰν ἀρίμοις ὅθι φασὶ τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς. *Vbi cum Græci omnes* εἰν ἀρίμοις *duabus vocibus legant, &* ἄριμα *vel in Cilicia vel in Syria aut Lydia collocent: Plinius tamen li. 3. cap 6. Aenariam insulam Homero Inarimen dictam scribit. Virgilius quoque, Ouidius, Horat. Lucanus cæteriq; poëtæ Latini Inarimen dixerunt. Ita putaui Liuium etiam, vel quem alium, à quo historiam Orosius sumpsit, campos Inarimos, dixisse: cum præsertim Scepsius, vt est apud Strabonem lib. 13. probabiliorem eorum sententiam iudicauerit, qui Arimos in exusta Mysiæ regione constituūt: & Xanthus tradat, Arimum quendam in ijs locis regnasse.* Deiotarus rex Gallogræc.) *Idem est in Epitoma Li-*

uiana li. 49. Phrygiam inuaserat Eumachus Mithridatis praefectus, de quo Appianus. Plusquam CCC. millia.) *Plutarchus in Lucullo,* λέγονται δ᾽ ἐκ τοῦ παντὸς ἀκολούθων τε καὶ μαχίμων ὄχλου μυριάδες δυ πολὺ δὴ τῶν τριάκοντα λείπουσαι διαφθαρῆναι. Sub monte Olympo Prusam.) *Impressi libri omnes pro Prusam, habent, prius Athan. sed cum posterior vox à manuscriptis absit, atque in vno prin sam, legatur, ego, Prusam scripsi. Plinius libr. 5. capit. vlt. A Cointus in Bithynia Prusa, ab Annibale sub Olympo condita. Appian.* βάρβας δὲ προυσιάδα εἷλε τὴν πρὸς τῷ ὄρει. *De Prusiade, qua antea Cius dicebatur, Strabo lib. 12.* LXXX. rostratas naues) *Appianus* ναῦς ἀμφὶ τὰς ἑξήκοντα *habet.* Ac post Amisum.) *Ita recte manuscripti. vide Appianum & Plutarchum.*

In Caput tertium.

Catilina incesti accusatus) *Huius iudicij meminit Asconius in orat. Ciceronis contra competitores. vbi scribit hanc Fabiam virginem vestalem fuisse sororē Terentiae Ciceronis. Vnde in Plutarchi Catone legendū,* ἐν οἷς καὶ φαβία τερεντίας ἀδελφὴ τῆς κικέρωνος γυναικὸς ἐκινδύνευσεν. M. Lucullus) *De re à M. Lucullo contra Bessos & Thracas gesta, Eutrop. & Sex. Rufus.* Eodem tempore Metellus) *Cn. Pompeio, M. Crasso primum Coss. an.* DCLXXXIII. *L. Metellus Verri in Sicilia successit. Res nota est ex Ciceronis Verr. & Asconio.* Pyrganione) *Duplicem scripturā huius archipiratae in nostris manuscriptis inuenimus: alij eū Pergamanonē in suis libris nominarunt.*

narunt. Nam XXX. millia) *Legitur &, XX. millia. At Plutarchus peditum C. millia cæsa, equitum, quorum millia LV. erant, paucos effugisse tradit.* Is imminente hieme) *Nisibis, quam Græci Antiochiam Mygdonicam nominant, capta fuit L. Metello & Q. Marcio Coss. auctore Dione li. 35. vide quoque Appianum & Plutarchum.*

In Caput quartum.

Ijsdem diebus piratæ) *De bello piratico, quod & maritimũ nominatur, accurate Dio. l. 36. & Plutarchus in Pompeio. De eodem Cicero pro lege Manilia, Liuius li. 99. Florus li. 3. ca. 6. Velleius & Eutropius.* Eodẽ tempore Cretam) *De bello Cretico Xiphilinus in Pompeio, Liuius li. 98. & seq. Florus li. 3. ca. 7. Velleius li. 2.* Pompeius successor Luculli) *Pompeio bellum Mithridaticum mandatum fuit lege Manilia, quam Cicero suasit, Appianus, Plutarchus & Diod.* Bellum nocte commissum est) *De hoc prælio nocturno præter Appianum, Plutarchum & Dionem Florus libr. 3. cap. 5. Eutrop. libr. 6. vbi scribit Pompeium XL. millibus occisis, triginta tantum de exercitu suo perdidisse, & duos centuriones.* Senibus laisis & ægris) *In alijs est,* senibus lixis & ægris *ego è Gualtheri libro, senibus lassis emendaui. Sic Dio. libr. 36.* πόλιν ἐν τῷ χωρίῳ ἐν ᾧ ἐνενικήκει συνῴκισε τοῖς τραυματίαις, καὶ τοῖς ἀφηλικεστέροις τῶν στρατιωτῶν. *id est. Vrbem eo loco, vbi victoriam pepererat, vulneribus & ætate confectis militibus condidit. Senes lassos eodẽ modo Seneca dixit.* Orodis Albanorum

banorum regis) *In Gualtheri li est*, Hierodis, *in alijs*, Horodis. *Orodis quod erat in impreßis reliqui. n im & Florus Orodem nominat. qui ab Appia. ὀροίζης. à Dione ὀροίσης dicitur*: Artocem regem Iberiæ) *ἀρτώκην hunc quoque Dio. li. 37. nominat, qui in Appiani libris mendosè ὤτοκος dicitur. ijdē χόρτον mendosè habent pro χόρνον, nec aliter Candidus Interpres legit.*

In Caput quintum.

Terræmotus adeo grauis) *De hoc terræmotu Diodor libr. 37.* καὶ ὁ σεισμὸς μέγιστος δὴ τῶν πώποτε συνενεχθεὶς αὐτοῖς, πολλὰς τῶν πόλεων ἔφθειρεν. *id est, Terræmotus maior apud illos tū quam vnquā alias extitit, multas vrbes euertit.* Castor Mithridatis præfectus.) *κάστωρ φαναγορεὺς Appiano dicitur, qui φαναγόρειαν nominat, quæ hic in vetustis libris, Phanagoriū appellatur. Vide Strabonem lib. 7.* Quatuor filios) *Hi fuerunt Artaphernes, Darius, Xerxes & Oxathres, auctor Appianus.* Exipodram) *De hoc alij quod sciam nihil, nisi fortè hic est Xiphares, quo de Appianus* Macharem) *Hoc nomen, quod in vulgatis libris variè corruptum est, in manuscriptis rectè legitur. Græci quoque hunc μαχάρην vocant.* Gallum quendam militem) *In epitoma 102. est, à milite Gallo, nomine Bithoco. Auctor de viris illustrib. Gallum Sithocum nominat. Verum cū Appianus hunc Βιτοιτον nominet, vide ne vtrobique Bitoetum sit scribendum.*

In Caput sextum.

Anno

Anno ab V.C.DCLXXXIX.) *Alijs est annus ab* V.C.DCXC.*Cum Orosio facit Eutropius lib.6.* Ituræos primum) *De Ituræis eorumq́ castellis à Pompeio euersis Strabo lib.16. In Ciceronis Philippicis hi Ithyrei non satis emendate nominantur.* Quam Petram) *Arabum rex Aretas, quem Pompeius vicit & cepit,* βασιλεὺς τῶν περὶ τὴν πέτραν ἀράβων *dicitur à Plutarcho in Pompeio. Apud Petram vero Aretas regiam suam habebat, Iosephus libro 14. Antiquita. cap. 2. Lege Dionem lib 37.* Vix tertio mense.) *Idem scribit Iosephus lib.14. cap.8. quem lege* Per L. Vettium) *Hic est L. Vettius index, quo de Cicero in Vatinium, & epist. 24. lib 2. ad Atticum Eum Dio. lib. 38.* λούκιον οὐέττιον *nominat. apud Appianum hoc nomen vnico τ non recte scribitur: Plutarchi quoque libri in Lucullo mendosè* βρέττιόν τινα *pro* βέττιον *habent.*

In Caput septimum.

Anno ab V.C.DCXCIII.) *Eutropij libri impressi omnes, etiam is quem Sconhouius edidit, hunc annum vrbis cond.* DCXCVIII. *faciunt: verum noster manuscriptus rectè* DCXCIII. *babet. In Fastis Capit. hic annus est* DCXCIIII. Lege Vatinia) *P. Vatinius Tribunus pl. hanc legem ad populum tulit Cæsare & Bibulo Coss. de qua Suetonius in Iulio.* Cum legionibus septem) *Eutropius sic, Decreta est ei Gallia & Illyricum legionibus decem. Plutarchus in Cæsare scribit ipsum Galliam cisalpinam & transalpinam adiuncto Illyrico accepisse in quinquennium cum legionibus quatuor. Nam populus Cæsari Galliam ci-*

teriorem & Illyricum in quinquennium cum tribus legionibus dedit: Senatus vlteriorem cum vna legione adiecit, auctore Dione libro.38. Hanc historiã Suetonius) *Nos eam ab ipso Cæsare summa diligentia simul & eloquentia expositam non sine fructu libenter & legimus ipsi & discipulis nostris interpretamur* Bis vicit.) *Primum pagum Tigurinum in transitu Araris fluminis vicit, deinde cæteros insecutus post variam fortunã superauit, Cæsar & Dio. libro 38. In vno manuscripto est,* bis vix vicit. Latobrogiorum.) *Cæsar hos Lacobrigos nominat.* Ad CLVII millia) *Summa omnium, inquit Cæsar, fuerunt ad millia* CCCLXVIII. *Plutarch.* τελάκοντα μὲν αἱ πᾶσαι μυριάδες ὄντες εἴκοσι ἢ αἱ μαχόμεναι μιᾶς δέουσαι *id est. Summa omniũ fuerunt millia* CCC. *eorum qui arma ferre possent millia* CXC. Ex his & XLVI) *Strabo lib.4. de bello Heluetiorum,* ἐν ᾧ πολέμῳ, *inquit,* περὶ τετταράκοντα μυριάδε σωμάτων διεφθάρησαν, *id est, In quo bello ad* CCCC. *millia hominum perierunt. in quo numero ego vitium subesse arbitror.* Edures) *Legitur &, Edusses, siue Edudures. Apud Cæsarem hi sunt Sedusii. de quibus varia sententiæ feruntur.* Supra obduct. saliere) *De hac re Florus libr.3. cap.10.* Post hæc Belgarũ) *Quæ hic vsque ad finem capitis sequuntur, ea copiosè Cæsar li.2. & Diomitio li.39. persequuntur.* Sexaginta millia armat.) *Cæsar Bellouacos polliceri millia armata quinquaginta scribit. Idem Atrebatibus* XV. *millia tribuit.* Menapij nouem) *Ita manuscripti. impressi decem. Cæsar Menapios* VII *millia pollicitos scribit.* Aduatici XVIII.) *In vno manuscripto*

est,

pto est, Atuati. Cæsar catuacos cum XIX. *millibus habet.* Cæresi, Cæmani) *In nostris manuscriptis omnibus est, Cærosi, Cæmani. Cæsar illos Cæresos, hos Pæmanos vocat. In vulgatis Orosii libris, Cenomanni, mendosè legebatur. Robertus Stephanus, quem honoris causa nomine, hanc Epitomen rerum gestarum à Cæsare in Gallia sub Eutropij nomine Commentariis Cæsaris emendatissimè diligentissimeque à se impressis adiunxit, ibique ex Cæsare hæc nomina restituit.*

In Caput octauum.

Quæ hoc capite Orosius comprehendit, ea copiosè Cæsar li. 3. Com. persequitur. quibus studiosi vtriusque linguæ coniungent ea quæ sunt apud Dionem lib. 39. Pacunij primipilaris) *Hic primipili centurio à Cæsare P. Sextius Baculus nominatur.* Ambiuaritos) *Pro his Cæsaris libri, Ambiliates, habent.*

In Caput nonum.

Quæ hoc capite Orosius, ea Cæsar lib. 4. & 5. Com. exposuit. De ijsdem Dio. li. 39. & Plutarchus in Cæsare. Sicambros) *In manuscriptis nostris est, Sygambros. Dio. συγγάμβρους nominat.* Ibique Labienus) *Labienus est in vetustis, & Roberti libro. Cæsar li. 5. Q. Laberium Durum habet.* Androgorio) *In Gualtheri libro est, Andragio. Cæsar, Mandubratium vocat.*

In Caput X.

Cum Eburonibus & Aduaticis.) *In nostris manuscriptis fere omnibus hic & supra ca. 7. Atuatici nominantur, quos vulgo Aduaticos vocant. Dio. quo-*

que

que illos ἀτευατικοὺς appellat. Hos Cæsar lib 5. Cotta & Sabino interfectis se cum Ambiorige coniunxisse ait. Ad Ciceronem) *Q. Tullium Ciceronem Marci fratrem, Cæsaris legatum, Cæsar lib. 5 Dio. li. 40.* Vallum pedũ X.) *Cæsar ped. XI. habet. Ex eo quod sequitur,* per millia passuum quindecim, *cognoscitur quomodo sit legẽdum apud Cæsarem, vbi quidam libri XV. cæteri X. millia passuum habent. in qua varietate hæret Glareanus* Per culmina.) *Roberti liber habet, per culmea culmina. Tu lege Cæsarem.* Cum duabus legionibus) *Plutarchus scribit Cæsarem tũ habuisse ἑπ̓ακισχιλίους τοῦτο σύμπαντας.* Nam LX. millia.) *Hunc numerum eorum, qui Q. Ciceronis castra obsederunt, edit etiam Plutar. in Cæsare.* Indutiomarus.) *ἰνδουτιόμαρος, Dio.* Repentina eruptione prostrauit.) *Eruptione, recte quoq;, Rob. cum vulgo in impreßis male,* irruptione, *legatur.* Sed intelligens) *Quæ deinceps vsque ad finem capitis sequuntur, ea sunt apud Cæsarem lib 6. Com. & Dionem libr. 40.* Hostemque locis notissimum.) *In Roberti libro est, hostemq; loci gnarißimum.*

In Caput XI.

Hoc capite breuiter perstringũtur ea quæ Cæsar lib. 7. & Hirtius lib. 8. copiosè exposuerunt. Oppidũ nomine Cenapum.) *Cenapum, est quoque in vetustis, corruptè omnino: Rob. Stephanus, Genabum scripsit. Verum cum ea, quæ huius oppidi obsidioni Orosius tribuit, ad Auaricum euenisse ex Cæsare & Dione constet, mihi dubium non est, quin pro hoc, illud*

irrepserit In quoddam castellum) *Gergouiam Cæsar nominat.* γεργουΐαν, *Strabo,* γοργοβοῦιαν *Dio.* Dum hæc ad Alesiam) *Verba Cæsaris vsurpat, quamuis nihil quod ad Alesiam gestum sit. descripserit. Hoc vero oppidum Mandubiorum in manuscriptis Orosii & Cæsaris libris rectè Alesia nominatur. Nã & Plutarchus in Cæsare* ἀλησίαν *vocat, & Diodorus Siculus lib 4 scribit Herculem hoc oppidũ condidisse, atque* ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν στρατείαν ἄλης ἀλησίαν *nominasse Guil. Xylander, qui in Dione conuertendo è corruptissimo exemplari egregia ingenij sui documenta dedit, recte vidit* ἐς σαλεσίαν *mendosè in libro esse pro* ἐς ἀλεσίαν. *Apud Strabonem lib 4. legitur,* περὶ ἀλλησίαν πόλιν μανδιβούλων. Peditum CCL. millia) *Cæsar peditum circiter* CCXL. *millia habet.* Romanos ne viuus cap.) *Roberti liber habet, Romanos vt viuus caperetur instantes; occidendo vt occideretur coegit. Tu lege Hirtium lib. 8. Comment.* Scandulis repletas) *In manuscriptis est, scindulis: nos ex Hirtio, scandulis, scripsimus cum Roberto. A scindendo autem, vt vult Isidorus, dictæ sunt scandulæ: quæ sunt paruæ tabellæ, ex robore vel alio ligno assulatim secto. vnde Vitruuius lib. 2. cap. 1. quibusdã nationibus ex scandulis robusteis ædificia constitui scribit. Cornelius vero Nepos, scandula contectam fuisse Romam vsque ad bellum Pyrrhi annis* CDLXX. *auctor est. Lege Plinium lib. 16. cap. 10.*

In Caput XIII.

Anno ab V.C.DCXCVII.) *Idem numerus est in manuscripto nostro Eutropio, cum in impressis sit*

annus vrbis conditæ DCXCIX. Cæterum ex ratione Capitolinorum Fastorum annus, quo Cn. Pompeius & M. Crassus iterũ Coss. fuerũt, est DCXCVIII. Crassus vero prouinciæ cupidus in ipso Consulatu paludatus in Syriã profectus fuit, Plutarchus & Dio. Audita in Hierosolymis) *Hanc rem narrat Iosephus li. 14. Antiq ca 12. quẽ lege.* Vagesem) *Ita scripsi ex Gualtheri libro. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Parthica (si modo liber ille ab Appiano scriptus est) εὐαγίσλω habent.* Cum Surena & Syllace) *Vulgo mendosè, Sylacen, legitur. Apud Plutarchum est, σιλλάκης.* Parthos ab Orode) *De re à Cassio cõtra Parthos gesta, & Osace duce occiso Cicero epist. 20. li. 5. ad Attic. Dio li. 40.*

In Caput XIIII.

Anno siquidem ab V.C.DCC.) *Hoc incendium, quod, maxima vrbis parte deleta, prodigij loco est habitum, fuit L. Paullo, C. Marcello coss. anno* DCCIII *Obsequens de eodem Liuij auctoritatem adducit Orosius lib. 7. cap. 2.*

In Caput XV.

A Marcello consule) *Roberti liber hoc amplius habet,* Bibulo, à Catone. *Cæterum de his dissensionibus cum omnes multa scribant, putidum esset, hic velle aliquid annotare. Lege Cæsarem, Appianum, Plutarchum & cæteros.* Q. Cassius) *Ita omnes hunc nominãt, exceptis Orosij libris, in quibus Publij prænomen habet.* Curione Cœlioque) *Hic est* M. *Cœlius Rufus, de cuius interitu paulò pòst. quod ego an-*

notan-

notandum propter Dionem putaui, apud quem initio libr. 41. χαμκιλίνου pro χαμιλίου, seu potius κοιλίου bis mendosè legitur. Negatam ex ærario pecuniam) *Interposuit se huic rei L. Metellus Tribunus pl. Appian. lib. 2. Diod. 41. Lucan. libr. 3.* At vero Dolabella) *Hunc locum studiosi diligenter legere debent, cum tota hæc res à Cæsare non longe ab initio li. 3. de bello ciuili descripta interciderit. Eadē breuiter narratur ab Appiano & Dione. sed à Lucano fusius describitur li. 4. Vide Florum lib. 4 ca. 2.* Basillus) *Lucanus li. 4. Et Basilum videre ducem. Sed de hoc nomine dicemus ca. 18.* Curio ex Sicilia) *Quæ hic de Curionis interitu, & Salonarum opugnatione, item de M Cælio & T. Milone perstringuntur, ea Cæsar copiosè narrat.* Ap. Claudius) *Hanc rem exponit Valerius li. 1. ca 8. Vide Lucanum li. 5.* EubϾ cœla) *In impreßis Valerij libris est. Eubœa cellā, in manuscripto, Eubœa cœlam, & deinde, cœla Eubœa, Lucanus, Solusq; quietem Euboici vasta lateris conualle tenebis.* Pythone serpente) *De Pythone Callimachus in Apollinem,*

Πυθῶτοι κατιόντι σωὐήντετο δαιμόνιος θὴρ
Αἰνὸς ὄφις. τὸν μὲν σὺ κατήναρος, ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ
βάλλων ὠκὺν ὀϊσόν. *id est,*
Horridus occurrit serpens fera bestia, Pytho:
Quem tu descendens perimis citò fatifero arcu.
Continua volucres dum dirigis arte sagittas.

Dionysius Afer δράκοντα δελφύνην *appellat. Tibullus libr. 2. vbi Delphica Pytho?* Inflauit cum pinguis) *Versus est Virgilij de secundo libro Georg.*

Ipse

Ipſe terram XV. millium paſſ.) *Munitionis ſpatium Cæſar non expreßit, ſicut nec Lucanus initio lib. 6. Appianus lib. 2. σαδίους διακοσίους καὶ χιλίους edit. Florus ſcribit Cæſarem Pompeij caſtra XVI. millium vallo obduxiſſe.* Quod Marcellinius) *Lentulus Marcellinus quæſtor, Cæſar.* Cæſaris quoque teſtimonio victor) *Hoc prælio commiſſo ad Dyrrachium victus Cæſar, Pompeio non inſtãte negauit eum vincere ſcire, Suetonius in Iulio, Plutarchus in Pompeio & Cæſare.* Quatuor millia milit.) *Plutarchus in Pompeio διςχιλίους habet. Centuriones Cæſar lib. 3. Com edit XXXII non XXII.* Pompeius LXXXVIII. cohortes. *De numero copiarum non idem omnes ſcripſerunt: quo de Appianus lib. 2.* Parce ciuibus.) *Ita ſcripſimus ex vetuſtis nec aliter eſt apud Florum.* Pompeius fugiens.) *De Pompeij fuga & interitu Cæſar libro 3. Plutarchus in Pompeio, Appianus libro 2. Dio. 42. Velleius libr. 2.* Pompeius Bithynicus.) *Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus eſt, Cicero in Bruto.* Lentulus.) *L. Lentulus Crus, qui anno ſuperiore Coſ. fuerat: eum Cæſar ſcribit à Rege comprehenſum in cuſtodia necatum eſſe.* Ea flamma) *Hanc bibliothecam laudãs Liuius, elegãtiæ regũ curiæq́ egregiũ id opus ait fuiſſe, vt eſt apud Senecã de tranquillitate vitæ: vbi quadraginta, non quadringenta millia librorũ Alexandriæ arſiſſe legitur. Bibliothecæ Alexandrinæ incenſæ meminit Plutarchus in Cæſare, & Dio. lib. 42. De omni re geſta cum Alexandrinis præter cæteros copioſè Hirtius.*

In Caput XVI.

Phar-

Pharnacem in Ponto) *De Pharnace & re cum gesta, Hirtius de bello Alexan. Dio. li. 42. & alij.* Dictator & consul) *Orosius secutus fortasse Liuium, hic aperte Cæsarem anno vrbis* DCCVII. *Dictatorem & Consulem* III. *creatum ostendit. quamuis hac Dictatura non omnes annales suffragantes habeat. qua de re Sigonius in Fastis. De bello Africo extat Hirtij Commentarius. De eodem omnes alij scriptores. quare in re aperta nostris verbis minimè opus est.* Iuba percussori) *Dio. scribit Iubam cum Petreio ferro congressum, atque ita vtrumque perijsse. Florus tradit Petreium super mensas Iubam, & se interfecisse. De Scipionis interitu prater historicos Seneca li. 3. Epist.* Continuo in Hispanias) *De bello Hispaniensi extat Cõmentarius Hirtij nomine. De eodẽ Pluta. & Dio. li 43.* Attium Varum) *Attius rectè in libris vetustis legitur. Nam & Dio.* πούπλιον ἄττιον οὐάρον *nominat. Vulgares libri modò Actiũ, modò Acciũ habent. In Plutarh. Catone mendosè* οὐάρος ἄππιος *vocatur.* Et quidem eo die) *Plutarchus in Cæsare de prælio Mundensi,* ταύτην τὴν μάχην ἐνίκησε τῇ τῶν διονυσίων ἑορτῇ, καθ᾽ ἣν λέγεται καὶ πομπήιος μάγνος ὑθὶ τὸν πόλεμον ἐξελθεῖν: διὰ μέσου δὲ χρόνος ἐνιαυτῶν τεσσάρων διῆλθεν. *id est, Hoc prælium secundum Cæsar Liberalibus fecit, quo die Pompeius Magnus primũ ad hoc bellũ profectus dicitur, cum interea quatuor anni effluxissent.* Sex. Pompeius) *Hæc nos ex Roberti Stephani libro sic restituimus: cum in alijs libris è duobus fratribus Cn. Põpeius aufugiße. Sextus interfectus contra historiæ veritatẽ legatur.* Cũ Cæsonio) *Cæsonio est etiã in vetustis. sed vide*

ne potius legendum sit, Cesennio. *Nam Dio hūc Cesennium Lentonem vocat: cuius mentio est Philippica* XII.

In Caput XVII.

Quomodo Cæsar Idibus Martijs in curia Pompeij XXII. *vulneribus confossus fuerit, Suetonius, & omnes alij scribunt.* Amplius LX. conscios) *Suetonius, Conspiratum est in eum à LX. amplius. quorum nonnullos Cicero nominat Phili. 2. plures Appianus li. 2.* Medeam illam) *Fabula est in Apollonij Argonauticis lib. 3. & Ouidij Metamorph. lib. 7.*

In Caput XVIII.

Octauianus) *Ita rectè manuscripta exemplaria. Nam C. Octauius Iulij Cæsaris testamento adoptatus more Romanorum dictus fuit, C. Iulius Cæsar Octauianus, Dio lib. 47.* Cæsaris auunculi) *Iulium Cæsarem Octauiani auunculum nominat etiam infra cap. 20. & Suetonius in Augusto ait, Nibil conuenientius ducens, quam necem auunculi vindicare, cū tamen auunculus magnus fuerit, nescio autem an Orosius Octauianum ex sorore Cæsaris natum putauerit. quē errorem Io. Pierius Carol. Sigonius, ac postremo Guiliel Xylander (qui in Dionis historia conuertenda & emendanda præclara ingenij sui documenta dedit) refutarunt.* Antonius hostis) *Historiarum non aliunde commodius adulescentes, quam ex Ciceronis epistolis & Philippicis cognoscent. Legendi sunt etiam Plutarchus, Appianus, Dio. & Paterculus.* Pansa primo veniens.) *De pugna Mutinensi extat*

*extat epistola Galbæ ad Ciceronem lib.10. Epist. Fami.*Dolabella Trebo.) *Hæc Dio. li.47. & Appianus 3.*Postea D.Brutus in Gallia) *D.Brutus non à Sequanis,sed à Capeno Sequano occisus fuit,vt Liuius ait li.120.vel in domo Capeni ab ijs quos Antonius miserat,vt Paterculus scribit.* Basillus) *Appianus libro tertio extremo,* τῷ δ᾽ αὐτῷ χρόνῳ καὶ μινούκιος βάσιλλος, σφαγεὺς καὶ ὅδε καίσαρος, ὑπὸ τῶν θεραπόντων ἀνῃρέθη. *i. Eodem tempore Minucius Basillus vnus de percussoribus Cæsaris à seruis suis interfectus est. Bene igitur gentis Minuciæ cognomen Basillus in libris vetust.scribitur,nec probo quod Hieronymus Ferrarius Philippica secunda vnum librum secutus contra ceterorum fidem Basillum in Basilium mutauit.Immo vero non dubito quin li.3 de Off. & apud Cæsarem V. de bello Gall. legendum sit, L. Minucius Basillus.Nã & Plutarchus in Sylla* λεύκιον βάσιλλον *habet,& cognomina non in ius,sed in us desinunt vsitate.*C.Thoranius)*De hoc Appia.li.4.Suetonius in Augusto,& Valer.vt puto,li.9.ca.11.*Centũ triginta & duum) *In epitoma Liuian li.120.est,*cxxx.*Senatorum nomina.Pluta.in Antonio scribit,*ccc.*proscriptos à Triumuiris occisos fuisse.*Igitur Cæsar & Antonius)*De bello Philippensi Plutarchus in Antonio & Bruto,Appian.li.4.Dio 47.Liuius 124 Florus li.4.ca.6.Velleius,Eutropius,& alij.*Hortatu & precibus medici)*De hoc somnio medici Dio. Amicum suum hunc fuisse ipse scripsit, auctore Plutarcho in Antonio.* At Romæ Fuluia) *De Fuluiæ insolentia Plutarchus in Antonio,& Dio.lib.48.* Sex.Pompeius)*De Sex. Pompeio rebusq; ab eo & cum eo gestis*

Liuius libr.127. & sequentibus. Appianus libr.5. Dio. 48. & 49 Florus libr.4. cap.8. Cum Statilio Tauro) *Dio lib 48. Menam non cum Tauro, sed cũ Caluisio Sabino bellum aduersus Menecratẽ gessisse tradit.* Scyllaceum) *Dio σκύλλαιον habet, Appianus σκύλακιον. Virgil. lib.3. Aeneid. Nauifragum Scylaceum dicit, quo in loco de huius nominis ratione Pierius & Erythraus.* Ventidius Persas) *De re à P. Ventidio prosperè cum Parthis gesta Plutarchus in Antonio, Dio li.48. & 49 Flor. li.4. cap.9. Valerius lib.6. cap.10.* Iussitque vt Antigono) *Lege Iosephum lib. 14. Antiquit.* Aduersus Democharem) *In alijs corruptè est, Democham. δημοχάρην Appianus & Dio nominant. Suetonius quoque Democharem bene habet.* Lepidus magna XV. legio) *De Lepidi dissensione cũ Octauiano, & quomodo coactus fuerit abdicare copiosè Dio. li.49. Appia.5. Velleius 2.* Veste pulla) *In quibusdam* pura, *mendosè legitur. Dio,* καὶ οὕτω καὶ ἐκεῖνος ἠναγκάσθη ἐθελοντὴς ἐν ἐσθῆτι φαιᾷ ἱκέτης αὐτοῦ γενέσθαι. *id est, Hoc modo Lepidus quoque adactus, assumpta veste pulla vltro supplex Cæsari factus est. Velle. etiam scribit, Lepidum pullo velatum amiculo genibus Cæsaris aduolutum.* Taurus totam pene Siciliam) *Vide ne, Africã, potius legendũ sit. Nam Tauri virtute Octauianus vtranque Africã obtinuit, auctore Dione Ex Africa eum triũphasse indicant tabulæ Capitolinæ, in quibus est,* T. STATILIVS. T. F. TAVRVS PRO COS EX AFRICA. A. DCCXIX. PRIDIE K. IVL. Ouans vrbem ingressus) *Hinc in Capitolinis triumphus est,* IMP. CÆSAR DIVI F. C. N. II. III. VIR R. P. C. II. OVANS EX SICILIA.

CILIA. A. DCCXVII. IDIB. NOVEMBR.

In Caput XIX.

Antonius vero poſtquam) *De infelici bello Antonij cum Parthis præter Plutarchum lege Velleium.* A Titio & Furnio) *Ita recte libri antiqui. Vulgo, Tito & Formo, corruptè legitur. Sex. Pompeiū à M. Titio & Furnio occiſum ſcribūt quoq; Appia & Dio. Titij meminit Velleius.* Antonius Artabanem) *Hanc hiſtoriam lege in Dionis li. 49. & in epitoma Liuiana 122.* Ipſum Actium) *De bello Actiaco, quo Antonius & Cleopatra victi ſunt à Cæſare Plutarchus in Antonio, Dio. libro 50. Florus lib. 4. ca. 11. Eutropius lib. 7. Velleius & alij.* P. Canidius) *ita recte libri manuſcripti, cum vulgo Caninius legatur. Vide Plutarchum & Velleium.* Caſius Parmenſis) *Huius meminit quoq; Velleius. Apud Appianum libro quinto eſt,* Κάσσιος ὁ παρμήσιος.

In Caput XX.

Anno ab vrbe condita DCCXXV.) *Ita numerat etiā Dio. li. 51. Collega autem Cæſaris in quinto conſulatu Sex. Appuleius, non Lucius ab alijs omnibus appellatur.* VIII. Idus Ianuar.) *Cæſar ſi Macrobium lib. 1. Saturnal. ſequimur, Sextili menſe, non Ianuario triplici triumpho ingreſſus eſt vrbem.* Nā cum primū) *Hoc ex Suetonij Auguſto deſcriptū eſt. Refert idē Iulius Obſequens.* Cū & Ianū) *De Iano clauſo mentio fuit initio libri primi. Hinc Virgilius Aen. dixit, Claudētur belli portæ.* Auguſti nomen) *Cæſarē à ſenatu cæteriſq; ciuibus ſententia Munatij Planci auguſtum dictum fuiſſe ante diem XVI. K.*

Febr. se septimum & M. Vipsamo Agrippa Coss. Censorinus scribit.

In Caput XXI.

Cæsare sexies, & bis M. Agrippa) *Agrippam hoc anno iterum Consulem fuisse Caßiodorus quoq; testatur. Recte igitur Guil. Xylander apud Dionem initio li. 53. vbi τὸγ legitur, scribendũ monet τοβ. De bello Cantabrico Dio, & Florus lib. 4. cap. vlt. Iidem de alijs quoque bellis, quorum hic mentio, sunt legendi.* Post hoc Claudius Drusus) *Bellum cum Rhetis gestum est Druso & Pisone Coss. anno vrbis* DCCXXXVIII. Cossus dux) *De hoc & rebus ab eo gestis Diodor. libr. 55.*

In Caput XXII.

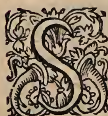
Iani portas tertio) *Augustum Ianum ter clausisse Suetonius etiam testatur.* Domini appellationem) *Hæc descripta sunt è Trãquilli Augusto.* Censum agi) *Census hic è Luca satis notus est.*

PAVLI

PAVLI OROSII HISPANI ADVERSVS PAGANOS HISTORIARVM LIBER SEPTIMVS.

Vnum solum verumq; deum, mundi omniumq; conditorem, atque adeo potentiam suam ac patientiam, per vnum hoc est Christum, voluisse hominibus innotescere.

CAPVT I.

SVfficientia vt arbitror documenta collecta sunt, quibus absque vllo arcano, quod paucorum fidelium est, probari de medio queat, vnum illum & verum deum, quem Christiana fides prædicat, & condidisse mundũ creaturamque eius cum voluit, & disposuisse per multa, cum per multa ignoraretur, & confirmasse ad vnum, cum per vnicum declaratus est, simulque potentiam patientiamque eius multimodis argumentis eluxisse. In quo quidem angustas, deiectasque mentes offendi paulisper intelligo, quod tantæ potentiæ patientia tanta misceatur. Si enim potens erat, inquiunt, creare mundum, componere pacem mun-

di, insinuare mundo cultum ac notitiam sui, quid opus fuit tanta, vel vt ipsi sentiunt, tam perniciosa patientia, vt in vltimo erroribus, cladibus, laboribusque hominum fieret, quod à principio virtute eius, quem prędicas dei, sic potius cœpisse potuisset? Quibus quidem veraciter respondere possem, ad hoc ab initio creatũ & institutũ humanumque genus, vt sub religione cum pace sine labore viuens, fructu obedientiæ æternitatem promereretur: sed abusum bonitate creatoris, libertatem indulgentis in contumacem vertisse licentiam, atque ex contemptu in obliuionem defluxisse, iustamque nunc esse patientiam dei, & iustam in vtramque partem, vt nec contemptus disperdat in totum, cui misereri velit, & affici laboribus, dum velit, sinat contemptus potens. Deinde subsequens esse, iustè semper adhibere quamuis ignoranti gubernationem, cui aliquando pie restituturus sit pœnitenti antiquæ gratiæ facultatem. Sed hęc quoniam etsi verissimè fortissimeque dicuntur, fidelem tamen atque obedientem requirunt: mihi autem, videro an aliquando crediturìs, certè nunc cum incredulis actio est, promptius ea proferam, quæ ipsi &

ipſi & ſi probare noluerint, improbare non poſsint. Itaque quantum ad conſcientiam humanarum mentium pertinet, vtique ſub reuerentia religionis & confeſsione, cultuque ſupernæ potentiæ viuimus, diſtante dũtaxat fide: quia noſtrũ eſt fateri, ex vno & per vnum deum conſtare omnia: illorum tam multos deos putare, quàm multa ſunt elementa. Si potentiæ dei, inquiunt, quem prædicatis fuit, vt Romanum imperium tam amplum, ac tam ſublime fieret, cur igitur patientia eiuſdem obfuit vt ante non fieret? Quibus ſub eodem verbo reſpõdebitur: Si potentiæ deorum, quos prædicatis fuit, vt Romanũ imperium tam amplũ ac tam ſublime fieret, cur igitur patientia eorundem obfuit vt ante non fieret? an ipſi dij nondum erant? an adhuc Roma ipſa nõ erat? an illi non colebantur? an hæc nondum idonea imperio videbatur? Si nondum erant dij, ceſſat intentio. Vt quid enim iam ibi eorum diſcutio moram, vbi ne ipſam quidem inuenio naturam? Si autem erant dij, aut potentia eorum, vt ipſi iudicant, aut patientia in culpa eſt: vel patientia, ſi fuit: vel potentia, ſi defuit: aut ſi magis ſuadibile videtur fuiſſe, tunc quidẽ deos

qui prouehere potuissent, sed nondum extitisse Romanos qui prouehi iure possent. Nos auctorem rerum potentiam, nō artificem scientiam quærimus. De dijs quippe (vt putant) magnis, non de fabris vilissimis quæstio est, quibus nisi materia accedat, ars cessat. Si enim præscisse illis ac voluisse præsto semper fuit, immo etiam subiacente præsciētia, quia apud omnipotentiam de operibus duntaxat suis, hoc est, præscire, quod velle, quodcunque illud præsciebatur, cui voluntas astipularetur, nō expectari oportuit, sed creari: maxime cum & Iouem illum suum aceruos formicarum in populos hominum ludo vertere solitum ferant. Porro autem de cura, cærimoniarum nec recensendum arbitror: quoniam inter sacra continua incessabilibus cladibus nullus finis, ac nulla requies fuit, nisi cum saluator mundi Christus illuxit: cuius aduētui prædestinatam fuisse imperij Romani pacē, & si iam sufficienter ostendisse me arbitror, paucis tamen adhuc supplere conabor.

Babylonem & Romam, regnumq; illius & huius in plerisq; omnibus conuenire. De quatuor mundi monarchijs, de incendio quodam Romæ, Christi & Abraham sæculis.

Caput

CAPVT II.

PRincipio ſecundi libelli cum tempora Romanæ condicionis ſtili tenore perſtringerem, multa conuenienter inter Babyloniam vrbem Aſſyriorũ tunc principem gentium, & Romam æque nunc gentibus dominantem, compacta conſcripſi. fuiſſe illud primum, hoc vltimum imperiũ: illud paulatim cedens, at iſtud ſenſim conualeſcens: defluxiſſe illi ſub vno tempore nouiſsimum regem, iſti primum fuiſſe: illam deinde tunc inuadente Cyro captam velut in mortem concidiſſe, cum iſtam fiducialiter aſſurgentẽ, poſt expulſos reges, liberis vti cœpiſſe cõſilijs: præcipue cum vindicante libertatem ſuam Roma, tunc quoque Iudæorum populus, qui apud Babyloniam ſub regibus ſeruiebat, in ſanctam Hieruſalẽ recepta libertate redierit, templumque domini ſicut à prophetis prædictum fuerat, reformarit. Præterea interceſsiſſe dixeram inter Babylonium regnum, quod ab oriente fuerat, & Romanum, quod ab occidẽte conſurgens hæreditate orientis enutriebatur, Macedonicum Africanumque regnum, hoc eſt, quaſi à meridie ac ſeptentrione breuibus vicibus partes tutoris curatoriſque

quetenuisse. Orientis & occidentis regnum Babylonium & Romanum iure vocitari, neminem vnquam dubitasse scio. Macedonicũ regnum sub septẽtrione esse cũ ipsa cęli plaga, tũ Alexandri Magni aræ positæ vsq; ad nunc sub Riphęis montibus docent. Carthaginẽ vero vniuersæ præcelluisse Africæ, & non solùm in Siciliam, Sardiniã, cæterasq; adiacentes insulas, sed etiã in Hispaniam regni terminos tetendisse, historiarũ simul monimenta vrbiumq; declarant. Dictum est etiam vastatæ per Medos Babyloniæ, & irruptæ per Gothos Romæ pares admodum annorum numeros cucurrisse. Nunc autem his illud adijcio, quo magis clareat vnum esse arbitrum sæculorum, regnorum, locorumque omnium Deum. Regnum Carthaginense à conditione vsque ad euersionem eius, paulo amplius quam septingentis annis stetit: æque regnum Macedonicum à Carano vsque ad Persen paulò minus quam DCC. vtrumque tamen septenarius ille numerus, quo iudicantur, omnia terminauit. Roma ipsa etiam quãuis ad aduentum domini nostri Iesu Christi perfecto proueheretur imperio, tamẽ paululum, & ipsa in occursu numeri huius of-

ius offendit. Nam ſeptingenteſimo conditionis ſuæ anno, quatuordecim vicos eius, incertum vnde conſurgens flamma cõſumpſit, nec vnquam, vt ait Liuius, maiore incendio vaſtata eſt, adeo, vt poſt aliquot annos, Cæſar Auguſtus ad reparationem eorum, quæ tunc exuſta erant, magnam vim pecuniæ ex ærario publico largitus ſit. Poteram quoque oſtendere, eundem duplicatum numerum manſiſſe Babyloniæ, quæ poſt mille quadringentos & quod excurrit annos, vltimè à Cyro rege capta eſt, niſi præſentium contemplatione reuocaret. Illud ſane libẽter adijcio, quia primi illius regum omniũ Nini (quamuis & pater eius Belus obſcure primus regnaſſe referatur) illius ergo Nini anno, poſtquã regnare cœperat XLIII. natus eſt ſanctus ille Abraam, cui dictæ ſunt repromiſsiones, ex cuius ſemine promiſſus eſt Chriſtus: deinde nũc primi iſtius imperatorum omniũ Auguſti Cæſaris (quamuis & pater eius Cæſar metator imperij potius quam imperator extiterit) iſtius inquam Cęſaris, poſteaquã imperare cœpit, emenſo propemodũ anno XLII. natus eſt Chriſtus, qui Abraæ ſub Nino primo rege fuerat repmiſſus. Natus eſt

autem

autem VII. Kalend. Ianuarij, quando primum incrementa omnia anni venĩetis incipiunt. Ita factum est, vt cum Abraam XLIII. anno natus sit, sub fine XLII. natiuitas Christi conueniret, vt iam non ipse in parte tertij anni, sed in ipso potius tertius annus oriretur. Qui annus, quantis, quã nouis, quamque inusitatis bonis abundauerit, satis etiam me non proferente compertum haberi arbitror. toto terrarũ orbe vna pax omnium, non cessatione, sed abolitione bellorum, clausæ, Iani gemini portæ, extirpatis bellorum radicibus, nõ repressis, census ille primus & maximus fuit, cum in hoc vnum Cæsaris nomẽ vniuersa magnarum gentiũ creatura iurauit, simulque per communionem census, vnius societatis effecta est.

Christus quando ad hominum salutẽ natus, quomodo statim vexatus. de ingenti Romæ fame, & iugi pace.

CAPVT III.

IGitur anno ab vrbe cõdita DCCLII. natus est Christus, salutarem mundo afferens fidem, vere petra medio rerũ posita: vbi comminueretur, qui offenderet: qui crederet, saluaretur. vere ignis ardẽs, quem qui sequitur, illuminatur: qui tentat, ex-

tat, exuritur. Ipse est Christus, Christianorum caput, saluator bonorum, malorũ punitor, iudex omnium, qui formam subsecuturis verbo & opere statuens, quo magis doceret patientis in persecutionibus, quas pro vita æterna exciperent, esse oportere, mox vt virginis partu editus mundo apparuit, de passionibus suis cœpit. Namque eum rex Iudææ Herodes simul vt natum comperit, necare decreuit, plurimosque tunc paruulos, dum vnum insectatur, occidit. Hinc malignis improbè incurrentibus digna punitio est. Hinc in quantũ tranquillè agitur mundus, credentium gratia, in quantum perniciosè inquietatur, blasphemantium pœna est: securis per omnia Christianis fidelibus, quibus aut æternæ vitæ requies in tuto, aut etiam huius in lucro est quod promptius cum per ordinem referam, ipsis rebus ostendam. Postquam redemptor mundi dominus Iesus Christus venit in terras, & Cæsaris censu ciuis Romanus ascriptus est, dum per duodecim, vt dixi, annos, clausæ belli portæ beatissima pacis tranquillitate cohibentur, Caium nepotem suum Cęsar Augustus ad ordinandas Aegypti Syriæque prouincias misit, qui præte- Matth. 2.

præteriens ab Aegypto fines Palæstinæ, apud Hierosolymam in templo dei tunc sancto & celebri adorare contempsit, sicut Suetonius Tranquillus refert. Quod Augustus, vbi per eum comperit, prauo vsus iudicio, prudenter fecisse laudauit. Itaque anno imperij Cæsaris quadragesimooctauo, adeo dira Romanos fames cōsecuta est, vt Cæsar lanistarum familias, omnesque peregrinos, seruorum quoque maximas copias, exceptis medicis & præceptoribus, trudi vrbe præceperit. Ita peccāte principe in sanctum dei, & correpto per famem populo, quātitatem offensionis qualitas vltionis ostendit. Deinde, vt verbis Cornelij Taciti loquar, sene Augusto Ianus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos nouæ gentes sæpe ex vsu, & aliquando cum damno quæruntur, vsque ad Vespasiani durauit imperium. Hucusque Cornelius. Cæterum & tunc capta euersaque vrbe Hierosolymorum, sicut prophetę pręnuntiauerunt, extinctisque Iudæis, Titus qui ad vindicandum Domini nostri Iesu Christi sanguinem iudicio dei fuerat ordinatus, victor triumphans cum Vespasiano patre Ianū clausit. Igitur etsi sub extremis Cæ-

saris

ſaris temporibus apertus eſt Ianus, tamen per multa ex eo tempora, quamuis in procinctu eſſet exercitus, nulla bella ſonuerunt. Vnde etiã dominus ipſe Ieſus Chriſtus in euãgelijs, cum temporibus illis in ſumma tranquillitate vniuerſus mundus ageret, cunctasque gentes pax vna velaret, & à diſcipulis ſuis interrogatus eſſet, de concluſione temporum ſubſequentium, inter cætera ſic ait: Audituri autem eſtis prælia & opiniones prȩliorum. videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri: ſed nondum eſt finis. Conſurget enim gens in gẽtem, & regnum in regnum, & erunt peſtilentiæ, & fames & terræmotus per loca. Hȩc autem omnia initia ſunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos; & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meũ. Hoc autem diuina prouidentia docens, & credentes præmonendo firmauit, & incredulos prædicendo confudit. Matth. 24.

De vita & geſtis Tyberij Cæſaris, quomodo Chriſtum amplexus ſit, de eius crudelitate in plurimos.

CAPVT IIII.

ANno ab vrbe condita ſeptingenteſimo LXVII. poſt mortem Auguſti

Cæsaris Tiberius Cæsar imperium adeptus est, mansitque in eo annis viginti & tribus. Hic per semetipsum nulla bella gessit, sed ne per legatos quidẽ aliqua grauia, nisi quod tantum aliquantis in locis præcogniti cito gentium tumores comprimebantur. Sane quarto imperij eius anno Germanicus Drusi filius, Caligulæ pater, de Germanis, ad quos ab Augusto sene missus fuerat, triumphauit. Ipse autem Tiberius plurima imperij sui parte, cum magna & graui modestia Reip. præfuit, adeò vt quibusdam præsidibus augenda prouincijs tributa suadẽtibus, scripserit: Boni pastoris esse, tondere pecus, non deglubere. At postquam passus est dominus Christus, atque à mortuis resurrexit, & discipulos suos ad prædicandũ dimisit, Pilatus præses Palæstinæ prouinciæ ad Tiberium imperatorem atque ad senatum retulit de passione & resurrectione Christi, consequentibusque virtutibus, quæ vel per ipsum palam factæ fuerant, vel per discipulos ipsius in nomine eius fiebant, & de eo quod certatim crescẽte plurimorum fide Deus crederetur. Tiberius cum suffragio magni fauoris retulit ad senatum, vt Christus Deus haberetur.

beretur. Senatus indignatione motus, cur non ſibi prius ſecundum morem delatum eſſet, vt de ſuſcipiendo cultu prius ipſe decerneret, conſecrationem Chriſti recuſauit, edictoque conſtituit exterminãdos eſſe vrbe Chriſtianos: præcipue cum & Seianus præfectus Tiberij, ſuſcipiendæ religioni obſtinatiſsimè contradiceret. Tiberius tamen edicto accuſatoribus Chriſtianorum mortem cõminatus eſt. Itaque paulatim immutata eſt illa Tiberij Cæſaris laudatiſsima modeſtia, in pœnam contradictoris ſenatus. Nam regi, quæcunque voluntate faciebat, voluptas erat: atq; ex mãſuetiſsimo principe ſæuiſſima beſtia exarſit. Nam plurimos ſenatorum proſcripſit & ad mortem coëgit. Viginti ſibi patricios viros conſilij cauſa elegerat, horum vix duos incolumes reliquit, cęteros diuerſis cauſis necauit. Seianum præfectum ſuum res nouas molientẽ interfecit. Filios ſuos Druſum & Germanicum, quorũ Druſus naturalis, Germanicus adoptiuus erat, manifeſtis veneni ſignis perdidit. Filios Germanici filij ſui interfecit. Referre ſingillatim facta eius horret animus, pudetque. tãta libidinis & crudelitatis rabie efferbuit, vt qui ſpre-

uerant Christo rege saluari, rege Cæsare punirentur. Huius tamen imperij anno duodecimo noua & incredibilis clades apud Fidenatium vrbem accidit. Amphitheatri cauea populo gladiatorium munus spectãte collapsa est, & plusquam viginti millia hominum occidit. Dignum sane posteris tantæ correptionis exemplum, tunc ad spectandas hominum mortes auidos homines conuenisse, quando pro salute hominum prouidẽda Deus homo esse voluisset. Deinde anno eiusdem XVII. cum dominus Iesus Christus volũtariè quidem se tradidit passioni, sed impie à Iudæis apprehensus, & patibulo suffixus est, maximo terræmotu per orbem facto, saxa in montibus scissa sunt, maximarumque vrbium plurimæ partes plus solita cõcussione ceciderunt. Eadẽ quoque die ad horam diei sextã sol in totum obscuratus, tetraque nox subito obducta terris est, & sicut dictum est, Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem. Vsque adeo autem neque lunã lumini solis, neque nubes obstitisse manifestum est, vt XIIII. ea die lunam tota cœli regione interiecta, longissimè à conspectu solis abfuisse, & stellas tunc diurnis horis, vel potius

tius in illa horrenda nocte toto cœlo fulsisse referatur. Quod non solum sanctorum euangeliorum fides, sed etiã aliquanti Græcorum libri attestantur. Iam hinc post passionem domini, quē Iudæi quantum in ipsis fuit persecuti sunt, continuæ clades Iudæorum, donec exinaniti dispersique deficiant, incessabiliter strepunt. Tiberius si quidem iuuentutem eorum per speciem sacramenti in prouincias grauioris cœli relegauit, reliquos gentis eiusdem vel similia sectantes vrbe submouit, sub pœna perpetuæ seruitutis, nisi obtemperassent. Sane Asiæ ciuitates illo terræmotu dirutas, tributo dimisso, propria etiã libertate donauit. Hic ambiguis signis veneni obijt.

C. Caligulæ Cæsaris mores, res gestæ & crudelia facinora.

CAPVT V.

ANno ab vrbe condita septingentesimo XC. tertius ab Augusto Caius Caligula cepit regnare, mansitque in imperio annis nõ plenis quatuor, homo ante se omnium flagitiosissimus, & qui vere dignus Romanis blasphemantibus, & Iudæis persecutoribus punitor adhibitus videretur. Hic, vt breuiter magnitudinem

crudelitatis eius exprimam, exclamasse fertur: Vtinam populus Romanus vnam ceruicem haberet. Sæpe etiam de condicione temporum suorum conquestus est, quod nullis calamitatibus publicis insigniretur. O beata germina tẽporis Christiani, quantum præualuistis in rebus humanis, vt etiam crudelitas hominis magis potuerit clades desiderare, quàm inuenire. Ecce de tranquillitate generali feritas ieiuna conqueritur. Furor impius intus Sæua sedens super arma, & centum vinctus ahenis. Post tergũ nodis, fremit horridus ore cruento. Serui rebelles & fugitiui gladiatores perterruere Romam, euertere Italiam, Siciliam deleuere, iam pene vniuerso humano generi toto orbe metuendi. In diebus autem salutis, hoc est, temporibus Christianis, conuellere quietem non potest vel Cæsar infestus. Hic siquidem magno & incredibili apparatu profectus quærere hostem viribus ociosis, Germaniam Galliamque percurrens, in ora oceani circa prospectum Britãniæ restitit. Cumque ibi Minocynobellinum Britannorum regis filiũ, qui à patre pulsus cum paucis oberrabat, in deditionem recepisset, deficiente belli materia, Ro-

mam redijt. Iјſdem autem diebus Iudæi, qui iam tunc ob paſsionem Chriſti meritis vbique cladibus exagitabantur, apud Alexandriam ſeditione excitata, profligati cæde, atque vrbe propulſi, expromẽdarum querelarũ cauſa Philonẽ quendam virum ſane in primis eruditum, legatum ad Cæſarem miſerunt. Sed Caligula cum omnibus hominibus, tum præcipue Iudæis infeſtiſsimus, ſpreta legatione Philonis, omnes Iudæorum ſacras ædes, atque in primis antiquum illud in Hieroſolymis ſacrarium profanari ſacrificiis gentilium, ac repleri ſtatuis ſimulacriſque imperauit, ſeque ibi vt Deũ coli præcepit. Pilatus autem præſes, qui ſententiam damnationis in Chriſtũ dixerat, poſtquam plurimas ſeditiones in Hieroſolymis excepit, ac fecit, tantis irrogante Caio angoribus coartatus eſt, vt ſua ſe tranſuerberans manu, malorum compendium mortis celeritate quæſierit. Caius Caligula libidinibus ſuis etiam illud ſceleris adiecit, vt ſorores ſuas primum ſtupro pollueret, deinde exilio damnaret: qui pòſt omnes ſimul exules iuſsit occidi. Ipſe autem à ſuis protectoribus occiſus eſt. Duo libelli in ſecretis eius reperti

ſunt, quorum alteri pugio, alteri gladius pro ſigno nominis aſcriptum erat: ambo lectiſsimorum virorum vtriuſque ordinis ſenatorij & equeſtris nomina & notas continebant morti deſtinatorum. Inuenta eſt & arca ingens variorum venenorum, quibus mox Claudio Cæſare iubente demerſis, infecta maria traduntur non ſine magno piſcium exitio, quos enecatos per proxima litora paſsim æſtus eiecit. Magnum vero indicium miſeratis Dei, propter ſuffragium gratię in populum continuo ex parte crediturum, & propter iræ temperamentum, in populum, tunc infideliter obſtinatum, vt quanta multitudo hominum præparatam mortem euaſerit, ex multitudine interfectorum piſciũ diſceretur: omnibusque noteſceret, quid tanta veneni moles arte aucta, agere in miſera ciuitate potuiſſet: quę negligenter effuſa, etiam maria corrupit.

Claudij Tiberij Cæſaris vita & res geſtæ, & grauiſsima ſub eo fames Romæ.

CAPVT VI.

ANno ab vrbe condita DCCXCV. Tiberius Claudi⁹ ab Auguſto quartus, regnum adeptus eſt, manſitque in eo annis quatuordecim. Exordio regni eius

Petrus

Petrus apostolus domini nostri Iesu Christi Romam venit, & salutarem cunctis credentibus fidem fideli verbo docuit, potẽtissimisque virtutibus approbauit. Atque exin Christiani Romæ esse cœperũt. Sensit hoc collatum fidei suæ Roma beneficium. Nam cum interfecto Caligula multa de abrogando imperio, ac repub. in antiquum ordinem restituẽda, euertendaque penitus Cęsarum vniuersa familia senatus & consules decreuissent, Claudius mox vt confirmauit imperium, magna atque adhuc Romæ incognita vsus clementia, ne in tantam nobilium multitudinem vltio si esset cœpta, sæuiret biduum illud, quo de reipub. statu infœliciter consultatum actumque fuerat, memoriæ exemit, omniumque factorum dictorúmue in eo veniam & obliuionem in perpetuum sanxit. Ita illam præclaram & famosam Atheniensium amnestiam, quam quidem Romæ inducere Iulio Cæsare interfecto senatus, Cicerone suadente, tentauerat: sed Antonio & Octauiano propter vltionẽ extincti Cæsaris irrumpentibus, in irritũ cesserat: hanc Claudius, quamuis multo truculentiore causa in cædem conspiratorum stimularetur, vltronea clementia

nullo expetente firmauit. Accidit etiam eodem tẽpore præsentis gratiæ Dei grandem miraculum: siquidem Furius Camillus Scribonianus Dalmatiæ legatus, bellũ ciuile molitus, legiones multas fortissimasque ad sacramenti mutationem pellexerat. Itaque die * dicto, vt in vnum vndiq; ad nouum imperatorem conueniretur, neque aquilæ ornari, neque cõuelli quoquo modo signa mouerìue potuerũt. Exercitus tanta & tam inusitata miraculi fide motus, & conuersus in pœnitentiam, Scribonianum quinto statim die destitutum interfecit, seseque sacramento prioris militiæ continuit. Tristius ac perniciosius vrbi Romæ nihil vnquã fuisse, quàm bella ciuilia, satis notum est. Itaque propter aduentum apostoli Petri, & tenera Christianorum germina, vix dum adhuc pauca ad sanctæ fidei professionẽ erumpentia, hanc exorientem tyrannidem, & consurgens istud ciuile bellum neget quisquam diuinitus esse compressum, qui præteritis temporibus de compressione bellorum ciuilium simile probarit exemplum? Claudius quarto imperij sui anno, cupiens se vtilem reip. ostentare principem, bellum vbique & victoriam vnde-

* dato.

vndecunque quæsiuit. Itaque expeditionem in Britãniam mouit: quæ excitata in tumultum propter non redditos transfugas videbatur, transuectusque in insulam est, quã neque ante Iulium Cæsarem, neque post eum quisquã adire ausus fuerat. Ibique, vt verbis Suetonij Tranquilli loquar, sine vllo prælio ac sanguine intra paucissimos dies plurimam insulę partem in deditionem recepit. Orcadas etiam insulas vltra Britãniam in oceano positas, Romano adiecit imperio, ac sexto quàm profectus erat mẽse Romam redijt. Conferatur nunc, si cuiquam placet, insula & insula, tempus & tempus, bellum & bellum, Cæsar & Cæsar. Nam de fine nihil profero: quoniam hoc felicissima victoria, illud acerbissima clades fuit: & sic demum Roma cognoscat, per eius latentem prouidentiam in augendis rebus antea se partem felicitatis habuisse, cuius agnitione suscepta, plenissima felicitate perfruitur, in quantum non tamen blasphemiarum offendiculis deprauatur. Eodem anno imperij eius fames grauissima per Syriam facta est, quã etiam prophetæ prænuntiauerant; sed Christianorum necessitatibus apud Hierosolymam, conuectis

uectis ab Aegypto frumentis, Helena Adiabenorum regina cõuersa ad fidẽ Christi, largissimè ministrauit. Anno imperij eius quinto, inter Theram & Therasiam insula de profundo emicuit triginta stadiorum spatio extenta. Anno eius septimo, sub procuratore Iudææ Cumano, in Hierosolymis tanta seditio in diebus azymorum exorta est, vt in portarum exitu populo coartato, triginta millia Iudæorũ cæde prostrata & compressione suffocata referantur. Anno eiusdem nono, expulsos per Claudium vrbe Iudæos, Iosephus refert. sed me magis Suetonius mouet, qui ait hoc modo: Claudius Iudæos impulsore Christo assidue tumultuãtes Roma expulit. Quod, vtrum contra Christũ tumultuantes Iudæos coërceri & comprimi iusserit, án etiã Christianos simul velut cognatæ religionis homines voluerit expelli, nequaquam discernitur. Veruntamen sequenti anno tanta fames Romæ fuit, vt medio foro imperator correptus à populo conuitijs & fragminibus panis turpissimè infestatus, ægre per Pseudotyrum in palatium refugiens furorem excitatæ plebis euaserit. Paruo autem intercedẽte tempore triginta quinque senatores

& trecentos ſimul equites Romanos minimis cauſis interfecit: ipſe autem manifeſtis veneni ſignis eſt mortuus.

Neronis Claudij Cæſaris fœdi mores, & ſceleſta facinora.

CAPVT VII.

ANno ab vrbe condita octingenteſimo octauo Nero Cæſar ab Auguſto quintus, principatũ adeptus eſt, manſitque in eo annis non plenis quatuordecim, Caij Caligulæ auunculi ſui erga omnia vitia ac ſcelera ſectator, immò tranſgreſſor, petulantiam, libidinem, luxuriam, auaritiam, crudelitatẽ nullo non ſcelere exercuit. ſiquidem petulantia percitus omnia pene Italiæ ac Græciæ theatra perluſtrans, aſſumpto etiam varij veſtitus dedecore, * ceritos, cithariſtas, tragœdos & aurigas ſępe ſibi ſuperaſſe viſus eſt. * ſcenicos
Libidinibus porro tantis exagitatus eſt, vt ne à matre quidem vel ſorore vllaue conſanguinitatis reuerentia abſtinuiſſe referatur, virum in vxorem duxerit, ipſe à viro vt vxor acceptus ſit. Luxuriæ vero tam effrenatæ fuit, vt retibus aureis piſcaretur, quæ purpureis funibus extrahebantur: frigidis & calidis lauaret vnguentis. Qui etiam nunquam minus M. carrucis confe-

confeciſſe iter traditur. Denique vrbis Romæ incendium voluptatis ſuæ ſpectaculum fecit. Per ſex dies ſeptemque noctes ardens ciuitas, regios pauit aſpectus. Horrea quadro ſtructa lapide, magnæque illæ veterum inſulæ, quas diſcurrens adire flamma non poterat, magnis machinis quondam ad externa bella præparatis, labefactatæ atq; inflammatæ ſunt ad monimentorum buſtorumq; diuerſoria infelici plebe compulſa. Quod ipſe ex altiſsima illa Mæcenatiana turre proſpectans, lætusq; flammæ (vt aiebat) pulchritudine, tragico habitu Iliadē decantabat. Auaritiæ autem tam præruptæ extitit, vt poſt hoc incendium vrbis, quam ſe Auguſtus ex lateritia marmoreā reddidiſſe iactauerat, neminem ad reliquias rerū ſuarum adire permiſerit. cuncta quæ flammę quoquo modo ſuperfuerant, ipſe abſtulit. Centies centena millia ſeſtertiûm annua ad expenſas à ſenatu ſibi conferri imperauit. Plurimos ſenatorum, nulla extante cauſa, bonis priuauit. Negotiatorum omnium ſub vna die, tormentis quoque adhibitis, omnem penitus cenſum abſterſit. Crudelitatis autem rabie ita efferatus eſt, vt plurimam ſenatus partem interfece-

terfecerit, equeſtrem ordinem pene deſtituerit. Sed ne parricidijs quidem abſtinuit, matrem, fratrem, ſororem, vxorem cæteroſque omnes cognatos, & propinquos ſine hæſitatione proſtrauit. Auxit hanc molem facinorum eius temeritas impietatis in deum. Nam primus Romæ Chriſtianos ſupplicijs & mortibus affecit, ac per omnes prouincias pari perſecutione excruciari imperauit: ipſumque nomen extirpare conatus, beatiſsimos Chriſti apoſtolos Petrum cruce, Paulum gladio occidit. Mox aceruatim miſeram ciuitatem obortæ vndique clades oppreſſere. Nam ſubſequente autumno tanta vrbi peſtilentia incubuit, vt triginta millia funerum in rationē Libitinæ venirent. Britānica deinde clades è veſtigio accidit, qua duo præcipua oppida, magna ciuium ſociorumque clade & cæde direpta ſunt. Præterea in oriente magnis Armeniæ prouincijs amiſsis Romanæ legiones ſub iugum Parthicum miſſæ, ægreque Syria retenta eſt. In Aſia tres vrbes, hoc eſt, Leodicea, Hierapolis, Coloſſæ terræmotu cōciderūt. At vero Nero poſtquam Galbam in Hiſpania imperatorem creatum ab exercitu cognouit,

totus animo ac ſpe concidit. Cumque incredibilia perturbandæ, immò ſubruendæ reipub.mala moliretur, hoſtis à ſenatu pronuntiatus, & ignominioſiſsimè fugiens, ad quartum ab vrbe lapidem ſeſe ipſe interfecit, atque in eo omnis Cæſarum familia conſumpta eſt.

De Galba, Othonis & Vitellij imperio, & moribus & facinoribus.

CAPVT VIII.

ANno ab vrbe condita octingenteſimo XXIIII. Galba apud Hiſpanias vſurpauit imperium: qui mox vt Neronis mortem comperit, Romam venit. Cumque omnes auaritia, ſæuitia, ſegnitiaque offenderet, Piſonem ſibi nobilem induſtriumque adoleſcentem in filium atque in regnum adoptauit: cum quo ſeptimo méſe imperij ſui ab Othone iugulatus eſt. Luit Roma cædibus principum, excitatisque ciuilibus bellis, recentes Chriſtianæ religionis iniurias: & ſigna legionum illa, quæ ſub aduentu in vrbem Petri apoſtoli diuinitus coërcita cõuelli nullo modo ad excitandum ciuile bellum valuerãt, quod per Scribonianum parabatur, Petro in vrbe interfecto, & Chriſtianis pœnarũ diuerſitate laniatis, toto ſe orbe ſoluerunt.

runt. De Hispania siquidem illico Galba surrexerat: quo mox oppresso, Otho Romæ, Vitellius in Germania, Vespasianus in Syria imperia simul atque arma rapuerunt. Probent sane etiam inuiti potentiam simul & clementiam dei, qui Christianis temporibus offenduntur, quanta celeritate tantorum incẽdia bellorum & excitata sunt & repressa, cum & antea minimis causis magnæ ac diuturnæ clades agitarentur, & nunc maximi vndique cõcrepantes magnorum malorum fragores, minimo negotio sopirentur. Iam enim erat Romæ, quamuis persecutione vexata ecclesia, quæ iudici omnium Christo etiam pro inimicis & persecutoribus supplicaret. Igitur Otho, cùm Galba & Pisone Romæ interfectis inter tumultus, cædesque inuasisset imperium, ac mox creatum imperatorem in Gallia per Germanicas legiones Vitellium comperisset, bellum ciuile molitus, tribus primũ leuibus prælijs, hoc est, vno apud Alpes, alio circa Placentiam, tertio circa locum, quem Castoris vocant, contra Vitellianos duces congressus victor extitisset, quarto apud Bebriacum prælio, cum animaduertisset suos vinci, mense tertio quàm imperare

cœperat, ſeſe interfecit. Vitellius victor Romam venit: vbi cum multa crudeliter ac nequiter ageret, incredibili etiam voracitatis appetitu humanam vitã probris aggrauaret, poſtquam de Veſpaſiano comperit, primum deponere molitus eſt imperium: poſtea à quibuſdam animatus, Sabinum Veſpaſiani fratrem nihil mali tum ſuſpicantem, cum cæteris Flauianis in Capitolium compulit: ſuccenſoq; templo, & mixta ſimul flamma ruinaque, omnes in vnum pariter interitum ac tumultum dedit. Pòſt deficiẽte in Veſpaſiani nomen exercitu ſuo deſtitutus, appropinquantibus iam hoſtibus trepidus, cum ſe in quandam proximam palatio cellulam cõtruſiſſet, turpiſsimè inde protractus, cum per viam ſacram nudus duceretur, paſsim cunctis fimum in os eius coniectantibus, in forum deductus, VIII. quàm regnum præſumpſerat menſe, apud Gemonias ſcalas minutiſsimorum ictuum crebris compunctionibus excarnificatus, atque inde vnco tractus, & in Tiberim merſus, etiam communi caruit ſepultura. Multis autem & nefarijs modis per complures dies à Veſpaſiani militibus, aduerſum ſenatum populumque Romanum

manum indiſcreta cæde ſæuitum eſt.

Veſpaſiani Auguſti & Titi imperium quomodo rebellantes Iudæos compreſſerit; ad hæc vrbẽ Hieroſolymam cum templo ſolo æquauerit. De cæteris eorum geſtis.

CAPVT IX.

ANno ab vrbe condita octingenteſimo vigeſimoquinto, breui illa quidem ſed turbida tyrannorum tempeſtate diſcuſſa, tranquilla ſub Veſpaſiano duce ſerenitas redijt. Nanque vt paulo * altius * latius repetam, Iudæi poſt paſsionem Chriſti deſtituti in totũ gratia Dei, cum omnibus vndique malis circunuenirentur, quibuſdam in Carmelo mõte ſeducti ſortibus; quæ portenderent exortos à Iudæa duces rerum potituros fore, prædictumque ad ſe trahentes, in rebellionem exarſerunt. Extinctisq; Romanis præſidijs, legatum quoq; Syriæ ſuppetias ferentem, rapta aquila & cæſis copijs, fugauerunt. Ad hos Veſpaſianus à Nerone miſſus, Titum filium ſuum maiorem inter legatos habuit. Nã multas & validas legiones ſecum in Syriam traiecit. Itaque cum Iudæos multis eorum oppidis captis, in vrbem Hieroſolymorũ, præcipue ob diem feſtũ cõgregatos obſidione clauſiſſet, cognita

Neronis morte, hortatu plurimorum regum & ducum maximè Iosephi Iudæorũ ducis sententia, qui captus, cum in vincula conijceretur, constantissimè dixerat (sicut Suetonius refert) cõtinuo se ab eodem, sed imperatore, soluendum, imperium adeptus est: relictoq; in castris ad procurationem obsidionis Hierosolymorũ filio Tito, per Alexandriam profectus est Romam. Sed cognita interfectione Vitellij, paulisper Alexandriæ substitit. Titus vero magna ac diuturna obsidione Iudæos premens, machinis cunctisque bellicis molibus non sine multo suorum sanguine tandem muros ciuitatis irrupit. Sed ad expugnandam interiorem templi munitionem, quã reclusa multitudo sacerdotum ac principum tuebatur, maiore vi & mora opus fuit. Quod tamen postquàm in potestatem redactum opere atque antiquitate suspexit, diu deliberauit, vtrũ tanquam incitamentum hostium incenderet, an in testimoniũ victoriæ reseruaret. Sed ecclesia dei iam per totum orbem vberrimè germinante, hoc tanquam effœtum ac vacuum, nullique vsui bono commodum, arbitrio Dei auferendum fuit. Itaque Titus imperator ab exercitu pronuntiatus,

templum

templum in Hierosolymis incendit ac diruit: quod à die conditionis primæ vsque ad diem euersionis vltimæ, manserat annis MCII. Muros vrbis vniuersos solò adæquauit. DC. millia Iudæorum eo bel. interfecta, Cornelius & Suetonius referunt. Iosephus vero Iudæus, qui ei tunc bello præfuit, & apud Vespasianum propter prædictum imperium veniam gratiámque meruerat, scribit vndecies centena millia gladio & fame perisse, reliquias vero Iudæorum diuersis actas conditionibus toto orbe dispersas: quarum numerus ad nonaginta millia hominum fuisse narratur. Vespasianus & Titus imperatores, magnificum agentes de Iudæis triumphum, vrbem ingressi sunt. Pulchrum & ignotum antea cunctis mortalibus inter trecentos viginti triumphos, qui à conditione vrbis vsque in id tempus acti erant, hoc spectaculum fuit, patrem & filium vno triumphali curru vectos, gloriosissimam ab his, qui patrem & filium offenderant, victoriam reportasse. Qui continuo omnibus bellis ac tumultibus domi forisque compressis, pacem totius orbis pronuntiauerũt, & Ianum geminum obseratis cohiberi claustris, sexto demum

ipſi poſt vrbem conditam cenſuerūt. Iure enim idem honos vltioni paſsionis domini impenſus eſt, qui etiam natiuitati fuerat attributus. Tunc deinde ſine vllis bellorum tumultibus in immenſum Reſpublica Romana prouehitur: ſiquidem Achaia, Lycia, Rhodus, Byzantiū, * Samos, Thracia, Cilicia, Commagene, tum primum redactæ in prouincias, Romanis iudicibus legibusq́; paruerunt. Nono autem imperij eius anno tres ciuitates Cypri terræmotu corruerunt, & Romæ magna peſtilentia fuit. Veſpaſianus autem in villa propria circa Sabinos nono anno principatus ſui profluuio vētris mortuus eſt. Anno ab vrbe cōdita octingenteſimo vigeſimooctauo, Titus ſegregatis à numero principū Othone & Vitellio, ab Augusto octauus biēnio poſt Veſpaſianum regnauit. Cuius tanta tranquillitas in imperio fuit, vt nullius omnino ſanguinem in republica adminiſtrāda fudiſſe referatur. Et tamen tunc Romæ orto repentè incendio, plurimæ ædes publicæ concrematæ ſunt. Abruptum tunc etiam Veſuuij montis verticem magna profudiſſe incendia ferunt, torrentibusque flammarum vicina regionis cum vrbibus hominibuſq́; deleſſe.

* Samothracia.

delesse. Titus cum ingenti omnium luctu in eadem villa, qua pater eius, morbo assumptus est.

De Flauij Domitiani Cæsaris imperio, rebus gestis & facinoribus.

CAPVT X.

ANno ab vrbe condita octingẽtesimo tricesimo, Domitianus Titi frater, ab Augusto nonus, fratri successit in regnũ. Qui per annos quindecim ad hoc paulatim per omnes scelerum gradus creuit, vt confirmatissimam toto orbe Christi ecclesiam, datis vbique crudelissimæ persecutionis edictis, conuellere auderet. Is in tantam superbiam prolapsus fuit, vt dominũ sese ac deum vocari, scribi, colique iusserit. Nobilissimos è senatu, inuidiæ simul ac prædæ causa, alios palam interfecit, alios in exilium trusit, ibiq; trucidari imperauit. Libidinis intemperãtia quicquid cogitari potest, fecit. Plurimas vrbis ædes, destructis populi Romani rebus, extruxit. Bellũ aduersum Germanos & Dacos per legatos gessit pari reip. pernicie, cũ & in vrbe ipse senatũ populumq; laniaret, & foris male circumactum exercitum assidua hostes cæde conficerent. Namquanta fuerint Diurpanei Dacorũ

regis cum Fuſco duce prælia, quantæque Romanorum clades, longo textu euoluerem, niſi Cornelius Tacit. qui hanc hiſtoriam diligentiſsimè contexuit, de reticendo interfectorum numero, & Salluſtium Criſpum, & alios auctores quamplurimos ſanxiſſe, & ſe ipſum idem potiſsimũ elegiſſe dixiſſet. Domitianus tamen prauiſsima elatus iactantia, ſub nomine ſuperatorum hoſtium de extinctis legionibus triumphauit. Idemque efferatus ſuperbia, qua ſe deum coli vellet, perſecutionem in Chriſtianos agi ſecundus à Nerone imperauit. Quo tempore etiã beatiſsimus Iohannes apoſtolus in Patmum inſulam relegatus fuit. Inter Iudęos quoque acerbitate tormentorum & cruentiſsimæ quæſtionis exquiri genus Dauid, atque interfici præceptum eſt, dum prophetis ſanctis & inuidetur, & creditur; quaſi adhuc futurus eſſet ex ſemine Dauid, qui regnũ poſſet adipiſci. Continuo tamẽ Domitianus crudeliter in palatio à ſuis interfectus eſt: cuius cadauer populari ſandapila per veſpillones exportatum, atq; ignominioſiſſimè ſepultum eſt.

Coccei Nerua Cæſaris imperium.

CAPVT XI.

Anno

ANno ab vrbe condita octingentesimo quadragesimosexto, quamuis Eutropius quinquagesimum húc esse annum scripserit, Nerua admodum senex à Petronio præfecto prætorio, & Parthenio spadone interfectore Domitiani, imperator decimus ab Augusto creatus, Traianum in regnum adoptauit, per quē reuera afflictæ Reip. diuina prouisione cōsuluit. Hic primo edicto suo cunctos exules reuocauit: vnde & Iohannes apostolus hac generali indulgentia liberatus, Ephesum redijt: emensóque anno imperij sui, Nerua confectus morbo diem obijt.

D. Vlpij Traiani Cæs. Augusti imperium, & res gesta.

CAPVT XII.

ANno ab V. C. DCCCXLVII. Traianus genere Hispanus, XI. ab Augusto, reipub. gubernacula Nerua tradente suscepit, ac per annos decem & nouē tenuit. Apud Agrippinam Gallię vrbem insignia sumpsit imperij: mox Germaniam trans Rhenum in pristinum statum reduxit: trans Danubium multas gentes subegit. Regiones autem trans Euphratem & Tigrim sitas prouincias fecit. Seleuciam

& Ctesiphontē & Babylonē occupauit. In persequendis sane Christianis errore deceptus, tertius à Nerone cū passim repertos cogi ad sacrificandū idolis, ac detrectantes interfici præcepisset, plurimique interficerentur, Plinij Secundi, qui inter cæteros iudices persecutor datus fuerat, relatu admonitus, eos homines præter confessionē Christi honestaq; conuēticula nihil contrariū Romanis legib. facere, fiducia sane innocentis cōfessionis nemini mortē grauem ac formidolosam videri, rescriptis illico leniorib. tēperauit edictū. Veruntamen continuo Romæ aurea domus, à Nerone totis priuatis publicisq; rebus impensis condita, repētino conflagrauit incendio: vt intelligeretur missa etiā ab alio persecutio in ipsius potissimè monumentis, à quo primū exorta esset, atq; in ipso auctore puniri. Terræmotu IIII. vrbes Asiæ subuersæ, Helea, Myrina, Pitane, Syme & Græciæ ciuitates duæ, Opuntiorū & Oritorū. Tres Galatiæ ciuitates eodē terræmotu dirutæ. Pantheon Romæ fulmine concrematū. Terræmotus Antiochiā pene totam subruit ciuitatē. Incredibili deinde motu sub vno tēpore Iudæi, quasi rabie efferati, per diuersas

uersas terrarum partes exarserunt. Nam & per totam Libyam aduersus incolas atrocissima bella gesserunt: quę adeo tunc interfectis cultoribus desolata est, vt nisi postea Hadrianus imperator collectas illuc aliunde colonias deduxisset, vacua penitus terra, abraso habitatore, mansisset. Aegyptum vero totam & Cyrenē & Thebaida cruētis seditionibus turbauerūt. In Alexandria autem commisso prælio victi & attriti sunt. In Mesopotamia quoq; rebellantibus iussu imperatoris bellū illatū est. Itaque multa millia eorum vasta cæde deleta sunt. Sane Salaminam vrbem Cypri, interfectis omnibus accolis, deleuerunt. Traianus, vt quidā ferunt, apud Seleuciam Isauriæ vrbem profluuio ventris extinctus est.

D. Aelius Hadrianus Cæsar, eiusq; imperium.

CAPVT XII.

ANno ab vrbe condita octingentesimo sexagesimoseptimo Hadrianus consobrinæ Traiani filius, XII. ab Augusto principatum adeptus, vno & viginti annis imperauit. Hic per Quadratum discipulum apostolorum, & Aristidem Atheniensem, virum fide sapientiaque plenumque, & per Serenum Granium legatū,

libris de Christiana religione compositis instructus atque eruditus, præcepit per epistolam, ad Minucium Fundanum proconsulem Asiæ datam, vt nemini liceret Christianos sine obiectu criminis aut probatione damnare. Idem quoque continuò pater patriæ in senatu vltra morem maiorum appellatur, & vxor eius Augusta. Hadrianus rempublicam iustissimis legibus ordinauit, bellum contra Sauromatas gessit & vicit. Iudæos sane perturbatione scelerum suorum exagitatos, & Palæstinam prouinciam, quondam suam depopulantes, vltima cæde perdomuit: vltusque est Christianos, quos illi Cotheba duce, quod sibi aduersus Romanos non assentarentur, excruciabant. Præcepitque, ne cui Iudæo introeundi Hierosolymam esset licentia, Christianis tantum ciuitate permissa: quam ipse in optimum statum, murorum extructione reparauit, & Aeliã vocari de prænomine suo præcepit.

D. Antonini Pij Cæsaris imperium.

CAPVT XIIII.

ANno ab vrbe condita octingentesimo octogesimooctauo, Antoninus cognomẽto Pius, decimustertius ab Augusto

gusto imperator creatus, cum liberis suis Aurelio & Lucio, viginti & non plenis tribus annis remp. gubernauit, adeo tranquille & sancte, vt merito pius, & pater patriæ nominatus sit. Huius tamen temporibus Valentinus hęresiarches, & Cerdo magister Marcionis Romam venerũt. Verum Iustinus philosophus librum pro Christiana religione compositum Antonino tradidit, benignumq; eũ erga Christianos homines fecit. Antoninus ad duodecimum ab vrbe lapidem morbo correptus, interijt.

M. Antoninus Verus quid in imperio suo gesserit.

CAPVT XV.

ANno ab vrbe condita DCCCCXI. Marcus Antoninus Verus, decimus quartus ab Augusto, regnũ cum Aurelio Cõmodo fratre suscepit, mansitque in eo annis decẽ & nouem. Hi primi rempub. æquo iure tutati sunt, bellum deinde cõtra Parthos admirabili virtute & felicitate gesserũt. Lucius Antoninus Verus ad id bellũ profectus est. Vologæsus enim rex Parthorũ, graui eruptione Armeniã, Cappadociam, Syriamque vastabat. Sed Antoninus per strenuissimos duces ma-

gnis rebus gestis, Seleuciam Assyriæ vrbem super Hydaspen fluuiũ sitam,cũ quadringentis millibus hominum cepit, & cum fratre de victoria Parthica triũphauit, ac non multò pòst,dum cum fratre in vehiculo sedet,casu morbi,quẽ apoplexiam Græci vocant,suffocatus interijt. Eo defuncto, Marcus Antoninus solus reipub.præfuit. sed in diebus Parthici belli persecutiones Christianorum quarta iam post Nerorem vice, in Asia & in Gallia graues præcepto eius extiterunt, multiq; sanctorum martyrio coronati sunt. Secuta est lues plurimis infusa prouincijs:totãque Italiam pestilentia tanta vastauit, vt passim villę,agri atque oppida sine cultore atq; habitatore deserta,in ruinas syluasque concesserint.Exercitum vero Romanorum, cunctasque legiones per longinqua latè hiberna dispositas, ita consumptas ferunt, vt Marcomanicum bellum, quod continuo exortum est, non nisi nouo delectu militum, quem triennio iugiter apud * Carnotum Marcus Antoninus habuit, gestum fuisse referatur. Hoc quidem bellum prouidẽtia Dei administratum esse cum plurimis argumentis, tũ præcipue epistola grauissimi ac modestissimi

Carnuntinum.

ſtiſsimi imperatoris apertiſsimè declaratum eſt. Nam cum inſurrexiſſent gentes immanitate barbaræ, multitudine innumerabiles, hoc eſt, Marcomani, Quadi, Vandali, Sarmatæ, Sueui, atque omnis pene Germania, & in Quadorum vſque fines progreſſus exercitus, circunuētuſq́ue ab hoſtibus, propter aquarũ penuriã, præſentius ſitis quàm hoſtis periculũ ſuſtineret: ad inuocationẽ nominis Chriſti, quã ſubito magna fidei conſtãtia quidam milites effuſi in preces palam fecerunt, tanta vis pluuiæ effuſa eſt, vt Romanos quidẽ largiſsimè ac ſine iniuria refecerit, barbaros autem crebris fulminũ ictibus perterritos, præſertim cum plurimi eorum occiderentur, in fugam coëgerit. Quorum terga Romani vſque ad internecionem cædẽtes, glorioſiſsimam victoriam, & omnibus pene antiquorum titulis præferendam, rudi paruoq́ue militum numero, ſed potentiſsimo Chriſti auxilio, reportarunt. Extare etiam nunc apud pleroſque dicũtur literæ Imperatoris Antonini, vbi inuocatione nominis Chriſti per milites Chriſtianos, & ſitim illam depulſam, & collatã fatetur fuiſſe victoriã. Idẽque Antoninus Commodum filium ſuum
aſſum-

aſſumpſit in regnum, pręteriti etiam temporis per omnes prouincias tributa donauit, omniaque ſimul fiſcalium negotiorum calumnioſa monimenta congeſta in foro iuſsit incendi, ſeuerioresque leges nouis conſtitutionibus temperauit. Poſtremo in Pannonia cõſtitutus, repentino morbo diem obijt.

L. Antonini Commodi, P. Aelij Pertinacis, & Didij Iuliani Cæſarum Augg. imperia.

CAPVT XVI.

ANno ab vrbe condita nongenteſimo triceſimo, Lucius Antoninus Cõmodus, decimusquintus ab Auguſto patri ſucceſsit in regnum: mãſitque in eo annis tredecim. Aduerſus Germanos bellum feliciter geſsit. Cæterùm per omnia luxuriæ & obſcœnitatis dedecora deprauatus, gladiatorijs quoque armis ſæpiſsimè in ludo depugnauit, & in amphitheatro feris ſeſe obiecit frequenter: interfecit etiam quamplurimos ſenatores, maximè quos animaduertit nobilitate induſtriaq́; excellere. Flagitia regis, pœna vrbis inſequitur. Nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta inflammatio bibliothecam illam maiorum cura ſtudioque compoſitam, ædeſque alias iuxtà ſitas, rapaci turbine

bine concremauit. Deinde aliud incendium postea Romæ exortum, ædem Vestæ & palatium, plurimamque vrbis partem solo coæquauit. Commodus cunctis incommodus, in domo Vestiliani strangulatus interijsse fertur, hostis generis humani etiam viuus iudicatus. Post hunc à senatu creatus est senex Aelius Pertinax, XVI. ab Augusto, qui sexto mense quàm regnare cœperat, Iuliani Iurisperiti scelere in palatio occisus est. Iulianus interfecto Pertinace, inuasit imperium: sed mox à Seuero apud pontem Muluium bello ciuili victus, & interfectus est mense septimo postquam cœperat imperare. Ita inter Pertinacem & Iulianum vnus annus absumptus est.

De imperio Septimij Seueri Pertinacis Cæsaris Aug. quomodo Christianos afflixerit.

CAPVT XVII.

ANno ab vrbe condita nongentesimo quadragesimo quarto, Seuerus genere Afer Tripolitanus, ab oppido Lepti: qui se ex nomine imperatoris, quẽ occisum vltus fuerat, Pertinacem appellari voluit, decimusseptimus ab Augusto destitutum adeptus imperium, decẽ & octo annis tenuit. Hic natura sæuus, multis

ſemper bellis laceſsitus, fortiſsimè quidē rempub. ſed laborioſiſsimè rexit. Peſcennium nigrum, qui in Aegypto & Syria ad tyrannidem aſpirauerat, apud Cyzicū vicit & interfecit. Iudæos & Samaritas rebellare conantes ferro coërcuit. Parthos & Arabas Adiabenosque ſuperauit. Quinta poſt Neronem perſecutione Chriſtianos excruciauit, plurimique ſanctorū per diuerſas prouincias martyrio coronati ſunt. Hanc profanam in Chriſtianos & eccleſiam Dei præſumptionem Seueri, cœleſtis vltio è veſtigio acta ſubſequitur. Nam continuò rapitur, vel potius retrahitur in Galliam Seuerus è Syria ad tertiū ciuile bellum. vnum iam enim Romæ aduerſum Iulianum, aliud in Syria contra Peſcennium geſſerat, tertium Clodius Albinus Iuliani in occidendo Pertinace ſocius, qui ſe in Gallia Cæſarem fecerat, ſuſcitabat: cuius bello multum vtrinque Romani ſanguinis fuſum eſt. Albinus tamen apud Lugdunum oppreſſus & interfectus eſt. Seuerus victor in Britannias defectu pene omnium ſociorum trahitur. vbi magnis grauibusque prælijs ſæpe geſtis, receptam partem inſulæ à cæteris indomitis gentibus vallo diſtinguēdam puta-

putauit. Itaque magnam fossam firmissimumque vallum crebris insuper turribus comminutum per centum triginta & duo millia passuum à mari ad mare duxit. Ibique apud Eboracum oppidum morbo obijt, relinquens duos filios, Bassianum & Getam. quorum Geta hostis publicus iudicatus, interijt: Bassianus Antonini cognomine assumpto, regno potitus est.

De Aurelij Antonini Caracallæ, Opilij Macrini, M. Aurelij Antonini Heliogabali, & Aurel. Alexandri Seueri imperijs.

CAPVT XVIII.

ANno ab vrbe condita nongentesimo sexagesimo secundo, Aurelius Antoninus Bassianus, idemque Caracalla, decimusoctauus ab Augusto principatum adeptus est, mansitque in eo annis non plenis septem. Vixit patre asperior, omnibus libidine intemperantior, qui etiam nouercam suam Iuliam vxorem duxerit. Hic contra Parthos bellum moliens inter Edessam & Carras ab hostibus circunuētus, occisus est. Post hūc decimusnonus ab Augusto Opilius Macrinus, qui præfectus p̄torio erat, cū filio Diadumeno inuasit imperiū: sed emēsō anno continuo apud Archelaidē militari tumultu

voluntate imperator ab exercitu, postquàm bellum in Germania prospere gesserat creatus, persecutionem in Christianos sextus à Nerone exercuit. Sed continuò, hoc est, tertio quàm regnabat anno, à Pupieno Aquileiæ interfectus, & persecutionis & vitę finem fecit. Qui maxime propter Christianam Alexandri, cui successerat, & Mamææ matris eius familiam, persecutionem in sacerdotes & clericos, id est, doctores, vel præcipue propter Origenem presbyterum miserat. Anno ab vrbe condita nongentesimo XCI. Gordianus vigesimustertius ab Augusto imperator creatus est, mansitque in eo annis sex. Nã Pupienus interfector Maximini, & frater eius Albinus, qui vsurpauerant imperium, in palatio mox interfecti sunt. Gordianus admodum puer in orientem ad bellum Parthicum profecturus, sicut Eutrop. scribit, Iani portas aperuit: quas vtrum post Vespasianũ & Titum aliquis clauserit, neminem scripsse memini, cum tamen eas ab ipso Vespasiano post annum apertas, Cornelius Tacitus prodat. Igitur Gordianus ingentibus prælijs aduersum Parthos prospere gestis, suorum fraude haud longe à Circesso super Eu-

phratem interfectus est.

Imperium M. Iulij Philippi cum filio.

CAPVT XX.

ANno ab vrbe condita nongentesimo XCVII. Philippus vicesimusquartus ab Augusto imperator creatus, Philippum filium suum consortem regni fecit, mansitque in eo annis septem. Hic primus imperatorum omnium Christianus fuit, ac post tertium imperij eius annum, millesimus à conditione Romæ annus impletus est. Ita ludis magnificis augustissimus omniũ præteritorũ hic natalis annus à Christiano imperatore celebratus est. Nec dubiũ est, quin Philippus huius tantæ deuotionis gratiam & honorem ad Christum & ecclesiam reportarit, quando vel ascensum fuisse in Capitoliũ, immolatasque ex more hostias nullus au ctor ostendit, Ambo tamen, quãuis diuersis locis, tumultu militari & Decij fraude interfecti sunt.

Quincti Traiani Decij, & Galli Hostiliani cum Volusiano filio imperium.

CAPVT XXI.

ANno ab vrbe condita millesimo quarto, Decius ciuilis belli incentor & repressor, occisis Philippis, XXV.

ab Augusto inuasit imperium, tenuitque annis tribus. Idem continuo, in quo se etiam ob hoc Philippos interfecisse docuit, ad persequendos interficiendosque Christianos, VII post Neronem feralia dispersit edicta, plurimosque sanctorũ ad coronas Christi de suis crucibus misit. Idemq; filium suum Cæsarem legit, cum quo simul cõtinuo in medio barbarorũ sinu interfectus est. Anno ab vrbe condita millesimoseptimo, Gallus Hostilianus vicesimussextus ab Augusto regnum adeptus, vix duobus annis cũ Volusiano filio obtinuit. Exoritur vltio violati nominis Christiani, & vsquequo ad profligandas ecclesias edicta Decij cucurrerunt, eatenus incredibilium morborum pestis extenditur. nulla fere prouincia Romana, nulla ciuitas, nulla domus fuit, quæ non illa generali pestilentia correpta atque vastata sit. Hac sola pernicie insignes Gallus & Volusianus, dum contra Aemilianum nouis rebus studentem bellum ciuile moliuntur, occisi sunt. Aemilianus tamen tertio mense inuasæ tyrannidis extinctus est.

Valerianus & Gallienus quomodo & quamdiu impetrauerint. Interim de persecutione ecclesiæ,

eiusq́, per varia bella & tyrannorum conspirationes vltione.

CAPVT XXII.

ANno ab vrbe condita millesimo X. duo imperatores vigesimoseptimo post Augustum loco creati sunt. Valerianus in Rhetia ab exercitu Augustus est appellatus. Romæ autem à senatu Gallienus Cæsar creatus, mansitque Gallienus in regno infœliciter annis quindecim, respirante paulisper ab illa supra solitum iugi & graui pestilentia humano genere. Prouocat pœnam suam obliuiosa malitia. Impietas enim flagella quidem excruciata sentit, sed à quo flagellatur, obdurata non sentit. Vt de superioribus taceam, facta à Decio Christianorum persecutione totum Romanum imperium pestilentia magna vexauit. Mentita est iniquitas sibi, prauo in perniciem suam circunuenta iudicio pestilentiam communis casus esse, accidentemque ex morbis mortem, naturæ finem esse, non pœnam. Rursus igitur atque in breui iram dei sceleratis actionibus prouocat, exceptura plagam, cuius aliquãdo meminisse cogatur. Valerianus siquidem mox vt arripuit imperium octauus à Nerone, adigi per tormẽta Christianos

ſtianos ad idololatriam, abnegantesque interfici iuſsit, fuſo per omnem Romani regni latitudinem ſanctorum ſanguine. Valerianus illico, nefarij auctor edicti, à Sapore Perſarum rege captus, imperator populi Romani, ignominioſiſsima apud Perſas ſeruitute conſenuit: hoc infamis officij continua, donec vixit, damnatione ſortitus, vt ipſe acclinis humi, regem ſemper aſcenſurum in equum non manu ſua, ſed dorſo attolleret. Et Gallienus quidem tam claro Dei iudicio territus, tamque miſero collegæ permotus exemplo, pacem eccleſijs trepida ſatisfactione reſtituit. Sed nõ compenſans iniuriæ vltionisque menſuram vnius impij, quamuis perpetua & ſupra modum abominanda captiuitas, contra tot millia excruciata ſanctorum, iuſtorumque ſanguis ad Deũ clamans, in eadem ſeſe terra vbi fuſus eſt, vindicari rogat. Nòn enim de ſolo conſtitutore præcepti iuſto ſupplicium iudicio flagitabatur, ſed etiam executores, delatores, accuſatores, ſpectatores, ac iudices, poſtremo omnes qui iniuſtiſsimæ crudelitati vel tacita voluntate aſſentiebantur, quia Deus ſecretorum cognitor eſt, & quorum maxima per omnes prouincias

pars hominum versabatur, eadem vltionis plaga corripi iustum erat. Soluuntur repente vndique permissu Dei ad hoc circumpositæ relictæque gentes, laxatisque habenis, in omnes Romanorum fines inuehuntur. Germani Alpibus, Rhetia, totaq; Italia penetrata, Rauenam vsq; perueniunt. Alamanni Gallias peruagantes, etiam in Italiam transeunt. Græcia, Macedonia, Pontus, Asia, Gothorum inundatione deletur. Nam Dacia trans Danubiũ in perpetuum aufertur. Quadi & Sarmatę Pannonias depopulantur. Germani vlteriores abrasa potiuntur Hispania. Parthi Mesopotamiam auferunt, Syriamq; corrodũt. Extant adhuc per diuersas prouincias in magnarum vrbium ruinis paruę &
* sex pauperes * ædes, signa miseriarum, & nominum indicia seruantes: ex quibus nos quoque in Hispania Tarraconẽm nostrã ad consolationem miseriæ recentis osten dimus. Et ne quid forte Romani corporis ab hac dilaceratione cessaret, conspirant intrinsecus tyranni, consurgunt bella ciuilia, funditur vbique plurimus sanguis Romanorum, Romanis barbarisque sæuientibus. sed cito ira Dei in misericordiam vertitur, & cœptæ vltionis maior for ma quàm

ma quàm pœna in mensuram plenitudinis reputatur. Igitur primus Genuus, qui purpuram imperij sumpserat, apud Myrsam occiditur. Postumus in Gallia inuasit tyrannidē, multo quidem reipublicæ cōmodo. Nam per decē annos ingenti virtute ac moderatione vsus, & dominantes hostes expulit, & perditas prouincias in pristinam faciem reformauit, seditione tamen militum interfectus est. Aemilianus apud Moguntiacum, cum res nouas moliretur, oppressus est. Post mortem Postumi Marius ibidem inuasit imperium, sed continuo interfectus est. Deinde Victorinus à Gallis vltro creatus, & post paululum occisus est. Huic successit Tetricus, qui tunc Aquitanicæ præsidatus administrabat officium, multasque seditiones militum pertulit. At vero in oriente per Odenatum quendā, collecta agresti manu, victi repulsique Persæ, defensa Syria, recepta Mesopotamia est, & vsque ad Ctesiphontem rusticani Syriæ cum Odenato suo vincendo venerunt. Gallienus autē cum remp. deseruisset, ac Mediolani libidinibus inseruiret, occisus est.

Flauius Claudius, Aurelius Quintillus, & Valerius Aurelianus imperatores.

CAPVT XXIII.

ANno ab vrbe condita millesimo vicesimoquinto, Claudius XXVIII. voluntate senatus sumpsit imperium, statimque Gothos iam per annos quindecim Illyricum Macedoniamque vastantes bello adortus, incredibili strage deleuit, cui à senatu clypeus aureus in curia, & in Capitolio statua æque aurea decreta est. sed cõtinuò apud Syrmium priusquam biennium in imperio expleret, morbo correptus interijt. Claudio mortuo, Quintillus frater eius ab exercitu imperator electus, vir quidem moderationis vnicæ, & solus fratri præferendus, XVII. imperij die interfectus est. Anno ab vrbe condita millesimo vicesimoseptimo, Aurelianus vicesimusnonus imperiũ adeptus, quinque annis & sex mensibus tenuit, vir industria militari excellẽtissimus. Expeditione in Danubiũ suscepta, Gothos magnis prælijs profligauit, ditionemque Romanam antiquis terminis statuit. Inde in orientem conuersus, Zenobiam, quæ occiso Odenato marito suo Syriã receptã sibi vindicabat, prælij magis terrore quàm

prælio

prælio in poteſtatem redegit. Tetricum in Gallia minimè ſufficientem, ſuſtinere ſeditiones militum ſuorum, ſcribentemq; etiam, Eripe me his inuictè malis, ac per hoc proditorē exercitus ſui, ſine labore ſuperauit. Sic orientis & aquilonis receptor magna gloria triumphauit: vrbem Romam muris firmioribus cinxit. Nouiſsimè cum perſecutionem aduerſus Chriſtanos agi, nonus à Nerone decerneret, fulmen ante eum magno pauore circunſtantium ruit, ac non multo pòſt in itinere occiſus eſt.

Claudius Tacitus, Annius Florianus, Aurel. Valerius Probus, & M. Aurelius Carus imperatores.

CAPVT XXIIII.

Anno ab vrbe condita milleſimo triceſimoſecundo, Tacitus triceſimus adeptus imperium, ſexto menſe occiſus in Ponto eſt. Poſt quem Florianus parem regni ſortem ferens, tertio demum menſe apud Tarſum interfectus eſt. Anno ab vrbe condita milleſimo triceſimotertio, Probus triceſimuſprimus regnū ſortitus, obtinuit annis ſex & menſibus quatuor. Gallias iamdudum à barbaris occupatas, per multa & grauia prælia deletis

tandem hostibus, ad perfectum liberauit. Bella deinde ciuilia equidē plurimo sanguine duo gessit: vnum in oriente, quo Saturnium tyrannide subnixum oppressit & cepit: aliud, quo Proculum & Bonosum apud Agrippinam magis prælijs superatos interfecit. Ipse autem apud Syrmiū in turre ferrata militari tumultu interfectus est. Anno ab vrbe cōdita millesimo tricesimonono, Carus Narbonensis, tricesimussecundus suscepit imperium, ac biennio tenuit. Qui cum filios suos Carinum & Numerianum consortes regni effecisset bello Parthico, postquā duas nobilissimas Parthorum vrbes Cochē & Ctesiphontem cepit, super Tigridem in castris fulmine ictus interijt. Numerianus, qui cum patre fuerat, rediens, fraude Apri soceri sui interfectus est.

C. Aurelius Valerius Diocletianus quomodo imperauerit, & quid sub eo perq; eum gestū sit. Romanum imperium primo dissectum.

CAPVT XXV.

ANno ab vrbe cōdita millesimo quadragesimoprimo, Diocletianus tricesimustertius ab exercitu imperator electus, annis viginti fuit. Statimque vt potestatis copiam habuit Aprum interfe-

ctorem

ctorem Numeriani manu sua interfecit. Carinum deinde, quem Carus Cæsarem in Dalmatia reliquerat, flagitiosè viuentem, difficillimo bello & maximo labore superauit. Dehinc cum in Gallia Amandus & Aelianus collecta rusticanorũ manu, quos Vacaudas vocabant, perniciosos tumultus excitauissent, Maximianum cognomento Herculium Cæsarẽ fecit, misitque in Gallias: qui facilè agressis hominum imperitam & confusam manum militari virtute compescuit. Deinde Carausius quidam, genere quidem infimus, sed consilio & manu promptus, cum ad obseruanda oceani litora, quæ tunc Franci & Saxones infestabant positus, plus in pniciem, quàm in prouectum reipubliæ ageret, ereptam prædonibus prædam nulla ex parte restituendo dominis, sed sibi soli vindicando, accendens suspicionem, quia ipsos quoque hostes ad incursandos fines artifici negligentia permitteret, quamobrem à Maximiano iussus occidi, purpuram sumpsit, ac Britannias occupàuit. Igitur per omnes Romani imperij fines subitarum turbationum fragores concrepuerunt. Carausio rebellante in Britãnijs, Achilleo in Aegypto, cũ & Africam

Quinquegentiani infestarent, Narseus etiam rex Persarum orientem bello premeret. Hoc periculo Diocletianus permotus Maximianum Herculium ex Cæsare fecit Augustum, Constantium vero & Maximianum Galerium, Cæsares legit. Constantius Herculij Maximiani priuignam Theodoram accepit vxorē: ex qua sex filios fratres Constantini sustulit. Carausius Britannia sibi per septem annos fortissimè vindicata ac retenta, tandem fraude Allecti socij sui interfectus est. Allectus postea ereptam Carausio insulam per triennium tenuit, quem Asclepiodotus præfectus prætorio oppressit, Britanniamque post decem annos recepit. Constantius verò Cæsar in Gallia primo prælio ab Alamannis profligato exercitu suo vix ipse surreptus est: secundo autem secuta est satis secunda victoria. Nam paucis horis sexaginta millia Alamannorum cæsa referuntur. At Maximianus Augustus Quinquegentianos in Africa domuit. Porro autem Diocletianus Achilleum obsessum per octo menses apud Alexandriam cepit & interfecit. Sed immoderata victoria vsus Alexandriam direptioni dedit, Aegyptum totam proscriptioni-

bus

bus cædibusque fœdauit. Præterea Galerius Maximianus, cum duobus iam prçliis aduersus Narseum conflixisset, tertio inter Gallinicum & Carras congressus & victus, amissis copijs, ad Diocletianũ refugit. A quo arrogãtissimè excepus est, ita vt per aliquot millia passuum purpuratus ante vehiculum eius cucurrisse referatur. Veruntamen hac contumelia quasi cote ad virtutem vsus est, per quam detrita regij fastus rubigine, aciem mentis expedijt. Itaque mox per Illyricum & Mœsiam vndique copias cõtraxit, raptimque in hostem reuersus, Narseum magnis cõsilijs viribusque superauit. Extinctis Persarum copijs, ipsoque Narseo in fugam acto, castra eius inuasit, vxores, sorores, liberosque cepit, immensam vim gazæ Persicç diripuit, captiuos quamplurimos Persarum nobilium abduxit. Reuersus in Mesopotamiam, à Diocletiano plurimo honore susceptus est. Postea per eosdem duces strenue aduersus Carpos, Basternasque pugnatum est. Sarmatas deinde vicerunt: quorum copiosissimam captiuam multitudinem per Romanorũ finium dispersere præsidia. Interea Diocletianus in oriente, Maximianus Herculius

in occidente vastari ecclesias, affligi interficique Christianos decimo post Neronem loco prçceperunt. quæ persecutio omnibus ferè antè actis diuturnior atque immanior fuit. Nam per decem annos incendijs ecclesiarum, proscriptionibus innocentum, cædibus martyrum incessabiliter acta est. Sequitur terræmotus in Syria, ex quo apud Tyrum & Sidonem passim labentibus tectis, multa hominũ millia prostrata sunt. Secundo persecutionis anno Diocletianus ab inuito exegit Maximiano, vt simul purpuram imperiumq; deponerent, ac iunioribus in remp. substitutis, ipsi in priuato otio consenescerent. Itaq; sub vna die Diocletianus apud Nicomediam, Maximianus apud Mediolanum, potestatẽ imperij simul cultumq; posuerunt. Galerius & Constantius Augusti, primi Romanum imperiũ in duas partes determinauerunt: Galerius Maximianus Illyricum, Asiam & orientem: Constantius Italiã, Africam, Hispaniã, & Gallias obtinuit. Sed Cõstantius vir trãquillissimus, Gallia tantum Hispaniaque contentus, Galerio cçteris partibus cessit. Galerius duos Cæsares legit, Maximinum, quem in oriente constituit, & Seuerum,

cui permisit Italiam, ipse in Illyrico constitutus. Constātius vero Augustus summæ mansuetudinis & ciuilitatis, in Britānia mortem obijt. qui Constantinum filium ex concubina Helena creatum imperatorem Galliarum reliquit.

Constātinus Magnus imperator Cæs. Augu. Interim obiectiones aduersariorum de nouissima decennaliq; ecclesiæ vastatione pulchrè diluit.

CAPVT XXVI.

ANno ab vrbe condita millesimo sexagesimoprimo, Cōstantinus tricesimusquartus ab Augusto gubernacula imperij à Constantio patre suscepit, quæ vno & triginta annis fœlicissimè tenuit. Occurritur mihi subito, & tripudijs quibusdam insultatur: Eia, inquiunt, tandē in foueas nostras diu expectate venisti, hic te decursurum opperiebamur, hic delapsum opprimimus, hic cōfusum tenemus. Sustinuimus te hactenus artificiosè quodammodo & callide fortuitas temporum mutationes Christianorū vltionibus coaptantem. Et interdum quidem verisimilium specie permoti, vtpote homines ignari diuinorum secretorū, timore palluimus, sed nunc euacuauit Maximianus noster omnem scenam fabulæ tuæ,

noſtræque religionis antiquitatem columna inexpugnabilis fulſit. Per annos decem euerſæ ſunt eccleſiæ veſtræ, vt etiã tu fateris: dilacerati cruciatibus, exinaniti mortibus toto orbe Chriſtiani. Tenemus euidens teſtimonium tuum, nullam ſuperiorem perſecutionem adeo vel grauem vel diuturnam fuiſſe. Et tamen ecce inter tranquilliſsima temporum bona, ipſorum quoque imperatorum, qui iſta fecerunt, inuſitata felicitas. Nulla domi fames, nulla peſtilentia, nullum foris bellum niſi volũtarium, quo exerceri vires, non periclitari, queant. Res præterea humano generi hucuſque incognita, multorum ſimul regum patiens conſortium, & magna concordia, poteſtasque communis, alias nunquam, nunc in cõmune proſpiciens. Deinde etiam quod abſque vlla hactenus mortalium notitia eſt, imperatores illi maximi quippe & perſecutores, honore depoſito & aſſumpta quiete, priuati, quod beatiſsimum homines, & ſummum bonum vitæ bonæ iudicant, & hoc tunc velut præmij loco, auctores perſecutionis adepti ſunt, quando accenſa perſecutio, medio ſui tempore toto orbe ſæuiebat. An etiam hanc beatitudinem illis

temporibus pœnaliter accidisse asseris & nos hinc quoque terrere moliris? Quibus humiliter responderim, me plurima cura pietatis accinctum, commonere de veris, non terrere de falsis. Decem persecutiones à Nerone vsq; ad Maximianum ecclesia Christi passa est. Nouem (vt ego dixi) vltiones, vt ipsi non negant, calamitates è vestigio consecutæ sunt. Nec in verbo premor, vtrum debitæ vltiones, an fortuitæ permutationes fuisse videantur, quę tamen meo suoque testimonio clades fuerunt. In decima hæsitatum putant miseri & cæci, non videntes tanto eam ipsis fuisse grauiorem, quāto minus intellecta est. Impius enim flagellatur, & non sentit: quod cum expositum fuerit, inuiti licet propter ipsam rerum fidem fatebuntur: quia ex illa Maximianæ persecutionis maxima punitione ista sunt vulnera, quibus etiam nunc isti dolent, & intantū dolent, vt etiam clament, nosque ad reclamandum lacessant solicitos fieri, qualiter conticescant.

Collatio populi Israëlitici & Christiani, Aegyptiaci item & Romani, quomodo illi pro Deo in afflictionibus, hi à Deo in plagis similia ferè passi sunt.

CAPVT XXVII.

IN primo libello expoſitũ à nobis eſt, Pompeium Trogum & Cornelium Tacitum commemoraſſe nõ plene quidem, noſtrum vero Moyſen, etiam ipſorum teſtimonio fidelem, fideliter, ſufficienterque dixiſſe, Aegyptios & regem eorũ, cum populum Dei ſeruire intentũ & paratum Deo ſuo impediendæ deuotionis inſtinctu, ad lutum paleaſque reuocarent, decem acerbiſsimis plagis fuiſſe vexatos. Deinde violentia malorum edomitos, non ſolum coëgiſſe feſtinantem, ſed etiam proprijs ſuis argenteis & aureis vaſis accumulauiſſe. Pòſt oblitos plagæ ſuæ, & cupidos prædæ indebitæ, inuidos etiam religionis alienæ, dum innocentes auide perſequuntur, mari rubro vltimè receptos omnes funditus interijſſe. Quod ego nunc refero ac renuncio, etſi forte fide non acceptatum, exitu tamen probandum, quia hæc in figurã noſtri facta ſunt. Vterque populus vnius Dei eſt, vna populi vtriuſq; cauſa. Subdita fuit Iſraelitarũ ſynagoga Aegyptijs, ſubdita eſt Chriſtanorum eccleſia Romanis. Perſecuti ſunt Aegyptij, perſecuti ſunt & Romani. Decẽ ibi contradictiones aduerſus Moyſen,

hic decē edicta aduerſus Chriſtū. Diuerſę ibi plagæ Aegyptiorum, diuerſæ hic calamitates Romanorum. Nam vt etiā ipſas inter ſe plagas, in quantum tamen figura formæ cōparari poteſt, conferā, ibi prima habuit correptio, ſanguinē vulgo vel manaſſe de puteis, vel in fluminibus cucurriſſe: hic prima ſub Nerone exegit plaga, vt vbique morientium ſanguis eſſet, vel morbis in vrbe corruptus, vel bellis in orbe profuſus. Ibi ſequēs plaga prodidit, perſtrepentes perſultanteſque in penetralibus ranas, inediæ propemodum cauſam habitatoribus atque exilij fuiſſe: hic ſequens ſub Domitiano pœna, ſimiliter oſtendit ſatellitum militumq; eius improbis effrenatiſque diſcurſibus cruentiſsimi iuſſa principis exequentium, ad inopiam pene omnes ciues Romanos adactos exilioq; diſperſos. Ibi tertia vexatio habuit cyniphes, muſculas ſcilicet paruiſsimas ac ſæuiſsimas, quæ medijs ſæpe æſtibus per loca ſqualida coadunatim vibrando denſatæ, & in nullo volatu allabi ſolent, capilliſque hominū ac pecudum ſetis cū vrente morſu interſeri: hic itidē tertia ſub Traiano plaga Iudæos excitauit: qui cum antea vbique diſperſi ita iam quaſi non
 eſſent,

essent, quiescerent, repentino omnes calore permoti, in ipsos inter quos erant, toto orbe sæuierunt, absque magnis multarum vrbium ruinis, quas crebri terræmotus iisdem temporibus subruerunt. Ibi in quarta plaga muscæ caninæ fuerunt, reuera alumnæ putredinis, vermiumque matres: hic itidem quarta sub Marco Antonino plaga, lues plurimis infusa prouinciis, Italiam quoq; cum vrbe Roma vniuersam exercitumque Romanum per longinquos limites & diuersa hyberna dispersum, in mortem dissolutum, putredini simul ac vermibus dedit. Ibi quinta correptio pecorum ac iumentorum repentino interitu expleta est: hic similiter quinta vltione sub persecutione Seuero creberrimis ciuilibus bellis propria viscera & adiumenta reipub. hoc est, plebes prouinciarum, & legiones militum comminutæ sunt. Ibi sexta vexatio intulit vesicas efferuescentes, hulceraque manantia: hic ęque sexta punitio, quæ post Maximini persecutionem fuit, qui specialiter episcopos & clericos omissa turba populari, hoc est, ecclesiarum primates trucidari imperauerat, intumescens crebrò ira atque inuidia, non per vulgi cædem, sed per vul-

nera mortesque principum ac potentium * exaltata est. Ibi septima plaga numeratur coacta aëre grando profusa, q̃ hominibus iumentisque satis exitio fuit: hic similiter VII. sub Gallo & Volusiano, qui persecutori Decio mox interfecto successerant, plaga extitit, corrupto aëre pestis infusa: quæ per omnia Romani regni ab oriente in occidentem spatia, cum omne propemodum genus hominum & pecudum neci dedit, tum etiã corrupit lacus, infecit pabula tabo. Icti octauã Aegypti contritionem fecere excitatæ vndique locustæ, tenentes, terentes, tegentesque omnia: hic octauam æque in subuersionẽ Romani orbis excitatę vndique intulere gentes, quæ cædibus atque incendijs cunctas prouincias deleuerunt. Ibi nona turbatio diuturnas crassas ac pene tractabiles tenebras habuit, plus omnino periculi comminata quàm fecit: hic itidem nona correptio fuit, cum Aureliano persecutionẽ decernenti, diris turbinibus terribile ac triste fulmen sub ipsius pedibus ruit, ostendens quid, cum vltio talis exigeret, tantus posset vltor, nisi & clemens esset & patiens: quanquam intra sex abhinc menses succidui tres imperatores, hoc est, Aure-

* exhalata

lianus, Tacitus & Florianus, diuersis caussis interfecti sunt. Ibi postredecima plaga, quæ & nouissima omnium fuit, interfectio filiorum, quos primos quiq; genuerant: hic nihilominus decima, id est, nouissima pœna est omniũ idolorum perditio, quæ primitus facta in primis amabãt. Ibi rex potentiam Dei sensit, probauit, & timuit, ac per hoc populum Dei liberum abire permisit: hic rex potentiam Dei sensit, probauit & credidit, ac per hoc populum Dei liberũ esse permisit. Ibi nunquã populus Dei postea ad seruitutem retractus, hic nunquam populus Dei ad idololatriam coactus est. Ibi Aegyptiorũ vasa pretiosa Hebræis tradita sunt: hic in ecclesias Christianorũ præcipua paganorum templa cesserunt. Sanè illud, vt dixi, denunciandũ puto, quia sicut Aegyptijs post has decem plagas dimissos Hebræos persequi molientibus, irruit per superductum mare æterna perditio: ita & nos libere quidem peregrinantes, superuentura quandoque persecutio gentilium manet, donec mare rubrum, hoc est, ignem iudicij, ipso domino nostro Iesu Christo duce & iudice, transeamus. Hi vero in quos Aegyptiorum forma transfunditur, per-

missa

missa ad tempus potestate seruientes, grauissimis quidē permissu Dei Christianos cruciatibus persequentur. Veruntamen ijdem omnes inimici Christi cū rege suo Antichristo accepti stagno ignis æterni, quod magna impediente caligine, dū non videtur, intratur, perpetuam perditionē immortalibus arsuri supplicijs sortiētur.

De Constantini magni Augusti, Maxētij, Licinij, & Maximiani imperijs, & rebus gestis. Item de Ario hæretico, eiusq; dogmate damnato.

CAPVT XXVIII.

IGitur mortuo, vt dixi, Constantio in Britannijs, Constātinus imperator est creatus, primus imperatorū Christianus, excepto Philippo, qui Christianus annis admodum paucissimis ad hoc tantū constitutus fuisse mihi visus est, vt millesimus Romæ annus Christo potius, quàm idolis dicaretur. A Constantino autem semper omnes Christiani imperatores vsque in hodiernum diē creati sunt, excepto Iuliano, quem impia (vt aiunt) machinantē, exitiabilis vita deseruit. Hæc est lenta illa Paganorū pœna, sed certa. Hinc sani insaniunt, hinc non vulnerati compungūtur, hinc ridētes gemūt, hinc viuentes deficiunt, hinc secreto excruciātur, quos nemo perse-

perſequitur, hinc iam paucisſimi remanſerunt, qui nunquam aliquo perſequente puniti ſunt. Veruntamen qualis tunc perſecutores illos, de quorum impunitate nõ ſolum gloriari, ſed etiam inſultare conantur, finis manſit, expediam. Conſtantino in Gallijs ſtrenuisſimè rempub. procurãte, prætoriani milites Romæ Maxentium filium Herculij, qui priuatus in Lucania morabatur, Auguſtum nuncupauerunt. Maximianus Herculius iam ex Auguſto priuatus, & adhuc publicus perſecutor, occaſione filij ſolicitatus, qui imperium abiecerat, arripuit tyrannidem, Gallerius Auguſtus Seuerum Cæſarem aduerſus Maxentium Romam cũ exercitu miſit. Seuerus cum vrbem obſideret, militum ſuorũ ſcelere deſertus & proditus, atque ex eo fugiens, Rauẽnæ interfectus eſt. Herculius Maximianus perſecutor, & ex Auguſto tyrannus, confirmatum iam in imperio filium veſte ac poteſtate regia ſpoliare conatus, conuicijs autem ac tumultibus militum palam conterritus, in Galliam profectus eſt, vt Cõſtantino genero æque dolis iunctus auferret imperium: ſed per filiam deprehẽſus & proditus, deinde in fugam verſus, Maſsiliæ oppreſ-

ſus

ſus & interfectus eſt. Porrò Gallerius occiſo Seuero Licinium imperatorem creauit. Cumque perſecutionem à Diocletiano & Maximiano miſſam ipſe atrocioribus edictis accumulauiſſet, ac poſtquam per annos decem omni genere hominum exhauſit prouincias, putrefacto introrſum pectore, & vitalibus diſſolutis, cum vltra horrorem humanæ miſeriæ etiam vermes eructaret, neque medici vltra iam fœtorem ferentes, crebro iuſſu eius occiderentur, à quodam medico conſtantiam ex deſperatione ſumente increpitus, iram Dei eſſe pœnam ſuam, atque ideo à medicis non poſſe curari, edictis latè miſsis, Chriſtianos de exilijs reuocauit. Ipſe autem cruciatus non ſuſtinens, vim vitæ ſuę attulit. Ita nunc Reſp. ſub nouis quatuor principibus fuit, Conſtantino & Maxentio filijs Auguſtorum, Licinio autem & Maximiano hominibus nouis. Conſtantinus pacem eccleſijs, poſt decem annos, quàm à perſecutoribus vexabátur, indulſit. Deinde inter Conſtantinũ & Maxentium bellum ciuile exortum eſt. Maxentius ſæpe multis prælijs fatigatus, vltimè ad pontem Muluiũ victus & interfectus eſt. Maximianus perſecutionis Chriſtianorum

rum

rum incentor executorque infestissimus, apud Tarsum dū ciuile bellum contra Licinium disponit, interijt. Licinius repentina rabie suscitatus, omnes Christianos è palatio suo iussit expelli. Mox bellum inter Licinium ipsum & Constantinum efferbuit. Sed Constantinus Licinium sororis suæ virum in Pannonia primum vicit, deinde apud Cibalas oppressit. Vniuersa Græcia potitus, Liciniū crebris bellis terra marique assurgentē & repressum, tandem ad deditionem coegit: sed Herculij Maximiani soceri sui motus exemplo, ne iterum depositam purpuram in perniciem reip. sumeret, priuatū iussit occidi, quamuis omnibus iam ministris nefariæ persecutionis extinctis, hunc quoque in-
quantum* exercere potuit persecutionē, digna punitio flagitaret. Constantini filij, Crispus & Constantinus, & Licinius adolescēs, Licinij augusti filius, Constantini autem ex sorore nepos, Cæsares sunt creati. His diebus Arius Alexādrinæ vrbis presbyter, à veritate fidei catholicæ deuians, exitiabile plurimis dogma constituit. Qui simul vt primum Alexandriæ vel notus vel notatus inter confusos vulgo sectatores insectatoresque factus est,

* exercere

ab

ab Alexandro eiuſdem tunc vrbis epiſco po pulſus eccleſia eſt. Cumque homines, quos in errorem ſeduxerat, etiam in ſeditioně excitaret, apud Niceam vrbem Bithyniæ cõuentus CCCXVIII. epiſcoporum factus eſt, per quos Arianum dogma exitiabile & miſerũ euidentiſsimè deprehenſum, palã proditum ac reprobatũ eſt. Sed inter hæc latent cauſæ, cur vindicem gladium & deſtinatam in impios punitionem Conſtantinus imperator etiam in proprios egit affectus. Nam Criſpum filium ſuum & Licinium filium, ſororis filium interfecit. Præterea multas gentes diuerſis prælijs ſubegit. Vrbem nomine ſuo Romanorum regum vel primus vel ſolus inſtituit. Quæ ſola expers idolorum, ad hoc breuiſsimo tẽpore condita à Chriſtiano imperatore prouecta eſt, vt ſola Romæ, tot ſæculis miſerijſque prouectæ, forma & potentia merito poſſet æquari. Tũ deinde primus Conſtantinus iuſto ordine & pio vicẽ vertit edicto, ſiquidẽ ſtatuit citra vllã hominum cædem paganorum tẽpla claudi. Mox Gothorũ fortiſsimas & copioſiſsimas gentes in ipſo barbarici ſoli ſinu, hoc eſt in Sarmatarũ regione deleuit. Calocerum quendã in Cypro aſpi-

rantem

rantem nouis rebus oppresſit. Tricennalibus ſuis Dalmatium Cæſarē legit. Cumque bellum in Perſas moliretur, in villa publica iuxta Nicomediam, diſpoſitam bene rempub. filijs tradens diem obijt.

Conſtantinus, Conſtantius & Conſtans imperatores. Interim de Magnentio arripiente imperiū, & Decentio.

CAPVT XXIX.

Anno ab vrbe condita milleſimo nonageſimoſecundo, Conſtantinus triceſimusquintus cū Conſtantio & Conſtante fratribus ſuis adeptus imperium, vigintiquatuor annis tenuit. Fuit inter ſucceſſores Cōſtantini & Dalmatius Cęſar fratris filius, ſed continuo militari factione decerptus eſt. Interea maligna ſemper aduerſus Deum verum diaboli inſectatio, quæ ab initio mūdi vſque ad nūc, à ſyncero fidei religioniſque tramite, offuſis errorum nebulis, lubrica hominum corda perturbat, poſtquam Chriſtianis imperatoribus ſummam regiæ poteſtatis in meliora vertentibus eccleſiam Chriſti zelo idololatriæ perſequi deſtitit, aliud machinamentum, quo per eoſdem Chriſtianos imperatores Chriſti eccleſiā vexaret, inuenit. Fit igitur Ario noui erroris auctori,

auctori, cæterisque discipulis ipsius ad familiaritatem Cōstantij imperatoris prōptus aditus & facilis via. Suadetur Constantio, vt quosdam in Deo gradus credat: & qui per ianuam ab errore idololatriæ fuerat egressus, reuersus in sinū eiusdem, in Deo deos quærit, & tanquam per pseudothyrum inducitur. Peruerso igitur zelo potestas armatur illusa, & sub nomine pietatis vis persecutionis agitatur. De noua nominis electione contenditur, vt Arrianorum potius ecclesiæ quàm catholicorum sint. Sequitur terræmotus horribilis, qui plurimas orientis vrbes solo strauit. Constantinus dum Constantem fratrem bello insectatur, incauta petulantia periculis sese offerens, à ducibus eius occisus est. Constans aduersus Persas & Saporem, qui Mesopotamiam vastauerant, nouem prælijs parum prospere decertauit. Seditione nouissimè atque intēperantia militum nocte adoriri pugnam coactus, patratam pene victoriam insuper victus amisit. Post cum se intolerandis vitijs dedisset, ac pœna prouincialiū fauorem militum compararet, Magnentij dolis in oppido cui Helena nomē est, in proximo Hispaniæ interfectus est. Magnen-

tius enim apud Augustodunum arripuit imperium, quod continuo per Galliam, Africam, Italiamque porrexit. In Illyrico autem Vetranionem ætate grandæuum, imperatoré sibi milites creauerunt, virum natura simplicem, cunctisque iucundum, sed qui ne prima quidẽ vnquam literarũ elementa didicisset. Itaque cũ primas literas literarumq; syllabas imperator senex, interdum inuitus meditaretur, à Constantio qui tunc in Magnentium, vltione fratris accensus, bellũ parabat, deponere iussus imperium, abijciens cum literis purpuras, contentusque priuatis ferijs, palatiũ simul scholamque dimisit. Nepotianus deinde Romæ Constantini sororis filius, gladiatorum manu fretus, inuasit imperium. qui deinde cũ improbus ac per hoc inuisus cunctis esset, à Magnentianis ducibus oppressus est. Sequitur bellum illud horribile inter Constantium Magnentiumque apud Mursam vrbem gestum, in quo multa Romanarum virium profligatio etiã in posterum nocuit. Magnentius tamen victus aufugit, ac non multò pòst apud Lugdunũ propria se manu interfecit. Decentius quoq; frater eiusdem, quẽ Cæsarẽ Gallis præfecerat, apud Senonas

laqueo

laqueo vitam finiuit. Constantius continuo Gallum patrui filium, Cæsarē legit: quem rursus crudeliter ac tyrannice agentem, paulò postquam creauerat, occidit. Syluanum quoque per Gallias rebus nouis inhiantem, mature circumueniendum opprimendumq; curauit. Igitur Syluano interfecto, Iulianum patruelē suum, Galli fratrē, Cæsarem creatum misit ad Gallias. Itaque Iulianus Cæsar euersas oppressasque ab hostibus Gallias strenuissimè in integrum restituit. Alamannorum paruis copijs magnam multitudinem fudit. Rheno Germanos reuinxit. His elatus successibus, fastigiū vsurpauit Augusti: & mox Italiam Illyricumq; peruadens, Constantium Parthicis prælijs occupatum, regni parte priuauit. Constātius Iuliani scelere comperto, dimissa expeditione Parthorū, dū ad ciuile bellū reuertitur, in itinere inter Ciliciā Cappadociamq; defunctus est. Ita ille qui discissa pace & vnitate fidei catholicæ, Christianos aduersus Christianos armās, ciuili (vt ita dicā) bello ecclesiæ mēbra dilacerauerat, totū inquietum tempus imperij sui, molestissimumque spatium vitæ suæ, bellis ciuilibus etiam per propinquos & consangui-

neos excitatis, exercuit, exegit, expendit.

Fl. Claudius Iulianus Imperator Cæs.

CAPVT XXX.

ANno ab vrbe cōdita millesimo cēte-simo decimosexto, Iulianus dudū Cęsar, pôst aūt tricesimussextus ab Augusto regno potitus, anno vno & mensibus octo imperij summā solus obtinuit, Christianam religionem arte potius quàm potestate insectatus, vt negaretur fides Christi, & idolorum cultus susciperetur, honoribus magis prouocare, quàm tormentis cogere studuit. Aperto tamen præcepit edicto, ne quis Christianus docendorum liberalium studiorum professor esset. Sed tamen sicut à maioribus nostris compertum habemus, omnes vbique propemodum præcepti conditiones amplexati, officium quàm fidem deserere maluerunt. Iulianus autem bellū aduersus Parthos parans, cum Romanas vires contractas vndique ad destinatam secum traheret perditionem, Christianorum sanguinem dijs suis vouit, palam persecuturus ecclesias, si victoriam potuisset adipisci. Nam & Amphitheatrum Hierosolymis extrui iussit, in quo reuersus à Parthis, episcopos, monachos, omnesque eius loci

ſanctos, beſtijs etiam arte ſæuioribus obijceret, ſpectaretque laniãdos. Itaq; poſtquam à Cteſiphonte caſtra mouit, dolo cuiuſdam trãsfugæ in deſerta perductus, cum vi ſitis & ardore ſolis, atque inſuper labore arenarum confectus periret exercitus, imperator tanto rerũ periculo anxius, dum per vaſta deſerti incautius euagatur, ab obuio quodam hoſtium equite conto ictus interijt. Sic miſericors Deus impia conſilia impij morte diſſoluit.

Iouinianus imperator Caſ. Auguſt.

CAPVT XXXI.

ANno ab vrbe condita milleſimõ cẽteſimo decimoſeptimo, Iouinianus triceſimuſſeptimus imperator, in ſummo rerum diſcrimine ab exercitu creatus, cũ & locorum iniquitate captus, & hoſtibus circunſeptus, nullam euadẽdi facultatem nanciſceretur, fœdus cum Sapore Perſarum rege, etſi parum putant dignum, ſatis tamen neceſſarium pepigit: quippe vt tutum & incolumem Romanum exercitum non ſolum ab incurſu hoſtium, verumetiam à locorum periculo liberaret, Niſibin oppidum & partem ſuperioris Meſopotamiæ, Perſis conceſsit. Inde dũ ad Illyricum rediens, per Galatiam iter

agit, cùm in cubiculum quoddam nouum sese cubitum recepisset, calore prunarum & nidore parietum nuper calce illitorũ, aggrauatus & suffocatus, octauo demum mense quàm imperare ceperat, vitam finiuit.

Fla. Valerius Valentinianus imp. Cæs. Augu. cum Valente fratre. Deq; Gratiano tam Cæsare.

CAPVT XXXII.

ANno ab vrbe condita millesimo centesimo decimooctauo, Valentinianus tricesimusoctauus apud Niceam consensu militum imperator creatus est, mansitque in eo annis vndecim: qui cum Christianus integra fide sacramentum militiæ gereret, & sub Iuliano Augusto tribunus scutariorum, iussus ab imperatore sacrilego aut immolare idolis, aut militia excedere, fideliter sciens & grauiora Dei esse iudicia & meliora promissa, sponte discessit. Ita parua interiecta mora, Iuliano interfecto, ac mox Iouiniano mortuo, qui pro Christi nomine amiserat tribunatum, retribuente Christo, in locũ persecutoris sui accepit imperiũ: qui postea fratrẽ suũ Valentem participẽ fecit imperij, & Procopium tyrannum pluresque postea satellites eius occidit. Terremotus per totum

orbem

orbem factus, ita turbatum quoque pelagus excussit, vt per vicinas terrarum campestrium partes refuso mari, plurimæ insularum vrbes concussæ & subrutæ, perijsse referantur. Valens ab Eudoxio episcopo Arriani dogmatis assertore & baptizatus & persuasus, in sæuissimam hæresim declinauit: sed malignam insectationem diu texit, nec voluntati potestatem admiscuit, quoad viuentis fratris auctoritate compressus est. Contemplabatur enim de eo quantam vim in vlciscenda fide imperator posset exercere, qui tantam constantiam pro retinēda quondam miles habuisset. Horum anno imperij tertio, Gratianus Valentiniani filius imperator est factus. Eodem anno apud Atrebatas vera lana de nubibus pluuiæ mixta defluxit. Præterea Athanaricus rex Gothorum Christianos in gēte sua crudelissimè persecutus, plurimos barbarorum ob fidem interfectos, ad coronam martyrij sublimauit, quorum tamen plurimi in Romanum solum non trepidi velut ad hostes, sed certi, quod ad fratres pro Christi confessione fugerunt. Valentinianus Saxones gentem in oceani litoribus & paludibus inuijs sitā, virtute atq; agilitate terri-
 bilem,

bilem, periculosam Romanis finibus, eruptionem magna mole meditantem, in ipsis Francorum finibus oppressit. Burgundionum quoque nouorum hostium nouum nomen, qui plusquam octoginta millia (vt ferunt) armatorum, ripæ Rheni fluminis insederunt. Hos quōdam subacta interiore Germania à Druso & Tiberio adoptiuis filijs Cæsaris, per castra dispositos, aiunt in magnam coaluisse gentem: atque ita etiam nomen ex opere præsumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta, Burgos vulgo vocant: eorumque esse præualidam & perniciosam manum, Galliæ hodieque testes sunt, in quibus præsumpta possessione consistunt: quamuis prouidentia Dei omnes Christiani modo facti catholica fide, nostrisque clericis quibus obedirent receptis, blande, mansuete, innocenterque viuant, non quasi cum subiectis Gallis, sed vere cum fratribus Christianis. Anno autem vndecimo imperij sui, Valētinianus, cum Sarmatæ sese per Pannonias diffudissent, easque vastarent, bellum in eos parans, apud Brigitionem oppidum subita effusione sanguinis, quod Græce ἀπόπληξις vocatur, suffocatus & mortuus est.

Post

Post quem Gratianus filius eius occidentis imperium tenuit. Valente patruo in orientis partibus constituto, Valentinianum etiam fratrem suum paruum admodum, socium creauit imperij.

Valens imperator, quomodo Christianos punierit, & quæ bella gesserit, deq; Gratiani imperio.

CAPVT XXXIII.

ANno ab vrbe condita millesimo centesimo vicesimooctauo, Valens tricesimusnonus imperium quatuor annis Valentiniano mortuo tenuit, cui soli cum impie ageret, & potuisset erubescere, illico velut effrenata libertatis audacia legē dedit, vt monachi, hoc est, Christiani, qui ad vnum fidei opus, dimissa secularium rerum multimoda actione, se redigũt, ad militiam cogerentur. Vastas illas tunc Aegypti solitudines, arenasque diffusas, quas propter sitim ac sterilitatem periculosissimamque serpētum abundantiã conuersatio humana non nosset, magna habitantium monachorum multitudo compleuerat. Huc tribuni & milites missi, qui sanctos ac veros milites Dei alio nomine persecutionis abstraherent, interfecerunt ibi agmina multa sanctorum. Quæ autem

per diuersas vbique prouincias, his similibusq; iussis aduersus ecclesias catholicas, & rectæ fidei populos gesta sint, satis significatum ipsa reticẽdi electione sufficiat. Interea in Africæ partibus Firmus sese, excitatis Maurorum gentibus, regẽ constituens, Africam Mauritaniamque vastauit. Cęsareã vrbem nobilissimã Mauritaniæ dolo captam, deinde cædibus incendijsque completam, barbaris in prædam dedit. Igitur comes Theodosius, Theodosij qui pòst imperio præfuit, pater, à Valẽtiniano missus, effusas Maurorum gentes multis prælijs fregit, ipsum Firmum afflictũ & oppressum coëgit ad mortem. Pòst cum experientissima prouidentia totam cum Mauritania Africã meliorem pristinis legibus reddidisset, instimulante & obrepente inuidia iussus interfici, apud Carthaginem baptizari in remissionem peccatorum præoptauit: ac postquam sacramentum Christi, quod quæsierat assecutus est, post gloriosam sæculi vitam, etiam de vitæ æternitate securus, percussori iugulum vltro præbuit. Gratianus interea imperator admodum iuuenis, cum inæstimabilem multitudinẽ hostium Romanis infusam finibus cer-

neret, fretus Christi potentia, longe impari militum numero sese in hostē dedit: & continuo apud Argentariam oppidū Galliarum, formidolosissimum bellum incredibili felicitate confecit. Nam plus quàm triginta millia Alamannorum, minimo Romanorum detrimēto in eo prælio interfecta narrantur. Tertiodecimo autem anno imperio Valentis, hoc est, paruo tempore postea quàm Valens, per totum oriētem ecclesiarum lacerationes, sanctorumq; cædes egerat, radix illa miseriarū nostrarum copiosissimos simul frutices germinauit; siquidem gens Hunnorū diu inaccessis seclusa montibus, repentina rabie percita, exarsit in Gothos: eosque sparsim conturbatos, ab antiquis sedibus expulit. Gothi transito Danubio fugiētes, à Valēte sine vlla fœderis pactione suscepti, ne arma quidem, quo tutius barbaris crederetur, tradidere Romanis. Deinde propter intolerabilē auaritiā Maximi ducis, fame & iniurijs adacti, in arma surgētes, victo Valētis exercitu, per Thraciā sese miscētes, simul omnia cędibus, incendijs, rapinisq; fœdarūt. Valens egressus de Antiochia, cū vltima infelicis belli sorte traheretur, sera peccati maximi

pœnitentia ſtimulatus, epiſcopos cæterosque ſanctos reuocari de exilijs imperauit. Itaque decimoquinto imperij ſui anno lachrymabile illud bellum in Thracia cum Gothis, iam tunc exercitatione virium rerumque abundãtia inſtructiſsimis, geſsit. Vbi primo ſtatim impetu Gothorum, perturbatæ Romanorum equitum turmæ, nuda peditum deſeruere præſidia. Mox legiones peditum vndique equitatu hoſtium cinctæ, ac primum nubibus ſagittarum obrutæ, deinde cum amentes metu ſparſim per deuia cogerentur, funditus cæſæ, gladijs inſequentum contisque perierunt. Ipſe imperator cum ſagitta ſaucius, verſusque in fugam, ægre in cuiuſdam villulæ caſam deportatus lateret, ab inſequentibus hoſtibus deprehenſus, ſubiecto igne conſumptus eſt: & quo magis teſtimonium punitionis eius & diuinæ indignationis terribili poſteris eſſet exemplo, etiam communi caruit ſepultura. Conſoletur ſe, ſed in hoc ſolo peruicacia miſeriaque gentilium, quia tẽporibus & regibus Chriſtianis tantæ ſimul congeſtæ clades, preſſam reipub. onerauere ceruicem: euerſæ prouinciæ, deletus exercitus, imperator incenſus. Ma-

gnum

gnum reuerà hoc eſt ad noſtrũ dolorem, magiſque miſerum, quo magis nouum. Sed quid hoc ad conſolationem proficit paganorum, qui palam peruident & in his quoque perſecutorem eccleſiarum fuiſſe punitũ? Vnus Deus vnam fidem tradidit, vnam eccleſiam toto orbe diffudit, hanc aſpicit, hanc diligit, hãc defendit. Quolibet ſe quiſquis nomine tegat, ſi huic nõ ſociatur, alienus: ſi hanc impugnat, inimicus eſt. Conſolentur ſe gentiles inquantũ volunt, Iudæorum hæreticorumque ſupplicijs: tantum & vnum Deum eſſe, & eundem perſonarum acceptorem non eſſe, vel ex hac potiſsimum Valentis extincti probatione fateantur. Gothi antea per legatos ſupplices popoſcerunt, vt illis epiſcopi, à quibus Chriſtianæ fidei regulam diſcerent, mitterentur. Valens imperator exitiabili prauitate doctores Arriani dogmatis miſit. Gothi primæ fidei rudimentum quod accepere, tenuerunt. Itaque iuſto Dei iudicio ipſi eum viuum incenderunt, qui propter eum etiam mortui, vitio erroris arſuri ſunt.

Gratianus imperator quanta prudentia imperiũ rexerit. Theodoſius orienti & Thraciæ imperat. deq́ Arcadio & Maximo.

Caput

CAPVT XXXIIII.

ANno ab vrbe cōdita millesimo cētesimo XXXII. Gratianus quadragesimus ab Augusto, post mortem Valentis sex annis imperium tenuit, quamuis iamdudum antea cum patruo Valente & cum Valentiniano fratre regnaret: qui cū afflictum ac pene collapsum reip. statum videret, eadem prouisione qua quondam legerat Nerua Hispanum virum Traianum, per quem respublica reparata est, legit & ipse Theodosium ęque Hispanum virum, & restituendæ reipub. necessitate apud Syrmium purpuram induit, orientisque & Thracię simul præfecit imperio: in hoc perfectiore iudicio, quia cum in omnibus humanæ vitæ virtutibus iste par fuerit, in fidei sacramento religionisque cultu sine vlla cōparatione præcessit: siquidē ille persecutor, hic propagator ecclesiæ. Ita illi ne vnus quidem proprius filius quo successore gauderet, indultus est: huius aūt orienti simul atq; occidenti per succiduas vsq; ad nunc generationes gloriosa propago dominatur. Itaque vt Theodosius afflictam Remp. ira Dei reparandam credidit misericordia illius, omnem fiduciam sui ad opem Christi conferens,

maximas

maximas illas Scythicas gentes, formidatasque cunctis maioribus, Alexandro quoque illi Magno, sicut Pompeius Corneliusq; testati sunt, euitatas, nunc autem extincto Romano exercitu, Romanis equis armisque instructissimas, hoc est, Alanos, Hunnos & Gothos, incunctanter aggressus, magnis multisque prælijs vicit. Vrbem Constantinopolim victor intrauit: & ne paruã ipsam Romani exercitus manũ assiduè bellando deterreret, fœdus cum Athanarico rege Gothorũ percussit. Athanaricus autem continuo vt Constantinopolim venit, diem obijt. Vniuersæ Gothorum gentes, rege defuncto, aspicientes virtutem benignitatemq; Theodosij, Romano sese imperio dediderunt. In ijsdem etiam diebus Persæ, qui Iuliano interfecto alijsq; imperatoribus sæpe victis, nunc etiã Valente in fugam acto, recentissimæ victoriæ satietatẽ cruda insultatione ructabant, vltro Constantinopolim ad Theodosium misere legatos, pacemque supplices poposcerunt: ictumq; tũc fœdus est, quo vniuersus oriens vsque ad nunc tranquillissimè fruitur. Interea cum Theodosius in oriente subactis barbarorum gentibus, Thracias tandem

dem ab hoste liberas reddidisset, & Arcadium filium suum consortem fecisset imperij, Maximus vir quidem strenuus & probus, atque Augusto dignus, nisi contra sacramenti fidem per tyrannidem emersisset, in Britannia inuitus propemodum ab exercitu imperator creatus, in Galliam transijt: vbi Gratianum Augustũ subita incursione perterritum, atque in Italiam transire meditantem, dolis circũuentum interfecit, fratremque eius Valentinianum Augustum Italia expulit. Valentinianus in orientem refugiens, à Theodosio paterna pietate susceptus, mox etiam imperio restitutus est.

Theodosius imperator Cæsar Augustus quæ bella gesserit. Interim de Maximi, Andragatij & Valẽtiniani interitu. deq; Arbogaste & Eugenio tyranno, per Theodosium deletis.

CAPVT XXXV.

ANno ab vrbe condita millesimo centesimo XXXVIII. Theodosius XLI interfecto per Maximum Gratiano, imperium Romani orbis solus obtinuit, mansitque in eo annis vndecim, cum iam in orientis partibus sex annis Gratiano viuente regnasset. Itaque iustis necessarijsq; causis ad bellum ciuile permotus, cum è

duobus Augustis fratribus, & vltionem vnius interfecti sanguis exigeretur, & restitutionem miseria alterius exulantis oraret, posuit in Deo spem suam, seque aduersus Maximum tyrannum sola fide maior (nam longe minor erat vniuersa apparatus bellici comparatione) proripuit. Aquileiæ tũc Maximus victoriæ suæ spectator insederat. Andragathius comes eius summam belli administrabat: qui cum largissimis militum copijs, ipsaque magnarum copiarum fortitudine, præcellente consilio, omnes incredibiliter Alpium ac fluminum aditus communisset, ineffabili iudicio Dei, nauali expeditione dum incautum hostem præuenire & obruere parat, sponte eadẽ, quæ obstruxerat claustra, deseruit. Ita Theodosius nemine sentiente, vt non dicam repugnãte, vacuatas trãsmisit Alpes, atque Aquileiam improuisus adueniens, hostem illũ magnum Maximũ trucẽ, & ab immanissimis quoque Germanorum gẽtibus tributa ac stipendia solo terrore nominis exigentem, sine dolo & controuersia clausit, cepit & occidit. Valentinianus, recepta Italia, potitus imperio est. Andragathius comes cognita Maximi nece, præcipitem sese è

 naui

naui in vndas dedit, ac suffocatus est. Theodosius incruētam victoriam Deo procurante suscepit. Ecce regibus & temporibus Christianis qualiter bella ciuilia cū vitari nequeunt, transiguntur. Ad victoriam peruentum est, irrupta est ciuitas, correptus tyrānus, & hoc parū est. Ecce à parte alia victus hostilis exercitus, atque ipso tyranno truculentior comes tyranni ad mortem coactus, tantæ dissolutæ elusæque insidiæ, tanti apparatus exinaniti sunt: & tamen nullus dolos instruxit, nullus aciem disposuit, postremo nullus (si dici licet) gladium de vagina extulit. Formidolosissimum bellum sine sanguine vsque ad victoriam, & in victoria duorū morte cōfectum est. Et ne hoc quisquam casu factum putet, quo magis potētia Dei qua & dispensantur & iudicātur vniuersa, propalato sui testimonio declarata, obstrepentium mentes vel ad confusionē, vel ad fidem cogat, dicorem & ignotam omnibus, & omnibus notam. Post hoc bellum quo Maximus interfectus est, multa vtique, sicut omnes recognoscimus, Theodosium filiumque eius Honorium vsque ad nunc & externa bella & ciuilia subsecuta sunt: & tamen omnia pene vs-

que

que in hodiernum diem, & quidem cum fructu simplicis sanctæque victoriæ, vel nullo, vel minimo sanguine quieuerunt. Igitur Valentinianus iunior regno restitutus, extincto Maximo, eiusque filio Victore, quē imperatorem Gallis Maximus reliquerat, ipse in Galliā transiuit: vbi cū tranquilla rep. in pace ageret, apud Viennam dolo Arbogastis comitis sui, vt ferunt, strangulatus, atque vt voluntariā sibi consciuisse mortem putaretur, laqueo suspensus est. Mortuo Valētiniano Augusto, Arbogastes Eugenium tyrannum mox creare ausus est, legitque hominem cui titulum imperatoris imponeret, ipse acturus imperium: vir barbarus animo, consilio, manu, audacia, potentiaque nimius, contraxit vndique innumeras, inuictásq; copias, vel Romanorum præsidijs, vel auxilijs barbarorum, alibi potestate, alibi cognatione subnixus. Historiam non tam etiam oculis plurimorum, quàm melius qui spectauere nouerunt, dilatari verbis non opus est. Potentia Dei, non fiducia hominis, victorem semper extitisse Theodosium, Arbogastes iste præcipuū in vtroque documentū est: qui & tunc, cū Theodosio paruit, tantis instructū præsi-

dijs Maximũ ipse minimus cepit: & nunc cum aduersus eundem Theodosium collectis Gallorum Francorumque viribus exundauit, nixus etiam præcipuo cultu idolorum, magna tamen facilitate succubuit. Eugenius atque Arbogastes instructas acies campis expedierant, arcta Alpium latera atque ineuitabiles transitus, præmissis callidè insidijs occuparant: vt etiam si numero ac viribus impares forent, sola tamen belli dispositione victores. At vero Theodosius in summis alpibus constitutus, expers cibi ac somni, sciens quod destitutus suis, nesciẽs quod clausus alienis, dominum Christum solus solũ qui posset omnia, corpore humi fusus, mẽte cœlo fixus, orabat. Dehinc postquã insomnẽ noctem precũ continuatione transegit, & testes propemodũ, quas in pretiũ præsidij cœlestis appenderat, lachrymarum lacunas reliquit, fiducialiter arma corripuit solus. Sciens se esse nõ solũ signo crucis tuendũ, sed & victoriã adepturũ, signo crucis se muniens, signũ victoriæ dedit, ac signo crucis signũ prælio dedit, ac se in bellũ, etiã si nemo sequeretur, victor futurus immisit. Prima salutis via extitit Arbitrio, hostiliũ partium co-
mes:

mes: qui cum ignarum imperatorem circumpositis excepisset insidijs, conuersus ad reuerentiam præsentis Augusti, nō solùm periculo liberauit, verumetiam instruxit auxilio. At vbi ad contigua immiscendæ pugnæ spatia peruentum est, continuo magnus ille & ineffabilis turbo ventorum in ora hostium ruit. Ferebantur per aërem spicula missa nostrorum atque vltra mensurā humani iactus manu in aëre portata, nusquam propemodum cadere, priusquam impingerent, sinebantur. Porro autem turbo cōtinuus ora pectoraque hostium nunc illis grauiter scutis euerberabat, nunc impressis pertinaciter obstructa claudebat, nūc auulsus violēter destituta nudabat, nūc oppositis iugiter in terga trudebat: tela etiā quæ ipsi vehemēter intorserāt, excepta vētis impetu supinata, ac retrorsum coacta, ipsos infeliciter configebant. Prospexit sibi humanę conscientiæ pauor: Nam continuo sese, parua suorum manu fusa, victori Theodosio hostilis prostrauit exercitus. Eugenius captus atque interfectus est. Arbogastes sua se manu perculit. Ita & hic duorum sanguine bellum ciuile restinctum est, absque illis decem millibus Gothorū,

quos præmissos à Theodosio Arbogastes delesse funditus fertur, quos vtiq; perdidisse lucrum, & vinci vincere fuit. Nõ insulto obtrectatoribus nostris. Vnũ aliqđ ab initio vrbis conditę bellum proferant, tã pia necessitate susceptũ, tam diuina felicitate confectũ, tã clemẽti benignitate sopitũ, vbi nec pugna graue cædem, nec victoria cruentã exegerit vltionem: & fortasse concedã, vt nõ hæc fidei Christiani ducis cõcessa videantur, quãuis ego hoc testimonio non laborẽ, quando vnus ex ipsis poëta quidẽ eximius, sed paganus ꝑuicacissimus, huiusmodi versibus & Deo & homini testimonium tulit, quibus ait:

O nimium dilecte Deo, tibi militat æther,
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Ita cœlitus iudicatũ est, inter partẽ etiam sine præsidio hominũ de solo Deo humiliter sperantẽ, & partẽ arrogantissimè de viribus suis, & de idolis præsumentẽ. Theodosius aũt cõposita tranquillataq; Rep. apud Mediolanũ constitutus, diem obijt.

De imperio & rebus gestis Arcadij, Theodosii iunioris & Honorij Cæsarum. De Gildonis perfidia ac molitionibus, tamen per Mascezilem compressis.

CAPVT XXXVI.

Anno

ANno ab vrbe condita millesimo cẽtesimo XLIX. Arcadius Augustus, cuius nunc filius Theodosius orientem regit, & Honorius Augustus frater eius, cui nunc Respub. innititur, XLII. loco commune imperium, diuisis tantum sedibus tenere cœperunt: vixitque Arcadius post patris excessum annis duodecim, imperijque summam Theodosio filio suo paruo admodum moriés, tradidit. Interea Gildo comes, qui in initio regni eorũ Africæ præerat, simul vt defunctũ Theodosium comperit, siue, vt quidam ferunt, quadam permotus inuidia, Africam orientalis imperij partibus iungere molitus est: siue, vt alia tradit opinio, minimam in paruulis spem fore arbitratus, præsertim cum absque his non facile antea quisquam pusillus in imperio relictus, ad maturitatem virilis ætatis euaserit: istique propemodum soli inueniantur, quos ob egregiam patris ac suam fidem & diuisos & destitutos Christi tutela prouexerit. Africam excerptam à societate Reip. sibi vsurpare ausus est, gentili magis licentia contentus, quàm ambitu regie affectationis inflatus. Huic Mascezil frater fuit, qui nouarum rerum molitiones in

fratre perhorrescens, relictis apud Africanam militiam duobus filijs adolescentibus, in Italiam redijt. Gildo & absentiam fratris & præsentiam filiorum eius suspectam habens, adolescentes dolo circũuentos interfecit. Ad hunc iam vt hostem bello insequẽdum Mascezil frater missus est, quem idoneum procurandæ reip. fore propriæ orbitatis recens dolor pollicebatur. Igitur Mascezil iam inde à Theodosio sciens, quantum in rebus desperatissimis oratio hominis per fidem Christi à clementia Dei impetraret, Caprariam insulam adijt, vnde secum sanctos seruos Dei aliquot permotos precibus suis sumpsit: cum his, orationibus, ieiunijs, psalmis dies & noctes continuans, sine bello victoriam meruit, ac sine cæde vindictam. Ardalio fluminis nomen est, quod fluit inter Thebastem & * Metrideram ciuitates: vbi cum parua manu, hoc est, cum quinque millibus (vt aiunt) militum, contra septuaginta millia hostium castra metatus, cum interiecta mora excedere loco, oppositasq; præiacentis vallis angustias transgredi vellet, intercurrente nocte, beatum Ambrosium episcopum, Mediolani paulo ante

* Ammederam

antè defunctum, per somnium sibi videre visus est, significantem manu & impacto ad humum ter baculo dicentem: Hic, hic, hic. Quod ille prudenti coniectura intellexit, merito annuntiãtis fidem victoriæ, verbo locum, numero diem significari. Subsistit, ac tertio demum die, post noctẽ orationibus hymnisque peruigilem ab ipsis cœlestium sacramentorum mysteriis, in hostem circunfusum processit: & cum ad eos qui primi occurrerant, pia pacis verba iactaret, signiferum quendam insolenter obsistentem, & iamiamque pugnam excitantem, gladio percussit in brachio: eumque manu debilem, ipso vulnere coëgit pronum inclinare vexillum. Quo viso, reliquæ cohortes deditionem iam fieri priorum existimantes, certatim sese ad Mascezilem signis tradidere conuersis. Barbari quorum magnam multitudinem Gildo ad bellum deduxerat, defectu militum destituti, in diuersa fugerunt. Gildo & ipse fugam molitus, arrepta naui, vt in altum prouectus, ac deinde reuocatus in Africam est, post aliquot dies strangulatus interijt. Periclitaremur sub tantorum miraculorum relatu, quasi præsumpta mentiendi impudentia, nisi adhuc

vocem noſtram conſciẽtia eorum,qui interfuere,præcurreret. Nullę aguntur inſidiæ,nulla corruptio, ſeptuaginta millia hoſtium vincuntur pene ſine pugna: fugit victus ad tẽpus, ne plus audeat victor iratus. Trãſportatur in diuerſum locũ, vt neſciat frater occidi, quo vindicatur occiſo. Sane idẽ Maſcezil elatus rerum ſecundarum inſolentia, poſthabito ſanctorum conſortio,cum quibus antea Deo militãs vicerat,etiam eccleſiã temerare auſus eſt, atque ex ea quoſdam non dubitauit extrahere. Secuta eſt pœna ſacrilegũ. Nam ijſdem ſuperſtitibus atq; inſultãtibus,quos ab eccleſia ad pœnam protraxerat,poſt aliquantum tempus ſolus & ipſe punitus eſt:probauitque in ſe vno,ad vtrunq; ſemper diuinum vigilare iudicium: quando & cum ſperauit,adiutus,& cum contempſit,occiſus eſt.

De Ruffini & Stiliconis ſcelere: itẽ Rhadagaiſi regis Gothorum,quomodo Romam terruerit & victus ſit.

CAPVT XXXVII.

INterea cum à Theodoſio imperatore ſeniore,ſingulis potiſsimis infantũ cura & diſciplina vtriuſque palatij commiſſa eſſet, hoc eſt, Ruffino orientalis aulæ, Stili-

Stiliconi occidẽtalis imperij, quid vterque egerit, quidúe agere conatus sit, exitus vtriusque docuit: cum alius sibi, alius filio suo affectans regale fastigium, vt rebus repente turbatis, necessitas Reip. scelus ambitus tegeret, gentes barbaras ille immisit, hic fouit. Taceo de Alarico rege cum Gothis suis sæpe victo, sæpe concluso, semperque dimisso. Taceo de infelicibus illis apud Polentiam gestis, quũ barbaro & pagano duci, hoc est, Sauli, summa belli commissa est: cuius improbitate reuerẽndissimi dies & sanctũ pascha violatum est, cedentique hosti propter religionẽ, vt pugnaret extortum est: cũ quidẽ, ostẽdente in breui iudicio Dei, & quid fauor eius posset, & quid vltio exigeret, pugnantes vicimus, victores victi sumus. Taceo de ipsorũ inter se barbarorum crebris dilacerationibus, cũ se inuicẽ Gothorũ cunei duo, deinde Alani atque Hunni varijs cædibus populabantur. Rhadagaisus omniũ antiquorũ pręsentiumq; hostium longe immanissimus, repẽtino impetu totam inundauit Italiam. Nam fuisse in populo eius plusquàm ducenta millia Gothorum ferunt. Hic supra hanc incredibilẽ multitudinem indomitamq; virtu-

tem

tem paganus & Scytha erat: qui, vt mos est barbaris huiusmodi gentibus, omnem Romani generis sanguinem dijs suis propinare deuouerat. Hoc igitur Romanis arcibus imminente, fit omnium paganorum in vrbe concursus. Hostem esse cum vtique virium copia, tum maximè præsidio deorum potêtem: vrbem autem ideo destitutam & mature peritură, quia Deos & sacra perdiderit. Magnis querelis vbique agitur & continuo de repetendis sacris celebrandisque tractatur. Feruent tota vrbe blasphemiæ, vulgo nomen Christi tanquam lues aliqua præsentium temporum probris ingrauatur. Itaque ineffabili iudicio Dei factum est, vti, quoniam in permixto populo pijs gratia, impijs pœna debebatur, oportebatque permitti hostes, qui insuadibilem in plurimis, & contradicentem ciuitatem seuerioribus solito flagris coarguerent, non tamen eos qui indiscrete cunctos intemperata cæde delerent, duo tunc populi Gothorum cũ duobus potentissimis regibus suis per Romanas prouincias baccharentur: quorum vnus Christianus propriorq; Romano, & (vt res docuit) timore Dei mitis in cæde, alius paganus barbarus, & vere Scytha,

tha, qui non tantum gloriam aut prędam quãtum inexaturabili crudelitate ipſam cædem amaret in cæde: & hic iã receptus ſinu Italiæ, Romam è proximo trementẽ terrore quaſſabat. Itaque ſi huic vltioni poteſtas permitteretur, quem Romani ob hoc præcipue timendum arbitrabantur, quia fauorem Deorum ſacrificiorum obſequijs inuitaret, & immoderatior cæde ſine fructu emendationis arſiſſet, & error nouiſsimus peior priore creuiſſet: quandoquidem in pagani & idololatræ manus incidiſſe, non ſolum paganis reſiduis de inſtaurando cultu idolorum eſſet indubitata perſuaſio, ſed etiam Chriſtianis periculoſa confuſio, cum & hi terrerentur præiudicio, & illi confirmarentur exemplo. Quamobrem iuſtus diſpenſator humani generis Deus perire paganum hoſtem voluit, & Chriſtianum præualere permiſit, vt pagani blaſphemantesque Romani, & illo confunderentur perdito & hoc punirentur immiſſo: maxime cum imperatoris Honorij admirãda in rege cõtinentia, & ſanctiſsima fides non parum diuinæ miſericordiæ mereretur. Conceduntur quidem aduerſus immaniſsimum illum hoſtem Rhadagaiſum, aliorum hoſtium

ſtium cum copijs ſuis inclinati ad auxiliũ animi. Adſunt Vldin & Sarus Hunnorũ & Gothorum duces præſidio Romanorum: ſed non ſinit Deus rẽ potentiæ ſuæ, virtutẽ hominum & maxime hoſtium videri. Conterritum diuinitus Rhadagaiſum, in Fæſulanos montes cogit: eiusque (ſecundum eos qui parciſsimè referunt) ducenta millia hominũ inopum conſilij & cibi, in arido & aſpero mõtis iugo, vrgente vndiq; timore cõcludit: agminaq; quibus dudum anguſta videbatur Italia, latendi ſpe in vnum ac paruum verticẽ trudit. Quid multis morer? Non diſpoſita in bellum acies fuit, non furor timorque incerta pugnæ prætulit, non cædes acta, nõ ſanguis effuſus eſt, non poſtremo (quod felicitatis loco deputari ſolet) damna pugnæ euentu compenſata victoriæ, edentibus, bibẽtibus ludentibusq; noſtris, tanti illi tamque immanes hoſtes, eſurientes & ſitientes languentesque confecti ſunt. Parum hoc eſt, niſi captum & catenatum ac ſubiugatum ſciant, quem timuere Romani: illumque idololatrã ſuum, cuius ſacrificia ſe magis pertimeſcere quã arma fingebãt, ſine prælio victum ac vinctum ſub iugo catenisq; deſpiciant. Igitur rex Rha

dagai-

dagaisus solus spem fugæ sumens, clã suos deseruit, atq; in nostros incidit: à quibus captus, ac paulisper retentus, deinde interfectus est. Tanta vero multitudo captiuorum Gothorum fuisse fertur, vt vilissimarum pecudũ modo, singulis aureis passim greges hominũ venderentur. Sed nihil superesse Deus de eodẽ populo finit. Nam illico cunctis qui emebantur moriẽtibus, quod improbi emptores eorum nõ impẽderunt turpiter pretijs, expẽderunt misericorditer sepulturis. Igitur ingrata Roma, quæ sicut nunc sensit, non ad remittẽdam, sed ad reprimendã idololatrię præsumptionem, iudicis Dei obliquã misericordiam, ita continuo propter viuorum mortuorumque sanctorum piam recordationem, Dei iram passura non plenam, si forte cõfusa pœniteat, & per experientiam fidem discat, ab incursu Alarici regis & hostis, sed Christiani, aliquantulo ad tempus spatio, differtur.

De molitionibus Stiliconis comitis, eiusq; & Eucherij interitu.

CAPVT XXXVIII.

Interea comes Stilico Vãdalorum imbellis, auaræ, perfidæ & dolosæ gentis genere editus, paruipẽdens quòd sub imperatore

peratore imperabat, Eucherium filiũ ſuum, ſicut à pleriſque traditur, iam inde Chriſtianorum perſecutionem à puero priuatoque meditantem, in imperio quoquo modo ſubſtituere nitebatur. Quamobrem Alaricum cunctamque Gothorũ gentem pro pace optima & quibuſcunque ſedibus ſuppliciter ac ſimpliciter orantem, occulto fœdere vouens, publicè autem & belli & pacis copia negata, ad terendam terrendamque Rempub. reſeruauit. Præterea gentes alias copijs viribuſque intolerabiles, quibus nunc Galliarum Hiſpaniarumque prouinciæ premuntur, hoc eſt, Alanorum, Sueuorum, Vandalorum, ipſoque ſimul motu impulſorũ Burgundionum, vltro in arma ſolicitans, deterſo ſemel Romani nominis metu, ſuſcitauit eas interim ripas Rheni quatere, & pulſare Gallias voluit, ſperans miſer ſub hac neceſsitatis circunſtantia, quia & extorquere imperium genero poſſet in filium, & gentes barbaræ tam facilè comprimi quàm commoueri valerent. Itaque vbi imperatori Honorio exercituiq; Romano hæc tantorum ſcelerum ſcena patefacta eſt, commoto iuſtiſsimè exercitu, occiſus eſt Stilico: qui vt vnum puerum pur-
puram

puram indueret, totius generis humani ſanguinem dedit. Occiſus eſt & Eucherius, qui ad conciliandum ſibi fauorē paganorum, reſtitutione templorum & euerſione eccleſiarum imbuturum ſe regni primordia minabatur, paucique cum iiſdem ſatellites tātarum molitionum puniti ſunt. Ita minimo negotio paucorumque pœna, eccleſiæ Chriſti cum imperatore religioſo & liberatæ ſunt & vindicatæ. Itaque poſt hæc tanta augmēta blaſphemiarum, nullamque pœnitentiam, vltima illa diuque ſuſpenſa vrbē pœna conſequitur.

Quomodo Roma per Gothos irrupta fuerit, depradata & incenſa, ſolis Chriſtianis tutis & liberis.

CAPVT XXXIX.

ADeſt Alaricus, trepidā Romam obſidet, turbat, irrumpit. Dato tamen præcepto prius, vt ſi qui in ſancta loca præcipueque in ſanctorum apoſtolorum Petri & Pauli baſilicas confugiſſent, hos in primis inuiolatos ſecurosque eſſe ſinerent. Tum deinde inquantū poſſent prædæ inhiantes, à ſanguine temperarēt. Accidit quoq; quo magis illa vrbis irruptio indignatione Dei acta, quàm hoſtis for-

titudine probaretur, vt beatus Innocentius Romanæ ecclesiæ episcopus, tanquam iustus Loth subtractus à Sodomis, occulta prouidẽtia Dei apud Rauẽnam tũc positus, peccatoris populi non videret excidium. Discurrẽtibus per vrbem barbaris, forte vnus Gothorum idemque potẽs & Christianus, sacram Deo virginem iã ętate prouectam, in quadam ecclesiastica domo reperit: cumque ab ea aurũ argentumque honestè exposceret, illa fideli constãtia esse apud se plurimum, & mox proferendum spopondit, ac protulit. Dumque expositis opibus, attonitum barbarũ magnitudine & pondere ac pulchritudine, ignota etiã vasorum qualitate intelligeret, virgo Christi ad barbarum ait: Hæc Petri apostoli sacra ministeria sunt. Præsume, si audes. de facto tu videris. Ego quia defendere nõ valeo, neque tenere audeo. Barbarus vero ad reuerentiam religionis, timore Dei & fide virginis motus, ad Alaricũ hæc per nuntiũ retulit: qui continuo reportari ad apostoli basilicam vniuersa, vt erant, vasa imperauit: virginẽ etiam simulque omnes qui se adiungerẽt Christianos, eodem cum defensione deduci. Ea domus à sanctis sedibus longo,

vt se-

vt ferunt, & medio interiectu vrbis aberat. Itaque magno ſpectaculo omniũ diſpoſita per ſingulos ſingula, & ſuper capita elata palam aurea atque argentea vaſa portantur, exertis vndiq; ad defenſionem gladijs, pia pompa munitur. Hymnis Deo Romanis barbariſque concinẽtibus, publice canitur. Perſonat latè in excidio vrbis ſalutis tuba, omneſque etiã in abditis latentes, inuitat ac pulſat. Concurrunt vndique ad vaſa Petri, vaſa Chriſti: plurimi etiam pagani Chriſtianis profeſsione, ſi non fide, admiſcentur: & per hoc tamen ad tẽpus, quo magis confundantur, euadunt. Quanto copioſius aggregãtur Romani confugientes, tanto auidius circunfunduntur barbari defenſores. O ſacra & ineffabilis diuini iudicij diſcretio. O ſanctum iſtud & ſalutare flumẽ, quod parua exortũ domo, dũ beato alueo in ſanctorum ſedes tendit, oberrantes periclitanteſq; animas in ſalutis ſinum pia rapacitate peruexit. O præclara illa Chriſtianæ militiæ tuba, quæ generaliter cũctos dulciſsimo ad vitã modulamine inuitãs, quos ad ſalutem inobedientes non ſuſcitauit, inexcuſabiles reliquit ad mortem. Myſterium hoc quod in transferendis vaſis,

dicendis hymnis, ducendis populis fuit, tanquam magnum cribrũ fuisse arbitror, per quod ex congregatione populi Romani tanquam ex magna massa frumenti, per omnia ex vniuerso ambitu ciuitatis latebrarum foramina effluxere grana viua, siue occasione siue veritate cõmota, omnia tamen de præsente salute credentia, ex horreo dominicæ præparationis accepta sunt. Reliqua vero sicut stercora, & velut paleæ, ipsa vel incredulitate vel inobedientia prçiudicata, ad exterminium atque incendium remanserũt. Quis hæc perpẽdere plenis miraculis, quis prçdicare dignis laudibus queat? Tertia die barbari, quam ingressi vrbem fuerant, sponte discedunt, facto quidem aliquantarum ædium incendio, sed ne tanto quidem, quantum septingẽtesimo conditionis eius anno casus effecerat. Nam si exhibitam Neronis imperatoris sui spectaculis inflammationem recenseam, procul dubio nulla comparatione æquiparabitur secundum id, quod excitauerat lasciuia principis, hoc quod nũc intulit ira victoris. Neque vero Gallorum meminisse in huiusmodi collatione debeo, qui continuo pene anni spatio incensæ euersæque

vrbis

vrbis attritos cineres possederunt. Et ne quisquam forte dubitaret, ad correptionem superbæ lasciuiæ, & blasphemæ ciuitatis hostibus fuisse permissum, eodem tempore clarissima vrbis loca fulminibus diruta sunt, quæ inflammari ab hostibus nequiuerunt.

De irruptione vastationeq́; Alanorum, Sueuorũ & Vandalorum. Item de Gratiano tyranno & Constantino imperatore apud Britãnos. Deq́; Didymi & Veriniani gestis & interitu.

CAPVT XL.

Anno itaque ab vrbe condita M. cẽtesimo sexagesimoquarto, irruptio vrbis per Alaricũ facta est: cuius rei quãuis recens memoria sit, tamen si quis ipsius populi Romani & multitudinẽ videat, & vocem audiat, nihil factum, sicut etiam ipsi fatentur, arbitrabitur, nisi aliquãtis adhuc existentibus ex incendio ruinis forte doceatur. In ea irruptione Placidia Theodosij principis filia, Arcadij & Honorij imperatorum soror, ab Ataulpho Alarici propinquo capta est, atq; in vxorem assumpta, quasi eam diuino iudicio velut speciale pignus obsidem Roma tradiderit, ita iuncta barbari potẽtissimi regis coniugio, multo Reip. cõmodo fuit.

Interea ante biennium Romanę irruptionis, excitatæ per Stiliconem gentes Alanorum, vt dixi, Sueuorum Vandalorum, multæque cum his aliæ, Francos proterunt, Rhenum transeunt, Gallias inuadunt, directoque impetu Pyrenæum vsque perueniunt: cuius obice ad tempus repulsæ, per circũiacentes prouincias refunduntur. His per Gallias bacchantibus, apud Britannias Gratianus municeps eiusdem insulæ tyrannus creatur, & occiditur. Huius loco Constantinus, ex infima militia propter solã spem nominis, sine merito virtutis eligitur. qui continuo vt inuasit imperiũ, in Gallias transijt. Ibi sæpe à barbaris incertis fœderibus illusus, detrimento magis Reipub. fuit. Misit verò in Hispaniam iudices, quos cũ prouinciæ obediẽter accepissent, duo fratres iuuenes nobiles & locupletes, Didymus & Verinianus non assumpsere, ne aduersus tyrannum quidem tyrannidem, sed imperatori iusto aduersus tyrannum & barbaros, tueri sese patriamque suam moliti sunt. Quod ipso gestę rei ordine patuit. Nam tyrãnidem nemo, nisi celeriter maturatã secretò inuadit, & publicè armat. cuius summa est assumpto diademate ac purpu-

purpura, videri antequam sciri. Hi vero plurimo tempore seruulos tantum suos ex proprijs prædijs colligētes, ac vernaculis alentes sumptibus, nec dissimulato proposito absque cuiusquam inquietudine ad Pyrenæi claustra tendebant. Aduersus hos Constantinus Constantem filiū suum, proh dolor, ex monacho Cæsarem factum cum barbaris quibusdā, qui quondam in fœdus recepti atque in militiā allecti, Honoriaci vocabantur, in Hispanias misit. Hinc apud Hispanias prima mali labes. Nam interfectis illis fratribus, qui tutari priuato præsidio Pyrenęi alpes moliebantur, his barbaris quasi in pretium victoriæ, primum prædandi in Palatinis campis licentia data; dehinc supradicti montis claustrorumque eis cura permissa est, remota rusticanorum fideli & vtili custodia. Igitur Honoriaci imbuti præda, & illecti abundantia, quo magis scelus impunitum foret, atque ipsis sceleris plus liceret, prodita Pyrenæi custodia, claustrisque patefactis, cunctas gentes quæ per Gallias vagabantur, Hispaniarum prouincijs immittunt, ijsdemque ipsi adiunguntur: vbi actis aliquamdiu magnis cruentisque discursibus, post graues re-

rum atq; hominum vastationes, quarum ipsos quoque modo pœnitet, habita sorte, & distributa vsque ad nunc possessione consistunt.

Dictorum velut epilogus. Item omnes omnia iuste sustinuisse, siue pij siue impij fuerint.

CAPVT XLI.

MVlta nunc mihi de huiusmodi rebus facultas loquendi foret, si nõ secundum omnes homines apud vniuscuiusque mentem consciētia secreta loqueretur. Irruptæ sunt Hispaniæ, cædes vastationesque passę sunt. Nihil quidem nouum. hoc enim nunc per biennium illud, quo hostilis gladius sæuit, sustinuere à barbaris, quod per ducentos quondam annos passæ fuerunt à Romanis, quod etiam sub imperatore Galieno per annos propemodum duodecim, Germanis euertentibus exceperunt. Veruntamen quis non se, qui sui suorumque actuum vel etiam cogitationum conscius, iudicia Dei metuit, iuste omnia passum, vel etiam parua sustinuisse fateatur? aut qui se non intelligit, Deumque non metuit, quomodo non iuste ista & quidem parua sustinuit? Quæ cuncta ita sint, illud tamen clementia Dei eadem pietate qua dudum prædixerat,

xerat, procurauit, vt ſecundum euangelium ſuum, quo inceſſabiliter commonebat, Cum vos perſecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam, quiſque egrediens quò abire vellet, ipſis barbaris mercenariis miniſtris ac defenſoribus vteretur. Hoc tunc vltro ipſi offerebant. Et qui auferre omnia interfectis omnibus poterant, particulam ſtipendij ob mercedem ſeruitij ſui & tranſuecti oneris flagitabãt. Et hoc quidem à plurimis factum eſt. Qui autem non crediderunt euangelio Dei, quaſi contumaces, vel ſi etiam non audierunt, dupliciter contumaces, non dederunt locum iræ, iuſte à ſuperueniente ira comprehenſi & oppreſsi ſunt. Quanquã & poſt hoc quoque cõtinuo barbari execrati gladios ſuos, ad aratra conuerſi ſunt, reſiduosque Romanos vt ſocios modo & amicos fouent, vt inueniantur iam inter eos quidam Romani, qui malint inter barbaros pauperẽ libertatẽ, quàm inter Romanos tributariam ſolicitudinem ſuſtinere. Quanquam ſi ob hoc ſolum barbari Romanis finibus immiſsi forent, quod vulgo per orientem & occidentem eccleſiæ Chriſti Hunnis, Sueuis, Vandalis & Burgundionibus, diuerſiſque & innume-

Matth. 10.

numeris credentium populis replentur, laudanda & attollenda Dei misericordia videretur: quandoquidē & si cum labefactione nostri, tātæ gentes agnitionē veritatis acciperent, quā inuēnire vtique nisi hac occasione nō possent. Quid enim damni est Christiano ad vitā æternam inhianti, huic sęculo quolibet tēpore & quoquo pacto abstrahi? Quid aūt lucri est pagano in medio Christianorum aduersus fidem obdurato, si paulo diutius diē protrahat, quandoquidem morituro desperata conuersio est? Et quia ineffabilia sunt
Rom. 11. iudicia Dei, quæ nec scire omnia, nec explicare quæ scimus, possumus, breuiter expresserim correptionem iudicis Dei, quoquo pacto accidat, iustè sustinere qui sciunt, iuste sustinere qui nesciunt.

Recitat catalogum quendam tyrannorum, qui tandem omnes opera Constantij comitis deleti fuerint.

CAPVT XLII.

ANno ab vrbe condita millesimo cētesimo sexagesimoquinto, Honorius imperator videns, tot oppositis tyrannis, nihil aduersum barbaros agi posse, ipsos prius tyrānos delere iubet. Constātio comiti huius belli summa commissa est.

est.Sensit tunc demum Resp. & quam vtilitatem in Romano tandem duce receperit, & quam eatenus perniciem per longa tempora barbaris comitibus subiecta tolerarit.Igitur Constantius comes in Galliã cum exercitu profectus, Constantinũ imperatorem apud Arelatũ ciuitatẽ clausit, cepit & occidit.Iam hinc, vt de catalogo tyrannorũ quàm breuissimè loquar, Constantem filium Constantini, Gerontius comes suus, vir nequã ac improbus, apud Viennam interfecit, atque in eius locum Maximum quendam substituit. Ipse vero Gerontius à suis militibus occisus est.Maximus exutus purpura, destitutusque à militibus Gallicanis, qui in Africã traiecti, deinde in Italiam reuocati sunt, nunc inter barbaros in Hispania egens exulat. Iouinus postea vir Galliarum nobilissimus, in tyrannidem mox vt assurrexit, cecidit.Sebastianus frater eiusdem, hoc solum vt tyrannus moreretur, elegit. Nam continuo vt est creatus, occisus est. Quid de infelicissimo Attalo loquar, cui occidi inter tyrannos honor & mori lucrum fuit? In hoc Alaricus imperatore facto, infecto, refecto ac defecto, citius his omnibus actis pene quàm dictis,

mimum

mimum risit, & ludum spectauit imperij. nec mirum si iure hac pompa miser lusus est, cuius ille vmbratilis consul Tertullus ausus est in curia dicere, Loquar vobis patres conscripti consul & pontifex, quorũ alterum teneo, alterum spero, sperans ab eo qui non habebat spem, & maledictus vtique quia spem suam posuerat in homine. Attalus itaque tanquam inane imperij simulachrum cum Gothis vsque ad Hispanias portatus est: vnde * discedens naui, incerta moliens, in mari captus, & ad Cõstantium comitem deductus, deinde imperatori Honorio exhibitus, truncata manu, vitæ relictus est. Heraclianus interea Africæ comes missus, cum idem Attalus vmbram gestaret imperij, Africam strenuè aduersum iudices ab eo missos tutatus, consulatum assecutus est. quo elatus supercilio, Sabinum domesticum suum, virum ingenio calidum, industriaque solertem & sapientem nominandum, si animi vires tranquillis studijs accommodauisset, generum allegit: cum quo quorundam periculorum suspiciones dum patitur, fecit, atque aliquandiu Africana annona extra ordinem retenta, ipse tandem cum immensa, certe temporibus nostris & sa-

* descendens

& satis incredibili classe nauium, Romam contendit. Nam habuisse tunc IIIMCC. naues dicitur: quem numerum ne apud Xerxem quidem præclarum illum Persarum regem, nec Alexandrum magnũ, vel quenquam alium regum fuisse, historiæ ferunt. Is simul vt cum agmine militum ad vrbem pergens litore egressus est, occursu comitis Marini territus & in fugã versus, arrepta naui, solus Carthaginem rediјt, atque ibi continuo militari manu interfectus est. Sabinus gener eius Constantinopolim fugit. vnde post aliquantum temporis retractus, exilioq; damnatus. Hunc omnem catalogum, vt dixi, vel manifestorum tyrannorum, vel inobedientium ducum, optima Honorius imperator religione & felicitate meruit, magna Constantius comes industria & celeritate confecit: meritò sane, quia in his diebus præcipiente Honorio & adiuuante Constantio, pax & vnitas per vniuersam Africam ecclesiæ catholicæ reddita est: & corpus Christi, quod nos sumus, redintegrata discisione sanatum est. Imposita executione sancti præcepti Marcellino tribuno viro, in primis prudenti & industrio, omniumque studiorum bonorum

norum appetentiſsimo, quem Marinus comes apud Carthaginem (incertum zelo ſtimulatus,an auro corruptus) occidit: qui cõtinuo reuocatus ex Africa, factusque priuatus, vel ad pœnam, vel ad pœnitentiam conſcientiæ ſuæ dimiſſus eſt.

Quomodo Gothi expulſi, quid Ataulphus rex eorum inſtituerit. De Segerico & Vallia regibus Gothorum.

CAPVT XLIII.

ANno ab vrbe condita milleſimo centeſimo ſexageſimooctauo, Conſtãtius comes apud Arelatum Galliæ vrbem conſiſtens, magna rerum gerendarum induſtria, Gothos Narbona expulit, atque abire in Hiſpaniã coëgit, interdicto præcipue, atque intercluſo omni commeatu nauium, & peregrinorum vſu commerciorum. Gothorũ tunc populis Ataulphus rex præerat: qui poſt irruptionem vrbis ac mortem Alarici, Placidia, vt dixi, captiua ſorore imperatoris in vxorẽ aſſumpta, Alarico in regnum ſucceſſerat. Is vt ſæpe auditum, atque vltimo exitu eius probatũ eſt, ſatis ſtudioſè ſectator pacis, militare fideliter Honorio imperatori, ac pro defendenda Romana republica impendere vires Gothorũ præoptauit. Nam

ego

Nam ego quoq; ipse virum quendā Narbonēsem illustris sub Theodosio militiæ, etiam religiosum prudentemque & grauem apud Bethleem oppidum Palæstinæ, beatissimo Hieronymo presbytero referente, audiui se familiarissimum Ataulpho apud Narbonam fuisse: ac de eo sæpe sub testificatione didicisse, quod ille, cum esset animo, viribus, ingenioque nimius, referre solitus esset, se in primis ardenter inhiasse, vt obliterato Romano nomine, Romanum omne solum, Gothorum imperium & faceret & vocaret: essetque, vt vulgariter loquar, Gothia, quod Romania fuisset: fieretq; nunc Ataulphus, quod quondam Cæsar Augustus. At vbi multa experientia probauisset, neque Gothos vllo modo parere legibus posse propter effrenatam barbariem, neque reipub. interdici leges oportere, sine quibus Resp. non est Resp. elegisse se salutem, vt gloriam sibi de restituendo in integrum, augendoque Romano nomine Gothorum viribus quæreret, habereturque apud posteros Romanę restitutionis auctor, postquam esse non poterat immutator. Ob hoc abstinere à bello, ob hoc inhiare pace nitebatur, præcipue Placidæ vxoris suæ,

fœminæ

fœminæ ſane ingenio acerrimę & religionis ſatis probatæ, ad omnia bonarum ordinationum opera perſuaſu & conſilio temperatus. Cumque eidem paci petendæ atque offerendæ ſtudioſiſsimè inſiſteret, apud Barcinonem Hiſpanię vrbem dolo ſuorum, vt fertur, occiſus eſt. Poſt hunc Segericus rex à Gothis creatus, cum itidem iudicio Dei ad pacem pronus eſſet, nihilominus à ſuis interfectus eſt. Deinde Vallia ſucceſsit in regnum, ad hoc electus à Gothis, vt pacem infringeret: ad hoc ordinatus à Deo, vt pacem cōfirmaret. Hic igitur territus maxime iudicio Dei, quia cum magna ſuperiore ab hinc anno Gothorum manus inſtructa armis nauigijsque, tranſire in Africam moliretur, in XIIM. paſſuum Gaditani freti tempeſtate correpta, miſerabili exitu perierat: memor etiam illius acceptæ ſub Alarico cladis, cum Gothi in Siciliam tranſire conati, in conſpectu ſuorum miſerabiliter arrepti & demerſi ſunt, pacem optimam cum Honorio imperatore, datis lectiſsimis obſidibus pepigit. Placidiam imperatoris ſororem honorifice apud ſe honeſteque habitam, fratri reddidit. Romanæ ſecuritati periculum ſuum obtulit, vt aduerſum

uersum cæteras gentes, quæ per Hispanias consedissent, sibi pugnaret, & Romanis vinceret: quamuis & cæteri Alanorũ, Vandalorum, Sueuorumq; reges eodem nobiscum placito depacti forent, mandantes imperatori Honorio: Tu cum omnibus pacem habe, omniumque obsides accipe: nos nobiscum confligimus, nobis perimus, tibi vincimus: immortalis vero quæstus erit Reipub. tuæ, si vtrique pereamus. Quis hæc crederet, nisi res doceret? Itaque nunc quotidie apud Hispanias geri bella gentium, & agi strages, ex alterutro barbarorum crebris certisque nuntijs discimus, præcipue Valliam Gothorum regem insistere patrandę paci ferunt. Ex quo vtcunque concesserim, vt licenter Christiana tempora reprehendantur, si quid à conditione mundi vsque ad nunc simili factum felicitate doceatur. Manifestauimus, vt arbitror, atque ostendimus, nõ magis verbo penè, quàm digito innumera bella sopita, plurimos extinctos tyrannos, compressas, coangustatas, addictas, exinanitasque immanissimas gẽtes minimo sanguine, nullo certamine, ac pene sine cæde. Superest vt obtrectatores nostros molitionum suarum

pœniteat, veritatique erubescant, deumque verũ & solum, qui potest omnia, credant, timeant, diligant, sequantur: cuius omnia, & quæ mala putant, bona esse didicerunt. Explicui, adiuuãte Christo, secundum tuum præceptum, beatissime pater Augustine, ab initio mundi vsque in præsentem diem, hoc est, per annos quinque M.DCX. & VIII. cupiditates & punitiones hominum peccatorum, conflictationes sæculi & iudicia Dei, quàm breuissimè & quã simplicissimè potui, Christianis tamen temporibus, propter præsentem magis Christi gratiam, ab illa incredulitatis confusione discretis. Ita iam ego certo & solo, quem cõcupiscere debui, obedientiæ, meæ fructu fruor.

De qualitate autem opusculorum tu videris; qui præcepisti: tibi adiudicanda, si edas: per te iudicata, si deleas.

FRANC.

FRANC. FABRICII MARCODVRANI IN PAVLI Orosij librum Septimum Annotationes.

In Caput secundum.

PRincipio secundi.) *Lege caput primum libr. 2.* Emenso propemodum anno 42.) *Hic numerus Christi nati est etiam apud Eusebium. sunt tamen qui 41. & alij, qui 44. imperij Augusti Christum natum scribunt.*

In Caput tertium.

Anno ab V.C.DCCLII.) *Caßiodorus scribit Christum natum Cn. Lentulo, M. Messalla Coss. qui cadunt in annum vrbis* DCCL. Sicut Suetonius.) *In Augusto cap. 93.* Capta vrbe Hierosoly.) *Lege infra cap. 9.*

In Caput quartum.

Tiberij vitam & res gestas hic breuiter perstrictas copiose habes à Dione, Tacito, Suetonio & Zonara descriptas. Pilatus præses) *De Pontio Pilato Palæstinæ præside, eiusq; rebus lege Iosephũ Antiquit. libr. 18. Epistola Pilati ad Tiberium de resurrectione Christi extat apud Egesippum.* Deinde anno eiusdem XVII.) *Numerum hunc reliquimus, quamuis non sine causa Eusebium sequantur plures, qui pas-*

sionem Christi in Tyberij annum XVIII.confert.

In Caput quintum.

De Caligula Suetonius & Dio, item Eutropius libro 7.& Eusebius in historia Ecclesiast.libro 2. Minocynobellinum) *Suetonius in Caligula cap. 44. Admimocinum Bellini Batauorum regis filium, habet.* Spreta legatione Philonis) *De hac legatione Eusebius libro 2.cap.5. Iosephus libro 18. Antiquit.cap.10.* Pilatus autem) *Pilatus anno secundo imperij Caligulæ sibi manus intulit. Caßiodorus & Eusebius.*

In Caput sextum.

De Claudio Cæsare, Suetonius, Dio. Eutropius & Sex .Aurelius. Imperauit annis XIII. *mensib.* VIII. *dieb.xx.Iosephus li.20.Antiq.ca.5.Xiphilinus in Epitoma Dionis.* Exordio regni) *Anno secundo, Saturnino & Venusto Coss. Caßiodorus. Lege Euseb. in Chronic.* Biduum illud) *Hic locus ita recte legitur in manuscriptis, vt cognoscitur ex Suetonij Claudio ca.11.* Vt verbis Suetonij) *Suetonius in Claudio ca. 17.* Fames grauissima) *De hac fame Lucas in Actis Apostol.ca.11.Iosephus Antiq.li.20.ca.2.Eusebius historia Eccles.li.2.ca. 8.* Inter Therani) *Idẽ Caßiod. & Euseb.in Chronicis. De Thera & Therasia Strabo li.10.* Anno eius VII.) *De hac seditione Iosephus Antiq.li.20.ca.4.Eusebius Eccles.hist.lib.2.cap.19.* Sed me magis Sueto.) *Sueton.in Claudio ca.24.*

In Caput septimum.

Neronis vitam & res gestas si vis cognoscere, lege prater

præter Suetonium & Dionis epitomam. Taciti lib.13. 14.15. & 16. Vrbis Romæ incendium.) *De hoc incendio Tacitus lib.15.* Chriſtianos ſupplicijs) *Meminit Tacitus li.15. Suetonius ca.16. lege Auguſtinũ de Ciuit. Dei li.18. ca.52. Egeſippum li.3. Euſeb. hiſtoria Eccleſ. li.2. cap.25.*

In Caput octauum.

Galba apud Hiſpanias) *Lege Tacitum li.15. & Sueton. Sed Galbæ vita diligẽter à Plutarcho ſcripta inprimis legenda. Idem Othonem deſcripſit, de quo Xiphilinus, Suetonius, Eutrop. & alij.* Bebriacum) *Bebriacum habet etiam Tacitus li.18. Eutrop. libr.7. Suetonius & Sex. Aurelius. Sed non puto negligendũ quod in Gualtheri libro eſt, Betriacum: nam & Plutar. in Othone βητριακὸν habet.* Sabinum Veſpaſ. fratrẽ) *Xiphilinus in Vitellio de Sabino inquit, συγγενὴς ὄντος οὐεσπασιανοῦ. Cum Oroſio Tacitus, Eutropius, cæteriq; faciunt.*

In Caput nonum.

In Carmelo monte) *Ita recte legitur in manuſcriptis. Lege Suetonium in Veſpaſiano cap.4. Sed de bello Iudaico Ioſephi libri omnia abunde ſuppeditabunt.* DC. millia Iudæor.) *Idem numerus eſt apud Euſebium. Tu præter Ioſephum lege Egeſippum libro.5.* Ioſephus vero) *De bello Iudaico libro 7. ca.17.* Siquidem Achaia, Lycia) *Eadem Eutrop. lib.7. Suetonius in Veſpaſiano ca.8.* Anno ab V.C.) *Titi vitam ſcribunt copioſè Xiphilinus & Suetonius, breuiter Eutropius & Sex. Aurelius.* Veſuuij) *Incendium Veſuuij montis lege apud Xiphilinum*

linum in Tito. Meminit Suetonius in Tito cap. 8. & Plinius in Epistolis.

In Caput X.

De Domitiano Xiphilinus, Suetonius, Eutrop. & Aurelius victor. Diurpanei) *In Gualtheri li. est, Diurpanis. Xiliphinus Dacorum regem, Decebalum, nominat. Eum lege, quando Tacitus, cuius Orosius meminit, ad nos non peruenit.* Beatissimus Iohannes) *Sophronius scribit Iohannem Apost. in exilium relegatum anno XIIII. imperij Domitiani. Idem est in Eusebij Chronicis.*

In Caput XI.

De Nerua lege Xiphilinum, Eutropium, & Aurelium. Quamuis Eutropius) *Eutropius initio libri octaui.*

In Caput XII.

Per annos XIX.) *His Xiphilinus ex Dione addit, menses VI. (Caßiodo. IIII. habet) dies XV.* Plinij Secundi) *Epistola Plinij ad Traianum de Christianis extat li. 10.* Terræmotu) *De hoc terræmotu Eusebius in Chronic. De Antiochia terræmotu Xiphilinus in Traiano.* Apud Seleuciam.) *Sic Eutrop. Euseb. & Caßiodo. At Xiphilinus ita,* καὶ ἐς σελινοῦντα κιλικίας ἐλθὼν, ἣν δὴ καὶ τραϊανοῦπολιν καλοῦμεν, ἐξαίφνης ἀπέψυξε.

In Caput XIII.

Hadriani vita ex Dione à Xiphilino, & à Spartiano descripta extat. Per epistolá ad Minucium) *His ius epistolæ exemplum legitur in Ecclesiast. historia Eu-*

ria Eusebij lib.4.ca.9. Iudæos sane perturb.) *De hoc bello Xiphilinus, qui scribit Hadrianum colonia Hierosolymam deducta vrbem, Aeliam Capitolinam appellasse.*

In Caput XIIII.

Antonini Pij vita ad Diocletianum scripta à Capitolino extat. Valentinus hæresiarches) *Lege Eusebij historiam libr.4.cap.10. & deinceps. Iustini liber inter opera ipsius à Roberto Stephano impressus extat.*

In Caput XV.

M.Antoninus) *Huius quoque Antonini vitam Capitolin.descripsit. De eodem Xiphilinus è Dione.* Secuta est lues) *De hac peste Lampridius. & Eusebius in Chronico.* Quidam milites) *Mileteni hi milites erant. de quibus contra Dionem Xiphilinus in Antonino philosopho. Lege præterea Eusebium historia Eccles.lib.5.cap.5.*

In Caput XVI.

Commodi vitam descripserũt Lampridius. Xiphilinus, & Herodianus li.1. Aelius Pertinax) *Pertinacis vitam Capitolinus descripsit. De eodem Herodianus lib.2. Xiphilinus, & Eutropius.* Iuliani Iurisperiti.) *De hoc Iuliano Spartianus, Xiphilinus, Herodianus, & alij.* Pontem Muluium) *Sic libri manuscripti hoc nomen infra quoq; edunt cap. 28. nec aliter in vetustis Sallustij libris scriptum inuenio.*

In Caput XVII.

Seuerus genere Afer) *Seueri vitam Spartianus*

 scripsit.

ſcripſit. De eodem Xiphilinus & Herodianus lib. 2. & 3. Contra Peſcennium) *De Peſcēnio Nigro ijdem, quos modo nominaui.* Victor in Britannias. *De Seueri expeditione in Britannias præter ſuperiores ſcribit Caßiodorus.*

In Caput XVIII.

Caracalla) *Xiliphinus huius nominis rationē explicans χαρακάλλον habet. Eius vitam Spartianus deſcripſit. De eodem Herodianus lib. 4.* Opilius Macrinus) *De hoc Capitolinus, Xiphilinus & Herodianus lib. 4. & 5.* M. Aurelius Anto.) *De Antonino Heliogabalo Lampridius, & Herodianus lib. 5.* Aurelius Alexander) *Alexandri vitam Lampridius quoque ſcripſit. de eodem Herodianus lib. 6.* Xerxem) *Ita nominatur etiam à Caßiodoro, qui Herodiano eſt, ἀρταξέρξης ὁ περσῶν βασιλεὺς.*

In Caput XIX.

Maximinus) *Duorum Maximinorum patris & filij vitam deſcripſit Capitolinus. de eodem Herodianus lib. 7. & 8.* Pupienus interf.) *De Pupieno & Albino Eutropius li. 9. Pro Pupieno Capitolinus & Herodianus, Maximum habent. Idē tres Gordianos vno libro complexus eſt.*

In Caput XX.

De Philippo patre, & Philippo filio Eutr. & Sex. Aurel. Milleſimus à conditione) *Milleſimus annus vrbis expletus eſt. 3. anno imperij Philip. Caßi.*

In Caput XXI.

De Decio, item de Gallo & Voluſiano Eutrop. lib. 9. &

9. & Sex. Aurel. Morborum pestis) *Huius pestis inquit Euseb. testis est Cyprian. de mortal. lib.*

In Caput XXII.

Valerianus in Rhetia) *De Valeriano & Gallieno legendus est Trebellius Pollio, qui vtriusque vitā scripsit.* Conspirant intrinsecus tyranni) *Triginta tyranni eo tempore imperio Romano extiterunt: de quibus Pollionis liber extat.*

In Caput XXIII.

Claudij vitam Trebellius scripsit, Aureliani Vopiscus, qui etiam Quintilli meminit. Lege praeterea Eutropium & Aurelium. Eripe me his) *Lege Pollionem in Tetrici tyranni vita.*

In Caput XXIIII.

Taciti, Floriani, Probi, Saturnini, Proculi & Bonosi vitae à Flauio Vopisco descriptae extant: quas lege. Syrmium) *Herodiano libro 7.* σίρμιον μεγίστη παιόνων πόλις *est.* Carus Narbon) *De Caro Vopiscus, & Sex. Aurel. Eosdem de Carino & Numeriano consule.* Cochem) *Schonhouij Eutropius, Corchen, habet: meus manuscripius, Soanen.*

In Caput XXV.

Vacaudas) *Schonhouij Eutropius habet, Baucadarum nomen, meus, Bagaudarum. Quae autem hic ab Orosio scribuntur, ea sunt quoque in Eutropij lib. 9. & apud Sext. Aurelium.*

In Caput XXVIII.

Constantinus imperat) *Constantini vitam co-*

piosè Eusebius libris quinque descripsit. De eodē Sex. Aurelius & Eutropius. Arrius Alexādrinæ vrbis) *De Arrio & concilio Niceno tam multa scriptores ecclesiastici, vt mihi tacendum putem.* Vrbem nomine suo) *Constantinopolim intelligit, quæ prius Byzantium erat.*

In Caput XXIX.

De Constantini tribus filijs, qui illi in imperio successerunt, Eutropius libro vlt. Cui Helena) *Eutropius scribit Constantem perijsse haud longe ab Hispanijs in castro, cui Helenæ nomen est. Schonhouius nō recte, castris, legit, quod ex Caßiodoro & Hieronymi Chronico perspicitur.* Vetranionem) *Ita hoc nomen scribitur etiam in meo Eutropio.*

In Caput XXX.

De Iuliano Eutropius & Sex. Aurelius: copiosißime vero Ammianus Marcellinus libro 22. & deinceps.

In Caput XXXI.

Iouimanus) *De hoc Eutropius extremo libro decimo, Ammianus lib. 25 & Sex. Aurelius.*

In Caput XXXII.

Quæ deinceps Orosius scribit, ea Paulus Diaconus quoque persequitur in sua historia, quam Eutropio adiunxit. Vnde qui volet, ea petere potest: nos, qui in ijs nihil quod annotatione opus habeat, inuenimus, hic finem facimus.

PAVLI

PAVLI OROSII, VIRI DOCTISSIMI LIBER APOLOGETICVS, CONTRA PELAGIum, de arbitrij libertate.

POſsibilitatis non eſt, neque præſumptionis meæ, beatiſsimi ſacerdotes, ſed arctiſsimæ ac penè extremæ vt ipſi agnoſcitis, neceſsitatis: vt ego nunc videar. Quod quidem vt facerem, iniuria coactus ſum: non ſolum defenſor fidei meæ, ſed etiam perfidiæ manifeſtator alienæ. Sicut enim purgationi propriæ ſtudere debeo propter conſcientiam: conſcientiam autē dico non meam, ſed alterius: ita & deprehenſos in grege ouium lupos oſtentare ad digitum cogor, propter fidem & zelum: zelum autem non meū dico, ſed Chriſti: ſed neque ego cùm ſim minimus omniū, aliquid temeritate præſumo. Mihi neceſsitas eſt iniuriam manifeſtare quam paſſus ſum: cunctis pateat qui fecerūt. Dei enim & vo-

& voluntas & ordinatio eſt, vt malum quod per patientiam tolerabatur, neceſſariè proderetur, & per contentionem furoris eorum ipſis dignam mercedem quam oportuit erroris ſui recipientibus, non ſolum peſsimorum denotatio fieret dogmatum: ſed corripiendarum manifeſtatio perſonarum. Patres enim & qui iam quieuerunt martyres & concordes, Cyprianus, Hilarius & Ambroſius, & quibus etiam nunc permanere adhuc in carne neceſſarium eſt, qui ſunt columnæ & firmamenta Eccesiæ Catholicæ, Aurelius Auguſtinus & Hieronymus, multa iam aduerſus hanc nefariam hæreſim abſque deſignatione nominum hæreticorum ſcriptis probatiſsimis ediderunt: quanquam & hæc venenatiſsimorum dogmatum abominatio habet etiam nunc viuentes mortuos, mortuoſque viuentes. Nam Origenes & Priſcillianus, & Iouinianus olim apud ſe mortui, in his viuunt: & non ſolum viuunt, verum etiam loquuntur: nunc verò Pelagius, & Cæleſtius; ſi in his perſeuerauerint viuentes mortui, eccè aduerſus Eccleſiam, quod miſerum eſt, & quod multò miſerius eſt, in Ecclesia palam ſibilant, impijque

pijque ſerpentes vibrantibus infecta linguis ora lambentes, dum ſanctam & munitiſsimam ſedem, cui ſubtiliter irrepſere obſident: cunctos fideles ne ad illud firmiſsimum quondam in Syon refugium conuelemus, exterrent. Contra hunc ſerpentem ſuffocãtemque halitum multa vtique beatiſsimi quos ſupra memorauimus viri, & multifaria ſuaueolentia ſcripturarum vnguenta conficiunt: & ad reficienda æſtuantium corda populorum, fragrantiſsimum thymiama cum oblatione orationis incendunt. Sed hoc parum eſt, incerto propemodum autore contendere, & contraria ſubſtituendo contrarijs, infectum peſtifero halitu aërem temperare: niſi ipſi in medium protrahantur proteranturque ſerpentes. Qui cum tuendi ſolius capitis cauſa, reliquum conciſioni atque iniuriæ corpus exponunt, nihil damni arbitrantes, ea tantum ſui parte à periculo libera, quæ multimodas venenatasque in ſe obtinet linguas, ſi etiam membris omnibus amputentur, nobis ſufficere videtur, temperando ſaltem putori ſatisfacere, ipſos autem à penetralibus non mouere, quaſi vllus exalationis fœtidæ finis

dę finis ſit, niſi authore finito: & inter hęc illud Salomonis teſtimonium non occurrit, vnus ædificans, alius deſtruens, quis eorum proficiet niſi labor? Stat etiam immaniſsimus ſuperbia Goliat, carnali potentia tumidus, omnia ſe per ſe poſſe confidens: caput, manus, totum inſuper corpus plurimo apparatu veſtitus, habẽs poſt ſe armigerum ſuum: Qui & ſi ipſe non dimicat, cuncta tamen æris & ferri ſuffragia ſubminiſtrat. Et non mirum eſt, ſi competenter hunc locum prouidens ſcriptura pronunciat: vbi ait, Philiſtijm ſtabant ſuper montem ex hac parte. Ab eccleſia ſiquidem, hæreſeos impugnator expellitur & nutriri in ſinu Eccleſiæ hæreticus inuenitur: & ꝓpter hoc per ſpiritũ ſanctũ inde Iſrael ſtare pronunciatur, hinc hoſtis. Et hoc ſæpe. Nam & rex Dauid vſque ad impium filium pius pater ab Hieruſalem depoſito regis habito fugatur: vbi protinus Abſolon tyrannus ingreditur. Stat ergo Goliat, proh dolor, ex hac parte, id eſt, in Eccleſia, & non ſolùm ſtat, verùm & prouocat: ſimulque per dies plurimos ſanctum Iſrael manifeſti timoris exprobrat. Ne, quæſo, beatiſſimi ſacerdotes quiſquam me arbitretur

ſub prætextu ſpeciei Goliat, Dauid nomine gloriari, vos me participem certaminis veſtri eſſe voluiſtis, vt auxiliator non auctor accederem. Latebam ſiquidem in Bethleem ignotus aduena pauper. Quid miſer ego ſic loquor, iterum forſitan iactantiæ notandus? Quoniam quidem & ipſe Dauid, & talis & inde proceſsit. Latebam ergo in Bethleem, traditus à patre Auguſtino vt timorẽ Domini diſcerem, ſedens ad pedes Hieronymi: inde Hieruſalem vobis accerſientibus vocatus adueni. Dehinc in conuentum veſtrum vnà vobiſcum, Ioanne Epiſcopo præcipiente, cõſedi. Illicò à puſillitate mea poſtulaſtis vniuerſi, vt ſi quid ſuper hac hæreſi, quam Pelagius & Celeſtius ſeminarũt, in Affrica geſtum eſſe cognoſcerem, fideliter ac ſimpliciter indicarem. Expoſui coronæ veſtræ breuiter, vt potui, Celeſtium iam ad honorem presbyteri ſubrepentem, apud Carthaginem plurimis Epiſcopis iudicantibus proditum, auditum, conuictũ, cõfeſſum, deteſtatumq; ab Eccleſia, ex Affrica profugiſſe: contra librum verò Pelagij B. Auguſtinum diſcipulis ipſius Pelagij prodentibus ac petentibus pleniſsimè reſpondere, extare etiam in manibus meis

epiſto-

epiſtolã ſupra memorati Epiſcopi, quam nuper ad Siciliam ordinaſſet, in qua multas quæſtiones hæreticorum retulit. Quã etiam ibidem vt legerem, præcepiſtis: & legi. Ad hæc Ioannes Epiſcopus vt Pelagius coram intromitteretur expetijt. Cui & propter paternitatis ipſius reuerentiam, & propter actionis vtilitatem dũ præſentẽ ab Epiſcopo rectius crederetis confutandum, intromittendi cõniuentia præſtita eſt. Intromiſſum Pelagium vnanimiter oẽs interrogaſtis: an hæc quibus Auguſtinus Epiſcopus reſpõdiſſet ſe docuiſſe cognoſceret. Illicò ille reſpondit, Et quis eſt mihi Auguſtinus? Cumque vniuerſi acclamarent blaſphemantem in Epiſcopum, ex cuius ore dominus vniuerſæ Africæ vnitatis indulſerit ſanitatem, non ſolum à conuẽtu illo, verum ab omni Eccleſia pellendum, Epiſcopus Ioannes illico eum hominem videlicet laicum in conſeſſu presbyterorum reum hæreſeos, manifeſtè in medio catholicorum ſedere præcepit: & deinde ait, Auguſtinus ego ſum: vt ſcilicet perſona quaſi præſentis aſſumpta, liberius ex authoritate eius qui lædebatur ignoſceret, & dolentium animos temperaret. Cui mox à nobis di-
ctum

ctum est, Si Augustini personam sumis, Augustini sententiam sequere. Tunc idē episcopus nobis omnibus ait, Hæc quæ leguntur, in alios dicta sunt, aut de Pelagio suggerendum putas? Si in ipsum autem Pelagium, quid dicatis expromite. Ego autē vobis annuentibus dixi. Pelagius mihi dixit, docere se, hominem posse esse sine peccato, & mandata Dei facile custodire, si velit. Respondit Pelagius, audiētibus vobis: Hoc & dixisse me & dicere, negare non possum. Ego illicò prosecutus sum: Hoc in Cęlestio Africana Synodus detestata est: hoc Augustinus episcopus scriptis suis, sicut audistis, exhorruit: hoc in ipsius nunc Pelagij scriptis sua responsione condemnat: hoc & B. Hieronymus, cuius eloquium vniuersus Occidens, sicut ros in vellus, expectat. Multi enim iam hęretici cum dogmatibus suis ipso oppugnante supplosi sunt, & in epistola sua quam nuper ad Ctesiphontem edidit, cōdemnauit. Similiter & in libro quē nunc scribit, collata in modum dialogi altercatione confutat. Hoc est enim lubricum in anchistro draconem tenere, ne possit effugere. Porrò autem Episcopus Ioannes nihil horum audiens, à nobis exigere co-

Agit de Dialogo, quē cōtra Pelagianos cōscripsit.

nabatur, vt accuſatores nos, ipſo iudice fateremur. Reſponſum ſæpiſsimè eſt ab vniuerſis. Nos accuſatores huius non ſumus, ſed quid fratres tui, patres noſtri ſenſerint & decreuerint ſuper hac hæreſi, quā nunc laicus vulgò prędicat, intimamus: nē Eccleſiam tuam præſertim, ad cuius ſinum conuolauimus, te ignorante conturbet. At ille cum ſæpe nos docendi ſimulatione in aliquam profeſſionis ſpeciem tentaret inducere dicebat,

Gen. 17. Quia ad Abraham dictum eſſet à domino, Ambula coram me & eſto ſine macula:

Luc. 1. & Zachariam & Elizabeth pronunciatos eſſe iuſtos ambos ante dominum, incedentes in omnibus iuſtificationibus Domini ſine quærela: quòd quidē ab Origene dictum, ab eo proferri compluribus nobis notum erat. Cui reſponſum per me eſt, Nos filij Eccleſiæ catholicæ ſumus. Non exigas à nobis pater, vt doctores ſuper doctores eſſe audeamus, aut iudices ſuper iudices. Patres quos vniuerſa per orbem Eccleſia probat, quorum communioni nos adhærere gaudetis, damnabilia hæc eſſe dogmata decreuerunt. Illis probantibus, nos obedire dignum eſt. Quur interrogas filios quid

ſenti-

ſentiant, cùm patres audias quid decernant? At quod ille diu diſputâs,& noſtris propter imperitiam ignoti nobis interpretis,quem ſæpiſsimè viri primarij &religioſi Poſſerius & Auitus presbyteri, & Dominus ex duce, vel prauè interpretantem, vel plura ſupprimentem, vel alia ex alijs ſuggerentem côfutauerunt: noſtris, vt dixi,actionibus vel interpolatis plerúque vel tacitis, Epiſcopus Ioannes ait. Si ſine adiutorio Dei hoc hominem poſſe diceret,peſsimum & damnabile erat. Nunc autem cum adijciat, poſſe hominem eſſe ſine peccato, non ſine adiutorio Dei, vos quid dicitis? An fortè vos Dei adiutorium denegatis? Cui reſpondi ego: Teſtibus & teſtificantibus etiam nunc nobis & ſupra memoratis viris, anathema ei,qui negat adiutorium Dei. Ego certè non nego:præcipue cùm econtrariò in hæreticos confutarim. Deinde cum intellecto iudice, & interprete prodito, clamaremus Latinum eſſe hæreticum, nos Latinos hæreſim Latinis magis partibus notam,Latinis iudicibus diſſerendam, à ſe penè impudenter ad iudicandum, cùm quidem nos accuſatores non eſſemus, & vnus & ſuſpectus ingererer; dici à

 pluribus

pluribus necessarium fuit, Non potest quisquam idem & hæreticus esse & aduocatus & iudex. Multisque alijs actitatis, Ioannes Episcopus nouissimam sententiam protulit, confirmans tandem postulationem intentionemque nostram, vt ad beatum Innocentium Papam Romanum, Fratres & epistolæ mitterentur, vniuersi quod ille decerneret secuturi: sed vt hæreticus Pelagius imposito sibi eatenus silentio conticesceret, & vt nostri ab insultatione conuicti Ioannis confusique temperarent, vniuersi in hanc sentẽtiam consensimus: gratiarum actione celebrata, pace facta, & consummata ad pacis testimonium oratione discessimus. Nunc autem post dies quadraginta & septem, cum primo Enceniorum die, vt solitus erã, quando aderam ad obsequium Ioannis Episcopi cucurissem, statim ab eo notam falsi criminis pro gratia salutationis accepi. Ait enim mihi: Quare ad me venis homo, qui blasphemasti? Volens, vt credo, intelligi, noli me tangere, quia mundus sum & absque peccato. At ego nihil mihi conscius, interrogaui, quando, aut quo audiente aut cuiusmodi illud est dictũ, quod blasphemiæ possit adscribi. Episcopus respondit,

pondit, Ego te audiui dixisse: quia nec cũ Dei adiutorio posſit esse homo sine peccato. Ego quidem beatiſsimi Sacerdotes, sicut & vos testes estis, & vniuersa fraternitas, & præterea sancti viri, qui huic testimonio amore veritatis aſsistunt, statim testificatus sum, dicens, quia eiusmodi verbum, quod nunc à me dictum Episcopus intenderit, nunquam de ore meo antea processisset: quanquam hanc incontinentiam miseræ falsitatis ruminare sæpius crebra expositione, non tam me probasse, quàm aliũ videar prodidisse. Concedo enim, vt qualecunque dictum illud est, dixerim, quomodo Latinum expers latinitatis Græcus audiuit? Aut si audiuit sacrilegum verbum, cur non statim coarguit blasphemantem, vel vt leuius ageret, quasi incautum filium pius pater de cohibenda licentia periculosi sermonis admonnit? Sed contrario post plurimam magni temporis obliuionem, ipse per se accusationem intulit, ipse testimonium perhibuit, ipse iudicium promulgauit, omniũ scelerũm officia in suæ personæ authoritate suscipiens: præsertim Euangelica lectione instructus, Dominum nostrum Iesum nisi testimonio principis non fuisse dam-

natum. Et alio mihi latere fratres mei aſsiſtebant: ex alio falſi fratres. Deinde in cõſeſſu eodem, ex vna mecum parte conſederant Auitus & Vitalis presbyteri, ex alia neſcio quis ignotus interpres, & deinde probati & ſeculo & Deo viri Paſſerius presbyter & Dominus ex Duce: qui ambo vt pro experientia ac fide ſua adeſſe interpretes dignarentur, ipſo conueniente Epiſcopo Ioanne à corona veſtra conrogati deductique conuenerant. Medius quoque vobis ipſe fuit, quem in illa tunc circumſtantia non minus audiſſe, quàm vidiſſe mirandum eſt, quomodo ſermo dimiſſus tantus aduerſarios collegas auditoreſque præterierit, & inſcias aures gnari auditoris intrauerit. Sed ego calore veritatis impulſus, ſatis vrgeor. Excedo profeſsionis modũ. Concedendũ eſt magis, vt Interpres erraſſe dicẽdo, quàm Epiſcopus audiendo finxiſſe videatur, & nunc ad vicem mercedis quam hæreticis præſtitit exigendæ, falſos in adiutorium ſui teſtes quærere: quippe cùm mirari iam nemo debeat* conqueri, & exiſtere falſos teſtes in Hieruſalem à ſacerdotibus atque ſenioribus: hoc ſanguis Stephani clamat: hoc dominicæ crucis vexilla ſignificant:

conquiri

gnificant: hoc etiam nūc excitata per eos persecutio manifestat. Sed hæc vtrum ab Episcopo temerè credita, an maliciosè ficta, an ignarè subaudita videantur, Christo iudici discutienda commendo. Absit à me vnquam, vt ego pauper, peccator, ignotus, Episcopum & præcipue Hierosolymæ audeam ad Episcopos prouocare. Mea mihi apud eminentissimam Trinitatem omnipotentiæ Dei, & apud vniuersos seruos eius catholicos simplicitas & probatio, sat est. Testem inuoco Deum super animam meam beatissimi Sacerdotes, [illegible]entibus vobis hæc eadem mecūque testantibus, nullam me in illo conuentu vestro ore meo protulisse blasphemiam, neque huiuscemodi verba quæ mihi ab Episcopo Ioanne sunt obiecta dixisse: hoc est, etiam cum Dei adiutorio nō posse esse hominem sine peccato. Satisfactum etiam contentioni opinionis ignaræ à nobis ideo volo, ne forte à vobis quidem nō auditum, à me tamen dictum putantes, testimonio laboretis ambiguo: vulgò autem rumorique propterea, ne dum Episcopum mentiri posse nō crederet, alia innocentē credulitate ęstimaret peccare. Et inde quis ignoret autores, vel in accusa-

que siquidem præsumptione cordis Dei potentiæ derogarunt, vel illi dum ignem alienum, quasi hoc indigeret Deus, offerunt, vel isti dum resistentes Moysi in terram repromissionis introduci se posse diffidũt. Deus omnia potest, & quæ vult, semper potest. Quàm potens in faciendo de nihilo, tam facilis in perficiendo de facto. Ipsi enim subest, cum velit, posse. Hoc Sap. 12.
indulta secundum spiritum gratia confitetur, hoc secundum literam lex conscripta testatur, hoc in vniuersis lex naturalis intelligit, hoc ordinatissimus mundi motus ostendit. Quis enim Gentilium hoc audeat dicere, cui in prospectu semper sunt cœli terræque ac maris elementa distincta? Quis Iudæorũ hoc suspicari queat, ad quem traditæ per Moysen legis scientia quantulacunque peruenerit, cùm scriptum & agnoscat & credat, nuda discissis rubri maris fluctibus profunda pa- Exod. 14.
tuisse, & tutum iter in pelago pediti præbuisse terreno, diuisumque Iordanem re- Iosue 3.
supinis in fontẽ refluxisse gurgitibus: vel mortalem, in corpore Heliam euectum 4. Reg. 2.
flammei currus igne, nec læsum: vel præparatis onustum escis Abacuc, vt ieiuno Dan. 14.
inter esurientes feras iusto prandium mi-

nistraret, vt vulgata narrat æditio, in momẽto diei à Iudæa in Babyloniam translatum fuisse protinus ac relatum? Quis hoc Christianus in cor suum, vel in atomo cogitationis admittat, qui sciat Lazarum quatriduanum mortuum fœtẽtibus membris, ac liquida iam intra semet pelle fluitantibus, domini deuoto prosiluisse seruitio: qui legerit cæcum à natiuitate, eundemque iam ætatem habentem, vel factis subito vel refectis viguisse luminibus: qui probauerit ventos, fluctus ac tẽpestates, simulque inuicẽ elementa rixantia dominicæ increpationis audito mansuetasse præcepto: qui credat Petrũ carnali sarcina grauem, & ter dominum continuò negaturum super tumidos fluctus pendulis incessisse vestigijs? Itaq; vniuersos homines arbitror, vel qui excellẽti fide & sapiẽtia præditi sunt, vel qui se aliter habent, hoc quod Deus omnia potest venerari, credere, confiteri. Ideo enim generaliter ab vniuersa creatura dicitur omnipotẽs, quia omnia potest. Et hoc est Deus sólus, qui ait, Hæc apud homines impossibilia sunt. Atque alibi docet, dicens: Sine me nihil potestis facere. Potest ergo omnia in homine: qui vtiq; potest omnia.

Ioan. 11. Ibid. 9. Matt. 8. Ibid. 14. Luc. 18. Ioan. 15.

Porrò

Porrò autem quid superbit terra & cinis; vt dicat, homo potest, cum Deus possit? Clamat Apostolus, Gratia eius sum quod sum, & gratia eius egena in me non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. Quid incaute præsumptor aspicis, quia dixerit, mecum? Attende quia præmiserit, non ego. Quapropter in hęc duo verba, non ego, & mecum, gratia Dei media est: cuius est verè & velle & perficere pro bona voluntate, & tamē voluntate hominis. Vnde & ille confisus est, vt diceret, mecū: quia dixerat, non ego. In voluntate ergo hominis gratia diuinæ virtutis operatur, quæ & hoc ipsum velle donauit. Ita conscientia hominis profitetur vt dicat, nō ego: gratia Dei largitur, vt mecū. Clamat Apostolus: gratia Dei sum quod sum. Meminerat enim domini prædicātis: Nemo venit ad me, nisi quē pater attraxerit. Et rursum alibi: Ego aūt vobiscū sum omnibus diebus vsq; ad cōsummationē seculi. Et in alio loco de spiritu sancto, sic ait: Expedit vobis, vt ego eā: Nā si nō abiero, non veniet cōsolator ille ad vos. Si autem iero, mittam eum ad vos. Infelix ô homo, secundum veritatem sententiæ Dei, Pater

I. Cor. 15.

Ioan. 6.

Matt. 28.

Ioan. 16.

te attrahit, Filius tecum eſt, & Spiritus conſolatur, & in hac tanta diuinæ maieſtatis circumſtantia audes dicere, gratia quidem Dei adiuuante, ſed mea poſsibilitate ſum quod ſum? Aſſeris enim nunc poſt hanc ſociam antiquo errori emẽdationem, poteſt homo ſine peccato eſſe cũ Dei adiutorio: quanquam in libro tuo, quem teſtimoniorum titulatione ſignaſti, hæc ipſa ſententia, hoc modo conſcripta ſit, poſſe hominem ſine peccato eſſe, & facilè Dei mandata cuſtodire, ſi velit. Nulla ibi gratia, Dei nullũ adiutorium nominatum eſt: quãlibet crebrò dicas de gratia Dei, non ideo negaui, quia non dixi, ſed ideo dixiſſe accipiendus ſum, quia non negaui. Quaſi verò & Suſanna ideo de adulterio confeſſa credenda ſit, quia arguentibus alijs non negauit: aut teſtimonium falſorum teſtium Dominus Ieſus quia tacuit, approbauit. Quod ſi apud vos, non negaſſe, dixiſſe eſt: & tacuiſſe,
Pſal.140. clamaſſe eſt: fruſtra Dauid poſtulat, Pone domine cuſtodiã ori meo, & oſtium circunſtantiæ labijs meis: fruſtrà & ego me non dixiſſe in quo arguor, teſtibus & teſtificatione confirmo, ſi alter audire potuit, quod meus ſermo non dixit. Sed cõcedo,

cedo, vt quod nequaquam dixeris, pro dicto accipiendum putes. Quid agimus ex eo quod inuenientes ex sensu diuersitatem sermonis, iuncturis discordibus non cohærent, quod ipsa quoque pagina discrepantia in se verba non recipit? Scribis enim, posse hominem sine peccato esse: & facile Dei mandata custodire, si velit. Et quemadmodum beatissimus pater Hieronymus de hac eadem sentẽtia in epistola, quam ad Ctesiphontem scribit, exposuit. Nouissimè quasi ex grauissimo somno expergiscens adijcis, non sine adiutorio Dei? In hoc enim repugnat tibi ipsa veritas, & reclamat. Quid per fastidiosum tumorem, nauseantemque verecundiam non necessarium tibi in ore tuo adiutorium Dei detines, qui facilia tibi cuncta arbitraris? Summis labijs me honoras, cor autem tuum longè est à me. Non est opus duobus in operatione, quod vni facilè est: frustraque se gratia diuinitatis interserit, vbi fatetur se homo quod facilè possit, si velit. Tu volenti facilia esse mandata dixisti: at ego etiã illud assero, quod & difficilia dicas compleri. Tamen quoquo modo per hominem posse promittas, dominum exprobras inuidiæ, qui adiuncto Esa. 29.

iuncto adiutorio suo tentet asscribere, quod solus per voluntatem homo potuisset implere. Aut tolle homini, si velit, & gratię asscribe, quod posit: aut quia homini tribuis posse cùm velit, remoue simulatam gratiæ palpatamque, nec cohærentẽ participationem, & nudam ex abũdantia cordis profitere blasphemiam. Sed mearum ista partium non sunt latius indagare: præsertim vnde beatissimi patres, Augustinus & Hieronymus, plenissimã conuictæ hæreseos probationem Occidentalibus prouincijs tradiderunt. Ad propositam supra redeam quæstionem, ad quãm non fiducia suscitatus ingenij, sed iniuria motus accessi. Dicis posse in hoc seculo esse hominem sine peccato cum Dei adiutorio. Tu dicis, potest homo: ego dico,

Dan. 3. potest Deus. Tres in camino pueros æstuans introrsum flamma non læsit. Quis eorum quod contra naturã factũ est, potuit, vtrúm ne ipsi, an quartus in medio eorũ

Matth. 8. similis filio Dei? Leprosus exclamat, Domine si vis potes me mũdare, possibilitate voluntatẽ manifestans, volũtatẽ possibilitate confirmans. Ipse est enim solus, cui cùm velit, posse subsistit. Accesserũt ad eũ cæci, vt illuminarentur, orantes: qui-

bus ait Iesus, Creditis, quod posum hoc facere? Dominus Christus summo præmio fidei dignum iudicat, si quis hæc filium Dei posse crediderit, & Britannicus noster mox vt voluerit se posse confidit? Fideli paralitico dominus dicit, Constans esto fili, dimissa sunt tibi peccata tua: & nunc nouus magister ministerque mensarum, remissionem peccatorum de sua magis ausus est possibilitate præsumere, nec de domino expectat audire? Scribæ non intelligentes veritatem, murmurant & dicunt: Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus, & hic abolita esse iudicat, quæ Deum nesciat dimisisse? Ecce inflatus spiritu carnis tuę, tanquam super nihil sit, libero superbus arbitrio, gloriaris & dicis, peccator sum quia volo, pecco dum volo, cum autem rursum voluero, possum esse sine peccato. Quod dicis, pecco cũ volo, verũ est: quia & quod opere nõ feceris, cogitatione fecisti: rursus cum volo, non pecco, durum quidem ac difficile, nec per omnia subest, sed tamen aliquando fieri posse non dubium est: at verò posse esse sine peccato, qui aliquando peccauerit, impossibile est absq; sola gratia baptismi, vbi ex per-

Matth. 9.

Ibidem.

Mar. 2.

ſona domini dicitur, Remiſſa ſunt tibi peccata tua Quod ſuadeor credere: quia permittor audire. Poſſum ergo eſſe ſine peccato, in hac duntaxat corruptione qua viuimus, non ſuſcipio, non præſumo, non audio. Si enim Dauid orat ad dominum, Tibi ſoli peccaui & malum coram tè feci: & ſecundum Apocalypſim Ioannis, iudicandi ſunt mortui ex his, quæ coram Deo peccauerunt, ex his quæ ſcripta ſunt in libris recipientes ſecundum opera ſua, cur meum circa me præſumo iudicium, ſi me ſcio etiam de ipſo iudicandum? Aut ſi libri illi ſacri nunquam niſi in iudicio aperiendi, pariter vitæ noſtræ bona malaque ſuſcipiunt, examẽ iudicij in pondere præbituri, quomodo ſine examine in hac vita & ante mortem abolitos eſſe cognoſcimus, quos non ſolum poſt mortem, verum etiam poſt reſurrectionem legimus proferendos? Ego in poteſtate habui peccare: liberari à peccato in poteſtate non habeo. Precari meum eſt, abſolui non meum. Vbi verò peccato me dedi, ſeruus factus ſum accuſatoris, reus iudicis. Poſſum propter aſſiduarum precum premiſſa ſuffragia de bono iudice ſpem ferre: innocentem ſine timore conſcientiam ante promul-

Pſal. 50.

promulgationem sententię vendicare nõ possum. Dicit enim Apostolus, Nolite ante tempus quid iudicare, donec veniat dominus, qui & illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordiũ: & tunc laus erit vnicuique à Deo. Alioquin si in potestate hominis est, vt liberũ se ipse faciat à peccato suo: aut non est iudex Christus, aut frustra est. Sed dicis, Ego dixi hominem sine peccato, secũdum hunc sensum. Peccator cùm ingemuerit, tunc saluus erit, hoc est, tunc ad salutem incipiet pertinere: tamen sine peccato statim non erit. Dominus enim cum intrasset domum Zachæi credentis, ait, Hodie salus domui huic facta est. Nunquid si vnus credidit, statim vniuersa domus familias sine peccato fuit, cui tunc vtiq; * maior domus credenti initium salutis intrauit? Nam & Dauid cum peccasset ingemuit. Et quamuis meruisset audire dimissum sibi esse delictum, multo tamen postea idipsum exilio, & plurimo expiauit obprobrio: vt manifestè & pena in pręsenti reddita & remissio in futurum reddenda videatur: & per hoc Deus multum misericordiæ ingemiscenti donauerit peccatori, vt peccatum quod morte dignum

1.Cor. 4.

Luc. 19.

* maiore

erat, temporaria castigatione purgaret. Ananiæ de Paulo dicitur, quærelā de per-
Act. 9. secutione eius cum timore facienti, Ego monstrabo illi quanta patietur propter nomen meum: vt cùm Paulus ibi solueretur, vbi ligasset persequendo Christum, mox patiendo pro Christo, tribulatus víque ad mortem in resurrectione glorificatus existeret. Ita fit quia misericordia & veritas præeunt semper faciem Dei, vt si in tempore ab ingemiscente voluntarium sacrificiū, vt veritas in misericordia fiat, contribulati spiritus & contriti cordis offertur, in fine misericordia iudicio præferatur. Dominus Christus venturus in gloria Dei patris & creditur & speratur, iudicaturus viuos & mortuos, à cuius aspectu, vt scriptura testatur, Fugiet cœlum & terra: & existunt homines, qui nec propter ignorantiā, vt non dicā, propter conscientiam, iudicio superuenturo subiectos esse se iudicent, & aduētum domini illustrationemque fulgoris eius elementis ardentibus, & mundo pereūte trepident. Quos ex illis fore timeo, de quibus
Matth. 7. præmonet dominus. Multi enim dicent in illa die, homines scilicet de illa carnali arrogantia, qua homines seducebant, & non

non tam coram Deo, quàm adhuc apud semetipsos iusti, Domine, domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo virtutes magnas fecimus? Et tūc ego iurabo illis, & dicam: non noui vos, discedite à me operarij iniquitatis. Psal.14.
Dicitur per prophetam Dauid in persona Christi: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte tuo sancto? Qui ingreditur sine macula, Ioan.14.
& operatur iustitiam. Hoc est reuerà dicere: qui potest esse, & est sine peccato. Nam & ipse de se dominus ait, Venit princeps mundi huius, & nihil in me inuenit suum. Quid enim est diabolus? Haud dubiū quin peccatū. Ab initio enim diabolus mēdax est: & cōtrà dominus meus est, qui loquitur veritatē in corde suo, & nō egit dolū in lingua sua. Angelus magnus Apoc. 5.
& fortis, scriptura testante, clamat in cœlo, Quis est dignus aperire librū, & soluere signa eius? Nec quisquam poterat, neq; in cœlo, neque in terra, neque sub terra aperire librum, neque perspicere eum. Flet multum Ioannes & luget, quod ex vniuersitate rationalium creaturarum nemo dignus repertus esset, qui aperiret librū, vt videret eum. Flentem Ioannem vnus

è ſenioribus conſolatur & dicit: Noli fle-
re Ioannes, Ecce vicit Leo ex tribu Iuda,
radix Dauid, aperire librum & ſoluere ſi-
gnacius. Quis rogo iſte liber eſt, quem de
manu viuētis in ſecula nullus fuit dignus
accipere, niſi qui ingreditur ſine macula
Pſal. 14. & operatur iuſtitiam? Parum eſt quia ſine
macula, parum quia agnus, niſi & occiſus,
niſi puritatem vitæ, paſsionis teſtimonio
Apoc. 5. coronaſſet, habens ſeptem cornua & ocu-
los ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei:
nec dubium, quin ſpiritus ſapientiȩ & in-
tellectus, ſpiritus conſilij & virtutis, ſpi-
ritus ſcientiæ & pietatis, ſpiritus timoris
domini. Quis ergo iſte eſt liber? vt credo,
Ioan. 8. iudicij. Pater enim non iudicat quem-
quam, ſed omne iudiciū filio dedit. Proch
dolor, cogor dicere, quod horrui cogi-
taſſe. Ecce nunc & Pelagius, qui auſus eſt
profiteri, ſe eſſe ſine macula atque pecca-
to, conſequenter arbitratur dignum ſe ad
accipiēdum librum atque iudicium: pro-
ximumq́ue eſt vt dicat ſibi, Ego poteſta-
tem habeo ponēdi animam meam, & ite-
rum ſumendi eam, & præparat ſe in thro-
no Chriſti futurum eſſe cōſortem. Miſer
homo, qui non potiùs intelligit præpa-
rare ſe Antichriſti aduētui precurſorem,
qui

qui cùm fuerit reuelatus, extollit se super 2.Thess.2.
omne quod dicitur, aut quod colitur Deus: iuxta hunc qui se iam comparat in coæquationem vnici filij Dei. Agnus Dei, filius Dei, vt accipiat librum de manu patris præfert stigmata passionis, non iudicans perpetratam nisi in morte atque in surrectione victoriam & ἀναμάρτητος meus venire sibi posse perfectionem vitæ immaculatæ manducanti, bibenti, dormientique confirmat? Dominum nostrum Ie- Matth.4.
sum post quadraginta dierum ieiunium ter diabolus tentans, terque superatus reliquit, & non reliquit in perpetuum, sed ad tempus, acrior vsque ad mortem crucis Apostolo præuaricante rediturus, & ἀπαθὴς noster victis sanè, vt sibi videtur, cum autore tentationibus, non posse se vltra tentari, perturbarique confidit? Agnus ille perfectus, ille qui non solum peccatum non habet, sed etiam tollit peccatum mundi, & qui habet cornua septem in capite, non ita ventilare sufficiat tentatorem quin redeat, & noster hic mutilus, læuis in fronte μονοφτάλμος non necessarium sibi æstimat munimen in capite, qui possibilitatem præsumit in carne? Miser, qui secundum Euangelium magis fortè si

Ioan. 15. cæcus esset, peccatũ non haberet. Sed forsitã quia septem oculi septẽ spiritus sunt, abundare se his omnibus iactat, & quasi interiorem hominem suam congestis septiformis gratiæ vigere virtutibus: præsertim qui sibi totidem dogmatum suorũ titulis gloriatur. Vnde fieri potest, vt iudicio suo se arbitretur spiritu sapientiæ refertum, præcipuè cùm dicat, facilia Dei esse mandata: spiritu intellectus sufficientem, maximè qui prænoscat & prædicat omnes peccatores simul cum impijs in æternum ignẽ esse damnandos: spiritu consilij diuitem, qui moneat malũ nec cogitandum: spiritu virtutis potentẽ, quo affirmet posse esse hominem sine peccato: spiritu scientiæ inflatum, quo sperat, nisi qui scientiam legis habuerit, sine peccato esse non posse: spiritu pietatis exuberantem, quo doceat inimicum velut amicum diligẽdum, oblitus quia ipse dixerit, Inimico omnimodis non credendum: spiritu timoris Dei cohonestatum, qui post multam crapulam nouissimè expergefactus adiungit, posse hominem sine peccato esse, non sine adiutorio Dei, & per hos præsumptionum, vt arbitror, gradus non reformidat ascendere, vsque in id

elatus,

elatus, vt dicat, quia in similitudinẽ Christi perfectã sui potentia plenus, in toto super eum descenderit spiritus sanctus & manserit: cum tamen hoc illi soli à patre Deo datum sit, cui etiam dedit nomen, Philip. 2.
quod est super omne nomen, qui solus sine peccato est & ingreditur sine macula, apud quẽ manet ipsum sanctitatis vnguentum: Nos autem in odorem vnguentorũ Cant. 1.
eius currimus, & interim super nos auræ vitalis afflatu dulcia vitę spiramina domino præcedente captamus. Sed dicis: Cur tanta me lacessis iniuria? Cur tam arrogãtibus verbis inuidia grauas? Egó ne me seruus comparare audeã domino meo? Egó ne terra & cinis conferã verbo Dei? Egó ne morti obnoxius, dici debeam victori mortis ęqualis? Bene quidẽ ô condemnata nequitiá, dans testimoniũ Deo, humiliaris in verbis, sed aliter sensus tuus clamat in paganis. Dicis, hominem posse esse sine peccato. Iterum ac sæpius repeto. Homo qui hoc potest, Christus est. Aut pręsume nomẽ, aut depone fiduciã. Deus illud vni tantum donauit, & hoc non nisi primogenito in multis fratribus. Sic catholica Rom. 8.
fide traditur, sic tenemus. Sanè domin⁹ noster admonuit infideles, Ego veni in no- Ioan. 5.
 mine

mine patris mei, & non me recepiſtis. Veniet alius in nomine ſuo: forſitã ipſum recipietis. Aut nobiſcum illũ cui credimus peccatores vnum ſine peccato eundemq; vnigenitum ſequere, aut ſi tu es ille alius, confitere. Ipſe eſt dominus Ieſus, qui morte deuicta & diabolo triumphato aſcen-
Pſal. 67. dens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. De eius plenitudine nos oẽs accepimus, ſicut Apo-
Ioan. 1. ſtolus docet: Vnicuique autem noſtrum
Epheſ. 4. data eſt gratia ſecundum menſuram do-
Rom. 12. nationis Chriſti. Et ad Romanos idẽ magiſter gentium ſcribit: Dico enim per gratiam, quæ data eſt mihi, omnibus qui ſunt inter vos non plus ſapere quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem. Et vnicuique ſicut Deus diuiſit menſurã fidei. De-
1. Cor. 12. inde ad Corinthios prædicat, Diuiſiones verò gratiarum ſunt: idem autem ſpiritus. Et diuiſiones operationum ſunt: idem autem Dominus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt, gratiarum atque virtutũ. Subijcit. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidẽs ſingulis prout vult. Deinde per comparationem mẽbrorum in corpore hominis, manifeſtat corpus vnitatis Eccleſiæ ex diſparibus

operum

operum modis, in vnam perfectionis conuenire concordiam, probans nullum penitus esse membrorum, quod non egeat alterius ope atque compage, ipso domino capite constituto, in quo omnes sensus ac thesauri sapientiæ & scientiæ sunt absconditi. Vnde & nobis dedit sensum, per quem sciremus, quod est verbum in Christo Iesu, in quo est omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: in quem, iuxta testimonium Ioãnis, descendens spiritus sanctus & permanens in ipso, esse dominum declarauit. Itaque si & nemo habet, nisi quia à te petit, & nemo nisi secundum diuisionem mensuramque accepit, & qui acceptum habet, ad ipsum custodiendum alieno eget auxilio, qua rogo amentia sibi de plenitudine promittit, qui in singularitate non sufficit? De domino Euangelista testatur, Erat autem lux vera, quę illuminat omnem hominem venientē in hūc mundum. Dicit verò Dominus Apostolis suis, Vos estis lux huius mundi. Ibi in solo domino lux tota, quia vera: hic in cunctis Apostolis lux quidem, sed de luce quæ tota est. Et cùm hoc in Apostolis ita est, in quorū electione vniuersum Ecclesiæ corpus assumptū est, quid nos, nos inquam,

Coloss. 2.

Ioan. 1.

Marc. 1.

Ioan. 1.

Matt. 5.

inquam, & singuli, quid post eos videri
2.Pet.1. possumus, nisi secundum apostolum Petrum homines ignari, credentes tantum per fidem Euangelico propheticoq; sermoni, tanquam lucernæ lucenti in caliginoso loco? Qua illustrati, etiam ipsi persuademur: vt præparatę in operibus bonis
Luc.12. sint lucernæ ardentes in manibus nostris, quæ multimodis tentationibus fatigatæ, & defectu semper proprio & verbere periclitantur alieno. Vnde & Dominus in Euangelio ait, Et si ipsa lux, quæ in nobis est, tenebræ sunt: ipsæ tenebræ quantæ erunt? Sed concedo, vt hoc quãtulumcunque lumen est, indeficienti vsque in finem vigore permaneat, id est, donum illud, quod sortitus est specialis gratiæ, non amittat, (Alioquin plenitudo lucis assistit in toto, caligo nõ remanet: caliginem autem dico insipientiæ, de peccati sordibus accidentem) quid si cõpetens ratio est, vt quantum de luce defuerit, tantum de caligine supersit? Porrò autem difficillimum est, vt offendiculum caligo non habeat. Necesse est homini in quantitate luminis, & in reliquijs caliginis constituto, volenti bonũ & non effugienti malum: & subsistere adiutorium & non deesse pecca-
tum.

tum. Quod si cuiquam obscurè dictum videtur, accipiat exemplum conuersationis humanæ. Duo singuli habent dona diuersa: vnus vt sit humilis in silentio, alter vt sit suadibilis in docendo. Ille cui silentium cordi est, si fortè poscatur rationem de fide reddere, putás ne nullam assumit in humilitate fallaciam? Aut facilè arbitraris, vt simplex scurrilitate careat, lætus verbo, sollicitus iracundia, patiens negligentia, mitis pigritia, doctus iactantia, summissus inuidia, extra illam quæ est omnium bonorum operum caligo generalis, vanæ gloriæ concupiscentiam. Quod si hoc piè sanctéque intelligitur, vnusquisque nostrum assumat comparationem, vt magis semetipsum in melioris prælatione condemnet, quàm in minoris despectatione iustificet. Ita demũ inuicẽ membra sociabit, precipuè si vna charitate veluti pelle ossa circundante neruisque iunctis indigentia sui conscius homo, hanc ipsam quam habet gratiam, donum intelligat esse non meritum: & magis ex eo vnde accepit glorietur in domino, quã vnde non acceperit irascatur. Nos enim cùm essemus naturaliter filij iræ propter delictum nostrum, facti sumus filij mise- Ephes.
sericor-

ricordiæ propter clementiam domini, nihil digni nisi damnatione. Nõ ingeramus domino de non accepto quærelam, sed de accepto gratiam rependemus, gloriamque soli illi creatori redemptorique nostro domino Iesu Christo tribuamus, quẽ
Rom.3. posuit Deus propiciatorem in sanguine suo, vt in nomine eius omne genu curuetur, cœlestium & terrestrium & inferno-
Philip. 2. rum: quem in illa prædicta potestate iudicantem omnis caro videat, & cui omnis lingua fateatur. Vnde & Apost. ait, Ideo contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi: Omnes enim nos manifestari
2.Cor.5. oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum. Et alibi, Om-
Rom.14. nes enim stabimus ante tribunal Dei. Paulus Apostolus dixit etiam se staturum ante tribunal Dei, & propria corporis prout gessit cum cæteris redditurum: contrà autem Pelagius confidenter audet dicere, ita consummo vniuersam in carne perfectionem, vt de iudicis bonitate nihil sperem. Iusti in illa die iudicis operum suorum glorias audientes, adhuc tamen
Matt.25. velut ignorantes interrogabunt, Domine quando te vidimus, & hæc fecimus tibi, &

bi,& hic noster scientissimus legis agnoscit, quo die, qua hora, quo monumento, vltimam sedem vltra quam nō sit alia plenissimæ sanctitatis intrabit? Aut forsitan reclamat & loquitur., Rectè mihi hæc amentiæ, vt non dicam, superbiæ ingererétur opprobria, si dicerem, sine adiutorio Dei hominē posse esse sine peccato: nunc autem quum adiutorium adijcio, nihil difficile assero. An tu fortassis Dei adiutorium negas? Cōcedo paulisper calumniæ tuæ, vt dum quod in te cōuincere volo, in me videar detegere, inueniamur simul, & ego in mei defensione purgatior, & tu in tua confusione manifestior. Mea semper hæc est fidelis atque indubitata sententia, Deum adiutorium suum non solum in corpore suo, quod est Ecclesia, cui specialia ob credentium fidem gratiæ suæ dona largitur, verùm etiam vniuersis in hoc mundo gentibus propter longanimē sui æternamque clementiam subministrare, non vt tu asseris cū discipulo tuo Cœlestio, cui iam apud Africanam Synodum occulta illa impiorum dogmatum natúra contusa est, in solo naturali bono, & in libero arbitrio generaliter vniuersis vnā gratiam contributam: sed speciatim cotidie per

die per tempora, per dies, per momenta, per ἀτομας & cunctis, & singulis ministrare. Dicit enim scriptura, Qui facit solem suum oriri super bonos & malos. At tu fortè respondes, Ordinem suum composita bene natura custodit, ac per hoc Deus elementarijs semel cursibus constitutis, facit inde quæ facit. Quid ergo de illa sententiæ parte, quæ sequitur opinaris? Dat pluuiam super iustos & iniustos, Vtique qui dat, cum vult dat, & vbi vult dat: vel dispensando dispositam constitutionem, vel effundẽdo propriam largitatem. Ac ne secundum amentiam impietatis tuæ etiam hoc euacuare mediteris, audi prophetam super hac veritate testantem, Qui aduocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, dominus nomen est illi. Quid verò dicam de spe vera generis humani, quia omnis qui arat, in spe arat. Sperare autem, non est posibilitatis propriæ, sed largitatis alienæ. Cùm autem quis seminauerit, iactamque sementem in sinu terræ cultor absc õderit, non habet vltra quod faciat, nisi vt oculos tẽdat ad cœlum, oret non terram cui commisit, sed Deum cui credidit, vt labores eius vel matutino vel serotino

Matt. 5.

Amos. 5.

1. Cor. 9.

imbre

imbre fœcũdet. Et vt ſpiritali teſtimonio etiam ad communes vſus perfruar, neque qui plantat, neque qui rigat quicquã ſunt, 1.Cor.3.
ſed qui incrementum dat Deus. Quantũ ergo de Dei adiutorio gaudeam, per id metire, quod miniſtrari per ſingula etiã gentibus probo: vt manifeſtũ nobis eſſet, quem vſque in finem cauere, & quem ſine ceſſatione inuocare debeamus. Diabolus Iob.1.
interrogatur à domino, Vnde ades? At ille reſpondit: Circuiens terram & peragrans quæ ſub cœlo ſunt, adſum. Rogo te, ſollicitudo iſta diaboli bonæ voluntatis, an malæ eſt? Fatearis neceſſe eſt omnino malæ. Hoc enim & ſequens expoſtulatio eius oſtendit. Manifeſtatio iſta diaboli tempore Iob facta eſt, ſcilicet tempore Moyſi. Certè tunc nulla Iudæa, nulla Hieruſalem, nulla per orbem Eccleſia erat. Adhuc vniuerſa gentilitas Dei noticiam non habebat, & iam tamen diabolus circuiens terrã, omnia quæ ſub cœlo ſunt peragrabat: atq; ad ſeducendũ & diſpergendũ humanum genus inceſſabili maliciæ ſuæ ſollicitudine ferebatur. Itaq; cũ videas, hominibus ignaris tantam diaboli incubuiſſe nequitiã in diſperdendũ, nullã hinc credis Dei in cuſtodiendo gratiã præfu-

præfuiſſe? Aut fortè fruſtrà dictum putas, Domini eſt terra & plenitudo eius, orbis terrarum & vniuerſi qui habitant in ea? At verò vt adeſſe adiutorium Dei, & per ſingula & per ſingulos manifeſtius probes: en ipſe diabolus, dum teſtatur de vniuerſitate, de vno interrogatur. Animaduertiſti, inquit Deus, in puerum meũ Iob, quia non eſt quiſquam ſimilis illi ſuper terram? Nouit ſpeciatim vnũquemque Dominus, nouit & diabolus. Ille poteſtate naturæ: iſte labore nequiciæ. Iſte vt tentet: ille vt probet. Iob contradicente aduerſario à creatore laudatur. Vult dominus opus iudicare hominis, quod ipſe operatur in eo: at verò de adiutorio etiam diabolus confitetur. Dicit enim, Nónne tu circũſepiſti quæ ſunt extra domum, & intra domum eius? Expetẽte inimico famulum ſuum Deus ſpoliat per tentationem, non nudat: aufert ſubſtantiam & dat gratiam: Ecce, inquit, omnia quecunque habet do in manu tua, ſed ipſum noli tangere. Parũ eſt. Inuidus furit, mortem conatur inducere, ſed econtrario diſpenſatione Dei mouetur, gratia nõ auſertur: expetita prędoni præda præmitur, & rurſus prædæ ſuæ cuſtos adhibetur. Dicitur

Pſal. 23.

citur

citur enim ad eũ, Ecce trado eũ tibi, tantũ animam eius custodi. Nemo ex hoc æstimet diabolum ad seducendam in corpore tantummodo animam laborare, nisi etiam ab ipso corpore vellendam: si non saucium infirmumque hominé miserentis Dei tutela muniret, & obuia, cunctis insidiarum eius conatibus semper occurreret. Habes, vt arbitror, etiam in Gẽtibus sufficientem cooperãtis gratiæ probationé: accipe manifestam quoque significantiam de illo præcipuè dono, quod Ecclesię & corpori suo peculiare largitur. Paulus Apostolus ad Corinthios scribit, Gratias 1.Cor. 1.
ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu: quia in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis: ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. Et iterum, Iustificati igitur ex fide, Rom. 5.
pacem habeamus ad Deum, per dominum nostrum Iesum Christum: per quem & accessum habemus fidei in gratia ista, per quam stamus, & gloriamur. Vnde & Petrus Apostolus admonet, dicens, Recipi- 1.Pet 1.
entes finem fidei vestræ, salutem animarũ. De qua salute exquisierunt atque scrutati

sunt Prophetæ, qui de futura in nos gratia Dei prophetauerunt. Ex quo euidentissimè declaratum est, nemini hominum deesse Dei adiutorium: præsertim cùm & seductor insistat, & insit infirmitas. Confusa euacuataque est calumnia cæci arguentis, qui ait, Fortè tu Dei adiutoriũ negas? Sed quoniam de Iob fecimus mentionem, dicamus quod & superiori testimonio, recensitum est, domino dicente, Homo sine crimine, verax Dei cultor, abstinens se ab omni malo. Solet enim à vobis sæpissimè dictitari, ad probandum hominẽ sine peccato posse esse, quia fuerit, hoc est, quia & Iob testimonio Dei homo sine crimine est dictus & verax. Et Zacharias sine quærela in Euãgelio probatus osten ditur. Dixit dominus de Iob, Homo sine crimine, nunquid dixit sine peccato? Peccatum enim cogitatio concipit, crimen verò non nisi actus ostendit: Esse etiam sine querela eorum cognitioni iudicioque ascribitur, quibus in promptu est, in facie quidẽ mansuetudinem aspicere, sed cordis bella nescire. Vnde & Paulus confidenter iubet dicens, Oportet enim Episcopum sine crimine esse. Et alibi generale dat testimonium Corinthijs atque asserit, Ita vt non

Luc. 2. Iob. 1. Peccatum. Crimen. Tit. 1. 1. Cor. 2.

vt non indigeatis vlla gratia, expectantes reuelationem domini nostri Iesu Christi: qui & confirmabit vos vsque in finem, sine crimine. Ecce Paulus quos testimonio suo vsque in finem confirmat esse sine crimine, mox eosdem in eadem epistola corripit scribens: Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habeatis inter vos. Sub vno titulo ijsdemq; personis, ecce sine crimine, ecce delictum: vnde declarat, nõ statim sine delicto asseri, quẽ videas sine crimine nominari. Dixit enim & Dominus Iesus, Venit Ioannes nõ manducans neque bibens. Et iterum scriptum est, Esca illius erat locusta, & mel siluestre. Nunquid ex alterutro aut Ioannes non manducasse, aut Dominus fefellisse credendus est? Sed econtrario in vtroq; veritas est: quia & Ioannes in substantiã carnis escæ aliquid sumpserit, & rursum verè dixerit dominus in Ioannem, nec cum cæteris, nec id manducasse, quod cæteros: probans se scripturasque sanctas, occultata sæpè scientia Dei, hominum manifestare sententias. Quamobrem obsequenter accipitur, quotiescunque scriptura commemorat, & iustum & sine quærela pro captu temporis & se-

1.Cor.6

Luc.7.

Matt.3.

cundum illud vltimum iudicium Dei, cui vniuersorum conscientia subijcitur, & lingua omnium confitetur. Deniq; liquidò intellige, quia iustificatio Iob, passionumque eius in carnem permissio, prouido consilio Dei confusionem diaboli arrogantis operata est: vt dum homo de honore creatoris, ipso domino probãte laudatur, infidelitatis notam declinans angelus puniretur. Rursus autem ne famulo suo grauiorem plagam faceret, dum sanaret, & per curam carnis, animę vulnus infligeret, hoc est, ne beatus Iob tãta tentatione superata, duplicatisque omnibus & restitutis in superbiam elatus, & iudicium incideret diaboli, admonetur ab occultis suis, vt & si à foris de iustitia laudaretur, intus tamen ei se sciret subditum esse debere à quo custodiretur. Dicit enim ad eũ

Iob 38. τίς οὗτος ὁκρύπτων μεβουλὴν, Sic septuaginta.

dominus. Quis est hic qui cœlat me consilium, continens sermones in corde, & me putat latere? Accinge tanquã vir lumbos tuos. Interrogabo: tu autem responde mihi, Vbi eras cùm fundarem terram, indica mihi, si nosti scientiam. Et post multam docendi correptionem, vel corripiendi doctrinam: respondens Iob domino dixit, Quid ergo iudicor commonitus &

increpa-

increpatus à domino, audiens talia cùm nihil sim? Talis & Zacharias, homo sine Luc.2.
quærela, dignus honore hominũ, dignus testimonio scripturarum, quẽ aliqua iam, vt arbitror, ex hoc inflatio titillabat, incipiebatque plus credere famæ quàm conscientiæ, per corripientem Angelum nota infidelitatis arguitur, & temperario silentio castigatur. Vnde & Paulus dicit, 1.Cor.10.
Itaque qui se existimat stare: videat ne cadat. Et quasi forma hominũ de se ipse pronunciat dicens, Castigo corpus meum & 1.Cor. 9.
in seruitutem redigo: ne fortè cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Ita sine crimine dici quenquam & sine quærela: nõ est perfectionis testimonium, sed conuersationis exemplum. De immaculato autem vbicunque scriptura pronunciat, sicut Dauid ait, Beati immaculati in Psal.118.
via, qui ambulant in lege domini, sana doctrina traditum reor, quia vere beati sint, qui sunt immaculati in via, hoc est, perfecta fide in veritate gradientes: non declinantes hæretica prauitate, neque in dexteram, neque in sinistram. Via Christus est, qui per spiritum sanctum ducit ad patrẽ. Igitur qui sine macula atque lepra, nec conuiolatus ab his quorũ sermo serpit vt

cancer, venerandæ gloriam trinitatis audit, credit, intelligit, beatus in fide immaculatusque consistit. Ex quo etiam dicitur ad Abraham, Ambula coram me, & esto sine macula. Necessariò enim Abraham, qui credidit Deo & reputatum est ei ad iustitiam, vt sit in eo quod credidit, vidit & gauisus est, perfectus esse ac sine macula commouetur, multarum gentium pater constitus in fide, & fidelium sinus in requie vt simus omnes, qui speramus in Deo cum fideli Abraham. Beati immaculati in via, scriptum est: per fidem enim ambulamus non per speciem. At verò si vis de immaculato qualem Dauid orãs quærit audire, vanã posibilitatis tuæ depone fiduciam, & prostratus in precibus cum Propheta oratione coniungere, flens pariter ac dicens, Delicta quis intelligit? Ab occultis meis munda me domine, & ab alienis parce seruo tuo. Si enim mihi non fuerint dominati, tunc immaculatus ero. Infelix ego homo, delicta quæ nondum intelligo, quãdo vitabo? Petrus diligit Christum, nec vnquam à dilectione declinat, Testimonio dilections domini, nunc petra fundamenti Ecclesiæ constituitur, nunc Satanæ vocabulo deprauatur.

Gen. 17. Psal. 18. Matt. 16. Ibid. 8.

uatur. Vnum atque idem ſemper operanti, nunc dicitur, Non reuelauit hoc tibi caro & ſanguis, ſed pater meus, qui eſt in cœlis: Nunc rurſus ingeritur, Non ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ ſunt hominum. Apoſtolus diligendo electus eſt, diligendo confuſus: habens pro nimio amore peccatum. Siquidem annuncianti de paſsione ſua Domino amoris impatientia dixerat: propitius tibi eſto domine, non erit iſtud tibi. O miſeria miſerorum. Si Petrus in aliquo Chriſtum amando peccauit, delicta quis intelligit? Clamat Propheta & clamat in ſpiritu ſancto: clamat ille, de quo dixerat dominus, Manus mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum, & nihil proficiet inimicus in eo: & quid clamet attende, Ab occultis meis munda me domine. Dauid ille electus ſecundum cor, ille quem promiſit Deus facturum omnes voluntates ſuas, ille quem vnxit in regem, ille quẽ prophetici ſpiritus ſanctificatione donauit, ſtupens in obreptione peccaminum clamat ad dominum, vt ab occultis ſuis mundetur implorat, & dicitur ei à domino, in alio loco, Nõ ædificabis domũ nomini meo, eo quod ſis vir bellator,

Pſal.88.
Ibid.14.
1.Par.17.

 & ſan-

& sanguinem fuderis: quasi verò sordium abolitione cunctarum ita emundare eum nequiuerit, vt dignum digno operi præpararet. Dauid vsque ad mortē non emundatur, sed prælato in templi constructione sibi filio se ipse condemnat: & Goliat cum Armigero suo calumniatur mihi, cur dominus nō faciat in eo, quod nunquam fecit in seculo? Dicit & Ecclesiastes, Nihil sub sole nouum, nec valet quisquam dicere, ecce hoc recens est, iam enim præcessit in seculis quæ fuerunt ante nos: & nouorum dogmatum instructor affirmat, potest fieri, quod nunquam factum est. Non requiras vtrum fuerit, quod posse esse non ambiguis. Aedificari voluit Deus templum nomini suo, & hoc, vt non nisi innocens & bene immaculatus extrueret. Duo ad hoc Reges cunctis viribus eliguntur, vterque ad adiutorium: de custodia vtrique promittitur. Ad Dauid siquidem dicit Deus, Veritas mea & misericordia mea cum eo. De Salomone verò testatur, Ipsum elegi mihi in filium, & ego ero ei in patrem. Ex his duobus templum domini vnus prȩparat, alter ædificat: prȩparat senex, perficit puer. Dignum est enim vt sanctum domini templum sanctus ædifi-

Pelagium dicit & Cœlestiū.

Ecclef. 1.

Psal. 88.

1. Par. 28.

ædificet. Præparat, vt dixi, senex, sed quasi postquam peccare cessauit: perficit puer, sed tamen penè cum adhuc peccare nõ cæpit. Ille ante peccauit: hic postea. Ille multo peccato ædificare non meruit: iste multum peccando quod ædificauerat, dereliquit. Et inter hæc mirabiliter sibi ordinatio sancta disposuit: vt inter duas ætates, quod perpetuum in homine esse non poterat, pro captu temporis inueniret. Vterque aliquando non peccauit, tamen Rom.3.
vterque sine peccato esse non potuit: vt sit Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est, Vani filij hominũ, mendaces filij hominum in stateris. Habentes vtique gratiam & adiutorium Dei, Psal.61.
tamen sine peccato esse, nec obtinere Dauid, nec Salomon valuit custodire, & Iouiniani filius vt omnipotens Deus pro ipso discipulisque eius tantum rerum ordinem mutet, sperat, quod si factum fortè non fuerit, Deum impossibilitatis accuset? Potest, inquit, homo esse sine peccato tamen cum Dei adiutorio. Quid faciam? Tolerabo interim pannum nouum, vestimento veteri colligatum, donec emendationis miseræ falsitatem peior scissura patefaciat. Concedo enim, vt contra

ducem veritatis loquentis, cùm dixerit, potest homo si velit, dixisse videatur, potest homo cũ adiutorio Dei. Nunc demũ mihi veluti ad exordium propositionis sermo reuocandus est: & paulisper iniuriæ dolore seposito, cùm reuerentia disputandi ad celsitudinem capitis recurrendum. Caput enim nostrũ est Christus
Rom. 3. Iesus, quem sicut Apostolus ait, Proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ, propter remissionem pręcedentium delictorum, in substentatioñe Dei & ostensioñe iustitiæ eius in hoc tempore, vt sit ipse iustus & iustificans eum, qui ex fide est Iesu. Itaque propitiator per fidem in sanguine suo positus ad ostensionem formamque iustitiæ, ipse est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. De quo Ioannes vsque ad ipsam pene inaccessabilem lucem introductus exclamat: In prin-
Ioan. 1. cipio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt. Ac post paululum exposita diuini operis veritate subiungit, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis: & vidimus honorem eius, gloriam tanquam

vnici nati à patre, plenum gloria & veritate. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, qui tanquam agnus coram tondente, sic non aperiens os suum, cum flagellatus, crucifixus & mortuus est, qui aculeum mortis edomuit, qui à mortuis resurrexit, qui captiuam ducens captiuitatem, ascendit in cœlos. Hic est vnigenitus in patre, primogenitus in multis fratribus: in quo est omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Hic ergo dominus Christus, hic inquam, filius Dei, in virtute patris & gloria: quæ in principio condidit, & redemit in medio, etiam in nouissimo iudicabit. Itaque post conditionem vniuersæ, quę secundum voluntatem eius extitit creationis, compositis modum rebus imposuit, vt quod rationale factum fuerat, ratione subsisteret: & quod libero donarat arbitrio, ne in licentiam perditionis excurreret, præcepti lege restrinxit: vt cum creatura creatorem & domini donum agnosceret, & præcepti stabilitatem: in subiectione lapsus libertatem prospiciens, ad hoc tantum ipsa libertate vti vellet, vt per eam seruitiũ quo regeretur eligeret, digno habit⁹ iudicio, vt ex prudẽti seruitute defensionem,

Esaiæ 53.
Psal. 67.
Rom. 8.
Coloss. 2.

ſionem, ita ex libera voluntate mercedẽ, confirmante Apoſtolo qui ait: Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Duo luminaria magna omnipotens Deus dixit & facta ſunt, præcepitque vt diuidant diem ac noctem & ſint in ſigna, & tempora, & dies, & annos. Nunquid hæc ſemel decreta diſtinctio, non vſque in præſentem permanet diem? Et tamen hæc ipſa, quę ſic ordinato motu feruntur, creatori mutare cum velit, potentia inerat, ſi ratio non teneret: quoniam in omnibus potentiæ Dei ratio coniuncta eſt. Si enim eſſet apud creatorem mutatio operum, qualiter à creatura expectari poſſet obſeruatio mandatorum? Iuſſum à Deo eſt, vt germinet terra herbam, fœnum lignumque fructiferũ, hoc etiam nunc annuis vicibus inceſſabili parturitione cuſtodit. Et tamen iratus ſæpiſsimè Deus terræ, fructus negata imbrium vbertate diminuit, & quod auferre in totum potuit, maluit caſtigare, vt & correctionem plaga oſtenderet, & ordinem natura ſeruaret. Fecit Deus hominẽ de limo terræ, & vitalis ſpiritus inſufflatione viuentem poſuit in paradyſo deliciarum: libero inſuper donauit arbitrio circumdatumque mãdato medio immor-
talitatis

talitatis & mortis:quamuis asserãt tui,qui abundantiora de pectore tuo venena suxerunt, mortalem eum fuisse factum, nihilque eidem damni ex transgresione cõtig sse præcepti. At verò præuaricante homine,terra maledicitur, laboribus ac doloribus homo ipse coonustatur, vt in sudore faciei panem adquirat iubetur: nota mortis circumscribitur,donec in terram, de qua sumptus est,reuertatur. Eijcitur Adam de Paradyso,generat filios trahentes secum seminis infidelis originale peccatum:peccat humanum genus, Deũ quoque pœnituit quod hominem fecisset in terra. O domine sustine paulisper stultitiam meam,donec qui sapiens & prudens videtur,erubescat & sentiat imprudentiam.Peccante vno homine, ex quo in vniuersam successionem dira contagia transierunt, regnumque in vniuersos mortis inualuit,pœnitet te,irasceris,doles:& vsquequo verbum caro factum passione,cruce,ac morte opus habeat cõmoueris.Forte satius fuerat vnum deleri ilicò peccatorem,& mox alius secunda plasmatione substitueretur, quo ab omni sorde libera & immaculata propago descenderet. At hæc te Deus omnipotens quia non fecisse agno-

agnoſcimus, non potuiſſe credimus? O
Matth. 16. Petre ſupra quam petram Chriſtus ſuam
1. Cor. 3. fundauit Eccleſiam, & ô Paule qui fundamentum poſuiſti, præter quod aliud nemo poteſt ponere, qui eſt Chriſtus Ieſus, beati Apoſtoli columnæ & firmamenta veritatis, vos ſaltem huic qui conſiliarius Deo eſt & mediator, ſacris reſpõdete ſermonibus. Ait Petrus, Benedictus
1. pet. 1. Deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem vocati eſtis in hæreditatem, incorruptibilem, & incõtaminabilem, conſeruatam in cœlis, vos qui in virtute Dei cuſtodimini per fidem in ſalutem paratã reuelari in tempòre nouiſsimo. Deinde
Epheſ. 1. Paulus vas electionis, profert theſauros ſalutares, & ait: Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpiritali in cœleſtibus in Chriſto, ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionẽ, vt eſſemus ſancti & immaculati in cõſpectu eius in charitate, qua prædeſtinauit nos in adoptionem filiorũ per Ieſum Chriſtum in ipſum, ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ in laudem gloriæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo, in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſ-

ſionem

ſionem peccatorum, ſecundum diuitias gratiæ eius, quæ ſuperabundauit in nobis in omni ſapientia & prudentia: vt notum nobis faceret ſacramentum volũtatis ſuæ ſecundum bonum placitum eius, quod diſpoſuit in eo, in diſpenſationem plenitudinis temporũ, reſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cœlis ſunt & quæ in terra. Dicit Petrus in ſalutem paratam reuelari in tempore nouiſsimo: teſtatur & Paulus, quod propoſuit in eo in diſpenſationem plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto: & nunc nobis neſcio quis quaſi rana è cœno emergit & perſonat, Quid mihi eſt expectare tempus, expectare iudicium? Deus ſi poteſt, ſemper poteſt: ſi ſemper poteſt, perſonarũ acceptor nõ eſt. Poteſt ergo, & modò poteſt: & in te verè perſonarũ acceptor probandus, ſi quod in omnibus poteſt, & vtiq; acturus in tempore ſuo eſt, in te ſolò ante tẽpus faceret, qúod neq; in Moyſe fecit, cui vnũ tantũmodo in hac vita peccatũ exprobrauit, & tamen ante mortẽ remiſit: quẽ ob hanc culpam mori iuſsit, ne terrã repromiſsionis intraret. Audiat ergo Salomonẽ, ſuper ordinatione tẽporum & Dei cõſtitutione teſtantẽ, Omnia tempus habent, & Eccleſ.3.

ſuis

ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa ſub cœlo. Tempus naſcendi: & tempus moriendi. Tempus plantandi: & tempus euellendi, quod plantatum eſt. Tempus occidendi, & tempus ſanãdi. Deinde alio loco dicit: Vidi ſub ſole in loco iudicij impietatem, & in loco iuſtitiæ iniquitatem, & dixi in corde meo: Iuſtum & impium iudicabit Deus: & tẽpus omnis rei tunc erit. Quamobrem ô homo vacue, ſi quam fiduciam habes, patienter expecta ordinem Dei, quem dignatus eſt & ipſe dominus expectare qui fecit: factus ſub lege, qui fecerat legem. Audi ipſum tibi dicentem, Nõ eſt veſtrum ſcire tempora, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Aut ſi vis apertius accipere teſtimoniũ, quia cùm vtique poſsit Deus, tamen pro ipſa ſui ordinatione nõ
Matth.6. faciat, dicit ad Petrum, An putas non poſſe me modò rogare patrem meum, & exhibebit mihi pluſquàm duodecim legiones Angelorum? Sed quomodo complebuntur ſcripturæ? Quia ſic oportet fieri. Vides ergo quia operator tẽporis, tẽperat virtutes: & ratio diſpoſitionis, miſcet potentiæ patientiã. Deinde ait dominus, Reconde gladium in theca. Fieri enim nõ poteſt, vt calicem quem dedit mihi pater

non

non bibam illum. Et tamē Deus nihil nō poteſt: nec eſt quicquam quod non faciat niſi fortè quod nolit, non oporteat, non proponat. Loquitur Paulus ad Theſſaloni cenſes, ſignificans de aduētu Antichriſti: Nō retinetis, quod cū adhuc eſſem apud vos, hæc dicebā vobis? Et nunc quid detineat ſcitis: vt reueletur in ſuo tēpore. Tanta vis eſt decreti Dei, & tam irreuolubilis ſtatus conſtitutorum in ſuis quibuſq; cauſis temporū, vt propter electos ſuos dies ſeculi abbreuiari dixerit dominus, nō auferri: vt faceret temporū ſtatutorum pro maieſtate plenitudinem, pro pietate breuitatem: ſimulque & compendium miſericordia caperet, & numerum mundus impleret, & tu vis iam? Ecce ego cum dolore miſericordiæ loquor, tu, inquā, vis ô homo ſimilis mei, vt tibi homines in hoc præſenti tempore, quod nunquā antea dictū in ſacris voluminibus inuenitur, quēquam ſine peccato eſſe reſpondeant, & ſi in hoc fortè conſenſerint, de die momentoque ſubſcribant: nouam calumniæ machinam inſtruens, vt quod non fieri dicimus, non poſſe fieri dixiſſe videamur, & in quo præcipuè operantem in diſpoſitionem quam ſtatuit omnipotentiam prædicamus,

camus, ne impatienter infamare impotentiam iudicemur? Vanum, quęso te, furorē abijce: quoniam hoc ipsum ad peccatum proficit, de quo abstergendo possibilitatem temporis, non clementiā iudicis cogitasse. Hactenus de potētia Dei, quā prædicamus & colimus, & de præfinitione temporū, quæ profundissimo ipsius sunt statuta consilio, dixisse sufficiat, de qua & si plura quæ sunt sanctorum scripta non essent, dæmonū saltem respōsio sola sufficeret, qui propria damnati conscientia
Marc. 1. vociferantur ad dominū, Quid tibi & nobis fili Dei? Quid venisti ante tēpus perdere nos? Quos cùm intelligas de cōstitutione iudicij confidētes, cape certissimū ipsius cōtra te exemplū. Si illos in oppressione miserit homines cōprehensos: vltimo tunc iudicio intelligis esse dānatos. Accipe & teipsum hic imperturbabili emūdatione purgandū. Sin aūt, vt legitur, patiētia Dei adhuc illis liberum indulget arbitriū: adhuc & te crede tentandū. Nūc ad aliā strictim trāseo quęstionem, quam tu aduersus oēs catholicos vibrare sæpius diceris. Nam etiā in epistola tua illa lucubratissima hæc ipsa intelligere vix potuimus. Ita ista, inquā, ad Demetriadem, pu-

ellam (vt audio) sacram & sanctam, homo verecundissimus scribere nō erubuisti: doces, vt credo, reuerentiā castitatis sub stropha Ioseph luxuriantis Dominæ suæ, vbi dixisti, contēpta frequēter Domina, propiores adolescenti tēdit insidias, secretū ac sine testibus manu impudēs apprehendit, inopportunā historiā obscœnissimo sermone contexēs: quanquam hoc quod neq; aptè, neq; decorè dicitur, tibi imputare non debeamus, cui neq; natales dederunt, vt honestioribus studijs erudireris, neq; naturaliter prouenit, vt saperes, sed illis dictatoribus tuis, qui miserū sensum miserrimo sermone cōscribūt, & te legēdum cachinnis quasi titulū cōfusionis exponunt. Inter hæc ergo huiusmodi sensum in eadem epistola indigestis sermonibus eructasti, quod plerique nostrorum dicerent, deum malam hominibus condidisse naturam. Quod etiam ille Phinees tuus pedetentim nobis tentauit intēdere: vnde breuiter primùm profiteor, deinde respondeo, Ante tribunal Christi in dextera inter agnos Dei non sit dignus assistere, nec mereatur videre dominū in regione viuorū, nec in gloria resurrectionis vita Iesu manifestetur in mortali cor-

pore eius, qui dicit deum aliquam malam vel hominis vel cuiusque rei condidisse naturam, vel qui liberum in aliquo tollit arbitrium: cum scriptum legerit, omnia quæcunque fecit deus, bona valde. Et de libero hominis arbitrio scriptum est: Deus creauit homin inexterminabilé, & reliquit eum in manu consilij sui. Cæce & maligne, aliter enim tibi loqui nequeo, sensum dominicæ authoritatis, sensum propriæ fragilitatis, sensum communis intelligentiæ non habenti: nos naturam hominis infirmam dicimus esse, non malam. Nā si mala esset, bonum omnino nō caperet: nunc verò cum genuino affectu concupiscat bonum, & adhæreat bono, malumq; omnino fugiat, vbi in ea mala dicenda est
Mar. 14. esse substātia? Dominus clamat, Spiritus quidem promptus est, caro autē infirma.
Gen. 18. Clamat Abraham, Ego autem terra & ci-
Iob. 25. nis. Clamat Iob, Homo putredo, & filius
Esa. 6. hominis vermis. Clamat Esaias, O miser ego quoniam compunctus sum, quia cum sim homo, & immunda labia habeam, in medio quoq; populi immūda labia habē-
Baru. 3. tis habito. Clamat Hieremias, Anima in angustijs, & spiritus anxius clamat ad te:
Abac. 3. Vide Domine & miserere. Clamat Abacuc,

cuc, Custodiui, & expauit venter meus, à voce orationum intra me turbata est habitudo mea. Clamat Dauid, Exaudi me in tua iustitia, & nō intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Clamant omnes apostoli infirmitatis timore turbati, Domine libera nos, perimus. Clamat Ioānes, Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Clamat Iacobus, In multis enim offendimus omnes. Clamat Paulus, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Et vt generaliter vniuersorum clamet infirmitas, clamat spiritus sanctus in sanctis, Omnis caro fœnum & gloria hominis sicut flos fœni. Fœnum aruit, flos decidit: verbum aūt domini manet in æternum. Contra has tam splendidas, perspicuasq; diuinorum nubes testimoniorum, audiat laborans in gemitu suo mundus vniuersus Pelagium reclamantem: atque humili veritati non solum verborum impudentia, sed etiam cauteribus resistētem. Ait enim in epistola, quam supra nominauimus, Verum econtrario remisso ac fastidioso animo ac

Psal.142.
Luc.8.
1.Ioan.1.
Iacob.3.
Rom.7.
Esa.40.

mo ac nequam ore nos domino reclamamus & dicimus: Durũ est, arduum est, nõ possumus, homines sumus, fragili carne circũdamur. Et ô cęcã insaniam: & ô profanam temeritatẽ. Duplicis ignorãtiæ accusamus scientiæ dominũ: vt videatur nescire, quod fecit: nescire, quod iussit. Et quasi oblitus fragilitatis humanæ, cuius autor ipse est, imposuerit homini quod ferre nõ possit. Quid rogo hac præsumptione feralius? Quid hac increpatione peruersius? Exprobras Ecclesię catholicę, cuius nos viscera sumus, quod quasi dicere desperãdo videatur, quod Deus author hominis imposuerit homini, quod ferre nõ possit; cuius tamẽ fidelissima est & ore & humilitate professio: deũ & primo omnia possibilia præcepisse, & nemine tamẽ possibilia complente, propter quod subditus sit omnis mundus Deo, postea pondus præcepti substituta gratiæ indulgentia subleuasse. Veruntamẽ tu serue nequã,
Matt. 18. & maligne, qui quod tibi dominus tuus remisit, cõseruis tuis conaris exigere: tuum primũ sensum discutio, & meum postea si videtur explano. Tu qui non posse ferre onus legis dixisse quosdam arguis, ergo tu ipsum ferre posse confidis? O mi-
ser qui

ser qui secundum quod scriptum est, dicis in corde tuo, Diues sum & ditatus, & nullius rei egeo, & nescis quia tu es miser Apoc.4.
& miserabilis & pauper, & cæcus & nudus, nunquid ad te locutus est Christus, Amen dico tibi, non tibi reuelauit caro Matt.16.
& sanguis, sed pater meus qui est in cœlis? Nunquid tibi dixit, tu vocaberis Cephas? Nunquid tibi spopondit, super hāc petram fundabo Ecclesiam meam? Attende enim quid Petrus Apostolus spiritu Act.15.
sancto docente commoneat, qui ait: Et nunc ergo vos quid tentatis Deum, imponere iugum collo discentium, quod neque nos ipsi, neque patres nostri potuimus portare? sed gratia domini nostri Iesu Christi credimus nos posse saluos fieri, sicut & illi. Petrus Apostolus dicit, quia ille verè Deum tentet, qui nunc homini onus legis moliatur imponere: contrà autem tu obijcis & minaris, quod ille criminetur iniustitiæ Deum, qui per confessionem propriæ infirmitatis, ad gratiam spiritus à litera occidente confugiat. Samuel, Helyas, Helisæus, Esaias, Hieremias, Daniel, Zacharias, omnes sancti, vel Iudices, vel Reges, vel Prophetæ, patres sine dubio nostri

sunt,& neminem patrum Petrus affirmat, sed neque semetipsos, hoc est, Apostolos, cum essent Iudaei, onus legis ferre potuisse, sed fide Christi secundum spem gratiae fuisse saluatos.

An fortè secundum te omnes isti sancti patres Dei adiutorium non habebant? Ecce Petrus increpat illos, qui graue iugum collo discentium ponere conabãtur: tu econtrariò in scandalum Petri increpas eos, qui ad fidelem Dei misericordiã confugiunt:& se per semetipsos onus legis ferre diffidunt. Sed tibi specialis inde portãdi oneris fortasse fiducia est, quod balneis epulisque nutritus latos humeros gestas robustamque ceruicem: praeferens etiam in frõte pinguedinem, sicut scriptum

Iob. 15. est: Tetendit enim aduersus Deum manũ suam & contra omnipotentem roboratus est. Cucurrit aduersum eũ erecto collo, & pingui ceruici armatus est. Operuit faciẽ eius crassitudo, & de lateribus eius aruina dependet. At illi tales esse nõ possunt, quibus semper in corde loquitur

Luc. 15. Christus: Contendite per angustiam viã introire: lata est enim, quae ducit ad mor-

Rom. 13. tem. Et Paulus Apostolus monet, Curam carnis ne feceritis in concupiscentijs. Est

inme

in me veritas Christi, quia multũ doleo ꝓ vobis. Iuxta sentẽtiã enim beati patris mei Augustini, Nõ est sani fiducia sed insani. De vno pręcepto eodemq; primo, te si dignaris interrogo. In lege dominus per Moysen iubet, quod & in Euãgelijs Christus affirmat, Diliges dominũ Deum tu- Matt.22. um ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: & secundum simile huic, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Rogo te, responde nõ mihi, sed Deo: non voce, sed conscientia, si ita ex toto corde Deũ diligis, vt nullã vnquam in eo cogitationem, quæ absq; timore & dilectione Dei intelligi possit, admittas: si ita in tota anima sequeris, vt suscepta semel cruce in nullã penitus oblectationẽ habita ad tempus iocunditatis succedas: si ita in totis visceribus tuis calore charitatis ardes, vt nulla penitus per augmenta necessitatis infirma concupiscentijs aut desiderijs adquiescas. Deinde cùm Rom.14. scriptũ sit, Omne quod nõ sit ex fide peccatum sit: & siue nobiliũ locorũ Episcopos videris, siue potentes seculi viros, siue diuites sub religione videas, vtrum omnino nihil vel adulationi, vel timori, vel spei acceptione personarũ captus indulgeas,

nec quicquam in quo te cor tuũ reprehendat, & conscientia remordeat, vel si nulla verba tempori potius quàm veritati accommodata respondeas. Illud etiam consulo, vtrum æquè omnes Christianos sicut teipsum diligas. Nos enim sub vno capite, quod est Christus: & sub vna Ecclesia, quæ est Christus, omnes fratres sumus, & vnum corpus in Christo. Vtrum ergo sicut teipsum diligas omnes qui misericordiam Dei sperant, quos tamen noueris, confitere. Non enim te de ignotis cõsulo: quos ex eo te diligere arbitraris, quod quia non noueris, non odisti. Sed quid ego hæc à confessione tua exigo, cũ conuersationem tuam vulgus agnoscat? Tu perfectus sine infirmitate, tu omnem legis sarcinam ferre possibilis, tu, inquã, homo inflate, sed vacue: audi si dignaris dominũ saluatorem, te si tamẽ hoc poteris ad sancta reuocantẽ: Amen dico vobis,
Luc. 9. quisquis nõ receperit regnũ Dei, velut infans, nõ intrabit illud. Infans nihil in se habet, nisi quod diligit blandientẽ, & quod panem suum non in sudore suo, sed in precibus sperans alimoniam vitæ, simplici petitione consequitur, quam fiduciali opere non meretur: quã tu cõparatione commonitus,

monitus, conuertere ad infantiam, vt reuertaris ad vitam. Et quoniam superius dixeram, de possibilitate oneris sustinendi, tuum primum sensum discutio: & meum postea si videatur, explano. Mea sententia est, quia & in hoc quoque peccamus, qui cùm infirmi sumus, de infirmitate conquerimur, hanc esse intentionē legis arguentis, vt propter illa, quæ perperam fiunt, confugiatur ad gratiam domini miserantis, velut pædagogo cōcludente in eandem fidem, quæ postea reuelata est: vbi & remittantur quæ malè fiunt, & eadē gratia iuuāte non fiant. Proficiscentium est enim via, quamuis bene proficiscentes dicantur perfecti viatores: illa est autem perfectio summa, cui nihil addatur, cùm id quò tenditur, cœperit possideri. Iam verò illud quod eis dicitur, ipse tu sine peccato es? reuera non pertinet ad eam rem, de qua vertitur quæstio: sed quod dicit negligentiæ suæ potius imputari, quòd non est sine peccato bene quidem dicit, sed dignetur inde & orare dominum, ne illi hæc iniqua negligentia dominetur. Quam rogabat quidam quando dicebat, Itinera mea dirige secundum verbum tuum, & ne dominetur. Psal.118

minetur

minetur mihi omnis iniquitas:ne dum suę diligētię quasi proprijs viribus fidit,neq; hîc ad veram iustitiam,neque illic vbi sine dubio perfecta desideranda est & speranda,perueniat. Et illud quod eis à quibusdam dicitur,nusquã esse scriptum his omnino verbis posse esse hominem sine peccato, facile refellit: quia non ibi est quæstio,quibus verbis dicatur quæque sentētia.Non tamen fortasse sine causa, cùm aliquotiés in scripturis inueniatur, homines dictos esse sine quærela,nõ inuenitur, qui dictus sit sine peccato; nisi vnus solus
2. Cor. 5. de quo apertè dictum est, eũ qui non nouerat peccatũ. Et eo loco vbi de sacerdotibus sanctis agebatur. Etenim expertus est omnia,secundũ similitudinem sine peccato:in illa scilicet carne, quæ habebat similitudinē carnis peccati, quanuis nõ esset caro peccati.
1. Ioan. 3. Iã illud quomodo accipiendũ sit,Omnis qui natus est ex Deo nõ peccat,& non potest peccare,quia semen eius in ipso manet,cùm ipse Apostolus Ioannes quasi non sit natus ex Deo, aut eis loqueretur,qui nondũ essent nati ex Deo,
1. Ioan. 1. apertè posuerit, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est: in libris quos ad Mar-

ad Marcellium de hac re ſcripſi, ſicut potui explicare curaui. Et illud quod dictũ eſt, Non poteſt peccare, pro eo dictũ eſt, ac ſi diceretur, nõ debet peccare: non improbanda mihi videtur huius aſſertio. Quis enim inſanus dicat debere peccari, cùm ideo ſit peccatũ, quia nõ debet fieri? Sanè quod Apoſtolus Iacobus ait, Linguã autẽ nullus hominum domare poteſt, non mihi videtur ita intelligendum, quaſi per exprobrationẽ dictũ, tãquam diceretur: Ergóne linguam nullus hominum domare poteſt? Tanquã obiurgans & dicens, Domare feras poteſtis, linguam non poteſtis? Quaſi facilius ſit linguam domare, quàm feras. Nõ puto quod iſte ſit ſenſus in hoc loco. Si enim id ſentiri vellet de facilitate domandæ linguæ, cætera ſequerentur in beſtiarum comparatione. Nunc verò ſequitur. Inquietum malũ, plena veneno mortifero: vtiq, nocentiore, quã beſtiarum atque ſerpentum. Nam illud carnem interficit: hoc vero animã. Os enim quod mentitur, occidit animam. Non ergo quaſi id eſſet facilius, quàm manſuefactio beſtiarum, ſanctus Iacobus illam ſententiam pronunciauit, aut ea voce voluit pronunciari: ſed potius oſtendens, quantum

Sap. 1.

Marc. 1.

tum

tis & contentiones in cordibus vestris, nolite gloriari & mendaces esse aduersum veritatem. Non est ista sapiẽtia de sursum descendẽs, sed terrena, animalis, diabolica. Vbi enim zelus & cõtentio, ibi inconstãtia & omne opus prauũ. Quæ aũt de sursum est sapientia, primũ quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, plena misericordię & fructibus bonis, nõ iudicans, sine* æmulatione. Hęc est sapientia, quæ linguã domat, de sursum descẽdens, nõ ab humano corde prosiliens. An & istã quisq; abrogare audet gratiæ Dei, & tam superba vanitate ponet in hominis potestate? Cur ergo oratur, vt accipiatur, si ab homine est, vt habeatur? An & huic orationi contradicitur, ne fiat iniuria libero arbitrio? Quod si sibi sufficit possibilitate naturæ ad implenda omnia præcepta iustitiæ, contra dicatur ergo & eidem Apostolo Iacobo admonenti & dicenti, Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat & dabitur ei. Postulet autem in fide nihil hæsitans. Hæc est fides ad quam pręcepta compellunt: vt lex imperet, fides impetret. In multis offendimus omnes. Non enim & hoc

* simulatione

Iacob 1.

hoc iste Apostolus alio modò pronunciauit, sicut & illud quod ait, Linguam nullus hominum domare potest. Nec illud quisquam istis pro imposibilitate nō peccādi similiter obiecerit quod dictum est,
Rom. 8. Sapientia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest: qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Sapientiam quippe carnis dixit, non sapientiam de sursum descendentem: & in carne esse non eos, qui nondum de corpore exierūt, sed eos, qui secundū carnem viuunt, significatos esse, manifestum est. Non autem ibi est quæstio, quæ versatur. Illud est quod expecto ab isto audire: si qui secundum spiritum viuunt, & ob hoc etiam hic adhuc viuentes iam quodāmodo in carne nō sunt, vtrum gratia Dei viuant secundum spiritum, an sibi sufficiant, iam data cum crearentur posibilitate
1. Tim. 1 naturæ in sua propria voluntate: cùm ple-
Rom. 5. nitudo legis non sit nisi charitas, & charitas Dei diffusa sit in cordibus nostris, non per nosmetipsos sed per spiritum sanctum qui datus est nobis. Tractat etiā iste de peccatis ignorantiæ, & dicit hominem præuigilare debere ne ignoret, ideoque esse culpandam ignorantiā, quia id homo

nescit

nescit negligentia sua quod adhibita diligentia scire debuisset: dũ tamẽ omnia potius disputet, quàm vt oret, dicat, Da mihi Psal. 118.
intellectũ, vt discã mandata tua. Aliud enim est nõ curasse scire, quæ negligentię peccata etiã per sacrificia quædã legis videbantur expiari: aliud intelligere velle, nec posse, & facere contra legẽ, non intelligendo quę fieri velit: Vnde admonemur Iacob 1.
petere à Deo sapientiã, qui dat omnibus, affluẽter: vtiq; his omnibus, qui sic petũt, & tantũ petunt, quomodo & quantũ res tanta petẽda est, Diuinitus tamen expianda esse peccata cõmissa, & pro eis dominũ exorandũ fatetur, propter veniã scilicet promerendã: quia id quod factũ est, facere infectum multum ab isto laudata potenta illa naturæ & voluntas hominis etiã ipsa fatente, non potest. Quare hac necessitate restat vt oret ignosci: vt aũt adiuuetur ne peccet, nusquã dixit, non hic legi. Mirũ de hac re omnino silentiũ, cùm oratio dominica vtrumque petendum esse cõmoneat: & vt dimittantur nobis debita nostra, & vt non * inducamur in tenta- * inferamur
tionẽ. Illud vt præterita expientur: hoc vt futura vitẽtur. Quod licet nõ fiat, nisi voluntas adsit: tamen vt fiat, voluntas sola

 non

nō sufficit. Ideo pro hac re, nec superflua, nec impudēs domino immolatur oratio. Nā quid stultius, quàm orare, vt facias quod in potestate habeas? Iam nunc videte quòd ad rem maximè pertinet, quomodò humanam naturā tanquàm omnino sine vitio vllo sit, conatur ostendere: & cōtra apertissimas scripturas Dei luctetur sapientia verbi, qua euacuatur crux Christi. Sed plane illa non euacuabitur, ista potius sapientia subuertetur. Nam cùm hoc ostenderimus, aderit fortasse misericordia Dei, vt & ipsum hæc dixisse pœniteat. Primò, inquit, de eo disputandum est: quòd per peccatum debilitata dicitur & immutata natura. Vnde ante omnia quærendum puto, inquit, quid sit peccatum: substantia aliqua, an omni substantia carens nomen, quo non res, non existentia, non corpus aliquod, sed perperam facti actus exprimitur. Deinde adiungit, Credo ita est. Et si ita est, inquit, quomodo potuit humanam debilitare vel mutare naturā, quòd substantia caret? Videte, quæso, quomodo nesciens nitatur euertere medicinalium eloquiorum saluberrimas voces: Ego dixi domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi. Quid
Psal. 6. sana-

ſanatur, ſi nihil eſt vulneratum, nihil ſauciatum, nihil debilitatum atque vitiatum? Porrò ſi eſt quod ſanetur, vnde viciatum eſt? Audis confitentem, quid deſideras diſputantem? Sana, inquit, animam meam. Ab illo quære vnde viciatum ſit, quod ſanari rogat: & audi quod ſequitur: quoniam peccaui tibi. Hunc iſte interroget, ab iſto quærat, quod quærendum putat, & dicat, O tu qui clamas, ſana animam meam, quoniam peccaui, quid eſt peccatum? Subſtantia aliqua, an omni ſubſtantia carens nomen, quo non res, non exiſtentia, non corpus aliquod, ſed tantum perperam facti actus exprimitur? Reſpondit ille: ita eſt, vt dicis. Non eſt peccatum aliqua ſubſtãtia, ſed tantum hoc nomine perperam facti actus exprimitur. Et contrà iſte. Quid ergo clamas, ſana animam meam, quoniã peccaui tibi? Quomodo potuit vitiari anima tua? Medico indiget: quia ſana non eſt. Omnia quidẽ bona q̃ habet in formatiõe, vita, ſenſu, mẽte, à ſummo Deo habet, creatore & artifice ſuo, vitiũ verò ꝙ iſta naturalia bona cõtenebrat & infirmat, vt illuminatiõe & curatione opus habeat, nõ ab inculpabili artifice contractum eſt, ſed ex origi-

nali peccato quod cōmissum est libero arbitrio: ac per hoc natura pœnalis ad vindictā iustissimam pertinet. Si enim iā sumus in Christo noua creatura: tamen eramus
Ephes. 2. natura filij iræ sicut & cæteri. Deus autē qui diues est in misericordia propter multā dilectionē qua dilexit nos cùm essemus mortui peccatis conuiuificauit nos Christo: cuius gratia sumus salui facti. Hæc igitur gratia Christi, sine qua nec infantes, nec ætate grandes salui fieri possunt, non meritis redditur, sed gratis datur: propter quod & gratia nominatur: Iustificati, inquit, gratis, per sanguinē ipsius. Vnde hi qui non per illam liberantur, siue qui audire nondū potuerunt, siue quia obedire noluerunt, siue etiā cùm per ętatem audire non possent, lauacrum regenerationis quod accipere possent, per quod salui fierent, non acciperunt, iustè vtiq; damnantur: quia sine peccato non sunt, vel quod originaliter traxerūt: vel quod malis moribus addiderunt. Omnes enim peccauerunt, siue in Adā, siue in seipsis: & egent
Rom. 3. gloria Dei. Vniuersa igitur massa pœnas debet. Et si omnibus debitū damnationis suppliciū redderetur, non iniustè proculdubiò redderetur. Qui ergo inde per gratiam

tiam liberantur:nō vasa meritorū suorum, sed vasa misericordiæ nominātur. Cuius misericordiæ, nisi illius qui Christū Iesum misit in hunc mundū peccatores saluos facere, quos præsciuit & prædestinauit,&vocauit,&iustificauit,&glorificauit?Quis igitur vsq; adeo demētissimè insaniat,vt nō agat ineffabiles gratias misericordiæ,quos voluit,liberātis, qui rectè nullo modo possent culpare iustitiā, vniuersos omnino dānantis? Hoc si secundū scripturas sapiamus, nō cogimur contra Christianā gratiam disputare, & ea dicere,quibus demonstrare conemur naturā humanam neq; in paruulis medico indigere, quia sana est, & in maioribus sibi ipsam ad iustitiam si velit, posse sufficere. Acutè ipsi videntur hæc dicere: sed in sapientia Verbi, qua euacuatur crux Christi. Nō est ista sapientia de sursum descendēs,nolo quod sequitur dicere, ne amicis nostris quorū fortissima,& acerrima ingenia, non in peruersum,sed in directum currere volumus, facere existimemur iniuriā. Quantò igitur maiore zelo accēsus est libri huius quē misistis cōditor,aduersus eos qui peccatis suis patrociniū de natura humanæ infirmitatis perquirūt: tan-

tò & multò ardentiore zelo nos oportet accendi, ne euacuetur crux Christi: Euacuatur autem, si aliquo modo præter illius sacramentum ad iustitiam vitamq́; ęter nam perueniri posse dicatur, quod in libro isto agitur, nolo dicere abſciente, ne illum qui eum scripsit, ne Christianum quidem habendum iudicem, sed quidem magis credo à nesciente, magnis sane viribus, sed eas sanas volo, non quales phrenetici habere consueuerunt. Nam prius distinguit aliud esse, quęrere, an possit aliquid esse quod ad solam possibilitatem pertinet: aliud, vtrúmne sit. Hanc distinctionem veram esse nemo ambigit: Consequens enim est, vt quod est, esse potuerit: non est aũt consequens, vt quod esse potest, etiã sit. Quia enim dominus Lazarum suscitauit, sine dubio potuit: quia verò Iudã non suscitauit, nunquid dicendũ est, non potuit? Potuit ergo, sed noluit. Nã si voluisset, etiã hoc eadẽ potestate fecisset: quia & filius, quos vult viuificat. Sed hac distinctione vera atque manifesta quò tendat, & quid efficere conetur, aduertite. Nos, inquit, de sola possibilitate tractamus: de qua nisi quid certum constiterit, transgredi ad aliud grauissimum esse

esse atq; extra ordinē * dicimus. Hoc versat multis modis & sermone diuturno: ne quis eū aliud, quàm de non peccandi possibilitate quærere existimet. Vnde inter multa quibus id agit, etiā hoc dicit. Idem iterū repeto. Ego dico posse esse hominē sine peccato. Tu quid dicis? Nō posse esse hominē sine peccato? De posse, & nō posse: nō de esse, & nō esse cōtendimus. Deindè nonnulla eorū, quæ aduersus eos de scripturis proferri solent, ad istā quęstionem non pertinere, in qua quæritur, possit ne an non possit homo esse sine peccato, iam commemorat: . Nam nullus, inquit, mundus est à sorde, & nō est homo, qui non peccet, & non est iustus in terra, & non est, qui faciat bonum, & cætera his similia, inquit, ad non esse, non ad non posse proficiunt. Huiusmodi enim exemplis ostenditur, quales homines quidam tempore aliquo fuerint: non quod aliud esse non potuerint. Vnde & iure inueniuntur esse culpabiles. Nam si idcirco tales fuerūt, quia aliud esse nō potuerunt, culpa carent. Videte quid dixerit. Ego autem dico paruulum natum in eo loco, vbi ei non potuit per baptismum subueniri morte præuentū, idcirco talē fuisse, id est,

* ducimus

Iob. 15.

sine lauacro regenerationis exisse, quia esse aliud nō potuit. Absoluat ergo eū & aperiat ei contra sententiā domini regnū
Rom. 5. cœlorum Sed non eum absoluit Apostolus, qui ait, Per vnum hominem peccatū intrauit in mundum, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertransijt, in quo omnes peccauerūt. Rectè ergo ea dānatione, quæ per vniuersam massam currit, non admittitur, in regnum cœlorum: quāuis Christianus non solū non fuerit, sed nec esse potuerunt. Sed non dānatur, inquiunt, quia in Adam peccasse oēs, non propter peccatum nascēdi origine attractum, sed propter imitationē dictum est. Si ergo ideo dicitur Adā auctor omniū, qui subsecuti sunt, peccatorū, quia primus in hominibus peccator fuit: cur non potius Abel, quàm Christus ponitur caput hominū iustorū, quia primus in hominibus fuit iustus? Sed de infante non loquor. Iuuenis vel senex in ea regiōe defunctus est, vbi non potuit Christi nomen audire, potuit fieri iustus per naturam & liberum arbitrium, an non potuit? Si potuisse dicūt, ecce quod est crucem Christi euacuare, si sine illa quemquam per naturalē legem & voluntatis arbitrium iustificari posse conten-

contendere. Dicamus & hic, ergo Christus gratis mortuus est. Hoc enim oēs possent, etiā si mortuus ille non esset. Et si iusti essent, quia vellent, essent: non quia iusti esse, non possent: Si autem sine Christi gratia iustificari omnino non potuit, etiā istum si audet absoluat secundū verba sua: quia idcirco talis fuit, quod alius esse nō potuit, culpa caruit. Sed obijcit sibi quasi ab alio dictū: & ait, Potest quidem esse sed per Dei gratiā. Deinde velut respondendo subiungit, Ago humanitati tuæ gratias, quod assertionē meam, quā dudum oppugnabas, non modo non oppugnare aut non confiteri solū contentus non es, verùm etiā non refugis cōprobare. Nam dicere, pôtest quidē, sed per illū, aut per illud, quid aliud est, quàm non solū consentire quod posset esse, verū etiam quomodo vel qualiter posset ostendere? Nullus itaq; magis alius rei possibilitatē approbat, quàm qui eius etiā qualitatē fatetur, quia nec absq; re qualitas esse potest. His dictis: iterum sibi obijcit. Sed tu, inquies, hoc in loco Dei gratiā quandoquidē eā non commemoras, videris abnuere. Deinde respondet: Egóne abnuo, qui rem confitendo, confitear necesse, & per quod ef-

ficiri res poteſt: an tu, qui rem negando, & quicquid illud eſt, per quod res efficitur, proculdubio negas? Oblitus eſt iam ſe illi reſpondere, qui rem non negat, cuius obiectionem paulò ante propoſuerat, dicentis: poteſt quidem eſſe, ſed per Dei gratiam. Quomodo ergo illam, pro qua iſte multum laborat, poſsibilitatem negat, qui etiam dicit, poteſt eſſe ſed per Dei gratiam? Veruntamen quia iſto dimiſſo, qui rē iam confitetur, agit adhuc aduerſus eos, qui negant eſſe poſsibile hominem eſſe ſine peccato, quid ad nos? Cōtra quos vult agat, dū tamen hoc confiteatur, quod impietate ſceleratiſsima negatur, ſine gratia Dei hominē ſine peccato eſſe non poſſe. Dicit ergo, ſiue per gratiā, ſiue per adiutorium, ſiue per miſericordiam, & quicquid illud eſt, per quod eſſe homo abſq; peccato poteſt, confitetur quiſquis rem ipſam fatetur. Fateor dilectioni veſtræ cū iſta legerem, lætitia repētè perfuſus ſum, quod Dei gratiam non negaret, per quā ſolam homo iuſtificari poteſt, hoc enim in diſputationibus talium maximè deteſtor & horreo, ſed pergens legere cætera, primò ex datis ſimilitudinibus cœpi habere ſuſpectum. Ait enim, Nunc ſi di-

xero, homo disputare potest, auis volare, lepus currere, & non etiā per quæ hæc effici possint commemorauero, id est, linguam, alas, pedes num ego officiorū qualitates negaui, qui officia ipsa confessus sum? Videtur certè hæc eum commemorasse, quæ natura valent, creata sunt enim hæc membra huiusmodi naturis, lingua, alæ, pedes, non tale aliquid posuit, quale de gratia intelligi volumus, sine qua homo non iustificatur: vbi de sanandis, non de instituendis naturis agitur. Hinc iam ego sollicitus cœpi legere & cætera, & me non falso comperi suspicatum: quò pri usquam veniam, videte quid dixerit. Cùm tractaret quæstionem de differentia peccatorum, & obijceret sibi, quod quædā sæpe irruant, non posse cuncta vitari, negauit debere argui, ne leui quidem correptione, si vitari omnino non possunt: scripturas vtique non aduertens noui testamenti, vbi didicimus, sicut Apostolus ait, Nunquid dicit figmētum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? Infirmitatis ei querela propriæ virtutis ambitio est, quoniam occultè adiutorium Dei fastidit, qui peculiarem fortitudinem quærit. Et hic diabolus est, qui dicit, viribus faciam. Ego Rom. 9.
autem

2.Cor.11. autem ſecundum Apoſtolum, gloriabor ſemper in infirmitatibus meis: vt ſemper
Pſal.62. dicat cor meũ Deo, In velamento alarum tuarum exultabo, adhęſit anima mea poſt te: me ſuſcepit dextera tua. Vnde & ſcriptum eſt, Poſtulationes veſtrę innoteſcãt coram Deo: & pax Dei quę ſuperat omnẽ mentem, cuſtodiat corda & corpora veſtra in Chriſto Ieſu. Habeo itaq; infirmitatem: & gaudeo in cognitione infirmitatis meæ. Cùm enim infirmor, tunc potens ſum: potentem inuocãdo Deum, qui me exaudit infirmum, qui nobis fideliſsimè repromiſit: ego aũt vobiſcum ſum om
Matt.28. mè repromiſit: ego aũt vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Peculiare opus infirmitatis eſt, in omni loco ſemper orare, vt omnipotens Deus, qui ſpopondit nõ deſerere, etiã iuuare non ceſſet. Ecce enim ſcriptura clamat infirmis: Quærite dominũ & confirmamini: quærite faciem eius ſemper. Cui
Pſal.122. reſpondit vera & pia confeſsio: Ecce ſicut oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum: ita oculi noſtri ad dominũ Deũ noſtrum donec miſereatur noſtri. Magna & certa eſt de perfectione fiducia, cũ omnipotens facit quod optat infirmus. Rurſusq; magna & certa eſt de confirmatione ſe-

ne securitas, cùm omnipotens seruat, nec perdit infirmos, sicut scriptum est, Ei au- Ephes. 3.
tem qui potest omnia abundantius facere quàm petimus & intelligimus, secundum virtutẽ qua operatur in nobis: ipsi gloria in Christo Iesu. Quamobrẽ admonet Apostolus, Quæ sursum sunt sapite, nõ quæ super terrã: mortui enim estis & vita vestra abscondita est cùm Christo in Deo. Cũ Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cũ ipso, in gloria. Vitæ fructus est sanctitas: sanctitas verò est, esse sine peccato. Si ergo incorruptionis gloria abscondita est ab omnibus hominibus in hoc tempore, tu quomodo hoc eodem tempore ipsa incorruptione posse te superindui gloriaris? Sicut enim corruptionis principiũ fuit homini declinare in pec catũ, ita incorruptionis initium erit, non habere peccatum. Quis ergo illud ante iudicium Dei abscondit, aut de sinu Christi abstulit, & tibi tradidit? An fortè quia nõ meretur eã in futuro de manu domini intelligis. Hæc presummus instruit Paulus, & dicit, Cùm autẽ mortale hoc induerit 1. Cor. 15.
immortalitatem: tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriam. Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimu-

mulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum eſt. Per quod oſtendit Apoſtolus, nullo modo eatenus quenquam inſultare poſſe morti atque peccato, donec mortalitatem immortalitas, & corruptionẽ incorruptio conſequatur: & vbi infirmitate deleta virtus perfecta ſuccedit, vbi non erit maſculus & fœmina, ſed erunt omnes ſimiles angelis Dei. Porrò autem ſi quis iã in tantum cumulũ ſanctitatis excreſcit, vt viuens in hac carne, vel maſculũ ſe eſſe, vel fœminã neſciat, ſi iã pleniſsima ſui puritate percepta, nec habens veſtimẽta ſordida, ſimilis eſt angelis Dei, & ſi iã illa quę promiſſa eſt ſanctis in ſpeciẽ ſolis claritate circundatur, dignè hanc perfectionem nõ voce, ſed habitu profitetur. Veruntamen præſumptio iſta perditio eſt: quin potius huiuſmodi homini expedit, vt nõ ſuũ cor, ſed Paulũ magiſtum Gentiũ audiat & ſequatur, ſimulq; oret cũ eo, cui oranti reſpõdeat dominus: Sufficit tibi gratia mea: virtus autẽ in infirmitate perficitur. Itaq; quod ſolũ & in quo ſolo liberũ arbitrium proficit: præbeat ſe vnuſquiſque noſtrũ Deo terrã voluntariã. Dei aũt agricultura ſumus: Dei ædificatio ſumus. Mittat in agrũ ſuũ ſemen verbũ, credat in corde, ipſe

2. Cor. 12.

1. Cor. 3.

ipse plãtet, ipse riget, ipse fœcũdet, ipse tribuat incrementum, qui est ver⁹ agricola. Quòd solũ tamen in nobis potest volũtaria deuotio, ad continendã in se radicẽ seminis & nutriendos vberes partus fideliter subministret, semperq; orationib⁹ suis agricolã suũ, ne inimicus zizania superseminare posit exsuscitet. Hæc sit eius in opere Dei cooperatio, cũ spe nõ dubia & charitate syncera. Ait enim domin⁹ Iesus: Ego sum vitis, vos estis palmites: quodcũque habet, de vite habet. Nõ enim, inqt Apostolus, tu radicem portas, sed radix te. Quid se ergo extollit in fructibus, qui videtur in eo, cũ totũ pertineat ad vitã non solũ vt posit, verumetiã vt sit? Alioquin excidetur & in ignẽ mittetur. Nõ enim palmes, sed vitis potest: & ꝙ vitis potest, palmes ostẽdit. Sufficit ergo vnicuiq; vt habeat. At verò vnde & vbi habeat, & humiliter agnoscat, & patiẽter expetat: ne dũ non habet, & habere se credit, idipsum ꝙ habet auferatur ab eo. Primũ hominẽ peccantẽ de paradyso eiecit Deus, deinde in cruce credẽtẽ primũ in paradysũ Christ⁹ induxit. Meritò ergo q̃ diu in Paradyso nõ sum, & in terra peregrinatiõis Adę maneo, sine peccato me esse nõ credo. Si aũt Ioan. 15. Rom. 11.

in Paradysum gratia Dei traductus fuero: ibi perfectione mea, & morte superata, peccatoq; deleto, æternã in cõspectu Dei potentiæ eius gloriã prædicabo. Hæc ergo vt potui beatissimi Sacerdotes, causa fidei & simplicitatis exposui. Non mihi succenseant, qui læserunt, si in aliquo per comparationes nominũ * titulantur. De quæstionibus verò æquanimiter ferãt, magisque, si timorẽ Dei habent, gaudeãt responsum fuisse quod verũ est. Ego, teste Iesu Christo, odisse me fateor Hæresim, non Hæreticũ: sed sicut iustum est, interim propter Hæresim, Hæreticum vito: quia & prohibui, & corripui. Detestetur & damnet, ore pariter ac manu, & cũctis fraternitatis vinculo hærebit: quia scriptum est, Inuicem onera vestra portate: & sic adimplebitis legem Christi.

* fortè titillantur

FINIS.

